AHMED CEVDET PAŞA

OSMANLI TARİHİ

TARİH-İ CEVDET

6

Yayınları

AHMED CEVDET PAŞA

TARİH-İ CEVDET

CİLD 6

Hikmet Neşriyat Ltd. Şti.
Klodfarer Caddesi No: 16/4
34400 Divanyolu - İSTANBUL
TELEFONLAR
0(212) 638 69 39-638 69 40
638 69 41 Telefax: 516 27 75

İşbu eserin sadeleştirilmesi Dündar Günday, tertib ve tanzimi Mümin Çevik tarafından yapılmıştır.

HATIRLATMA

Daha önce küçük boy
12 cild halinde basılan
Tarih-i Cevdet,
yeniden gözden geçirilerek
6 cild halinde neşredilmiştir.

Çevik Matbaacılık Tel: 501 30 19

İÇİNDEKİLER

1233 Yılı Olaylarından Kalanlar ... 2639

Ermeni Katoliklerinin İstanbul'dan Sürülmeleri ve Diğer Bazı Olaylar ... 2642

Arabistan Olayları ... 2647

1234 Yılı Olayları ... 2647

Bazı Şam Olayları ... 2651

Bazı Urfa ve Maraş Olayları ... 2651

Van ve Diyarbekir Olayları ... 2652

Kış Olayları ... 2655

İstanbul Olayları ... 2656

1235 Yılı Olayları ... 2660

Çeşitli Olaylar ... 2662

Diyarbekir ve Halep Olayları ... 2666

Mısır Olayları ... 2670

Kış Olayları ... 2672

Tepedelenli Ali Paşa'nın Bazı Hareketleri ... 2673

1236 Yılı Olayları ... 2678

Yanya'nın Kuşatılması, Mora ve Diğer Bazı Yerlerde İhtilâl Belirtilerinin Başlaması ... 2679

Bazı Vefatlar ... 2683

Çeşitli Olaylar ... 2686

Rumların İsyanına Sebep Olan Olaylar ... 2687

Bir Fıkra ... 2690

Rum Eteryasının Kuruluşu ... 2699

Eterya'ya Başkan Tâyini ... 2711

Halet Efendinin Tavır ve Hareketleri ... 2716

Rum İhtilâlini Önceden Haber Veren Olaylar ... 2723

Eterya'nın Niyetleri ... 2728

Eflâk İhtilâlinin Durumu ... 2736

Boğdan İsyânının Çıkışı ... 2737

Boğdan Olayları Üzerine İstanbul'un Takındığı Tavır ve Yapılan Bazı Değişiklikler ... 2743
Sadrazam ile Şeyhülislâmın Değişmesi ve Öteki Olaylar ... 2748
Mora Hıristiyanlarının İsyânı ... 2759
İhtilâlin Bazı Adalara Sıçraması ve Deniz Yolunun Kapanması ... 2767
İstanbul'un Durumu ... 2772
Sadrazamın Değişmesi, Diğer Bazı Tayinler ve İşler ... 2778
Bazı İdamlar, Kişilerin Gizli Düşmanlıkları ve Öteki Olaylar ... 2781
Bahriyenin Durumu ... 2786
Arabistan Olayları ... 2797
Eflâk ve Boğdan Olayları ... 2799
Bazı Mâli İşler ... 2805
Müslümanların Tekrar Birliğe Çağırılması ve Bazı Vergi ve Usüllerin Değiştirilmesi Sırasında Görülen Şahsî Düşmanlıklar 2806
Napolyon'un Vefatı ... 2813
Dış Durum ... 2814
1236 Yılı Geri Kalan Olayları ... 2820
1237 Olayları ... 2825
Kış Olayları ... 2827
Mora Seraskerinin Durumu, Mora ve Yanya Bölgelerindeki Bazı Olaylar ... 2835
Sakız Olayı ve Bazı Deniz Olayları ... 2846
Değişik Olaylar ... 2852
Mora Olayları ... 2854
1238 Yılı Olayları ... 2861
Mora Ordusunun Durumu ... 2866
Limni Adası Durumu ... 2873
Kış Olayları ... 2874
Ber-rüş Şam Olayları ... 2878
Bazı Ölümler ve Tayinler ... 2879
Osmanlı Devleti ile İran Arasında Sulh Anlaşması ... 2880
Mora Olayları ve Denizlerde Durum ... 2881
1239 Yılı Olayları ... 2883
Kış Olayları ... 2885
Âyandan Ölenler ve Bazı Tayinler ... 2889
Mora ve O Bölgede Girişilen Harekât ve Ortaya Çıkan Bazı Olaylar 2892

Bazı Savaş Olayları ... 2895
Bazı Mısır ve Sudan Olayları ... 2897
1240 Olayları ... 2899
Konu Üzerine ... 2901
Savaş Olayları ... 2901
Bazı Olaylar ... 2905
Doğumlar ve Ölümler ... 2907
Savaş Olayları ... 2915
1241 Yılı Olayları ... 2917
Bazı Tayinler ... 2925
Bazı Yabancı Devletler Olayları ... 2928
Kış Olayları ... 2929
Âyan Ölümleri ... 2934
Askeri Meseleler ... 2935
Eskinci Yazılması ... 2938
Olayın Ortaya Çıkışı ... 2944
Sancak-ı Şerifin Çıkarılması ... 2946
Olayla İlgili Yazı ... 2950
Yeniçerilerin Yok Edilmesi ... 2951
İlgili Bilgiler ... 2958
İsyan Eden Yeniçerilerin Durum Özeti ... 2965
Gelişmeler ... 2974
Akgerman Görüşmeleri ... 2974
İlgili Fıkra ... 2976
Ek Yazı ... 2978
Son ... 2978
Yunan Olayları Özeti ... 2988

1233 YILI OLAYLARINDAN KALANLAR:

Bu sene İstanbul'da pek çok yangın oldu. Rebiulevvel ayından şevval ayına kadar büyük ve küçük meydana gelen yangınların sayısı yetmişüç'e vardı.

Yangınların çok olması ise İstanbul'da halkın hoşnudsuzluğuna sebeb olup bunun sonunda bir ayaklanmanın olabileceği düşüncesi yayılmıştı. Halk çeşitli uydurmaların ortalığa yayılması ile telâş ve korkuya kapılmıştı. Sabahlara kadar uyumayıp evlerinde nöbet bekliyorlardı.

Cemâziyelâhir ayının ilk günlerinde Boğaziçinde Tarabya köyünde oturmakta olan eski Eflâk voyvodası İpsilanti'nin yalısının alt katında gece yangın çıkmış ve üst katta uyumakta olan İpsilanti'nin annesi, oğlu, iki kadın, yedi çocuk ve dört hizmetçi yanmışlardı. Kadınlardan biri çocuğu ile beraber kendisini on iki arşın yüksekliğindeki pencereden aşağı atmış, çocuk sağ kaldıysa da kadın hurdahaş olmuş ve iki gün sonra ölmüştür. Bu yangının, Fenerli rum beylerinin birbirlerine olan kinlerinden dolayı çıkarıldığı söylenir.

Ramazan ayının ortalarında terâvih vakti Odun kapısı'nda bir boyacı dükkânından yangın çıkıp etrafa yayılmıştır. Meğer oralardaki barutçu dükkânlarında çok miktarda barut varmış. Ateş oralara doğru genişleyince görevliler binaları yıkmağa ve tulumba sıkmağa çalışırlarken ne yazık barut ateş alıp patlamış. Öte taraftaki dükkânlarda bulunan barut fıçıları yuvarlanarak kaçırılırken saçılan kıvılcımlardan onlar da ateş aldı. Tulumbacı er ve subaylarından, diğer görevliler ile halkdan seksen kişi kadar insan barut ile yandı. Barutların patlamasından dolayı yıkılan duvar ve dökülen ağaç dalları altında kalanların da kimisi öldü, kimisi yaralandı. O civarda bulunan büyük ve küçük evler o kadar sarsıldı ki yıkılma durumuna geldiler. Kantarcıların arkasındaki Şeyhülislâm konağının camları tamamen döküldü.

Anadolu kazaskeri Halil Hamit Paşa-zâde Mir Mehmet Ârif Efendi yangın çıktığında durumu bildirmek için atına binip şeyhülislâm konağına geldiği zaman yangından kaçırılmak için yukarıdan, meydana atılan yastıklardan biri başına raslayıp atından düşmüştü. Zavallı bayılıp kalmıştı. Sonra o civarda bir eve götürülmüş ve birkaç gün tedavi edilmişti.

Ramazan'ın sonlarında Sadrazam kethüdâsı Mustafa Edip Efendi'nin Hoca Han'ın yakınındaki konağında yangın çıktı. Gündoğusu rüzgârı ile hemen etrafa yayıldı. Az vakit zarfında Mahmut Paşa çarşısı yandı. Ateş

yukarı çarşıya doğru sardı. Hele Mahmud Paşa çarşısı başında iki seneden beri yapılmakta olup henüz tamamlanmamış olan kâgir han boş olduğundan çarşı kurtuldu. Zabıta memurları çarşı kapılarını kimseye açmamış olduklarından yağmacılar oradan bir şey çarpamamıştı. Ancak Mahmut Paşa çarşısını boşaltmak bahanesiyle yahudilerin bazı eşyasını yağma etmekle kaldılar. İşte bu durum dikkatle seyredenlerin gözlerine fazlasiyle çarpmıştı. Ara sıra yüksek duvarlar ve kâgir binalar yapılsa yangının büyüyüp yayılmasına engel olarak büyük faydalar sağlanacağı herkesin konuştuğu konu olmuştu.

Şevval ayının onbirinci günü Kadırga limanında büyük bir yangın çıktı. Bir kolu Kumkapı tarafına gitti. O taraftaki binaları tamamen yok etti. O semtte pek çok zengin ermeni tüccarı olup onlar kendi evlerini ve ermeni kilisesini kurtarmak için ortaya pek çok paralar döküldü. Zabitler ve erlerin çoğu o tarafa seğirttiler. Usturacılar tarafında birkaç tulumba kaldı. Yangının bu tarafa gelen kolu çok şiddetli olup ertesi gün gece yarısına kadar devam etti. Okçularbaşı çarşısı tamamen yanıp Beyazid meydanında son buldu.

1196 senesinde çıkan ve İstanbul'un üçte birini imha eden büyük yangının yanında bunlar küçük kalıyorsa da, bu sene büyük küçük çıkan yangınlar hep zengin semtlerde olduğundan mal bakımından edilen kaybın o büyük yangındakinden az olmadığını Şânî-zâde Târihi'nde anlatır. Bunun ardından da bu hususta bazı faydalı maddelere dair bir makâle yazmıştır. Buraya aynen alınması uygun görülmüştür.

Şânî-zâde der ki:

Yanmış maddelerden yapılmış binalarda yangın çıkması her yerde olağandır. Şu kadar var ki bazı aralıklı kâgir binalar sebebi ile yakınına ve etrafa yayılması mümkün olmaz. Meselâ, Roma, Bec ve Paris gibi bazı şehirlerin yolları on beş yirmi mimârî zira'i kadar geniş ve yarım saatlik mesafe kadar uzak yerden gelen bir adam farkedilir şekilde doğrudur. Caddenin iki tarafında evler ve konaklar baştan başa bir sırada dizilmiştir. Balkonları pek nâdir olup ancak bazı demir ve prinç parmaklıklı çıkıntılar yapılmıştır. Evlerin çoğu ve diğer binalar yarım kâgir tâbir olunan şekilde inşa olunmuştur. Bütün evlerin alt kısımları kâgir dükkân olduğundan bu şehirlerin çarşı olmadık hiçbir yeri kalmamıştır. Bunlardan başka Londra şehrinin evleri takım takım ayrı ve her takımı dört köşe şeklinde onikişer büyük, küçük evlerden ibarettir. Her takımın dört tarafı anlatılan şekilde sokaklar ile diğer takımından ayrılmıştır. Onun için Londra şehrinin içine yüksek bir kuleden bakılsa satranç kareleri gibi takım takım ayrılmış olarak görülür. Bundan başka aralarından mahalle bahçesi tabir olunur mahalle sakinlerinin gezinti yeri olmak için çiçekli, çimenlik, ağaçlık yol ve geçitlerle donatılmış bah-

çeler vardır. Bu ülkelerde seyrek olan bazı kiliseler ve kütüphâneler gibi halkın toplanmasını zorunlu kılan hususlar için başka yerler yoktur. Bu nevi toplantıların masrafları zevk ve safaları için mahalle halkından toplanır. Ait olduğu mahalle halkından isteyenler de her zaman gidip seyir ve gezinti yaparak temiz hava alırlar. Bu sebebler ile o ülkelerde yangın pek nâdir olur. Olsa bile en çok iki evden öteye geçmez. İstanbul'da olduğu gibi şehrin geniş kısmını yakıp öyle büyük zararlar yapmaz. Bundan başka bir kimse yangın sebebiyle uğradığı zarar, yangından kurtulan kimselerden toplanıp ödenir. Böyle bir nizâmı Londra gibi şehirlerde koymuşlardır ki bu nizâm, İstanbul'da, ekmekçi esnafından birinin zahiresi yandığı zaman, yanmış buğday o kol fırınlarına pay edebilir ve yerine sağlam zahire verilmek suretiyle aralarında o zarar giderilmiş olur ki bunların bu nizamlarına benzer. Şöyle ki:

Ev ve eşyasının yangında yok olmaktan kurtulmasını isteyen bir kimsenin şehrin birçok yerlerinde kâgir evleri vardır. Tulumbacıbaşı makamında uygun emini anlamına gelen sigortacı denilen ve bu işle geçinen kimseler vardır ki eşyasının kurtulmasını isteyen kimse işyerine ve evine bir sigortacıyı getirir. Mevcut bütün eşyasını kaydettirir. Sonra ev ve eşyasına karşılık her sene tayin edilen miktarda sigortacıya para verir. Eğer bir kaza veya yangın olursa sigortacı da zarar gören malların karşılığını öder. Bunu söz ve sened ile sağlam bir mukavele yaparak kararlaştırırlar.

Bu çeşit evlerin birinde yangın çıktığında askerler derhal o yangıncıya haber verirler. Aynı zamanda dörder ve altışar beygirin çektiği tekerlekli büyük tulumbalar ile yangın söndürme erleri gelirler. Sokaklarda yer yer yangın için yapılmış, demir kapaklı büyük musluklardan tulumbaların yakın olanını açıp suya tulumbaları uydurarak yangını kısa zamanda söndürürler. Böyle sigortaya bağlı evlerin çoğu yarısı yanmadan tulumbacıların kendi malı gibi olduğundan gayretleriyle söndürülür. Böyle bir evde yangın çıktığında sahibi asla telâş etmez. Yavaş yavaş işine bakar. Yangını söndürmeğe ve boşaltmağa can atar. Sonra sigortacı evi yanmazdan evvelki hali üzere yaptırır. İçindeki eşyasını da defterdeki kayda göre tamamlar. O yangıncı da bu mesleği sebebiyle yılda oldukça kazanç sağlar.

Gerçi bu çeşit bazı kuruluşlar islâm ülkelerinde henüz yoktur. Fakat ileride bu gibi güven verici nizamların konulmasını sözle ve kalbten dileriz. Bu hususta bu kadarcık yazmakla yetindik. Bu nevi bazı faydalı hususlarda çıkmış olan emirlerin burada yazılması uygun görüldü.

Galata mahkemesi vikâyii ve başkâtibi olup molla efendilere sarkıntılık eden kanbur Süleyman Efendi, çoğu zaman geceleri kıyâfet değiş-

tirerek fitne ve fesat dolu yerlerde dolaşırdı. Serbest hareket etmek için de kuvvet bulsun diye bazen yoldaşları olan aşağılık kimseleri de kışkırtırdı. Bu sebeplerden dolayı şimdiye kadar üç defa sürgüne gönderilmiş ise de her birinden bir kayırma ile kurtulmuştu. Son defa da Magosa'ya sürülmüş iken bazı sefirlerin iltiması ile Rodos'tan geri döndürülmüş idi. Bu durum ile beraber kendisi bir mahkeme kâtibi olduğu halde Fındıklı Câmii arkasında, bir yüksek yerde büyük bir ev ve köşk yaptırmıştı. Geceleri ziyafet verir ve helva sohbeti tertibler, başına bir takım işsiz güçsüz toplar, saz söz ile eğlenirlerdi.

Bu defa yukarıda anlatılan Kadırga limanı yangını dönüşünde kendisinden zarar görmüş olan bazı kimseler rikâb-ı hümayuna şikâyette bulundular. Bu sırada yangınların çokluğu sebebiyle dillerde dolaşan asılsız sözleri bastırmak üzere her fırkanın birer yolla cezalandırılması gerekli görüldü. Hemen çıkarılan irâde-i seniyye gereğince söz konusu yangının olduğu günün ertesi yani şevval'in onikinci günü Topçubaşı ağa vasıtasiyle ve bir bahane ile Kanbur Süleyman Efendi, Karabağı iskelesi arkasındaki bostana götürüldü. Burada hazır bulunan bostancıbaşı tarafından idam olunarak cesedi denize atıldı.

Ertesi günü halkın zihnindeki coşkunluğu bastırmak ve düşüncelerine güven vermek için söz konusu emr-i şerif yayınlanarak dağıtıldı.

19. Şevval günü de söylentilerin önünü almak ve hem de Halet Efendi'ye göre hasım defi maksadı yerine getirilmek üzere eski sadrazam Rauf Paşa adamlarından olan Mektûbî Atâ ile Beylikçi Sâib Efendi sürgün olundu.

Divan-ı hümayun hocalarından keskin lisan olan Derviş Efendi zâde Tâbtab Tâhir Efendi, Halet Efendi ile eski samimiyeti olması sebebiyle aralarında geçmiş olan teklifsizliğe dayanarak uygunsuz konuşmalara cesaret edince o da bu esnada sürgün edildi. Beş ay sonra Ankara mutasarrıfı vezir Galip Paşa'nın şefaatiyle af olunup serbest bırakıldı.

ERMENİ KATOLİKLERİNİN İSTANBUL'DAN SÜRÜLMELERİ VE DİĞER BAZI OLAYLAR

Hicri 1195 tarihinden beri katolik rahipleri Osmanlı ülkesinde dolaşarak ermenileri katolik etmeğe çalışıyorlardı. Ermeni patriği ise padişah fermanı ile sahip olduğu yetkilerle katolik dönmeleri hakkında şiddet kullanmaktaydı. Katoliklerin kendilerine ait kilise ve mezarlıkları pek azdı. İlk ortaya çıktıklarında ölüleri, ermeni mezarlığına kabul olunmadığı için çok yerde meydanda kalıp kokuştuğundan evlerinin bahçelerine gömmeye mecbur kalırlardı. Bu dereceye kadar kendilerine eziyet edilmekteydi. Lâkin (Kişi engel olunan şeye karşı hırs duyar) kaidesince düşünce ve vicdan duygusu, karşı konuldukça şiddet karanlığından erme-

miler içinde katolik mezhebi gittikçe kuvvet buldu. Papa tarafından İstanbul'a bir piskopos gelip katolikler arasında gizlenerek katolik mezhebi esaslarını yaymaya başlamıştı. Kısa zamanda pek çok ermeni katolik olmuştur.

Bu sırada en itibarlı sarraflardan Tıngıroğlu Agop ve Davidoğlu Andon da katolik mezhebine girecek katolikleri, ermenilerden ayırdılar. Ayrıca bir grup açıkça ortaya çıkmalarını istiyor ve bunun için de bazı vükelâyı razı etmek için gayret sarfediyorlardı. Bu sebeple Tıngıroğlu Limni'ye, David oğlu da Rodos'a sürüldü

O zamanlar vükeladan bazıları hıristiyan reâyâ hangi mezhebde bulunursa bulunsun bizim nemize lâzım deyip bunun üzerinde durmak istemiyorlardı. Diğer kısmı da katolikler, papayı İsa Peygamberin vekili bilip önderlerinin dışında olması bakımından Osmanlı ülkesinde bozgunluk yapmaktan geri durmazlar diyorlar ve papanın yüzünden daha önceleri ne kadar kan dökülmüş olduğunu anlatıyorlardı. Bir devletin mezheb işlerine karışması doğru bir iş olmadığına göre ilk olarak birinci düşünce doğru görülmüş ise de İstanbul'da sarrafların çoğu ermeni mezhebinde mutaassıp olduklarından ikinci fikir kabul olunmuştur.

Biri de o zamanlar Osmanlı Devleti'nin tanıdığı ortodoks ve ermeni tâifeleri vardı. Ortodoksların en büyük ruhâni başkanları İstanbul'daki rum patriği idi. Gerektiğinde hem mezhepleri onun vasıtasiyle idare olunuyor, hem de ruhani başkanları tayin veya görevden alınıyordu. Ermenilerin büyük ruhani reisleri ötedenberi İran'da Revan şehrinde bulunan Açmazin kilisesinde bulunuyordu. Bundan başka daha iki genel başkanları vardı. Biri Kozan'da Sis, diğeri Van'da Ahtımar manastırlarında idi.

İstanbul'un ermeni patriğine rum patriği kadar yetki verilmişti. Onun vasıtası ile ermenilerin işleri de devletin istediği şekilde idare olunur idi. Katolikler ise papaya bağlıydılar. Gerektiği zaman piskoposlarının göreve tayini veya görevden alınmaları papanın isteğine bağlıydı. Katolik olanların böyle aşırı tutumları ve hürriyet ve serbeslikten dem vurmaları dikkati çekmekteydi. Hatta katolik ermenilerden biri, dostlarından bir müslümanla yarı sarhoş halde sohbet ederken: «Behey sultanım, vakit geleecktir ki bir sabah uyandığınızda ansızın kapılarınızın önlerinde ikişer asker bekliyor göreceksiniz. Ama bunlardan size mal ve namus yönünden zerre kadar zarar gelmeyecektir. Fakat bizler sizin üstünlüğünüzden kurtularak, biz ve siz serbes ve eşit olacağız. Bu hepimiz için iyidir.» dediğini Şânî-zâde Tarihinde kaydeder.

İşte bu anlatılanlar da ikinci düşüncenin tercih edilmesini ortaya koyuyordu. Halbuki Arnavutluk'taki latinlerin hepsi katolik oldukları halde eskiden beri vergi ve daha birçok hususlardan muâf olarak devletin

askeri hizmetlerinde kullanılıyorlardı. Fakat o zamanlar lâtin nedir. Katolik nedir, Bâb-ı Âli tarafından iyice bilinmiyordu. Bir de katolikler hakkında bu şekilde şiddet kullanılması Avusturya, Fransa ve İspanya gibi katolik devletlerinin gücenmelerine yol açtı. İngilizler protestan iseler de onlar insanın vicdâni arzularında serbes olmalarını kabul ettiklerinden bu durumu onlar da doğru bulmadılar. Ruslar ise Avrupa'nın Osmanlı Devleti hakkındaki düşüncesini her ne şekilde olursa olsun bozulmasını, Osmanlı Devleti'nin Avrupa katında küçük düşmesini ve yalnız kalmasını istiyorlardı.

Bu durumlar karşısında o vakit mezheb işlerine karışmakla katolikler hakkında o şekilde şiddet uygulanmasının doğru olmayacağı sonradan anlaşılarak devlet idarecileri daha önce kabul edilmiş olan ikinci düşünceden vaz geçtiler.

Dağıstan'da Çeçen kabilesinin bu esnada Rusya ile yaptığı savaşta galip geldikleri Erzurum valisi ve sonradan da Anapa muhafızı taraflarından haber verilince İstanbul'da buna oldukça önem verilmişti.

Dağıstan'daki savaşlar ise, Rusya'nın bu ülkeyi yavaş yavaş istilâ etmesi şeklinde gelişiyor; ama Dağıstanlıların karşı koymaları sonunla Ruslar geri çekilmek zorunda kalıyorlardı.

Rusya'nın Anadolu tarafında ele geçirmiş olduğu yerleri geri vermesi Bükreş anlaşmasında belirtilmiş olduğu halde bazı boş özürler ile boşaltıp teslim etmediğinden Osmanlı Devleti şikâyet etmekte idi: Aynı zamanda Rusya da Sırbistan meselesinden dolayı şikâyette bulunuyordu. Şöyle ki:

Daha önceki ciltlerde de anlatıldığı üzere Osmanlı Devleti'nin bazı Cezâir ve diğer mevkilerde olan azınlıklarının sahip oldukları faydalar gibi sırplılara da müsâade olunarak dâhili işlerinin kendi taraflarından idâresi ve vergilerinin kesilerek kendi ellerinden alınıp teslimi gibi Osmanlı Devleti'nden yapacakları isteklerini Osmanlı Devleti, Sırbistan ile düzenleyecektir, diye Bükreş anlaşmasının sekizinci maddesinde belirtildiği halde yürürlüğe konulmadı diye şikâyet eyledikçe beri tarafta bu maddenin hükümleri yürürlüğe konulmuştur. Hatta Sırpların vergileri diğer azınlıkların cizyelerinin en azından bile az alınmakta, vergilerinin kesilmesi şefkate aykırı olduğundan her yılın mahsülüne göre Belgrad muhafızıyle birlikte görüşerek kendi rızalariyle tayin olunmakta idi. Bundan dolayı kilise ve diğer hususlara dair olan işlerini kendileri diledikleri gibi gördüklerinden hepsinin rahatları tam olup bu konuda hoşnudluklarına dair dilekçeleri de gelmiştir, diye cevap verilmiştir. Rusya elçisi Ustrogonof tarafından dilekçe yeterli olmayıp Sırbistan ile anlaşma yapılarak bunun senede kaydedilmesinin gerektiğini iddia etti. Beri taraftan Osmanlı Devleti'nin azınlıkları ile senedleşme yapmasının şanına

yakışmayacağı söylenilmiştir. Ustrogonof, öyle ise Osmanlı Devleti Rusya ile senedleşsin demiştir. Buna karşı da anlaşmada sened sözü yoktur denilmiş, anlaşmanın dışına çıkılamayacağı belirtilmiştir. Ustrogonof yine de anlaşmada birlikte tanzim edilen sözü var deyince anlaşmalara bakıldı. Görüldü ki frenkçesinde bilittifak sözü yazılmış ise de Türkçesinde bu söz yoktur. Bu durum da ayrıca tartışmalara yol açmıştır.

İşte bu 1233 senesi başlarından beri bu yolda pek çok konular ortaya çıkmış oldu. İki taraftan yazılar yazıldı. Bu sırada Eflâk ve Boğdan hakkında da bazı görüşmeler yapılmıştır.

Bu sırada Eflâk voyvodasının kaçışı olayı ortaya çıkmıştır. Şöyle ki: 10 Zilhicce Pazar günü, Eflâk voyvodası Karaca Bey'in kaçtığı haberi alındı. Ortada kaçışına bir sebep yoktu. Buna hayret olundu. Şânizâde'nin açıklamasına göre: Bükreş anlaşmasının arkasından her ne hâl ise havadan, rüzgârdan bazı etkili kimselerin isteği ile Karaca Yanko Bey, Eflâk voyvodası tayin olunmuş idi. Ama onun aklı bir müddetten beri rumların alışık olduğu fesad düşünceleri ile karışmıştı. Bu sebeple işlerini daima bu fesad düşünceler ile yapmakta olup geçici günlerinde türlü fenalıklarda bulunmuş. Tayini sırasında âdet üzere bazı sarraflardan çok miktarda borç para alıp tüccar ve esnafdan hayli eşya satın almıştır. O zamandan beri de borçlarından pek azını ödemişti. Osmanlı Devleti tarafından kendisine borçlarını ödemesi tavsiye edildikçe, bugün yarın diye vakit geçirmiştir. Bükreş anlaşmasının gizli şartı gereğince görevden alınması yakınlaşmıştı. O zamana kadar düşüncelerinin harekete geçmesinden hernekadar üzgün ise de çok geçmeyip rumların fesadiyle büyük bir olayın çıkmasına bazı açık deliller gereğince yaklaşılmıştı. Halbuki azlinden sonra İstanbul'a döndüğü takdirde henüz görevden alınmış olunacağı cihetle diğerlerinden fazla sorguya çekileceği ve cezadan kurtulamayacağını bildiği için kaçmayı daha uygun bulmuştu.

Sadaretten Osman - Paşa - zâde İzzet beyin bunların durumlarından haberi vardı. Bir vakitten beri de düşündükleri hususları bilmekteydi. O hususlara kimlerin taraftar olup kimlerin karşı koyacağını düşünerek Karaca'nın tayini sırasında, bu Karaca elbette ve elbette birgün kaçıp fenâlığını ortaya koyacaktır demişti. Dediği gibi de çıkmıştı. Ama damadı ve sevgilisi beyzâde Mihal, İstanbul'da, gençlik günlerinden beri samimiyetine taraftar olan meclis başkanı ve bazı ileri gelenler vasıtasiyle kayınpederinin işlerini düzeltmekle meşgul olmak üzere bulunduğundan önce onu voyvodalık yolu olan divan tercümanlığına getirmek üzere güvendikleri Halet Efendi'yi aldatıp razı ettiler. Böylece 1232 senesi sonlarında Rauf Paşa'nın sadrazamlığı esnasında sadrazamlıkta Rauf Paşa'nın mültezimi olan tercüman Yakovoki, hiç sebepsiz görevinden alınarak Mihâl tercüman olmuştu.

Şimdi Karaca ve Mihâl aralarında kararlaştırmış oldukları şeytanlık ve kötülükleri yavaş yavaş ortaya koymaya başlamışlardı. Fakat Mihal, İstanbul'da olduğundan göz önünde ve tehlikede bulunuyordu. Buna dair aralarında şifreli yazı ile yapılan haberler gereğince aldatılmış olan büyüklere karşı aralarında verdikleri karar üzere bazen yapmacık olarak Karaca Bey, damadından şikâyet ettikçe o da hem güven kazanmak, hem de yapmacık olarak bağlılık gösterisinde bulunmak üzere sadrazam kethüdasına, reis efendiye ve bilhassa yükselmesine sebep olan Halet Efendi'ye varıp: «Efendim, bu kulları Osmanlı Devleti'nin eskidenberi kerem görmüş kölesidir. Halen ihyâ olunduğum mâlumdur. Hizmette doğru ve bağlı olmam gerektiği inancındayım. Bu hususta akraba ve canımı bile feda etmekten çekinmem. Kayınpederimin bilmem ne sebepledir ki gittikçe maksadı kötüye döndüğü görünür. Kaçması günden güne anlaşılmaktadır. Zira, kaç defa tarafından ve benim tarafımdan yazıldığı halde bugün, yarın diye vakit geçirip şimdiye kadar kimseye uygun şekilde para göndermemesi buna delildir. Bunca parayı toplayıp saklamasına sebep nedir? Bunun tedbirine bakmak lazımdır. Fakat sessizce yapılmalıdır. Zira tantanayı gerektiren bir durum olursa Rusya'ya ip ucu verilmiş olur diyerek bir takım uydurmalar ile kendine bazı imkânlar sağlıyordu. Bir aralık hâcelerden ve başkalarından durumu incelemek için Eflâk'a bir iki mübaşir gönderilmesini de istemişti. Diğer taraftan da durumu ne şekle soktuğunu Karaca'ya yazardı. İleri gelen devlet adamlarından kimseye güvenmeyerek bu gibi kimseleri suçlamalar ile birer tarafa gönderip perişan ettiren Hâlet Efendi bile bu yalanlara aldanıyordu.

İşte hal böyle iken Karaca Bey, biriktirmiş olduğu paraları, ailesini ve çocuklarını alıp Bükreş'den çıkıp Avusturya tarafına geçivermiştir. Kendisinin gizli sırlarını bilen ve dış işlerinin müdürü olan Aleksandır Mavrokordoto da onunla birlikte kaçmıştır.

Karaca Bey'in yukarıda anlattığı şekilde İstanbul tüccar ve esnafına hayli borcu olduğu gibi Eflâk'dan da nizama aykırı olarak çok miktarda para toplatıp üstüne geçirmiştir. Bunlar kendisine sorulduğu zaman İstanbul'da bazı yerlere verdiğini söyleyerek bir defterini göstermiş olduğunu ileri süren Rusya elçisi, bu paraların darbhâne tarafından ödenmesini tekrar tekrar Bâb-ı Âli'ye teklif etmişti. İstanbul'da verilen paraların büyük kısmının Hâlet Efendi'ye ait olması gerektiğinden bu nevi itiraz ve sözlere hedef o idi.

Elhâsıl, Karaca Bey'in kaçışı o zaman bir muamma idi. Sır ve sebepleri çok sonra anlaşılmıştır. Fakat ileri görüşlü ve dikkatli kimselerin katında rumların kötü niyetlerine bu da bir işaret idi. Hareketlerin gerçek tarafları yeri geldikçe yapacağımız açıklamalardan anlaşılacaktır.

ARABİSTAN OLAYLARI

Mehmet Ali Paşa'nın oğlu ve Cidde valisi ve Deriye seraskeri olan İbrahim Paşa, 1233 senesi başlarında Vehhâbileri bozguna uğratıp Uteybe adındaki reislerini esir etmişti. Ayrıca Beriyde ve Şukrâ gibi yolu üstünde olan kale ve köyleri ele geçirip ras geldiği Vehhâbi fırkalarını perişan ederek ilerlemekteydi. O sırada meydana gelen bir çarpışmada Vehhâbilerden bin yüz kişi öldürülmüştü. Nihâyet, Vehhâbilerin reisi olan Abdullah bin Suûd, Deriye'de gizlenmiş olduğundan İbrahim Paşa da ordusu ile varıp Deriye'yi kuşatarak zorlamağa başlamıştır. Bu esnada İbrahim Paşa'nın cephânesi ateş almış ve Vehhâbilerin ara ara saldırılarından paşanın ordusu da hayli zararlar almıştı. Fakat arası çok geçmeden cephâne ve mühimmât yetişmişti. Zilkâde'nin beşinci günü Deriye kalesi üzerine her taraftan hücum olunarak tabyaları ve siperleri ve birkaç kale topları ele geçirilmişti. Burç ve baroları yıkılmıştı. Yürüyüş ile dış kale ele geçildiğinde Abdullah bin Suûd güvendiği birkaç adamiyle Kasr dedikleri iç kaleye kapanmıştı. Fakat yirmi gün kadar yapılan zorlamadan sonra sonunda iç kale de ele geçirilmişti. Abdullah bin Suûd, dört oğlu, Vehhâbi mezhebinin kurucusu olan Abdulvehâb'ın oğlu ve diğer yakınları tamamen ele geçirilmiştir. Bu sevindirici haber Zilhicce ayının yedinci günü Mısır'a vardığında top şenlikleri yapılmıştır.

1234 YILI OLAYLARI

Yukarıda anlatılan Deriye'nin fethi haberi 20 Muharrem 1234 de İstanbul'a gelince üç gün şenlik yapıldı. İstanbul civarındaki kale ve kulelerden günde üçer defa toplar atıldı.

Daha önce Mehmed Ali Paşa tarafından İbrahim Paşa'nın Lahsa'ya doğru hareketi Bab-ı Âli'ye bildirilmesi üzerine İbrahim Paşa'nın Haremeyn'den o kadar uzaklaşması doğru olmayacağından Deriye işini bitirdikten sonra hemen Medine'ye dönmesi için Mehmet Ali Paşa'ya cevap yazılmıştı. Fakat Mehmet Ali Paşa da sadece Deriye'nin fethinin yeterli olmayacağı, Vehhâbilerin arta kalanlarının da ortadan kaldırılmadıkça bu işe son verilemeyeceğini bildirmişti. Bu durum padişaha bildirildi. Bunun üzerine Padişahın şu hatt-ı hümâyûnu çıktı:

«Daha önce, İbrahim Paşa bu işi gördükten sonra ileri gitmeyip dönsün demem, Deriye'yi hemen olduğu gibi bıraksın demek değildir. Bu kadar zorluklar çekildi. Elbette ya yıkılır, yahut muhafazası gerekirse, bir adam bırakılır. Mevcud olan toplar alınmak yahut bırakılmak, oldukça güzel bir nizama bağlamak lazımdır. İbrahim Paşa daha önce Deriye'yi kuşattığı vakit iş bittikten sonra Lahsa'ya gitmeyi istemişti. Deriye alındıktan sonra diğer yerlere gidip uzun müddet uğraşmak ve bütün Necid ülkesine nizam vermek uzun bir iş olduğundan bu hususta asıl istenen

müslümanların gözlerinin nuru olan Haremeyn'i korumaktır. Bunun için Medine'ye dönmesini irade etmiştim. Düşünceleri nifak üzere olan Necid araplarının bu kadar seneden beri mezheb kabul ettikleri inançlarından dönmeleri güç şeydir. Meselenin esası Deriye'yi elinden geldiği kadar düzene koyup Medine'ye dönmesi ve muhafazasına başlamaktır. Bu kadar zaman çeşitli güçlüklere katlanan islâm askerini de istirahat ettirmektir.» Bu hatt-ı hümâyun gereğince Mehmet Ali Paşa'ya emirnâme yazıldı. Bu emirnâmede, Deriye'yi ya yıkması veya olduğu gibi bırakması hususunun kendisine bırakıldığı bildirilmişti.

Mehmet Ali Paşa'nın Vehhâbileri perişan etmesi ve Mekke ile Medine'yi kurtarması devlet ve milletçe büyük memnuniyeti ve teşekkürü gerektirmişti. Fakat Lahsa'yı alarak Basra körfezine kadar hükümetini genişletmesi ve Arap yarımadasını tamamen ele geçirmesi de Bâb-ı Ali'nin dikkatini çekecek hususlu. Lahsa kıtası, aslında bağımsız bir eyâlet idiyse de sonraları Bağdad valiliğine bağlanmış ve Beni Halid aşireti şeyhinin idaresine verilmişti. Bu durumda iken Vehhâbiler ayaklanarak burayı ele geçirmişlerdi. Mısır'daki Kölemen ocağını yok eden Mısır askerinin Lahsa'yı alarak Bağdad'ın kapılarına kadar gelmeleri Bağdad kölemenlerini ürkütmüştü. Bu sebeple aralarında çarpışma çıkması da mümkündü.

Kaldı ki Bağdad Valisi Davut Paşa, İbrahim Paşa'nın Deriye üzerine hareketini işittiği gibi derhal İbrahim Paşa'ya yardım yolu Beni Halid şeyhlerinden Macid el-Arba'ar ile biraderini Lahsa tarafına gönderdi. Müntefik askerinin de Necid tarafına hareketleri için emir vermiş ve bir teşebbüslerini devlet kapısına bildirmiş idi: Macid el - Arba'ar da o havalide bulunan aşiret ve kabileleri bir araya toplayıp Lahsa'ya gitmişti. Lahsa'nın bütün cami ve mescidlerinin minberlerinde padişah adına hutbe okutmakta ayrıca o taraflarda bulunan Vehhâbileri kılıçtan geçirtmekte idi. Bu cihetle de İbrahim Paşa'nın Lahsa'ya gitmesi gerekmeyecekti.

Abdullah bin Suud, Muharrem ayında Mısır'a getirildi. Birkaç yüksek rütbeli adamları ile beraber posta ağasının yanına katılarak deniz yolu ile 15 Safer günü İstanbul limanına getirildi. Eyüp yakınındaki Defterdar iskelesine çıkarıldılar. Mısır kapı kethüdâsı, Divan-ı Hümâyun hocalarından Necib Efendi, onları getiren Posta ağası ile adamları, Bâb-ı Âli'den gönderilen divan çavuşları ases başı, subaşı ve bunlar gibi diğer memurlardan bir alay tertib edildi. Abdullah bin Suûd ile adamlarının boyunlarına çifte zincirler takılıp ikişer taraflarında harbeciler olduğu halde Divanyolu ile Bâb-ı Âli'ye getirildiler.

Sadrazamın huzurunda kapı kethûdâsına, posta ağası ile adamlarına ve gemi kaptanına samur kürkler, posta ağasının adamlarına ve gemi gediklerine de hilatler giydirildi. Tatar (Posta) ağasına yıllık beş kese faizli

bir gelir, arkadaşlarına ve hizmetçilerine, ayrıca gemi kaptanı ve gediklilerine uygun birer hediye verildi.

Abdullah ile arkadaşları da bostancı - başı hapishanesine gönderildiler. Mekke ve Medine'den zorla almış oldukları mal ve eşyayı incelemek için üç gün tutuklanıp sorguya çekildiler. Sonra Padişah, Eski Saray'a geldi. Padişahın huzurunda yapılan cirit ve mızrak oyunları esnasında tutuklular da oraya getirilerek orada bulunanlara seyrettirildi. Oradan Yalı köşkü önüne gönderilerek orada idam edildiler.

Abdullah ile getirilen sandığın içinden çıkartılan kıymetli eşyalar pek az idi. Babasının, daha önce Hazret-i Peygamber'in türbesinden ve hazinesinden almış olduğu mücevherler ve kıymetli eşyalar kendisinden, başkâtibi olan Abdülaziz'den, divancısı Abdüsserebdiye'den ayrı sorulduğunda gerek hazineden, gerek Hazret-i Hüseyin (R.A.) in şehidliğinden alınan eşyayı Suud'un adamlarından olup İbrahim Paşa yanında bulunan Abdullah Muttalik, Azmid, Cebâb, Ahmed el - Hanbeli, İbrahim bin Said ve Ceyr adlı kimselerin bildiklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine durum bir yazı ile İbrahim Paşa'ya bildirilmiştir.

Bu esnada Mehmet Ali Paşa'ya ve İbrahim Paşa'ya Kahveci - başı Ağa ile kılıç, kaftan ve kendilerini öven ferman gönderilmiştir.

Mehmet Ali Paşa ise o esnada yani Cemaziyel evvel ayında yeni bir servet açmak üzere devamlı şekilde İskenderiye tar'asının kazılmasiyle meşgûl idi.

Cemâziyelâhir ayında taun hastalığından Mısır'da bazı ölümler oldu. Bu sebeple derhal karantina uygulanmaya başlandı.

Yine o sırada Abdullah bin Suud'un oğlu ile dörtyüz kadar Vehhâbî Mısır'a getirilmiştir.

Vehhâbilerin Hazret-i Peygamberin türbesinden almış oldukları eşyalardan ele geçirilmiş olanlar Mehmet Ali Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmiş olup buna dair tutulan defter de Türbedeki yerine konulması için Receb ayında sürre eminine teslim edilmiştir.

Medine-i Münevvere'de Şâfiî müftisi olan Zeynelâbidin Efendi ile Hanefî müftisi Dağıstaânî - zâde şeyh Ebu Bekir Efendi'nin mübârek şehir halkını ağır sözlerle azarlayıp gücendirdiklerine dair Şeyhü'l-harem Kasım Ağa tarafından haber gelmesi üzerine her iki müftinin sürgün olarak Mısır'da oturmaları için emir gönderilmiştir.

Merhum Sinan Paşa zamanından beri Yemen bölgesinin hükümet merkezinin Ebu'l-Ariş olmak üzere doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ne tâbi olup, Hadide ve Maha sahilleri ise san'a imamının idaresinde idi. Uzakda olması sebebiyle İstanbul'dan Yemen işlerine gerektiği kadar bakılamıyordu. Bu sebeple Ebu'l-Ariş'deki şerif istediği gibi hareket ediyordu. Bâb-ı Âli'ye bağlılığı sanki keyfî idi. Hatta bu sırada Ebu'l-Ariş

şerifi olan Hamud Useyrluyu çağırıp kuvvet kazanarak Hadide ve Maha sahillerini almıştır. Sana imamı olanlara karşı birşey yapamadığından Padişaha müracaat etmiştir. Bu hal Mehmet Ali Paşa'ya bildirildi. Mehmet Ali Paşa da Yemen'e asker gönderdi.

Halbuki geçen 1233 senesi başlarında Mehmet Ali Paşa tarafından Kangıde müteselliimi bulunan Cum'a Ağa Hamud'un askeriyle çarpışmış ve yenilgiye uğramıştı. O sırada Cidde'de bulunan mirmirân Arnavud Hasan Paşa, Mısır'dan asker istemiş olduğundan mirmiran Halil Paşa yeteri kadar asker ile o tarafa gitmişti. Sonra Hamud ölmüş ve yerine geçen oğlu Ahmed de babasının kethüdası olan Hasan bin Halid'in fikrine uyarak etrafına adam toplayıp Şihran üzerinden Peyşe'ye kadar vardığı esnada Deriye'nin alındığı haberini duyduğu gibi geri kaçmıştır. Halil Paşa ise 1234 senesi Safer ayının başlarında Mekke'den hareket edip o tarafa giderek Mihail adlı yerde İbn Halid ile karşılaşmıştır. Yapılan çarpışmadan Halil Paşa galip gelip İbn Halid'in taraftarlarını perişan etmiştir. Sonra o taraflardaki kalelerin bazılarını yıkmış, bazılarının içine asker koyarak şerif Ahmed'in merkezi olan Ebu Ariş kalesi üzerine varmıştır. Şerif Ahmed aman dilemiştir. Halid Paşa da ona müsaade etmiş hoşnutlukla huzuruna kabul etmiştir. Sonra onun tuğ ve isteğiyle Ebu Ariş, Ceyran, Hadide, Lahye, Zebid ve Beytül - fakih kalelerini ele geçirmiştir. Bu kalelerin idaresini görmeye başlamış ve Şerif Ahmed'in münasip bir yerde oturması gerekmişti. Sana imamından almış olduğu yerlerin eskisi gibi sana imamına ihalesi takdirinde Matbah-ı âmire'ye yıllık belli miktarda kahve göndermesi şarttı. Halid Paşa'ya bildirilmiş olduğu Mehmet Ali Paşa tarafından devlete bildirilmişti. Halil Paşa'nın böyle kolayca on kadar kaleyi alması memnunluk yaratmış ve kendisine Mehmet Ali Paşa tarafından bol yenli samur elbise ile ortası mücevher bir çelenk gönderilmişti. Şerif Ahmed'in de şimdilik Mısır'da kalması Mehmet Ali Paşa'ya bildirilmişti. Şerif Ahmed, Şaban ayının başlarında Mısır'a götürüldü. Hadide tarafı Sana imamına geri verilip, senede belli miktarda para vermesi şart koşuldu. Bu parayı almak için bir adam tâyin olunmuş ise de San'a imamı sonra bu vergiyi vermemiştir.

Geçen yıl Şam valisi ve hac emiri olan eski kaptan Safranbolu'lu Salih Paşa tarafından tayin olunan Ömer adlı şahıs Kırım'dan ve diğer ecnebi ülkelerden gelen hacıların her birinden hiç sebepsiz yirmiüçer altın; yine Salih Paşa'nın tayin ettiği Acem ağası da İran hacılarından «siz şiî mezhebindensiniz» diyerek haksız yere üçer yüz kuruş almışlardır. Her ikisi de aldıklarına dair makbuzlar vermişlerdir. Bu sebeple güç duruma düşen hacılar Salih Paşa'ya durumu bildirmişlerdi. Fakat Salih Paşa kulak asmamıştı. Hacılar İstanbul'a geldiklerinde rikâb'a dilekçe yazıp ellerindeki makbuzları gösterip şikâyette bulundular. Bu ise zaten padişa-

hın isteğine aykırı bir hareket olduğundan başka Kırım ve Dağıstan hacılarından toprak veya başka bir isimle birşey alınmaması anlaşma gereği idi. Bu cihetle bu gibi hacılar hakkında Osmanlı hacıları gibi muamele görüp, her bakımdan güvenlik ve istirahat ile gidip gelmelerine dikkat olunması için daha önce Salih Paşa'ya ferman gönderilmişti. Bu sene yine padişahın rızasına aykırı ve fermanın aksine olarak para almaya cesaret olunması hayreti gerektirmiştir. Alınan paralar hemen Salih Paşa'nın İstanbul'daki adamından alınarak dilekçe veren hacılara ödendi. Paşaya da tembih yazısı gönderildi.

BAZI ŞAM OLAYLARI

İstanbul'da gül üstadı olan Deli Emin Efendi ile musannif Efendinin yukarıda anlatılan softalar olayı üzerine mükâfat görmeleri hal gereği idi. Bu sebeple Emin Efendi'ye Şam mollalığı, musannif Efendi'ye de Medine mollalığı verildi. Bu şekilde İstanbul'dan uzaklaştırılmaları siyasî bir tedbir sayılmıştı.

Deli Emin Efendi, bilinen huyu gereğince mahkemeye gelen halkı gereksiz sözlerle azarlayıp gönüllerini incitmekteydi. Sonra âlimlerini de bazen tekdir, bazen küfür ile azarladığı sırada Müftü Mesud Efendi'yi küfür edip döverek namusuna leke düşürdüğünden bütün Şam âlimleri onun aleyhine ayaklanmıştı. Bu durumda görevinden alınması lazım geldi. Her ne kadar önce bir süre için Medine kadılığı görevine tâyin olunmuşsa da Şam kadılığının örfî müddeti bittiğinde Medine'ye dönmesi normal olduğu halde durum padişaha bildirildi. Padişahın (Bu adamın karakteri daima kötülük yapmaktır. Ne burada tek durur ve ne de vardığı yerde halka rahat verir. Onun gibi adamı Medine'ye göndermek doğru olmaz) diye buyurması üzerine hemen görevden alındı. Medine kadılığı da Rebiulâhir ayının sonlarında üzerinden alınarak Tarsus'a sürgün gönderildi. Şaban'ın birinci günü tarikide hâk olundu. Cesr-i Erkine kazası nâiblik ile idare olunmak üzere teyiden uhdesine verildi.

Bu sırada Medine kadısı sözü edilen musannif Osman Efendi'nin de Medine'de vefat ettiği haberi geldi.

Kudüs'de daha önce tamirine başlanan Mescid-i Aksâ ve Sahra-i şerîfin tamiri de bu esnada tamamlanmıştı.

BAZI URFA VE MARAŞ OLAYLARI

Ganze araplarından ve Vehhâbî takımından Halîf adlı şeyhlerin şeyhi birkaç senedən beri çok sayıda arap ile Rakka taraflarında dolaşıp Musul'a kadar olan yerlerde zararlar vermekte idi. Bağdad valisi, onun üzerine Cürba aşireti şeyhini göndermiş idi: Bu sırada her ikisi karşı kar-

şıya gelip üç gün savaşmışlardı. Halif yenilgiye uğramış ve Rakka'ya doğru kaçarken Rakka mutasarrıfı Behram Paşa da üzerine hücum ile onu biraz daha perişan edip ikiyüzseksen kadar adamını öldürmüştü. On üç kumandanını esir alıp ayrıca bin devesine de sahip olmuştu. Bu bin deve yerinde satılarak parasının devlet hazinesine gönderilmesi için kendisine özel bir adamla emir gönderildi.

Daha önce haklarında kadılık emri çıkmış olan küçük Ali oğlu Dede Bey, Fettah oğlu Ağçe Bey ve kardeşi Ahmet Bey yakalanıp öldürülmüştü. Fakat Dede Bey'in üç oğlu ile Fettah oğlu Ali Bey'in Gûvur dağı beylerinden Kara Bey - zâde Mustafa Bey'in yanında bulunup onunla anlaşarak Uzeyr sancağında bozgunluk çıkarmak için fırsat kollamakta oldukları haber verildi. Bunun üzerine Dede Bey'in oğulları ile Fettah oğullarının ve kardeşlerinin oğullarının, Kara Bey oğlu Mustafa ve akrabalarının da idam olunmaları için Maraş Valisi Kalender Paşa'ya emir gönderilmişti. Fakat Küçük Ali oğullarının en büyüğü Mustafa Bey olup. o da fesadçılardan olmadığı, diğer iki çocuğun da sekiz ve dokuz yaşlarında bulundukları, Fettah oğlu Ali'nin vefat edip kardeşi Fettah ise kör olduğu, Kara Bey - zâde Maraş nahiyelerinden Tik nahiyesinin ihtiyarlarından olup ötedenberi gelen vezirlere hizmet edip bağlılık göstermekte olduğu ve kendisinden hiçbir zaman kötü hareket görülmediği Kalender Paşa tarafından bildirilmiş olmakla bu adı geçenlerin hepsi af olunmuşlardı.

Kalender Paşa'nın hal ve hareketleri zamanına göre doğru görülmediğinden Cemâziyelâhir ayında vezirlik rütbesi kaldırılarak Ankara'da oturmağa mecbur kılınmıştır.

Bu esnada İçel mutasarrıfı İbrahim Paşa da görevinden alınarak İstanköy, adasında oturmağa mecbur tutuldu.

VAN VE DİYARBEKİR OLAYLARI

Van muhafızı Mehmet Derviş Paşa'nın Muş sancağı mutasarrıfı mirmiran Selim Paşa hakkında duyduğu kin ve düşmanlıktan dolayı ondan intikam almak için geçen sene Sebkî aşiretini kışkırtmıştı. On eyâletinden bazı kimseleri ve İran'a bağlı birkaç aşireti de yanına katmıştı. Sebkî Abdullah, oğlu Süleyman'ı çok sayıda kürt ile Muş sancağına bağlı Bulanık denilen yere gönderdi. O havaliyi yağma ettirmişti. Bu harekete karşılık Selim Paşa da çıplak şeyhi adındaki kimseyi çok sayıda kürt askeri ile Van eyâletine bağlı Adilcevaz kazasını yağma ettirmiş idi.

Bunların devlet memuru ve memleketin ve halkın koruyucusu olmaları gerekirken, birbirlerinden öc almak için ülkeyi harab edip birbirinden şikâyet ediyorlardı.

Durum Erzurum Valisi Ahmet Paşa'nın bildirisinden ve daha önce görevle Erzurum, Muş ve Van taraflarına gidip bu sırada dönen Seydâ Efendi'nin ve Van kalesinin sol kol ağası olup Derviş Paşa'dan kaçarak İstanbul'a gelen Abdullah Ağa'nın ifadelerinden anlaşılmıştı. Eski Erzurum Valisi Celâleddin Paşa'nın Derviş Paşa aleyhindeki bildirisi de onların anlattıklarını doğrulamıştı. Ayrıca Derviş Paşa tamamen tavır ve hareket değiştirmiş Van'da mangır para bastırmaya başlamıştır. Bu paralardan dört tanesini Seydâ Efendi getirip padişaha takdim etmişti. Bundan başka Derviş Paşa'nın İran tarafına yaptığı eziyetler üzerine İranlıların da sınırı geçerek Sadmâteş kalesini tahrib etmiş oldukları öğrenilmişti.

Bu durum karşısında Derviş Paşa'nın görevden alınıp sürülmesi hakkında Erzurum Valisi Ahmet Paşa'dan bilgi istenmişti. Ahmet Paşa'dan gelen cevap şöyle idi: «Selim Paşa, Derviş Paşa aleyhinde kullanılabilir. Fakat onun kullanacağı asker de yağmacı takımındandır. Ansızın Van'a girmeyi başarsa bile Van halkı bunu gayret kavgası zannedecek ve çaresiz Derviş Paşa'nın tarafında yer alacaklardır. Van halkı ise bugün halen Derviş Paşa'dan çekinmekte olup dışarıda bulunan Hakkâri, Hayzan, Buhtan ve Servak aşiretleri beyleri ile de yakında bozuşmuştur. Bu bakımdan Sebki ve diğer bazı aşiretlerden biraz asker toplasa bile bunların zararsız hale getirilmesi kolay olur. Bu husus ile bu esnada Derviş Paşa'ya karşı olan aşiretleri bir araya getirip Van üzerine yer yer hücum ettirilip, şehre yarım saatlik mesafedeki köprüleri ele geçirerek erzak getirmeyi yasakladıkları sebebi ile bu esnada cezalandırılması uygun görülünce tam fırsattır. Eğer bugün, yarın diyerek geri bırakılır ise kürtlerin bilinen huylarına göre onunla aralarındaki soğukluk çok sürmez. Ufak bir bahane ile anlaşmaları mümkündür.»

Ahmet Paşa'nın bu cevabı üzerine Erzurum'un ileri gelenlerinden Ispanakçı - zâde diye tanınmış olan Mustafa Paşanın silahdarı Kapıcıbaşı Ali Ağa, çok sayıda asker ile Van üzerine gönderildi. Muş mutasarrıfı Selim Paşa'nın da bu işte görev almasına karar verilmişti. Eğer Derviş Paşa, İran'a kaçarsa kendisine yardım edilmemesi için İran veliahdi Abbas Mirza'ya ve Revan serdarına mektuplar yazılmıştı.

Rebiulâhir ayının sonlarında hazırlığa başlanılmış olup, ancak Cemâziyelevvel'in ilk günlerinde Ahmet Paşa eceli ile vefat etmişti. Böylece Erzurum eyâleti ve Van seraskerliği Çıldır Valisi Hafız Ali Paşa'ya, Kırşehri sancağı Derviş Paşa'ya ve Van muhafızlığı mirmîranlık rütbesi ile adı geçen Yemenî Bey'e verilmişti. Eğer Derviş Paşa Van'dan çıkmazsa zorla çıkarılmak üzere Muş mutasarrıfı Şelim Paşa ve diğer lâzım gelenler görevlendirilmişti. Bu sırada merhum Ahmet Paşa'nın silâhdarı Ali Ağa da mirmiran rütbesi ile bu işde görevlendirildi.

Hafız Ali Paşa Van seferine hazırlanmak üzere iken Derviş Paşa irâde-i seniyyeye uyarak Van'dan çıkmıştı. Fakat görev yerine gitmeyip Hoy tarafına doğru Van'a altı saat mesafesi olan bir yere giderek orada konaklamıştı. Buradan Kırşehir'in gelirinin kendisini idareye yetmeyeceğini, bu sebeple kendisinin başka bir yere tayin olunması için Hafız Ali Paşa ile haberleşmeye başladı. Hafız Ali Paşa, ona teselli ve güven vermiş, sadrazamlık tarafından da kendisine başka türlü bir muamele edilmeyeceğine dair teminat verilmişti.

Bu şehirde Yemeni Paşa, Van'a girmiş ve görevine başlamıştı. Fakat Derviş Paşa, Van'da bulunan eşkıya adamları ile gizlice haberleşip onları kendi tarafına çekmişti. Ayrıca etraftan da topladığı kürtler ile bulunduğu yerden dönmüş ve aniden Van kalesine girip kaleyi ele geçirmeye çalışmıştır. Halk da bu durumda onun tarafını tutmuştu. Yemeni Paşa gösterdiği gayrete rağmen ümitsizliğe kapılarak kalenin cephâneliğini ateşe vererek kendisi ve adamlarını ateşe vermiş olduğu haberi İstanbul'a geldi.

Bu haber üzerine Padişah gazaba gelip hemen İçel mutasarrıfı sert Mahmut Paşa'ya Van muhafızlığı, Erzurum Valisi Hafız Ali Paşa'ya da Şark tarafı seraskerliği verilmişti. Ayrıca İstanbul'dan topçu, arabacı ve humbaracı askerleri gönderilmiştir. Ahiska askeriyle, Çıldır beylerbeyisi Ali Paşa, Bayezid ve Eleşkird mutasarrıfları, Erzurum'un bütün savaş erbabı, civarda bulunan ayân ve ağalar da tayin olundular. Trabzon Valisi Hüsrev Paşa, saray maden emini Bozok mutasarrıfı Nurullah Paşa, Sivas Valisi Lütfi Paşa, Maraş Valisi Hüseyin Paşa, Rakka ve Diyarbekir Valisi Behram Paşa taraflarından da askerler gönderildi.

Bu büyük hazırlık ile uğraşılmakta iken Diyarbekir'de ayaklanma çıktı. Van üzerine hazırlanan kuvvetin bir kısmını alıp Diyarbekir'e göndermek gerekti. Şöyle ki:

Diyarbekir eyâleti Rakka eyâletine katılarak Behram Paşa'nın idaresinde bulunuyordu. Bu esnada Diyarbekir'e varıp divan toplantısı yapıp hilatlar giymişti. Diyarbekir'de nüfuz kazanan şehzâde torunu Mehmet Bey, müftü Mesud Efendi, ileri gelenlerden Kara Hoca oğlu ve Serdar adındaki şahıslar ise Diyarbekir'de valinin bulunmasını istemiyorlardı. Buranın mütesellimlikle idare olunup, bunun işlerini de kendilerinin görmelerini istiyorlardı. Bu yüzden bir ayaklanma yaptıklarını Behram Paşa haber vermişti. Her ne kadar bu ayaklanmanın önünü almış ise de Erzurum Valisi emrine Diyarbekir'den gönderilecek bin askerin hazırlanması ile meşgul olup mütesellim Gürânî-zâde Ali Ağa da başbuğ olarak gitmek istemekteydi. Fakat bu esnada adı geçen Mehmet Bey yine adamlarını kışkırtıp, halkı ayağa kaldırıp Paşa Kapısına hücum ettirmişti Paşa da kapıları kapatarak savunmaya geçmişti. İçeriden ve dışa-

rıdan tüfek atışları başlamıştı. Paşanın caddeleri tutmak için dışarıda bıraktığı askerler arka arkaya Diyarbekir'e geldikçe Paşa'nın kuvveti artmaktaydı. Bu arada da öldürülen asilerin başlarını da İstanbul'a göndermekte idi. Fakat çarşı ve pazar, halkın elinde olduğundan erzak bakımından sıkıntı çekmekte idi.

Behram Paşa durumu bildirmekle beraber, Maden Emiri Nurullah Paşa tarafından biraz asker ve erzak göndermek gerektiğini, Diyarbekir halkının birkaç defadır ettikleri yanlarına kalıp şımardıklarından bu defa da böyle bir mesele çıkarmak olduklarını, şehzâde torunu ve Kara Hoca oğlu ve serdar idam olunup nâib ve müftü sürgün olunmadıkça ayaklanmanın bastırılamayacağını bildirip bu hususta lazım gelen emirlerin verilmesini istemişti. Bu yazısı şevval ayının ortalarında İstanbul'a geldi. Hemen gerektiği şekilde emirler çıkarıldı. Daha önce Van'a gönderilmek üzere Haleb, Adana ve Sivas'dan toplanan askerlerin de Diyarbekir'e gönderilmeleri emr olundu.

Öldürülen Selim Paşa'nın oğlu Ahmet Bey'in idamı için daha önce ferman çıkarılmış iken henüz emir yerine getirilmemiştir. Ahmed Bey ise o havalide fesadlıktan geri kalmadığından bir an önce idam olunması için Çıldır Valisi Benderli Ali Paşa'ya kesin emir gönderildi. Gelelim Van işine:

Serasker Hafız Ali Paşa, adamları ile Van muhafızı olan sert Mahmut Paşa, Van civarına vardıklarında Derviş Paşa'ya karşı olanlar tarafından kapılar açılıp Mahmut Paşa Van'a girmiştir. Fakat o esnada Derviş Paşa kıyafet değiştirerek kaçmıştı. Ama derhal peşine düşülüp arandığında, gerek kendisi ve gerekse sarrafiyle bazı adamları ele geçirilerek idam edilmişler ve kesik başları İstanbul'a gönderilmiş olup Zilkâde'nin ilk günlerinde herkese gösterilmiştir.

KIŞ OLAYLARI

Siroz âyânı dergâh-ı âli kapıcıbaşılarından mir-i ahûr-ı evvel peyesi olan İsmail Bey'in oğlu Yusuf Bey'in idaresindeki kazalardan Ortahisarı kazası âyânı şehbender oğlu Yusuf Bey'in zulüm ve işkencesinden şikâyet maksadiyle Ortahisar halkı tarafından rikâb-ı hümâyûn'a dilekçe verildi. Bunun sebebi Yusuf Bey'den soruldu. O oğlu Yusuf Bey'in idamı için Selânik mutasarrıfı Berkof da halkın dediklerini doğruladı. Bunun üzerine şehbender çalı vezir Yusuf Paşaya Safer ayında padişahın emri gönderilmiştir. O da işi Yusuf Bey'e havale etmiş ve Yusuf Bey Şehbenderoğlu Yusuf'u çağırarak idam ettirmiştir. Kesik başı da Yusuf Paşa tarafından Rebiulevvel ayının ortalarında İstanbul'a getirilmiştir. Mallarına el konmak için de mübâşir gönderilmiştir.

Rum haydudlarına yataklık eden Makraniçe kaptanı Tanaş tüccarın idamı daha önce Makraniçe voyvodası ve Galos kalesi mutasarrıfı olan Hasan Ağa'ya bildirilmişti. O da onları idam ederek kesik başlarını bu esnada İstanbul'a göndermiştir. Yine aynı sıralarda Yanya mutasarrıfı tarafından da eşkiyanın kesik başları İstanbul'a gelmiştir.

Yine bu sıralarda taşrada ileri gelen bazı yüksek şahsiyetlerin sürgün ve idam olunarak mallarına el konmuştur.

Ocak tüccarı olup daha önce Kıbrıs adasına sürülen yahûdi Yakovaci, Lefkoşe'de kaldığı evde iki yahûdi hizmetçisi ile beraber ölü bulunmuştu. Kâtilleri bilinmediğinden aranmakta olduğu halde geride bıraktıkları kayıt olunarak devlete gönderilmişti. Fakat tüccardan olduğu için terekesine devlet tarafından dokunulamayacağından bütün mal ve eşyasının mirasçılarına verilmesi ve katillerinin aranarak bulunması için irâde-i seniyye çıkmıştır.

Şevval ayının dördüncü günü her zaman yapılmakta olan sene başı tayinlerinde Rumeli eyâleti Kovanos oğlu Hüseyin Paşa'ya, Bosna Rüştü Paşa'ya ve Vidin, Derviş Paşa'ya tevcih olundu.

Sonra Zilhicce ayında yapılan tayinlerde, Dergâh-ı Âlâ kapıcıbaşılarından Edirne bostancıbaşısı Mehmed Selim Ağa'ya vezirlik rütbesi ile Silistre eyâleti ve kalesi muhafızlığı, Mora Valisi Seydi Ali Paşa'ya Hüdâvendigâr ve Kocaeli sancakları, eski kaptan-ı derya Ahmet Paşa'ya muhassıllık ile Bozok sancağı tevcih olunmuştur.

İSTANBUL OLAYLARI

Geçen yılki olaylar sırasında anlatıldığı üzere Eflâk voyvodası Karaca Bey kaçmıştı. Yerine 18 Muharrem 1234 tarihinde eski Boğdan voyvodası Soço Aleko Bey, Eflâk voyvodası olmuştu. Daha önce Tuna sahillerinde kullanılmak üzere yeniden yapılan yirmi parça şalope ve seksen parça sandal dörde taksim olunarak İbrail, Silistre, Ruscuk ve Vidin mevkilerinde bulundurulmak üzere hazırlanmıştı. Eski Tersâne kethûdâsı İbrahim Bey'e mirmiranlık rütbesi verilerek Toturkan'da oturması şartiyle Rebiülâhirde Tuna donanması kumandanı tayin olundu.

Osmanlı Devleti parası karışık olması dolayısı ile Avrupa'da taklitleri yapılıp Türkiye'de harcanmaktaydı. Ayrıca birçok kalp paralar da kullanılır oldu. Bu ise dikkati çekmiş, yazışmalara yol açmıştı. Bu esnada Galata rıhtımındaki ecnebi gemilerinden birinde çok miktarda kalp para bulunduğu haber verilmiştir. Hemen basılıp ele geçirilen kalpazanlar asılmıştır. Bu hususa gerekli dikkatin gösterilmek üzere darphâne emrine hitaben Cemâziyelâhir ortalarında ferman gönderilmiştir.

Divan-ı Hümâyun hocalarından Anapa kalesi bina emini Mustafa Reşit Efendi'nin oğlu Kethûdâ kalemi çıraklarından Atâullah Efendi, dev-

let aleyhinde söz söylemiş diye Bozcaada'ya sürüldü. Çünkü o vakit Halet Efendi'nin fenâlıklarından bahsetmek devlet aleyhine söz söylemek demek oluyordu. Ona eğri bakanlara onun tarafından devlet hâini gözüyle bakılırdı. Atâullah Efendi ise bu türlü hareketlere girişmemişti. Birkaç casusun iftirasına uğramış olduğu anlaşılınca iki ay sonra af olunarak İstanbul'a getirilmiştir.

Dürri - zâde'nin şeyhülislâmlık günlerinde itibar kazanıp mahreç pâyesi olarak Sofya kadısı olan Halebli Câbiri - zâde Abdullah Efendi ki Dürri - zâdenin görevden alınmadan sonra o da gözden düşmüş ve Zeynelâbidin Efendi'nin şeyhülislâmlığı zamanında sürgün olunmuştu. Mekki - zâde zamanında da eski itibarını kazanmış, bu defa sahip olduğu mahreç payesi kaldırılarak şaban'ın yirmiüçüncü günü fetva kapısına davet olunarak devriyye pâyesi ile Sofya kadılığına tayin emri kendisine verilmiştir. Bunca emekler ile kazanmış olduğu mahrec pâyesinin kaldırılmasından dolayı son derece üzüntüye kapılarak ağlaya ağlaya evine gitmiştir. Üzüntüsünden birkaç gün hasta yattıktan sonra vefat etmiştir.

Bu sırada İstanbul Balık pazarı iskelesinde bir bostancı münakaşa ederek bir hamalı öldürüp bir kayığa binerek boğaz içine doğru kaçmaya başlamıştır. Ölenin arkadaşları durumu örğenince birçok hamal toplanıp ve silâhlanıp bostancıları ve kayıkçıları öldürüp intikam almak için iskeleye hücum etmişlerdir. Fakat bostancılar ve kayıkçılar denize açılmış olduklarından hamallar birşey yapamadan geri dönmüşler, sadece bazı dükkânlardan birer miktar şey çarpmakla yetinmişlerdir. Katilin nereye gittiği, ölenin kan ve diyetinin ne olduğunu soran olmamıştır.

Bu olaydan çok geçmeden daha çirkin bir olay çıkmıştır. Şöyle ki:

Hasköy'de yine aşırı münakaşadan dolayı bir humbaracı tersâne gardiyanlarından bir kürdü öldürmüştür. Ertesi günü onbeş kadar kürt toplanarak bir humbaracı kahvesini basıp birkaç günahsız humbaracıyı öldürdüler. Bunun üzerine iki taraf gayrete gelerek humbaracılar rastgeldikleri kürtleri, kürtler de rastgeldikleri humbaracıları öldürüyorlardı. İki tarafın da gittikçe kinleri artmıştı. Birkaç gün geçtikten sonra kürtler toplanıp humbaracı kışlasını basmak üzere aralarında karar verdiler. Bunu öğrenen humbaracılar hemen silâhlandılar. Birkaç top hazırladılar. Sonra «Kürtler gelemez ise biz gideriz» diyerek tersâneye varıp kürtleri basmak üzere anlaştılar.

Bu kavgayı yatıştırmak için önceden Kaptan Paşa görevlendirilmişti. Kavganın çıkışına sebep humbara ve lağımcı baş çavuşları olduğunu öğrenen paşa çavuşları sürgüne göndermiştir. Bu şekilde kavga oldukça yatıştıysa da iki taraf arasında düşmanlık hisleri kalmıştı. Birbirlerinden intikam almak için fırsat gözetmekte idiler. Bu işin tamamen düzel-

tilmesi için Kaptan Paşa tekrar görevlendirildi. Topçubaşı, humbaracı başı ve lağımcıbaşı ağaları ve iki tarafın zabitleri ve diğer lazım gelen zevat bir araya toplanıp görüştü. Kürtlerin uygunsuz hareketlerinin bazı ecağa da yayılabileceği düşüncesiyle bunların başı olan mânde ağası aracılığı ile düşmanlıkları güçlükle yatıştırıldı. Bundan sonra kendilerinden uygunsuz herhangi bir hareket olmayacağına mânde ağası ve ona da sancak beyleri kefil oldular. Böylece meselenin kapatılması kararlaştırıldı. Bu humbaracı ve lağımcıbaşı ağalar kırk elli kadar neferleriyle tersâneye getirilerek kürtlerle elsıkışıp barıştırıldılar. Sonra tersâne kethüdası da elli kadar kürt ile humbarahâneye gidip onları da humbaracı neferleri ile barıştırıp karşılıklı özür dilenerek karışıklık ortadan kaldırılmış oldu.

Hukuk kurallarının geçerli olmadığı yerlerde bu türlü fenalıkların çıkması normaldir. Bir bostancı bir hamalı ve bir humbaracı bir kürdü öldürmüş. Hükümet derhal katili yakalayıp cezasını verse bu kavgaların çıkmasına meydan kalmazdı. Ama hükümet bunda gevşeklik yaptığı takdirde çaresiz câhilliyet devresinde olduğu gibi hamiyyet-i kavmiye ve gayret-i câhiliye meydana çıkar. İş ocaklara düşer. Sonunda bu çeşit kanunsuz ve uygunsuz hareketler çoğalır.

Mükâfat ve ceza, hükümetin iki kanadı olduğu halde Derviş Paşa yalnız bir kanat ile uçmak isterdi. Daima olgun hareketlerinden dolayı bunca fesat öncülerini cezalandırıp terbiye etme yolunda olmayıp yalnız mükâfât ve hoşnutlukla muamele edip devleti idare etmeye çalışırdı.

Kaptan Paşa ise alış veriş yolundan zengin olup şöhret kazanmış bir kimsedir. Devlet işlerinde tecrübesi olmadığından emrinde çalışan memurlarının kendisine saygı ve sevgileri yoktu. Hâlet Efendi'nin aradığı da bu idi. Ki bu bölümün başlangıcı kısmında açıklandığı üzere kendine önem verdirmek için bu gibi ehliyetsiz kimseleri iş başına geçirirdi. Böylece bir ârıza çıktığında onlar meseleyi halledemezler, kendisinin tayin ettiği eşkiya reisleri vasıtasiyle hemen ortalığı yatıştırıverirdi. İşte bu sebeplerden dolayı o vakit devletin başı dertlerden kurtulmaz idi. Bu sebepledir ki Ramazan ayında bir çirkin hareket daha olmuştur.

Şöyle ki: Galata tarafında Karaköy kapısı ile Meyyit iskelesi arasında yirmibeşinci ve yetmişbirinci ortalar bulunmaktaydı. Yirmi beşinciden birinin yetmişbirinci ortaya geçmesi yirmibeşincilerin gururlarına dokunmuş ve onu öldürmüşlerdi. Bu sebeple her iki orta arasında çarpışmalar çıktı. Sofaları ile tertib tâbir ettikleri diğer ortalardan iki tarafa da yardım gelince iki tarafın da sayısı arttı. İçlerinden birtakımı sahile yanaşık olan bir rum gemisini ele geçirip, tayfaları kovarak gemiden sahildekilere kurşun atmağa başladılar.

Bir sınıfı da Galata'da fermanacı ve abacı gibi azınlık dükkânlarını yağma ve kepenkleri açarak fısk ve fesatlık ilân ettiler. Yeniçeri ağası karşı çardağa geldi. Çarpışanların arasında sözü geçen, sevilen ve sayılan kimseleri gönderip çatışmaya son vermelerini istedi ise de başaramadı. O gece ve ertesi günün gecesi tüfek ve tabanca sesleri kesilmedi. Hele üçüncü gün büyük öncülerinden biri ölünce kavga sâkinleşti. Ustalar ve karakullukçular aralarına girip iki tarafı barıştırdılar.

Kaptan Paşa, kavganın başlamasından sonuna kadar seyirci gibi karşıdan bakmıştır. Hiç olmazsa kavgacılar yukarıda anlatıldığı şekilde rum gemisini ele geçirdiklerinde gemi işi bize aittir diyerek biraz olsun karışmadı. Artık bunun kaptanlıkta bırakılması doğru olmadığından Ramazan'ın yirminci günü görevden alındı. Vezirliği kaldırılarak İzmir'de oturmaya mecbur tutuldu.

Yerine ocakdan yetişerek bostancıbaşı, sonra emir-i ahûr-ı evvel olan disiplini ile şöhret bulmuş olan Hamdullah diğer adı Abdullah ağa Kaptan-ı derya oldu. Bostancı Halil Ağa emir-i ahûr-ı evvel ve Hassa Haseki ağası İbrahim Ağa da Bostancı - başı oldu.

Şeyhûlislâm Mekki - zâde Âsım Efendi sâkin ve nâzik olmakla beraber akıllı ve düşünce sahibi bir kimse idi. Halet Efendi'nin tutumuna uygun hareket edemediğinden Zilkâ'de'nin onüçüncü günü yalısında oturmak üzere görevinden alındı. Yerine eski Sadr-ı Rum Halit Efendi Şeyhülislâm oldu.

Halil Efendi, çocukluğundan beri sarayda hizmet etmiş olup saray ağalarının okur yazar takımından bulunması bakımından «efendi» ünvanını almıştır.

15 Cemaziyelevvel 1216 da hazine kethûdası iken pekiyi derece ile beşinci rütbeden müderrislik diploması almış ve 1 Muharrem 1217 de Mekke payesi ile Galata mollası olmuştu. Böyle geçmişte benzeri olmayan çabuklukla altı buçuk ayda Mekke-i Mükerreme pâyesine kadar fırlayıp çıkması büyük alimlerin pek gücüne gitmiş ve halkın gözünde pek çirkin görünmüştü. Birkaç sene burada da kaldıktan sonra 2 Muharrem 1221 de İstanbul pâyesi, 1 Muharrem 1225 de Anadolu payesi ve 1 Cemâziyelâhir 1227 de Rumeli pâyesi aldı, 1 Rebiulâhir 1228 de birinci defa, 1 Zilkâde 1233 de ikinci defa Rumeli kazaskerliği görevinde bulundu. Tavır ve gidişatı yakınları tarafından beğenilmekteydi. Birkaç senedenberi dürüst ve tam hizmette bulunduğundan devletler hakkında da bilgisi olduğu zannedilerek bu defa da Şeyhülislâmlığa getirilmiştir. 23 Zilhicce çarşamba günü ikindi vakti sıralarında padişahın bir şehzâdesi doğmuş ve adını Sultan Ahmet koymuşlardır. Yedi gün top şenlikleri yapılmıştır. Sultan Adli olarak adlandırdığı şehzâdedir.

Darphâne emini Selânikli Mustafa Paşa zâde Abdurrahman Feyzi Bey, sâde dil ve süslü elbiseleri giymeyi sevdiğinden Hâlet Efendi'nin

düşüncelerine dokunacak ve astar kabını davet edecek hal ve hareketlerde bulunmaktaydı. Duz oğulları vasıtasiyle de Halet Efendiye üstün gelme hülyasında bulunmuştu. Mamâfih aralarında neyzen bakışlariyle münafıkça sohbetler olurdu. Hâlet efendi nişancılık gibi ilişki dolaşığı yok, gailesi olmayan bir memuriyette bulunuyordu. Abdurrahman Bey ise darphâne emâneti gibi maliye işlerine ait ve işleri karışık önemli bir görevde bulunduğundan onu bu memuriyetinde bulundukça suçlayacak pek çok bahaneler bulunabilirdi. Bu sebeple Halet Efendi onu önce darphâneden çıkarmak üzere Zilkâdenin onüçüncü günü yaptırdığı tayinlerde Abdurrahman Bey, Abdulkâdir Efendi yerine sadrazamlık kethüdası ve düşman kuyusu olan ruznâmçe-i evvel, Hüsnü Bey çavuşbaşı ve yine hasımlarından şehir emini Hayrullah Efendi darphâne emini, darphânede kefçe-i hümâyun nâzırı olan Ali Efendi şehir emini, ikinci rüznâmçe Ahmet Reşid Bey teşrifatçı, Mustafa Şeci Efendi büyük rüznâmçeci olmuştur.

Hayrullah Efendi âdet üzere kendinden öncekinin hesabını görüp darphâne kuyumcusu nâmı ile bütün darphâne işlerini eline almış olan Duz - oğlu'nun çok miktarda açığı olduğunu ileri sürmüştür. Halet Efendi'nin de aradığı ipucu böylece ele geçmiş olduğundan Abdurrahman Bey, kethüdalığından onyedi gün geçtiğinde görevden alınarak konağı ve yalısı mühürlendi. Yapılan soruşturma ile Çavuş başı Hüsnü Bey'in konağında hapis olundu. Sadâret kethüdâlığı da Mehmet Seyda Efendi'ye verildi. Duz - oğlu Kirkor ve biraderleri de bütün akraba ve yakınları ile bostancı başı hapishânesine kaldırılıp hepsinin malları mühürlendi.

Birkaç gün geçtikten sonra Abdurrahman Bey, Dimetoka'ya sürüldü. Duzoğulları uzun uzadıya sorguya çekildi. Çok miktarda açıkları çıktı. Kendilerine ait çeşitli ev ve yalı, çok güzel ev eşyaları, pek çok mücevherler, işlemeler, tılsımlar, en iyi inci, zümrüt ve yakut ile işlenmiş hamam nalınları tesbit edildi. Bunların hepsi darphaneye alındı. Duz oğlu Kirkor ile onun küçüğü olan kardeşi Sergiz'in darphâne önünde boyunları vuruldu. Diğer iki kardeşleri Yeniköy'deki yalılarının pencerelerinde asıldı. Diğer Duz oğullarına ait kimseler de birer tarafa sürgün edildiler.

Bu esnada Abdurrahman Bey'in de kesilmiş başı İstanbul'a geldi. Her ne kadar onun sürgün olunması ile yetinilerek idam olunmasını padişah düşünmemiş ise de sonradan Halet Efendi'nin fesatlığı ve oyunu ile o da idam olunmuştur.

1235 YILI OLAYLARI
BAZI İLMİYE SINIFI TÂYİNLERİ

Muharrem'in üçüncü günü yapılan ilmiye sınıfı tâyinlerinde, Eski Anadolu kazaskeri ve hâlen nakibüleşrâf olan Yasinci - zâde Abdülvehhâb Efendi'ye Rumeli kazaskerliği pâyesi verildi.

Bu esnada vakanüvis bulunan Kâmus mütercimi meşhur Âsım Efendi vefat etmişti. Safer'in onbeşinci günü çok eser sahibi mollalardan meşhur Şânî - zâde Mehmet Atâullah Efendi vakanüvis oldu. Âsım Tarihi'ne ek olmak üzere yazacağı tarihe önce bir önsöz yazıp Sultan Mahmut Han-ı Adlî Hazretlerine takdim etmiş ve Sultan tarafından beğenilmişti. Kendi isteği üzerine tahta çıkışlarından yani 1223 senesinin son olaylarından başlamasına müsaade buyuruldu. O da söz konusu tarihten itibaren tarihini yazmaya başlamıştır. 1223 senesinden beri tarihimizin birinci kaynağı odur.

Şânî - zâde'nin edebiyatına nisbetle genel kültürü yüz defa daha fazla idi. Özellikle tıb ilminde olan bilgi ve hüneri o asıra göre son derece üstün idi. O zaman İstanbul'da gerçek bir baş tabib idi. Fakat o sırada hekim başı bulunan Behçet Efendi. Halet Efendi'ye çatkın ve enderuna girgin olduğu sebeple Şânî - zâde'ye rakip olmuş olduğundan vakanüvislik gibi bir memuriyetle İstanbul'da oturmak Şânî - zâde için büyük bir nimetti. Bu göreve tayini de şöhretinin padişah tarafından bilinmiş olmasından idi.

Hattâ Şânî - zâde vakanüvislik memuriyetinin yürütülmesi hususunda Şeyhülislâm Halil Efendi'nin huzuruna çıktığında görmüş olduğu hakâretten şikâyet edip der ki:

«Çaresiz kul (ben), bu memuriyete henüz benden öncekinin vefatından haberim yok iken Padişahın yakın ilgisi ile memur olduğum zaman bana, buruşuk yüzle, küçümseyerek bakıp: «Senden bu günlerde hiç bir taraftan bazı yazı ile ilgili birşey istediler mi?» diye sual buyurdular Ben: «Hayır ola efendim» dedim. O zaman: «Ya senin vakanüvisliğe kudretin olduğunu şevketlü efendimiz nerden biliyor?» deyince, ne demek istenildiğini anlayıp, padişahın sevgi ve ilgisinden kalbime bir kuvvet gelerek: «Ya devletlü efendim; kulunuz şimdiye kadar Padişah efendimize dört parça kitap yazıp takdim etmiştim» diye cevap verme cesaretini buldum. O zaman, «Pek güzel, Allah mübarek eyleye» deyip yanıma kapı çuhadarı vererek hilat giydirilmek üzere Bâb-ı Âli'ye gönderdiler.

Meğer mektupçuları yamağı olup yaşının küçük olmasına rağmen yazı sanatında bazı istidadı olan müderrislerden sahaflar şeyhi oğlu Esat Molla'yı göndermişler fakat hak bana verilmiş olduğundan kötü düşünceler ile bana düşman oldukları sözlerinden anlaşılmaktaydı. Bundan sonra görevden alınmalarına kadar toplantılarına vardıkça olmayacak bahaneleri ile beni takdir ederlerdi.»

Esat Molla dediği, kendisinden sonra yerine geçmeye namzet olan meşhur vakanüvis Esat Efendi'dir. Edebiyatta akranlarının en üstünü idi. Ama Halil Efendi'nin onu seçmesi mektupçusu yanında bulunduğu için-

di. Yoksa ehil ve erbabını gereği gibi ayırt edemezdi. Bunu ispatlamak için de o sırada yapılan bir tevcih için gayretini anlatalım:

O devirde kadılardan Tireli Âlacacı - zâde Elhâc Sâdık Efendi adında bir kimse olup şerî mahkemelerde kâtiplik yaparak geçinirdi.

Yoluyla ders okumamış idi: Ancak Türkçe fetvalardan biraz birşey ezberlemiş ve bir de Şânî - zâde'yi sanki gözden geçirmişti. Halil Efendi ise onu zamanın en büyük âlimi bellemiş ve kazaskerliğinde işlerinin idaresini onun eline bırakmış idi. Fevkalâde olarak kadılık yolundan resmi alimler sırasına geçirmiş ve üzerine Musul, dört belde olmak üzere mahrec itibar olunarak Üsküdar mollalığı payesi ile Ayıntab kadılığını tevcih ettirmiştir. Sonradan Şeyhülislâm olduğunda da meşihat makamına gelmiş olan bütün işlerin görülmesini ona bıraktı. 1 Receb'de Mekke pâyesi olarak dört beldeyi aşmış ve kırk seneden beri haremeyn payesine ulaşmaya çalışan birçok alimin üst tarafına geçirmiş olmakla da yetinmeyip onu meşihat makamına mülazım olacak dereceye yani sadaret payesine getirmek tek emeli olduğunu, meşihate kendinden sonra ondan başka lâyık kimse olmadığını sırdaşı olan bazı kimselere söyleyerek böylece cahilin cahili olduğunu her an açığa vurmuştur.

Gariptir ki Sadık Efendi de nice senelerden beri molla ve kazaskerlerin yanında hizmet ettiği halde kendisinde zamanın âlimleri sırasına geçme hakkını görüp mavi çizme, bol elbise ve büyük kavuk ile resmi ulema kıyafetinde gezermiş.

Mısır alimlerinin bir toplantısında, toplantıya tanımadıkları, büyük imâmeli, bol elbiseli bir arap girmiş ve geçip mecliste bir yere oturmuş. Oradakilerden biri ona «Ya şeyh müfessirinden misin?» diye sormuş. «Hayır» diye cevap vermiş. «Yoksa muhaddisinden misin?» demiş, yine «Hayır» demiş. «Fukâhadan mısın?» diye sorunca, yine «Hayır» demiş. Bunun üzerine «Ya niçin ulema kılığına girip böyle büyük imame sarmışsın» dediğinde «hürmet ya efendi hürmet» demiş olduğunu Şânî - zâde tarihinde bu sadık Efendi'nin hakkında, uygun bir fıkra olmak üzere söz edilir.

Ramazan'ın ilk günü İstanbul payelilerinden hekim başı Behçet Efendi'ye ve onbeş gün sonra yine İstanbul pâyelilerinden hattat Mustafa Rakım Efendi ile beraber Tevfik Efendi'nin torunu Mehmet Sıddık Efendi'ye ve Abdullah Efendi oğlu Ahmet Reşit Efendi'ye Anadolu sadareti payelikleri ihsan buyruldu.

ÇEŞİTLİ OLAYLAR

Eski sadrazam kaymakamı olan Rüştü Paşa, kin, münafıklık ve düşmanlık gibi bir tutumundan dolayı sefer'in sonlarında vezirliği kaldırılarak ıskece'de oturmağa memur oldu.

Yaklaşık olarak üç yaşında olan şehzade sultan Süleyman hastalanıp vefat etmiş ve Safer'in yirmiyedinci günü Osmaniye türbesinde defn olundu.

Ötedenberi Akdeniz'de Bodrum sahası önlerinde altmış zira, kararında kalan ve Kemer meydanı tezgâhlarında üç buçuk zira, kararında fırkateyn inşa oluna geldiği halde bugün ikisi de boş olup eskiden olduğu gibi Bodrum'da bir kalyon ve Kemer'de de bir fırkateyn yapımına başlandı.

Cezzar'ın kölelerinden olup onun vefatından sonra yerine geçerek hayli müddetten beri Sayda valisi olan Süleyman Paşa 1234 senesi sonlarında vefat etmişti. Sayda mütesellimi olan Abdullah Paşa'ya 3. Revi-ulevvel 1235 de vezirlik rütbesi ile sayda valiliği verildi.

Bir müddettenberi birtakım rençber ve amele gurubu düşündükleri fesatlıkları yapmak için yeniçeri âdetlerine uyarak bir bina yaptırmaya başlayan fakir veya zengin kim olursa onun üzerine musallat olurlar. İki misli gündelikle istediği kadar az iş yapan rendeci, nakkaş, sıvacı ve eşikçi Türklerinden başka, özellikle ırgadbaşlık iddiasiyle elindeki küreğinin sapı ortasında birliğinin işareti ışli bir Türk veya kürt çıkagelir. Hatta başında verilecek gündelikleri bina sahibinden zorla alır. Yarısını işçilere verir, geri kalanını kendi alır. Binanın işlerine başkasını karıştırtmaz. Kereste, çivi ve diğer malzeme onun vasıtasiyle alınır. Irgadbaşılar bu şekilde toplanan paranın bir miktarını kendilerine yardımcı olan yoldaşlarına verirler ve gerisi kendilerine kalır idi. Elhâsıl bina sahiplerini büyük masraflara sokarlar. Zavallı işçileri de boğazı tokluğuna çalıştırırlardı. Bununla beraber bu ırgadlar binaları diğer şer kimselerin fenalıklarından korurlardı. Fakat daha önce sözü edilen Kumkapı yangınında yanmış olan ermeni kilisesinin inşasına başlandığında büyük bir bina olması dolayısı ile beleşten gelen paralarından civarındaki kulluk zabit ve erleri, mahalle kokonosları, bu arada nam salmış kahvelerin kabadayıları da pay almak istemişler kilise mütevellisi de birer miktar para vererek onların hatırlarını hoş etmişti: Fakat bu yağmadan hoşlanmanların ardı alınamadı. Grup grup oraya gelirlerdi. Ermeniler'de onların ellerine birer miktar para kıstırarak başlarından savalardı. Bir an önce kilisenin tamamlanmasına gayret ederlerken kulluk zâbit ve neferleri binanın emin ve mutemedleri gibi oradan ayrılmazlar, alın teri ve şarap parasını almadıkça bir tarafa gitmezlerdi. Ermenileri para vermeye mecbur etmek için ara sıra kavga çıkarıp ikide birde ameleyi dağıtırlar ve yapı işine karışırlardı. Bu ise ırgadbaşıların hem faydalarına hem de itibarlarına dokunduğundan Rebiülevvel'in onbeşinci günü kulluk zabit ve neferleri ile ırgadlar ve rençberler arasında çıkan kavgada iki taraftan birkaçı yaralanıp birkaçı da kilise kurban oldu. Rençberler kalabalık olduğundan kulluk takımına galip geldiler. Yeniçeri neferleri

de perişan oldu. İçlerinden biri kaçarak can korkusu ile kadınlar hamamına girince rençberler de arkasından girdiler. Kadınlar feryad ve figâna başladılar. İçlerinde bayılan ve çocuk düşürenler oldu. Bu arada rençberler edebe ve ahlâka aykırı olarak kadınlar hamamına giren adamın işini bitirdiler. Böylelikle kendi namus ve merdliklerini yerine getirmiş oldular.

Sadrazam Derviş Paşa bu olayda da seyircilerin başı idi. Gerçi kendisince bu kavga güç bir iş idi. Zira şehrin muhafazasına memur olan kulluk grubunu rençberlerin dövüp, vurup, öldürmeleriyle perişan etmeleri bir çeşit isyan demek ise de bunların başkanları olan ırgadbaşıların küreklerinde yeniçeri nişanı olduğuna göre onlarda da asker pâyesi vardı. Gerçekte kulluk grubunun cinayetleri daha ağırdı. Bu cihetle halli güç bir mesele oldu. Hükümet artık ırgatlar elinde kaldı. Bir müddetten beri âdet olduğu üzere bazı değişiklik yapmaktan başka çare kalmadı.

Rebiulevvel'in ondokuzuncu çarşamba günü Sadrazam Derviş Paşa görevinden alınarak Gelibolu'ya sürüldü. Yerine Bursa ve Kocaeli sancakları mutasarrıfı olup önceden gizli olarak İstanbul'a getirtilmiş olan Seyyid Ali Paşa sadrazam tayin olundu.

Rebiulâhirin beşinci günü yeniçeri ağası görevden alınıp Tekirdağı'na sürgün olundu. Yerine Kul kethüdası, topçubaşı da azil olunarak yerine ocaklar kethûdası tayin olundu. Senesi dahi dolmadan bu yeniçeri ağası da görevden alınıp yerine kul kethüdası Kırkbirinci Ali Ağa yeniçeri ağası tayin olundu.

Rebiulâhirin sekizinci günü bir şehzade doğdu. Üçüncü şehzade sultan Ahmet olacak idi. Fakat hemen vefat etti.

Bükreş anlaşmasında Anadolu hududunun seferden önceki durumu üzere Osmanlı Devletine bırakılması belirtilmiş olduğu halde Rusya anlaşmaya uymadı. Fas kalesi seferden önce Keleş Bey'in idaresinde olup o da Osmanlı Devletine isyan ederek Rusya tarafına geçmişti. Bu suretle kalenin Rusya topraklarından sayıldığını bahane ile Sohum ve Ankara kalelerini de Osmanlı Devletinden dostça istemişti. Ayrıca Eflâk ve Boğdan'da bulunan beşlü askerlerinin azaltılmasının Eflâk ve Boğdan imtiyazlarından iken henüz yerine getirilmedi diye şikayet etmişti. Bu hususta İstanbul'da bulunan elçisi Istrayonof'a talimat göndermiş olduğundan Istragonof anlaşmanın şartlarını görüşmek için teklifte bulunup sık sık hariciye makamına yazılar gönderiyordu. O sırada nişancı olan Hamid Bey, Receb ayı ortalarında Rusya elçisi ile görüşmekle görevlendirildi. Fakat görüşmek için kudretli bir yardımcıya muhtaç olduğundan eski Boğdan voyvodası İskerlit Bey onun yanına verildi.

O esnada sadrazamlık kethüdası bulunan Seyda Efendi, Zilkâde ayının ilk günlerinde görevinden alınarak yerine Esma Sultan kethüdası

ve mühimmat nâzırı olan Hacı Sait Efendi tayin olunup, Gümrükçü Osman Ağa da mühimmat nâzırı oldu.

Geçen 1233 yılı olaylarında anlatıldığı üzere Katolik mezhebi Osmanlı ülkesinde hayli yayılmaya başlamıştı. Hükûmet işe el koyup katoliklerin ileri gelenlerinden bir ikisini sürgün ederek işe biraz durgunluk gelmişti. Ermeni katoliklerinden bazıları ise iki taraf arasında kararsız kalıp hem ermeni hem de katolik ayinlerine uyarlardı. Ermeni patriği de bu iki sınıf arasında ters düşen bazı durumları kaldırarak ermeniler ile katolikleri birleştirmek hayaline düştü. Onu bu hayallere düşürenler ise katoliklerin çeşitli vaadlerle gizli olarak katolik yapmış oldukları ermeni rahipleri idi. Ki patriğe yavaş yavaş bütün ermenileri katolik edebilecek bazı hususları aşılayıp, patrik de cahil olduğundan bu hususları ermenilere nasihat bâbında teklif etmişti. İşbu 11. Zilkade 1235 pazar günü ermeniler «Sen bizi sonunda katolik mi edeceksin, daha ne olmalıdır» diyerek patriğin üzerine hücum etmişler. Patrik pek güç hal ile ellerinden kurtulup kaçmış. Bu arbede üzerine kulluk zâbit ve neferleri yetişip topluluğu dağıtmaya kadar neferlerden birkaçı yaralandı. Fakat söz sahiplerinden bir kaçı da yakalandı. Yapılan sorgudan sonra fesadçıların başı olanlar anlaşıldı. O vakitler böyle cumhuriyet yolunda toplantılar hükûmetin son derece dikkatini çekip telâş ve endişeye sebeb olduğundan, fesad çıkaranların bazıları sürgüne gönderildi. Asıl fesadçıların başı olan dört kişi de idam olundu.

Hahse-i Şânî - zâde'nin üç senedenberi ancak basılan birinci cildi güç hâl ile bu esnada tamamlandı. O tarihte Matbaa-i Âmrie nazırı Abdurrahman Muhib Efendi idi. Bu kitabın basılmasındaki tutumundan şikâyet olarak Şânî - zâde der ki:

«Abdurrahman Muhib Efendi, kesesi fakir (ben) gibi bilgi ve hünerden yoksun kaldığından, aklı ve düşüncesi makam ve para olup matbaa işlerinden anlamadığından sözkonusu kitabın basılması esnasında, önsöz kısmında padişah efendimizin emir, irâde ve hayırlı işleri hakkındaki sözleri üzerinde ne kadar dikkat ve gayret gösterdiysem de ücretin azlığı sebebi ile Üsküdar Yeni Camii kayyumu, benim düzeltmelerime rağmen câhil inadı ile yine gerek imlâ ve gerekse bütün kelimeleri bozup karıştırmaktan geri kalmadı.»

Şânî - zâde, bu kitabın irâde-i seniyyesini alıp basılmasının tamamlanmasına kadar öyle güçlükler çekmiş ve tıb ilminde kendisine rakib geçinen hasımlarından o kadar sille yemiş ki bu sıralarda ikinci cildini ortaya koyamayıp başka bir zamana ertelemişti. Bu durumu açıklama hususunda bu talihsiz kitabın başından binlerce garip olaylar geçtiğini anlattıktan sonra da şöyle der:

«Bununla beraber cerrâhî ilmini ve tıb ilaçlarını kapsayan ve iki kitaptan ibaret olan ikinci cildin padişah efendi hazretlerine takdimi hu-

susu, eser sahibi bu fakir kulu son derece şaşırtan adı geçen ilimler de son derece gaddar hasımların uğursuzluğundan geri bırakılmış oldu.»

Şânî - zâde'nin coğrafya ve gök ilminde de yeterli bilgisi vardı. 1235 senesi zilhicce ayının sonlarında meydana gelen güneş tutulmasına dair, coğrafyaya ait incelemeleriyle ve yıldızlar hakkındaki şartlarla ilgili olarak bazı belirtileri tarihine kaydetmiştir.

DİYARBEKİR VE HALEP OLAYLARI

Geçen yılki olaylar sırasında anlatıldığı üzere Diyarbekir halkı siyan ederek Diyarbekir valisi Behram Paşa'yı kuşatmışlar idi. Halka yardım için etraftan bir hayli eşkıya gelip Diyarbekir'de büyük bir isyancı grubu meydana gelmiş ise de valiye de yardım için her taraftan çok sayıda asker gönderilmişti. Ayrıca Behram Paşa aslında Kürdistan tarafında doğmuş olmakla asabiyet sahibi olduğundan taraftarları olan Millo iskân başısı Eyûp Bey'e, Diyarbekir aşiretlerinden Telli İbrahim Bey'e ve Hüseyin Bey'e yazılar gönderilerek yardım istemiş olduğundan onlar da aşiretleri halkı ile birlikte Diyarbekir'e varmışlar, isyancılara korku ve dehşet saçmışlardı. Bunu takiben bizzat harekete memur olan Adana valisi Celâleddin Paşa ve Sivas valisi Lütfullah Paşa taraflarından savaş için gönderilmiş olan bir miktar asker de Diyarbekir'e varınca ihtilâlciler korkuya kapılarak dağılmaya başladılar. Bu sırada Behram Paşa genel af ilân edip halka güven vermiştir. Herkes yatışmış olarak yerlerine dönmüş, dışarıdan gelen eşkıya da teker teker dağılmaya başlamıştı. Yalnız Hânî kazasından üçyüz askerle isyancıların yardımına gelen Timur adındaki eşkıya başı biraz kalmış fakat sonra o da cehennem olup gitmiştir.

Bu olaya dair gelen rapor..r Bâb-ı Âli'ye geldiğinde sevinç duyulup hemen Behram Paşa'ya samur kürk, Millo iskân başısı Eyûp Bey'e, Telli İbrahim Bey'e, Hüseyin Bey'e ve yanlarında bulunanlara giydirilmek üzere on samur elbise verildi. Firarda bulunan Şeyhzâde torunu Mehmet, Kara Hâce oğlu Ömer ve Serdâr adlı fesatçıların mal ve gelirlerine el konup kendilerinin ve sözü edilen Timur'un her nerede ele geçerler ise idam olunmaları, Diyarbekir müftisi'nin de Anapa'ya sürülmesi ile ferman buyrulmuş ve Muharrem'in son günü emir yazılmıştır.

Behram Paşa'ya yardım için Haleb'den toplanan asker henüz yola çıkarılmış iken Diyarbekir ihtilâli bastırılmış ise de o esnada Haleb'de bir isyan başlamıştır.

Şöyle ki: Haleb'de haşâş nâmı ile birçok serkeşler ve başıboş nice fesat öncüleri bulunup daima beldenin düzenini bozarlardı. Valiler Ha-

leb'in içinde duramayıp şehir dışında Şeyh Bekir adlı mevkide otururlardı.

Daha önce 1228 senesinde Haleb'e vali olan Cebbarzâde Celâleddin Paşa'nın Koca Kethüdâ denilen gün görmüş bir kethüdâsı vardı. Bu kethüda Haleb'in ileri gelenlerinden on sekiz kişiyi bir anda idam ettiği vakit Haleb'e epeyce sessizlik gelmişti. Aradan çok geçmeden yine Haleb'in iç ve dışında bir takım kötüler peyda oldu. Şehrin işleri ve idaresi yine çığırından çıktı. Haleb halkı yine bir terbiyeye muhtaç oldu. Nihayet gemi azıya alıp hükümete karşı hareket ve birtakım kaçakları şehre sokmağa ve gizlice çoğalarak bir isyan çıkarmağa hazırlanmışlardı. Hurşid Paşa'nın dairesi adamlarının kötü hal ve hareketleri de bunu çabuklaştırmakta idi. Çünkü Hurşid Paşa ne kadar doğru ve dindar bir kimse ise de etrafındaki adamları o kadar fesat, kötü idiler. Hatta: (Kitap ve sünnete uy ey güzel sesli hatib / Hevâ-yı nefsine uyma bizim imam gibi) beyitinin anlamı onun imamının haline uygun idi. Kethûdâsı Süleyman Bey'in hal ve tavırı da pek acaib idi. Gece gündüz içki ve eğlenceden baş kaldırmaz idi. Hele alışanları rakı ve şarabın verdiği hararetten deli gibi olurdu. Bazen adamlarına kızarak dalkılıç olup elinde hançer ile ras geldiğini önüne katıp gece yarısı Haleb sokaklarında kovalardı. Bir gece seyis başıya olan dargınlığını hatırlayıp ahıra varmış, seyisler onu görüp kaçınca kızgınlığı daha çok artmıştı. Ahırdaki katırların ve atların ayak bağlarını kesip kapıdan dışarı salıvermiş ve büyük bir gürültü kopmuştu. İşte Paşanın kethûdasının hali bu idi: Diğer adamları da her gece kendilerinden geçip edebsizliklerle meşgul imişler. Zavallı Hurşid Paşa bunlardan hiç habersiz olup hepsi hakkında iyi niyetler beslerdi: Hele kethûdasının içki içip eğlendiğini bilmez, hele imamının fena yola sapacağını hatırına bile getirmezdi.

Paşa'nın ve adamlarının böyle kötü hâl ve hareketleri Haleb'in mutaassıb kimselerine pek ziyâde dokunurdu. Fesat öncüleri ise bir an önce isyan çıkarmağa hazırlanmışlardı. Bir gece aniden isyan nâraları atarak ayaklanmışlar ve ilk olarak kethûdanın konağını basarak onu idam etmişlerdi. Sonra onun gibi şehirde zevk, sefa ve eğlenceye düşkün diğer ağaların ve paşa imamının konaklarını basıp buldukları fısk u fücür alâmetlerini ve aletlerini alıp herkese göstererek mahkemeye götürmüşler, İmam efendiyi işaret ederek kadıya «Kadı efendi, İstanbul'a yalnız bunu bildir yetişir» demişler. Molla efendi tatlı söz ve güler yüz ile onları dağıtmış ve derhal ulemâ ve sözü geçerli kimselerin çoğunu toplayarak hep beraber Şeyh Bekir adlı yerde Hurşid Paşa'yı görmüşler ona olan bağlılıklarını bildirmişlerdi.

Hurşid Paşa hemen Haleb'in suyunu ve erzakını keserek kıtlık meydana getirip şehri sıkıştırmaya başladı. Etrafındaki mütesellimlerini birer miktar asker ile getirtti. Silâhları ile Diyarbekir'e göndermiş olduğu as-

kerlerin geri gönderilmesi için yazılar gönderdi. Lazkiye iskelesine çıkarılmak üzere iki bin muvazzaf asker gönderilmesini Selânik Valisine bildirmekle beraber İstanbul'a da durumu bildirmiştir.

Hurşid Paşa'nın yazısı Muharrem'in onsekizinci günü İstanbul'a geldi: Diyarbekir ihtilâlini bastırmakla uğraşılırken bir de Haleb meselesinin çıkışı telâşâ yol açmıştı. Hurşid Paşa saf görünüşlü, temiz kalpli, dindar ve dürüst bir kimse idi. Onun adamlarının böyle kötü hal ve hareketleri olsa bile halkın öncelikle durumu hükümete bildirmeleri gerekirken kendi kendilerine böyle isyan çıkarmaları cezalandırılmalarını gerektirdi. Zaten terbiyeyi hak etmiş olduklarından hemen Kayseri mutasarrıfı Ebu Bekir Paşa'nın düzenleyeceği asker ile Halep valisinin emrine gitmesi istenmişti. Diğer taraftan Adana valisi Cebbar - zâde Celâleddin Paşa, kethüdâsiyle Diyarbekir'e asker göndermiş ise de kudretli bir vezir olup, Haleb'e de yardım yapabileceğinden Haleb valisi ile haberleşerek her ne isterse yapması, gerekirse bizzat kendisinin Haleb'e gitmesi emr olundu. Bundan başka daha önce Bağdad meselesi için tertib ile Haleb'in iskelesi olan İskenderun'a çıkarılmış olan topçu, arabacı ve humbaracı askerlerinin Bağdad'ın durumu düzeldiği için oraya gitmekten vazgeçmiş oldukları gibi Haleb'e gitmeleri ferman olundu. Hadidi aşireti şeyhi Hamud İbrahim, Haleb âsilerine yardım etmiş olduğundan onun da cezalandırılması emr olundu.

Hurşid Paşa'nın etrafta olan mütesellimleri ve Diyarbekir'e göndermiş olduğu askeri, Selanik'ten toplanan dağlı ve Arnavud askerleri, takım takım Haleb'e geldikçe kuvveti artmakta olduğu gibi emrine verilen Adana Valisi Cebbar - zâde Celâlettin Paşa ve Rakka Valisi olan Lütfullah Paşa gelip yetiştiler. Bunun üzerine gönderilen asker ile âsiler arasında Kıstu'l-Harâmî denilen yerde yapılan çarpışmada âsiler bozulmuş oldukları halde yine de boyun eğmediler. Bu durumda zorla Haleb'e girilmek üzere üç vezir arasında karara varılmıştı. Rebiulâhir ayında Haleb şehri üzerine hücum kolları tertib olundu. Bir gün sabahleyin topçular sur dışı denilen duvarı topa tuttular. Açılan gediklerden dağlı ve Arnavud askerleri şehrin içine girmişlerdi. Sokak çarpışmalarında isyancılar dayanamayıp darmadağınık olup birer tarafa kaçtılar. Sonra üç vezirin askerleri de girip şehri ele geçirdiler. Bu arada ele geçen yedi eşkıya reisi idam olundu, kesik başları üç vezir tarafından yazılan ortak rapor ile İstanbul'a gönderildi. Bu rapor Cemâziyelevvel ayının ilk günlerinde Bâb-ı Âli'ye geldi. Büyük sevinç yaratılmış oldu. Üç vezire de serâser kaplı samur kürkler, Hurşid Paşa'ya ayrı olarak da işli bir hançer gönderildi.

Daha önce İstanbul'da Haleb'in ihtilâline sebep ancak Hurşid Paşa'nın adamları imiş yollu sözler dolaşmış olduğundan güvenilir bir kimsenin giderek isyanın sebebini ve kimler tarafından çıkarıldığını öğrenme-

sine karar verildi. Sarayın özel kileri kethûdâlığından ayrılma eski arpa emini Kâmil - zâde Mustafa Nazif Efendi, sarayla olan ilişkilerinden dolayı Nakîbü'l-eşraf Abdülvahab Efendi ile samimi olduğundan onun isteği ile bu göreve tayin olundu.

Hurşid Paşa, Sofya tarafı seraskeri iken bu Nazif Efendi onun emrinde müzûl emini idi. Hurşid Paşa onun hizmetinden hoşlanmadığı için bu defa araştırma görevi ile Haleb'e gönderilmesi uygun düşmeyecekti. Abdülvahab Efendi ise o vakit enderûn ve birûn'da sözü geçerli olduğundan Haleb olayı üzerine Hurşid Paşa'nın azli ile Nazif Efendi'yi Haleb Valisi ettirmeyi kendince kararlaştırmıştı. Bu bakımdan durumu Nazif Efendiye açarak Haleb'e kalabalık adamları ve gösterişli bir şekilde gitmesini söylemişti. O da gerekenden daha fazla gösteriş ile Haleb'e gitmiş idi. Halbuki Hurşid Paşa daha önce sadrazamlık ve serdâr-ı ekremlik makamında bulunduğundan her tarafta eli vardı. Nazif Efendi'nin gelişinden önce onların gizli tutumlarını öğrenmişti.

Haleb'in isyancılardan alınmasından iki gün sonra Nazif Efendi Haleb'e vardı. Şehy Bekirli denen yere yakın bir yerde konakladı. Hurşid Paşa bir müddet geçince Nazif Efendi'yi orada tutuklattı. Gizli düşüncelerinden haberi olduğunu söyledikten sonra yanına getirtip ona yine görevine layık bir şekilde ihsan ve ikramlarda bulundu. Fakat ondan sonra İstanbul'a gönderdikleri yazılar birbirini tutmuyor idi. Hurşid Paşa onun gizli garazından dolayı hal ve hareketinin kötü niyetli olduğunu yazısında belirtmişti. O da, Hurşid Paşa'nın adamlarının zulüm ve rüşvete alışkın olmalarından dolayı akçe ve bohça ile, bazı kimselere kızarak ve kin besleyerek nice suçsuz kimseleri suçlayıp öldürdükleri, bazı suçluları ise garip sebeplerle salıverdiklerini yazmış idi. Lâkin Hurşid Paşa anlatıldığı şekilde olayları yatıştırdığından Nazif Efendi'nin yazıları hasır altına gitti. Yoksa Hurşid Paşa başarılı olmamış olsaydı elbette okkanın altına giderdi Nazif Efendi de düdüğü çalardı.

Nazif Efendi bunun üzerine İstanbul'a dönmedi. İzin alarak Mısır yolu ile Hacca gitti. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Said içinde bulunduğunda onu görüp de haklayamadığından üzüntü duymuştu. Hac görevini yaptıktan sonra karadan İstanbul'a dönmüştür.

Derviş Paşa dairesine gelince; onun kapı halkı çok bozuk imiş. Fakat bu da o vaktin durumuna göre normal imiş. Zira devletin muntazam askeri yoktu. Askeri adını taşıyan ocakların hali belli. Memleketin düzen ve idaresine vasıta dahi vezirlerin kapı halkı olup bunlar da bir takım haşerattan ibaret idi. O zamanda namuslu ve terbiyeli kimse bulmak kimyaya sahip olmak demekti. Özellikle Hurşid Paşa gibi sofu, tatlı dilli, iyi niyetli vezirlere göre bu ağaların iyisini kötüsünü ayırmak güç idi:

Gariptir ki Haleb gailesinin sonunda tabii bazı kimseler hakkında cezaların yerine getirildiği esnada Hurşid Paşa'nın Haleb'de müteselliml olan Salih Koç Ağa'ya memurlardan biri gelip, «Efendim dün akşam fukaradan bir koltukçu mevlevi dervişi askerlerden biri ile maşlak kavgası ediyordu. Bu sebeple hapis oldu. Gece zindanda yanlışlıkla zavallıyı boğmuşlar. Bu sabah dört yetim çocuğu ile karısı Paşa kapısına gelip dilekçe verdiler. Akşam yemeğine muhtaç olduklarını söyleyip, zavallı ölünün üzerinde bulunan eşyasını ve birkaç kuruş çıktı ise çocuklara nafaka olmak üzere verilmesini de istedi. Dilekçeyi paşa efendimize ben götürdüm. Durumu anlattım. Son derece üzüntü duydular. O zavallılara yarım kese altın verdiler.» diye olayı anlattı. Salih Koç, «Bu ne garip şey. Dün gece idam olunacak yalnız üç kişi idi. İdam için atılan topların sayısı da üç idi. Bu sabah kale meydanına bırakılan cesetler de üçten fazla değildi. Bu adam eğer yanlışlıkla öldürülmüş ise asıl öldürülecek adam ne olmuş ve nerede kalmış? Ben bunu anlayıp da Paşa efendimizi uyarmalıyım» deyip araştırmaya başlamış. Meğer buna gelinceye kadar dört adam daha hiç suçsuz öldürülmüş. Asıl öldürülecek dört kişi ise rüşvet ile gizlice salıverilmiş olduğunu işi bilenlerden gizlice öğrenmiş. Fakat işin ucu belde ayânı katar ağasının oğlu Mustafa Bey'e dokunduğundan Salih Koç Ağa susmaya mecbur olmuş. Bunun doğru haberlerden olduğunu Şânî - zâde tarihinde söylemektedir.

O zamanlar beldenin ileri gelenleri ve âyânı içinde böyle fena adamlar hayli vardı. Yalnız dışarılara ait değil İstanbul da bu durumda idi. Gerek İstanbul'da ve gerek dışarılarda insanın değeri yoktu. Aslan öldürmek ile piliç kesmek bir gibiydi. Hatta bir aralık İstanbul'da uydurmalar ve yalanlar çoğalmış olduğundan önünü almak için vekiller toplantısında bir çare arandığı sırada Halet Efendi, yeterli tedbir olarak şimdi Okçular başındaki berberin başı kesilsin diğerlerine de korku ve dehşet gelir ve edepsizliğin arkası kesilir demişti. Buna karşılık olarak meclisdekilerden birisi «aman o benim berberimdir» deyince Halet Efendi» o şart değil, öte taraftaki berberin boynu vurulsun, maksat yerine gelir demiştir.

Elhasıl o zaman gerek İstanbul'da ve gerek dışarılarda kalbi kara yüreği katı adamlar çok idi. Her tarafın idaresi anlatılamyacak şekilde bozuk idi. Aslında bir yenilik ile Devletin düzen ve ıslahından başka çare yoktu. Bu yolda Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa (Fazilet öne geçen içindir) deyimine uymakta idi.

MISIR OLAYLARI

Geçen yıl Mehmet Ali Paşa, Said tarafına gidip şelâlelere kadar çıkmış idi. Bu 1235 senesi başlarında Mısır'a dönmüştü. Bu esnada İskenderiye tar'ası sona ermiş olduğundan onu görmek için İskenderiye'ye gel-

miş ve tar'anın adını padişahın adına nisbetle «Mahmudiye» koymuştur. Doğrusu Mehmet Ali Paşanın en büyük eserlerinden biridir. Bunun üzerine İskenderiye'nin ziraat ve ticareti son derece gelişip artmış ve Mısır'ın gelirleri de o nisbette çoğalmıştır.

İşte Mehmet Ali Paşa bu gibi yapım işleri ile ülkeyi imar ederek kazandığı servet ile her tarafta başarılı olmaktaydı.

Bu sırada Afrika'nın içine doğru hükümetini genişletmek üzere Sûdan seferine hazırlandı. O tarafa gidecek orduya Cemaziyelevvel'de oğlu İsmail Paşa'yı başbuğ ve onun öncü kuvvetlerine de eski kethûdâsı Laz oğlu Mehmet Bey'i kumandan tayin etti. Bu sefer için toplanan askerler peşpeşe kıble tarafına gönderildi. Nihâyet İsmail Paşa da bundan birkaç ay sonra o tarafa gitti.

Sudan ülkesinden Dangala'da bulunan Mısır emirlerinden geri kalanları Sudan seferi için Mısır'dan asker çıkarmağa başladığı haberini aldıkları gibi aman dilemeğe mecbur kalmışlar. Ali Bey Eyûb'ün oğlu Mısır'a gelip babası için af dıledikde Mehmed Ali Paşa gerek ona ve gerek diğerlerine aman vermiş ama Abdurrahman Bey'i ayrı tutmuştu.

Ali Bey Eyûb'e bağışlama buyrultusu vardığında hemen Mısır'a gelmek üzere hazırlanmış iken diğer kölemenler onun böyle sürüden ayrılmasını çekemeyerek üzerine yürüyüp zavallıyı öldürmüşlerdi.. Ama kölemenler artık oralarda barınamayacaklarından yirmibeş kişisi Şevval ayında Cizye'ye gelip Mehmet Ali Paşa'ya sığınmışlardı.

O vakit her sene Ramazan bayramının peşinden vezirlerin tevcihleri olurdu. Yerinde kalanların kaldıklarına dair fermanlarının gönderilmesi devlet işi idi. Her yıl olduğu gibi bu yıl da Mısır eyâletinin Mehmet Ali Paşa'nın idaresinde bırakıldığına dair kapıcıbaşı ile gönderilen ferman zilkâde ayında Mısır'a vardı. Âdet üzere toplar atılarak şenlik edilmiştir. Cidde Valisi olan oğlu İbrahim Paşa birkaç ay önce Mısır'a gelmiş olduğundan onun görevde bırakılması emri de Mısır'da kendisine verilmiştir.

Bu ise resmî bir emir idi: Yoksa o vakit Mehmet Ali Paşa'nın görevden alınması mümkün değildi. Çünkü o zaman Osmanlı Devleti her tarafta faydalı ve kudretli olan kimseleri birer birer ortadan kaldırmakta idi. Bu esnada Tepedelenli Ali Paşa hakkında da böyle bir kadılık fermanı çıkarılmış idi. Mehmet Ali Paşa bundan sonra sıranın kendisine geleceğini biliyordu. Kendisine başka bir eyâlet verilse bile yuvasından yani Mısır'dan çıkıp da bir dama düşmek tehlikesinden çekiniyordu. Bu husus Bab-ı Âli tarafından da bilindiğinden onun Mısır'dan alınmasına cesaret olunamazdı.

KIŞ OLAYLARI

Birkaç seneden beri reâyânın ve özellikle Rumların hal ve hareketlerinde bazı değişmeler görülmeye başladı. Bu cümleden olarak bu 1235 senesinde Trablusşam halkından Corc adlı bir rumun şahtur denilen bir gemisine Dimyat iskelesinden tüccar malı yüklemiş, Müslümanlardan altı kişi de yolcu almış. Beyrut tarafına gitmek üzere birkaç mil açılınca gemide bulunan ecnebiler anlaşarak altı müslümanı, karşı koyan reis Corc'u ve gemi gediklilerinden iki rumu öldürüp kaçmışlar. Fakat hava bozukluğu sebebiyle Mis adası civarında Kara ada'da karaya düşmüşler. Gemide bulunan eşyayı sandal ile Beyrut iskelesine çıkarırlar iken reâyâdan bazıları durumlarından şüphelenerek zabitlere haber verirler. Katiller derhal tutulurlar. Yanlarındaki para ve eşya ile beraber Rodos sancağı mutasarrıfı Yusuf Bey'e ve onun tarafından da İstanbul'a tersâneye gönderilmiştir.

Yine bu esnada Iynoz reâyasından Anaştaş reis Letke adındaki gemisi ile Mısır İskenderiyesinden bir miktar tüccar malı ile on beş aded tahta sandık, onaltı torba içinde Mısır kesesi, beş kişi müslüman, bir zenci câriye, dört ermeni ve bir hristiyan Arnavud yolcuları ile kalkmıştı İzmir tarafına gelirken gemi içinde yabancı tebadan olan dört kişi ile İynozlu Vanderali mellahlar yolda anlaşarak sözü edilen yolcuları uyurken bastırıp öldürmüşlerdi. Fakat gemi reisiyle bir müslüman yolcu kendilerini savunmuşlar ve canlarını kurtarmak için anlaşarak kurtulmuşlardır. Sonra havanın bozması üzerine Kıbrıs adasına düşmüşlerdi. Burada zabitler tarafından hepsi tutulmuşlar, eşya ve paraları ile beraber yine Yusuf Bey'e ve oradan da İstanbul'a gönderilmişlerdir. Katiller derhal asılıp malların sahipleri bulunarak teslim olunması için de emir çıkarılmıştır.

Yine bu esnada Boğaz içinde çoğalmış olan hırvatlar su bentlerinde Karadeniz boğazı kaleleri yamakları ile kavga etmişler ve birçok yamak öldürülmüştür. Bunun üzerine yamaklar yetişerek çoğunu telef ettiler. Sonra da suçlu suçsuz ras geldikleri hırvatları öldürmeğe başladılar. Bu olay da ayrı bir huzursuzluğa sebep olmuştu. Bunun ortadan kaldırılması için bütün hırvatların İstanbul'dan kovulmalarına ve bundan sonra İstanbul'a girmelerine izin verilmemesine karar verildi. Hırvatların bir kısmı Karadağlı olup Osmanlı tebası, diğer bir kısmı da Avusturya Devleti tebasından olduğundan Karadağlı olanlarla Avusturyalı olanların memleketlerine geri gönderilmek üzere Avusturya elçiliğine teslim edilmiler. Sonra Karadağlı hırvatlar Osmanlı reâyâsından oldukları beyâniyle rica olarak dilekçe vermeleri üzerine onlar bu işlemden ayrı tutuldular.

Bu sırada iki parça gemi ile yüzon aded rum reâyâsı ve bir aded müslüman İstanbul'a geldi. Bunların geliş sebebi bilinmediği için dikkati çek-

mişti. Yapılan araştırma sonunda bunların Tepedelenli Ali Paşa'nın adamları olduğu anlaşıldı. Hemen özel adamlar ile Galos iskelesine geri gönderildiler.

TEPEDELENLİ ALİ PAŞA'NIN BAZI HAREKETLERİ

Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa çeşitli fesatlıklar ile civarındaki Arnavud beylerinin evlerini harab ederek Toskalık bölgesini kendi idareisne aldıktan sonra Kigalık tarafına da zorluk vermeye başlamıştı.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa gibi o da devletin muvazzaf askerlerinin subaylarından yetişmedir. Onun için hal ve hareketlerinde onu taklid etmekteydi. Halbuki aralarında çok uzak mesafe var idi. Çünkü Mehmet Ali Paşa askeri idareden ziyade siyasi işlerde usta, son derece tedbirli ve bilgili bir kimse idi. Mısır'ı imar ederek memleketin servetinden faydalanırdı. Ali Paşa'nın idaresi ise halen bir başıbozuk asker kumandanının işlerine benzerdi. Ziraat ve ticareti geliştirerek köy ve kasabaların gelişmesine çalışacağına birçok köyleri birer bahane ile çiftlik haline getirerek ziraatin azalmasına sebep oluyor idi. Köy halkı iken çiftlikle ücretli işçi veya diğer şekilde onun gadrine uğramış olan hıristiyanlar onun zulmünden kurtulmak için fırsat kollamakta idiler. Kendisine yardımcı olan Toska beyleri ve ağaları içinde de ondan pek çokları şikâyetçi idi.

Elhasıl Ali Paşa'nın idaresi zaten hoşa giden ve devlet tarafından beğenilen bir idare şekli değildi. Fakat Mora'da ve etrafından isyan etmeğe uygun ve hazır rumların üzerinde büyük bir baskı idi. Bu sebeple Halet Efendi onun yok edilmesini istediği halde reisülküttâb Cânib Efendi buna engel olup diğer vekillerin çoğu da onun fikrinde idiler.

O esnada ise Rumeli'de büyük bir lağım açılmış, barutu ve fitili konmuş, fırsat bulunduğu anda ateşlenmek üzere hazırlanmış idi. Halet Efendi'nin ısrarı ile daha sonra meydana gelecek olan Tepedelenli olayı bu lağıma ateş verdi. Devletin başına büyük felâketler getirdi.

Olayın gelişmesi şöyle olmuştur: Daha önce Ali Paşa, Kigalık bölgesinin işlerine karışmağa başlamıştı. Mat ve Aşağı Debre beylerine yardım ederek Yukarı Debre'nin bazı köylerini yağma ettirmişti. Debre hânedanından Yusuf Bey ona karşı olup onu devlete şikâyet etmişti. Daha önceki bölümlerde de anlatıldığı şekilde Serdâr-ı Ekrem tarafından kendisine ikaz yollu yazılar gönderilmişti. Ali Paşa bunları dinlemedi. Sonra Aşağı Debre beyleri vasıtasiyle Kırçova'da bir ihtilâl çıkarmıştır. Bundan başka Ali Paşa, Dıraç tarafına da karışmaktan geri durmazdı.

Şöyle ki: Kaptan Paşa - oğlu Abdurrahman Bey'i Kavalalı İbrahim Bey aleyhine kışkırttı. Oğlu Muhtar Paşa - zâde Mahmud Bey'e Abdur-

rahman Bey'in kızkardeşini alıp ona yardım ederek Tiraz kalesini zabtettirmişti. Peklin kalesinden de Süleyman Bey'i çıkartarak kendi bölükbaşılarından birini oraya tayin etmişti. Kigalık hânedanları Ali Paşa'nın bu hareketlerinden şüphelenerek yerlerini yurtlarını korumak için tedbir almaya çalışmışlardı. Fakat Ali Paşa çok miktarda para harcayarak Mat ve Aşağı Debre beylerini yanına topladı. Kigalık hududunda epeyce kuvvet topladı. Bir bahane ile o tarafa asker gönderdi. Ohri ve Elbasan sancaklarını elegeçirdi. Bu yaptıklarından söz edilerek kendisine nasihat olundukça her birini ayrı sebeplerle atlatmaktaydı.

Sultan Mahmut Han hazretlerinin asıl emeli yeniçerilerin düzene konulmasıydı. Bu ise Halet Efendi'nin işine elvermediğinden bunu geciktirmek için her vakit dışarılarda bir olay çıkartıp padişahın zihnini o yöne çevirmekte idi. Bir zamandan beri bir Tepedelenli gâilesi çıkarıp da onunla da biraz vakit kazanmak istedi. Rumlar ise Mora tarafında maksatları olan isyanı uyandırmak için Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasını beklemekteydiler. Bu hususta Halet Efendi'yi kandırmaya çalışmaktaydılar. O da Fenerliler mektebinden çıkma olduğundan onlara aldanır ve onların fesatçı sözlerine inanırdı. Yoksa rumların kötü niyetlerini ispatlayacak pek çok durumlar görülmekte idi. Bu sebeple ileri görüşlü devlet adamları pek nazik ve dar bir vakitte Rumeli'de bir olayın çıkarılmasından kaçınırlardı.

Hatta Halet Efendi'nin arz ve ifadesi üzerine Padişah efendi, Tepedelenli işini merak edip saray enderun vekillerine durumu açıklattığında reisülküttâb Cânib Efendi, Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya'dan alınmasının çeşitli sözlerin söylenmesine yol açacağı ve belki Rumeli'nin elden çıkmasına sebep olabileceğinden asla doğru olmadığını söylemişti. Diğer vekiller de onu tasdiklemiş olduğundan Halet Efendi'nin fikri red olunmuştu. Fakat Hâlet Efendi bu işin arkasını bırakmadı. Padişahı inandırmak için çalışmakta idi. Padişah, Sadrazam Rauf Paşa'yı özel olarak saraya çağırdı. Meseleyi onunla tartıştıktan sonra Cânib Efendiyi çağırttı ve meselenin aslını sorduğunda Cânib Efendi eski düşüncesinde karar kılıp Hâlet Efendi'nin fikrini çürütmüştü.

Sonra Rauf Paşa ve Mekki - zâde gibi güçlü ve haysiyet sahibi kimseler görevlerinden alınarak yerlerine daha hafifçe adamlar geldi. Halet Efendi'ye meydan daha geniş kaldı. Lâkin Cânib Efendi yine düşüncesinde karar kılıp kendisine karşı olanlara yine üstün çıktı.

Binâenâleyh arasıra Ali Paşa'ya nasihat yahut tenbih yollu emirler yazılıp, onun tarafından da mazeret bildirir cevaplar alınmakla yetiniliyordu. Gerçi Ali Paşa her ne yapsa pek yaşlı olduğundan yakın zamanda vefat ettiği takdirde Yanya işlerinin düzeleceğine göre aceleye mecburiyet yoktu. Fakat bazı devam eden durumlar Tepedelenli olayını çatuklaştırmıştır.

Şöyle ki: Yanya ileri gelenlerinden olan Paşo Bey'den çekindiği için onu idam ettirmek istedi. Paşo Bey de Drama nazırı Mahmut Bey'in yanına kaçıp sığındı. Ali Paşa, onun derhal yakalanıp cezalandırılması için arkasına düştü. Bâb-ı Âli'ye de müracaat ederek Paşo Bey, Mahmut Bey'den resmen istenilmiş ise de Mahmut Bey onu saklayarak ele vermemiştir.

Sonra Mahmut Bey, İstanbul'a getirildi ve bazı görevlerde kullanıldı. Onun gibi Paşo Bey de İstanbul'a geldi ve iltifat gördü.

Yenişehir ileri gelenlerinden Dergâh-ı Âli kapıbaşılarından Zeynelabidin Bey —ki bir eşsiz filozof olup bir aralık İstanbul'a getirilerek çavuşbaşı ve sadâret kethûdâsı olmuştu— bazı çiftlikler ve gelir yerleri işlerinden dolayı Tepedelenli Ali Paşa ile arası açılmıştı. Bu sebeple Halet Efendi'nin Ali Paşa hakkındaki fikirlerini kabul ettiğinden onun sempatisini kazanmıştı.

Onların ve özellikle Paşo Bey'in İstanbul'da bulunması ile Ali Paşa'ya çok ağır gelmekteydi. Bir gün Paşo Bey, konağında, pencere yanında otururken sokaktan geçen Arnavutlar onu öldürmek için üzerine kurşun attılar. İçlerinden Süleyman adlı biri tutulup sorguya çekildiğinde bu işi Ali Paşa'nın emri ve İstanbul'daki adamlarının talimatı ile yaptıklarını söyledi. Paşo Bey öldürülememiş ise de Ali Paşa'nın, düşmanlarını İstanbul'da bile öldürtebileceği düşüncesi pek çok kimseyi ürkütmüştü.

İşte bunun üzerine Halet Efendi'nin sabrı tükendi. Hemen Ali Paşa'nın kapı çuhadarı ve İstanbul'da bulunan diğer adamları Yanya'ya kovuldu. Cemâziyelevvel ayının sonlarında Tepedelenli Ali Paşa'nın hareketlerine dikkat edilerek hazırlıklı hareket edilmesi için o havalideki vezir, mirmirân ve ayânlara bildirildi.

Receb ayının ortalarında derbentler nezâreti görevi Ali Paşa'dan; Tırhala sancağı, oğlu Veli Paşa'dan alınarak hasmı olan Drama nazırı adı geçmiş olan Mahmut Bey'e vezirlik rütbesi ile verildi. Bunun üzerine Vali Paşa izinsiz olarak gidip Preveze kalesine girmiş olduğundan vezirliği de kaldırıldı.

Yanya sancağı, Ali Paşa'nın idaresine bırakıldı. Fakat derbentlerden adamlarının kaldırılması ve Yanya sancağının dışında bir köye bile karışmaması, gerek kendisinin, gerekse oğlu Muhtar Paşa'nın Tırhala ve Selânik sancakları içinde ve diğer taraflarda bulunan çiftliklerinde yalnız birer yazıcı bulundurarak taraflarından asker konulmaması, eğer çiftliklerinin korunmasına mahalli hükümetler tarafından dikkat edilmezse o zaman devlet tarafından bunun yapılması şart koyulmuştu. Ali Paşa eğer bu şartlara uymazsa bundan sonra affının mümkün olamayacağı kendisine bildirilmişti. Ali Paşa'nın bu şartlara uyamayacağı bilindiğinden Ra-

mazan'ın ilk günlerinde bu hususa dair İşkodra - Ohri ve Elbasan mutasarrıfı olan İşkodralı Mustafa Paşa'ya, Manastır kaymakamı Rüstem Bey, Kırçova ile Debre ayânı Abbas Bey gibi Kigalık'ta nüfuzlu olan kimselere, Selânik mutasarrıfı olan Sirozi Yusuf Bey'e, İnebahtı muhafızı Pehlivan İbrahim Paşa'ya, Ağriboz ve Vidin muhafızlarına ayrı ayrı emirler yazıldı. Yine Ali Paşa hakkında kullanılmak üzere Rumeli Valisi Kovanos-zâde Hüseyin Paşa emrine topçu ve arabacı ortaları ile humbaracı askerleri gönderildi. Haleb Valisi Hurşid Paşa'nın görevi de Mora Valiliğine çevrildi.

Aslında Arnavutluk sahilinden yetişip tüccar kaptanı olan denizcilik işlerinde üstün, bilgi sahibi bulunduğu için Küçük Hüseyin Paşa zamanında tersâneye alınan, halen padişahın özel kaptanı bulunan Nasuh - zâde Ali Bey, Preveze sularında dolaşarak deniz tarafından da Ali Paşa'yı sıkıştırmak ve Arnavutluk içine ilanlar dağıtmak üzere bir filo donanma ile Ramazan ayında o tarafa doğru yelken açtı.

O esnada Ali Paşa, defalarca devlete müracaat ile affını istediğinden şaban ayının başından Ramazan'ın sonuna kadar bu şekilde yazışmalar ile vakit geçirilmişti. Rumlar ise beri taraftan Halet Efendi'yi ve diğer taraftan da Ali Paşa'yı kızdırarak ortalığı kızıştırmakta olduklarından savaş belirtileri günden güne kuvvet kazanmağa başladı. Ali Paşa da yavaş yavaş hazırlığına başlamıştı.

Halbuki zaten Kigalar ile Toskalar arasında geçimsizlik olduğu halde yukarıda belirtildiği gibi Ali Paşa'nın Kigalık içine Toska askeri sokması ve bazı yerleri ele geçirmesi Kigalara ağır gelmişti. Şimdi onun devletin gözünden düştüğünü gören Kigalar taraf taraf harekete başladılar. İşkodralı Mustafa Paşa ise bütün Kigaları ele alarak Kara Mahmut Paşa gibi sözü geçen ve nüfuzlu bir kimse olmak için bu meseleyi fırsat bilip hemen Ali Paşanın o taraftaki askerleri üzerine saldırdı. Ali Paşa'nın askerlerini Kigalık hududundan atarak Ohri ve Elbasan sancaklarını ele geçirmişti. Ali Paşa tarafından uzaklaştırılan Süleyman Bey'i Peklin kalesine tayin etmiş, Kapdan Paşa - zâde Hacı Paşa Draç kalesini bırakıp kaçtığından oraya da silâhdarını göndermiş idi.

Elhâsıl Ali Paşa'nın Kigalıktan eli kesildi. Böylece tarafından Avlonya sancağı mütesellimi tayin olunan Ramazan Bey'i merkez liva olan Berat'a tayini için Palaslı Mehmet Paşa - zâde mirmiran İsmail Paşa ve kardeşi Alev Bey memur oldular. Berat'a doğru hareket ettiler. Etraftaki köy ve nahiyeleri ele geçirip Berat'a yaklaştıklarında halk irade-i seniyyeye ancak uyabileceklerini söyleyince orada bulunan Ali Paşa - zâde Muhtar Paşa ve Salih Paşa, Berat kalesinde mahsur kalmışlar sonra vire ile çıkıp gitmişlerdi. Bu olay ise Ali Paşa'nın Toskalık ve Laplık cihetinde olan nüfuzunu da azaltmış oldu.

Yine bu esnada Ali Paşa'nın rum bölükbaşılarından Olise, Karlıeli tarafında Baba Paşa'nın askeri ile çarpışarak bütün askeri ile birlikte Yanya tarafına kaçıp, derbendler muhafızı Mustafa Mahmud Paşa da derbendler kazalarını birer birer ele geçirmekte olduğundan Ali Paşanın bu taraftan da idaresi azalmaktaydı.

Şevval ayının dördüncü günü yapılan sene başı tevcihatlarında Ali Paşa Yanya'dan alınmadı. Daha önce anlatıldığı gibi Yanya sancağı bazı şartlar ile idaresine verilmiş ise de silâhlı olarak karşı koymağa hazır olması devlete isyan demek olduğundan şevval'in ortalarında Yanya sancağı kendi üzerinden, Delvine sancağı torunu Mehmed Bey üzerinden alınarak, vezirlik rütbesi verilen Paşa Bey'e verildi. Gerek Ali Paşa'nın gerekse çocuk ve torunlarının rütbeleri kaldırılarak Tepedelen'de oturmaları emrolundu. Sonra Ali Paşa'nın idamı için ferman çıkarıldı. Zilkâde ayının ortalarında o tarafta bulunan memurlara ayrı ayrı emirler gönderildi. Paşo Paşa'nın Yanya'ya gitmesi için o sırada Selanik mutasarrıfı bulunan Selim Sırrı Paşa'nın bütün askeri ile o tarafa gitmesi ve kış mevsimi başlamadan görevini bitirmesi bildirildi.

Ali Paşa'nın Preveze limanında onaltı parça gemisi vardı. Ancak Kaptan Ali Bey donanma-i hümâyun ile Arnavudluk sahillerinde dolaşmakta olduğundan bu gemiler limandan dışarı çıkamıyorlardı. Donanma-i hümâyun sefinelerinin de limana girmesine engel olmak üzere Veli Paşa, Preveze limanı ağzına gemi batırmıştı. Fakat Ali Paşa'nın onaltı gemisinin üçyüzü geçen askerleri ile kaptanların çoğu Andeliko, Musulinin ve Kalakaşdı reayasından olmalarından İnebahtı muhafızı Baba Paşa onları, akrabaları vasıtası ile çağırttırmıştı. Kaptanlar da o gece gemileri Preveze önünden kaldırıp körfezin sonunda bir yere getirmişler ve Pehlivan Paşa'nın sahildeki askerlerine teslim etmişlerdi. Fakat bunların denize çıkarılmalarının ancak Preveze'nin alınmasına bağlı olduğu Kaptan Ali Bey'e bildirilmiştir.

Kaptan Ali Bey ise savaşarak Komaniçe kalesini ele geçirdikten sonra Parga'yı kuşatmıştı. Bu sırada Delvine ileri gelenlerinden Elmas Ağa ve kardeşi Tahir Ağa birkaç bin askerle gelerek Parga'yı karadan da kuşatmalariyle Parga ve kaleleri çevrilmişti. Parga halkına aman verilmişti. Veli Paşa - zâde Mehmet Paşa donanma-i hümâyuna alınmış ve sonra binbeşeryüz asker ile Elmas Ağa Kakosil kalesi üzerine ve Tahir Ağa da Preveze önlerine gönderilmişti. Kaptan bey de Preveze'yi sarmak üzere harekete hazır olduğu haberleri bu esnada İstanbul'a gelmiş olup Elmas ve Tahir Ağalara hassa silâhşörlüğü rütbeleri verildi.

Anlatıldığı gibi yapılan çarpışmalarda İşkodralı Mustafa Paşa Ohri ve Elbasan sancaklarını, Palaslı - zâde İsmail Paşa Avlonya sancağını ele geçirmişlerdi. Dramalı Mahmut Paşa derbendler kazalarını almış, Baba

Paşa Karlıeli tarafındaki Ali Paşa askerini uzaklaştırmış, Kaptan bey Kamaniçe ve Parga sahillerini gözaltına almış olduklarından Yanya işinin de yakın zamanda sona erdirileceği bekleniyordu. Hâlet Efendi bu halden son derece memnun ve rahat olup Yenişehirli Zeynelâbidin Bey de onun başarısından söz ederek övmekte idi. Ali Paşa ise İngiltere'den getirttiği çok sayıda top, tüfek, cephâne ve savaş malzemesi ile Yanya kalesini güçlendirmiş, kalede bol miktarda erzak toplamıştı. Ayrıca kalenin varoşunu yakmıştı. Hanımını Kakosil tarafına gönderdi. Oğlu Veli Paşa'yı Preveze'ye gönderip dört bin kadar seçkin müslüman ve rum askerleri ile kaleye kapanmıştı. Kuvvetli bir halde savunmaya hazırlanmış olduğu cihetle ele geçirilmesi çok güçtü. Bu hususta Halet Efendi'nin hesabı görünüşte başarılı değildi. Bunun üzerine işin uzaması görevlilere yüklenmişti. Kış mevsimi de yaklaşmış olduğundan acele ile baştezkereci Salih Efendi Zilhicce'nin sonlarında o tarafa gönderildi.

1236 YILI OLAYLARI

1 Muharrem 1236 tarihi Milâdi olarak 27 Eylül 1820 tarihine raslar. Kereste kesmek mevsimi olduğundan hemen devlet namına kereste kesilmesine ve yeni beylik gemiler yapılmasına başlandı.

5 Safer'de İstanbul'da çok şiddetli bir fırtına oldu ve hayli zarara yol açtı. Şânî-zâde bu hususta sebep ve sonuçları ile açıklamada bulunmuştur.

5 Safer Pazar günü batı tarafından esen rüzgâr saat on sıralarında aniden şiddetlendi. Rüzgâra karşı olan bazı binaların kiremit ve camlarını kırıp uçurmuş, kurşun kaplı olanların kurşunlarını söküp atmıştır. Bazı ağaçlar devrilip kırılmışlardır. Hemen arkasından gök gürleyip şimşek çakarak şiddetli bir yağmur başladı. Arada fındık büyüklüğünde dolu da yağmış bahçe ve bostanlarda büyük zararlar yapmıştır. Balat yakınında Ivaz Efendi Camii ve Cerrahpaşa camilerinin minârelerine ve bazı binalara yıldırım düşmüştür. Merih yıldızı hakkında onuncu hüküm bu yüzden meydana geldi. Davutpaşa minârelerinin külâhları yere düşüp parçalandı. Şehzâde Camii avlusunda büyük bir çınarı köküyle çıkarıp hayli mesafeye sürükleyip, seyredenlerin kalplerine dehşet salmıştır. Dolmabahçe ve bu gibi yerlerde büyük ağaçları ve servileri yıkıp yerlere serdi. Hasköy önünde demirli bulunan yabancı gemilerinden birini sahilden ayırıp Tersâne önüne kadar getirip devirip batırmıştır. Denizin kabarmasından sahilde bulunan binalar, özellikle Salıpazarı'ndan Ortaköy'e kadar olan çok yer hasara uğradılar.

Gariptir ki, bu fırtınalar Emirgân'dan yukarıya geçmemiş, yakınında ve Karadeniz'de bulunan gemiler İstanbul'a gelmedikçe fırtınadan haberleri olmadı (ve hüve alâ külli şey'in kadir).

YANYA'NIN KUŞATILMASI, MORA VE DİĞER BAZI YERLERDE İHTİLÂL BELİRTİLERİNİN BAŞLAMASI

Yukarıda anlatıldığı şekilde Tepedelenli Ali Paşa'nın idamı hakkında ferman çıkarılmıştı. Yine bu hususta Rumeli, Selânik ve Mora valileri ile Yanya mutasarrıfı tayin olunan Paşo Paşa, İnebahtı ve Karlıeli sancaktarı mutasarrıfı vezir Baba Paşa, ayrıca o havalide bulunan diğer muhafız ve mutasarrıf paşalar, beyler, ağalar hep Ali Paşa'nın üzerine gönderilmişlerdi. Bunların hepsine kumanda etmek üzere de Mora Valisi olan Hurşid Paşa'ya seraskerlik ünvanı verilmiş ve kendisine Safer ayında devlet darphânesinden bin kese akçe harçlık gönderilmiştir.

Adı geçen Baba Paşa'nın Muharrem ayında vefat haberi geldi. Onun yerine İnebahtı sancağı kalesi muhafazası şartı ile Palaslı-zâde mirmiran İsmail Paşa tayin olundu. Karlıeli sancağı Ağriboz sancağı ile birlikte kasab başı vezir Hasan Paşa'ya tevcih olunmuştu. Fakat sonradan Ağriboz ve Karlıeli sancakları vezirlik rütbesi ile Sirozlu İsmail Bey-zâde Yusuf Bey'e verildi. Selânik'ten toplanan askerler de onun emrine verilmişti. Selânik ve Kavala sancakları da yine vezirlik rütbesi ile Hurşid Paşa'nın eski kethüdâsı olan kapıcıbaşı Seyyid Ahmed Ağa'ya, Avlonya sancağı İsmail Paşa'ya ve İnebahtı sancağı da Hasan Paşa'ya tevcih olunmuştu.

Tepedelenli Ali Paşa, canını korumak için kalede kalmış ve savunmaya geçmişti. Bu arada da her tarafta isyanlar çıkararak devlete şaşkınlık vermek için Yanya civarında ve Mora yarımadasında bulunan rumları kışkırtarak isyana teşvik etmekteydi. Ayrıca Sırbistan'a, Eflâk ve Boğdan'a, Akdeniz adalarına adamlar göndermişti. Rumlar ise bir müddetten beri bir büyük ihtilâl çıkarmak üzere fırsat gözetmekte olduklarından bu olayı büyük bir fırsat bilmişlerdi.

Hurşid Paşa, Haleb'den Mora'ya gelip hükümet merkezi olan Trablıca'da hanımını, bir miktar askerle vali kaymakamı olmak üzere kethüdası Salih Ağa'yı bırakıp kendisi Mora'nın bütün eli savaş tutanlarını topladı. Yenişehir yolu ile Yanya'ya doğru harekete geçti. Halbuki onun hareketinden sonra bazı kasabalardaki hristiyanlar güya devlet asker göndererek bizi kıracak imiş diye üçer beşer evlerini köylere taşıdılar. Böylece ihtilâl belirtileri görünmeye başladı. Trablıca ileri gelenleri mahkemede toplanarak kocabaşıları toplayıp durumu sorduklarında kocabaşılar; «Biz de bu harekete şaştık, bizim buna rızamız yoktur. Bu karışıklıklar galiba Tepedelenli tarafından çıkarılmaktadır. Ali Paşa kaçacak yer bulamayıp, kuşatmadan duyduğu sıkıntıdan dolayı Mora tarafına biraz haydud gönderip kışkırtır. Taki devlet de görünüşe göre reâyânın kötü hareketlerine kanıp kuşatmaya memur olan askerin bazısını alarak

kendisi şiddetli sıkıştırılmadan kurtulsun. Bundan başka hatıra birşey gelmez. Lâkin söylenenleri yatıştırmak için etrafa adamlar gönderip despotlar ve papazlar toplansın, diyerek meclisdekileri aldatmışlar. Ferişine kocabaşısı papa Aleksi «Ben, kazamda olan reâyâya kefilim» diye biraz daha aldatma yoluna gitmiştir. Sonra meclistekiler kaymakam Salih Ağa'nın konağına giderek ruhânî reisleri getirtmek için adamlar gönderdikten sonra Salih Ağa ile de görüşmelere başladılar. Mora yarımadasında yüzelli bin hristiyan reâyâ olup en az kırk bin kadarı savaşabilir kimselerdi. Buna karşılık müslümanlar içinde oniki bin kadar savaş yapabilir kimse çıkardı. Lâkin onların çoğu da serasker paşa ile gittiklerinden tez elden beş altı bin askere ihtiyaç görülmüş olup durumu hemen serasker Hurşid Paşa'ya bildirdiler. Hurşid Paşa, Yenişehir'de iken bu istek kendisine ulaştı. Emrindeki askerlerden üçyüz kadarını bazı reisleri ile birlikte geri göndermiş ve kendisi Yanya tarafına gitmişti. Yirmibeş gün geçtikten sonra tekrar kararlaştırılan miktarda asker isteğinde bulunuldu. Hurşid Paşa, eğer reâyanın kötü hareketleri daha fazla artarsa her bir taşına bir adam bedel olarak çok sayıda asker gönderileceğinden şüphe olunmaması, yarımadanın korunmasına ve güvenliğin sağlanmasına dikkat olunması hakkında cevap olarak bir yazı gönderdi. Bu yazı Trablıca'ya vardığında herkesin yanında okundu. Hazır bulunanlar hayrette kaldılar. Çünkü Mora halkının çoğu hristiyan idi. Onlar kendilerine nisbetle çok az olan müslümanlar üzerine ansızın saldırıp, onları yok ettikten sonra asker göndermenin faydası olmazdı. Buna göre Trablıcalılar tekrar seraskere feryad mektupları göndermeye devam ettiler.

İşte Hurşid Paşa'nın birinci hatası bu oldu ki düşmanı küçük görmüştü. Mora yarımadası rumlarını sille ve tokat altında yerle bir edilecek gibi eski reâyâ zannediyordu. Onlar ise ustalardan bilgi alıp büyük bir isyan ve ihtilâle hazırlanmakta idiler. Hazırlıklarını tamamlamak için vakit kazanmak üzere hükümeti aldatmaya çalışıyorlardı. Mora tercümanı İstefenaki ile kocabaşılarından bazıları bu esnada bağlılık yolunda bir derece daha zihinleri oyalamak için kaymakam Salih Ağa'nın yanına gelip «Efendim, daha önce 1220 yılında vali bulunan Cebeci Osman Paşa'nın zamanında Zanta adasına kaçarak İngiliz tebaiyetine geçen Kolokortoni, Koloritali Pekmeza, Hristo ve Nikitara adlı hainler adaya gelip, halen Manya başbuğu Petro'nun yanında olduklarını, kesin şekilde hâl ve hareketlerine dikkat olunması tenbih olunmuştu. Pekmeza'nın daha önce hizmetinde olup elân Gaston kazasında bulunan hizmetkârına gizlice hristiyan Arnavudlardan paralı asker toplanması için gönderdiği mektup ele geçirilmiş olup götüren adamın tutulması istenmişti. Bu olayın Manya başbuğundan öğrenilmesi için adamlar gönderilmişti. Pekmeza'nın adamı tutulup Trabliçe'ye getirildi. Yapılan soruşturma sonunda, «Pekmeza tarafından bana öyle bir kâğıd geldi, fakat işin aslını bilmem» diyerek

ınkâr edince hapse atıldı. Manya başbuğuna giden postacı da geri döndüğünde onun tarafından bir mektup getirdi. Mektupta şöyle denilmekteydi:

«Sual olunan eşkıya gizli ve açık olarak arandı. Adaya geçtiklerinin aslı olmadığı anlaşıldı. Geçmeleri de imkânsızdır. Fakat kötü düşünceyi kaldırmak için oğlumu, yardımcımı ve onbeş kadar özel adamımı rehin olarak göndereyim. Buna da güven olmazsa kendim geleyim». Bu şekilde teminat verilmekteydi. Bunun üzerine oğlu ile birkaç adamı Trabliçe'ye getirilerek rehin tutulmuştur.

Etraftan dâvet olunan kocabaşılar da geldi. Ancak Kalorita, Gaston, Vistice ve Balye badre kocabaşıları gelmediğinden onların da gelmeleri için ayrıca posta gönderildi. Kimi hasta olduğunu, kimi de kendi hareketinin diğerleri gibi olduğunu ileri sürdüler. Kalorita kocabaşısı Sotiri ise, «Bizim Trabliçe'ye girmemiz imkânsızdır. Zira bize sözüne güvenilir müslümanlardan kâğıd geldi ki vardığımız gibi idam edilecekmişiz. Sen hemen geldiğin yola gitmeye bak» diyerek postacıyı savmış. Zavallı postacı geri dönerken bir dereye geldiğinde beşyüz kadar eşkıyanın hücumuna uğramış ve öldürülmüştür. Balya sandığından kendisine verilen hazine parasını da almışlardır. Kalorita voyvodası Arnavud-zâde İbrahim Ağa, eşkıyanın hareketini sezmiş, birkaç adamı ile gece kaçmış ise de o dereye uğradığında eşkıya onu tutup kasabaya geri getirmiştir. Burada ikiyüzden fazla müslüman evini basıp bütün erkekleri şehit ve kadınları esir etmişlerdir. Voyvodanın bir adamı fırsat bulup kaçarak Trabliçe'ye gelmiş ve durumu haber vermiştir. Meydana gelen güvensizlik üzerine Manya başbuğunun oğlu ve diğer adamları ile doğrubek gösterisine aldanılan Trabliçe kocabaşısı Sotiri'den başka bütün kocabaşılar hapis edilmiştir.

Halbuki eşkıyanın bu hareketleri bazı kasaba ve köylerde bulunan müslümanlara korku ve telâş verdiğinden civarlarındaki kalelere çekilmeye başlamışlardı. Mizistre, Levendar, Fenar ve Bardine halkı Trabliçe'ye, Endruse ve Nişter halkı Koron, Moton ve Anavarin'e, Gaston halkı da Lâle kalesine sığınmışlardı. Vistice müslümanlarını hristiyanları sanki yanlarına alacaklarmış gibi kayıklar ile Saluna Kasabasına geçirmek üzere iskelebaşına getirip dörtyüz kadar müslümanı şehid etmişlerdi. Kornine halkı Trabliçe'ye gelirken bir dar boğazda yollarına eşkıya çıkarak onları öldürmeye başlamış, fakat bu Trabliçe'den duyulunca ikibin kadar gönüllü merd yetişip onları kurtararak Trabliçe'ye getirmişlerdir.

Rum kocabaşılar hâlen bu fenalıklar Tepedelenli Ali Paşa tarafındandır, diye hükümeti aldatıp, serasker paşa da Yanya işiyle meşgûl olduğundan bu tarafı düşünemiyor idi. Çünkü o vakit devletin bütün dikkati Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasında idi. Serasker Hurşid Paşa, Yan-

ya'nın etrafına metrisler kazıp tabyalar kurdurdu. Yanındaki vezirler ile birlikte bu Yanya işini bir an önce bitirmeye çalışıyordu. Halbuki kış mevsiminin yaklaşması sebebiyle kışlık hazırlık yapmak gerekecekti. Bu siper ve tabyaları korumak için yirmibeşer kuruş aylıkla yirmibinelli aded paralı asker kaydına mecbur olmuştur.

Ali Paşa ise canını kurtarmak için çeşitli yollara giriştiği sırada rum bölükbaşılarından Olise —ki daha önce Livadiye'de merhum Baba Paşa'nın askeriyle savaştıktan sonra savuşup Yanya'ya gelmişti— yi biraz adamı ile kontrol için kaleden dışarı salıverdi. O da kaçmış gibi kaleden çıkarak orduya gitmişti. Ordu seraskerliğinde bulunan Paşo İsmail Paşa'nın yanına geldi. İsmail Paşa ona aldanıp yanında alıkoymuş idi. Olise ise dışarıda bulunan Arnavud askerlerinin zihnini bozduğundan hepsi takım takım kaçmaya başladılar. Arnavudlar ile Türk askerleri arasında ayrılık çıkınca birbirlerine düşman oldular.

Paşo Paşa vezirlik arzusu ile işi kolaylaştırıp kısa zaman zarfında bitirmeye söz vermişken gafleti ve kayıdsızlığı sebebiyle işi geciktirmiş oldu. Kendisi de bu durumdan dolayı devletin gözünden düşmüş idi. Ne fayda ki onun bu hatasından dolayı ordunun düzeni ve disiplini bozulmuş oldu. Vezirler arasına da rekâbet girip birbirlerini kötüleme durumuna düştüler.

İşte bu sırada Kokosil tarafı da önem kazanmış oldu.

Şöyle ki: Daha önce Ali Paşa'dan kaçarak Korfu ve diğer taraflara dağılan Kakosil hristiyanları bu defa Ali Paşa tarafından kandırılmış olduklarından hepsi toplanıp Yanya tarafına gelip bir köyü basmışlardı. Ayrıca Ali Paşa ile haberleşerek bolca parasını aldıktan sonra rehinler verip Ali Paşa'nın oğlu Muhtar Paşa'nın oğlu Hüseyin Paşa'yı rehin alarak çekilip gitmişlerdir.

Yine bu esnada Tepedelen kazası halkı, Tepedelen'de bulunan Muhtar Paşa'nın oğlu Mahmut Bey'in emrine girmekle orada da bir isyancı grubu meydana gelmiş oldu. Ali Paşa'nın kapı bölükbaşısı Tepedelenli Tahir Abbas, bir miktar askerle kaleden çıktı. Serasker ordusundan bir çiftlikte bulunan biraz askerin üzerine hücum ederek haylisini öldürmüştü. Sonra Yanya gölü kenarından birkaç yüz koyun sürüp kaleye götürdü. Paşo Paşa'nın yanında bulunan Zagor nahiyesi kocabaşısı Aleksi ile kıstağramatik yani yazıcı Yanya'ya kaçtılar. Zagor tarafını ihlâl ederek oradan kaleye erzak götürmeye başladılar. Bu olaylar hepsi yol ve geçitlerin güvenliğini sarstığından orduya erzak getirilmesi güçleşmişti. Erzak sıkıntısını kuşatılanlar yerine kuşatanlar çekmeye başladılar.

Ali Paşa'nın eski adamlarından olup evvelce onun yanından kaçan Bekir Çenador, Preveze'ye muhafız tayin olunmuş idi. Bu esnada Preveze reâyâsı içinde meydana gelen ihtilâl de onun hakkında şüphe uyandırmış oldu.

Bu üzücü haberler devlet kapısına geldikçe Hâlet Efendi son derece ıztırap duydu. Ne çare ki, kış ağzı idi. Birşey yapamayıp ancak Yanya ordusunda bulunan vezirlere Rebiulevvel ayının ilk günlerinde ayrı ayrı tevcihler yazıldı. Ali Paşa'nın silâhdarı iken kaleden kaçan ve serasker ordusuna girmiş olan Ömer Milo Bey'e mirmiranlık rütbesi verilmişti.

Bu sırada Kakosil tarafının durumu pek ziyâde dikkati çekmekteydi. Paşo İsmail Paşa bir miktar paralı asker kaydederek gidip oradaki isyânı bastırmıştı.

Yanya meselesi ile uğraşılırken her tarafta rumlar fikir ve hareketlerini değiştirmişler idi. Hattâ Girid adası rumları islâm halkı yanında kuzu gibi yumuşak iken azı dişlerini göstermeye başladılar. Bu defa Hanya'da da bazı islâm halkı ile aralarında meydana gelen çatışmada bazı ölenler olmuştu. Bazı aklı başında kimselerin araya girmesi ile çatışmaya son verilmiştir.

BAZI VEFATLAR

Birkaç seneden beri akıl hastası olarak yalısında oturmakta olan eski seretıbbâ Mesut Efendi 1 Safer 1236 da vefat etti. Dünyanın sefilliğinden kurtuldu. Çoğu babasından kalmış olan otuz sandık içinde altmış bin kuruşluk kitabları Fatih Camii muvakkithanesinde artturma ile satıldı. Diğer pahalı eşyalarından başka pek çok işlemeli kutu, saat ve çeşitli eşyalar ile çok miktarda parası çıktı. Ulemâ sınıfının o asırda idam olunması ve mallarına el konulması yasak olduğundan bütün malları mirasçılar arasında pay edildi. Fakat hastalığı sırasında seksen bin kuruşluk altını aile fertleri arasında kayboldu. Oğluna da müderrislik verilerek teselli olundu.

Sakız adasında vezirliği kaldırılmış olarak oturmakta bulunan ve sonra asıl memleketi olan Aydın Güzelhisarı'na getirilen eski sadrazamlardan Çelebi Mustafa Paşa Rebiulevvel ayının ortalarında vefat etmiştir. Onun hakkında bilgi vermek için Şâni-zâde bir beyit yazmakla yetinmiştir.

Karahisarsahib'de tekâüd olarak oturmakta olan eski kaptan Seydi Ali Paşa'nın da bu sırada vefatı haberi alındı. Gürcü asıllı olup Cezâir-i Garb ocağında kölemen tâifesinden iken cesareti sebebiyle bazı gemilere kaptanlık yaptıktan sonra İstanbul'a gelerek Tersane'de görev almıştır Kişilik bakımından bahâdır ve gemi süvarileri içinde nâdir bir zat idi. İngiliz donanmasının İstanbul'a geldiklerinde kaptan-ı derya oldu. Ondan sonraki durumu hakkında daha önce bilgiler verilmişti.

Cemaziyelevvelin üçüncü günü de eski Rumeli kazaskeri ve padişahın birinci imamı Ahmet Kâmil Efendi dünyadan göç etti. Aslen Kırım'-

lıdır. Küçük yaşlarında bazı akrabasının yardımı ile saraya alınmıştı. Sonra giderek çavuşlar sınıfına yükselmiştir. Güzel sesi ile okuyuculukta iyi usul bilirdi. Ayrıca padişahın sohbetçisi kemancı Hızır Ağa ve çalgıcılar arasında ustalığı ile meşhur olan kemancı kör Corci ile birlikte çalmış, pişrev kurallarında hayli yüksek dereceye çıkmıştır. Bu sebeble müezzinliğe heves etmiştir. Bir müddet sonra müezzin başı olmuştur. Sultan Birinci Abdülhamit zamanında padişahın ikinci imamı ve Sultan Mahmut zamanında da Derviş Efendi yerine birinci imam olmuştur. Padişahın imamı olması hasebiyle ilmiye yolunda Rumeli sadareti payesine kadar yükseldi. Her ne kadar ilmiye sınıfında eskiliğe uyulur ise de, şeyhülislâm ve sadrazamların oğul ve damatları ile saray imamları ve hekimbaşılar bu usûlün dışında kalırlar. Onlar kısa zaman içinde terfi ederek yüksek rütbelere ulaşırlar. Bu sebeple ilmiye sınıfı oğul ile damat cahil ile kâfir içindir sözü deyim olmuştur. 1226 senesinde Kâmil Efendi imamlıktan alındıysa da 1227 de bizzat Rumeli kazaskeri olmuştu. Bu görevi zamanında Allah korusun şiddetli bir tauna raslamakla kısmet ve mahsulü bol olarak çok para kazandı. Görev müddetini tamamladıktan sonra hacca gitti. 1233 senesinde tekrar Rumeli kazaskeri oldu. Servetini yeniledi. İmamlığı sırasında da eline hayli şeyler geçmiş olduğundan oldukça servet sahibi idi. Şâni-zâde Tarihinde saf gönüllü tavır ve hareketlerinde latife taraftarı olduğu yazılıdır.

Kazaskerlik, fıkıh kitaplarında hükümleri belirtilen kadıların kadısı olarak anlatılır. Musiki sanatında üstün bilgi ile bu makama nasıl gelindiğine fıkıhçılar bir mana veremezler. Lâkin ikiyüz seneden beri ilmiye sınıfının nizamı bozulmuş olup bu türlü hallerin âdet haline getirilmiş olduğunu düşünerek hayrette kalmazlar. Bununla beraber o vakitler ilmiye sınıfı, diğer sınıflara göre yine en iyisi idi. Hele askerî sınıfı temelinden yıkılmış ve bütün bütün bozulmuş idi. Devletin birinci derecede askerî kuvveti olan yeniçeriler İstanbul'da edepsizlik etmekten başka bir işe yaramazlar.

Eski sadrazamlık kethüdası Yenişehirli Zeynelabidin Bey —ki Tepedelenli Ali Paşa aleyhine bayrak açanlardan biri idi— in bu meseleye karışması; hasmı olan Ali Paşa'dan intikam almak ve velinimeti olan Hâlet Efendi'ye hizmet etme sevdasından ileri geliyordu. Tepedelenli işini kolaylaştırıp Halet Efendi'nin fikrini her yerde ve her zaman yayardı. İstedikleri gibi Ali Paşa anlatıldığı şekilde fermanlı olmuştu. Lâkin Hâlet Efendi'nin tahmini doğru çıkmadı. İş uzayıp gittikçe sarpa sardı. Bunca devlet hazinesi telef oldu. Askerî hareket ile reâya bitap ve nice köyler harab oldu. Ayrıca başka bir isyan olayına sebeb olacağı da ortada idi. Buna göre daha önce Tepedelenli hakkında bir müddet daha anlayış ile hareket edilmesi fikrinde bulunan Canib Efendi taraftarları fırsat bul-

çukça bu karışıklığa sebep olanlara ağır sözler söyleyip hakaret etmeye başladılar. Zeynelâbidin Bey ise eşsiz bir filozof, Yanya ve Mora'nın durumlarını en iyi bilen kimse olarak görünüp bu hususun başka isyanlara benzemediği, bazı ön belirtilerine nazaran son derece kötü sonuçlara yol açacağını anlayıp üzüntü duymaktaydı. Fakat halkın kendi hakkında söyledikleri sözlerden üzülerek inmeli oldu. Bir müddet felçli olup sonunda 13 Cemaziyelevvelde vefat etti.

Olayların gidişinden işin nerelere varacağını iyi bilmiş ki onun vefatı sırasında Eflâkda ve Mora'da isyanlar başlamıştı. Keşke bunu daha önce düşünüp de Hâlet Efendi'yi öveceğine Canib Efendi tarafını tutsaydı. Fakat kendisinin Tepedelenli hakkında olan kini ve Hâlet Efendi'nin nüfuz ve derecesi işin başında görüşüne perde olmuştu. Nihayet zaman zaman görülmeye başlayan kuvvetli belirtiler ile gerçek durumu anlamıştır. Hâlet Efendi'ye ne demeli ki bunca delil ve işarete bakmayıp hâlâ fenerliler ile samimi ve aynı fikirde idi.

Anadolu pâyelilerinden hezarfenlik ile tanınan Muhyizâde Seyyid Mehmet Efendi de 24 Cemâziyelevvel salı günü vefat etmiştir. Şânî-zâde Tarihinde der ki: «Bu esnada Ali Paşa uzun müddetten beri hapishanesinde olan Avlonya mutasarrıfı eski İbrahim Paşa'yı birgün yanına getirtti. Uzun uzun sohbet ettikten sonra yine yerine gönderdi. Arkadan da hemen idam ettirdi. Ancak, aptalcasına içkici olan büyük oğlunu sağ bırakıp diğer bütün yakınlarını da yok etti. Sözü edilenin sağ bırakılmasının sebebini bazı yakınları kendisinden sorduklarında; «Ömer Miyla benden sonra Yanya'yı kendisine tevcih ettirir. Fakat zamanla bu ona fena çıban olur. Bunu onun için bıraktım» sözlerini bazı kimselerden işittim.»

Benim Veli Paşa-zâde İsmail Paşa'dan işittiklerim, Şânî-zâde'nin bu anlattıklarına uygundur. İsmail Paşa'nın annesi, İbrahim Paşa'nın kızı olduğundan anne tarafından onun, baba tarafından Ali Paşa'nın torunu oluyordu. Zamanımız vezirlerinden olup yakın vakte kadar yaşamıştır. Onun ağzından bizzat dinlediğime göre, İbrahim Paşa, oğlu mirmirândan Süleyman Paşa ile beraber Yanya kalesinde yer altında göle karşı bir yerde hapis iken Yanya'nın kuşatılmasından birkaç ay geçtikten sonra İbrahim Paşa yaşı seksene yakın olduğu halde eceli ile vefat etmiştir. Oğlu Süleyman Paşa, sonra hapisten çıkıp göreve başlamıştır. Yine İsmail Paşa bir gün anlatmıştı ki; Ali Paşa kuşatılmış iken benimle İbrahim Paşa'ya haber gönderdi. Kendisinin vezirlik sebebini verip orduya göndermeye söz verdi. İbrahim Paşa'nın yanına gidip kendisine anlattığında (Bu kadar yıl geçti, bu haldeyim. Ben bir kere dünyayı kaybettim. Umarım ki Ahireti kazandım. Şimdi dışarıya çıksam Ali Paşa'ya rağmen bana görev verirler. Yine dünya işleri ile urğaşıp şu kazandığı-

mı kaybetmiş olurum. Bundan sonra bunlara hacet yok. Bizim artık buradan ölümüz çıkar) dedi. Sonra Ali Paşa onunla görüşmek istedi. Yine benimle haber gönderdi. Gidip söyledim. Onu da kabul etmedi ve (görüşmek ne lâzım? O benden utanacak, ben ondan utanacağım) dedi. Ben de (o sizden utansın, siz ondan niye utanacaksınız?) dediğimde, (Belki berim de elime fırsat geçerse ben de Ali Paşa'ya böyle edeyim diye hatırıma gelmiştir. Ben de bu hayâlimden utanırım) dedi.

İsmail Paşa'nın bu anlatması kendisinden dinlendiği gibi vaktiyle de kayda geçmişti. Aynen burada kaydetmiş olduk. Sonra Alı Paşa sülâlesinden olan diğer bazı kimselerden sorulduğunda onlar da İsmail Paşa'nın sözlerini doğruladılar. Bundan başka Fransız miralaylarından olup Ali Paşa'nın hizmetinde ve kuşatmada yanında bulunan ve adına İbrahim Mansur denilen zâtın yazmış olduğu risâlede «İbrahim Paşa hapiste bulunduğu müddet her türlü dünya arzularından uzak kalmış fakat aklî yönden sağlam kalmıştı. Ali Paşa'nın akibetini kötü görmekte olduğu halde bir işe karışmazdı. Ara sıra Ali Paşa'nın gelinleri olan iki kızını görürdü. Kendi halinden asla şikâyet etmezdi. Ali Paşa son günlerinde kendisinin sebilini boşaltmak istedi ise de kabul etmeyip ölünceye kadar nefes etti. Yanya kalesindeki camiinde defn olunmuştur.

Yapılan incelemelere göre Şânî-zâde'nin, İbrahim Paşa hakkında Ali Paşa tarafından idam olundu demesi bazı doğru olmayan sözlere dayandığını ortaya koymuştur.

ÇEŞİTLİ OLAYLAR

Cemâziyelevvel ayında Rumeli eyâleti Yanya tarafı seraskeri ve Mora Valisi olan Hurşid Paşa'ya, Mora eyâleti Selânik ve Kavala sancakları mutasarrıfı olan vezir Seyyid Mehmet Paşa'ya, Selânik ve Kavala sancakları da eski Rumeli Valisi Kovanos oğlu Hüseyin Paşa'ya tevcih olundu.

Bu esnada Hurşid Paşa emrine Üsküp mutasarrıfı Mâlik Paşa iki bin piyâde asker göndermek, İvraniyalı Hüseyin Paşa ve Prizrin mutasarrıfı Mahmud Paşa, Yakova mütevellisi Mustafa Paşa-zâde Seyfeddin Bey, Dokakin mutasarrıfı Kenan Paşa yeteri kadar askerle bizzat kendileri gitmek üzere görevlendirilip hepsine hareket etmeleri için adamlar gönderildi.

Yanya işinin uzaması ve günden güne güçleşmesi Yanya ordusundaki vezirlerin ve diğer memurların arasındaki anlaşmazlıklarından ileri geldiği öne sürülmüş ve bu husus Hâlet Efendi'ye son derece dokunmuştu. Bu sebeple Yanya ordusuna sözü etkili bir kimsenin gidip de gevşek davrananların şiddetle cezalandırılıp gayret gösterenlerin ise lâyık olduk-

ları şekilde mükâfat göreceklerini bildirmesi için irâde-i seniyye çıkmıştı. Bunun üzerine mecliste müzakere olunmuş ve Hâlet Efendi'nin adamlarından olup kendisine kapıcıbaşılık rütbesi verilen Dede Mustafa Ağa seçilerek o tarafa gönderilmişti. O da bu sırada İstanbul'a dönmüştü. Fakat istenilen şekilde cevap getirmemişti. Ama Hâlet Efendi'nin adamlarından olduğu bilindiği için vardığı yerlerde vezirler, mirmirân, eşrâf ve âyân taraflarından hazır ne varsa verilmiş olduğundan bin keselikten fazla mal ile gelmiş olduğu Şânî-zâde Tarihinde yazılıdır.

Cemâziyelevvelde zorla düzene konulan Yeniçeri sınıfına kayıt olunmuş olan esnaflardan birkaç hamal Zindan kapısı'nda bir abacı Sırplıdan zorla aba almak istemişler, abacı da vermek istemeyince onu dövmeye başlamışlar. O esnâda ağa çuhadarı gelip onları defetmeye kalkışınca hamallar, çuhadarı ve yanındaki erlerden birini bıçakla yaralamışlardır. Meğer Yeniçeri ağası kıyafet değiştirmiş olarak o civarda imiş. Derhal yetişip onlardan ikisine topuz ile vurmuş ve hepsini yakalatmış. Sonra Bokazkesen kalesine göndermiş. Gece de boğdurup cesetlerini denize attırmış.

Ulufe toplantısı gecesi yeniçerilerin, kışlalarında toplanmak ve divana hazırlanmak maksadı ile gönülden ve kendilerinden geçmişcesine nâralar atarak kışlalarına gitmeleri eski bir adet idi. On seneden beri divan gecesi yer yer tüfek ve tabanca atmak da âdet olmuştu. Bu esnada yeniçeri ağasından hoşlanmadıkları için divan gecesi olan Cemaziyelevvelin yirmidördüncü salı gecesi her zamankinden kat kat fazla ve her dakikada bin elden tüfek ve tabanca atmışlar, İstanbul halkını son derece rahatsız etmişlerdir.

İşte Osmanlı Devleti'nin birinci askeri olacak yeniçeriler bu halde idi. Onlara dayanarak da devletin işlerini sırf kendi eline alan Hâlet Efendi kendi emelleri peşinde koşmakta ve Osmanlı ülkesinin çok yerinde karışıklık ve isyanlar görülmekteydi. Hal böyle iken birden bire Eflâk, Boğdan, Mora civarında ve Akdeniz adalarının çoğunda isyanlar çıkmış olmakla devleti son derece huzursuz etmişti.

Rum duraklaması dedikleri işte bu ihtilâl olayıdır. Bu olayın gerçek taraflarını gereği gibi anlamak için ilk ön sebeblerini ortaya koymak uygun görülmüştür.

RUMLARIN İSYANINA SEBEP OLAN OLAYLAR

Rumların isyana yeltenmeleri pek eski bir macerâdır. Fetih babası Sultan II. Mehmet Han hazretleri İstanbul'u aldığında yenik ve mahkûm olan rumların kalplerinde sonradan güç kazanarak bağımsızlıklarına sahip olma arzusu duymaları tabii idi. Zira kendi inançlarınca meşrû hükümet ancak doğu imparatorluklarının hükümetinden ibaret olup baş-

ka bir milletin idaresine hüküm sürme gözü ile bakarlardı. Fakat Fatih hazretlerinden gördükleri iyi muamele ve çeşitli haklar ile teselli bulup şükran borçlu oldular. Sonra istiklâl sevdasına düştüler ve isyan ettiler. Bu hususu açıklamak için biraz bunların öncelerinden söz edelim:

Avrupalıların Grek ve bizim Yunan dediğimiz Elenoz kavminin vaktiyle şöhreti dünyayı tutmuşken Romalılar çıkarak bütün Yunanistan'ı ellerine geçirdiler. Yunanlılar onlara karışık rum adını aldılar.

Kostantin İstanbul'u onarıp başşehir yaptı. Burada hristiyanlığı ilân etti. Çok geçmeden Roma doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrıldı. Halkı da katolik ve ortodoks diye iki mezhebe ayrıldı. Batı kısmının merkezi Roma, doğu kısmının merkezi de İstanbul oldu. Mezheb bakımından katolikler Rimpapa'yı, ortodokslar da İstanbul patriğini genel başkan kabul ettiler. Kostantin'in zamanından Jüstinyanos'un zamanına kadar (ikiyüz) sene İstanbul'da Lâtin lisanı resmî dil olmuştu. Fakat halk hep yunanca konuştukları için devletçe de Yunan lisanı kullanılmakta idi. Lâkin bu lisan zamanla bozularak bugün kullanılmakta olan rum lisanı meydana geldi.

Eski duruma göre rum denildiğinde ortodoks mezhebinde bozuk yunanca sözler ve soyunun Elenoz kavmine ulaştığı söylenir. Haçlılar zamanında lâtinler bir aralık İstanbul'u zaptedip katolik mezhebinde bulundukları için doğu kilisesine hayli hakaret etmişlerdi. İstanbul imparatorları sülâlesi nice seneler Anadolu'da oturmuşlar ve sonra gelip İstanbul'u tekrar almışlardı. Ondan sonra da katolikler, rumları kendi mezheplerine sokmak sevdasından vaz geçmediler. Rumlar ise islâm halkından çok katoliklerden nefret edip çekinmekteydiler.

İşte durum bu merkezde iken Fatih Sultan Mehmet Han hazretleri İstanbul'u feth ettiğinde patriklik merkezini bırakmış ve Sinod denilen metrepolid mensuplarını seçme ve patrikhânenin diğer memurlarını eskisi gibi tâyin ile İstanbul rum patrikhânesini bütün ortodoks mezhebinde bulunan hristiyanlara genel merkez yaptı. Kilise ve manastılara dokunmayıp ayrıca pek çok izinler ve patriklik hakkındaki fermanında da birçok haklar tanıdı.

İslâm dini kanunlarınca azınlıkların din ve mezheb işlerine karışmak doğru olmadığı gibi diğer hususlarda da hiç bir şekilde zor kullanılmayacağından rumlar mezhep işlerinde tam bir serbestliğe sahiptiler. Lâtinlerden gördükleri mezheplerine karışma durumlarından kurtulduklarından başka lisan ve gelenekleri bakımından da serbest kaldılar.

Fatih'in bu tutumu islâm şeriatine uygundu. Adâlet, hak ve insâniyetçe de mahkûm bir millet hakkında bundan fazla bir şey yapılamazdı. Rumlardan akıl ve insafı olanlar da bu kendilerine tanınan hakların

kıymetini bilirler ve şükran borçlarını öderlerdi. Zira ne önceden ne de sonradan lâtinlerden bu derece haklarına sahip olmadılar ve olamazlardı da. Zira (Klorje) yâni ruhban sınıfı bu türlü izinlere karşı koyarak mahkûm milleti kendi âyin ve mezheplerine çevirmek için gerekeni yapmaktan geri kalmadılar. Fatih'in bu şekilde tutmuş olduğu doğru politika, sonradan halkı ortodoks mezhebinde bulunan birçok ülkenin kolaylıkla fethini sağlamıştır.

Bir aralık katolik mezhebinde bulunan Venedikliler, Mora taraflarını ellerine geçirdiklerinde de rumların mezhep işlerine karıştıklarından Şehit Ali Paşa, Mora'yı feth ettiğinde halk mezhepçe bağlı oldukları İstanbul patrikhânesi dairesine girmiş ve mezheplerine karışılmaktan kurtulmuş olup sevinç duymuşlardı.

Bu şekilde Yunanistan zaman zaman Osmanlı ülkesine katıldıkça patrikhânenin dairesi de genişlemiş oluyordu. Bununla beraber rahipler arasında fesatlık her zaman için eksik olmuyordu.

Hattâ Şehit Ali Paşa, Mora'nın fethinden önce Rumelikavak hisarına yarım saatlik mesafede olan Mavromulos kilisesine bazı şüpheler üzerine baskın yapmıştı. Yapılan araştırmada birçok savaş âleti bulunmuş olduğundan o kiliseyi yıkturmış olduğu «Hadikatü'l-Cevâmi» adlı kitapta kayıtlıdır. Bununla beraber o zaman İslâmlar içinde rumlar cansız ve kuvvetsiz bir tâife olduklarından fesatlıklarından korkulmazdı.

Eflâk ve Bogdan voyvodaları yerli boyarlardan seçilip tayin olunurken sonraları rumların büyükleri için voyvodalığa yükselen resmi bir usul konulmuştur. Şöyle ki:

Asılzâde olan gençleri Türk lisanını güzelce öğrenirlerdi. Ayrıca Avrupa lisanlarını da bilirlerdi. Kendi kalemlerinde görev alarak beş kâtib, kapı kethüdası, divanhâne-i tersâne yani derya tercümanı sonra Divan-ı hümâyûn tercümanı ve ondan sonra da voyvoda olurlar idi. İşte fenerli dediğimiz bunlardır.

Osmanlıların maliye işlerinin çoğu ermenilerin elinde idi. Onlar bu şekilde devletin menfaatlerine ortak olurlardı. Ama devletin en önemli ve nazik işi yani dış işlerinin idaresi de fenerlilerin elinde bulunuyordu. Zira Divan-ı hümayûn ile dış işleri bakanlığı baş kâtipliği bir arada olup, Divan-ı hümayûn'a ait olan işler beylikçiliğe ve dış işleri divan tercümanlığına ait idi.

Köy ve nahiyelerin özel idareleri, halk islâm ise imam ve muhtarlara, hristiyan ise papaz ve kocabaşılara verilirdi. Hristiyanların pek çok işleri patrikhâneler tarafından Bâb-ı Âli'ye bildirilip halledilirdi. Bundan başka Akdeniz adaları, kaptan paşaların idaresinde olup işlerinin görül-

mesini sağlayanlar da fenerlilerden olan divan tercümanı idi. Halkı sırf hristiyan olan yunan nahiyelerinin bazılarından vergi alınmazdı. Hükümet bunları korumak için böyle haklar tanırdı.

Mora yarımadasının Manya (İsparta) bölgesi de derya kaptanlığına bağlı olarak yılda tersaneye az bir vergi verirdi. Bu da önceleri dört bin kuruş iken sonraları onbeş bin kuruşa kadar çıkartılmıştır. Manya aslında sekiz kaptanlığa ayrılırdı, sonra onbir kaptanlık olmuştur. Bunlardan biri ölünce çoğunlukla mirasçısı yerine geçerdi. Sarp kayalık olması ve müslümanlardan kimsenin oturmaması sebebiyle Osmanlı idari teşkilâtı olmayıp her kaptanlık kendi işlerini görürdü. Fakat içlerinden birisi diğerlerinin de rızası ile reis olurdu. Sonra reisler Manya başbuğu ünvanı ile kaptan paşalar tarafından tayin edilmeye başlandı. Daha sonra da bunlara Manya beyi denilmiştir.

Ulahlar yani Eflâk ve Boğdan halkı soyca ve lisanca Yunanlılar'dan ve Romalılar'dan ayrı bir toplumdur. Fakat Roma devleti oralarını da zabt ile tımar sahibi şeklinde biraz memur bulundurmuş olduklarından Ulahlar da Romalılardan aşılanmışlardı. Bundan dolayı onlara Romani denilmiş idi. Lâkin onlar Yunanlılar kadar Romalılara karışmamışlardı. Bu bakımdan Ulahlar rum ırkından değil iseler de Ortodoks mezhebinde bulunduklarından Rum patrikhânesinin dini idaresi altında idiler. Ayrıca voyvodaların çıkışı divan-ı hümâyun tercümanlığı olması dolayısı ile Eflâk ve Boğdan da fenerlilerin mâlikânesi gibi olmuştu.

O zaman hristiyanların nüfus defteri patrikhânelerde bulunuyordu. Rumeli'nde, bilhassa Yanya ve Yenişehir taraflarında yaygın ve dağınık halde bulunan Ulahlar da ortodoks olduklarından rumların nüfus defterine kayıtlı idiler.

Diyelim ki Ulahlarda Romalı bulaşıklığı ve Romani namı vardır, Bu sebeb ile rumların nüfus defterlerine kayıtlansınlar. Ya Karadağlı ve Sırplılara ne demeli ki onlar Slav ve Komenden olup rumlarla hiç ilgileri olmadığı halde sadece ortodoks oldukları için hepsi de Rum patrikhânesi defterine kayıtlanmıştı.

Şöyle ki: Ötedenberi Rumeli yakasında bulunan Bulgar ve Slav ırklarının başlangıcı İpek ve Ohri patrikleri iken Rum patriğinin istidası ve Yovani İpsilanti'nin gayreti ile 1762 yılında bu iki patriklik kaldırılarak onlara tâbi olan bütün ortodokslar İstanbul Rum patriğinin idaresine geçirilmişti. Bu şekilde de İstanbul-Rum patrikhânesinin yetki bölgesi genişlemiş oldu.

BİR FIKRA

Hayli müddet sonra devletçe bütün tebanın nüfus kayıtları yapılmıştı. Bu kayıt işi patrikhânenin usûlü üzere yapılmıştı. Hatta yakın

zamanda Rumeli'de Bulgarların nüfusu Rumlardan ayırt edilememiştir. Biz yine konuya gelelim.

Bab-ı Âli, Divan-ı Hümayun tercümanları ile Rum patrikhanesinden emin olduğundan bu gibi ihtar ve dileklerini kabulde hiç tereddüd göstermezdi. İpsilântiler ise bazan Divan-ı Hümâyun tercümanı bazan voyvoda olarak Osmanlı Devleti'nin bunca iyilik ve yardımlarını görmüşlerdi. Böyle olduğu halde daha o zamanlar bütün ortodoksları bir merkeze bağlıyarak fitne ve fesadlık düşünmekte imişler. Sonraları uzun müddet Divan-ı Hümâyun tercümanlığı ve Eflak voyvodalığı gibi önemli görevlerde bulunan Aleksandr ile Kostanti İpsilanti de hâinlik yolunda devam edip Osmanlı Devleti hakkında Avrupa devletlerinin dikkatlerini çekmeye çalışmışlardır. Hatta bu gibi rumların ileri gelenlerinden bazıları müslüman halkın Rumeli'den çıkarılması için Rusya ve Fransa devletlerinin yardımlarını bile istemişlerdir. Bu bakımdan rumların bir fesadlık ve isyan çıkarmalarına daha o vakit Osmanlı Devletinin düşmanları ön ayak olmaktaydılar.

Fenerliler, Osmanlı Devleti'nin o kadar emniyet ve itimadına, çeşitli iyilik ve yardımına sahip olmuşlardır ki bu derece emniyeti kötüye kullanmaları ve nimeti inkâr yolunda bu kadar hainlikleri doğrusu insanlığa yakışır şey değildi. Bir toplumda, insanlığın şan ve şerefi bu kadar düşürülmemiştir.

Yoksa insan, çoğunlukla isteklerinin sonu gelmeyen hırslı bir yaratıktır. Rumlarda da çeşitli arzu ve isteklerin bulunması tabii idi.

Halbuki Rumlar din ve dilce, gelenek ve edebiyatça Türklerden ayrı idiler. Bunun için Türkiye'de kendilerine ait bir âlemde yaşarlardı. İslâmların içinde misafir gibi dururlardı. Kalabalık oldukları yerlerde de müslümanlara zavallı gözü ile bakarlardı. Bütün azınlıklara devletin lisanını öğretmek, onları Türk edebiyatına, gelenek ve göreneklerine alıştırmak ve Türklere ısındırmak devletin yapması gereken husus olmakla beraber geçmişlerimizin bu konudaki hata ve müsamahaları asla inkâr edilemez.

Kaldı ki sonraları Osmanlı Devleti'nin askeri ve idari düzeni bozulmakla askeri ve memur sınıfları, azınlıklara eza eder oldular. Hukuk kurallarının kaynağı olan ilmiye sınıfının da düzeni bozularak ilmiye mensuplarının ehliyetsizliği nedeniyle hak sahiplerinin işleri görülmez ve ihmal edilir olmuştu. Bu da azınlıkların nefretine sebeb olmuştu. Bir de müslümanlar içinde bilgi ve kültür azaldıkça katı düşünce artmakta idi. Hristiyanlar hakkında hakaret edici sözler ve hareketler başlamış idi. Bu durum azınlıkların ağırlarına gitmiş ve rumların Osmanlı idaresinden ayrılma düşünceleri günden güne artmış idi.

Rusya çarı meşhur Büyük Petro birlik mezhebi ortaya koyup ortodoks mezhebinde bulunan azınlıkları Osmanlı Devleti'nin düşüncesini bozmaya çalışmış ise de, Prut savaşında yenilince bu gayreti geri kalmış oldu. Bununla beraber rumların zihinlerine girmiş olan bağımsızlık sevdası kaybolmamıştı. Osmanlı Devleti'nin kuvveti ise hayli zamandan beri azalmaya yüz tutup süvari bölüklerinin ve yeniçeri ocağının ve diğer ocakların gelirleri ile zeâmet ve tımarların şuna buna yedirilmiş olup askeri sınıfın ismi var cismi yok olmuştu. İcabettiği zaman İstanbul'da hamal ve bunlar gibi kimseler sokaklardan toplanıp sefere götürülür idi. Dışarılarda da silah kullanmasını bilmeyen rençber ve çiftçiler toplanıp onlara da asker denilirdi. Asker ise silah işleri ile uğraşan tertibli ve düzenli bir topluluk demektir. Askerin bu perişanlığına göre diğer devletler şöyle dursun memleket içinde meydana gelen asiler bile Osmanlı Devleti'nin askeri kuvvetlerini gözlerine kestirmişlerdi.

Durum bu dereceye gelmiş olduğu halde 1183 senesinde Rusya'ya savaş ilanı yapıldı. Ordu İstanbul'dan çıkarken yeniçeri rezilleri sokaklarda rastladıkları azınlıkları «bunlar da gâvurdur, bre vur» diyerek vurup hakaret ettiklerinde cezalandırılmadıklarından şımardılar. Rumeli'ye çıkıp yolda uğradıkları köy ve kasabaları yağma ve talan edip bütün müslüman ve azınlıklara dehşet ve nefret verdiler. Bütün halk, öyle asker namına hareket eden kötülere lânet okudular. Müslümanlar için başka bir dayanak olmadığından yine Osmanlı Devleti'nin zaferi için dua ederlerdi.

Rumlar ise tabiatiyle kendileri için bir destek arayıp Rusya tarafını tercih etmişlerdi. Öyle itaatsiz ve idaresiz askerle bir iş görmek imkânsız olduğundan, söz konusu sefer, Kaynarca anlaşması gibi gayet zararlı bir anlaşmayı yaptırmak zorunda bırakmıştı. Bu sefer esnasında Baltık denizinden Akdeniz'e gelen Rusya donanması kumandanının bir yarım işaretiyle Mora ve adalar hristiyanları Rusya tarafına geçmişlerdi. Hatta Moralı Yenâki, Karadâne, Zâim ve benzeri öncüler bir kısım Yunan eşkıyasını etraflarına toplayıp Rusya bandıralarını açarak isyana başladılar. Lâkin donanma o taraftan ayrıldığında bu eşkıyanın çoğu tepelenmişti.

Şânî-zâde der ki: Osmanlı Devleti'nin yaklaşık olarak dörtte bir halkı hristiyandır. Bazısı en rezil ve kederli, kin güdücü olarak ızdırab duyan ve kendilerine baş olan büyüklerden de birşey elde edemeyince âyinleri gereğince her bir sınıfı, bir dayanak arayan bâtıl inançlıları dahil bu durumu benimsemişlerdi. Osmanlı devleti düşmanları ise böyle bir hali meydana getirmek için rekâbet etmekte idiler. Bu bakımdan daha önce 1177 senesinde Karadağ hristiyanları, 1182 de Gürcistan hristiyanları ve 1185 de Mora hristiyanları, geçen devirde de Sırp hristiyanları topluca Kuzey Avrupa tarafından birbiri ardınca bazı rahip ve fitneci-

ler vasıtasiyle isyana kalkıştılar. Hatta Moralılar, Rusya bayraklarını açarak isyan etmişlerken gereken cezanın verilmesinde askerin gevşekliği sebebi ile bazı acizlikler ile müsamaha gösterilmişti. Sonra da ortalığı yatıştırmada gösterilen şiddet ve zora karşılık olarak bir gaflet esnasında yine gizlice 1222 ve 1223 senesi olayları çıkmış ve askeri kuvvetleri tamamen kırmışlardı. Bundan sonra düşman devletler de müslümanları güyâ gözlerine kestirmişler ve isyan sebeblerini hazırlayıp ortaya çıkarmışlardır.

Elhâsıl rumlar, Katerina zamanında da isyana kalkışmışlar ise de böyle bir işe daha önceden hazırlanmamış olduklarından topyekûn isyana kalkışamayıp o kadarcıkla yetinmişlerdir. İlmi yayınlar ile rumların bilgisizlikleri yok edilmedikçe düşüncelerinin harekete gelemiyeceğini anlamışlar idi. Ondan sonra gerekli hazırlıklara kalkıştılar. Yani gemilerini çoğaltmak, servet sahibi olmak, fen ve bilime önem vermek gibi teşebbüslere girıştiler. Bu başlangıçların bir araya getirilmesinin sebebi hristiyan azınlıkların zihinlerine bağımsızlık fikrini yerleştirmekti.

Kaynarca anlaşması ve sonra Rusya ile yapılan anlaşmalar gereğince Ruslar Eflâk, Boğdan ve Sırbistan üzerinde müdahale hakkı kazandı. Akdeniz adaları reâyasından bir çok rumları alarak onlardan subay ve asker olarak pek çok gemici yetiştirdiler. Çok geçmeyip Karadenizdeki donanmasının askerlerinin çoğu rumlardan idi. Rusların, Osmanlıları Avrupa'dan çıkarmak fikri bir derece daha kuvvet buldu. Rumların başlarında da kuzey rüzgârları esmeye başladı.

Bu Kaynarca anlaşmasından sonra kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa da Osmanlı Devleti'nin deniz kuvvetlerini düzene koyduğu sırada Akdeniz adaları hristiyanlarını gemi tayfası olarak kullanmıştı. Donanma-i hümayun tayfalarının çoğu rumlardan olmuş oldu. Bu tedbir o zaman için duruma uygun görülmüştü. Rumlar ise gemicilik mesleği ile ne büyük sermayeye sahip olduklarını daha o zaman anlamışlardı. Bu mesleği ileride Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmak niyetiyle ilerletmeye gayret etmişler ve çok geçmeden gerek sayıca gerek bilgi bakımından müslüman gemicilerinden üstün duruma geçmişlerdi. Bundan dolayı da Osmanlı Devleti'nden ayrılacak olduklarında denizde üstün geleceklerine inanmışlardı.

Elhâsıl gerek Donanma-i hümâyunun gerek Karadenizdeki Rus donanmasının tayfaları çoğunlukla rum olup onlar ise Rusya taraftarı olduklarından Osmanlı Devleti'nin politikasına zararlı sonuçlar doğmuştu.

O esnada adalı rumları ayartıp Rusya'ya göç ettirmek üzere Rus konsolosları tarafından gösterilen gayrete karşı Bâb-ı Âli de adalılara yumuşak davranırdı. Diğer devletlerin gemileri için onları çeşitli şekillerde överdi. Ötedenberi adalılar kullandıkları ticaret gemilerinin bü-

yüklükleri tersane tarafından belirtilir, belirtilerden büyük gemi yapımına izin verilmezdi. Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa bu usulü kaldırmıştı. Bundan sonra Yunan adaları, özellikle Çamlıca, Suluca ve İpsara adaları hristiyanları büyük gemiler yaparak Avrupa'ya gidip gelmeye ve kısa zamanda büyük servet sahibi olmaya başladılar. Özellikle Napolyon' un çıkışı ile Avrupa'nın karmakarışık olduğu zamanlarda deniz ticareti ile pek çok faydalar elde edip her yönden gelişerek Avrupalıları taklid ederek Avrupa'da gördükleri serbestliği memleketlerinde yayarak hemşehrilerinin de zihinlerini bozdular.

Rumlar bu şekilde zengin oldukça aralarında ilmin yayılmasına da gayret ediyorlardı. İzmir'de, Sakız'da ve Yanya'da büyük mektepler; Batmus, Selânik ve Atina gibi küçük yerlerde küçük mektepler yapmışlar, çocuklarını. Avrupa usûlünde yetiştirmişlerdir.

Şöyle ki: Rumlar, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinden çıkmak için gerekeni hazırlamakta iseler de böyle bir hareket için büyük bir devlete müracaat ederek gayretsizleri teşvik, isyanın gerektirdiği şartları bir merkezde toplayarak, birlikte büyük bir olay ile ihtilâl bayrağını çekmeye cesaretli, her tarafa dal budak salmış geniş bir ihtilâl cemiyetinin varlığına ihtiyaç görmüşlerdi. Bu bakımdan Rusya'ya kaçmış olan fenerlilerden bazılarının marifetiyle böyle bir cemiyet kurmuşlardı. Bu cemiyetin açık maksadı felâkete uğrayanların yardımına koşmak ve onları teselli etmekti. Bu şekildeki işlemi açıkça yürütmekteydiler. Sonra bu maksada Avrupa maarifinin yayınları da katıldı. Yavaş yavaş Avrupa'dan öğretmenler getirtildi. Rumların Avrupa usûlüne göre yetiştirilmeleri hususu insanlığa hizmet bakımından iyi niyet sayıldı. Hatta insanlıktan nasibi olmayan rumlar bile kimi moda diyerek, kimi bencillik eseri olarak öğrenmek gayesi ile meşgul oldular. Aslında yedi ada halkından o asırda rumların en büyüğü olan meşhur Kont Kapodistirya dahi sahip olduğu nüfûz ve kudretini Avrupa terbiyesinin yayılması ve benimsenmesi yolunda kullanmıştır.

Bu Kapodistirya, Rusya devletinin dış işleri bakanlığı müsteşarı idi. Dış işleri bakanlığı başvekilin üzerinde olmakla Kapodistirya, Rusya bakanlarından sayılıp pek değerli bir kimse olarak daima rumların yetişmeleri maksadı ile yapılan çalışmaların öncüsü ve koruyucusu idi. Yayın ve eğitimle ulusunun durum ve mevkiini ıslâh ile değiştirmeyi gözünü kestirip 1814 senesinde yapılan Viyana kongresinde hazır bulunduğu zaman Lord Gilford ve diğer ahbabı ile henüz bütün bütün eserleri kaybolmamış olan birliği onarıp yenilemişti. Medeniyet, din, mezheb ve fen bilimleri adına olarak bir cemiyet kurulması için açıkça dostlar elde etmekte idi. Rumlardan başka ecnebilerden de hayli kimse bu cemiyete girdiler. Pek meşhur kimseler cemiyete girip yardımda bulundular. Bu

teşebbüslerin merkezleri Atina'da Klomas ilmi cemiyeti ve Korfu'da Lord Gilford idi. Bunların gelirleri Viyana'da dikilmiş olan ağacın meyveleri idi.

Bu cemiyetin kurulduğu haberi Avrupa'nın her tarafında ve özellikle Rusya'da yayılır yayılmaz tabii olarak rumların hayallerinin böyle açık bir cemiyet ile yetinmeyip eski devletlerinin diriltilmesini niyetlediklerine inandılar. Bu yeni cemiyetin başkanı olan Kapodstirya'nın nâmını, bu binanın hiç olmazsa Rusya ve belki birkaç devlet tarafından hoş karşılanacağına kuvvetli garanti saydılar. Bu düşünce çok kimsenin kalplerinde kökleşmiş ve Kapodistirya'nın din ve mezheb fikirlerindeki taassubu dolayısile kendisinden pek ziyâdeleşmiş olduğundan bu düşüncede bulunmıyanlar bile harekete çıkmasını arzu ederler idi.

İşte bu şekilde rumlar çeşitli mevkilerde büyük, küçük alafranga çok mektepler açtılar Bu mekteplerde Elenozların vaktiyle kuvvet ve saltanat sahibi ve şimdi aciz ve aşağı olduklarına dair tarihler ve hristiyan azınlıkların zihinlerini bozacak kitap ve mecmualar, velhasıl hiç bir devletin rıza gösteremiyeceği şeyler herkesin gözü önünde okutulmakta idi. Kiliselerde papazların vaaz ve nasihatleri de hep reâyâyı bağımsızlığa götürecek sözlerden ibaret idi. Kiliselerin durumlarını kontrol etmek din işlerine karışmak demek olacağından buna dokunulmasın diyelim. Osmanlı hükümeti rum mekteplerinin durumunu teftiş ve ders cedvellerini kontrol edemez miydi? Evet edebilirdi ve etmeliydi. Ama bunu ne şekilde yapabilecek idi. Müslümanlar rum ve Avrupa dillerini bilmezlerdi O zaman taassub devri olduğundan böyle ecnebi lisanlarını öğrenenlere dinsiz gözü ile bakılırdı. Devletin en nazik ve önemli olan dış işleri fenerliler elinde idi. Mektepleri de tabii ki onlara teftiş ettirmek gerekirdi. Halbuki onların çoğu bu fesadın içinde idiler. Rumlar Osmanlı ülkesinin önem taşıyan çeşitli yerlerinde öyle mektepler açmakla da yetinmeyip bir çok rum gençlerini Avrupa'ya gönderirler ve orada öğrenim yaptırırlardı. Bunlardan bazıları Avrupa devletlerinin kara ve deniz savaşlarında bizzat bulunarak savaş hareketlerini öğrendikten sonra memleketlerine dönerler ve gerektiği an kullanılmak için hazır tutulurlardı. Avrupalılar ile sık sık temas ederek onların gidişatını taklid ile Avrupa'da şöhret ve itibar kazanmakta olup Yunanlıların felsefe ilminde sahip oldukları eski şöhreti yenilemekte idiler.

Bundan başka güyâ baba ve atalarının kan ve diyetlerini dava etmekte olduklarını belirten şiirler yazmakta olup bunları halkın içine yayarak kendilerinin eski durum ve hükümetlerini anlatıp tekrar o duruma gelmek için isyan fikirlerini zihinlerine yerleştirirler, islâm halkı hakkında olan kin ve düşmanlıklarını şiddetlendirip intikam alma hırsı ile kendilerine cesaret ve gayret vererek zaman ve fırsat kollarlar idi.

Şâni-zâde der ki: «Rumlar, lisanlarınca bazı şarkılar ve şiirler yazıp saz, söz ve nameler ile okurlardı. Bu cümleden olarak birinin tercümesi şöyledir: (Karadan ve denizden ölüm ateşi yanacaktır. Yedi dağ zabt olunup İsmail oğulları mağlup kılınacaktır.) Yedi dağdan muradları İstanbul, İsmail aleyhisselâm oğullarından muradları ise müslümanlardır. Diğer bir şiirde de şöyle derler: (Ey gayretli rumlar! Niçin böyle mağlup dursunuz? Vatanınız gayretiyle şöyle cenk edin ki, tâ biz onu akan kandan dolayı soy ve sopunuzun kanını düşmanınızın kanı ile yıkayın, bundan sonra korkusuz olun). Bu çeşit sözleri rum lisanını bilen müslümanların bulunduğu yerlerde söylemek yasaktı.

Rumlar, Osmanlı Devleti'nden ayrılmağa karar verip hemen savunma tedbirlerini tamamlıyarak kuvvetlerine gayret ve güvenden başka verecek bir sebeb kalmamıştı. Bu itimad da ellerindeki kuvvetin artması ve devlet kuvvetinin azalması ile dışarıdan yardım ümidinin günden güne artması hususları idi.

Deniz kuvvetleri tamam idi; zira yukarıda açıklandığı üzere bir takımı Osmanlı donanmasında ve bir takımı Rusya'nın Karadeniz donanmasında çalışarak gemicilik sanatını ilerletmekte idiler. Deniz ticaretinde de hayli ilerlemişler idi. Hele Akdeniz'de Osmanlı sancağını çeken tüccar gemilerinin çoğu onların idi. Karada da ellerinde icabında hemen çıkarabilecekleri kuvvetler vardı. Şöyle ki: İstanbul imparatorları zamanında Irmatolu namında bir çeşit yerli asker olup derbentleri muhafaza ve yolları temin ile hükümete hizmet eder ve klefetlere karşı giderler idi. Klefetler, hükümet aleyhinde bulunan ve haydutluk yolunda dolaşan cemiyetler demektir. Fetihten sonra Irmatolu fırkası kaldırılmıştı. Klefetler ise öteden beri kendi kendilerine fırkalar şeklinde kurulurlardı. Yunanistan palikaryalarının çoğu ya Irmatolu veya klefetler içinde bulunarak silah kullanmakta talim yaparlardı. Bu cihetle Yunanistan reâyâsı içinde silâh kullanmağa elverişli pek çok kimse vardı.

Tepedelenli Ali Paşa, Irmatolu fırkasına itibar edip hattâ Arnavutluk tarafına sefer ettikçe onları göndermekte olduğu halde sonra bir aralık onların işlerini bozmağa dahi çalışmıştı. Lâkin bu vesileler ile o fırkayı büyütmüş ve bilmeyerek rumlara hayli silâhşör ve asker yetiştirmiş oldu.

Klefetler, hükümete karşı bir eşkıya fırkası demek olduğu halde Ali Paşa her ne düşünceden ise bir aralık onlara yüz verdi. Sonra onların da aleyhinde bulundu. Bunlar ise ihtilâl zamanında hükümete karşı harekete hazır bir eşkıya cemiyeti idi.

Mora'da Manya gibi halkı hep hristiyan olan nahiyeler, rumların hazır askeri gibi idi. Yanya tarafında da halkı sırf hristiyan olan nahiyeler halkından bazıları silah kullanmaya elverişli idiler. Özellikle Yanya, Aydonat, Margılıç ve Preveze kazaları arasında bulunan Sulu nahiyesi —ki

Sulyot denir— halkı silâhşör kimselerdir. Çamlık halkı ile birlikte on bu kadar sene Ali Paşa ile savaştılar. Nihayet Ali Paşa onlara galip geldi. Adı geçen nahiyede oturan Kokisil adındaki Sırplı yüksek bir dağ üzerinde bir kale ve etrafında kuleler yaparak bu nahiyeyi gözaltına aldı. Koroluş'dan bir çok müslüman getirip bu nahiyelerin önemli mevkilerine yerleştirdi. Sulyotların bir çoğunu da Avlonya tarafına nakledip yerleştirdi. Fakat o sırada Sulyotların bir haylisi yedi adalara kaçmışlardı. Mora tarafından da bir çok rumlar kaçıp yedi adalara geçmişlerdi. Ali Paşa'nın idamından sonra gerek Koroloşlular ve gerek Sulyotlular yerli yerlerine dönmüşlerdi.

Bonapart zamanında sözü edilen rum kaçaklarından bin kadarı Fransız askeriyesinde görev almışlardı. Sonra yedi ada İngiltere'nin eline geçince bu kaçaklar askeri hizmetlerden çıkarılmış olduklarından dolayı Rusya'ya göç etmek için Rus imparatorundan izin istemişlerdi. Fakat Mora civarından ayrılmaları uygun görülmediğinden istekleri kabul olunmadı. Bunun üzerine bu kaçaklar hep birlikte yedi adalarda kalıp fırsat kollamağa koyuldular. Mora ihtilâlinde bunlar diğerlerinden önce davranıp eşkıyaya katılmışlardı.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın askeri hizmetinde iki bin kadar, Napoli devletinin askeri hizmetinde de bir çok rum vardı. Bunları gerektiği zaman eşkıya reisleri çağırarak Mora tarafına getirtebilirdi. Rusya'nın kara ve deniz işlerinde çalışan rumlar ise Mora tarafının ihtilâli üzerine derhal seğirtip ihtilâl yerine gelecekleri muhakkak idi.

Devletin, bunları def edecek askeri kuvveti ise ne derece bozuk bir halde olduğu yukarıda defalarca anlatılmıştır. Tekrar lüzum yoktur.

Tepedelenli Ali Paşa'nın af olunmaz suçlarından biri de budur ki Tırhala sancağının islâm halkı kaçıp onun çekisine gelmediklerinden onları kırıp, dövmüş ve perişan etmiştir. O havalideki islâm kuvvetlerinin zayıflamasına sebeb olmuştur.

Rumlar işi bu şekilde tartışarak kuvvetlerine epeyce güvenmekte oldukları halde Tepedelenli Ali Paşa'dan korkdukları için onun ortadan kaldırılmasını beklemekteydiler. Daha önce anlatıldığı üzere Tepedelenli - oğlu Veli Paşa, 1227 senesi ortalarında görev yeri olan Mora'ya gitmek için hareket etmişti. Onun Mora'da bulunması ise rumların fesatlıklarına uygun düşmediğinden Osmanlı devletine şikâyette bulunmuşlardı. Bunun üzerine Veli Paşa'nın görevi Tırhala mutasarrıflığına çevrilmiş ve fesadcıların istekleri yerine getirilmiş olmuştu.

Yabancı devletlerin yardımına gelince: Bu fikirler Rusya çarı Büyük Petro zamanından beri rumların zihinlerinde yerleşmiş ise de çok defa hatalı olmuştur. Nitekim daha önce anlattığımız gibi Katerina zamanında Moralılardan isyan bayrağını açan eşkıya takımı sonra cezalandırıl-

mışlardı. Sonra çat pat eşkıyalık hareketleri görüldü ise de kısa zamanda bastırılmıştır.

Rum tarihçilerinden bazılarının anlattıklarına göre Tırhala sancağına bağlı Lestin kazası halkından Riga adlı kimse 1796 yılında (yani Hicrî 1211 senesinde) Fransa cumhuriyeti tarafından yardım vaadiyle olan teşviklere bel bağlayıp bir ihtilâl cemiyeti kurarak isyan etmiş ise de faydalı olmamıştı. Kendisi Triyeste'de ve arkadaşları Viyana'da tutulup Avusturyalılar tarafından Belgrad'a gönderilmiş ve orada idam olunmuşlardır.

Gerek bu defa ve gerek 1808 senesinde çıkan Papa Temyo olayı Yunanlıların gayret ve ayaklarına fütur vermemiş, herhalde hatalarını anlayarak işe son vermişlerdir.

O esnada yani 1223 Hicrî yılında Osmanlı Devleti, Rusya seferi ile meşgul bulunmuştu. Fakat dünyanın başında bir Bonapart gailesi olduğundan ve Tepedelenli Ali Paşa da Yanya ve havalisinin muhafazasına muktedir bulunduğundan rumlar isyana kalkışamadılar. Her ne kadar karada adı geçen Papa Temyo ve denizde Anderiço adındaki eşkıyalar ayaklanmış iseler de Ali Paşa, Papa Temyo'yu tutup eşkıyalığın önünü almıştır.

Şânî-zâde der ki: «Fenerli takımının çocuklarına yazı ve dilbilgisi öğreten müslümanlardan bir hayır sahibi kimseye, geçmiş zamanda rum kaptanlarından aralarında itibarlı ve Rusya himâyesinde bulunan bir kaptan, sohbet esnasında, «sizin bundan sonra Rusya ile sefiriniz olursa bütün Akdeniz adaları rumları gemileriyle öteye beriye hücum ederek sizi şaşırtmağa, ancak biz yeteriz ve bunların üzerine hepimiz yemin ederek anlaşmış durumdayız» diye pervasızca yazmış olduğunu ta o zaman duymuştum. Çok geçmeyip sefer yapılmış ise de Fransa gâilesi düşünüldüğünden rumlara bazı tarafın yardım edemiyeceği meydanda idi. Onun için bu sefer esnasında rumlar ayaklanmaya cesaret edememişlerdi».

Yine Şânî-zâde Tarihinde anlatıldığı üzere 1808 ve 1809 senelerinde Bec şehrinde bazı Avrupa devletlerinin mukaddes ittifak manasına «sened-i ilyan» dedikleri anlaşmalarında bütün hristiyan toplumlarının bağımsızlığını hepsinin kabul etmiş oldukları her tarafa yayıldı. Her ne kadar bunların hakkında açıkça söylenmiş bir söz değilse de isyana yatkın olan güvenilir kimseleri de emele düşürmeleri rumların ayaklanmalarına ayrı bir sebeb olmuştur.

Yine Şânî-zâde 1236 senesi olayları sırasında der ki: Henüz iki yıl kadar önce Nemçe ülkesi içinde bazı yerlerde devletler arası bir cemiyet için defalarca toplantı yapılmış ve Avrupa devletleri kralları bütün hristiyan milletlerin güvenli ve rahat bir şekilde yaşamalarını dahi ileri sürerek bu hususta bir anlaşma yapılmasını ilân etmişlerdi. Bunlara benzer mümkün olmayan yazıların da Osmanlı devletinin idaresinde bulu-

nan rumların fırsat bulduklarında Osmanlı idaresinden çıkacakları ümidlerine sebeb olmuştur.

Elhasıl rumların dışarıdan yardım alma ümitleri günden güne kuvvet bulmakta idi. Kendilerince isyan vesile ve sebebleri ise her gün biraz daha artmakta idi. Fakat bu vesilelere yön verecek bir merkezin bulunması gerekiyordu. O da Kapodistirya'nın idaresinde bulunan sözü edilen cemiyetin olması lâzım gelirdi. Halbuki Kapodistirya, Rusya politikasına hizmet etmeğe mecburdu. Rusya'nın maksadı da rumları, Osmanlı Devleti aleyhinde bir alet olarak kullanmakla kendi politikasının yürümesini sağlamaktaydı. Fakat o sırada aşağıda açıklanacak olan bir Eterya yani gizli anlaşma cemiyeti kurularak rumlara merkez sağlanmış oldu.

RUM ETERYASININ KURULUŞU

Hocabey'de oturan rum tüccarlarından birinin yazıcılık hizmetinde bulunan Batnoz adalı Manuel Aksantoki, 1812 senesinde İstanbul'a geldi. Yanya tüccarından bazıları ile şirket kurmak ve yağ almak üzere Yanya'ya gidip dönüşünde bazı dostlarının teşvikiyle yedi adadan Ayamavra adlı adaya geçip farmason tarikatinin orada bulunan şubesine dahil olarak gizli cemiyet kurulmasına dair hayli bilgi aldıktan sonra 1813 yılı Kasım ayında Hoca bey'e dönmüştü. Rumların ileri gelenlerinden ve silâh kullanır kaptanlardan müteşekkil bir (Eterya) kurulsa, Yunanlıların bağımsızlık kazanmalarının mümkün olacağını da düşünmekte imiş. Bir gün dostlarından Nardeli Nikola İskofo ve Yanyalı Atnaş Çakalof ile sohbet ederken Türkistan'da ve özellikle Arnavutluk, Mora ve yedi adalarda bulunan dindaşlarının çektikleri sıkıntı ve eziyetlerden söz edildiği sırada Napolyon'un Elbe adasına sürülmesinden sonra yapılan Viyana kongresinde Yunanın ismi bile geçmemiştir. Bundan başka müttefik devletlerin orduları Tuna'nın beri yakasına geçerek asırlardan beri Türklerin elinde esir kalmış olan Yunan cinsinin kurtulmasına çalışılmasını teşvik için Filozof Viyana adı ile bir risâle çıkarıldığı görevli olarak Viyana'da bulunan Mavriyani Bey (meşhur Mavriyani Bey'in kardeşi'nin oğlu olan Yanko beydir ki o vakit Viyana'da maslahatgüzâr idi) tarafından Bâb-ı Âli'ye haber verilmişti. Bunun üzerine devletlerin kayıtlarında Yunan cinsine dair bir kayıt olmadığı beyanı ile söz konusu risâlenin hakkında bilgi verilerek Avusturya devleti tarafından o yolda cevap verilmiş olduğunu söylemiştir.

Bunun üzerine Aksanto Ayamavra adasına gidip de orada farmason tarikatine girdiğini söyleyip bazı belirtilerini göstermiştir. Rumların kurtulması için bir Eterya kurulması hakkında olan fikirlerini ve Osmanlı Devlet'nin siyasî ve askeri durumlarının pek bozuk olduğunu, solyotların parga gibi küçük nahiyeler halkının karadan, Lampir ve Kaçoli ad-

lı korsanların denizden Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı savunduklarını, bütün rumların gördükleri zulüm ve işkenceden dolayı isyan edip onların kurtulmalarını Avrupalıların da arzu ettiklerini beyan ederek Çakolof ile Skofi'yi bu hususta ikna etmişti. Üçü birlikte 1814 tarihinde bir eterya kurup yeminlerini ve işaretlerini tesbit ederek iç kaidelerini düzenlemişlerdi. Bunu mevcud olan açık cemiyet yerine koyup onun yardım ve şöhreti ile gizli bir cemiyete üye toplamaya karar vermişlerdi. Rumların düşünce ve hareketlerinde kabiliyet olduğundan bu türlü kandırmalara kolaylıkla kapılmaları da mümkün idi. Fakat asırlardan beri azınlık ve mahkûm durumda kalan bir kavmin aslına dönmesi için kurulan cemiyet böyle üç tüccarın başkanlığı altında sonuca varamayacağından bir büyük kimsenin idaresinde bulunması gerekmekteydi. Bunun için görünmez ve kim olduğu bilinmez bir başkan seçip eteryaya girenlere kendilerinin arada sadece vasıta olduklarını ve başkanın büyük bir zatın olduğunu söylerlerdi. Papa Temiyo olayında gizli sırlara uyulmadığından maksada ulaşılamadı. Onun için başkanın gizli tutulması ve sırların saklanması lâzımdır derler. Cemiyete girenlerden birer sened alarak derecelerine göre eteryanın bazı sır ve işaretlerini öğretirlerdi. Cemiyete girenler başkanın kim ve nerede olduğunu sormazlardı. Her biri kendi zihninde yakıştırdığı bir büyük adamı, hatta bazıları eteryaya dahil olmayan birini başkan kabul ederlerdi.

İşte bu üç şahıs böyle bir düzen kurduktan sonra her biri bir tarafa giderek birbirleri ile haberleşeceklerinden mektupları tutulur ise sahibi bilinmemek için imza yerine kullanılmak için Çakolof'a (E. B.), Skofi'ye (E. A.), Aksanto'ya da (E. D.) harflerini kullanmışlardır.

Eteryanın maksadı başlangıçta hatırlara geldiği gibi eski Yunanistan'ın dirilmesi değildi. Maksatları pek büyük idi. Başkenti İstanbul olmak üzere İstanbul rum patriğine bağlı olan bütün rumlardan kurulu bir devlet, yani Doğu imparatorluğu kurmak imiş. Yoksa geçmiş zamanlarda olan Atina ve İsparta devletlerini ortaya çıkarmak değil imiş. Bu kadar geniş hayal ancak rumlarda olur. Diğer toplumlar bu çeşit hayaller ile zihinlerini yormazlar.

Milâdi 1814 senesi Eylül ayı yani Hicri 1229 senesi sonlarında Çakalof ile Skofi, Moskova'ya, Ocak 1814 (Hicri 1230 başları) tarihinde Aksanto da İstanbul'a gittiler. Kendisi İstanbul'da diğer ikisi ise bazen Moskova'da bazen Hocabey'de kaldılar. Birbirleri ile haberleşerek eterya işlerinin tamamlanması için çalıştılar. Çakolof ile Skoti Moskova'da eteryanın esas kurallarını tamamlayıp adını da «Dostlar Cemiyeti» koydular. Moskova'da bulunan Moralı Yorgi Şkeri ve Filibeli Andon Kombezorblu adlarındaki rum tüccarlarını ve daha birçok kimseleri cemiyete katmışlardır.

İşte bunların bazıları Eflâk ve Boğdan taraflarına gitmişler, Kalimaki oğlu İskerlet Bey'in yazıcısı Todori ile din adamı ve gomonoslardan pek çok kimseyi cemiyete sokmuşlardır.

Bu esnada Skofi, Hocabey'e dönmüştü. Aksanto ile haberleşerek eterya kaidesince işe başlamıştı. Tam bu sırada Hoca Bey'de bulunan Moralı Tanaş Şkeri ile Anagnostopolo'yu da cemiyete katmıştır.

O sıralarda eterya mensupları derecelere ayrılıp başkanlarına (çoban), ikinci sınıfa (Papas), üçüncü sınıfa (Tosyalı), dördüncü sınıf olan kimselere de (zararsız) adlarını vermişlerdi. Yine aynı zamanda İstanbul'da da (reis) ve (fedai) diye iki askeri rütbe tesbit edilmiş ve böylece eterya yedi sınıfa ayrılmıştır.

Bunların hepsi aynı maksat için çalıştıkları halde bilgi bakımından aralarında farklar vardı. En aşağı derecede bulunan sınıfa gerektiğinde kullanmak için elli deste fişek ile silâh temin etmek, bir üst sınıfa vatan uğrunda düşmanlar ile son dereceye kadar savaş için hazır bulunmak hususları edilirdi. Bunların bir üstündeki sınıfa eteryanın maksadı olan Yunan kavminin bağımsızlığını sağlamak olduğu söylenirdi. Fedailer reisine bir kılıç kuşatılır ve «bu sana vatan tarafından verildi, yalnız onun için kullanasın» diye tenbih edilmişti. Gizli büyük başkanın kim olduğunu sadece birinci sınıf mensupları bilirdi. Aşağı sınıflardan birisi birinci sınıfa yükseldiğinde gizli reisin sırları ona da söylenirdi. Gizli haberleşmeler için imza yerine kullanılmak üzere kendisine tesbit edilmiş rumuz olarak iki harf verilirdi.

Eterya mensupları birbiri ile karşılaştıklarında tanışmak için farmasonlar ve binbaşılar gibi birtakım söz ve işaretler kullanırlardı.

Reisler bu eteryayı Kapodistirya'nın idaresine vermek niyetinde bulunuyorlardı. Yedi ada halkından Galati adında biri «Kapodistirya'nın akrabasındanım» diyerek Hoca bey'e gelmişti ve Skofi onu da eteryaya almıştı.

O esnada Sırp başkenzi meşhur Kara Yorgi de o taraflarda bulunuyordu.

Şöyle ki: Daha önce, yukarıda anlatıldığı üzere Kara Yorgi, Sırbistan'dan kaçarak Besarabya'ya gitmişti. Onun yerine Miloş'un Sırb kenzliği Osmanlı Devleti tarafından tasdik olunmuş idi.

Eterya reisleri Sırbistan'da bir isyan çıkarmak üzere Kara Yorgi'yi yükseltmek için Galati'nin göğsüne Rusya'nın (sen an) nişanını takmışlardı. Geceleyin yalnız olarak onunla görüştüklerinde Galati, Kopodistir'ya'nın akrabasından olup Osmanlı ülkesinde bulunan hıristiyanları ayaklandırmak, zulüm ve esirlikten kurtarmak gibi gizli bir görevle o tarafa gelmiş olduğundan, Mora yarımadasında ve Rumeli tarafında bulunan hıristiyanların isyana hazır olduklarından söz etmişti. Kara Yorgi'nin de

hemen Sırbistan'a gidip halkı isyana kışkırtması ve kendisinin bu hareketini Osmanlı Devleti'nin Rusya tarafından yaptırıldığı zannedileceğinden hakkında hemen âsi işlemi yapılmayarak Sırbistan emâretinin kendisine teklif edilmesi düşünülecektir. Bu durumda bunu hemen kabul ederek Osmanlı Devleti'ni yanıltmak için bazı bağlılık hareketlerinde bulunmakla beraber bir taraftan Sırp ve rum mekteplerinin düzene sokulup çoğaltılmasına, diğer taraftan da top ve tüfek yapımı için iş yerleri bulmasına çalışması istenmişti. Bu hususta gerekli talimat verilerek yanına eterya azasından iki kişi verilerek Kara Yorgi de aldanarak Belgrad'a gitmişti. Halbuki Belgrad muhafızı onun Belgrad'a geldiğini haber aldığı gibi Miloş'a haber vermiş ve Kara Yorgi derhal saklandığı evde geceleyin yakalanarak öldürülmüştür. Eterya mensupları bundan son derece üzüntü duymuşlardı. Ondan sonra aşağıda anlatılacağı şekilde Miloş'un getirtilmesine çalışmışlardır. Gelelim Galati'nin durumuna:

Galati, 1816 yılında Moskova'ya ve oradan Petersburg'a gidip Kapodistirya ile görüşmüştü. Bu görüşmede Galati'nin boşboğazlığı ve bazı kayıtsız hareketleri Kapodistirya'nın yapması gereksiz işlerin yerine getirilmesine engel oluyordu. Bu sebeple Kapodistirya onu tutukladı. Elindeki evrakı alıp kendini Bükreş'e gönderdi. Oradaki Rus konsolosunun kontroluna vermişti. Bu durum da Eterya mensuplarına çekingenlik getirmedi ve işlerine devam ettiler.

Hatta Rusya seferinde Yedi adada bulunarak geçmiş hizmetlerinden dolayı Rusya imparatoru ile görüşerek mükâfat görmek için bu esnada Yunanistan'dan Hocabey'e gelen kaptanlardan Moralı Anagnostara, Manyalı Hrisvasyati ile Dimitra Kopolo ve Tepedelenli Ali Paşa'nın can düşmanı olan Tırhalalı Yani Farmaki ve diğer birkaç Yunan subayları Skofi'nin öncülüğü ile eteryanın ikinci sınıfına alındılar. Gizli reisin sırları da kendilerinden saklı olmayacağından bu işte Rusya'nın da eli var zannederek Osmanlılara son derece düşman oldular ve işin sonuna kadar ettikleri yemine bağlı kalmışlardır. Bunlar Skofi'den mektup alarak birkaç gün sonra Moskova'ya gittiler. Orada bulunan eterya azası ile görüşüp Moskova'da işe yarar rum tüccarının hepsini eteryaya sokmuşlardır. Sonra Rusya imparatoru ve adamları ile Kapodistirya da Moskova'ya geldiler. Kapodistirya'nın vasıtası ile sözü edilen subaylar imparator ile görüşmüşler ve mükâfat almışlardır.

Sonra Milâdi 1817 senesi Mart (H. 1232 senesi ortaları) ayında Hocabey'e döndüler.

Daha önce Yorgi Şkeri, Moskova'dan Paris'e giderken Viyana'ya uğrayıp orada «Yunan Lügatı» yazarı meşhur Hoca Gâzi'yi görmüş. Gâzi, bir müddetten beri Viyana'da bulunduğu halde memleketi olan Glos'da bir mektep açmak üzere oraya gitmiş. Şkeri ona, Yunan toplumunu uyan-

dırmak için Rusya'da bir eterya kurulduğunu söylemiş, fakat işaret ve teşkilâtını anlatmamış. Bunun üzerine Gâzi de Viyana'dan harekete kalkıp Hocabey'e gelmiş, Moskova'da bulunan eterya azasının kararı ile Çakalof, Hocabey'e gelip Skofi ile görüşmüştür. Oradan da birlikte Aksanto ile buluşmak üzere İstanbul'a gelmek üzere iken Hoca Gâzi, Hocabey'e gelmiştir. Onunla bir toplantı yaptıklarında kendisinin kabiliyet ve yeteneklerini görüp ona da izahat verilerek eterya'nın birinci sınıfına almışlardır. Bunun üzerine o da hemen İstanbul'a gelip Aksanto ile görüşüp bu işi müzâkere ettikten sonra tasarladığı mektebin işlerini düzenlemek için memleketi olan Glos köyünden Milez adlı köye gitmiştir.

Aralık 1817 (1233 başları) tarihinde Çakalof da İstanbul'a geldi. Aksanto ile görüşüp Milez köyünün eteryaya merkez olması için aralarında görüştükten sonra durumu Gâzi'den de sormak için Çakolof, Glos'a gitti. Durumu Gâzi'ye anlattı. Gâzi, bazı kimselerden şüphesi olduğunu söyleyerek Manya'nın merkez yapılmasının daha uygun olacağını belirtti.

Çakalof, Glos'dan İzmir'e ve oradan da İstanbul'a geldi. Nisan 1818 de Skofo da Anagnostopolo ve Lorbini adındaki şahıslar ile İstanbul'a geldi. Aksanto ile görüşerek Anagnostopolo birinci sınıfa alındı. Mora'da eterya için bir merkez düşünülmüş iken İstanbul'un merkez yapılması en uygunu görülmüş ve bundan sonra Aksanto'nun İstanbul'da Fener'deki evi eterya'nın merkezi olmuştur.

İşte bu sırada Eflâk voyvodası Karaca Bey mevcut parasını alıp selâmeti kaçmakta bularak Bükreş'den kaçarak İtalya'da yerleşip yan gelip seyre bakmıştır.

Yine o sırada sözü edilen subaylar da Hoca bey'den İstanbul'a gelmişlerdi. Skofi onların talimatını kaleme almak üzere iken hastalanmış ve Kasım 1818 de ölmüştür.

Bunun üzerine subaylara verilecek talimatı diğer reisler tesbit etmişler ve Yenayot Şkeri'den aldıkları onbin kuruş yolluk olarak subaylara verilmiştir. Bunlardan Yani Farmaki adındaki subayı Selânik ve Tırhala taraflarına, Anagnostara'yı Çamlıca Suluca adaları ve Mora tarafına, diğer üç subayı da Manya'ya, eterya arasından Moralı Grigor Floşa adlı rahibi Eflâk ve Boğdan'a diğer bazılarını da Akdeniz adalarına, Anadolu sahillerine, Kudüs ve İskenderiye taraflarına göndermişlerdi.

Yani Farmaki, Selânik ve Tırhala sancaklarında bulunan subayları ve diğer silâh erbabını ve işe yarar nüfuzlu kocabaşıları, reisleri, hatta Siroz metrepolidi Hrisyanto'yu, Avrathisarı piskoposunu ikna edip eteryaya sokmuşlardı. Bunlarla sözleşme yaptıktan sonra Aynoroz'a gidip orada meşhur Grigoryos'u da eteryaya katmışlardı.

Bu Grigoryos iki defa İstanbul rum patriği olmuştu. Sonra ayrılarak Aynoroz'a gönderilmiştir. Filvaki Yani Farmaki'nin o tarafta dolaştığı za-

man Grigoryos da Aynoroz'da idi. Daha sonra üçüncü defa rum patriği tayin olunmuş ve rum olayının akışında İstanbul'da bulunmuştur. Aksanto'nun eterya teşkilatına dair olan risâlesini tercüme eden Melek Bey Grigoryos'u anlatırken şöyle der: Rum ayaklanması tarihi olan 1206 senesinde patrik bulunup İstanbul'da asılan kimsedir.

Anagnostara adlı subay da Çamlıca ve Suluca adalariyle Mora'da uygun gördüğü kimseleri eterya'ya sokarak sözünü yerine getirip Mora'dan kaçarak Zanta adasında yerleşen Todoro, Koloni Kotroni ve diğer işe yararlara özel adamlar gönderip durumu anlattırmıştır.

Hrisvaspati ile arkadaşları olan subaylar da Manya beyi Petro Mavro Mihal'i ve o tarafta bulunan subayları anlaşmaya katmışlardır.

Eterya reisleri işte bu şekilde çalışmalarını Türkiye'nin birçok yerlerine gizlice yaymışlardır. Lâkin arka arkaya meydana gelen büyük masraflar onların tahammül ve iktidarından çok fazla idi. Fakat Penayot Şkeri'nin önce ve sonradan verdiği paralar bu masraflara yetiyordu.

Manyo beyi Petro ve Mavro Mihali bu işe katmak istediklerinde bu daveti memnunlukla kabul etmişti. Gücü yettiği kadar gayret edeceğini söylemekle beraber bazı savaş malzemesi hazırlaması için yeteri kadar paranın lazım geldiğini kendisine gönderilen kaptanlardan Dimitrakopolo vasıtası ile İstanbul'da bulunan eterya reislerine yazı ile bildirmişti.

İstediği paranın tamamını eterya reislerine verebilecek durumda idiler. Ancak Manyo beyi gibi bir komandar'a da ihtiyaçları olduğundan yine Penayot Şkeri'ye müracaat ettiler. O da istenilen parayı derhal vermesi ile kendisi için güven sağlamış ve birinci sınıfa terfi edilmiştir. Anlaşmaya girmekte olan kimseler tarafından mektep ve yardım paralarının bundan böyle doğrudan doğruya Şkeri tarafına gönderilmesi hakkında reisler tarafından her yana yazılar yazılmıştı. Fakat ittifaka girenlerden bir takımı yardım parasının verilmesini daha sonraya bırakmakla toplanan yardım parası az miktar idi.

Eterya için İstanbul'da Aksanto'nun evi merkez yapıldıktan sonra Eterya için özel bir mühür yaptırıldı. Etrafına reislerin adlarının ilk harfleri ve ortasına haçlı ve Yunanistan işareti olan (A) harfi ile (16) rakamı kazılmıştı. Özel bir kayıt defteri tutuldu. Eterya mensuplarının isim ve şöhretleri, gelen ve vaad olunan yardım paralarının mikdarı ve reislerin imza yerinde kullandıkları şifreleri ve diğer işlemleri hep bu deftere kaydedilmiştir.

Eterya azasının, herşeyden önce tedbirli ve ihtiyatlı hareket etmelerinden maksatları hemen anlaşılamamıştı. Fakat o vakitler Osmanlı Devleti'nde bu gibi fitne ve fesada dair olan hareketleri araştıracak hafiye memurları yoktu. Bunun için eterya üyelerine cesaret gelerek sonraları,

rasgeldikleri rumlara maksatlarını açıklamaya başladılar. Kısa zamanda rumların çoğu özellikle Mora ve Akdeniz adalarının halkının çoğu eteryaya girmişlerdir.

Perukeş'in tarihinde anlatıldığı şekilde eterya cemiyeti günden güne genişleyerek Eflak, Boğdan, Akdeniz adaları, bütün Yunanistan ve Selânik taraflarına, hatta Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın sarayına kadar dal budak salmıştır.

İşbu 1818 senesinde bütün rahipler ve piskoposlar subaylar, gemiciler, kocabaşıların çoğu, yedi adada bulunan düzenli fırkalar, safyotların başkanları, kilifitlerin reisleri, Mora yarımadasındaki, Tırhala ve Arnavutluktaki paşaların ve beylerin ve ağaların dairelerinde çalışan rumlar, İskenderiye, Kıbrıs ve Berruşşam taraflarında ve Anadolu sahillerinde oturan rum tüccarları ve İstanbul'da bulunan en itibarlı rum aileleri hep eterya cemiyetine girmişlerdi. Kilifitlerin şarkıları da Yunanistan'da bulunan delikanlıları kışkırtmakta idi.

Trapoliçe halkından Penayoti Andreniko, aşağıda meydana gelecek savaşlara dair mükemmel şarkılar tertib etmişti. Bundan başka Avrupa'nın genel fikirlerini kendi taraflarına çekmeye de haber yayınları ile çalışmaktaydılar.

Manya beyi Petro Mavro Mihali gizli başkan sırrına vakıf olmadığı cihetle eterya'nın Petersburg'da olduğuna ve gerektiğinde harcanmak için sandığında çok miktarda parası bulunduğuna kanaat getirilip durumu incelemek için Kamerino adında birini Petersburg'a göndermişlerdi. Kamerino ise Petersburg'a vardığında eteryanın gizli idaresinden bir eser göremeyişti. Bunu gereken kimselere bildirmek üzere Mora'ya dönmek istediğini eterya azası öğrenmiş ve bir gizli idareleri olmadığı, cemiyetlerinin Rusya himayesinde bulunmadığı haberleri yayılacak olursa eterya işlerine zarar geleceği düşünülmüştü. Bundan dolayı Kamerino'nun döndüğünde idam olunması için reisler arasında karar alınmıştı. Nitekim İstanbul'a geldiğinde yanına eterya azasından birini katmışlar ve Mora'ya giderken yolda öldürülerek yanındaki evrak yok edilmiştir.

Yine o sırada sözü edilen Galati de öldürülmüştü. Şöyle ki: Eterya işleri Eflâk ve Boğdan'da pek ziyâde gelişmiş ise de eterya azâsı arasında fikir bakımından anlaşmazlık olduğu halde Galati'nin tavırları şüphe uyandırdığından hem eterya eshabının arasını bulmak, hem de bir bahane ile Galati'yi alıp İstanbul'a getirmek üzere Papa Flaşa o tarafa gönderilmişti. Sonra eteryanın aşağı sınıfları mensuplarından Bendeduka da arkasından gönderilmişti. Bendeduka bir bahane ile Galati'yi alıp İstanbul'a getirmişti. Fakat Galati tek durmayıp çok para ister ve verilmezse eteryanın sırlarını açıklayacak gibi hareketler göstererek İstanbul'da ta-

nıdığı eterya mensuplarını pek ziyade sıkıştırırdı. Onlar da meramına müsaade suretini göstermişler ise de teklifi tahammülün dışında olduğu şöyle dursun varlığı eterya hakkında zararlı görülmekte idi. Bu bakımdan reisler arasında idamına karar verildiğinden Çakolof ve Manya beyi tarafından eteryaya mektup götüren Dimitrakopolo, Galati'yi aldatarak Manya'ya gitmek üzere İstanbul'dan çıkarıp Çamlıca adasına ve oradan Suluca adasına giderlerken bir viran kalenin seyri esnasında Galati'yi idam etmişlerdi. Sonra Manya'ya gitmişler ise de Galati yedi ada halkından ve Kapodistirya akrabalarından olduğu için katillerinin Manya'da bulunmasını Manya beyi uygun görmemiş ve onları İtalya'ya göndermişti Katiller İtalya sahillerinden Piza denilen yere vardıklarında eteryanın üçüncü sınıfından Narde metropolidi Ağnatyoz ve Aleksandri Mavrokordoto ile karşılaşmışlardır.

Bu Mavrokordoto, fenerli takımından olup yukarıda açıklandığı üzere Eflâk voyvodası Karaca bey'in sır kâtibi bulunduğu halde onunla beraber Avrupa'ya kaçmıştı. Bazen Rusya'da oturup bazen Avrupa'da seyahat ederek böyle fesat işlere karışırdı. Rumların isyanında Mora'ya gitmiştir. Sonraları Yunan vekillerinden oldu. Sefaret memuriyetlerinde kullanılmış ve hatta Hicri 1258 tarihinde Yunan devleti tarafından elçi olarak İstanbul'a gönderilmiştir. Biz yine konuya dönelim.

Galati'nin idam olunduğu esnada Aksanto, Glos'da idi. Sebebi şudur: Eterya büyüyüp önem kazanarak her tarafla haberleşiyor ve her tarafın işlerini düzenli bir şekilde yürütmek için reisler devamlı şekilde müzakerelerde bulunuyordu. Fesad ehli iki kısma ayrılmıştı. Eterya reisleri milletin tabii kuvvetini tamamlayıp sonra isyan ve ayaklanma hareketlerine girişmek fikrinde idiler. Diğer kısmı ise bu reislere karşı olup her türlü gecikmeyi kabul etmiyorlar, hemen çarpışmalara başlayarak milletin tabii kuvvetini ortaya koymak istiyorlardı. Esasta iki fırka da birleşiyorlardı. Ama yürütme hususunda aralarında büyük anlaşmazlık vardı. İşte bu anlaşmazlığı ortadan kaldırmak ve her tarafta zengin ve itibar sahibi olan rumları eteryaya sokmak üzere eterya azasından sözü geçerli kimselerin birer tarafa gitmelerine lüzum görülmüş, artık reislerin kendi işlerinden vazgeçerek eterya işlerine vakit ayırmalarına karar verilmişti. Fakat Penayot Şkeri'nin İstanbul'da otururak ticaretle meşgul olmasını uygun görmüşlerdi. Bir de itibarlı ve sözü geçen kimselerden buncası eteryaya dahil oldukları halde asıl hareket noktası olan gizli reisin görünmez ve bilinmez unvanı altında gizli tutulması, birinci sınıfa mahsus olan sırların hâlâ onlara bildirilmemesi bazı şüphe ve güvenmelere sebep olmuştu. Böyle giderse işin sektelenmesine yol açılmış olacağını Aksanto hatırından geçirmekteydi. Ayrıca rumların eskiden Rusya'nın yardımı ile maksatlarına erişmek arzusunda olduklarını bildiğinden

Petersburg'a gidip de rumların güvendiği ve büyüğü olan Kapadistirya'yı bu gizli başkanlıktan çıkartıp eterya başkanlığını kabul ettirmeyi ve onun topluma hitaben gerekli mektupları alarak dönmeyi düşünmüş ve diğer reisler ile de bu hususu görüşmüş olup hepsi uygun görmüşlerdir. Bu hususlara dair eterya reisleri kendi aralarında dört maddelik bir anlaşma yaparak 22 Ekim 1818 (Hicri 5 Muharrem 1234) tarihinde imzalamışlardır.

Bunun üzerine Aksanto, eteryaya dair hazırlanan evrakı kendilerince güvenilir kimse olan ve Hoca Gâzi'nin oturduğu köy olan Milez'e bırakmak üzere Galos'a gitti. Hoca Gâzi ile görüştüğü esnada yukarıda anlatılan Galati'nin idamı olmuştur.

Sonra Aksanto, Hoca Gâzi'den Kapodistirya'ya ve diğer lazım gelenlere tavsiye mektupları alarak Aralık ayında İstanbul'a döndü. Sonra verilen karar üzere Petersburg'a gitmek üzere iken Anagnostopolo ile Bendeduka arasında meydana gelen anlaşmazlık sebebi ile eterya işlerine bazı mertebe duraklama gelmiş olduğundan bunun düzeltilmesi için birkaç gün daha İstanbul'da kalmaya mecbur olmuştur.

İşte bu aralık Aksanto gizli haberleşmelerde kullanılmak üzere bir özel sözlük hazırladı. Şöyle ki: Birçok kelimeyi aslından başka bir anlama çevirip bazı rakamları da isimler için kullandı.

Söz konusu sözlük eteryanın özel düzeni için yapılmıştı. Bu kelimeler ile yazılan mektuplar ele geçince onlardan başka kimse bir anlam çıkaramazdı. Reisler imza yerine şifre harflerinden ikişer harf kullandıklarından bu mektupların kimler tarafından yazıldığı da bilinemezdi. Bundan dolayı da eterya reisleri birbirleri ile serbestçe haberleşirlerdi.

Aksanto bu şifreli lisanın anahtarını eterya defterine kayıt ettikten sonra defteri alarak Anognostopolo ile birlikte İstanbul'dan Klas'a gitti. Anagnastopolo'yu Bükreş'e gönderip kendisi Besarabya'da pasaport çıkardıktan sonra Moskova'ya gitti. Birinci sınıf mensuplarından Kompozopli ile görüştü. Eterya işlerine dair görüşmeler yaptığı sırada Moskova'da bulunan ve Yanya tüccarlarından olup Ruslar katında itibarlı ve sözü geçer kimse olan Bacimadi adındaki şahsı birinci sınıfa yükseltti. Sonra Petersburg tarafına gitti. Onun Petersburg'daki gizli gezintisini sonraya bırakıp burada Anagnostopolo'nun hal ve hareketlerini anlatalım:

O zaman Eflâk ve Boğdan'da ihtilâl düşünceleri bastırılmaz hale gelmişti. İhtilâl reislerinden Yaganos adında başı ateşli, hülyası geniş, fikirleri bozuk biri, rumlara, isyan zamanında Rusya tarafından derhal yardım olunacağına inanarak İlyos, Seyas ve Kraniyos adlarındaki öncüleri kendi tarafına çekip, elini Tuna nehri ve Tırhala dağları üzerlerin-

den Mora'nın kalbine uzatmayı kuruyordu. Hiç durmadan işe başlamanın zafer getireceği ümidi içinde idi.

Anagnostopolo, Bükreş'e vardığında onu bu hayallerden vazgeçirmek için eterya reisleri arasına kabul etmişti. Bu bağlantı ile onu sakinleştirebilmiştir. Kurmuş olduğu idare, meclisleri vasıtası ile Eflâk ve Boğdan'da olan ihtilâl fikirlerini kendi idaresine almış ve engel olmaksızın bir başka yere döndürmüştür.

Sözün kısası Anaganostopolo eterya işlerini oldukça yoluna koymuş ise de Kalmiyaki - zâde İskerlet Bey'in baş kâtibi olup, Eterya'ya dahil bulunan adı geçen neferi ile aralarında anlaşmazlık çıkmıştır.

Bundan dolayı Eterya'nın üçüncü sınıfında bulunan Levendi adlı zengin tüccar ile İstanbul'dan gönderilmiş olan Papa Filâşe'ye ve diğer bazı dostlara sırlarını açıklayarak onları birinci sınıfa sokmuştur.

Daha önce Bükreş'te bulunan Eterya memuru tarafından Eterya merkezine gönderilen mektupda Eflâk ve Boğdan voyvodalarının sır ortağı edilmeleri ve onların getirilmeleri mümkün olmadığı takdirde kendilerinin azli ile yerlerine düşünce ve teşebbüslerimizi yerine getirilmesine müsaid şahısların tayin edilmesine çalışılmasına ve Babıâli'nin hariciye ve diğer hizmetlerinde görevli olan Rumlar birer vesile ile vekiller ve öteki memurlar aracılığı ile girmiş olduklarından bunların vasıtasıyla daima Osmanlı Devletinin düşünce ve teşebbüslerinin soruşturmaya devam olunmasının gerekli olduğu ihtarı ile beraber Eflâk ve Boğdan halkı câhil olduğu cihetle bunların zevk ve arzuları nefsi isteklerden ibarettir. O taraflarda bulunan Müslümanlar dahi dünya işleri ile alâkalanmadıkları için Eterya azası ne kadar çoğalırsa çoğalsın, bu sebepten dolayı bize en ufak bir zararın gelmesi ihtimali yoktur. Diye bildirilmiş ise de Anagonostopolo tarafından miladi 1819 senesi Nisanının onikisi tarihiyle İstanbul Eteryasına gönderilen yazıda (Gerektiğimde millet sandığına yardımcı olmak üzere Bükreş'te ve Yaş'ta birer ticaret şirketinin kurulması için lazım gelen yerlere tenbih edilse maddi ve mânevî çok faydası olacağından şüphe yoktur. Bu tarafta bulunan Müslümanlar, halkın düşünce ve teşebbüslerini araştırıp soruşturacak durumda olmadıklarından buraların fikirlerimizin yayılmasına diğer Osmanlı topraklarından daha müsaid olduğu açıktır.

Bununla birlikte bu tarafta bulunan Rumların çoğu fakir ve ahlaksız kimseler olduklarından bunlara sır vermekten çekinilerek, ancak bundan önce memurlarınız tarafından sır verilenlerin mümkün olduğu kadar terbiye edilmelerine çalışılmaktadır. Dostlardan islaha muhtaç olanların istedikleri tarafa gitmelerine müsade ile beraber sureten herkesin hâlis dostu görünüp başlıca işlerde kendilerine ufak tefek muhalefet edip, ufak tefek şeylerde rıza gösteriyorum. Bir de ileride mahallî hükümet

aleyhine bir fitne çıkarmağa hazırlık olmak üzere mahalli memurlar tarafından bütün halk hakkında icra olunagelen baskıların kaldırılması lüzumunu Eflâk voyvodasına anlattım. Diğer taraftan da Yaş'ta şimdiki hükümet aleyhine halkın ileri gelenlerinden bir fırka teşkil ve bu sırada çalışma ile bilgi yönünden işimize yarayan dostlardan sekiz kişiyi sır ortağı yaptım,) diye yazmıştır.

Yukarıda açıklandığı üzere Anagonostopolo ile askeri arasında çıkan anlaşmazlıktan bir kötülüğün doğması mümkün olduğundan, birinci sınıfa dahil olunan Levendi birkaç yüz Macar altını vererek Anagopostopolu İtalya Eterya cemiyetine göndermiştir. Bu Levendi sonraları da Eterya uğruna pekçok para harcamıştır. Anagostopol dahil reislerin en itibarlılarından olup Levendi'yi birinci sınıfa soktuğu gibi birçok itibarlı kimselerle birlikte bir aralık İsmail'de bulunan Bulgar askeri fırkasının başı Katifiyoni'yi dahi kazanmıştır. Fakat çok geçmeden adı geçen eşkıya gebermiştir.

Anagostopolo'nun Eflak'ta yaptığı gibi miladi 1818 senesinin sonunda ve 1819 senesinin başında İstanbul'da ve Yunanistan'da dahi Eterya'nın çeşitli işlerini görmek için idare meclisleri teşkiline başlanmıştır.

Aksanto'nun yukarıda geçtiği üzere tertip ettiği Eterya lugatı sâyesinde reislerinin serbestçe ve süratle haberleşmeleri neticesi Eterya ne kadar düzgün çalışmaya başlamıştır ki, Anagoslopolo'nun Bükreş'teki faliyetleri derhal İstanbul'da ve Yunanistan'da da tatbike konuluvermiştir.

Manya Beyi adı geçen Petro tarafından İstanbul'daki Eterya cemiyetine gelen milâdi 2 Şubat 1819 tarihli mektup da (Mora halkını harbe hazırlamak için evvelâ aralarında ilim ve fenni yaymak, ikinci olarak her sene kırk bin kuruş harcanarak bir miktar yetişkin asker temini, üçüncü olarak Roma'da bulunan Rum tüccarlarına uyan miktarda borç verilerek faizinin ihtiyaç sahibi olan halkın hissesine düşen verginin ödenmesine ayırmak ve bu suretle halkın sevgisini kazanmak, dördüncü olarak Mora mahsüllerini Avrupa'ya götürüp, dönüşte harp malzemeleri getirmek için Manya tarafında dört parça gemi alınmak üzere kendisine beş yüz bin kuruş gönderilmek lâzım gelir) yazılmıştır.

Manya beyi Eterya'nın en ileri gelen eşkıyalarından olacak ise de görevini yapmasına cemiyetin tahammülü yoktu. Kaldı ki yukarıda anlatıldığı üzere Aksanto Petersburg'a gitmiş olduğundan onun teşebbüslerinin neticesini beklemek uygun görülmüştür.

O sırada, yani hicri 1234 senesi ilk baharında Kont Kapodisterya Korfo'ya geldi. On gün kadar kaldıktan sonra Mora kıyısındaki Badıra iskelesine uğrayan Rusya konsolosu Mihalâki ile birkaç saat gizli görüşmüştür. İşte o sırada Korfu'dan Yunanistan'ın her tarafına (6 Nisan 1819) tarihli, imzasız bir beyânname neşredilmesi anlayış sahiplerinin dikkatini çekmiş ve bazı şüpheleri uyandırmıştır.

Şâni-zâde diyor ki: «Uyuyan fitnenin uyandırılmasının sebebi budur ki, Rusya devlet ileri gelenlerinden Korfulu Kapodisterya 1234 senesi memleketini ziyaret bahanesiyle izin alarak Korfu adasına geldi. Orada imzasız Rumca bir talimnâme yazarak Yunanistan'ın bütün adalarına gönderdi. Adı geçen talimnâmenin bazı devletlerin bu işten anlayan kişilerine danışıldıktan sonra yazıldığı akıldan ırak değildir. Bundan dolayı adı geçen risale bütün yabancı lisanlara tercüme edilerek Avrupada meşhur olmuştur. Bizim güçsüz kalemimiz tarafından da eksiksiz ve faydasız tercüme edilerek buraya kaydolundu.»

Sonra yine Şânizâde diyor ki: «Rumların herkesce bilinen Hirto Garafos adlı yalan yazan kitapları ki halkın aklını çelmek ve geçmişi kötülemek için hazırlanıyorlar. Cifir ilmine ait gizli rumuzlarla fitne ve fesad hazırlamaya dikkat göstermişler. Hattâ bundan önce yazılan talimâtların tercümesinde ona bazı atıflar yapmışlardır. Hükümetlerinin çoğu güyâ Kostantin'in taş mezarında kazılı cifir hükümlerine verilen manâlar imiş. Adı geçen kitabın yazarından başka onu çözmeğe kimse muvaffak olamamışdır. Onda sırasiyle Osmanlı padişahları Abdülhamid Han hazretlerine gelinceye kadar yazılıdır. Bu dahi uzun zamandan beri şeytanca çirkinlikleri örtmek içindir. Sözün kısası yüzlerce seneden beri böyle fesâdlar sayısızdır. Daha genişçe yazmak fazla olacağından bu kadarla yetinildi.»

Yine Şâni - zâde diyorki: «Rum ileri gelenleri din kavgası tarzında bir fitne uyandırmak ve bunu papazlar vasıtası ile hıristiyanlara telkin ettirmek sevdasına düştüler. Papazlarda yanlış inançları üzere Kudüs-ü şerife melek inmiş. Patriğe âhiretten haber gelmiş gibi uydurma ve hıristiyanlıklarını takviye, Yunan devletinin kuruluşu gibi istihraçlar ve hıristiyanların kalplerini kuvvetlendirecek hayâlleri ile bir alay, akıl dışı zorbalık ve isyâna teşvik ettiler.»

Yukarıda geçtiği üzere İstanbul'da Aksanto'nun evi Eterya merkezi yapıldıktan sonra gerek alıp vermekten ve gerek diğer muâmelelerden dolayı Rumlar arasında meydana gelen bazı düşmanlıkların giderilerek birbirlerini her şekilde koruma ve mekteplerini ıslah ve her yerde millet sandıkları kurmak ve millet uğruna her çeşit fedâkârlığı göstermek fikri bütün Rumlara anlatılmıştır. Mora halkının ayaklandırılması Manya beyi Petro Morro, Mihali ile Andon Grigoraki, Panayot Tervèparki beylerin aileleri arasında devam eden eski düşmanlığın giderilerek aralarında birlik tesisi Eterya tarafından istenildiğinden nasihatla aralarını bulmak için Eterya tarafından özel memur gönderilmiş ise de tesirli olamamıştı. Sonra Rum Patriği Grigonyos imzası ile Manya Bey'ine Eterya lûgatı ile üstü kapalı bir tavsiye mektubu yazılmıştır. Şöyle ki: (Yunan ilimlerinin neşri için memleketinizde bir mektep yapılmasına hep birlikte karar vermiş olduğunuz anlaşılınca fazlasiyle memnun olduk. Ge-

rek zatınız ve gerek bütün kaptanlar Allah katında makbul olan işbu genel mektebin yapımının başlamasına ve devamına vatan sevgilerini sarfederek Yunan felsefesi ile kahramanlarının torunu olduğunuzu fiilen isbat ettiğiniz halde tarafımızdan da yardım ve gerekli himâyenin icrası kararlaştırılmıştır. Gereği için teşebbüse geçiniz) diye Patrik efendi tarafından emrolunmuştur.

Tarihi fetrette (Yunan ilimleri Eterya'nın özel lûgatında istiklâl davası demektir. Mekteb-i Umumide Rum devleti demektir) diye yazılıdır.

Aksanto'nun tesbitlerinde bu bir iki lûgat yoktur, fakat sonradan ilave edilmiş olmaları muhtemeldir.

Bunun üzerine Petro Mavro, Mihail, Andon Grigoraki ve Tevvepaki aileleri arasında birleşmeye dair, 1 — Teşrini evvel 1819 tarihi ile bir anlaşma imazlanmıştır. Şöyle ki: Evvelâ Isparta'nın en kuvvetli aileleri bulunduğumuz cihetle memleket idaresine ait olan bütün hususların emir ve hallinde birlikte hareket, 2 — İş bu birleşmekten maksadımız vatan uğruna istenildiği şekilde hizmet etmekten ibaret olduğundan milletimizin reisleri tarafından her ne zaman emredilirse ettiğimiz yemin gereğince canla başla hizmet, 3 — Memleketimizdeki her çeşit ayrılığın yok edilmesi için her şekilde çaba harcayacağımızdan başka, memleketimizin şimdiki idaresinin değişmesine hiçbir zaman razı olmayacağımızdan, gerekirse hükümete silâhlı olarak karşı gelmek, 4 — Vatandaşlarımızın hepsini korumak ve yardım etmek, 5 — Vatanımız hakkında hayırlı olarak tarafımıza verilecek her çeşit emrin yerine getirilmesine başlamakla beraber gizli olan şeyleri çocuklarımızdan dahi saklayacağımızı taahhüd ederiz» diye yazıp imza ederek bir suretini Eterya memuruna vermişler ve bu şekilde Eterya idarecileri o taraftan da emin olmuşlardır. Gelelim Aksonto'nun macerasına:

ETERYA'YA BAŞKAN TÂYİNİ

Aksanto yukarıda anlatıldığı üzere Kapodisterya'ya Eterya'nın başkanlığını kabul ettirmek üzere Petersburg'a hareket etmiştir. Petersburg'a varışında Kapodisterya iki defa buluşup Eterya başkanlığını kendisine teklif ile kabul etmesini rica etmiş, o da Rusya İmparatorunun özel hizmetinde bulunduğundan bahisle itiraz etmiş.

Aksanto tekrar söze başlayarak «Yunan halkının bundan sonra Türklerin zülmü altında durması imkânsızdır. İsyan etmeleri muhtemeldir. Sizden yalnız başkanlık için bir adınızı isterler. Siz de Yunan asılından olduğunuz için reddetmek şanınıza yakışmaz,» diyerek tekrar rica edince, Kapodisterya eski mazeretini tekrar etmekle beraber «Eterya reisleri isteklerini elde etmek için başka bir yol bulurlarsa ben de memnun olurum. Yardım Allah'tan» diyerek sözünü bitirmiştir.

Aksonto üzüntülü olarak Kapodisterya'nın yanından çıkıp, Rumların büyüklerinden biri Eterya başkanlığını kabul etmediği takdirde kararlaştırılan isyânın tasarıdan öteye, gidemeyeceğini düşündüğü sırada general rütbesi ile İmparator yaverliği hizmetinde bulunan İpsilantizâde Aleksandır hatırına geldi. Onun bu işe Kapodisterya'dan daha fazla elverişli olduğunu düşünerek hemen evine gitmiş.

Aleksandır: «Neredesin? Buraya niçin geldin?» deyince «Patnoz adalıyım. Ticaret için geldim.» diyerek ilk ağızda içini dökmek istememiş. Aleksandır sohbet sırasında «o tarafta bulunan dindaşlarımızın Osmanlı zulmünden halleri nasıldır. Oraları da diğer yerler gibi midir?» deyince Aksonto «Birbirinden farkı yok, hepsi ayak altında ezilmektedir.» demesi üzerine, «Ya niçin kurtulma çaresine bakıp hareket etmezler.

İstiklâllerini kazanamasalar bile hiç olmazsa çektikleri zulüm yağmurunu hafifletmiş olurlar.» demesini Aksanto fırsat bilerek, «Rum milletinin büyüklerinden her biri Avrupanın bir tarafındadır. Kapodisterya ve İpsilanti hânedanı burada, prens Karaca İtalya'da, diğerleri de birer yerde. Dindaşlarınızın zayıf ve kimsesizlerini Türklerin zulmü altında bıraktınız. Sizin yardım ve vasıtanız olmadıkça kurtulmaları mümkün olur mu?» diye söze girerek tesirli sözler söyleyince Aleksandır üzülerek, «Ben milletin hareketini ve işe yarayıp, benimle istenilen şeyin tahakkuk edeceğini bilsem, canım ve bütün varım feda olsun.» deyince Aksanto sözünün üzerine giderek, «Bu sözünde duracaksan elini ver» diye samimiyetle elini uzatmış. Aleksandır hayret ederek elini uzattıktan sonra Aksanto, «Ben buraya ticaret için gelmedim. Büyük bir emir için geldim. Yarın sırrı açıklarım demiş.

Aleksandır İpsilanti merak ederek ertesi güne bırakılmamasını rica etmiş ise de, Aksanto Eterya sırlarını tatlı satmak üzere özür dileyip gitmiş. Ertesi gün gelip kendisine Eterya işaretini öğretip, bütün sırlarını açıklayarak geniş bilgi vermiştir.

Aleksandır İpsilanti kafası boş ve hayâllerle yaşayan bir Fenerli Beyzâde olup, kendi diliyle yakalanmış olduğundan derhal fedâkârca çalışıp çabalayacağına söz vermiş. Aksanto da ona Muharrik aslının kaymakamı ünvanını ve imzasını alâmet olmak üzere elif harflerini vererek Eterya defterinde adını (R'na) diye kayıt edip Eterya usulünce elinden aldığı senedi derhal Moskova'daki arkadaşlarına göndermiştir. Petersburg'daki mâcerasını bütün birinci sınıf Eterya mensuplarına bildirmiştir.

İstanbul ve adalar Rumları ile öteki taraflarda bulunan Eterya mensuplarına milletin ileri gelenlerine hitaben Aleksandır İpsilanti'nin gizli reis kaymakamı tayin olunduğunu ve bundan böyle onunla muhabere olunacağını beyan eden ve herkesin işinde gayret göstermesi lüzumuna dair teşvik ve teminatını içine alan genelgeyi yazarak Eterya ve Aleksandır

İpsilanti'nin mühürleriyle mühürlenip, posta ile Hocabey'de Adnaş Şkeri'ye ve İstanbul'da Panayot Şkeri'ye göndererek onları dahi yerlerine ulaştırmıştır.

İstanbul'daki Eterya cemiyetine ait mektup alınınca bütün metropolitlere ve papazlara gösterildikten ve kiliseden kiliseye, evden eve, dükkândan dükkâna, gemiden gemiye gezdirildikten sonra birçok suretleri çıkartılarak her, tarafa gönderilmiştir.

Bunun üzerine birçok rumlar ve hatta Boğdan voyvodası Mihal Soço, idarecilerden Rizo, Terolove Rakfay adlı kimseler ve eski Eflâk ve Boğdan voyvodaları Morozo ile Aleksandır, İzmir ve Filibe metropolitleri dahi Eterya'ya girmişlerdir. Çünkü Aleksandır İpsilanti ikinci ciltte açıklandığı üzere Boğdan voyvodası iken Rusya'ya kaçarak Kişnev kasabasında yerleşip, orada ölen Kostantin İpsilanti'nin oğullarından biridir İpsilanti ailesi Kişnev'de olup, ancak adı geçen Aleksandır İpsilanti generallik rütbesi ile Rusya İmparatorunun yaverlik hizmetinde olduğu için Petersburg'da bulunuyordu. Babası ve atalarının velinimeti olan Osmanlı Devletine hıyanetleri Rumlarca hizmet sayıldığından İpsilanti ailesinin Rumlar arasında büyük şöhreti vardı.

Bu kere Aleksandır İpsilanti İmparatorun yâveri olduğu için henüz yeri ve adı şöhreti bilinmeyen gizli reis tarafından vekil olunduğu işitilince Rumların bu sayede istiklâl kazanmak umutları kuvvet bulmuştur. Zikrolunan genelge Petersburg'tan yazılmış olduğu açık bulunmakla Eterya bizzat Rusya devletinin idaresinde bulunmak ve Aleksandır İpsilanti'nin Rusların tebliğlerine vasıta olduğu fikri yayılmıştır.

Aleksandır İpsilanti yukarıda açıklanan ve Aksanto ile verdiği kararın ardından Kapodisterya ile görüşmüştür. Eterya başkanlığını kabul etmiş olduğunu beyan ve çıkacak ayaklanmada Rusya İmparatoru tarafından asker yardımı yapılmazsa, para yardımı yapılması ve bu para da İpsilanti ailesi tazminatı için Rusya devleti tarafından Osmanlı Devletinden alınacak yeküna mahsap kılınmak üzere müsade ve ricasına aracılık yapmasını isteyince Kapodisterya önce Aksanto'ya nasıl red cevabı vermişse ona dahi mevkii ve memuriyeti sebebiyle bu işe karışamayacağı cevabını vermiştir.

Bundan dolayı Aleksandır İpsilanti Fransa'dan yardım istemek niyeti lie, 1820 Kânunu sanisinde iki yıl yabancı memleketlere seyahat etmek üzere izin aldıktan sonra Aksanto ve Doktor Ebini adlı kimseyi yanına alarak Petersburg'dan hareketle Moskova'ya geldi. Orada gizli başkan vekili sıfatıyla bulunarak Eterya mensupları ile görüşmüş ve sonra ailesinin oturduğu Kişnev kasabasına gelip her tarafta bulunan Eterya mensupları ile haberleşmeye devam etmiştir.

Eterya'nın üç kurucusundan İskofu daha önce ölmüş. Çakalof da İtalya'da olduğundan ortada yalnız Aksanto kaldı. O da İpsilanti - zâdenin kâhyası gibi etrafında dolaşıyordu.

Aksanto'nun bu seyahati fazla uzayıp da kış gelince İstanbul'da bulunan Panayot Şekeri uzun zaman Aksanto'dan haber alamayınca merak ederek milâdi 1 Mart 1820 tarihi ile Moskova'da bulunan arkadaşlarından Kombozolo'ya yazdığı mektubunda bütün İstanbul ve civarından gelen ve biriken yardım paralarının alınması ve gerektiğinde harcanması için herkesin rızası ile patrikhâne yazıcısı Yorgi Lefteryadi, Doskoloz Logadi ve tüccardan kendi ve Vasil Divini'nin tayin edildiğini beyanla birlikte Petersburg'a giden Aksanto tarafından bir haber veya mektup gelmiş ise bildirilmesini rica etmiştir.

İstanbul Rum patriği Grigoryos yukarıda yazıldığı üzere daha önce Eterya'ya girmiş olduğundan Patrikhâne memurlarının Eterya'ya hizmet etmeleri tabiidir. Şekeri'nin bu mektubu ile durum açıklığa kavuşmuştur.

Yukarıda geçtiği üzere Aleksandır İpsilanti Eterya tarafından gizli başkan vekili diye tanınmış olduğu halde reisler, aralarında müzakere ve haberleşerek Eterya'nın bütün işlerine bakmak üzere onu başkan tayin etmişler ve buna dair adı geçen senenin Nisanında bir kıta senet hazırlamışlardır. Gelelim başkanın faaliyetlerine:

Aleksandır İpsilanti Eterya'nın yukarıda zikredilen derece farkları ve öteki hususlarda değişiklikler yaptığı sırada İstanbul'daki gizli cemiyetin kapatılarak yerine içinde Rum patriğinin başkâtibi de bulunan başka bir gizli cemiyetin kurulmasına karar vermiştir. Ve Yunan eşkiyalarını teşvik eden yazılar gönderdiği gibi ayrıca Mora'daki kale ve istihkâmların durumunu ve ihtiyaç halinde Rumlardan ne kadar toplanabileceğini araştırmak için o tarafa özel memur göndermişti. Bu memurun yaptığı tesbitlere göre o sırada Marya beyinin topladığı asker 7750, Mora hıristiyanlarından harp edebilecek durumda olanlar 304000 ki toplam 38150 olup, Mora'daki Osmanlı askeri ise 12800 kişiden ibârettir.

Halbuki yukarıda açıklandığı üzere Mora'da bulunan Osmanlı askerinin çoğu Yanya üzerine sevkedilince Mora kıtası hemen hemen boş kalmıştı. Başkan artık faaliyete geçmek zamanının geldiğine karar verdi. Çok paraya ihtiyacı vardı. En büyük ümidi Osmanlı ülkesinin her tarafında ve Moskova'da kurulan ticaret şirketlerinde idi.

Bu şirketlerin maksadı görünüşte Rumların ihtiyaçlarını karşılamaktan ibaret idiyse de esas maksat Rumların istiklâli için gerekli hazırlıkların yapılması idi. Hatta Moskova şirketi mukavelesinin gizli maddelerinde yirmi bin kese temin ve büyük fikrin fikir plânından hareket sahasına konulmasına gizli idare tarafından karar verildiği anda adıgeçen paranın lâzım gelen tarafa teslim edilmesini emrediyordu.

1820 Ağustos'unun başlarında Aleksandır İpsilanti Aksanto'yu yanına alarak Kişnev'den hareketle Dinsan adlı yere gelişinde Eflâk ve Boğdan'da olan Eterya idaresine ve adı geçen Yorgi Levendi'ye ve öteki Eterya mensuplarına, orada bulunan Olmibozlu Yorgi, Savakaminari ve daha önce Yenişehir ve Selânik taraflarından dönen adı geçen, Yani Faramaki adlı reislere gerekli talimatı içine alan mektuplar yazıp, bunları sahiplerine vermek ve bazı hususları sözlü olarak bildirmek üzere Aksanto'yu Bükreş'e göndermiş, kendisi de Hocabey'e gitmişti.

Aksanto Kalas ve İsmail yolu ile Bükreş'e geldi. Adı geçen şahıslarla görüşüp, konuşup ve gerekli teminatları vererek şüphelerini giderdi. Bazı hazırlıklar için Sava'ya rüşvet olarak beşyüz Macar altını, Miloş ve öteki reisler ile görüşüp de isyâna ait bazı görüşmeler için Sırbistan'a gönderilecek Mutakof adlı kimseye harcırah olmak üzere bin kuruş ödediği sırada Aleksandır İpsilanti Hocabey'den fesadcılardan Preveze adlı kişi ile gönderdiği 26 Ağustos 1820 tarihli mektubunda (Mektubunuzu getiren mösyö Preve size bu tarafın durumunu etraflıca anlatacaktır. Bükreş'ten sonra Kalas'a gidecektir. Bu adama gerekli masraflar için güç yettiği kadar para verilmelidir. Göreyim seni. İyi bir hâl çaresi bulasın. Kolaylıkla halledeceğini senden bekliyorum. Benim bu tarafta almaya çalıştığım borç çoktan yoluna girmiş ve şimdilik beşyüz bin kuruş ele geçmiş olurdu. Fakat buradaki tüccarlarımızın çingeneliğinden dolayı gecikmiştir. Fakat onlara lüzum kalmadan başka bir yerden çaresi bulunacak ve Allah herşeyin kolaylığını ihsan edecektir. Adı geçen Preve'ye beşinci sınıf olan fedayi riyaseti verilmiştir. Sırbistan metropolidi bu tarafa geldi. Durumdan haberdar oldu. Her şekilde memnun ve hazırdır. Adınıza olmak üzere pek çok mektuplar gelmiş ise de içlerinde işe yarar bir şey olmadığından tarafınıza gönderilmedi. Haturınız sorularak söze son verilir.) diye yazmakla Aksanto Preve'ye dahi İstanbul'da ödenmek üzere bir çek verilmiş.

Pereve daha önce Cezair-i Seb'a (Yedi ada) da bulunan Mora kaçakları tarafından Petersburg'a gönderilen bir şahıstır ki, Yunanistan'da yüzbin asker toplayarak Tepedelenli Ali Paşa aleyhinde bulunan Arnavut beylerini tarafına çekip ve Kakosil kalesini içinde bulunan Rumların yardımı ile zaptetmek gibi bazı hayalleri içine alan bir teklif hazırlayarak Rusya devletine takdim etmişti.

Melek Bey diyor ki: «Adı geçen Preve Mora'da Kalamâne kazası halkından olup Aleksandır İpsilantinin başından sonuna kadar hadisenin içinde bulunan ikinci hilekâr şeytandır. Yunan olaylarına dair yazdığı iki ciltlik tarihine yalan ve sahte olarak nice pislikler almıştır.»

Aksanto yukarıda geçtiği üzere Bükreş'e gelişinde durumu Panayot Sekeri'ye bildirdiği gibi, İtalya'da Piza'da bulunan Çakalof ile Anaponos-

topolo'ya mektup göndermiş, Aleksandır İpsilanti ile görüşmek ve işleri birlikte idare etmek üzere bu tarafa dönmelerini bildirmiş. Aleksandır'ın da yakın bir yere gelmesi için kendisine mektup göndermiş idi. Arası çok geçmeden Aleksandır Hocabey'den İsmail'e gelmiştir. Aksanto da onunla görüştürmek ve tatbik edilmesi yaklaşan düşüncelerin müzakeresinde bulundurmak üzere Dimitri Temli'yi ve daha birçok Eterya azasını yanına alarak Bükreş'ten hareketle Kalas'a varışında aşağıda açıklanacağı gibi Bostancı - başının hepsinden kurtularak İstanbul'dan kaçıp da oraya gelmiş olan Papa Filaşe'yi de beraber alarak İsmail'e götürmüş. Pereve de İstanbul'a giderken oraya uğramış olduğundan İsmail kasabasında büyük bir Eterya toplantısı yapılmıştır. Kararlaştırılmış olan büyük fesadı düşünceden çıkarıp, hareket haline koymak için derinliğine ve genişliğine müzakerelere başlamışlardır. Eterya bu şekilde işlerini ilerletmekte olduğu halde, Halet Efendinin hasta tutumu dahi Eterya işlerine itibar sağlamakta olduğundan şimdi biraz da ondan bahsedelim.

HALET EFENDİNİN TAVIR VE HAREKETLERİ

Halet efendi vaktiyle Fenerlilerden bazılarının kâtiplik hizmetlerinde bulunduğundan onlara aldanıverdi. Aldanmamak işine elvermezdi. Çünkü voyvodalıkları ve divanı hümayun tercümanlığını kendi dairesi gedikleri hükmüne koyup, Fenerlilerden dilediğini tayin eden ve voyvodaları sanki kendisinin bir sağmal koyunu imiş gibi sağarak topladığı serveti yeniçeri kokanoslarına dağıtıp kendi mevkiini korumaya çalışırdı.

Şânî - zâde tarihinde yazıldığı üzere Rusya ile anlaşmanın imzalanması dolayısiyle birgün danışma meclisinde Eflâk ve Boğdan'a voyvodalar tayini, lazım geldiğinden bahisle, kimler uygun olduğu müzakere edilmiş. İşi bilen ulemâdan biri: Sekiz sene bırakılma şartına göre şimdilik voyvodalıklara beş altı seneyi bulan eski voyvodalar yerlerinde bırakılsın. Sekiz sene dolunca ansızın azledilerek yeniden iki voyvoda seçimi uygundur. O zaman dedikodu olduğu takdirde evet bunlar harp sebebiyle idarede bulunamadılar, fakat azil de olunmamışlardı. Bizim itibarımız ise hilât'ıdır susturucu cevabı verilir.» demiş ise de o zaman riyaset vekilliğinde bulunan zat (yani Halet Efendi) «Yeniden iki voyvoda seçilmesi istenmektedir.» diyerek o zaman divan-ı hümayun tercümanı bulunan Karaca Yanko'yu bir sebebden dolayı yanına aldığından bir zaman sonra voyvodalar tayini hengâmında tekrar nüfuz sahibi oldu. Eski sözü üzere onu Eflâk voyvodası ve yerine Yakavoki'yi divanı hümayun tercümanı tayin ettirdikten sonra Karaca'nın damadı Mihal'e voyvodalık ümidi vermek üzere sebepsiz Yakavoki'yi azil ile yerine Mihal'i divan-ı hümayun tercümanı tayin ettirmişti.

Yukarıda açıklandığı üzere hicri 1233 senesi sonlarında Karaca'nın kaçışında uyanmak gerekirken tamamiyle Mihal'i destekleyerek 3 Ramazan 1234 tarihinde Boğdan voyvodası ve onun yerine İskerlet beyin kardeşi yani Kalmayaki - zâde Yanko beyi divanı hümayun tercümanı tayin ettirdi. Mihal kaçan Karaca'nın damadı olduktan başka yaşı küçük olduğu halde usuller çiğnenerek Boğdan voyvodalığına getirilmesi basiret sahiplerine pek çirkin göründü.

Halet Efendi ise yeniçeri ocağına dayanarak böyle dedikoduya bakmadan tehdidle halkın ağzını kapamak fikrinde idi. Bu gibi itirazlara ehemmiyet vermediği ayrıca Mihal'in arzusu üzerine 1819 yılının Kânunuevvelinde çıkan ferman gereğince voyvodalıkları Fenerlilerin içinden seçkin dört aileye padişah emri ile tahsis ve bu dört aileden olmayan Fenerlileri voyvodalık selâhiyetinden mahrum bırakmıştır.

Voyvodalıklar bu dört aileye tahsis edilince onların geldikleri yer olan divanı hümayun ve divânhâne tercümanlıklarının da bu dört aileye ait olması gerekmiştir.

Bu dört aile Morozi, Kalmiyaki ile Soço ailesinin iki koludur. Soço sütçüden bozmadır. Bu iki Soço ailesinin büyük babası olan Diyamantaki yaklaşık olarak bundan yüz sene önce Fenerde sütçü imiş. Oğlu Kostantin (Dırako Soço postelnik) olmuş idi. Postelnik Eflâk ve Boğdan'da büyük bir payedir. İşte bu Kostantin'den iki kola ayrılarak her biri müstakil bir aile kabul edilmiştir. Şöyle ki:

Kostantin'in bir oğlu Nikolo Logofet tercüman olup 1769 senesinde idam edilmiştir. Onun oğlu Aleksandır (Soço Aleko) 1801 senesinde Boğdan ve sonra iki kez Eflâk voyvodası olduktan sonra 1818 yılında üçüncü kez Eflâk beyi olmuştur.

Dört aileden biri budur. Aşağıda anlatılacağı üzere devlete sadık bir bey idi. Kostantin'in diğer bir oğlu Mihal iki defa Eflâk ve bir defa Boğdan voyvodası olduktan sonra 1801 yılında üçüncü kez Eflâk voyvodası olmuştur. Bu Mihal'in bir oğlu Aleksandır tercüman olup 1807 senesinde idam edilmiştir. Diğer bir oğlu Ligor'un oğlu olan Mihal dahi dört ailenin dördüncüsü olarak kabul edilmiştir ki, bu kere yukarıda geçtiği şekilde Halet Efendinin sahip çıkması neticesinde Boğdan voyvodası olmuş ve aşağıda açıklanacağı üzere Eterya'ya girerek ekmeğini yediği Osmanlı Devleti'ne büyük hiyanette bulunmuştur.

Halbuki Fenerlilerin en son emel ve istekleri voyvodalıktır. Dört aile dışında kalan Fenerlilerin içinde voyvoda olabilecek rakip ihtiyarlar ve meslekleri gereği zamanla ilerleyerek voyvoda olmak emelinde bulunan birçok gençler vardı. Bunlar en tabiî haklarından mahrum kalınca kendilerini haksızlığa uğramış görerek öteki fesad ve fitne sahipleri ile bir-

leşerek Osmanlı Devleti aleyhine çalışmaya ve samimiyetle Eterya'ya hizmet etmeye başlamışlardır.

Şânî - zâde diyor ki: «Halet Efendi Eflâk ve Boğdan voyvodalıklarını kendi seçtiği dört aileye tahsis ederek bu sebeble azledilen ve ilerde voyvoda olmak için çalışanları darıltmışlardı. Özellikle zarar görenler içleri ciğerlerinin kanı ile dolduğu için bu şahıslar gizli düşmanlıklarından kurtulmak ve intikam almak için etrafı tahrik ve teşvikle başladılar. Çeşitli şeytani yalanlarla fesad aşıladılar ki, bunu isbat için yalnız Hançerli oğlu Aleko bey yeter.»

Aleko bey eski devirde divanhâne tercümanı iken hiyaneti görülerek katledilen Hançerli beyin oğullarından biri olup, eski devirde Boğdan voyvodası tayin edildiği halde Rusya harbi çıkınca göreve başlamadan geri dönmüştü. Bundan dolayı voyvodalığa tâlip iken dört ailenin dışında kaldığı için ümitsizliğe kapılmıştır.

Bu Aleko bey ki meşhur lûgat kitabının yazarıdır. Bilgili bir kimse idi. Bir yeğeni daha vardı ki, o da Türkçe ve Fransızca okur yazar, hile ve şeytanlıkta maharet sahibi idi. Fakat mezhebine göre evlenmesi câiz olmayan bir kızla temas kurarak onu Müslüman nikahı ile almış olduğundan Rum patriği tarafından afaroz edilmiş ve İstanbul'da duramayıp Yanya tarafına gitmişti. Bilgi sahiplerinden olması hasebiyle Ali Paşa onu yazıcılık hizmeti ile yanına aldı. Kendisine fazla ilgi göstermekte idi. Şânî - zâdenin beyanına göre Aleko bey İstanbul'da ve yeğeni yanya da Osmanlı devleti aleyhine çalışmakta imişler.

Kısacası Halet Efendinin voyvodalığı dört aileye tahsis ettirmesi yolsuz bir hareket idi. Kaldı ki, Mihal gibi yeni yetişme ve fesat başı bir beyzâdenin Boğdan voyvodalığına getirilmesinden dolayı dört aileden olan yaşlı başlı Fenerliler dahi gücenmişlerdi.

Garipdir ki, Halet Efendi seçtiği dört aile içinde Mavrozi ailesini çok fazla tutardı. Halbuki Osmanlı Devletine en fazla hıyanet edenler Mavrozilerdir.

Tirikopi tarihinde der ki: «Sakız adasında ve Ayvalıktaki mekteplerden imkân dahilinde millete bilgi yapılmasına çalışılması ve deniz ticaretimizin ilerlemesi bazı dostlarımızı kıskandırmakla Osmanlı devletini tahrik ve ikaz ettiklerinden 1806 senesinde herkesin ortadan kaldırılmasına ramak kalmışken herhalde Yunan kavminin minnettar olduğu Mavrozi bey ailesi ve bilhassa bunlardan vefat eden Dimitraki bey Türkleri kandırıp oyalayarak böyle şiddetli bir öfkenin hakiki önleyicisi olmuştu. Tekrar 1812 senesinde yine o dostların teşviki ile bu iş kuvvet bulmuşken adı geçen bey bulunduğu Şumnu ordusunda ve kardeşi Panayotaki İstanbul'da güzel hayaller yaratarak bu hareketi durdurmamış ve peşinden ayaklanma hareketi olmasaydı çekilen zahmetler boşa giderdi.»

Melek Bey derki: «Osmanlı devletini ikaz ve ihtar eden dostlardan maksadı İngilteredir. Fakat bu husus Tepedelenli Ali Paşa ve Osmanlı devletini seven başkaları tarafından da ihbar olunmuştu. Yakalanan Fesadcıların başı Papa Temyoda ve diğerlerinde bulunan evrak ve risâleler Babiâliye gönderilmiş ise de o zaman Müslümanlardan tercüman olmadığı için bu hizmet aynı mezhepten olan Rum milletine aitti. Bu sebeble içindekileri tamamen tercüme etmeyerek çeşitli yorumlar yapıp, içlerindekini gizli tutarak hakikati sakladıklarından, doğru bilgi edinilememiş. Bu birçok kereler meydana gelmiş olaylardandır. Eskiden de aynı kötülükleri yaptıkları ve bu yüzden devlete nice zararlar verdikleri sonradan anlaşılarak cezalarını buldukları Raşid, Vasıf ve öteki tarihlerde yazılıdır. İşte Osmanlı devletinin bunca nimetlerinden faydalanan Marroziler dahi yaratılışlarının gereği olarak kendilerinden öncekilere uyarak hıyanet etmek kötülüğünde bulunmuşlardır.»

Yukarıda anlatılan 1235 senesi olayları sırasında açıklandığı gibi Rusya elçisi Bükreş anlaşmasının hükümlerinin yerine getirilmesini devletinin istemekte olduğunu ileri sürerek sık sık müzakere taleb edince devletlerin durumlarını bilen devlet adamlarından birinin görevlendirilmesi gerekti: Halbuki o devrede bu gibi kimseler azalmış ve mevcud olanların da kimi ihtiyarlamış, kimi de Halet Efendinin kötülemesi yüzünden bir tarafa atılmıştı.

Hariciye nazırı Canip Efendi Fransızca okur yazar bilgili bir kimse olup bu iş de memuriyeti nedeniyle ona ait ise de, ortadaki meselelerde, bilhassa Yanya meselesinde Halet Efediye muhalifti. Halet Efendi ise bu müzakere işini el altından kendisi idare etmek isterdi. Bir de Rusya elçisinin ağzından Karaca bey zimmetine pek çok para geçirmiş. Kendisinden sorulunca İstanbul'a verdim demiş. Hatta defterini bile vermiş. Bu paranın saltanat tarafından ödenmesi gerekir gibi sözler çıktığı dolaşmakta idi. Bu yüzden Halet Efendi itimat etmediği kimselerin müzakere meclisinde bulunmasını istemezdi. Bundan dolayı Nişancı Hamid Beyi Rusya elçisi ile müzakereye memur ettirdi. Fakat zavallı Hamid Bey müzakere için lazım olan bilgiden habersizdi. Bu sebeble eski Boğdan voyvodası Kalimyaki-zâde İsterlet bey onun yanına verildi. Hamdi bey bostan korkuluğu hükmünde kaldı. İskerlet bey birinci konuşmacı idi. O vakit Eteryanın durumuna dair devletin henüz bilgisi yok ise de yukarıda anlatıldığı üzere Rumların kötü niyetleri hakkında pek çok işaretler görülmekte olduğundan ve müzakere meclisinde geçecek bahislerin tabii olarak Eflâk ve Boğdan hakkında olacağından, böyle nazik bir işin tamamen bir Fenerliye verilmesi dahi Halet Efendi hakkında itirazlara sebeb olmuştur. Bununla birlikte kararlaştırılan müzakerede Rusya müttefik devletlere gösterecek bir ip ucu bulamamıştır. Çok geçmeden Rum olayı da çıkarak müzakereler kesilmiş ve bir netice alınmamıştır. Fakat iki dev-

let arasında bir çeşit anlaşmazlığa sebeb olduğu için Eterya mensuplarının ümitlerini artırmıştır.

Yunanlıların kin ve isyan ateşi ilk olarak Mora tarafında yandı. Bu düşünce kendilerine göre en uygun olanı idi. Çünkü oraları atlı hareketlere uygun yerler değildi. Sarp yerler ve dar boğazlarla kaplı olduğu için askeri hareket zordu. Eterya çetecileri Mora'da ihtilal çıkarmayı gözlerine kestirmişlerdi. Yalnız Yanya valisi Ali Paşadan hem korkuyorlar, hem de çekiniyorlardı. Halbuki bir vakittenberi Halet efendi onun aleyhine geçerek azil ve idamı için teşebbüslerde bulunuyordu. Çoğu zamanı Hariciye nazırı Canip Efendi «Bir Yanya meselesi çıkarılırsa altında daha büyük belalar çıkabileceğini» ileri sürerek Halet efendinin bu teşebbüslerini bir müddet geciktirmiş ise de Halet efendi bu işin arkasını bırakmamış ve ortaya çıkması için gerekli teşebbüslerde bulunmaktan geri durmamıştı. Eterya'ya dahil olan Ermeniler de onun sırlarını bildikleri için Halet efendinin bu işi çıkaracağını anlayarak Mora'da isyan sebeplerinin tamamlanmasına çalışıyorlardı. Tepedelenli işin nereye varacağını anladı. Müdafa hazırlıkları için gayret gösteriyordu. Arası çok geçmeden yukarıda açıklandığı şekilde Ali Paşa hakkında ferman çıkarılmış ve Yanya'da kuşatılmıştır.

Trikopi tarihinde diyor ki: «Mora eyâletinin 1819 senesi muhasebesi ve öteki hususları için her zaman olduğu gibi nahiye ve kazaların reis, metropolit ve kocabaşıları eyâlet merkezi olan Trapoliçe kasabasına geldiler. Müslüman halk iki gruba ayrıldıkları gibi Rumlar da ikiye ayrıldılar. Aralarında anlaşmazlık ve düşmanlık çıktığı sırada yapılan teşebbüsler sonunda yakında meydana gelecek büyük hadisede başarı sağlamak birlik olmaya bağlı diyerek şahsi ihtilafların giderilmesi lüzumlu görüldü. Hepsi kiliseye götürülerek putlar önünde, şahsi kin ve düşmanlıkların tamamen terk olunarak tek maksat uğrunda çalışıp, gayret sarfedeceklerine incile el bastırılarak yemin ettirildikten sonra gizli ittifakın esasını anlamak ve Mora'da toplanmakta olan yardım paralarının tahsilini, sarfını ve öteki hususları takip etmek üzere bir komite kurulması, bir müdür tayini ile Çamlıca'daki gemi reisleriyle cereyan eden haberleşme evrakının emniyet içinde götürülüp getirilmesi hakkında tekrar yazılan yazılar yazılmak hususlarına ve diğer bazı işlere dâir kaleme alınan kararnâme Trapoliçe'de mevcud olan reisler tarafından imza edildi. Bulunmayanlara da gizlice gönderilerek imza ettirildikten sonra Badıra'daki Rus konsolosunun tercümanı olan yani Papa Rigolo'yu evrakla birlikte Rusya'ya göndermeye karar vermişlerdir.

O sırada Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa devlet tarafından yakında ve acele olarak hakkında yapılacak muameleyi durumun gidişinden anladı. İhtiyaç halinde yardım etmesi için Rusya ile haberleşmek fikrine kapıldı. Bu işi yoluna koymak üzere o da eski dostu olan adı geçen

Papa Rigopolu'yu Rusya'ya göndermeyi tasarladı. Onu Preveze'ye davet ederek durumu anlattı. Papa Rigapolu kabul etmedi ve Badıra'ya dönerek durumu Badıra başpiskoposu olan Bermanoz'a anlattı. Piskopos onun bu şekilde Ali Paşaya red cevabı vermesinden hoşlanmadı. Kararlaştırılan isyana renk ve kuvvet verecek böyle bir vesileyi terk ve feda etmenin doğru olmayacağına bazı delillerle Papa Rigoplo'yu ikna edecek suretle Ali Paşa'nın teklifini kabûl ettirip buna dair bazı kâğıtlar dahi yazdırmıştır.»

Trikopi tarihini tercüme eden Mora'lı Melek Bey diyor ki: «Bu söz doğru olmaktan uzaktır. Çünkü Ali Paşa'nın yakınında bulunmuş ve sonradan Yunan hükümetinde görev alınış olan kimselerin Atina'da bu husus hakkında söyledikleri sözlerin özeti şöyledir. Ali Paşa kendi hakkında verilecek hükmü anlayınca önce sır ortağı olan müslüman takımını çağırarak bu durum karşısında ne şekilde hareket edilmesi gerekeceğini sordu. Bir kısmı «fedakârlık gösterilerek devletin rızasını almaya çalışmak gerek diye» cevap vermişler. Sonra Rumlardan yakınları olan Koleti, Duka, Daya ve diğer bunun gibi kimseleri davet ile sorduğunda onlar birdenbire veremeyip ertesi güne tehir ile aralarında müzakere edip düşündükten sonra gelip demişler ki, «Sorduğunuz meselenin üç çözüm yolu var. İkisi kurtulup, birisi de hayatı kaybetmeye götürür. Bu üç yolun birincisi uygun devletlerle anlaştıktan sonra kuvvetinizle Osmanlıya karşı koyarak ondan büyük bir kıtayı ayırarak istiklâlinizi ilân etmek ve sizden sonra gelecek çocuklarınıza kalmasını sağlamaktır. Bunun yürütülmesini acizane üzerimize alırız. İkincisi bu yol tercih edilmediği takdirde mevcut parayı ve taşınabilir kıymetli şeyleri yanınıza alarak İtalya'da havasının güzelliği ile bilinen bir yere nakil ve ömrünüzün sonuna kadar orada oturmaktır. Bu da uygun görülmediği takdirde kazaya razı olmaktan başka çare yoktur.» diye sözlerini bitirince, Ali Paşa birinci teklifi reddetmek üzere «Bu sizin söylediğiniz tedbirde büyük sakınca vardır. Çünkü ayrılacak kıta halkının çoğu sizin milletiniz olan hıristiyan. Ancak az bir kısım Müslümandır. Ayrıca sizler sanat ve bilgi sahibi ve aynı dinden olan yabancı devletlerle ilgi kurmaya arzulu ve isteklisiniz. Müslümanlar ise tersine bu inceliklerednn habersiz olduklarından çok geçmeden o kıta milletinizin istilâsına uğrar. Müslümanlar ayaklar altında kalır. Milletime böyle bir hıyanette bulunamam. İtalya'ya gitmek gerçi kurtulmaktır. Fakat otuz kırk sene yüksek makamlarda namusuyla çalışmış kimse için Avrupanın bir köşesinde oturmak ve memleketlerinden kaçarak oraya yerleşmiş milletinizin aşağılık fesadçılarından bazılarının pervasızca gelip alay eder şekilde hatır sormaları bile namuslu kimselerin dayanamayacağı bir aşağılıktır.» diyerek cevap vermesi ve kendi hizmetinde bu kadar itibarlı Rumlar varken ertesi günü

sırrını açığa verecek kimseye açılması yalandır. Kendini Rusya'ya göndermek isteyen Moralılara gösteriş olmak üzere Papa Rigopolo'nun icad ettiği yalanlarıdır.»

Prokeş tarihinde der ki: «Sultan İkinci Mahmud hazretleri kuvvet ve gelirinin tamamını kendi eline almak maksadı ile kendilerinde milliyetçilik gayreti olan Rumelinin kuvvetli âyanlarını tepeledi. Bu suretle Yunanistan hududundaki memleketlerin saldırı ve müdafa için hazırlanan kuvvetlerini zayıflattı. Pâdişâh hazretleri 1820 tarihinde Yanyalı Ali Paşa'ya hücum etti. Adı geçen Paşa Yunanistanın kuzeyinin hâkimi sıfatiyle kuvvetlenmişti. Bir taraftan Armatoli fırkasına sevgi ve muhabbet gösterirken öteki taraftan aradan seneler geçtikten sonra bunların işlerini bozmak teklifinde bulunmuştur. Fakat bu vesilelerle paşa bu fırkayı büyüttü. Dağlarda harp hali yarattı. Bu durum ise sürekli devriye demektir. Bunlar ekmeği yalnız muharebelerin sonunda görürlerdi.

İşte adı geçen paşa hiç düşünmeden meydana gelecek muharebeler için pekçok harp vasıtaları hazırlamıştı. Yunanlılar yalnız Ali Paşa'dan korkarlardı. Padişah Ali Paşa'ya hücum edince Rumlar itâat edip etmemenin kendi ellerinde olduğunu anlamışlardı. Ali Paşa dahi aleyhindeki fermanı alınca Eterya cemiyeti mensupları ile danışmalarda bulundu ve bunlar etrafında toplandılar. İçlerinden fazla gayretli olanları vaftiz ederek Kostantin isim ve tahtının kendisine verilmesini teklif ettiler. Ali Paşa bu tahrik ve teklifleri kabul etmedi ise de onları ihtilâl ateşini acele yakmaya teşvik etti. Hangi maksada dayandığı yalnız kendisince bilinen teşebbüsler için yardım vaadetti. Tırhala geçitlerindeki Armatlu fırkalarını ve önceleri kendi emri altında bulunmuş olanları Yanya'ya getirtti.»

Ali Paşa yerine Yanya mutasarrıfı olup Yanya ordusunda bulunan Paşo Paşa dahi divan efendisi hizmetinde bulunan bir Rumun hatırlaması ile ayni Ali Paşa gibi o da Yanya ve Preveze dolaylarının Rumlarını silâhlandırdı. Gaflete düşerek o da Eterya'ya bir hayli silâhlı asker hediye etti. Çok geçmeden bunların büyük zararları görülmüştür. Çünkü adı geçen yerlerin Rum halkı silâh kullanma izni aldıktan sonra silâhlarını oralarda dolaşan başı bozuklara çevirmişler ve büyük karışıklıklara sebep olmuşlardır. Bu durum sonunda Paşo Paşa'nın idamına sebep olmuştur. Ne çare ki kötülüğünün izleri kalmıştır.

Sözün kısası Halet Efendinin çıkardığı Yanya seferinin altından, Canip Efendinin önceden tahmin ettiği gibi bir Rum fesadı çıkacağı hadiselerin gelişme tarzından anlaşıldı. Buna dair pek çok işaretler görüldü. Halet Efendi ise hâlâ düşüncelerini Yanya işi üzerinde toplamış, Mora tarafına ehemmiyet vermiyordu. Sanki gözünü gaflet perdesi bürümüştü de bunca işaretleri göremiyordu.

RUM İHTİLÂLİNİ ÖNCEDEN HABER VEREN OLAYLAR

Eterya işlerini gizli yürüttüğü için Osmanlı Devleti hakiki durumu anlayamamış ise de ticaret gemisi kaptanlarına varıncaya kadar yayılan haberlerin sızmaması mümkün değildi. Hele işi bilen Rumların hal ve hareketleri işin doğrusunu açık açık söylüyordu. Sözün kısası Eterya'nın sırları bilinmiyorsa da neticeleri meydanda idi. Bu yüzden anlayış sahipleri Rumların kötü niyetini gereği gibi görüp anlıyorlardı.

Kaldı ki, arasıra eşkıya başları ele geçiyor ve Rumların fesadına bir çeşitli sözler işitiliyordu.

Bu cümleden olarak yukarıda açıklandığı üzere Eterya tarafından idam olunan Galati'nin kardeşi, Panayot Şekerinin Eterya'ya ait bazı hareketini haber vermiş ve bu sebeple Şekeri yakalanarak mühim bir ipucu ele geçirilmişti. Ancak Şekeri bir takım hileler ve para kuvvetiyle yakayı kurtarmıştır.

Sonra miladi 1820 yılı ortalarında reislerden Papa Filâse'nin fesada çalıştığına dair bazı haberler alınarak yakası bostancı başının eline geçmişken Panoyot Şekeri'nin gayreti ve parasının kuvveti ile kurtularak İstanbul'dan kaçıp Kalas'a gitmiştir.

İstanbul'da bulunan Eterya mensuplarından Kesti Papadato tarafından 20 Ağustos 1820 tarihinde genel başkana gönderilen mektupda: (Reis efendi ile samimiyetim olduğundan durumu soruşturmak için geçen cuma günü yanına gittiğimde içinden geçenleri anlamak kasdı ile fakirler zaruri ihtiyaçlarını karşılamak ve tüccar dahi ticaretlerinde kazanç sağladıklarından dolayı Osmanlı devletine teşekkür ediyorlar dediğimde, Reis efendi cevap olarak «hal böyle iken tabii bizi İstanbul'da istemezler» der) diye yazılmıştır. O vakit Reis (Hariciye Vekili) bulunan Canip Efendinin bu sözü Rumların kötü niyetlerinden haberdar olduğunu ifade eder. Haberi bulunması tabii idi. Çünkü bu işleri oluşundan çok zaman önce keşfetmişti. Bunca işaretleri gördükten sonra işin nelere mal olacağını anlaması tabii idi. Ama ne yapsınki Haket Efendiye anlatmak mümkün değildi.

Şânî-zâde tarihinde anlatıldığına göre «Rumlar önce halkın zihinlerini karıştıracak hile ve yalanları yaydıktan sonra her işlerini tanzim ve her sınıfta yapacaklarını anlattılar. Zamanı gelince mal ve mülkce birçok fedâkârlıklrda bulunarak Müslüman mahallelerindeki bakkal dükkânlarını birden bire ateşe vermek, yeniçeri, kalyoncu, topçu, humbaracı, tulumbacı ve bunların benzeri askeri kıyafetler giyerek takım takım yangın yerlerine giderek orada bulunacak memur, zabit ve hatta kumandanlara suikast tertip ederek İstanbul halkını dehşet ve hayrete düşürmek. O sırada Maâriz körfezi ve Yonda adası taraflarına asker çıkar-

tarak etraftaki Rumları tahrik edip kalabalık topluluklar meydana getirerek devleti yıkmak hayalinde imişler. Fakat Allahın lütfu ile iş önceden baş göstererek durumdan devlet adamlarının haberi olmuştur. Şu kadar var ki, bu hırsızlar, şayet sırları anlaşılarak cezalandırılırlar düşüncesi ile patrik, metropolit, papaz ve kocabaşılar gibi söz sahipleri aralarında gizli tutularak henüz aşağılık takımına bildirmemişlermiş. Fakat onlara da kiliselerde ve hıristiyanların kalabalık olduğu yerlerde ima yollu tebirlerle vehim ve hayat göstererek kulaklarını alıştırırlarmış.

Rumlar bu gibi hayalleri zihinlerinde canlandırarak ona göre hayali resimler bile yaptırmışlar. Hatta otuz dört senesi ortalarında Osmanlı devlet adamlarından Birzat özel bir görevle Boğdan'a gidip de dönerken yolda arabasının tekerleği kırılmış. Tımar edilinceye kadar dınlenmek, üzere yakındaki bir boyar konağına gitmiş. Girdiği odanın duvarında asılı altın çerçeve içinde ustaca yapılmış mücessem dedikleri bir resim görmüş. Resimde Galata kulesi ve İstanbul'un camileri ve Padişah sarayı gibi büyük binaları gösterilmiş. Fakat ötede beride yangınlar dışında top, tüfek, alevler, dumanlar ve harp sahneleri merak edip resmin yanına gitmiş. Dikkatle bakınca ne görsün? Okmeydanı, Rami Çiftliği ve Edirnekapı taraflarında binlerce şapkalı askerler beraber büyük kalpakları ile Fenerli Rumlar, okçıyâl nişanları ve silâhları ile atlara binmiş olarak Galata ve İstanbul'a doğru yabancı askerlerin önünde yol göstererek hızla getiriyorlar. Yer yer yangınlar devam ediyor. Müslümanlar iskelelerde Üsküdar'a geçiyorlar. Boğaziçi ise yabancı harp gemileri ile dolu. Yeniçeri ağası biraz nefretle üzgün Gaalta'ya bakıyor. Endişeli görünüyor. Daha çeşitli hayali şekilleri gösteren hayalden çizilmiş bir resimdir. Hemen kahve içmek bahanesi ile öteki odada oturan ev sahibi nazikçe çağırarak sohbet sırasında «Bu büyük tablo ne resimdir?» diye sorar. Boyar: «Frangistanda bir yerin resmidir» diye yanıltmak isteyince «Dostum Frengistan'da Ayasofya ve Süleymaniye gibi camiler ve Sarayburnu, Kızkulesi var mı? Burası İstanbul ama görüntülerin manası ne ola?» diye sorunca boyarın rengi değişerek «Efendim ne olduğunu kulunuz bilemem. Ressamlar bazen böyle asılsız şeyler de yaparlar. Bendeniz bu evi sonradan aldım. Ve bunu burada böylece buldum» diyerek işi hafife alır.

Fakat o zat maksadın ne olduğunu anlayarak İstanbul'a dönüşünde durumu bazı devlet adamlarına anlattığı zaman üzerinde durulmadığı gibi ayrıca kendisine, o zaman divanı hümayun tercümanı bulan hain Mihal'in akraba ve ailesini bazı sebeblere dayanarak âdetlere aykırı olarak korumakta ısrar eden edepsiz Halet Efendi gücenmiştir.» diye Şânîzâde tarihinde o zattan nakleder. Bu hususları yine görevle o tarafa gitmiş olan mühendis İshak Efendi'den de aynen işitmiş olduğunu söyler. Onun yerine gelen vakanüvis Esad Efendi de Şânî-zâde tarihinin ke-

narına «sözüne inanılır dediği Mustafa Nazif Efendidir ki, Selim zamanında kiler kethûdalığından çıkan acayip bir zattır. Şâni-zâdenin yalı komşusudur. Boğdan'a zahire işi için gitmişti. Halet Efendi onu sürgün ettirmişti.» diye not eklemiştir.

Yine Şâni-zâde der ki: «Uzun senelerden beri Rumlar isyan ve ihtilâlin hazırlıklarını vakit ve zamana uygun şekilde yavaş yavaş yalancılık ve iki yüzlülük perdesi arkasında yapmakta idiler. Ancak vakit oldu ki bu çeşit sırları haber vermeye cesaret edenlere bazı hırslı voyvoda ve boyarlar tarafından engel olunmakta idi.»

Hicri otuz beş senesi olayları arasında açıklandığı üzere Akdenizde Rum gemilerine binen Müslümanların tek tek idam edilmeleri dahi rumların kötü niyetlerini gösteren işaretlerdi.

Yine aynı sene içinde ihtiyar bir Rum Papazı Müslüman olmak için divanı ailede hazır bulunduğu sırada bir yolunu bularak yanında gelmiş olan birkaç Rum «bu adam delidir» dediklerinde papaz hemen «Deli sizlersiniz ki, kandırılarak altından kalkımayacağınız zor bir işe girişirsiniz. Aklı olan kimse böyle tehlikeli işten kendini korumak için bir an önce sizden ayrılmak farzdır.» sözünü alenen söylemişken bu zor iş nedir diye soran olmamıştır.

Yine o sırada bir Rum bakkal teklifsiz görüştüğü birkaç Müslüman'a yarı şaka yarı alay yollu «siz beni şimdi küçük görüyorsunuz ama benim Akdenizde yüzlerce gemilerim var. Yakında gelecekler. Bana çok faydalı şeyler getirecekler. O vakit siz beni başka türlü göreceksiniz. Bana muhtaç olacaksınız.» gibi manalı sözler söylermiş. Rum vakası meydana çıktığı gibi kaçmış, aranmışsa da bulunamamıştır.

Bu çeşit işaretler dikkat sahiplerine ayan beyan ise de Halet Efendinin şerrinden sakınarak bu bahse dair kimse ağız açamıyordu. Halbuki devlet gemisinin dümeni onun elinde olduğundan ona lazım olan ancak böyle politika ufkunda dolaşan karışık bulutlardan çıkacağı anlaşılan fırtınayı keşf ile devlet gemisini bir tehlikeye uğratmadan emin bir limana çıkarmanın çaresini düşünmek idi. Halet Efendi ise Fenerlilerin parlak parlak sözlerine aldanarak hakikat yolundan uzaklaştı. Kısa görüşünü sadece Tepedelenli Ali Paşanın vücûdunu ortadan kaldırmaya hasretmişti.

Halbuki yukarıda anlatıldığı üzere voyvodalıkları dört aileye tahsis etmekle öteki Fenerliler darıldıkları gibi, kısa zaman içinde yolsuz olarak yetiştirdiği Mihali dört aileden olan kıdemli ve haysiyetli Fenerlilere tercih ile Boğdan voyvodası tayin ettirmesinden dolayı onlar dahi kırılarak hepsi bir ağızdan endişeye düşen devlet adamları ile beraber Halet Efendiye lânet okumakta idiler. Mihal ise Eterya tezgâhında fitne ve fesad kumaşı dokumakta idi.

Sözün kısası Rumlar arasında bir fesad kaynamakta olduğu meydanda iken Halet Efendi bazı şahsî fikirlerine dayanarak bu türlü sözlerin halk arasında konuşulduğunu işitmez ve Fenerlilere kapılıp bu yüzden kalb gözü kapalı olduğu için bunca katî delillere göz atıp, dikkat göstermiyordu. Rumların fesadına dair bir söz olsa tahkikini Eterya azasından olan Fenerlilere havale ettiriyordu.

Hatta Tarih-i Fetrette beyan olunduğu üzere bu sırada Mora halkının isyan etmek üzere bulunduğu İngiltere sefareti tarafından Bâb-ı âli'ye haber verilince meselenin araştırılması için Divanhâne tercümanı Nikola Mavrozi Bey Mora'ya gönderildi. Nikola ise Eterya azası olduğu için Mora'ya varışlarında milletine nasihat etmesi şöyle dursun bir an önce isyanı başlatmaları için eşkıyaları teşvik ettikten sonra İstanbul'a dönüşünde Osmanlı devletinin Mora hıristiyanlarından her şekilde emin olması lâzım geleceğini ifade etti. Durumun hakikatini bilmeyen devlet ileri gelenlerini kandırdığı için Mora'ya asker sevkinden vaz geçildi. Bununla da yetinilmeyerek daha önce bazı sebeblerden dolayı rehin olmak üzere tevkif edilen Mora kocabaşılarından Mavro Mihal'in oğlu Yorgi'nin sebili tahliye edildi. Yoksa İngiltere devletinin çeşitli uyarmaları üzerine vaktiyle kâfi sayıda asker ve mühimmat gönderilmiş olsaydı Mora Rumları isyâna cesaret edemezlerdi. Etseler bile geçmişte görülen benzerleri gibi isyan ateşi bastırıldı.

Nikola Mavrozi gibi bir hainin sözüne aldanıp da Viyana kongresinde Osmanlı devletinin istiklâlini birinci derecede savunan ve savunmaya devam eden İngiltere'nin uyarmalarına kulak asmamak o asrın hayret edilecek hallerindendir.

Gariptir ki, devlet adamlarının bu yanlış tutumları daha sonraki bazı hadiselerle de tekrarlanmıştır. Şöyle ki:

İngiltere devleti bir müddetten beri Mora hıristiyanlarının isyân etmek niyetinde olduklarını hissetmiş ise de bu hususta tafsilat olmadığından durumun tetkik ve araştırılmasını Badıradaki konsolosuna havale etmiş. Konsolos da güyâ Mora halkını Müslümanların elinden kurtarmak için memleket halkından gerektiği kadar asker toplamak üzere devleti tarafından görevlendirildiğinden bahisle Komaniyoti isimli kardeşlere asker yazmak üzere bir kuruş ödeyerek, paranın ne sebeble verildiğine dair ellerinden bir senet almıştır. Orada bulunan Eterya memurları durumu haber alınca Osmanlı devletinin ecnebiler hakkındaki şüphelerini kuvvetlendirmek ve yakın zamanda isyâna hazırlanan Mora halkından onların gözlerini uzaklaştırmak için şöyle bir yalan hazırlamışlar: Komaniyoti kardeşleri Badıra metropolidinin yanına çağırarak İngiltere konsolosunun kendilerine yaptığı teklifi Badıra voyvodasının huzurunda anlatırlarsa bundan dolayı kendilerine bir zarar gelmiyeceğine

söz verdikten sonra durum henüz Eterya'ya girmeyen Badıra kocabaşısı Nikola Levendi vasıtasıyla voyvodaya haber verilmiş. Voyvoda ilk anda bu habere inanmamış ise de Komaniyoti kardeşlerle arkadaşlarını çağırıp sorunca, metropolidin öğrettiği şekilde beyanda bulunduklarından başka o sırada ortaya çıkan Tepedelenli Ali Paşa olayı dahi İngiltere devleti hakkında Osmanlı devletini şüphelendirdiği için, adı geçen şahısların ifadelerine inanan voyvoda derhal özel posta çıkararak İngiltere'nin Mora'yı zaptetmek üzere asker tooplamaya başlamış olduğunu Mora valisine bildirmiştir. Her şeyden habersiz vali de durumu Bab-ı Âli'ye bildirmiş olduğundan, Bab-ı Âli'nin İngiltere hakkındaki şüpheleri kuvvetlenerek ondan sonra Mora işleri hakkında İngiltere tarafından yapılan uyarmalar ters yorumlama gelmiştir.

Tesadüfe bakın ki, Mora liman ve körfezlerinden bazılarının sularını ölçmek üzere görevlendirilen bir İngiliz gemisi adı geçen hadisenin peşinden Badıra limanına gelişinde geminin kaptanı mahalli hükümetinin şüphesini çekmemek düşüncesiyle limanın sularını gece ölçmeğe karar vermiş. Bunun için de Rum gemicilerinden bir kılavuz bulmağa mecbur kalmıştır.

Kılavuz da bu durumu Badıra'daki Rus konsolosunun tercümanı Paparigopolo'ya anlatmıştır. Rigapolo ise fesad ve düşmanlık yapmak için fırsat arayan Eterya takımından olduğu cihetle bu hadiseyi Osmanlı devlet adamlarının İniglтere devleti hakkındaki şüphelerini biraz daha kuvvetlendirecek bir şekle sokmak üzere mâcerâyı Badıra metropolidi ile koca başısına anlatmış. Aralarında konuşulup kararlaştırıldıktan sonra güya İngiltere devleti Mora yarımadasını zaptederek Cezair-i Seb'a'ya katmak niyetinde olduğundan bunu gerçekleştirmede yardımcı olmak üzere Mola sahillerinin sularını ölçmek üzere bir gemi göndermiş olduğunu bir vasıta ile Badıra voyvodasına bildirmişler. Voyvoda tarafından «acaba buna bir delil bulmak mümkün olur mu?» diye sorulunca da kılavuzun ifade etmiş olduğu gibi kaptan gece falan saatle sahilin sularını ölçmeye başlayacak. Durumu anlamak için mahalline itimat edilir bir adam gönderilirse şüphe kalmaz denmiş. Bunun üzerine bildirilen saatte Voyvoda tarafından gönderilen adam kaptanın suları ölçmekle meşgûl olduğunu görüp, hükümet konağına dönerek durumu haber vermiş. Düşmanların hilesinden habersiz olan voyvoda yine özel posta çıkartarak keyfiyeti Mora valisine haber vermiş, o da Bâb-ı Âli'ye bildirmiştir. Hakikaten bu husus dahi Bab-ı Âli'nin İngiltere hakkında olan şüphelerini artırmıştır. İngiliz sefaretinin uyarması üzerine evvelce Mora'ya gönderilmek üzere hazırlanan asker ve mühimmatın gönderilmesinden vazgeçilmiştir. Halbuki İngiltere Mora'yı zaptetmek niyetinde olsa, Moranın Osmanlı askerinden temizlenmesi çaresini araması tabii idi. Yoksa Mora'ya asker ve mühimmat gönderiniz diye ısrar etme ihtimali var

mıydı? Meselenin halli pek kolay ve basitti. Halet Efendi zeki bir adam olduğu halde böyle açık bir meseleyi anlamamasını akıllar almaz. Bilmem ki bu hususta İngiltere'ye de mi düşmanlığı vardı. Yahut kendisinin büyük hatalarından olan Yanya meselesinin daha büyük bir olayı doğuracağını anlayıp da kendisine şaşkınlık mı gelmişti? Yoksa Fenerlilerin her sözüne kapılıp da küçük işlerde bile aklını yormuyor muydu?

Her ne ise Eterya mensupları yabancı ikazların tesirinden de emin olarak enine boyuna at koşturup fesadlarını yaymaya devam ediyorlardı. Bundan dolayı bu sırada Eterya memurlarından birinin yazmış olduğu mektupta (Osmanlı devlet adamlarının düşünce ve teşebbüslerimize dair ecnebiler tarafından şimdiye kadar yapılan uyarmalara kulak vermediklerine hiç şüphemiz kalmadı. Yanya dolaylarında bulunan kaptanlar Tepedelenli Ali Paşa aleyhinde bulunmak üzere Osmanlılar tarafından kendilerine bu defa pek çok para ve hediye verilmiş ise de Tepedelenli Ali Paşa şimdiki halde dayanmaya devam etmekte olduğundan adı geçen kaptanlar genel başkanını emrettiği şekilde yardım edeceklerdir) diye yazılmıştır.

İki sene evvel olduğu gibi bu sırada da Amerika cumhurbaşkanı tarafından Osmanlı devleti ile ticaret anlaşması yapmak üzere bir elçi geldiyse de, İngiliz elçisi «Osmanlı devletinin Amerika ile anlaşma yapması İngiltere devletini güçendirir» diyerek karşı çıktı. İngiltere devletinin arzusunu kabul etmek o vakit Osmanlı devleti için zaruri olduğundan hicri 1236 senesi başlarında Amerika sefirine «şimdi anlaşma yapmanın zamanı değildir. Ancak Amerika tüccarlarının şimdilik gümrük tezkereleri ile ticaret yapmalarında sakınca yoktur.» diye cevap verilerek savuşturulmuştur.

Osmanlı devleti İngiltere ye bu derece saygılı, İngiltere ise iyi niyetli olarak Mora'ya asker sevkini zaruri görerek hatırlatmakta idi. Bazı devlet adamlarının ise Eterya takımının yalanlarına kanarak İngiltere hakkında şüpheye düşüp devleti bu hususta İngiltere'nin manevi yardımdan dahi mahrum bırakmalarına esef etmekten başka birşey yapılamaz. Halet Efendi böyle şahsi düşmanlıklar ile uğraştığı sırada Eterya ise harekete geçmek üzere serbestçe hazırlıklarını tamamlamakta idi.

ETERYA'NIN NİYETLERİ

Eterya menaupları uzun zamandanberi Mora'dan Eflâk ve Boğdan'a kadar işletmekte oldukları fitne tezgâhlarının meyvelerini, artık piyasaya sürmek azminde oldukları için niyetleri hakkında kaleme almış oldukları raporlardan birisi seçilerek uygulamaya konulmuştur.

İddianın özeti, Osmanlı devletini işgâl için Sırplıların hemen ayaklandırılması ve İşkodra halkı harbe hazır ve istekli olduklarından, onları oyalamak için Karadağlıların İşkodra tarafına tecavüz ettirilmeleri, Tepedelenli Ali Paşa'nın yanındaki Rum kaptanları cemiyete almakla beraber, Ali Paşa ile aralarında bir anlaşma senedi imzalamak üzere Yanya'ya bir memur gönderilmesi, Mora ile Akdeniz adaları halkını bir an önce isyân temeleri için cesaret vermek üzere Umumi Nazır ile baş rahib Grigoryan'ın Akdeniz sahillerini gezip, dolaşmaları ve Moralıların isyânından önce Osmanlı donanmasının yakılması meselesinin İstanbul içinde konuşulması ve Eterya sempatizanlarının elinde bulunan ticaret gemilerinden on tanesinin Akdenize açılarak isyan etmeleri, Mora'ya gönderilmek üzere Eflâk ve Boğdan'dan fazla miktarda para temin edilmesi, Mısır ve Kıbrıs'tan vaadedilen para yardımlarının tahsili ve Mora ihtilâlinin devamınca Mısır vâlisinin tarafsız kalmasına çalışılması. Rusya ve Napoli devletlerinin ve Mısır valisinin askeri hizmetlerinde bulunan Rumların Mora'ya iadeleri ve Mora'ya silâh gönderilmesi hususlarından ibarettir.

Bunun üzerine Sırbistan, Karadağ, Yanya, Mora, Mısır, Kırım, Eflâk ve Boğdan'a özel memurlar gönderilerek, adı geçen raporun maddelerinin tatbikine başlanması ve İstanbul'da bulunan Millet sandığında fazla miktarda para toplanmasına özen gösterilmekten başka, İstanbul'daki gizli cemiyet yolu ile, İstanbul'da bulunan Rum kaptanlarından ihtiyaç olduğu takdirde, gemilerini gerekli malzeme ile birlikte millet uğruna fedâ edeceklerini ve her gemiden silâhlı on nefer çıkaracaklarını garanti eden belgeler alınmıştır.

Fakat genel başkanın ısrarı üzerine Osmanlı donanmasının yakılmasından vazgeçilerek, olduğu gibi ele geçirilmesine karar verilmiş ve buna dair bir rapor hazırlanarak başkan tarafından İstanbul'daki gizli örgüte gönderilmiştir.

İçindekiler: İstanbul ile birlikte Osmanlı donanmasının da olduğu gibi ele geçirilmesi hakkında ve tersane Kaptan Ağası Kostanti Koçu'nun şimdiden Bahriye Nazırı tayin edildiğini açıklayan ve onun vasıtası ile gereği kadar asker toplanmasını isteyen bir takım batıl hayallerden ibarettir. Bu da başkanın beslediği faydasız hayallerden olduğu halde, İstanbul'daki gizli örgüt tarafından da onaylanmıştır. Buna dair başkan tarafından milâdi yirmi dokuz Teşrin-i şâni 1820 tarihiyle takdim olunan mektupda: (Can, mal, mezhep ve vatanımızın düşmanı olan Osmanlıların deniz kuvvetleri ile kara kuvvetleri, hazineleri ile mühimmat ve harp malzemeleri İstanbul'da bulunduğundan, gerek İstanbul ve gerek donanmanın diğer memleketler ile beraber ele geçirilmesi lazımdır. Çünkü duruma göre düşman bu aralık donanmasını kaybedecek olursa, harp

gücünün yarısını kaybetmiş olacağı gibi, yardım için İstanbul'a hücum edecek olan Anadolu halkı da böylece Rumeli tarafına geçemiyecektir. Bu surette hem Rumeli ve hem de Akdeniz adaları hıristiyanları düşmanın tecavüzlerinden korunmuş olur. Herhalde İstanbul ve donanmanın ele geçirilmesi işine son derece ehemmiyet verilmesi işin icablarındandır.» diye yazılmış ve hemen gereğine teşebbüs edilmişse de, bu düşüncenin tasarıdan uygulama sayfasına geçilmesinin zor ve belki de mahzurlu olduğu anlaşılınca, gerek İstanbul'daki gizli örgüt, gerekse adı geçen kaptan ağası Kostanti Koço Osmanlı donanmasının zabtından vazgeçerek tamamen yakılması için lâzım gelen tedbirin alınmasını tercih ve teklif etmişlerdir.

Başkan ise onların bu teklifini kabul etmemiş. Osmanlı donanmasının mutlaka zaptı için İstanbul'daki gizli örgüte şiddetli emirler vermiştir. Adı geçen cemiyet İstanbul'da toplanan harp malzemesinin bu gibi büyük işler için yeterli olmadığından bahisle, yeteri kadar mühimmat ile harbe elverişli otuz kadar ticaret gemisi ve üç kumandanın İstanbul'a gönderilmesinin gerekeceğini Cevab olarak başkana yazmıştı. Hal böyle iken Başkan sözünü dinletme hayâli ile kendisinden istenen yardımı yerine getirmeye kudreti yetmediği halde yine Osmanlı donanmasının zaptına dair olan isteğinin tamamen yerine getirilmesi husûsunda ısrar etmiştri.

İstanbul'daki gizli örgüt bunun yapılır bir iş olmadığını anlamış ise de, başkanın isteğine aykırı hareket edecek olurlarsa, Mora ihtilâlinin geri kalmasını doğuracak bazı sebeblerin ortaya çıkmasından çekinerek onun isteği doğrultusunda hareket etmeğe mecbur kalmışlardır. Hemen para, levâzımât ve diğer şeylerin temini için de Moskova'da bulunan ticaret şirketinden, Hoca bey'de ve başka yerlerde bulunan Rum tüccarlarından yardım istemişler. Yardımın sebebi gizli örgüt tarafından Eterya'nın kullandığı şifre ile ticaret şirketine bir mektub yazılmıştır.

Gizli cemiyet bu şekilde her tarafa başvurmuş ise de hiçbir taraftan olumlu cevap alınamayacağı anlaşılınca ister istemez Osmanlı donanmasının zaptından vazgeçilmiştir. Bunun yerine İstanbul, Üsküdar ve donanmanın yakılması ve Sultan Mahmud Han Hazretlerinin sağolarak ele geçirilmesi çaresinin aranılmasına karar verilmiştir. Durumu tekrar başkana bildirdikleri zaman o yine eski hayalleri üzerinde ısrar etmiştir. Aleksandır İpsilanti'nin nasıl hayali ve zevzek bir şahıs olduğu bu düşüncesi ile de güzelce ortaya çıkıyor.

Bilginler demiştir ki, «şehvet eğer kudretten fazla olursa, isteğine ulaşmadan önce cismin helâki muhakkaktır.»

GENEL BAŞKANIN TEŞEBBÜSLERİ

Hicri (1236) yılının başında Aleksandır İpsilanti tarafından Rum ileri gelenlerinin her sınıfına hitaben ve 8 Teşrini evvel 1820 tarihiyle bir beyanname hazırlanmıştı.

Bu beyannameyi Akdeniz sahillerinde ve adalarında neşretmek üzere Dimitri Temli görevlendirildikten sonra Aleksandır İpsilanti, kâtibi Salanti'yi yanına alarak Gişnov'a hareket etmiş ve bir iki gün sonra Efsanto da onun yanına gitmiştir.

Dimitri Temli Akdeniz tarafına gitmek üzere İstanbul'a geldiğinde bu beyannâmenin içindekileri tekid eder mahiyette ruhâni reislere hitaben Rum patrik'i Griporyos Efendiden ve Akdeniz adaları ve sahillerindeki Rumların ileri gelenlerine hitaben, Mevruzilerden olup, o zaman daniz tercümanı olan Nikoloki Mevruzi beyden bir tavsiye mektubu almıştır.

Patrik efendi bu mektubu çok üstü kapalı yazmıştır. Hükümet eline geçer düşüncesi ile Aleksandır İpsilanti'nin adını yazmayıp Rifatlû sözü ile onu ima ederek düşüncesini açıklamıştır. Çünkü o zaman resmi yazışmalarda rifatlû ünvanı tayin ve azledilen Eflâk ve Boğdan voyvodalarına ve Divanı hümayun divanhâne tercümanlarına mahsustu. İpsilanti de o meslekte bulunmuş olduğundan, fesadlık işini bilen Rumlar bu sözler patriğin derdini kolaylıkla anlarlardı.

Nikola Mevruzi dahi mektubunu kapalı ifadelerle yazmış ise de Eterya'ya mensup olanlar yanında manâsı açık idi.

Genel başkan adı geçen beyannâmenin maddelerinde özet olarak, bütün Avrupa halkı kaybetmiş oldukları istiklâl ve milliyetlerinin geri verilmesine ve hükümdarlar adına olan zâlimlerin tecavüzlerinin önlenmesine çalışıp çabaladıklarından beri Yunanistan'ın tabii aydınlık ve neşrolunan ilim ve maarifin tesirleriyle halkın gözlerinin açıldığını yayarak artık zalimin zulmü altında durmak çirkin ve namussuzluk olduğundan bahisle atalarımız olan eski Yunanın diğer milletlerden öne geçmelerine sebeb olan akıl, görüş ve yardımlaşma azmi şimdi milletimizin kalplerinde güzel bir şekilde görülüyor. Deniz ticareti dindaşlarımızın elinde olup, eski Yunanın İranlı'ya yaptıkları gibi bunlar dahi bir fedakarlık yapmaya istekli ve hazırdırlar. Kara muharebelerinde dahi eski Yunan kumandanlarına eş nice yiğitler meydana çıkar gibi şiddetli tâbirler kullanarak yabancı devletlerden yardım istemeden hemen Rumları isyana teşvik etmiştir.

Sözünün gelişinden anlaşıldığına göre Aleksandır İpsilanti, Aksonta'dan reis ve koruyucu vekâletini aldığı gibi, kendisini dev aynasında görmüş ve Şark imparatorluğunu kurmuş. Onun bu şuursuzca hareket ve

düşünceleri bulunduğu yere uygun olmayıp, manyak bir şahıs olduğuna delildir.

Bu durum Rusya, Avusturya ve Purusya gibi mutlak hükümet sahibi olan devletlerin işlerine gelmiyordu. Bu sırada İspanya ve Napoli halkı istiklâl davâsı ile ayaklanmışlar, bu ise Avrupanın büyük devletlerinin aralarında kararlaştırdıkları politikaya aykırı olduğundan, büyük devletler onların ayaklanmalarını bastırmakla meşgûl idiler. Bu sırada İpsilantizâdenin adı geçen beyannâmesi kendisini koruyabilecek olan Rusya İmparatorunun Politikasına hiç uygun düşmüyordu.

Kaldı ki, Rusya Mora ve Akdeniz adaları halkını Sırplar gibi gerektiğinde Osmanlı devleti aleyhinde kullanmak üzere elinde bir âlet gibi bulundurmak istiyordu. Yoksa Rumların kendi kendilerine kalkıp da şark İmparatorluğunu kurmalarına asla razı olmazdı.

Bir de adı geçen beyannâmenin kapsamı Yunan milliyetçiliği esasına dayanmış olduğundan dört milyonu bulan Eflâk ve Boğdan halkına ve Rumelide bulunan Uluhları içine almıyordu. Hele Sırplar tamamen dışarda kalmışlardı.

Halbuki yukarıda açıklandığı üzere Kara Yorgi idam olunduktan sonra Eterya Miloş'un gelmesi için ayaklanmıştı. Hatta Eterya tarafından daha önce Sırbistan'a hususi davetci gönderilmesi üzerine Miloş tarafından Eterya'ya 25 Mayıs 1820 tarihi ile gönderilmiş olan mektupda «Bu defa gönderilen memurunuz bilinen meselenin tahakkuku için çalışmalara başlamak üzere olduğunuzdan bahisle, tarafımdan da bu hususda lâzım gelen yardımın yapılmasının lâzım geleceğini beyan etmiştir. Gaspudar tarafından yapılan tenbihlerin tamamının yerine getirilmesine hazır olduğunu beyan ederim» diye yazılı idi.

Miloş'un Guspudar'dan maksadı Rusya İmparatoru olmak gerekir. Ve imparator emrettiği gibi, Sırpların ayağa kalkacakları belli idi. Ama doğrudan doğruya imparatorun emri olmadıkça yerlerinden hareket etmezlerdi. Çünkü Sırplar ağır adamlar olduklarından Eterya mensuplarının şüpheli sözlerine kapılıp da hemen kendilerini ortaya atmazlardı.

8 Teşrini evvel 1820 tarihiyle Eterya mensuplarından binbaşı Sava'nın Aksonta'ya gönderdiği oldukça da tafsilatlı bir mektup dahi Sırpların kolaylıkla isyana kaldırılamayacağını isbat eder. Bununla birlikte Miloş daima ihtiyatlı davranır ve işini iki yüzlü tutar bir adamdı. Bu yüzden Eterya'yı ümide düşürecek hareketlerde bulunuyor ve Eterya'dan biraz zahire ve cebhane çarpmağa çalışıyordu.

Eteryanın aradığı ise reis ve yardımcısı adına yapılacak tebligat neticesinde derhal Sırpları ayağa kaldıracak, Osmanlı devleti onlarla uğraşırken beri tarafta işlerini becermekten ibaretti.

Bu sebeble 24 — Teşrinievvel 1820 tarihi ile başkan tarafından Miloş'a gönderilen mektupda (Yüksek emre uyarak Osmanlı devletinin hakkımızdaki niyet ve düşünceleri hakkında elde edilen bilgiler tarafınıza arzedildi. Şöyleki: Osmanlı devleti bu defa Tepedelenli Ali Paşa üzerine sevk ve Rumelinin diğer yerlerinde topladığı askerden başka ilkbaharda Mora ile Sırbistan'a gönderilmek üzere Anadoludan dahi fazla miktarda asker toplamaktadır. Bu itibarla Mora'dan Tuna'ya kadar ve hatta İstanbul'da bulunan Rumların gelecek Teşrinisaninin on beşinde istiklâl bayrağını çekmeleri için lazım gelenlere emir ve tenbih yapıldı. Sırplılar da düşmanın harp hazırlıklarını Eflâk ve Boğdan'da bulunan Müslümanların kovulup ve öldürülmelerine başlamanız gerekir. Ben dahi gereği kadar asker, para, mühimmat ve diğer levazımatı alarak, gelecek Teşrini saninin yirmisine kadar Sırbistan'a gelir ve tarafınıza bildirmekle görevli olduğun hususları sözlü olarak açıklarım. Bab-ı Âli ile Rus elçisi arasında geçen müzakerelerin gidişine bakılırsa aralarında yakında harp ilân edileceğinde şüphe yoktur) diye yazılıdır.

Bu mektubun başındaki yüksek emir sözünden Aleksandır'ın maksadı hayali başkanın emri olup, Miloş ise bunu bilhassa Rusya imparatorunun emri manâsına alıyordu. Böylece iki tarafın düşüncelerinde birlik yoktu.

Bununla birlikte o sırada Bükreş anlaşmasına dayanarak Sırplar müstakil bir imâret kurarak kendi içlerinden birini seçimle beylik'e getirmek gibi isteklerde bulunuyorlardı. Miloş dahi bu hususları İstanbul'a göndermiş olduğu adamları aracılığı ve Rus elçisinin yardımı ile Bab-ı Âli'ye tasdik ettirmek ve kendisi bey olarak kalmak arzusunda idi. Fakat Bab-ı Âli'den işine yarar bir cevap alamadığı için canı sıkılmış ve hatta 26 Eylül 1820 tarihi ile Eterya azasından birine göndermiş olduğu mektupta «Milletimize ait bazı meselelerin halli için İstanbul'a gönderdiğimiz memurlara henüz bir cevap verilmemiştir. Ben her şeyi yapmağa hazırım, siz de gerekenin yapılmasına yardımcı olunuz» diye yazmıştır. Miloş'un harbe kalkışması Rusya'nın işaretine bağlı olduğu halde Miloş karakteri gereği ihtiyaten işini iki yüzlü tutarak adı geçen sene Teşrinisânisinin on dördünde Aleksandır İpsilanti ile ittifak anlaşması yapmıştı.

Genel başkanın önceden reisler ile görüştükten sonra düşündükleri tedbirler sırasında İbrail kalesine Hiristo adlı mimar vasıtası ile yirmi kadar Eterya mensubu girdikten sonra, bunlar geceleyin, tesbit edilen vakitte kale kapısını açıp, dışarıda hazır bulunacak olan Rumların içeriye alınması ile kalenin ele geçirilmesi gerçekleşecekti. Halet Efendinin öldürülmesi, Eflâk ve Boğdan voyvodalarının görevden alınarak yerlerine Eterya'nın faaliyetlerine müsaade edecek başkalarının tayini hususları kararlaştırılmıştı.

Hiristo kandırılarak İbrail kalesinin kolaylıkla ele geçirilmesi için kara tarafında tamire muhtaç olan duvarları olduğu gibi bırakılarak, yalnız Tuna tarafındaki duvarların tamirine devam olunmuştur. Boğdan voyvodası Mihail ise Genel başkanın birinci davetine uyarak Eterya'ya girdiğinden o tarafta Eterya'nın şeytanca oyunlarına kanmayarak fesadlarına engel olan yalnız Eflâk voyvodası Soço Aleko Bey kalmıştı. Onun da voyvodalıktan atılması ile arzusuna uygun geçici bir hükümetin kurulması için lazım gelenlere başkan tarafından yine milâdi 14 Teşrinisânide talimat verilmiştir. Fakat Soço Aleko Beyi hükümetten indirmek için açık bir çatışmaya gerek kalmadan Eterya azası tarafından Soço Aleko Bey doktoru vasıtasiyle zehirlenerek öldürülmüştür.

Şanî-zâdenin tahkikatına göre Soço beyin doktorunu çağırarak kötü işte kullanan Boğdan voyvodası, kötü düşünceli Mihail imiş.

Soço Bey hayatta iken Mihail'in düşünce ve hareketlerine bakarak, «kayınpederi gibi bu da bir gün kaçar. Fakat korkarım ki, Osmanlı Devletinde ihtilâle sebep olur. Ama ne çare nüfuz sahiplerini ve idarecileri kandırmış olduğundan aleyhine şüphe uyandırmak imkânsızdır. Çünkü çöküşe sebep olur.» diye kadılardan divan kâtibi Mustafa Efendı ile gizlice konuştuğu hakikattır, diye Şânî-zâde tarihinde kayıtlıdır.

Bükreş'de Eterya işleri hayli ilerlemiş olduğundan Soço'nun ailesi bu zehirlenme davasını meydana çıkarmadılar. Hatta hicri 7 - Rebiülâhir 1236 tarihinde Bükreş Boyarları tarafından Bab-ı Âli'ye gelen dilekçede Eflâk voyvodası Soço Aleko beyin eceli ile öldüğü yazılmıştır. İşte bu suretle Bükreş'de dahi meydan Eterya'ya kalmış ve artık engelsiz, istedikleri gibi çalışmaya başlamışlardır.

Soço'nun adı geçen konuşmasından anlaşılıyor ki, Mihail'in kötü niyetini anladığı halde derdini anlatacak bir makam bulamıyormuş. Hakikaten Soço eğer onun aleyhine bir şey yazacak olsa, kendisini felâkete uğratırlar idi. Fakat susması da kendisinin, yukarıda anlatıldığı şekilde kazaya uğramasını doğurdu. Soço'nun zehirlenerek öldürülmesi üzerine Kalimaki bey - zâde Sarı bey diye tanınan İskerlet Bey Eflâk voyvodalığına seçilerek 1236 senesi Cemaziyelevvelinin on birinde görev kendisine resmen verilmiştir.

İskerlet Bey dahi Halet Efendinin beğendikleri arasında idi. Hatta aralarında gizli olarak cereyan eden haberleşme evrakından bazıları ele geçerek tetkiki neticesinde Halet Efendinin bazı mühim haricî işlerde İskerlet beye danışarak, onun fikrine itimat ettiği anlaşılmıştır.

Yine 1236 senesi Cemaziyelahiresinin dördüncü perşembe günü Halet Efendinin can düşmanı bildiği Reisûl - Küttab Canib Efendi riyasetten azledilerek, sadrazamlık Kethüdası ve evvelce İskerlet Beyle birlik-

te Rusya müzakeresine memur olan Tevkii Hamid Efendi Reisûl-Küttab ve Darphâne Emini Hayrullah Efendi Hüsnü Beyin yerine Çavuşbaşı ve Hüsnü Bey Tevkii ve Baruthâneler nazırı Atâullah Efendi, Darphâne Emini ve Mahmud Seyda Efendi Baruthâneler nazırı oldu. Halet Efendi her nasılsa Canib Efendiyi tamamen dışarda bırakamamış ise de, hariciye işlerini kendi eline almıştı. Bu tayinlerin asıl sebebi o idi.

Ertesi gün adı geçen İskerlet Bey kardeşi ve Divan-ı hümayun tercümanı olan Nikola Bey ansızın Kayseri'ye sürüldü. Sebebi şu imiş. Bir gün Halet Efendiye giderek; «Bir sene kadar önce Eflâk ve Boğdan voyvodalıkları padişah iradesi ile bundan böyle dört hânedanlığa bölündüğü zaman, kulunuzu divan tercümanı tayin etmek istediğiniz zaman yabancı dil bilmediğim için tercümanlık yapacak durumda olmadığımı ifade etmiştim. Siz o zaman beylik senindir. Kısa zamanda bey olursun diyerek kulunuza tercümanlık gibi büyük bir işi, hakkım ve kudretim olmadığı halde verdirmiştiniz. Şimdi ise voyvodalığa yine kardeşimi getirerek beni tercümanlıkta bıraktınız. Ben tercümanlıkta bilgisizliğim sebebiyle faydalı olamam.» diye kati olarak istifa edince Halet Efendi kızarak onu sürmüştür.

Şanî-zâde tarihinde bildirildiği üzere Nikola Bey, sürgün edilmesinden dolayı memnun oldu. Ve hatta sürgün yerine giderken yolda sevinçli görünmesine çeşitli manalar verildi. Bazı akıllı kişiler bunun Avrupa hakkında gizli bilgileri vardır demekle yetindiler. Nikola Beyin yerine Mevraziler hanedânından ve kaçak İpsilanti'nin akrabalarından Halet Efendiye yakınlığı olan Fenerlilerden Kostaki bey Divan-ı hümayun tercümanı oldu. Hâlâ Rusya'da bu kadar akrabası varken, Halet Efendinin onun devlet sırları ile ilgili memuriyete getirmesine dikkat sahipleri hayretle baktılar. Ve Mihail'i, Boğdan voyvodalığına tayin etmesi gibi, bunu da anlayışsızlığına delil saydılar.

Hakikatte eski ve yeni divan tercümanlarının ikisi de Eterya takımından idiler.

Genel başkanların arkadaşları ile birlikte Mora'ya giderek orada isyan kapılarını aralayacağı kararlaştırıldığından onu Mora'ya götürmek üzere Yunan gemileri Tiryeste'ye yanaşarak oraya gelmesini bekliyorlardı. Mora'da ihtilâlin ön belirtileri görünmeye başlamış olduğundan, onun hemen oraya gelmesi; Papa Flaşe ve diğer Moralılar tarafından istenmişti.

Adı geçen başkan ise Aksanto ile birlikte önce Fransa'ya giderek harp masrafları için yardım ve Bükreş, Akkerman'da Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan anlaşma gereğince kendi ailesine ait dokuz milyon kuruşun, üç milyonu Osmanlı Devleti tarafından ödenmesi şart olduğundan, bunun da nakit olarak ödenmesi düşüncesinde olduğundan,

bu mallarını ve ailesinin Rusya'daki emlâkini rehin ederek Paris sarraflarından keyfi miktarda borç para aldıktan sonra Tiryeste'ye geldi. Orada hazır bekleyen Yunan gemilerine binerek Mora'da Manya mevkiine çıktı. Harbe başlamak kararında ve Fransızlar hürriyet ve istiklâl koruyucusu olduklarından ve bu hususta yardımlarını esirgemeyecekleri görüşünde idi. Bu sırada İstanbul'daki Rusya elçisi Estergonof ile yazışmadan da geri kalmıyordu. Eflak ve Boğdan'da bulunan Eterya dairesi için hazırlamış olduğu Yorki, Olimpo, Sava Kaminari, Yari Formaki ve Tanes Tüfenkci adlı eşkiyalar dahi harbe hazır olmaları için talimat göndermişti. O sırada Aksanto bazı işleri görerek, yine Kişnev'e dönmek üzere geçici olarak İsmail'e gelmiş ve Eterya işleri hakkında başkan ile yazışmalarda bulunmuştu. Eflâk tarafında ise aşağıda anlatılacağı üzere ihtilâl belirtileri görülmeğe başlamıştı.

EFLÂK İHTİLÂLİNİN DURUMU

Yukarıda anlatıldığı üzere Soço Aleko Beyin Eterya tarafından zehirlenerek öldürtülmesi üzerine, memleketin idaresi Eterya takımının elinde kalmıştı. Fakat Eterya henüz harp hazırlıklarını tamamlamamış olduğundan, Bab-ı Âli'yi oyalayarak biraz daha vakit kazanmak istiyordu. Bu yüzden Soço Aleko'nun eceli ile öldüğü yayıldığı gibi, 1226 Cemaziyel evvelinin başında Eflak Metrepolidi, Piskopos, Gomnos ve Boyarları tarafından Bab-ı Âli'ye gönderilen dilekçede Soço Aleko Beyin vefatının peşinden Todori ve Viladimir Suko ile Dimitri Makadoniski adlı şakiler kırk kadar eşkıya ile Bükreş'ten çıkarak, yolda kimseye zarar vermeden Gurz kazasının baş köyü olan Tergozhollari adlı köye vardılar. O tarafın halkına korku ve dehşet saçmışlar ise de yine kimseye dokunmadan bazı manastırları zapt ve oradan Tesmane manastırına varıp, kapandıktan sonra Todori, Sırplı ve Arnavud'dan ibaret olan miktarı belli neferlerle adı geçen manastırdan çıkarak Çerenc kazası ile hudut olan etraf köylerdeki hıristiyanlara bildiriler dağıtarak, bazılarını tahrik ve beş yüz kadar adam toplayıp ve gittikçe çoğalarak, sahra semtine, oradan Karayora nahiyesine ve sonra Bükreş'e dönmek niyetinde idi. Adı geçen isyanı Sırbistan'da göstererek yardımı artırmak, fazla kan akmasına sebep olmak niyetinde olduğu anlaşıldığından memleketin beşli nefarat diye anılan askeri kuvvetinin müdafaaya yetmeyeceği korkusu ile onun gibi yaramazlıklardan kaçınmaları istenmişti.

Yeni Eflâk voyvodası İskerlet Bey'in Eflâk'a varışına kadar memleket işlerinin idaresi için tarafından Mavro Kordato İstefonaki kaymakam tayin olunmuş ise de ihtiyaten adı geçen kaymakam ile muharebe edilerek, ne kadar asker ve top ister ise hemen gönderilmesi için Silistre Valisi Mehmed Selim Paşa'ya 16 Cemaziyelevvel tarihinde ve sonra du-

ruma göre İbrail, Yerköy, Niğbolu, Vidin ve Adana-i Kebir muhafızlarına muhtelif tarihlerde sadrazamın imzası ile yazılar gönderildi.

Bu hadiseyi yaratan fesatçı daha önce harp sırasında Rusya okçuyallığı şöhretini kazanarak büyüklük davası peşinde koştuğundan, durum İstanbul'da Rus elçisine bildirilince elçi dahi onu korumaktan vazgeçerek öteki eşkıya gibi mahalli hükümet tarafından yakalanarak cezalandırılması için Bükreş'teki Rus konsolosuna yazı göndermiş olduğundan Bab-ı Âli ortaya çıkan duruma göre zikri geeçn hadisenin kolaylıkla önlenebileceği ümidinde idi.

Todori ise daha evvel ticaret yüzünden epeyce servet ve son savaşta Rusya hizmetinde bulunması sebebiyle şöhret kazanmıştı. Bu yüzden tanınan bir şahıs olduğu halde Tesmane kilisesine gelişinde Eterya mensuplarından Sava binbaşıyı oraya çağırarak, ihtilâle dair neşrettiği fesad beyannamesinde «eğer Osmanlı askeri gelir diye korkarsanız, kuvvet sahibi bir devlet size yardıma hazırdır» diye yazmış ve başına on binden fazla adam toplamıştı.

Şanî-zâde tarihinde açıklandığına göre daha önce Tepedelenli Ali Paşa'nın Eflak taraflarını karıştırmak için yukarıda anlatılan Yanya'ya göndermiş olduğu yazıcısı Hançerli torunu Bükreş'e vardığında, çoğunluğunu Yanya tarafı Rumlarının teşkil ettiği beşli askerlerini tahrik ederek bu Todori fitnesi uyandırdıktan sonra haberleşerek Boğdan voyvodası Mihail Bey'in yanına gitmiştir.

Garîptir ki bu Eflak hâdisesi açıkca anlatılarak, Boğdan'da dahi öyle bir hâdisenin çıkmasına meydan verilmemesi için Boğdan voyvodası mahud Mihail Bey'e Sadrazam tarafından emir gönderilmişti. O sırada ise başkan tarafından o havalide hazırlanan eşkıya ile öncelikle İbrâil kalesinin ve sonra Tuna sahillerindeki diğer kalelerin zaptolunmasına, Sırp ve Rum eşkıyasının galibiyetine yardımcı olmak üzere Mihail beyin tertip ve yardımı ile bir alay süvari hazırlanmakta idi.

BOĞDAN İSYÂNININ ÇIKIŞI

Yukarıda anlatıldığı üzere Eterya başkanının Mora'ya gitmesi kararlaştırıldığı sırada Eflâk ve Boğdan'da isyân çıktığı halde, Rusya devletinin onayı alınmadan Osmanlı Devleti tarafından isyâncılar üzerine asker gönderilemeyeceği, gönderildiği takdirde iki devlet arasında savaş çıkması ihtimalinin fazla olduğu düşüncesi ile başkanın Mora'ya gitmesinden vazgeçilerek, önce Eflâk ve Boğdan'da isyân çıkarılması tercih edilmiştl.

Eterya başkanının şöhret hırsı ile basireti bağlanmış, devletlerarası münasebetler gereğince Rusya'nın Eflâk ve Boğdan'da çıkacak isyânı bas-

dırmak için asker sevkine razı olacağını ve Eflâk ve Boğdan'da Osmanlı süvarisine engel olacak Manya dağları bulunmadığını düşünüp hatırlayamıyordu.

Fakat öncelikle Sırpların isyân bayrağını açmalarının lâzım geldiğini düşünüyordu. Yukarıda arzedildiği gibi Eflâk'ta yapılan nümayişten maksad da zannıma göre Sırpları ayaklandırmaktı. Sırbistan'da ise bir hareket girmediğinden şüpheye düşüyordu. Bununla beraber o sırada Boğdan'da beliren fikir ayrılığını ortadan kaldırmak için, Boğdan voyvodası Mihail beyin ve yakınlarından Yakovaki ile Peteve'nin oylarına başvurmak ve sonra gönderilecek talimata göre hareket edilmek üzere, başkan kendi sekreteri Lasati'yi Yaş'a gönderdiği sırada, itimad ettiği kişilerden Arsaidi Papa ile Petro İpsalide'yi dahi Miloş ile olan anlaşmalarını sağlamlaştırmak ve hemen isyâna teşvik için Sırbistan'a göndermişti. Ve 7 Kânunusâni 1821 tarihi ile kanaatınca Miloş'a tesirli bir mektup yazmıştır.

Başkan hayâli geniş garib bir şahıs olduğundan, bu sırada Yanya tarafını da zaptedivermek üzere Tepedelenli Ali Paşanın hizmetinde bulunan Rum eşkiyalarına Kânunusâninin sonunda bir talimat göndermiştir.

Bu ham bir hayâl olduğu için bahsetmeğe değmez. Gelelim Sırplı ile olan temaslarının neticesine: Miloş kendi mevkiini korumak için son derece çekingen ve ihtiyatlı hareket ederdi: Sırplılar ciddi ve maddi bir menfaat ararlar, öyle asılsız nümayişlere ve böyle hayâli sözlere kapılmazlardı. Hurşid Paşa'dan yedikleri darbeyi henüz unutmamışlardı. Eterya başkanı ise kuru lâf ile hemen Sırpları isyâna başlatmak istiyordu. Halbuki Osmanlı Devleti o zaman henüz Eterya'nın sırlarını öğrenmemiş ise de, yukarıda açıklandığı üzere Rumların kötü niyetlerini belgeleyecek pek çok deliller ele geçirmişti. Dışardan da bunları doğrulayan bazı istihbaratı olduğundan, her tarafa kati emirler gönderilmişti. Evvelce mektup ve ilânlarla Niyavüşte tarafına gönderilen Dimitri İpartor'u casus sıfatı ile yakalanarak idam edildiği gibi, yukarıda adı geçen Miloş'a gönderilen Aristidi Papa dahi yanındaki evrakla birlikte Ada kalesinde yakalanmıştır.

Bu yolda yakalanan Rumlar, aman ve zaman verilmeden derhal idam edilmekte idiler. Bununla birlikte Mihal bey bu sırada Halet Efendiyi kandırarak Rumlar hakkında şiddetli cezalardan vazgeçirmek niyeti ile güya Rusya ve Fransa'nın aralarında bir anlaşma yaptıklarına dâir bir yalan haberi Halet Efendi'ye gizli bir mektupla bildirmiştir.

Eterya başkanı, Dimitri'nin katlinden ve Arestidi'nin yakalanmasından son derece üzülmüş ve bir taraftan da sanki Osmanlı Devleti'nin Eterya'nın teşebbüslerinden haberdar olduğu yayıldığından, başkan derhal isyânı başlatmak üzere Boğdan'a gitmeğe karar vermiş ve durumu Boğdan voyvodası Mihal beye yazmıştır. Bunun üzerine Mihal bey henüz

süvari alayının kuruluşunun istenen dereceye ulaştırılamamış ve İbrail kalesinin zaptı için gerekli malzemenin tamamlanamamış olduğundan bahisle işin bir müddet daha geri bırakılmasına çalışmış ise de, Eflâk ve Boğdan'da bir taraftan açık açık asker yazılmakta, bir taraftan da yazı ve hareketlerle isyâna kalkışılmakta olduğundan işin artık gizlenecek yanı kalmadığı görülerek ve levazımatı tamamlayalım derken Eterya'nın teşebbüslerinden beklenen faydayı yok edecek zorlukların çıkmasından çekinilerek ve Osmanlı donanmasının ele geçirilmesi mümkün olmaz ise de, ne şekilde olursa olsun İstanbul ile birlikte yakılması hakkındaki düşünce yerine getirilir ve Miloş ile yapılan anlaşma gereğince Sırplar dahi Osmanlı Devleti aleyhine ayaklanırlar hayâline dayanarak, genel başkan isyâna Boğdan'dan başlamağa karar vermiş ve Aksanto'nun süratle Kişnev'e gelerek görüşmesi için Aksanto'nun oturduğu İsmail'e 16 Şubat 1821 tarihli bir mektup göndermiştir. Ve Şubatın ondokuzunda bilinen düşüncelerinin tatbiki için Boğdan'a girmek niyetinin mutlak olduğunu Boğdan voyvodası Mihal Soço beye bildirmiştir. Mihal bey artık noksanların tamamlanmasından vazgeçerek hemen bu husus için hazırlamış olduğu zâhire ve başka şeylerin başkana teslimi için lâzım gelen tenbihleri yapmış ve Şubat'ın sonunda yanında bulunan Hançerli torununu Basarabya hududunda başkanı karşılayarak Yaş'a getirdi. Mihal Bey de son derece saygı ve hürmetle karşılamış ve başkan Yaş'a girer girmez Boğdan'ın her tarafında isyân ateşi ve ihtilâl parlamıştır. Ve (Rum taifesi Osmanlı hükümetinden yakasını kurtarmaya başlamıştır. Bağlı bulunduğumuz Rusya imparatoru Aleksandır arkamızdan kalabalık bir ordu ile gelmek üzeredir. Şimdiye kadar İstanbul'u denizden Ruslar, karadan da Rumların zaptetmesi gerekir) anlamında her tarafa beyannâmeler dağıtılarak, başkan bütün Rumları isyâna davet etmiştir.

O sırada birçok çapulcu Vasil Karabiye adlı eşkiyanın emrine girer. Kalas kasabası üzerine hücum ve voyvodalar tarafından tayin edilen Tuzcu ve gönüllü askerleri Apasi tabir olunan subaylara silâhlarını terketmelerini teklif ettikleri zaman bunlar karşı koymuşlarsa da, eşkıya kalabalık olduğundan, galip gelerek Kalas kasabasını yakmışlar ve Kalas iskelesinde bulunan yirmi kadar Müslümanlara ait ticaret gemisinden ele geçirdiklerini yakmışlar. Gerek gemilerde ve gerek karada buldukları Müslüman halkı çeşitli ezâ ve işkence ile katlederek mal ve eşyâlarını yağma etmişler. Fakat Müslümanlardan birkaçı bir yolunu bulup kaçarak kurtulmuşlardır. Bu olay 6 Cemâziyelâhır 1236 tarihinde meydana gelmiştir.

Bu esnâda Rusya ve Lehistan içlerinde birçok Rumlar toplanarak başlarına üç renkli, yâni, siyah, kırmızı ve beyazdan oluşan ve kokard adı verilen Cumhuriyet rozetleri takıp ve kırmızı haçlı beyaz bayraklar açarak bir ağızdan «hürriyet ve serbestlik var olsun» diye bağırmaya baş-

lamışlardı. İstanbul'un bunlardan hiç haberi yoktu. Halet Efendi hâlâ yalancı Mihal'den hayır bekliyordu. Mihal ise yukarıda anlatıldığı üzere başkanın Boğdan'a geleceğine dâir olan mektubunu aldığı gibi İstanbul'daki akrabası ile kapı kethüdalarının bir an önce İstanbul'dan bir tarafa kaçıp gitmeleri için Eterya cemiyeti vasıtası ile bir mektup yazdıktan başka, Bâb-ı Âli'yi kandırmak için reis efendiye gösterilmek üzere kapı kethüdasına ayrı bir mektup göndermiştir.

Şöyle ki: «Olayın tahkikatına göre Rusya generallerinden Aleksandır İpsilanti bu kez Eflâk'ta meydana gelen karışıklıklardan yararlanmak üzere kıyafet değiştirerek Purut nehrini geçerek Boğdan'a girmek niyetinde bulunduğundan bu durumda adı geçen general hakkında imaret tarafından ne şekilde muamele yapılması geleceğini bilemediğinden, durumu reis efendiye izah ile beraber bu konuda gerekli talimatın bir an önce tarafıma gönderilmesini diler ve bundan böyle elde edeceğim bilgileri dahi yüksek taraflarına arz ve takdim edeceğimi ifade edesiniz,» diye yazmıştır.

Kapı kethüdası bu mektubu gizli olarak Hariciye nazırı Hamid Bey'e gösterince, Hamid Bey bilgisi kıt bir kimse olduğundan, durumdan padişahın haberi olursa Osmanlı Devleti ile Rusya arasında harp çıkmasının kuvvetle muhtemel olacağından bahisle, Mihal bey tarafından geniş bilgi gelinceye kadar, bu durumun gizli tutulmasını kapı kethüdasına tenbih etmiştir.

Halbuki kapı kethüdası ve emrindekiler ve Mihal Şoço Bey'in kardeşi, kaçak Karaca Bey'in oğlu Vaski, kapı kethüdalarından Eşkine'nin oğlu aile ve çocukları ile birlikte 11 Cemâziyel-ahır 1236 senesi perşembe günü sandal ile Karadeniz Boğazı ağzında hazır bekleyen Rus ticaret gemisine binerek Rusya'ya kaçmışlar.

Ertesi günü Hançerlioğlu Aleko Bey akşam yemeği yerken biri gelip, onu odadan dışarıya davet ederek, eline imzasız bir pusula verince o da derhal aile ve çocukları ile birlikte Rus ticaret gemisine binerek öbürleri gibi Rusya'ya gitmiş. Meğer Şâni-zâde'nin beyanına göre Aleko beyin fesad hakkında bilgi almak için Tepedelenli Ali Paşa tarafından Bükreş'e gönderilmiş olan kardeşi oğluna daha önce yazmış olduğu mektubunu Serasker Hurşid Paşa ele geçirerek İstanbul'a göndermiş olduğu o tezkerede yazılı imiş. Şâni-zâde, onların kaçışını anlattıktan sonra diyor ki: Bu maddi delilden devlet erkânı üç gün sonra haberdar olarak, ortaya çıkacak neticeyi beklemeye başladılar. Neticede kaçanlar 8 Mart 1821 günü Hoca bey'e varmışlar. Ve o gün onların gelişi hakkında Hoca bey'de Eterya mensuplarından Istınat Komabari tarafından İsmail'de bulunan Aksanto'ya bir mektup yazılmıştır.

Hesaba göre onların kaçışından Bâb-ı Âli'nin haberinin olması, onların Hoca bey'e varmaları ve onların varışları hakkında Aksanto'ya mektup yazılması işi bir günde olmuştur. Bundan da anlaşılıyor ki, o vakit hükümetin müsamaha ve ağırlığı ile Eterya'nın dikkat ve sürati birbirine uygun imiş.

Adı geçen mektupda Bükreş ve Kalas olaylarından devlet haberdar ise de şimdilik sükûnet hakim imiş diye yazılıdır. Halbuki Bükreş olaylarından devlet önceden haberdar olmuş ise de gerekli ehemmiyeti vermemişti. Ama Kalas olayı Cemâziyelâhirenin altısında olmuş ve dört gün sonra adı geçen Fenerliler kaçmışlardır. Bu zaman zarfında posta ile Kalas'taki hadisenin haberi gelemezdi.

Fakat şurası gariptir ki, Rumların kötü niyetlerinin açığa çıktığı nazik bir zamanda, bu kadar tanınan ve bilinen Fenerlilerin aileleri ile beraber İstanbul'dan kaçtıklarını hükümet üç gün sonra haber alabilmiştir. Ve acaba bunun altından ne çıkacak derken Boğdan'da isyân çıkmış olduğu haberi gelmiştir.

Gelelim Aksanto'nun hareketlerine: Aksanto yukarıda geçtiği üzere Kişnev'a gelmesi hakkındaki başkanın mektubunu alır almaz İsmail'den hareket etmiş ise de havalar bozuk olduğundan zorlukla Şubat'ın yirmi üçünde Kişnev'a varabilmiştir. Aleksandır İpsilanti ise iki gün evvel biraderi Nikola ve Yorgi Katakozinin ve diğer lâzım gelenleri yanına alarak Yaş tarafına gitmiş olduğundan Aksanto onunla buluşamamıştır. Fakat isyânın Boğdan'da alev aldığından bahisle Mora'da ve Akdeniz adalarında ve öteki huzurun bozulmasına karar verilen yerlerde dahi isyan aetşinin yakılması için lâzım gelen tenbihleri içine alan ilânlar ve diğer evrakı genel başkan annesine bırakmış, o da bunları Aksanto'ya teslim etmiş olduğundan, Aksanto adı geçen evrakı alarak İsmail'deki Eterya mensuplarından İstimat Dufaki adlı tüccarın aracılığı ve İstanbul yolu ile Felşe ve Dimitri Temeli ve öteki muteber Yunanlılara göndermiştir.

Adı geçen İstimat İstanbul'dan geçerken sıkı aramaya tâbi tutularak yakayı ele vermesi an meselesi iken, her nasılsa kurtulmuş ve memuriyet yerine dönmüştür.

Yukarıda yazıldığı üzere Aksanto fesad evrakını Mora ve Akdeniz adalarına gönderdikten sonra kendisi de Boğdan'a gitmek üzere iken Kişnev'de bulunan Dimitri Aksilant ikardeşi Aleksandır'dan Yaş'taki isyâna dair aldığı mektupta Aksanto ile bazı hususların görüşülmesi yazılı olduğundan ikisi arasında yapılan müzakerede Mora ve havalisinde silâha sarılıp isyân eden halka katılmak üzere İpsilanti ailesinden birinin o tarafa gitmesi mühim görülerek Aleksandır'a bildirilmiş, o da kabul ve kardeşinin kendisine vekil olarak Mora'ya gitmesi ve Aksanto'nun Boğdan'a gelmesinden vazgeçilerek, bu sefer de ona arkadaşlık etmesi yolunu seçerek bunun için gerekli tenbihleri içine alan mektupları cevap ola-

rak Dimitri'ye göndermiştir. Bu sırada Yaş'a gitmek üzere Zinev Kişnov'a gelmiş, o da Mora'ya gitmeye razı edilmiştir.

Ancak Dimitri İpsilanti Mora'ya hareketten önce kardeşi Aleksi'nin Yaş kasabası tüccarlarından Andiriya Pavlo adlı tüccardan aldığı Hocabey'deki Eterya Sandığı memurları vasıtası ile verilmek üzere tarafına göndermiş olduğu sekizyüz bin kuruluş senetlerin tutarı olan parayı ve mevcud mücevherlerini satarak ya da rehin olarak verip, biraz daha para bulduktan sonra Mora'ya gitmek üzere Aksanto ile birlikte adı geçen yılın Mart ayı başında Hocabey'e gelip adı geçen parayı sandık memurlarından istemiş ise de mevcud para bulunmadığı, kendilerinden verecek olsalar Eflâk ve Boğdan'ın hâli hazır durumu değiştiği takdirde paraların kaybolacağını beyan ile çekinmişlerdir. Dimitri adı geçen mücevherleri rehin ederek otuz bin Ruble borç ve Eterya sandığında toplanan onsekiz bin Rubleyi de alarak yine Aksanto ile beraber Kişnev'e dönmüştür. Halbuki onlar Hocabey'de iken Aleksi Katakozinev, Batnozlu Mihail, oğlu Grigor Sala ve Hristo Batala adlı kimseleri yanına alarak Mora'ya gitmek üzere Tiryeste'de kardeşi Dimitri'yi beklemek niyeti ile Kişnev'den hareket etmişti.

Peşinden ani bir olay olmuş ve Aksanto'nun İsmail'e dönmesi gerekmiş ve derhal dönmüştür. Dimitri İpsilanti de Aksanto'nun arkadan gelmesi için kendisine yolluk olmak üzere beşyüz Macar altını bırakarak kardeşinin tenbihi üzerine İstanbul'a uğramadan başka bir yoldan Mora'ya hareket etmiştir. O sırada ise Mora halkı isyâna başlamışlardı. Çünkü aşağıda açıklanacağı üzere, bazı sebeplerden dolayı Mora ihtilâli kararlaştırılandan önce başlamıştı.

Aksanto'nun İsmail'e dönmesini gerektiren hadise şu idi: Yukarıda genel başkanın Boğdan'a girişi ile beraber isyânın çıkışı etrafta duyulur duyulmaz ihtilâle iştirak etmek üzere fesad mensuplarının hepsi Boğdan'a doğru akın akın gelmeğe başlamışlardı. Öte taraftan Rusya topraklarında oturan Rum Bulgarlar da asker kılığına girerek toplu halde Yaş'a gitmek üzere Purut nehri ağzına ve Kalas kasabası tarafına geldikleri sırada, daha önce İstanbul'a gelip de dönen onbeş parça Müslüman tüccarlarına ait gemileri Tuna'ya girip, Cemaziyelâhirenin ondördünde, pazar günü Tulça'ya ulaşarak, oradan İsakçı iskelesine yaklaştıkları sırada İsakçı Muhafızı tarafından kendilerine Kalas olayı anlatılarak daha yukarıya gitmemeleri ihtar edilmiş ise de dinlemeyerek sular uygundur diye hepsi yukarı doğru hareketle Timarahad karşısına ulaştıkları vakit Purut nehri ağzındaki kamışlar içinde gizlenmiş olan eşkiya ansızın çıkıp gemiler üzerine hücum ederek ondört tanesini zaptederek içlerinde bulunan Müslümanları katletmişler. Yalnız on kişisi filikaya binip muharebe ederek kaçabilmiş. Ve en arkada kalan bir gemi akıntı ile aşağı doğru kaçarak kurtulmuştur.

İşte isyancıların noksanlarını tamamlamak ve onları Yaş tarafına göndermek ve ele geçirilen ondört parça gemiyi teçhiz ile Karadeniz'in batısında gidip gelmek için yola çıkarmak, Hocabey memurları tarafından gönderilecek olan yardım paralarını almak üzere Aksanto'nun İsmail'e gitmesi genel başkan tarafından istenmişti. O da hemen İsmail'e hareket etmişti.

Aksanto İsmail'e varınca Rusya generallerinden olup, emekli olarak orada oturan Moskova vasıtası ile elde edilen silâhlar ve Moskova'da toplanan yardım paraları ile satın alınıp, denizden Hocabey yolu ile gönderilmiş olan onaltı adet ve daha önce gelen üç adet top ve fazla miktarda barut ve diğer malzemeler ile yukarıda geçen Purut nehri ağzında toplanan isyancı askerleri ve ele geçirilen ondört parça gemiyi mümkün olduğu kadar teçhiz ettirdi. Ayrıca da İbrail tarafından İslâm askerinin gelmesi ihtimali de olduğundan Boğdan hududuna geçmek üzere Rusya'nın her tarafından gelerek Basarabya'da toplanan eşkıyanın geçişlerine mani olmak için oralarda bulunan Kazak askerine verilmek ve aynı zamanda diğer levazımatın temini için, Aleksandır İpsilanti tarafından nakid olarak gönderilen üç bin Macar altını ve sekiz bin kuruşluk Mahmudiye altını ile Eflâk'taki Tergivişte adlı yerden çok olarak Hocabey'e gönderilmiş olan oniki bin filorini adı geçen isyâncı askerin sevk ve idaresiyle görevli olan öteki Katakoziner tarafına gönderilmesi işini çabuklaştırmıştır. Gelelim İstanbul'un durumuna:

BOĞDAN OLAYLARI ÜZERİNE İSTANBUL'UN TAKINDIĞI TAVIR VE YAPILAN BAZI DEĞİŞİKLİKLER

Anlatıldığı şekilde Boğdan'da isyân ateşinin alevlendiği, Kalas'ta bir takım feci cinayetlerin işlendiği ve genel olarak rumların Müslüman halk aleyhine anlaştıkları haberi Babıâliyi yıldırım gibi çarpmış, İstanbul halkını hayrete düşürmüştü. Halet Efendi'yi üzüntü ve şaşkınlık kaplamış, devlet büyükleri ne yapacaklarını şaşırmış ve bu şaşkınlık neticesi nice yanlış tedbirler alınmış ve nice kötü işler yapılmıştır.

Cemaziyelevvel'in onbeşinde, Salı günü ve onsekizinci Perşembe günü Şeyhülislâm konağında toplanan meclislerde, rumların isyânı meselesi ele alınmış ve henüz kesin bir karara varılamamışken, aynı ayın ondokuzunda Cuma günü sadrâzam şeyhülislâm Halet Efendi ve yeniçeri ağası Padişah tarafından huzura çağırılarak rumların isyânı hakkında bilgi istemiş. Onlar da işin geçirdiği safhaları hikâye etmişler ve padişah rumların bazı desteklere güvenerek isyâna kalkıştıklarını anlamış ve hiddetlenerek rumların katledilmeleri için irade-i seniyye çıkmış ve İstanbul ve civarı için yeniçeri ağasının görevlendirildiği imâen bildirilince, yeniçeri ağası yer öperek, işittim ve kabul ettim, deyip durmuş.

Sadrazamın dili tutulmuş ve ne yapacağını şaşırmış. Halet Efendi ise berber başı Ali Ağa ile olan gizli haberleşmelerinden de anlaşılacağı üzere, bu felâketlerin sebebi kendisi olduğundan ve neticede kendi felâketini de doğuracağını anladığı için ne olursa olsun kendi kötülüklerini hatırlatmayacak şekilde büyük bir gürültü ve genel bir karışıklığı kendisi için kurtuluş olarak gördüğü için padişahın isteğini hareketleri ile tasdik etmiş. Ancak Şeyhülislâm Halil Efendi saraydan gelme oluşu, padişaha yakınlığı ve hazine kethüdalığı yapmış olması nedeni ile suçlu ve suçsuzu ayırmak ve mes'eleyi genişce araştırmak, şeriata uydurmak üzere birkaç gün mühlet ricasına cesaret etmiş. Bunun üzerine sadrazam da toparlanarak ona yardımcı olarak bu husus için padişahın iznini alarak çıktıkları zaman Halet Efendi ile Halil Efendi arasında Tepedelenli Ali Paşa hakkında çıkan görüş ayrılığından sonra, bu defa da bir ihtilâf çıkmış olduğundan Halet Efendi, Halil Efendi ile sadrazama hitaben: «Şimdi ne tedbir alınacak» derdemez, Halil Efendi eski askerlik tavrını takınarak Halet Efendi'ye dönmüş ve azarlar bir şekilde: «Şimdiye kadar her işi kendi zevkine uydurarak voyvodalıkları dört hanedana bölüp ve Mihail gibi bir genç oğlanı voyvoda yapmak gibi kendi kendine yersiz kararlar vererek bunca namuslu kişileri üzüntüye sevkettin. İşi bu hale getirdin. Şimdi de çaresini bizden mi soruyorsun? Git şimdi ne halin varsa gör,» diye çok sert bir cevap vermiş. Halet Efendi de karşılık verince aralarında uzun münakaşalar olmuş ve birbirlerine darılarak ayrılmışlar. Halet Efendi bu hadiseden sonra uyanarak Halil Efendinin azline niyet ve kendisini bulunduğu tehlikeli durumdan kurtarmak için kafadarı olan yeniçeri ileri gelenlerini para ile kendi tarafına çeke dursun.

Halil Efendi enderun ağalığından gelme bir şeyhülislâm olduğu için kendi ihtisasının dışındaki mühim ve mukaddes bir görevi yerine getirerek iyi not almıştır. Halet Efendi de efendilik sıfatıyla, vezir ve danışma mercii olduğu için kendi siyasetini unutturmak için velinimeti olan devleti tehlikeye düşürecek kötü hareketlere meyilli olduğu cihetle kendisinden nefret edilmesine sebep olmuştur.

Bu sırada bazı tedbirli kişilerin gizli ve iyi niyetle yaptıkları telkin ve teklifler ile Rum patriği ve bazı metropolitler ve söz sahipleri müracaatta bulunarak arz sahibi fukara padişaha bağlı rumların böyle fesadlara karışmaları şöyle dursun, haberleri bile olmadığı halde ansızın padişahın gazabına uğramaları sebebi ile kadın ve çocuklarıyla birlikte can korkusu ile gece gündüz uykusuz titrediklerini beyan ile, emniyetlerinin sağlanması için padişah tarafından lütfen kanlarının bağışlanması dileğinde bulundular.

Bunun üzerine, bundan sonra fesada karışanlar tesbit edilerek derhal cezalarının verilmesi ve suçsuz olanlara hiçbir şekilde dokunulma-

ması için irade-i seniyye çıktı. Gereğince bir adet padişah fermanı yazılarak Rum patrikhânesine gönderildi.

Bu ferman Rum halkı önünde okunduktan sonra patrik efendi tarafından metropolitlere ve papazlara gerekli tenbih ve şiddetli emirler verildiğine dair hazırlanan dilekçe dahi Bâb-ı Âli'ye takdim edildi.

Rum'ların çoğu ihtilâl sırasında Rusya tarafından yardım yapılır ümid ve itikadında idiler. Bâb-ı Âli de Rum'ların Rusya'ya dayandıkları için isyâna cesaret ettiklerini, hattâ belki de ihtilâlin Rusya tarafından hazırlandığı şüphesine kapılmıştı.

Halbuki Rus elçisi Estergof'tan sorulduğu zaman, devletinin bununla ilgisi bulunduğunu reddederek, iki tarafın tahminini de çürütmüştü. Hattâ devleti tarafından kendisine gönderilen ve Bâb-ı Âli'ye sunduğu yazıda Boğdan voyvodası Mihail güyâ tahammülü kalmadığı için Osmanlı Devletine isyâna mecbur olmuş ve önceden içine düştüğü sıkıntı ve ızdırabı anlatarak bu işe başlayınca imparatora çeşitli özürleri içine alan bir özürnâme göndermiş ise de, o tarafta hiç bir şekilde kabul görmemiştir. Petersburg'dan Boğdan'a gelen İpsilanti bu çirkin harekete Rusya'nın haberi ve iştiraki olmadan kendiliğinden başlamış olduğu için, bundan sonra Rusya devletinden çıkarılmış olduğundan, Osmanlı Devletini topraklarını muhafaza ve fesadcıları cezalandırması hususuna Rusya devleti hiçbir şekilde karışmaz diye açıkça yazılmıştı.

Aleksandır İpsilantı Hocabey'de Ruslar'dan ve Rum'lardan gönüllü asker toplamağa başladığı sırada Rusya İmparatoruna takdim ettiği mektubunda yardım istemiş ise de, Rusya İmparatoru o vakit Lipak denilen yerde bazı hükümdar ile Avrupa'da, bilhassa Napoli'de çıkan zorbalıkların önlenmesi çaresini konuşmakta idi. Bu münasebetle Rum fesadını desteklemesi, hakkaniyet ve dostluk iddiasında bulunan bir devletin siyasetine aykırı düşeceğinden Aleksandır İpsilanti'nin bu hareketini çılgınlığına hamlederek yardım etmeyeceğini bildirmiş olduğu İstanbul'da bulunan Avusturya elçisi tarafından Bâb-ı Âli'ye ifade edilmiş idi.

Bu sırada lâzım gelen tedbirleri almak için defalarca danışma meclisi toplanmış ve Rum'ların isyânı hakkında zaman zaman gelen haberler okunmağa devam edilmişti. Bu sırada Rusya elçisinin adı geçen mektubu okununca Rus'ların rızası olmadan general Aleksandır'ın Rusya topraklarında asker toplayıp ve donatabilmesine ihtimal olmadığı kararına varılarak Rusların diğer tavırlarına bakılarak, bunları içi dışına uymaz işler denilerek o yazı ile iknâ olunmadığı gibi Avusturya elçisinin ifadeleri de kuru bir haberden ibarettir denilerek meclis tam bir kanaat sahibi olamadı.

Bu yüzden bir an önce lâzım gelen tedbirler alınmak ve memleketin her tarafına yazılar gönderilerek durum açıklanmak ve fesada karışan-

ları tutuklanarak tahkikat yapıldıktan sonra cezalarının infazı ve henüz isyân etmemiş olanların muhafazasına dikkat gösterilmek üzere danışma meclisinde karar verildi. Ve derhal İstanbul ve civarındaki kolluların neferleri çoğaltıldı. Yeniçeri ağası İstanbul'un içini, bostancıbaşı idaresi altında olan Surdışı, Boğaziçi ve dolaylarını, topçubaşı Beyoğlu, tersâne başçavuşu Galata'yı kontrol ve muhafazaya, Kaptan Paşa tersane ve dolaylarını korumakla görevlendirildiler. Fakat bu vesilelerle hristiyanların rencide olunmaması dahi tenbih edildi. Vali, mutasarrıf ve muhafızlara Eflâk ve Boğdan olayları hakkındaki tafsilatı ve patrik tarafından papazlara yapılan tenbihleri kapsıyan yazılar yazıldı.

Varna'da sürgünde bulunan vezirlerden Mustafa Paşa tekrar vezirliğe getirilerek Karadeniz boğazı dışındaki Karaburun denilen yerin korunması ile görevlendirildi. Karadeniz boğazından geçecek gemileri kontrol etmek üzere oraya bir fırkateyn ve bir koret gönderildi.

Rusya elçisi ise «bunun Hocabey ticaretine zararı vardır,» diye reis efendi ile münakaşaya başladı. İşte onun bu davranışları da Bâb-ı Âli'nin Rusya hakkındaki şüphesini kuvvetlendirdi.

Bu sırada İstanbul hanlarında bulunan hristiyanlar tesbit edilerek kefalete bağlandılar. Kefili olmayanların çıkarılması ve ellerindeki silâhların bedeli karşılığında alınması ve bundan böyle hanlara kefilsiz hristiyan kabul olunmaması ve hanlarda Müslümanlardan birer memur tâyin edilmesi için İstanbul kadısına padişah fermanı yazıldı.

Yine bu sırada hristiyan halkın ellerinde bulunan silâhların toplatılmasına karar verilerek hristiyan evlerinde bulunan silâhların on güne kadar teslim edilerek bedellerinin devletten alınmasını, adı geçen zaman içinde getirip teslim etmeyenlerin evleri tek tek aranarak kimin evinde silâh bulunursa kendisine ceza verileceğini bildirir. Cemaziyelâhirenin yirmidördü tarihi ile Rum ve Ermeni patriklerine emirler gönderilmiştir.

Eterya reislerinin sözü geçenlerinden olup, İstanbul'da bulunan Panayot Şekeri ki yukarıda açıklandığı gibi bir aralık yakayı ele vermişken bir yolunu bularak kurtulmuştu. Bu kere Boğdan isyânı üzerine hükümet tarafından aranınca bütün mallarını bırakıp, bir gemiye can atarak Hocabey'e kaçmış olduğundan ailesi hapsedilerek bir müddet hapiste tutulmuşlardır.

Bu sırada saray kapıcı-başılarından eski topçu-başı ve hâlen sipahiler başağası Mehmed Ağa İstinye'de otararak bendlere bitişik suyolu köylerinin hristiyanlarının silâhlarını toplamak ve o civarda bulunan hristiyanların hareketlerini kontrol etmekle görevlendirildi. Yine kapıcıbaşılarından Tophane nazırı olan Tekirdağlı Mehmed Ağa Istavroz'da ya-

lısında oturarak o civarı kontrol ve öteki işler için İstanbul'a geldikçe yerine muktedir bir adamını koymak üzere görevlendirilmiştir.

Baruthâneler nazırı dahi bu sırada baruthâneler civarındaki hristiyanların silâhlarını toplamaya memur olmuştur.

Sonra sipahiler baş ağası adı geçen Mehmed Ağa İstanbul'dan Edirne'ye kadar hristiyan halkın durumunu teftiş ile silâhlarını toplamak üzere Edirne'de görevlendirilince derhal aylık ellişer kuruş maaşla yanına ikiyüz kişi alarak o tarafa gitmiştir.

Yukarıda işaret olunduğu üzere Boğdan'da çıkan isyân aleyhine olarak İstanbul Rum patriği ruhâni reislere hitaben bir afaroznâme yayınladığı gibi sonradan çok şiddetli ve açık bir genel afaroznâme daha ilân olunmuştur.

Bu afaroznâme o vakit İstanbul'da bulunan Kudüs-ü Şerif Rum patriği ile mevcud olan bütün metropolidler tarafından da tasdik ve imza olunmuştur.

Sonra bunun aynı olmak üzere dışarılarda bulunan metropolidlere, koca-başılara, itibar sahibi tüccarlara ve Ortodoks mezhebinde bulunan bütün yerli ve yabancı hristiyanlara hitaben bir afaroznâme tanzim edilerek Rumelinin her tarafına ve Akdeniz adalarına kol kol metropolidler ve memurlar aracılığı ile neşr ve ilân olunmuştur.

Patrik efendinin Eterya mensubu olduğu halde böyle afaroznâmeler yayınlaması bazılarının fikrine göre patrikhânenin kötü niyetini gizlemek için münafıkça bir gösteriş idi. Bazılarına göre ise Osmanlı Devleti işi önceden haber alarak şiddetli emirler uygulamaya başlamış ve Eterya mensuplarının çoğu bu işe Rusya'nın da karışacağı inancında iken, yukarıda anlatıldığı üzere Rusya'nın bu işle alâkalı olmadığını ilân ettiğini görünce Eterya maneviyatının bozulması üzerine patrik efendi üzülerek, çaresiz işin önünü almak üzere siyaset değiştirmiştir. Belki de kendisine pişmanlık gelmiştir. Her ne ise, Rumeli hristiyanlarının canlarını korumaya hizmet etmiştir. Çünkü Eterya'nın önceden yaptığı kışkırtma ve tahrikler neticesinde, Rumeli'nin her tarafındaki hristiyanlar da bu sırada harekete geçmiş olsaydı pek çok hristiyanın öleceği muhakkaktı. Patriğin asıl maksadı kendi mezhebindekileri korumak olduğundan —Bu bile bir deliliktir— Mora tarafında afarozun tesiri hiç görülmemiştir. Çünkü Yanya meselesi üzerine Eflâk ve Boğdan ihtilâlinin yüz göstermesi Osmanlı Devletinin Mora tarafı ile uğraşacak vakti olmayacağından o taraflarda Rum'ların kalabalık oluşlarına ve gemilerinin çokluğuna da dayanarak kendilerini koruyabileceklerinden emindiler. Bununla beraber Rusya'nın bu fesaddan uzak durması ve patrik efendinin afarozu fesadçılara epeyce durgunluk getirmiştir.

SADRAZAM İLE ŞEYHÜLİSLÂMIN DEĞİŞMESİ VE ÖTEKİ OLAYLAR

Böyle büyük bir olay sırasında (harekette bereket vardır) anlamı gereğince sadrazamlar değiştirile geldikten başka, Seyid Ali Paşa zamanının nezaket ve ehemmiyeti gözönüne alınarak yeterli görülmediğinden yukarıda anlatıldığı üzere Halet Efendi ile Şeyhülislâm Hacı Halil Efendi'nin aralarında şiddetli düşmanlık çıkmıştı. Bu sebeple Cemaziyelâhirenin yirmidördünde Çarşamba günü saat üçü çeyrek geçe Ali Paşa sadaretten ve Halil Efendi şeyhülislâmlıktan alınarak sadarete eski sadrazamlardan Laz Ahmed Paşa'nın silâhdarı olup daha önce Çıldır Vâlisi iken Rebiülâhirin yirmidördünde Edirne'de oturmak üzere Çermen sancağı mutasarrıflığına tâyin edilen ve yeni görevine gitmek üzere İstanbul'a doğru gelen Benderli Ali Paşa, Şeyhülislâmlığa Ülya Yasinci-zâde Abdülvahap Efendi ve sadrazamlık kaymakamlığı ile Çermen sancağı mutasarrıflığına vezir rütbesi verilerek kapıcı-başılarından eski baruthâneler nazırı Hacı Salih Ağa getirildi.

Eski sadrazam Gelibolu'ya gönderildi. Halil Efendi o gün Beylerbeyi'ndeki yalısına gönderilerek, ertesi günü hanımı Hace Hanımefendi ile birlikte Bursa'ya ve Halil Efendi'nin akıl hocası durumunda olan Hacı Sadık Efendi Rodos adasına sürüldüler.

Abdülvahab Efendi'nin üzerinde Nakibüleşraflık ve Mükaleme memuriyeti vardı. Bu kez şeyhülislâm olunca her iki memuriyet de boşaldı. Birkaç gün sonra sadaret Anadolu payelilerinden Tevfik Efendi'nin torunu Mehmed Sadık Efendi Nakibüleşraf olmuştur.

Mükâleme memuriyetine gelince yüksek dereceden bu memuriyete tâyin olan kişinin ara sıra sefirler ile yapılan görüşmelerde bulunduğu cihetle faziletli, diğer devletlerin hallerine vâkıf, müzakere ve münakaşaya muktedir olması lâzım geldiğinden daha önce bu görevde Tatarcık Abdullah Efendi, sonra İsmet Beyefendi gibi kimseler bulunurdu. Onlar gittiler, yerlerini boş bıraktılar. Devlet içinde böyle kimseler kalmadı. Bununla birlikte âdet yerini bulsun diye birinin tâyini gerekli görüldüğünden eski Rumeli Kazaskeri Sıtkı-zâde Ahmed Reşid Efendi, önceden ordu kadılığında bulunduğu düşüncesi ile mütekellimin takımına dahil edilerek mükâlemeye memur edilmiştir.

Yukarıda geçtiği üzere Purut nehri ağzında ondört parça ticaret gemisinin eşkıya eline geçtiği haberi gelince işin ehemmiyeti bir kat daha artmıştır.

Cemaziyelâhirenin sonunda Rum kayıklarından bazıları Boğaz içindeki boş yalı önlerine yanaşarak geceleyin pencere ve kayıkhâne gibi açık yerlerden girerek buldukları eşyayı alarak birçok yalıları soydular.

Bu durum Bostancıbaşının tembelliğine yorumlanarak azledildi ve yerine hassa haseki Kadri Ağa Bostancı-başı tâyin edildi.

İstanbul önünde Kızıl adalar denilen küçük adalarda bodrumlar içinde Rum'ların silâh gizledikleri haber alınınca onların kontrol ve aranması için özel memurlar ve adaların aralarında devriye gezmesi için tersâneden bir adet fırkateyn gönderildi.

Daha önce Terkos kazasının Müslüman köylerinde tertip olunan yüzyirmi nefere ulufe ve tâyin bedeli olarak takdir edilen aylık otuz kuruş verilmek üzere, onbeşi Terkos köprüsüne, yirmisi Boğazköy civarındaki, onbeşi Şamlar köyü bitişiğindeki taş köprüye ve geri kalan yetmiş neferi Azadlı baruthâne ve çevresinin korunması ile görevlendirildi.

Eflâk ve Boğdan'ın isyânı üzerine İstanbul Rum'larından bazılarının bu fesada karışmış olduğu yayılınca Rumlar korkuya kapıldılar. Bunlardan bazıları fazla miktarda borç yaparak ve bazıları halkın malını dolandırarak İstanbul'dan kaçmaya başladılar. Bunun üzerine dost devletlerin ticaret gemilerine bunun gibi kaçak hristiyan kabul etmemeleri hususunun sefaret memurları tarafından kendi ticaret gemilerine tenbih olunması bildirildi. Ve bu aralık Osmanlı Devletinin kendi içişlerinde görülen karışıklığın mutlaka giderilmesi için gösterdiği dikkatten bahisle, bütün dost devlet ticaret gemilerinin Akdeniz ve Karadeniz taraflarına hareketlerinde anlaşmalara göre aranması caiz olmayan yük ve eşyalarına katiyyen bakılmayarak, sadece içlerinde Osmanlı vatandaşı hristiyanlarından kaçak bulunup bulunmadığı bilinme ve kaçak bulunursa hemen yakalanarak tutulması için yukarı tarafa gidecek gemiler Karadeniz Boğaz feneri önünde, aşağı tarafa gidecekler Yedikule açıklarında, yahutta aşağı boğazda aranmak için inanılır ve tecrübeli memurlar tâyin olunacağı Hariciye nezareti tarafından bütün sefirlere resmî yazılar gönderilerek kesin olarak bildirilmiş, gerekli memurlar Cemaziyelâhirenin sonunda tâyin olunmuştur.

Yukarıda açıklandığı üzere İstanbul'daki hristiyanların silâhlarını toplayarak teslim etmek üzere Rum ve Ermeni patriklerine ferman gönderilmiş ve hükmünün yerine getirilmesi için on gün zaman tanınmıştı. Bu zaman zarfında patrikhânelerden gelen silâhlar işe yaramaz biraz hurda tüfek ve tabancalardan ibaret olduğu görülerek, iyi silâhların saklandığı anlaşıldı. Bunun üzerine patriklere tekrar tenkid ve tehdidi içine alan buyruklar yazıldı. Edirne tarafına memur olan sipahiler baş ağası Mehmed Ağa'nın Kırk kilise ve Istranca taraflarından toplayıp gönderdiği dahi böyle, işe yaramaz basit silâhlar olduğu için buna da iyi silâhların gizlendiği manası verildi.

Mehmed Ağanın hristiyan Rumlar'dan ve Koca-başılarından şüpheli görerek yakalayıp İstanbul'a gönderdiği altmış kişinin hangisi suçlu, hangisi değildir bilinmediği halde Halet Efendinin karakuşi hükmü gereğin-

ce tesadüfen içlerinden üçü seçilerek İstanbul kapılarında idam edilip diğerlerine ibret olarak gösterildi.

O zaman Çorbacıoğlu diye bilinen Belgrad asıllı bir hıristiyan varmış. Bir aralık İstanbul civarında bazı çiftlikleri kiralayarak hayli servet kazanmış. Silivri ve Çekmeceler'de ve civarında pek çok mülk edinmiş. Bu kere Mehmed Ağa onun çiftliklerini teftiş edince diğerlerinin çiftliklerine nazaran hizmetkâr ve yanaşmaları çok ve herşeyleri mükemmel ve muntazam bir halde görmüş olduğu halde meydana çıkardıkları silâhlar çocuk oyuncağı gibi işe yaramaz şeyler olduğunu görür. Bunlarda daha iyi silâhlar vardır şüphesine kapılarak, Çorbacıoğlu kudret sahibidir. Fesad düşünceye sahib olma ihtimali vardır, diye Bâb-ı Âli'ye takdim ettiği raporda bildirmiş. Gerçi şüphe ve ihtimal üzerine bir kimseye hiçbir şey yapılamaz ise de Çorbacıoğlu zengin ve serbest bir şahıs olduğu ve bir hususdan dolayı hâlen sadrazam kaymakamı bulunan Salih Paşa ile araları açık olduğu için bu sebepten dolayı Salih Paşa'nın da ona kızgınlığı var imiş. Bu husumete o ihtimal de katılınca iş kuvvetlenmiş ve Çorbacıoğlu Istranca tarafından İstanbul'a getirilerek Parmak kapıda idam edilmişti.

Rumların dini fikirler üzerine aralarında Müslümanlar aleyhine birleştikleri, bazı devletlerin de kendilerine yardımları mümkün olacağı düşüncesi ile, buna karşılık müslümanların da at ve silâh temin ederek uyanık ve hazır bulunmaları için her zümrenin reis ve zabitine hitaben Cemaziyelâhirin yirmibeşinde aynı manada fermanlar yazılmıştı.

Şâni-zâde diyor ki: Gençlerin çoğu terbiye noksanlığı sebebiyle sokak çocukları gibi hareket etmekte olduklarından bu kez dahi harbde kullanılması gereken silâhı bir süs ve oyuncak telâkki ederek mahalle aralarında, sokaklarda, câmi avlularında, iskele ve kayıklarda hasılı her yerde boş yere kestane fişengi gibi tüfek ve tabanca atarak gece ve gündüz aralıksız silâh gürültüsü içinde kalan mahalle sakinleri serseri bir kurşun isabeti korkusu ile uykusuz ve şaşkın kaldılar. Silâh taşımaya meraklı olanların tavırları Zaloğlu Rüstem'e benzemekte, silâhı olmayan bazi ihtiyar ve sakatlar dahi silâhlanmak için zabitler tarafından zorlanınca kaza kurşunu ile kimi kendisini, kimi anne ve babasını, karısını ve kızkardeşini öldürdüler. Bu sırada ayaktakımı da bazı hristiyanları öldürerek arzularını yerine getirdiler. Neticede Halet Efendinin kendi ihtirasları uğruna bütün halkı silâhlandırmayı seçmesi ve padişah tarafından bazı mahzurlar görülerek izin verilmeyince ihtiyar, tedbirli ve ikna kabiliyeti olan kişilerle başbaşa kalıp sonunda faydalarını sayıp dökerek onları padişahın müsaadesini almaya ısrar etti. Halkı her zaman silâh taşımaya mecbur tuttu.

Şu kadar ki, belirli zaman ve yerlerde her sınıf halkın silâh yapım ve kullanmasını öğrenmesi, genç ve yaşlılıkta dinî bir emirdir. Müslü-

manların çiftçi ve esnafı, kalem ve kılıç erbabının hepsi kimi bizzat, kimi de dolaylı olarak ancak gaza ve cihad için yaratılmış bir millet olduğu (Ketebe aleyhüm'ülkıtal) âyetinden çıkarılır.

Yine Şâni-zâde diyor ki: Halet Efendi bu üzücü olayların kendi kötü tedbirlerinin neticesi olduğunu iş işten geçtikten sonra anladı. Bundan dolayı aleyhinde söz söyleyenlerin kimini sürgün ve kimini de işe ortak ederek aşağılık siyasetini sürdürdü. Halkın akıllarına danışmak âdet olmuş iken halkın korktukları arasında yer alan yeniçeri aşçı ve ustalarını, baş karakollukçuları, bostancı ve diğer kalabalık esnaf kethüdalarını danışma meclisine aldırmıştı.

Yukarıda zikredilen Kalas olayından sonra bu şekilde toplanan kalabalık meclislerden birinde Halet Efendi tesirli lisanı ile söze başlayarak «duruma bakılınca bu kâfirler çok kuvvet kazanmış görünüyor. Çünkü bu kez de ondört parça gemiyi Purut nehri ağzında yağma etmişler. Bunlar Tuna'yı beri geçip bu taraflara doğru gelirlerse her tarafa fesad saçacakları ve bu havâlide olan Rum ayak takımını dahi ayaklandırmaları ihtimali vardır. Rumlardan bu fesaddan haberi olanlar ve karışanlar yakalanarak hergün katledilmekte ise de, bütün Müslümanların bu işten geniş olarak haberli bulunmaları, kalb birliği ve uyanıklık içinde bulunmaları lâzımdır.

Bundan dolayı bütün ocaklı Ağa kapısına toplansın. Büyük, küçük herkese hakikat açıklansın. Hattâ hristiyanlar ile müslümanlar arasına ayrılık sokmak için çeşitli haberler yayarlar. Şayet bazı yerlere beyannâmeler bırakırlarsa hile olduğunu anlayarak inanmasınlar. Hepsi tek vücud gibi birlik, uyanık ve sükûnet içinde olsunlar ve üç belde kadılarına, Bedesten ve bazı esnaf kethüdalarına beyaz üzerine padişah emri göndererek tenbihte bulunulsa, adı geçen kadılar da mahalle imamı, esnaf kethüdaları ve yiğit-başılarına birer suretini vererek herbiri cemâat ve topluluğuna iletse ve anlatsa uygun olmaz mı?» diye meclistekilere soru şeklinde telkin ederek, ocaklara da biraz silâh verilmesini teklif edince meclisi süsleyenler bu teklifi de kabul edince Cemaziyelâhirenin onbeşinde adı geçen emir çıkartıldı. Sonra işin tamamlanması için yerine geri verilmek üzere ertesi gün devlet cephâneliğinden yeniçeri ocağına iki bin beş yüz tüfek ve o kadar deste de fişek ve aynı şekilde topçuocağına bin, diğer ocaklara beşeryüz tüfek dağıtıldı. Zabitleri tarafından tanınmayan kimselere bile silâhları elden çıkarmak için teslim edildiği olmuştur.

Neticede Halet Efendi bazı şahsi düşüncelerine dayanarak İstanbul'daki bütün Müslümanları silâhlandırdı. Bu yüzden herkes seferberlik havasına girdi. Bu kadar halkın içinde tabiatiyle birçok serseri bulunacağından ellerine silâh alır almaz önlerine çıkana tecavüz etmeye başladılar. Hatta Cemaziyelâhirenin sonunda eşkıya takımından birkaçı Üsküdar

dar'da sarraf esnafından ve Ermeni olan Pişmiş oğlunun Yenimahalledeki evinin kapısını gece yarısı zorlayıp içeri girerek mevcud parasını çalmışlar. Pişmiş oğlu pişkin bir adam olması sebebiyle sonunu düşünerek malını canı uğruna feda ederek işi susarak atlatmıştır.

İbrail muhafızı Berkofçalı Yusuf Paşa Eflâk ve Boğdan seraskerliğine seçilmiş, hattâ Cemaziyelâhirenin sonunda emrine on parça Çerha topu ve bir orta topçu ve yarım orta arabacı gönderilmesi Tophâne nazırına emredilmişti. Recep ayının birinde seraskerliği ilân edildi. Vidin Valisi Derviş Mustafa Paşa'nın Küçük Eflâk yakasına kuvvetli bir ordu geçirmesi ve gerek onun gerekse Silistire Valisi Selim Paşa'nın adı geçen seraskerle muharebe neticesinde âniden eşkıya üzerine hücum etmeleri için kendilerine emirler yazıldı. Emirlerine verilen askeri sevk için Rumeli tarafına kol kol sürücüler çıkarıldı.

Eşkıyanın davranışlarına bakılarak Tuna'nın beri tarafının korunmasına lüzum görülerek Anadolu Valisi Ebubekir Paşa'nın kumandasında bulunan Kütahya ve Eskişehir sancaklarının zeâmet, timar sahiplerini ve öteki savaşçıları yanına alarak, Rumeli yakasına geçip Babadağına gitmek üzere Üsküdar'a gelmesi için, kendisine 2 Recep tarihli pâdişah emri yazıldı. Ve onun gelişine kadar Babadağının korunmasına Varna'nın geçici idaresi ile mirimirandan Abdülkerim Paşa görevlendirildi.

Yeniçerilerin İstanbul'da görülen disiplinsizlikleri, onlarla bir iş görülemeyeceği açık seçik belli iken Halet Efendi dayanağı olan yeniçeri ocağını büsbütün itibardan düşürmemek için, yeniçeri ocağından olmak üzere İstanbul'dan beşbin nefer toplanarak Eflâk ve Boğdan seraskeri emrine gönderilmesini teklif ve 3 Receb'de bu husus için yeniçeri ağasına emir çıkarttırdı.

Eflâk ve Boğdan eşkıyasından bazı fesadçıların karşıya geçmelerinde sakınca görülerek Tuna'nın öte tarafından beri tarafına kimsenin bırakılmaması emredildiğinden Rusya ve Avusturya (kurye) postalarının Yergök'ten geçişlerine dahi müsaade edilmedi. Daha sonra onlara mani olunmayıp, fakat Yergök'e gelişlerinde yanlarına birer Tatar katılarak geciktirilmeden İstanbul'a gönderilmeleri için 2 Receb'de Yergök muhafızına emir yazıldı.

Osmanlı Devleti bu sırada Sırplı hakkında da şüpheye düşdüğünden Alacahisar mutasarrıfına ve Sofya mütesellimine uyanık bulunmaları için özel emirler yazıldı. Bu duruma göre Niş mevkiinin takviyesine de lüzum görüldü fakat o zaman Osmanlı Devletinin disiplin ve nizamlara uygun asker denebilecek kuvveti topçulardan ibaretti. Niş'e beş orto topçu ve ikibuçuk orta arabacı gönderildi.

Bu gösteriş üzerine Sırplar ürkerek başkenzileri Miloş, Sırp halkının sadakatlarından bahisle Bâb-ı Âli'ye teminat vermiştir. Bununla birlikte

Sırp ileri gelenlerinden İstanbul'da bulunanlar rehin gibi tutularak geçici olarak misafir edilmişlerdir.

Divanı hümayun memurlarından eski Gümüşhane Emiri ve eski sadrazam merhum Laz Ahmed Paşa'ya kethüdalığı sebebiyle yeni sadrazam Benderli Ali Paşa'nın kapı yoldaşı olan Ali Şefik Efendiye Receb'in dördüncü günü mirmiranlık rütbesi ile Biga sancağı ve Akdeniz Boğazı muhafızlığı verildi.

5 Receb'de sadrazam kethüdası Ali Canib Efendi azil ile yerine Tersâne emiri Ahmed Edip Efendi sadrazam kethüdası, Feshaneler nazırı Mehmed Seyda Efendi Tersâne emiri, Hacı Said Efendi Baruthâneler nazırı oldular. Çünkü Canip Efendi Tepedelenli olayında Halet Efendiye karşı olup, bu hadisenin büyük sakıncalar doğuracağını, gerek danışma meclisinde ve gerekse padişah önünde açıklamıştı. Halet efendi ısrar ederek bir Tepedelenli hadisesi çıkardı. Altından Rum vak'ası çıktı. O da ne yapacağını şaşırdı. Kendi siyasetini unutturmak için hergün hatır ve hayâle gelmez hileler kullanır ve haksız yere kan dökerdi. Fesadların çoğunluğuna sadrazam kethüdalığı dairesi vasıta oluyordu. Canip Efendi ise hakikaten devlet adamı denilebilecek muhterem kişilerden ve tanınan bilginlerden olduğundan işin esasına karşı çıktığı gibi Halet Efendinin yaptığı kötülükleri de vicdanı kabul etmediğinden tabi olarak bu hususta ağır davranıyordu. Halet Efendi onu bu yüzden azlettirmiştir.

Şâni-zâde diyor ki: Canip Salih Efendi akıllı ve bilgili kişilerden olduğundan bugüne kadar her sabah ve akşam bazı talebeler ve bilhassa soylu dostlarına ilim öğretenlerden ilim ve fazilet sahibi, kul haklarına vakıf, ârif bir zat olduğundan (Vela taktiülüne nefse elleti harreme.) ilâhi emri mucibince hele kan dökücü bir haram hususunda, kıyamet günü sorulacak (innemâ yahşa-llahu min ibadil ulemâ'i) suâlini düşünerek son derece çekingen ve korkak idi.

Ama Halet Efendi Eflâk ve Boğdan voyvodalıklarına, ele alınan diğer işler ve Rum maddesine dahi bu sırada açıkça sebep olduğundan hakkında halkın dedikodusu günden güne çoğalınca gerektikçe, bazılarını çağırarak ve sonra istediklerini çeşitli sebeplerle katlettirerek bunun gibi alışılmamış tedbirlerle konuşanları susturmaya çalışıyordu. Bundan dolayı bir gün yeniçeri ağası Ali Ağa ve zamanın Murad Ağası olan ve ocaklı arasında tam bir hakimiyete sahip olan eski sekban-başı Mehmed Efendi ile Habib Usta ve Deli Mehmed Usta gibi önceden tesbit edilmiş kimseleri fetva kapısına toplayarak şeyhülislâm ve kaymakamın da önünde bazı gizli işlerin konuşulduğu sırada Halet Efendi söz alarak ve uygun bir şekilde kendi arzularını sayıp dedi ki: «Bilmem bu halk benden ne isterler? Ağızlarını açmışlar hakkımda söylemedikleri şey bırakmıyorlar.

Ben bunlara ve devlete ne yapmışım? Ama nizâmı âlem ancak benim idamımla temin edilecekse işte ben hazırım» diye iki elleriyle gömleğinin yakasından tutup boynunu uzatarak çeşitli hareketlerle isteğini anlattı. (Söz sözü çeker). Sanki bunca zamandır fesadın önlenmesi için çok çalışarak yorulmuş ve âciz kalmış ve büyük dertlerin sıkıntısından canı yanmış bu dünyadan bıkmış ve bütün mallarından vazgeçerek kendisini geri çekip bir aba ve bir mevlevî külâhı ile bir köşeye çekilmeye can attığını imâ ve güyâ korku ve endişe içinde bundan daha iyi nasıl çalışılabilir gibi ifadelerde bulunarak bazı yakınlarının işlerine karışıp kendisi ile mücadele ettiklerinden şikâyet dahi etti. Hadiselerin dışında olduğunu beyân ile acz ve özrünü ifade etti. (El haleti hazihi ve hazi Halet) deyip, bu münasebetle esas pâyesi olan ve daha önceden kararlaştırdığı şekilde yardım ve tekliflerini açıklatmak için güyâ bu sebeple nasıl çare bulunacağını ağalardan sordu. O vakit adı geçen Mehmed Efendi ki maddeten ve manen Halet Efendi'den ve diğerlerinden fazla, sayısız mal ve mülke sahip, çeşitli yardımlarla bütün isteklerini elde etmiş, konuşkan, atak ve güzel giyinen bir kimsedir. Hemen cevaba başlayıp, Halet Efendiye hitap ederek mevkii sahibi kimselerden sizin ihsanınıza mazhar olmadık kimse kalmadığı şüphesizdi. Onlar her ne çeşit olsa bütün hizmetinize koşarken, onlardan bu çeşit sözler nasıl çıkar. Bu ancak düşmanlarınız ve onların yakınlarının sözleridir. Çünkü ocağ-ı âmirenin bunda rızası olmadığı açıktır. Bunun çaresi kolaydır. Bu gibi sözlere cesaret edenlerin ötede beride katledilerek derhal susturulmaları böyle vakitlerde mühimdir deyip, bu arada bazı suçsuzların dahi memurlar tarafından suçlanmak ihtimali varsa da çoğunluğun faydası için o göze alınır, şeklinde konuşunca Halet Efendinin hunhar mizacı yatıştı. Ve isteğini ağalara dahi tasdik ettirerek, bundan sonra ikinci Haccac-ı zâlim olmaya niyet ve (Beşşirel katilü bi-el katl) cezasını unutarak çoğu zaman haksız yere Allah'ın yaptığı binayı yıkmanın yâni zayıfları yok etmenin hayatının devamına vesile olacağını sandı.

BEYİT

Zamane Halet bîmâri' ecel daved
Ki dâm rûz ki bed terez rûz diğer nist

Şimdi hristiyanların kuvvetli ve zayıfları fesad olayından haberleri olunca hepsi gönül birliği etmelerine karşılık, Müslümanların çoğu dedikodu yapmağa müsaittir. Falanın fesadda parmağı olduğu açığa çıktı, falan kimse devlet ve padişah hakkında şöyle söyledi diyerek hergün sekizer, onar kişiyi yakalatıp hapsettirerek, içlerinde hakikaten cezaya lâyık bulunanlar olmakla beraber hergün üçer beşer kişinin idamı emredilerek bu yoldan düşmanlarını yok edeceği düşüncesine kapılmıştı. Ama

bu çeşit sürgün ve idam işleri, fermanlar ve diğer bütün itina isteyen işler bir kere de sadaret kethüdasının tetkikinden geçtiği için, çoğu zaman buna benzer işler önce kalemlerden kethüda efendiye gelmeye mecburdur. Bundan dolayı adı geçen kethüda her ne kadar iş görür bir zat ise de bunun gibi Allahın rızasına aykırı ve adalete uymadığını anladığı hususlarda imkânı nisbetinde münasip bir dil ile bir münasebetini bularak bozar, hakikati araştırmak için geri bırakır ve hiç bir yol bulamadığı zamanlar, bugün geç kaldı, bugün de işin fazlalığından emri yazdırılamadı, bugün Cuma'dır gibi bahanelerle oyalama yolunu tutardı. Fakat bu durum Halet Efendinin rızası dışında, bu hareket karıştırıcı inkılâp dolaplarının zıddına olduğu için adı geçen birkaç defa ikâz ve nasihat etmiş ise de tesir etmediğinden üzülüp, kızmış ve bu sırada bir gün Bâb-ı Âli'ye varıp, kaymakamın toplantısında kötü sözlerle Salih Efendiyi bir iyice azarlayarak, böyle nazik bir zamanda işlerin gecikmesine sebep olduğu için açıkça tahkir ettikten sonra asker ve mühimmata dâir emirlerin geciktirilmesine sebep olduğu gerekçesi ile Canib Salih Efendi azledilip, Receb ayının beşinde huyunu zaman ve işlere uygun buldukları tersâne emini Ahmed Edip Efendi kethüdalığa getirildi.

İstanbul'da Unkapanı tüccarlarından Hacı Halil adlı kimse bir çuval içine koyup hamala yükleyerek, hizmetkârını da yanına katıp sarrafına gönderdiği yedi bin beşyüz kuruşu eşkıyanın toplantı yeri olan Asmaaltı adlı yerden geçerken birtakım hamal kılıklı adamlar güpegündüz elinden aldılar.

Bu çeşit eşkıyadan bazıları rastgeldikleri hristiyanlardan ayakkabı parası diye birer miktar para alırlar, bazıları hristiyan dükkânlarından elbise ve eşya alarak pazarcı helâl et, hoşça kal deyip savuşurlar. Münakaşa ve gürültü edenleri öldürdükten sonra yavaş yavaş yürüyüp şakalaşarak «Gâvur değil mi hepsi birdir. Dışardakilere gitmeden önce bunları kırmalıdır» derlerdi.

Şâni-zâde diyor ki: «Bu çeşit padişahın rızasına aykırı işler konuşan bazı kimselerin (yani Halet Efendinin) uzaklaştırılması için düşmanlık bütün hristiyanlara imiş gibi bir hal alarak eşkıya güruhuna emir ve izin verilip halkı kandırıp fesadlık yapanları dahi bu çeşit alış veriş ile korkuttukları dedikodu şeklinde yayılmışsa da çok geçmeden su yüzüne çıkmış, rezil şahıslar Galata ve Beyoğlu'nda yabancı tüccarlardan dost devlet tüccarlarına dahi sataşarak bazılarını yaralamış ve hattâ Fransa baş tercümanı ve İngiltere başkâtibini döverek bazı eşyalarını almışlardır. Bunun üzerine İngiltere elçisi Lord Estradford İngiltere ticaretini kesip ve birkaç gün içinde tüccarlarını İstanbul'dan uzaklaştırmak üzere ticaret dükkân ve mağazalarını kapatmalarını kat'i tenbih ederek Bâb-ı Âli'ye geniş bir nota takdimiyle şikâyetini bildirerek dost devletler tüccar

ve maslahat güzârlarının ticaret ve hizmetleri durduğundan bu muamele adı geçen devletler ile Osmanlı Devleti arasında bir çeşit anlaşmanın borulmasına sebep olacağını Hariciye'ye ifade etti. Eşkıya taifesinin böyle pervasızca hareketi İstanbul'a zahire ve diğer malzeme gelmesini durduracağı, çarşı ve pazarda alışverişe mani olarak, kıtlığa sebep olacağı anlaşıldı ve adı geçen devlet vatandaşlarına kasden böyle davranma gibi bir mana verileceği ve padişahın rızasına aykırı olduğu gözönüne alınarak fesad erbabının ocak tarafından cezalandırılması için önceden cuma günü camide yeniçeri ağası padişah tarafından şiddetle azarlandı. Galata, Beyoğlu ve havalisinin asayişine dikkat etmesi de Kaptan Paşa'ya Receb'in yedisinde kaymakamlık tezkeresi ile tekid ve beyân olundu. Kethüda tarafından da bu anmada Galata voyvodasına tezkere gönderildi.»

Ertesi gün ocaklı ağa kapısında toplanarak konuştular. Verilen karar gereğince üç gün önce Kaptan tüccarlarından Hacı Halil'in parasını çalanlar Kaptanlar ortaları tarafından yakalanarak kollarında kazılı olan orta nişanları silinerek ağa kapısına gönderildiler. Para kendilerinden alınarak sahibine verildikten sonra yeniçeri ağası tarafından bunlar yeniçeri değil, hırsız ve hayduttur. Haklarında hırsız cezası uygulanmak gerekir diye zindan hasekisi Veyis Paşa ile Bâb-ı Âli'ye, oradan da bunlar gibilerine ibret olmak üzere harbeciler ile tersâneye gönderildiler. İşte bu kadarcık bir terbiye ile kısa bir müddet asayiş ve emniyet görüldü.

Paskalya günlerinde hristiyanların bazı yerlerde toplanmaları gelenek ise de, bu sene Rumların fesadı sebebiyle yaklaşan paskalyada toplanmaları yasak edilmiştir.

Bu sırada Müslüman kılığına bürünmüş bir Ulah Silivri câmiinde namaz kılarken, namazın usulünü bilmediği için tanınarak medrese talebesi kılığındaki iki arkadaşı ile beraber yakalanmış ve yanlarında bazı evrak bulunmuş olduğu haberi Bâb-ı Âli'ye ulaşınca, Rumlar, her çareye başvurarak, hattâ çeşitli iftiralar yayarak Müslümanlar arasına ayrılık sokmak için böyle Müslüman kılığında casuslar dolaştırıyorlar diye bundan sonra kimsenin, hattâ tavsiye mektupları ile dışarılara gidip gelen medrese talebelerinin bile durumları tahkik olunmadıkça İstanbul'a girmelerine izin verilmemesi için İstanbul kapılarındaki kolluk neferlerine tenbih olundu.

Halet Efendi her ne kadar enderun ve birünu tesiri altına almış ise de sebep olduğu Rum fitnesi üzerine sonunda cezaya çarptırılacağını anlayarak büsbütün yeniçeri nüfuzlularının kucağına düşmüş idi. Hattâ bir danışma meclisinde Rumların birleşmesine karşı, Müslümanların da birleştirilmesi önsözü ile söze başlayarak, öncelikle kimi hayranı, kimi de korkusundan çekinen mecliste bunların desteğini sağlayıp Kur'an'a el basarak birbirinden ayrılmayacaklarına yemin etmişlerdir.

Bunun üzerine Rumların Müslümanlar aleyhine yapmış oldukları ittifaka karşılık olarak Müslümanların dahi büyüğü, küçüğü İslâm kardeşliği gereğince birleşmeleri lâzım geldiğinden İstanbul'da hep padişah kulu ve bir kapı yoldaşı olan bütün vezirler ve bilginler, devlet adamları, asker ve esnaf padişah emri gereğince birleştiği anlatılarak, dışarılarda bulunan Müslümanların dahi birbirlerini kardeş bilerek birleşip, şeriat ve kanun mucibince büyüklerine uymaları lüzumu dışarıda bulunan vezir ve hudut memurlarına yazıldı.

Rumların birleşmeleri milli bir gayret üzerine kurulup, Eterya azaları bu uğurda mal ve canlarını ortaya koyarak çok fedakârca çalışıyorlardı. Halet Efendinin destekçileri korumak, yakalarını padişahın elinden kurtarmak düşüncesine dayanıyordu.

Gerçi uzun zamandan beri Müslümanlar arasında (Tahsebeküm cemîan ve kulubü hüm şetti)anlamına uygun olarak ayrılıklar başlamıştı. Bunun başlıca sebebi hak ve adalete uyulmaması olup, Halet Efendinin zayıfları ezme, kuvvetli olanları ve eşkıyayı koruma yoluna sapmış olması bu ayrılığı bir derece daha arttırdı. Yalnız onun Müslümanlar arasına sokmuş olduğu ayrılık eserlerinin giderilmesi uzun zamana muhtaç idi. Kendisinin fiil ve hareketleri İslâm adaletine aykırı ve günden güne yaptığı uygulamalar ittifakın meydana gelmesine ters düşerken, bu defa sıkışınca Müslümanları birleşmeye çağırıyor. İlerdeki tatbikatından da anlaşılacağı üzere yeniçeri ileri gelenleri ile birleşip anlaşarak bu vesile ile şahsî isteklerini tatbik ettirmek istiyordu. Halbuki iyi niyete dayanmayan sözde, birleşmeden istenen netice elde edilemez. Ümmetin kalblerinin birleşmesi sadece kendiliğinden birtakım haklı sebeplerin bir araya gelmesi ile meydana gelen ilâhi bir olgunluktur. Bu da biraz vakit ister. Yoksa birer mektup yazmakla temin edilmez.

Turşu kurulduğu gün bir şeye benzemez. Fakat belirli bir zaman içinde çeşitli parçaları birbiri ile kaynaştıktan sonra ağıza tat verir. Aksanto keskin bir turşu kurdu. Fakat yukarıda ortaya konan açıklamadan anlaşılacağı üzere onun için ne zahmetler çekti, ne derece uğraştı, ne kadar ömür tüketti.

İşte asker tertibi dahi böyle turşu kurmak gibi bir iştir ki, bir takım fertlerin orta, tabur ya da alay adı altında toplanmasından birleşmiş bir grub ve bir müddet özel usullerle talim ve terbiye olunarak özel bir disiplin meydana çıkar. Gerektiği zaman hepsi bir vücud gibi hareket eder. Ama cemaat halinde toplanan askerde anlaşma ve disiplin yoktur. Görünüşte toplu ve birlik halinde bulundukları halde, ihtiyaç duyulduğu zaman onlardan birlikte hareket kalibiyetine sahip bir heyet teşkil olunamaz. Yalnız sözle disiplin altına alınamaz.

Bu sırada ise İbrail'de bulunan yeniçeri ortası erleri ile subayları arasında meydana gelen karışıklık ile erlerin hududda yaptıkları kanun-

suzluklar hakkında İbrail muhafızından gelen yazı okunarak, İstanbul'da hasıl olan ittifaktan söz edilerek nasihatnâme gönderilmiştir. Şöyle ki: Böyle zamanda Müslümanım diyenler büyük, küçük, ocaklı ve başka hangi sınıftan olursa olsun ben şuyum, ben buyum demeden, hepsi birlik olup, birbirlerine kardeş muamelesi yaparak Müslümanlar kendi düşmanlıklarına islâmi birlikten doğan kuvvet ve cesareti göstermeleri lâzımdır. İstanbul'da bu maksad temin ve bütün Osmanlı topraklarında bunun elde edilmesi için bütün halk ve askerlere ifade ile Muhammed ümmetini bir araya getirecek, gayrete ve cesarete sevkedecek vesileleri tahsile himmet ve kalblerin birleştirilmesi ile islâmi yardımlaşmaya gayret sarfedilmesi için İbrail muhafızına sadrazamlık tezkeresi yazılmıştır. Heyhât, Halet Efendi soğuk demir dövüyordu.

Yukarıda açıklandığı gibi Eflâk ve Boğdan seraskeri emrine gönderilmek üzere yeniçeri ünvanı ile beş bin asker yazılması yeniçeri ağasına emredilmiş olmasına dayanılarak, İstanbul'un esnafından ve serseri takımından yeniçeri adı altında beş orta itibariyle beşbin nefer toplanıp Receb'in on üçünde pazartesi günü mavnalar ve Üsküdar kayıkları ile Büyükdere'ye gönderildiler. Bunlar öteden beriden toplanmış haşereler oldukları için üzerlerindeki yeniçeri üniformasına dayanarak öteki toplama askerlerin cesaret edemeyecekleri kötülüklere cesaret ettiler. Beşiktaş'taki Halet Efendi yalısını geçtikten sonra, Ortaköy'den yukarı bütün hristiyan yalılarını kurşun yağmuruna tutarak kalbur gibi delik deşik ettiler. Ve bunca güzel binaları harap ederek güçlükle Büyükdere'ye varıp, hazırlanan ticaret gemilerine bindirilebildiler.

Bozcaada rahibi Yorki ve damadı İstirati, bacanağı Zafiri üç oğulları ve hanımları ile birlikte kaçmışlar, ancak İstirati biraz eşya kaçırmak için geri kalarak başka bir kayığa binerken yakalanmış ve Yanaki adlı Rum kaptanı ve gemi tayfaları onun yakalanmasına mani oldukları için onlar da yakalanıp, hepsi İstanbul'a gönderildi. Ve Receb'in onüçünde İstanbul, Galata ve Arnavutköy'ünde çeşitli yerlerde idam olundular.

Yine o gün Beşiktaş'ta oturan Rum tâifesinden olup, saray ve öteki ileri gelen ailelerle alış verişi olan Çukacı Andon Ciro ve Arnavutköy'ünde oturan kardeşi ve yine çuka tüccarlarından Balat'da oturan Çalıkoğlu ve bunlara benzer diğer altı Rum halkın kalabalık olduğu yerlerde birer birer idam olundular. Andon Ciro Bâb-ı Âli'den idam olunacağı yere giderken bağırarak «siz bizi idam etmekle milletimizin elinden kurtulabilecek misiniz!» gibi sözler söyleyerek içindekileri açığa vurmuştur.

Ve yine o gün İpsilanti-zâdelerin akrabalarından olan ve divanı hümayun tercümanı bulunan Kostaki Bey idam edildi. Şöyleki: Kendi gibi Eterya mensuplarından bazılarına, güyâ nasihat için mektuplar yazmakla (kediye ciğer inanma) görevlendirilmişti. Bu sebeple Eflâk ve

Boğdan'a yazdığı mektuplarda «Böyle zamansız harekete kalkışmak akıl işi midir? Bunun şimdi zamanı mı idi?» gibi iki yüzlü sözler bulunduğu tesbit olunarak hıyaneti açığa çıkmış ve Receb'in onüçüncü günü kethüda bey kendisini çağırarak; «yazdığın mektuplardaki bu sözler nedir?» diye sorunca «Her lisanın bir şivesi vardır,» diye tevile kalkışmış ise de beceremeyiş, derhal padişah fermanı ile samur kürkü ve samur kalpağı ve özel elbisesi ile Alay köşkü önünde katledildi. Üç gün meydanda bırakılarak benzerlerine ibret olarak gösterildi.

İstanbul'un Rum beyzâdelerinden tâyin olunagelen divan-ı hümayun tercümanlarının sonuncusu işte bu Kostakidir. Onun hayat mumu üflenerek söndürüldüğü gün Fenerli sınıfının dahi mumları söndü. Çünkü ondan sonra Fenerlilerin çalıştırılmamaları kararlaştırıldı.

Receb'in ondördünde de Deniz tercümanı Hançerli-zâde Mihalâki, Yorgaki Mavro Kordato idam edilmişlerdir.

Netice itibariyle bu sırada Rumlar hakkında şiddetle muamele olunarak, başını gösterenlere aman ve zaman verilmeden derhal idam olunurlardı. Fakat onların Kalas ve Mora'da ellerine düşen zavallı Müslümanlara yaptıkları işkencelere oranla gördükleri şiddet çok zayıf kalırdı. Onların bu kötü davranışlarına sebep de cemaat papazlarının gösterdiği yobazlıktır. İslâm şeriatı kılıç ile meydana çıktığı halde binüçyüz seneden beri Müslümanlardan ona benzer vahşi muamelelerin çıkmaması da İslâm dininde ruhban sınıfı belâsının olmamasıdır.

Melek Bey Fenerlilerin hiyanetlerini açıkladıktan sonra der ki, «Onlar dahi otuzaltı senesinde başlarını siyaset kılıcından kurtaramadılar ise de, ne faydaki bunca kanlar dökülüp ve bunca kazaların erkek, kadın ve çocuğu ayaklar altında kalıp, İspanyol'ların Arab'lara yaptıkları zulüm ve işkenceden fazla olarak onların Mora'da gördükleri zulüm ve işkencenin anlatılması insana bıkkınlık verir.» Gelelim şimdi Mora olaylarına.

MORA HIRİSTİYANLARININ İSYÂNI

Rum reisleri heryerde (Kırmızı yumurta) paskalya gecesi ansızın Müslümanlar üzerine hücum ederek hepsini yok etmek ve başlattıkları fitne ve fesad istedikleri neticeyi doğurmaz ise özür olarak Tepedelenli Ali Paşa'nın tahriklerinden bahisle bu cinayeti tamamen ona yüklemek üzere aralarında karar vermişlerdir. Lâzım gelenlere tenbih için de Mora'nın kasaba ve köylerine papazlar göndermişler. Onlar da görevlerini yerine getirerek, tesbit edilecek zamandan önce kimseye söylememeleri için hıristiyanlara yemin ettirmişler. Fakat kazayla meydana gelen Erhos olayı tesbit edilen vakitten önce Rumların kötü niyetlerini ortaya çıkarmıştır.

Şöyle ki: Yukarıda anlatılan Kalavarita olayı üzerine civardaki Müslümanlar endişeye kapılarak bazı kasaba ve köylerde azınlıkta bulunan Müslümanlar ihtiyat olarak etraftaki kalelere çekilmeye başlamışlar. Anabolu kalesi önünde, buraya iki buçuk saat mesafedeki Erhos kasabası Müslümanları dostlukları olan Rumlardan kötü niyetlerini öğrenerek şüphelenmişler, 12 Cemaziyelâhir 1236 tarihinde Anabolu sâkinlerinden Yenişehir'li İbiş ve Hasta Hasan adlı kimseler, ahalisi hıristiyan olan pazarda gezerlerken sarhoş olarak tabanca atmaları üzerine, Rumlar paskalya gecesi yapılacak iş açığa çıkmış sanarak, derhal kasaba içine kaçıp, dağ ve bayırda kararlaştırılan zamanı bekleyen silâhlı hıristiyanlar dahi meydana çıkıvermişler.

Bu şekilde Rumların kötü niyetleri ortaya çıkınca, emniyetleri bütün bütün sarsılan Müslümanlar derhal kaleye çekilme teşebbüslerinde bulundukları zaman Kocabaşılar cahilce meydana çıkıp: «Bu hareketin aslı nedir? Sizinle çok eski hukukumuz var. Hakkınızda kötü muamele hatıra gelmez. Fakat bu günler adada Tepedelenli tahriki ile ortaya çıkan eşkıyanın kazamıza saldırmaması için itimad edilir birkaç hıristiyana uyanık bulunmaları tenbih olunmuştu. Bu toplantının aslı budur.» diye kandırmaya çalışmışlar ise de, artık işin tevil götürür yanı kalmadığı cihetle Cemaziyelevvelin ondokuzunda Erhos'un Müslümanları kasabayı terk ederek Anabolu kalesine gitmişlerdir.

İşte bu hadise Mora Müslümanlarının uyanmalarına sebep olmuştur. Yoksa Rumlar birgün ansızın bütün Müslümanları yok edebileceklerdi. O ana kadar Rumlar toplu halde bir kaleye hücum etmemişler, yalnız köylerde, dağlarda ve ovalarda gelip giden yolculara zarar vermekte oldukları haber alınarak Trabluça'dan ve Anadolu'dan asker sevkedilerek eşkıya topluluklarının dağıtılmakta idi. Ama bundan sonra Mora hıristiyanları her tarafta isyân çıkartarak kalelere hücum ve zarar vermeye başladılar.

Netice olarak Mora Kocabaşıları yer yer görülen ihtilâl kıvılcımlarını Tepedelenlinin tahrikine yükleyerek, perde arkasından hayâl oynatırcasına Müslümanları kandırmaya ve yukarıdaki Yanya mutasarrıfı Paşo Paşanın Armatolu fırkası şeklinde silâhlandırdığı Rumlar sanki nahiyeyi koruyormuş gibi görünerek, bazı köylere hasar veren İslâm askeri ile savaşmakta iken, o perdenin arkasından ve bu mücadelelerin arasında Rumların yer yer devlete karşı silâhlı isyânları meydana gelmiştir. Cezair-i seb'a (yedi ada) da ve diğer taraflarda bulunan Yunan kaçakları derhal Mora'ya toplanarak, Mora'nın her tarafında ihtilâl ve isyân ateşi bir anda alevlenmiştir.

Yanya seraskeri Hurşid Paşa şimdi gaflet uykusundan uyandı. Gerek kendisinin ve gerekse daha evvel kethüdası ve yakın zamana kadar Mora Valisi olan Seyid Mehmed Paşanın kıymetli eşyaları, harem ve cariyele-

rinin hepsi Tarapoliçe'de idi. Ne çare ki Hurşid Paşa serasker ve Mehmed Paşa onun emrinde olarak ikisi de Yanya ordusuna bağlı oldukları halde kendi ailelerine bile yardım edemiyorlardı. Fakat Mora ihtilâli açığa çıkınca, Hurşid Paşa tarafından Mehmed Paşa'nın kethüdası ve Ramiz Paşa'nın yeğeni olan kapıcı-başı Mustafa Bey üç bin beş yüz kadar askere kumandan tâyin olunarak Tarapoliçe'ye gönderilmişti.

Mustafa Bey Rumeli sahillerinden kayıklarla Mora Kasteline geçti ve Sirozlu Yusuf Paşa ile buluştu. İki gün kalarak eksiklerini tamamladıktan sonra, Vestiçe'ye gitti ve Vestiçe kasabasına ulaşarak, iki saat muharebeden sonra yürüyüş ile kasabaya girmiş ve eşkıyadan ikiyüz kadarı öldürülmüş, geri kalanı da teslim olmuştur. Oradan Gerdos kasabasına varıp, üç saat kadar süren muharebeden sonra ötekinde olduğu gibi yürüyüşle kasabaya girmiş ve eşkıyanın üçyüz kadarı öldürülmüş geri kalanı da teslim olmuşlardır.

Sonra Cemaziyelâhirenin onüçünde seher vakti Erhos kasabasına şiddetle saldırarak altı yüzden fazla eşkıyayı öldürerek galip gelmiştir. O zaman mertlik davası ile ortaya çıkarak Suluca ve Çamlıca serserilerinden olan, Popolyana adında meşhur ve hilekâr bir Rum karısının oğlu bu muharebede yakalanarak öteki bazı eşkıya başları ile beraber idam edilmiştir. Sonra Mustafa Bey Anabolu kalesine gelince çevrilmiş bulunan Müslümanlara gayret gelerek sevinmişler ve tebrikle beraber (Tırapoliçe'de yaşamak zordur. Oradaki kadınları buraya naklediniz. Anabolu ve Erhos ovasını zapt ve etraftaki köyleri istilâ ve zahirelerini toplayarak kaleye taşırız. Asker ve halkın kolaylıkla idaresi mümkün olur) demişlerdir.

Hakikaten o zaman en iyi tedbir Tırapoliçe halkını Anabolu'ya, yahud da Badıra'ya nakletmekti. Fakat Mustafa Bey savaşçı bir kimse olduğu halde uzak görüşlü ve tedbir sahibi olmadığından bu ihtarları dinlemedi. Erhos kasabasında ancak yedi gün kalmış ve bu sırada Tırapoliçe'den iki bin kadar askerle emrine gelen Meziatre alaybeyisi Mahmud Bey'i de yanına alarak Tırapoliçe'ye gitmiştir. Halbuki onun Tırapoliçe'ye girişinden sonra Mora hıristiyanlarının hepsi isyân ederek Mora'daki kaleleri ve bilhassa Tırapoliçe'yi daire şeklinde kuşattıklarından, Mustafa Bey askeri ile birlikte Tırapoliçe'de kapanıp kalmıştır.

Gelelim Sirozlu Paşanın hâline! Hurşid Paşa serasker olarak Yanya ordusuna varıp da işine yaramayan vezirleri yerlerine gönderdiği sırada, güyâ Yusuf Paşa Tepedelenli ile birlik olarak ordusunda güllesiz top kullanmış diye hakkında dedikodu edilince safdil olan Hurşid Paşa da böyle asılsız sözlere inanarak Yusuf Paşa'yı da vilâyeti olan Eğriboz'a göndermişti.

Yusuf Paşa emrindeki asker ve yakınları ile birlikte Yanya ordugâhından hareketle Preveze ve İnebahtı yolu ile Eğriboz'a doğru yol aldı.

İnebahtı kalesine yaklaşınca Mora yarımadasında hıristiyanların isyân ettikleri ve Badıra kalesinin kuşatıldığı kendisine haber verilerek yardım istendi. Paşa bu işi mühim görerek mevcud askerini ufak kayıklarla İnebahtı kestelinden Mora kesteline geçirerek bizzat Badıra'nın yardımına koşmuş ve Badıra önünde muharebe ederek eşkiya topluluğunu dağıtmış ve beş tane toplarını ele geçirerek Badıra kalesine yerleştirmiştir. İnebahtı muhafızı eski Kaptan Hasan Paşa o zaman Yanya ordusunda bulunuyordu. İnebahtı kalesinde mütesellimi bulunan Firecikli Emin Ağa vardı. Eşkıya ise bu sırada her tarafı sarmış olduğundan, gerek İnebahtı kalesi ve gerekse İnebahtı kestelleri halkı zahiresizlikten zor durumda kalmışlardı. Yusuf Paşa çapul yolu ile etraftan hayli zahire toplayarak bunları da zor durumdan kurtarmıştır. Bütün Mora hıristiyanları isyân etmiş olduğundan derhal beş bin askerin gönderilmesi gerektiğini ayrıca Hurşid Paşa'ya bildirmişti.

Hurşid Paşa da Mora'nın durumunun ehemmiyet kazandığından bahisle üç bin beş yüz askerle oraya Mustafa Bey'in gönderildiğini, Mora Valisi Mehmed Paşa'nın dahi kalabalık bir askerle gönderileceğini Bâb-ı Âli'ye bildirmiş ve oraya bir miktar Evlâd-ı Fâtihan aşkerinin gönderilmesini teklif etmişti. Çünkü o vakit dışarlardan kalabalık gruplar halinde toplanarak sevkedilen askerde disiplin olmadığından işe yaramazlar ise de Selânik eyâletinden çıkan Evlâd-ı Fâtihan askeri ötekilere nisbetle disiplinli olduklarından oldukça iş görürlerdi. Bundan dolayı Hurşid Paşa bunların Mora'ya gönderilmelerini arzetmişti. Vükelâ adındaki ödemeler ise henüz Mora'nın ehemmiyetini anlamamış olduklarından ve devlet gözünü Yanya işinin bir an önce bitirilmesine diktiği için Evlâd-ı Fâtihan askerinin şimdilik Yanya tarafında alıkonulmasını, ilerde zaruret görülürse gönderilebileceği, Mora için Anadolu'dan asker toplanarak gönderilmesi işinin çabuklaştırıldığını beyân ederek 14 Receb'de kaymakam Paşa tarafından Hurşid Paşa'ya cevap yazıldı. Mora'daki Kalavarita kazasında olan büyük kilisenin vekillerinden İstanbul'da Fenerkapısında, patrikhâne bitişiğinde Ulada konağı dedikleri evde oturan rahipler Bostancı-başı hapishânesine kaldırıldı.

Sözün kısası çok dikkat edilmesi gereken Mora meselesinin ehemmiyetini önce Hurşid Paşa anlamadı. Sonra kendisi anladı ama devlete anlatamadı. Bu sebeple Mora âsileri meydanı boş bularak yer yer fitne ve fesad tohumları kaldırdılar. Kısa zamanda Mora işi değil Evlâd-ı Fâtihan, belki bütün Yanya ordusu hareket etse önü alınamayacak dereceye varmıştır. Gelelim Anadolu tarafından tertip olunduğu açıklanan asker bahsine.

Cemaziyelâhirenin sonunda Kayseri mutasarrıfı, mirimirandan Hasan Paşa'ya Kayseri sancağı üzerinde kalmak üzere vezirlik rütbesi ile

Anabolu kalesi muhafızlığı verildi. Emrine Teke, Hamid ve Aydın sancaklarından iki bin kişilik asker toplanarak Antalya iskelesinden gemilere bindirilip, Mora'ya sevkedilmeleri emredilmiş ve bu asker toplanarak Antalya iskelesine indirilmişti. Halbuki orada bu kadar askerin nakledilmesine yetecek gemi bulunmadığından Teke mutasarrıfı yeteri kadar gemi gönderilmesini Rodos mutasarrıfı Yusuf Beye' yazmış. O da «gemi temini ile asker nakli padişah emri gerektirir. Bu askerin Mora'da hangi iskeleye nakledileceğinin bilinmesi gerekir» diye cevap vermiş ve Teke mutasarrıfı ne yapılacağını Bâb-ı Âlî'den sormuş. Kaymakam Paşa da işi Yusuf Bey'e havale ile askerin Anadolu iskelesine çıkacağını bildirmiş ve Hasan Paşa'nın işlerini ayarlayarak hemen İzmir'e gelmesi ve oradan deniz yolu ile Anadolu'ya yetişmesi için emir vermişti. Fakat böyle mühim bir iş haberleşmek için dolaşıyor, asker Antalya iskelesinde bekliyor, Yunan eşkıyası ise Mora'da çeşitli kötülükler yapıyordu.

Hasan Paşa'nın İzmir'e gelmek üzere Kayseri'den henüz hareket ettiği haberi 23 Receb'de İstanbul'a ulaştı. O sırada Rum korsanları Akdeniz'e çıkmış ve deniz yolunda emniyet kalmamıştı. Bu yüzden Antalya'daki asker Anabolu'ya gönderilemedi. İzmir civarında dahi emniyet kalmadığından fesaddan korkulduğu ve Saruhan mutasarrıfı Behram Paşa Akdeniz Boğazı muhafazasına memur iken, boğaza gelişinde kara yolu ile Yenişehir tarafına gitmekle görevlendirilince Hasan Paşa'nın memuriyeti İzmir muhafızlığına çevrilmiştir. Antalya'daki asker de İzmir civarında yerleştirilmek üzere alıkonulmuştur. Behram Paşa emrine de Anadolu'nun uygun yerlerinden yeniden asker toplanmıştır.

İşte Anadolu'dan tertip olundu denilen asker yukarıda anlatılan askerdi. Fakat gönderilemedi. Yerine başka asker tertip edildi. Bunlar Akdeniz Boğazına gelecek ve oradan kara yolu ile Selânik körfezini dolaşarak Yenişehir'e varacak da, sonra Mora'ya yardım edecekti. Mora ihtilâli ise günden güne şiddetlenerek etrafa yayılmakta idi.

Şöyle ki: Mora ihtilâli ile uğraşılırken bu arada Erğiboz hıristiyanlarının da ayaklanmış oldukları ve Eğriboz muhafızı Yusuf Paşa İnebahtı Kesteli tarafından bulunduğu için, Eğriboz'a gitmesi Hurşid Paşa tarafından kendisine bildirilmiş ise de bazı sebepler dolayısiyle henüz yerinden hareket etmediği haberi alınır alınmaz, Yusuf Paşa'nın derhal memuriyet yerine gitmesi için kendisine 26 Receb tarihli kaymakamlık emri yapıldı.

Kimsenin kimseden haberi yok. Yusuf Paşa ise yukarıda anlatıldığı üzere Eğriboz'a giderken İnebahtı'da kalmış ve kuşatılmış durumda bulunan Müslümanları kurtarmak için Mora tarafına geçerek, yine yukarıda anlatıldığı şekilde Badıra'yı kuşatmadan kurtarmıştır.

Neticede Yusuf Paşa Eğriboz'a gidemedi ise de dört kaleyi, yâni İnebahtı kalesi ile İnebahtı körfezi ağzında bulunan İnebahtı Kesteli'ni ve onun karşısındaki Mora Kesteli ve Badıra kalesini kurtararak İnebahtı körfezinin emniyetini temin hususlarında tek başına güzel hizmetlerde bulunmuştur. Bundan dolayı Yusuf Paşa'nın bu dört kalenin korunmasında bırakılması hakkında Müslüman halk mazbata hazırlayarak bir Nemçe gemisiyle Preveze yolundan Yusuf Paşa'ya takdim ettikleri zaman, böylé raslantı eseri olarak yaptığı hizmet ve gayreti Hurşid Paşa'nın hoşuna gitmişti. Kendisine taltifnâme göndermiş ve İstanbul'a tavsiyede bulunmuş, Bâb-ı Âli tarafından da hizmeti takdir olunarak dört kale muhafızlığında kalması için emirnâme gönderilmiştir.

Sonra Hurşid Paşa eski kethüdası ve hâlen Mora valisi Köse Mehmed Paşa'yı mirimirandan Avlonya mutasarrıfı Ömer Paşa ile birlikte Tırhala üzerinden Mora'ya gönderdiği sırada, Tüfekçi-başısı İncebayraktar oğlu Mehmed Ağayı sekiz yüz askerle, Yusuf Paşa emrine göndermiş ve Mehmed Paşa ile birlikte Mora'ya girerek Tırapoliçe'nin kurtarılması için kendisine yazı yazmıştır. Ayrıca ona verilmek üzere Mehmed Paşa'ya beşyüz kese akçe dahi vermişti. Yusuf Paşa da dört kalede birer miktar koruyucu bırakıp, kalan askerini yanına alarak Mehmed Paşa ile buluşmak üzere İnebahtı üzerinden Saluna yolu ile Liradya'ya doğru hareket etmişti. Fakat Mehmed Paşa ile buluşamadı ve beşyüz keseyi de alamadı. Çünkü o esnada isyân ateşi kol kol olmuş, bir kolu Tırhala derbendlerini sarmış ve bir kolu da Yanya taraflarına girmişti. Hattâ Köse Mehmed Paşa Tırhala derbendlerinde eşkıya muharebesine tutulmuştu. Şöyleki:

Mehmed Paşa tarafından Receb ayında Dömeke ile Ezedin arasındaki boğazlar üzerine gönderilen asker eşkiya ile çarpışıp, biraz kelle kulak aldıktan sonra, Mehmed Paşa Ezedin'e iki saat uzaklıktaki Kostalkiş adlı köy ile Alaman köprüsünde olan eşkıya üzerine saldırarak onları dağıtmış, çekildikleri toprakkale ve metrislerini zapt ve birçoğunu öldürmüş, geri kalanları da orada bulunan göle dökülerek canlarını kurtarmıştır. Bu muharebede Livadya kaptanı Kiryako ile diğer söz sahiplerinden ve papazlardan bazıları ölmüştür.

Sonra Mehmed Paşa birkaç serdengeçtileri Saluna tarafında toplanan eşkıya üzerine sevkedip, Ömer Paşa'yı dahi ayrı bir kol olarak Garadine tarafına göndermişti. Bunlar rasgeldikleri âsiler ile savaşarak ilerlemiş, Ömer Paşa kulu Karataş köyünü zaptetmiş ve Garadine hanı yakınındaki kale ve kilisede saklanan eşkıyayı dağıtmış olduğu haberi Şaban ayının yedisinde İstanbul'a ulaşarak padişahı memnun etmiştir.

Bundan sonra Mehmed Paşa Eğriboz'a bağlı Badıracık kazasında toplanan eşkıya üzerine giderek dağıtmış ve Livodya üzerine hareket etmiş ise de sonunda yenilerek Ezedin'e dönmüştür.

Bunun üzerine Yusuf Paşa da dönerek derhal dört kalenin korunmasına gayret gösterdiği sırada Badıra'ya dağ yolundan yirmi dört ve deniz kıyısında olan yoldan otuz sekiz saat uzaklığı olan Lala kasabasını kuşatarak sıkıştırdıklarını tahkik neticesi anlayarak, askerinin bir kısmını Badıra'nın korunmasına bırakıp, sekiz yüz kadar genç askerle Şaban'ın onbeşinde hareketle Lala'nın yardımına yetişmiş ve eşkıya ile savaşarak cemiyetlerini dağıtmıştır. Bu muharebede Lala kasabası halkı pek çok kahramanlık göstermiştir. Hattâ içlerinden bir kız askerlerin önünde kahramanca savaşarak çok sayıda eşkıyayı katletmiştir. Yusuf Paşa onun bu cesaretini beğenerek evlenmiş ve kız, erkek birkaç çocuğuna anne olmuştur. Lala halkı ile daha önce buraya göçeden yirmi binden fazla Müslüman Goston halkını Yusuf Paşa alarak Ramazanda Badıra'ya getirmiştir.

Bu esnada Kalavaritalı Pekmez adlı eşkıya reisi bin beş yüz kadar eşkıya ile Badıra'ya saldırması üzerine, Yusuf Paşa'nın karşılık olarak gönderdiği asker başarılı olamadan geri dönmeye mecbur kalmıştır. Ve bu sırada isyân ve ihtilâl yayılarak geçit kapandığından Yusuf Paşa Badıra'da Allah'ın yardımını beklemeye başlamıştır. Yusuf Paşa babası İsmail Bey'den gelen irsi çalışkanlığının eseri olarak çok gayret gösteriyordu. Ne fayda ki babasının sahip olduğu kuvvete sahip değildi. Eğer babası hayatta olsa idi on beş yirmi bin kadar Kırcalı ve Evlâd-ı Fatihan askeri ile buraya gelerek bu ateşi söndürebilirdi. Yusuf Paşa ise vezir rütbesine sahip olduğu halde bir iki bin askerle şurada burada dolaşıyordu. İsmail Bey vefat ettiği vakit idaresinde bulunan birçok yerler doğrudan doğruya idare altına alınarak hazineye hayli fayda sağlamış, bu da memnuniyet verici olmuş ise de, onun ölümü ile kaybolan askeri kuvvetin yerine başka bir kuvvet konulamadığı için devlet şimdi bu ateşi bastırmaktan âciz kalıyordu. Halet Efendi siyasetinin zararları böyle birer birer meydana çıkmaya başlamıştır.

Mora memurlarından olan Sivas valisi vezir Süleyman Paşa Mora Valisi Mehmed Paşa ile birleşmek üzere o sırada Ezedin'e giderken yolda âsilerle karşılaşıp, muharebe neticesinde İslâm askeri galip gelerek eşkıyanın çoğunu topelemişler ve bir miktar hayvan ve başka ganimet almışlardır. Fakat ne tarafa hareket olunsa muharebesiz geçmek mümkün olmadığından bütün yollar kapanmıştır.

Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya kalesinde dayanıp durması devletin kalbini dağlıyordu. Hattâ bu sırada Ali Paşa'nın Rum'larla yardımlaşma uğruna âdeta hıristiyanlaşmış olduğuna dâir gelen havadis kâğıtlarından biri Hurşid Paşa'ya gönderilmişti. Bir yolu bulunarak Yanya kalesi içinde bulunan Arnavut Müslümanlara ulaştırılırsa onlar bunu kabul etmeyerek dışarı çıkarlar ve Ali Paşa'nın kuvveti azalır diye hatırlatılmıştı.

Halbuki Mora isyânı ilerlemiş, Yanya işi bunun yanında çok geri kalmıştı.

Yukarıda anlatıldığı üzere Mehmed Paşa'nın Ezedin'e döndüğü sırada eşkiya korsanları Galos önüne gelerek melanetlerini icra etmekte ve hıristiyanların fesadı günden güne artmakta idi. Bu yüzden Tırhala mutasarrıfı Mahmud Paşa Galos'un korunmasına koşmuş ve peşinden fesad ve ihtilâl Yenişehir, Selânik semtlerine yayılmıştı. Yardıma ihtiyacı olduğunu serasker paşaya, o da İstanbul'a teklif etmişti. İşte bu sırada bir takım eşkıya Velestin kazasına girerek Galos'tan Yenişehir'e giden yolun emniyetini tehlikeye sokmuşlardı. Mahmud Paşa tarafından gönderilen askeri kuvvet muharebe sonunda galip gelerek eşkıya topluluğu dağılmış ve bir hayli esir ve topla yirmi sandık cephânelerinin ele geçirildiği haberi yedi Ramazanda İstanbul'a gelmiştir.

Yine o sırada Mahmud Paşa Tırhala sancağı dahilinde isyân eden köyler hıristiyanların üzerine bizzat hareket ederek topluluklarını dağıtmış ve Galos'u kuşatan eşkiyanın kimini kılıçtan geçirip, kimini esir ederek toplarını ele geçirerek Galos kalesini kuşatmadan kurtarmıştır. Bu ihtilâllerde Yenişehir Feneri metropolidinin rolü olduğu anlaşılarak onu da tutuklamıştır. Arkasından Bâb-ı Âli'den gelen emir üzerine adı geçen metrepolid idam edilerek kesik başı İstanbul'a gönderilmiştir.

Hurşid Paşa'nın teklifi üzerine kendisinin kethüdalık hizmeti vekâletinde bulunan divânı hümayun memurlarından Ali Namık Bey'e Şevval ayının başında vezirlik rütbesi ile Anabolu muhafızlığı görevi verildi. Ve bin beş yüz askerle acele olarak Anabolu'ya gitmesi emrolunmuştur.

Fakat Mora'dan Yanya'ya kadar olan yerlerin hıristiyanlarının tamamı ayaklanmış, hudut ve yollar tamamen kapanmış olduğundan fazla hazırlığa ihtiyaç duyulunca, İşkodra mutasarrıfı Mustafa Paşa'nın bizzat çok miktarda askerle gelerek Yanya'dan Mora'ya kadar eşkıyayı temizlemesi lüzumu Hurşid Paşa tarafından teklif edilmekle Şevvalin onikisinde Mustafa Paşa'nın o işle görevlendirilmesi hakkındaki padişah emri çıkmış ve bir orta topçu gönderilmiştir.

Bu sırada Karaman Valisi olan Ebubekir Paşa ve cesur vezirlerden Behram Paşa ve eski Akdeniz Boğazı muhafızı Ali Şefik Paşa ve Çorum mutasarrıfı Ali Paşa dahi Mora tarafına memur edilmiş ve Rumeli'nin sol kolunda bulunan bütün savaşçı gruplar Yanya ve Mora tarafına sevkolunmak üzere padişah emri çıkartılmıştır. Behram Paşa ise o sırada Aynoroz yarımadasında bulunan eşkıyanın yola getirilmesi ile uğraştığından, onun Mora tarafına hareketinden sonra bu civar için ayrıca asker tertip edilmiştir.

Behram Paşa Yenişehir üzerinden Ezedin'e varıp, oradan Livadya'ya doğru hareket etmiş ise de henüz eşkıya ile çatışmadan emrindeki asker

maaş kavgası çıkartarak sebebsiz geri döndükleri sırada eşkıya arkalarından bastırmış ve perişan bir halde Ezedin'e dönmüştür.

Sonra Mora Valisi Paşa yine Ezedin'den Livadya'ya doğru hareketle eşkıya ile pekçok muharebe yapmış ise de geride bulunan Rindena boğazı eşkıya tarafından tutulduğu için mecburen geri dönüp savaşa savaşa güçlükle adı geçen boğazdan geçerek Ezedin'e gelebilmiştir.

Melek Bey diyor ki: «Mora'da ilk önce isyân davetine uyup kolları sıvayarak halkı ayaklandıran Kocabaşılar, itibar sahipleri, tüccar, milletin reisleri ve özellikle metropolit ve papaz güruhu idi ki, milletin hakikaten inandığı kişilerdir. Adalarda ve Rumeli tarafında ise tersine önce kaptanlar ile hıristiyan halk harekete geçmiştir. İleri gelenler ise halkın zoru ile harekete geçmişlerdir.»

İşte bu yönden Mora ihtilâli kısa zaman zarfında etrafa yayılarak bir ucu Selânik'e kadar gelmiş ve Selânik etrafındaki bazı köylerin hıristiyanları dahi isyân etmiştir. Fakat hızla etraftan asker yetiştirilmiş ve Zilhicce ayında Kesendire nahiyesinde toplanan eşkıyayı perişan etmiştir. Fakat Mora'ya yardım edilememiştir. Çünkü yukarıda anlatıldığı üzere karayolları kapanmış olduğu gibi aşağıda anlatılacağı üzere eşkıya korsanları her tarafa yayılarak deniz yolları dahi kapanmıştı.

Bunun üzerine Benefşe ve Anavarin kaleleri uzun zaman eşkıyaya karşı koyduktan sonra sonunda teslime mecbur olmuşlardır.

Şöyleki: Benefşe kalesi Mora'nın güneyinde yarımada olan bir burun üzerinde ve kesme kayadan bir yüksek dağın tepesinde olduğu için halkı beş ay kadar dayanmışlar ise de, yiyecekleri bitince Kuş adasına gitmelerine müsade olunması şartı ile kaleyi teslim etmişlerdir. Halbuki eşkıya kaleye girince halkın yaklaşık olarak dörtte birini alıkoyarak geri kalan yediyüz elli kadarını Kuş adasına göndermişlerdir.

Avaravin kalesi halkı dahi üçbuçuk ay kadar dayanmışlar ise de zahiresizlik sebebiyle aman dileyerek kaleyi teslim etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Fakat eşkıya girdikten sonra sözünde durmayarak hepsini katletmişlerdir.

Tarihçi Yusuf Bey diyor ki: «Müslüman halktan bir ferdin bile kurtulmasına imkân vermemek üzere aralarında anlaştıkları şüphesizdir. Benefşe kalesindeki Müslümanlar hakkında dahi kötü muamele yapılması gerekmişse de onların kendi kazaları hıristiyanları ile eski dostlukları ve ayrıca Rum kızları ile evlenmek gibi devamlı âdetleri olduğundan aralarında yakınlık bulunması çoğunun kurtulmasına sebep olduğu şüphesizdir.»

İHTİLÂLİN BAZI ADALARA SIÇRAMASI VE DENİZ YOLUNUN KAPANMASI

Mora ve Eğriboz ihtilâllerinin peşinden Çamlıca ve Suluca gibi bazı

Yunan adaları hıristiyanları dahi isyân ettiler. Bunların büyük ticaret gemileri olduğu için hepsi korsan şekline girerek vurgunculuğa kalkışıp, Müslüman sahil ve gemilerine hücumla Akdeniz'de emniyet bırakmadılar.

Hatta Kıbrıs adası muhassılı tarafından adanın savunulması için bir miktar barut gönderilmesi isteğine dâir Kaptan paşaya gönderilen teklif Bab-ı Âli'ye takdim edilince: «Bu adam ne kadar barut istiyor? Bu isteği Kıbrıs'taki kaleler için midir, yoksa ihtiyat olarak mı istiyor? Başka mühimmat da lazım mı, değil mi? Lazımsa ne çeşit mühimmata ihtiyaç vardır? Muhassılın isteği gerektiği şekilde anlaşılamıyor» gibi saçma sapan sözler arasında bu barut İstanbul'dan gönderilecek olsa bile Akdeniz hıristiyanlarının isyânı sebebiyle yollarda emniyet olmadığı ileri sürülerek adı geçen muhassılın Seyda Valisi Abdullah Paşa ile haberleşerek gerekli barutu Akka kalesinden getirtmesine karar verilmiş ve bu yolda Seyda Valisi Abdullah Paşaya ve Kıbrıs muhassılına 15 Recebde sadaretten mektuplar yazılmıştır.

Ne garip ve perişan bir hâldedir ki, tüccar yazıcılığından gelme bir Aksanto topladığı yardımlarla temin ettiği bu kadar top ce cebhâneyi karadan ve denizden sevkedip, Rusya memurlarına ve subaylarına rüşvet vererek Boğdan'a geçirdiği halde, koca bir Osmanlı Devletinin Kaptan Paşası elinde büyük donanma ve tersâne varken Kıbrıs'a bir miktar barut gönderemeyip, işi Seyda Valisine havale etmiştir. Bunun gibi Eğriboz mütesellimi Ahmed Bey Mora hıristiyanlarının isyanının Eğriboz'a da sıçradığını bildiren ve Eğriboz'da asker ve zahireye ihtiyaç olduğundan, bir miktar peksimet ve biraz asker yetiştirilmesini isteyen bir dilekçe ile bir adamını karadan göndermiş ise de şayet eşkiya içinden geçip gidemezse diye düşünerek İstanbul'a takdim olunmak üzere İzmir Voyvodasına da deniz yolu ile başka bir istek yazısı göndermiş. Fakat bu adam İzmir'e uğramadan Edremit'ten geçmiş olduğu haberi alınmış olduğundan İzmir voyvodası durumu İstanbul'a yazmış. Bu aralıkta karadan gönderilen adam bir yolunu bulup eşkiya içinden geçerek İstanbul'a geldi. Eğriboz'un durumu anlaşıldı. Şimdi ne tedbir alındı dersiniz? Ne tedbir alındığını açıklamaya, bilgileri geleceğe ulaştıracak kalem utanıyor. Ama çaresiz işi olduğu gibi yazmak tarihinin asıl görevi olduğundan doğrusunu söyleyelim. O zaman en büyük hüner havalecilik yolu ile bir işi başından savmak ve bir yolunu bularak biraz zaman kazanmak üzere dolambaçlı yollara saptırmaktan ibaret idi. Bir Mahir efendi buna bir kulp takıp tehir çengeline asıyordu. Şöyleki: Acaba İzmir'den Eğriboz'a bir şey gönderildi mi, gönderilmedi mi? Önce burası sorulmak lazımdır diyerek sual faslına döktü.

Şani-zâde diyor ki: «Akdeniz'den İstanbul'a eşya ve zahire gelmesi zor, İstanbul'dan o tarafa mühimmat ve zahire gönderilmesinin sakın-

calı olduğu bazı emirlerde açıklandığı üzere herkesçe biliniyor, hatta Kıbrıs'a mühimmat gönderilmediğinden barutun Akka kalesinden gönderilmesi için yazılan mektup açıkça anlaşıldığı ve İzmir'e gidecek adam henüz o tarafa gitmeyip İstanbul'a geldiği halde, devletçe acaba İzmir'den Eğriboz'a zahire gönderilmiş mi? diye akıllara durgunluk verecek soruların sorulması, diğer taraftan da imkân nisbetinde çaresine bakılsa israfa sebep olmayacağı bilinmeyen bir şey olmadığına nazaran bu bizim aklımızın ereceği iş değildir demek doğru olur. (İsraf şeref kazandırmaz. Velevki şeref için de olsa)»

Yukarıda anlatıldığı üzere Akdeniz adaları Rumları, özellikle Çamlıca ve Sulucalıların isyan etmekte oldukları zaman zaman İstanbul'da duyulmakta olduğundan şu aralık Akdeniz'e yükle gemi gönderilmesi doğru bulunmuyordu. Halbuki deniz yolu kapalı olduğu müddetçe İstanbul'a zahire ve başka şey getirilmesi zor olacağından, ufak kayıklarla ve karadan postalar gönderilerek Akdeniz'in Anadolu kıyıları yoklanmış. Midilli, Sakız, Kuş adası ve Rodos taraflarında nelerin olduğu anlaşılarak karadan Anadolu sahili takip edilerek Rodos karşılarına varıncaya kadar durumu kontrol etmek üzere Şabanın altısında özel postalar çıkarıldığı gibi Kaptanı Derya Ahmed Paşaya da birkaç söz anlar, iş bilir adam seçip de menzil kayıkları ile Rodos'a kadar göndererek Akdeniz'in ve adaların durumunu, Mısır, Kıbrıs ve Akka'dan zahire getirilmesi imkânı olup olmadığı araştırarak bilgi toplaması için Şabanın sekizinde sadrazam tarafından tezkere yazıldı.

Ortaya çıkan duruma göre donanmanın Akdeniz'e çıkartılarak deniz yolunun açılması zaruri bulunmuş ise de Eflâk, Boğdan hadiseleri ve peşinden Mora ihtilali ve arkasından da adalıların isyâna kalkışmaları Rusya'nın kışkırtması ile olduğu düşünülerek donanmayı Akdeniz'e çıkartma cesareti gösterilemiyordu.

Durum bu iken Recep ayının sonunda Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya yazılan emirde Tuna yalısının ihtilâli sebebiyle her sene Mısır'dan gönderilmesi adet olan zahirenin bu sene yüzde elli fazla olarak gönderilmesi ve Akdeniz'deki Rum eşkıyası Rumeli tarafından zahire almayacaklarından Mısır ve Berrüşşam tarafından almaya mecbur kalacakları muhakkaktır. Ancak onlara bir parça dahi zahire verilmeyerek satılık zahirenin bedeli karşılığı İstanbul'a gönderilerek sattırılması ve içerisi için lazım olan zahirenin yabancılara satılması ötedenberi yasak olmakla şu sırada bu yasağın tatbikine dikkat edilmesi. Osmanlı Devletine sadık olanların iyi hizmetle sadakatlarını isbat etmelerinin zamanıdır. Bu hizmet yalnız padişah hazretlerine olmayıp, dine dahi hizmet olacağından Mehmed Ali Paşanın bu hususta beş kat daha gayret sarfe-

deceği daha önce Mekke ve Medine'ye geçen hizmet ve sadakatları ile sabit olduğu anlatılarak, Mora için karadan gerekenin yapılmasına başlanmış olduğundan bahisle deniz tarafından dahi kuvvet gösterisinde bulunulması lazım geleceği için Donanma-ı hümayun kaptanı Nasuh-zâde Ali Bey emrinde olan donanmadan biraz gemi ayırarak Mora sularına gönderilmiş ise de fazla deniz kuvvetine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle şimdi Çamlıca ve Suluca hıristiyanlarından dahi çekinmek gerektiği, bunların ise ellerinde normal İngiliz fırkateynleri gibi harp gemileri bulunduğu için İstanbul'a gelecek gemi, zahire ve Anadolu tarafından Rumeliye geçecek askere hücum etmeleri düşünceden uzak olmadığından ve Mısır Valiliğinin harbe yarar gemileri olduğundan bahisle Mehmed Ali Paşa'nın bunlardan da uygun gördüğü kadarını tertip ve üzerlerine münasip bir kumandan tayin ederek doğru Mora sularına göndermesi, kumandanının Kapudane-i hümayun kaptanı ile haberleşip konuşarak gereğine göre hareket ederek emrinde görev yapmasının kendisine tembih olunması, birkaç gemi de Rodos'tan bu tarafa adalar arasına tayin ile Vahabî meselesinde olduğu gibi Rum fesadı işinde de sadakatini göstermesi emredilmiş olduğu gibi Şaban ayının dokuzunda da Mora sularına ve adalar arasına bir takım gemi göndermesi ve İstanbul'a zahire yetiştirmesi için ikinci defa sadrazamlık emri gönderilmiştir.

Çamlıca, Suluca ve İbsomara adaları asilerinin gemileri Midilli etrafında dolaşmağa başladıklarından Bozcaada halkı tarafından bir miktar asker istendi. Boğaz nazırı Şefik Paşa biraz asker göndermişse de Bozca adanın korunması için iki yüz, Boğazın korunması için de dört yüz kadar daha askere ihtiyaç olduğunu İstanbul'a teklif etmiş, beşyüz seksen neferin temin ve görevlendirilmesi için kendisine izin verildiğine dair emir 15 Şabanda gönderilmiştir.

Yukarıda yazıldığı üzere Yunan haydutları deniz yolunu kestikleri sırada yirmi dört adet haydut gemisi Sakız Adasının Paşa limanı önüne demirleyerek Sakız Rumları ile irtibata başladıkları zaman Sakız'ın Müslüman halkı pirelenerek tezelden yakaladıkları Sakız metropolidi ile Kocabaşı ve tüccarlarından kırk kadar itibarlı Rumu rehin olarak tutuklamaları üzerine eşkıya gemilerinin oradan savuşup gitmiş oldukları Bab-ı Âli'ye arzedilmiş ve kâfi miktarda asker gönderilmesi teklif edilmiştir. Bunun üzerine Sığla sancağı mütesellimi İlyas-zâde Hacı İlyas Ağa Sakız adasının muhafazasına ve Riyale-i hümayun kaptanı Tömbeki-zâde Ali Bey kumandasında tezelden beş parça gemi haydut gemilerine karşı koymak üzere görevlendirilmiştir.

İlyas Ağa öteden beri çiftçilikle meşgul rençber ağası olarak harp yapmağa müsaid olmadığından istifa etmek istemişse de zorla çeşme yakasına gelir gelmez Sisam adası hıristiyanlarının isyan ettiği haber alın-

mıştı. Öncelikle Sisam eşkıyasının haklarından gelindikten sonra öteki eşkıyaların hadlerinin bildirilmesi emr ve İlyas ağa geri çevrilerek Kuşadası tarafına gönderildi. Oradan da Sisam adasına geçmekle görevlendirildi ise de Sisam hıristiyan eşkıyasının toplandığı bir yer olduğu için oraya kuvvetli bir zatın gönderilmesi lüzumunu teklif edince, yerinde bırakılarak mirimirandan Niğde sancağı mutasarrıfı İsmail Paşa Sisam'a gitmek ve halkının silâhlarını toplayarak korunmasına dikkat etmek üzere Şaban ayının beşinde görevlendirildi. Sisam adası hıristiyanları ise hâkim ve voyvodasını hapsetmişler, bunlar bir yolunu bularak kaçıp kurtulmuşlar ise de eşkiya Müslümanlardan ticaret ve misafirlik nedeni ile Sisam'da bulunan onbeş kişiyi, sekiz nefer gemici ve bir gemi kaptanını çeşitli işkencelerle idam, mal ve eşyalarını yağma etmişlerdir. O sularda görülen korsan teknelerle birleşerek oralardan geçen Müslüman kayıklarına hücum etmeye. Kuşadası sahillerinde hayvan ve insan kaçırmaya, Sisam ve Sakız boğazlarını keserek gelip geçen Müslüman tüccarlara ait gemilere hücuma başlamışlardır. Bu yüzsen Sakız kuşatılmış bir durumda kalmıştır. Sonra fesadı Ayvalık ve Çend adaları tarafında yayılmıştır. Bütün bunlara ait haberler parça parça İstanbul'a gelmeye başlamıştır.

Bunların peşinden Girid adasındaki İsfakiye nahiyesi hıristiyanları dahi isyân ederek Müslüman kasaba ve köylere saldırmaya başladılar. Fakat Hanya muhafızı vezir Lütfullah Paşa'nın kethüdası kaza eşrâfından Necip Efendi bir miktar askerle giderek eşkıya topluluğunu perişan etmiştir.

Perukeş tarihinde diyor ki: «Birçok yerde hazırlanan ihtilâl fikri birden alevlendirilmemiş olsaydı bu dahi eskisi gibi tesirsiz atlatılırdı.»

Melek Bey diyor ki: «Yunanlılarda isyân fikri olgunlaşmış, iş hareketlerine engel olan Tepedelenli Ali Paşa'nın aradan çıkarılmasına kalmıştı.

Bu isyânın başlangıcından olarak karadan Papatimyo, denizden Andiriçum adlı eşkıyaların ortaya çıkışları ve Tepedelenli Ali Paşa tarafından ortadan kaldırılmaları gibi çeşitli işaret ve alâmetler gösterdiğinden dikkatli olmak lâzım geldiği halde Yunanistan'ın her tarafında bulunan valiler, memurlar ve askerlerin hepsi Yanya üzerine gönderilerek oraları boş bırakılmıştır. Âsilerin bir seneden fazla önlerine gelen belde ve kasabaları yakarak buldukları Müslüman'ları katletmelerinin Ali Paşa'nın teşvikine bağlanması, böyle vahim bir sonun önüne geçilmemesi, giderilmesi güç bir üzüntü ve sıkıntıdır.»

Hakikaten o zaman asıl nazarı dikkate alınacak yer bir Mora tarafı iken ilk emirde o tarafa önem verilmemiş olması üzüntü verecek bir husustu. Çünkü Eflâk ve Boğdan'ın nüfusunun toplamı dört milyonu bulursa da silâhlı olmadıkları gibi Rumlarla aralarında milliyet yakınlığı

olmadığından Rumların tahriki ile büyük fedakârlıklara girişemezlerdi. Buraları atlı harekâta elverişli olduğundan isyâncı toplulukların dağıtılması kolaydı. Bazı engellere rastlanarak iş zorlaşsa bile nihayet Eflâk ve Boğdan'a verilen imtiyazların biraz genişletilmesiyle neticelenirdi. Ama Mora ve civarı halkının tamamı Yunan asıllı oldukları gibi yukarıda anlatıldığı üzere hayli silâhlı palikaryaları, pekçok sarp dağları ve dar boğazları vardı. Her tarafı denizle çevrili olup, Rumların gemicilikteki hünerleri de biliniyordu. Buralarda bulunan az miktardaki Müslüman halkı eşkıya katlettiği takdirde artık bu memleketlerin eski haline çevrilmesi mümkün olamayacaktı. Ne çare ki, o zaman İstanbul'un durumu bunun gibi incelikleri düşünmeye elverişli değildi. Çünkü devlet idaresini eline almış olan Halet Efendi sadece şahsi istekleriyle uğraşıyordu.

İSTANBUL'UN DURUMU

Yukarıda açıklandığı üzere Eflâk ve Boğdan seraskeri emrine gönderilmek üzere yazılan beşbin yeniçeri Receb'in onüçüncü günü Boğaz içinde yaptıkları rezilliklerden sonra Büyükdere'ye varıp ticaret gemilerine bindilerse de yol hazırlıklarını tamamlamak için birkaç gün Büyükdere önünde demirli bekledikleri sırada dahi rahat durmadılar. Hattâ içlerinden bir kısmı Beykoz tarafına çıkarak oradan iki saat ötedeki Arnavutköy'ü denilen ve marangoz, bina ustalığı gibi işlerle uğraşan Rum'ların oturduğu köye giderek bir papaz ile birkaç hıristiyanı öldürüp, ırzlarına tecavüz ve mallarını almak gibi fenalıklara başlayınca köylülerin bekâr olanları derhal öteye beriye dağılmış, kalanı da akşamüstü aile ve çocukları ile birlikte civarlarındaki İrve ve Şile gibi Müslüman köylerine sığınmışlar ve bu köylerin Müslüman halkı onları kabul etmişler. Gemiler Büyükdere'den kalkıp gidene kadar bu zavallılar o köylerde misafir kalmış, sonra kendi köylerine gitmişlerdir. Meğer bunlar daha önce dağlı eşkıya belâsından dolayı Rumeli'nden kaçıp boğaz yakasına geçerek orada yerleşen Rum'larmış diye Şâni-zâde tarihinde yazmaktadır.

Yeniçerilerin Beykoz tarafında bu rezâleti işledikleri gün yeni sadrazam Bender'li Ali Paşa habersiz İstanbul'a gelivermiştir. Çünkü sadrazamların İstanbul'a merasimlerle dahil olmaları âdet olup, bu yüzden hayli masrafa girerlerdi. Bu sırada ise işlerin çokluğu sebebiyle âdet olan merasim terk olunarak yeni sadrazamın on-onbeş kadar adamı ile Üsküdar arkasında Maltepe köyüne gelerek gelişini haber vermesi ve karşılanması için saray tarafından silâhtar ağanın gitmesi padişah emri olduğu beyâniyle önceden kaymakam paşa tarafından yeni sadrazama yazı ile arzedilmişti. Receb'in onbeşinci günü yeni sadrazam acele Maltepe köyüne gelişini haber vermiş ise de yıldız ilminde üstad olanlardan bazıları

o sırada ayın birinci akrepte bulunduğunu söyleyince iki gün Maltepe'de bekletildi ve daha uygun bir vakte raslatıldı.

Şöyle ki: Receb'in onsekizinci günü Benderli Ali Paşa Silâhtar ağa vasıtasiyle rikab-ı hümayuna dâvet ve şeyhülislâm Abdulvahap Efendi ile birlikte gelenek olan sadaret hil'atini giydikten sonra Bâb-ı Âli'ye geldi.

Şâni-zâde diyor ki: «Padişah mührünü vekâleten alınmasını talii arslan burcunun uğursuzluk derecelerinden olan altı derecesine tesaduf edip, arslan burcunun uğursuz günü geçerek Kur'an burcu olan kuzu burcunun yirmiüç derecesi vâki olmuş ve beş gezegen toplanarak adı geçen burçta birleşmiş. Şu kadar ki düzeltilerek dokuz burçta birleşmişlerdi. (Zalike takdiril azizil âlim.)»

Yeni sadrazam yukarıda anlatıldığı şekilde Bâb-ı Âli'ye gelip, âdet olduğu şekilde gerekenlere hil'atler giydirildiği sırada Eflâk voyvodası baş kapı kethüdası olan İstavraki'ye dahi divan-ı hümayun tercümanlığı vekâleti için hil'at giydirildi.

Çünkü yukarıda geçtiği üzere Kostantin'in idamından sonra yerine Fenerli'lerden olmak şartiyle tercüman araştırıldı, bulunamadı. Sonunda bu İstavraki Bey Rum taifesinin Hayhurum dedikleri takımından olduğu için yukarıda açıklandığı üzere Eflâk voyvodası iken Eterya tarafından zehirlettirilen ve bağlılığı sabit olan Soço Bey'in uzun müddet kapı kethüdalığında bulunması gözönüne alınarak hakkında iyi niyet gösterilmiş ve divan-ı hümayun tercümanlığına lâyık görülmüştür.

Yeni sadrazam gelenek olan hil'âtları giydirdikten sonra birkaç gün önce padişah sarayının suyunu zehirlemek, Demirkapı'da suyolcuların oturdukları kale burcuna mazgallar açmak gibi suçlarla itham edilerek hapsedilen üç Rum suyolcuyu idam ile işe başlamıştır.

Bundan onüç gün önce Keşan'a sürgün edilen vezirlerden Mustafa Paşa'nın vezirliği geri verilerek, Karaburun'da oturmak üzere Karadeniz Boğazı muhafızlığı verilmişken o gün tekrar vezirliği kaldırılarak yerine yine onüç gün önce sadrazamlıktan alınarak Gelibolu'ya gönderilen Seyid Ali Paşa tâyin edildi. Uhdesine muhassıllık şeklinde Teke ve Hamid sancakları tevcih olundu. Ertesi, yâni Pazar günü buna benzer değişiklikler oldu. Bunun gibi sürgünler, tâyinler sonra tekrar sürgün ve tâyinler ileri mevkilerdeki devlet adamlarının ne derece sıkıntı içinde olduklarını gösterir.

Üçüncü defa İstanbul Rum patriği olan Grigoryos'un Mora'lılar ile haberleştiği ortaya çıktığından, yine Receb'in ondokuzuncu günü kl, Rum'ların paskalyası idi, azil ve katlinin lüzumundan bahisle yerine onikilerden birinin seçilmesi hakkında çıkan ferman divan-ı hümayun tercümanı İstavraki Bey'e verilince idam sözünü işittiği gibi, şâyet cemaat kor-

karşa başka patrik seçimi zor olur diye hatırlatınca idam sözü tashih edildi. İstavraki Bey patrikaneye giderek metropolitleri toplayarak fermanı okuyup, Pisidye metropolidi Oyenos'u patrikliğe seçtirmiştir.

İşte bu seçim sırasında sadrazam Grigoryos'u Bâb-ı Âli'ye getirterek «Senin bu fesaddan önceden haberin yok mu idi ki, saklayıp söylemedin,» diye sorduğunda inkâr etti. Sadrazam tekrar sorguya başlayarak: «Ya! Bir fahişe avratın yaptığı zinaya kadar haberiniz olduğu halde, böyle milletçe büyük bir fitne fesaddan cahilce haberim yoktu demekle inandırabilir misiniz?» diye ısrarla suçlayınca, Grigoryos: «Devletli efendim! Bendeniz doksan yaşını geçmiş şuursuz bir ihtiyarım. Eğer bilirse onikiler bilir,» diye cevap vermiş ise de, bayağı bir papaz ve Kocabaşı güruhunun uzun zamandan beri haberdar olduğu milliyet işinden patriğin haberinin olmaması akıl dışı bir olaydı. Bundan dolayı sadrazam «bunu şimdilik Kadıköyüne götürünüz» diyerek kovduğu sırada, yeni patriğin seçildiği haberi gelince Grigoryos hemen Fener'e gönderilerek yaftası göğsüne takıldı patrikhânenin orta kapısında idam edildi.

Peşinden Kayseri, Edremit ve Tarabya metropolitleri dahi Balık pazarında ve Kaşıkçılar hanı önünde ve Parmakkapıda idam edildiler.

Tüccardan ve Rum tâifesi eşrâfından fesadla ilgileri haber alınmış ve fesad hakkında mektupları yakalanmış olan beş kişilik fesadçı da bu sırada kalabalık meydanlarda katledildiler.

Şâni-zâde diyor ki: «Patriğin ölüsü üç gündür asılı durduktan sonra denize atılması bizzat padişah tarafından Yahudi milletine emredilerek, onlar da kokmuş ceseti alıp denize açılarak Rum'lar almasınlar diye karnını yarıp ve taş bağlayarak denize öylece attılar.»

Vak'a nüvis Esad Efendi bu fıkranın üzerine (Haşâ bu iş asla padişahın emri ile değil, olsa olsa aşağılık kişilerin uydurmasıdır) diye yazmıştır.

Hakikaten o devrede böyle siyasi kaidelere uymayan işler hep Halet Efendi'nin fesadlıklarındandır. Bunda sadrazam Bender'li Ali Paşa'nın dahi suçu yoktur. Çünkü yeni İstanbul'a gelmiş, patrik kimdir, onun idamından ne çıkar bilmez. Siyasi inceliklerden tamamen habersiz bir zat idi.

Yine Esad Efendi Şâni-zâde tarihinin bu kısmı üzerine yazdığı eklerde diyor ki: «Adı geçen patriği astıkları gün, Yahudi'lerin fitnesi ile hıristiyanların Haşâ Hz. İsa'yı çarmıha gerdikleri güne rastladığı gibi, cesedini Yahudi'lere sürütmeleri de cahil Rum'ların onuruna dokunarak isyânlarının bat kat daha artmasına sebep oldu. Bilgi sahiplerine mâlûm olduğu üzere asılan patriğin devletler ve Rum'lar arasında itibarı fazla idi. Avrupa'da bir sözü iki edilmezmiş. Eğer hakkında bu çeşit muamele yapılmayarak gönlü alınsa idi Rum ateşini söndürebilirdi. Hattâ Rusya tüccarlarından bir gemi kaptanı İstanbul halicinden bir cesed alarak Pe-

tersburg'a götürmüş ve sokaklarda halka «bu patriktir» diye göstermiştir. Bizzat İmparator tarafından da itibar görerek, bu leş muteber bir kiliseye gömülmüştür. Bu şekilde Rum'ların güvenini kazandığı işitilmiştir.»

Patriğin gerek Rum'lar ve gerekse ortodoks mezhebinde bulunan diğer hıristiyanlar arasında ne kadar büyük itibarı olduğunu anlayış sahiplerine açıklamaya gerek yoktur. Fakat Esad Efendi'nin sandığı gibi Grigoryos'un şahsına ait bir husus ve Rusya İmparatoru'nun ona o derece hürmet etmesi sadece Rum'ları kendine çekmek için yapılmış bir gösteriş değildir. Belki o zaman bu mevkide her kim olsa bu itibarı görürdü. Çünkü yukarıda açıklandığı üzere Katolikler yanında Rimpapa Hz. İsa aleyhisselâmın yeryüzündeki vekilidir. Ortodoks'lar yanında da İstanbul'un Rum patriği papanın derecesindedir. Eğer Antakya, İskenderiye ve Kudüs'ü Şerif patrikleri dahi müstakil birer ruhâni lider iseler de İstanbul Rum patriği hepsinden üstündür. Bir mezhep toplantısı yapılacak olsa onun başkanlığında yapılması gerekir. Rus'lar Ortodoks mezhebindedirler. Bu münasebetle Rus İmparatorlarının büyük bir mânevi destekleri de, vaktiyle İstanbul Rum patriğinden aldıkları vekâlettir. Petersburg'daki metropolit toplantılarına vekâleten başkanlık ederler.

Bu duruma göre Rusya imparatorunun kendisinin vekillik ettiği ve Hz. İsâ aleyhisselâmın vekili bildiği bir patriğe ne derece hürmet etmeye mecbur olduğunu daha fazla izaha ihtiyaç yoktur. Fakat o zaman vekiller içinde bunun gibi incelikleri bilen adamlar yoktu. Olsa bile Halet Efendi'nin şerrinden korkarak ağızlarını açamazlardı. Halet Efendi ise günâhlarının mahsulü olan Rum ihtilâlinden dolayı halkın diline düşmüş olduğundan, bunu unutturmak için daha büyük meselelerin çıkmasını ve dünyanın karıştıkça karışmasını istiyordu.

Esad Efendi'nin patrik hakkında «bu muamele yapılmasaydı ihtilâl ateşini söndürebilirdi» demesi de doğrudur. Çünkü Eterya'ya giren Rumların çoğu bu işin arkasında Rusya'nın olduğunu sanıyorlardı. Boğdan ihtilâli üzerine Rusya devletinin bundan uzaklaşıvermesi Rumlara durgunluk getirmişti. Rumlar tesbit edilen bir zamanda birdenbire her tarafta Müslümanları basarak işlerini bitirmek niyetinde iken, iş önceden anlaşılıp da Osmanlı hükümeti tarafından sıkı aramalara başlanarak suçlu olarak ele geçenler yer yer idam edilmeye başladığı gibi bütün Rumlar donup kalmışlardı. Bundan dolayı o zaman bu işin içinde bulunmuş olanların ifâdelerine göre ihtilâl ateşi sönmek üzere iken patriğin idam edilmesi Ortodoks mezhebinde bulunan bütün hıristiyanlara çok fazla dokundu. Artık ne olursa olsun diye fedailik yolunu seçtiler. Her tarafta çok fedakârca hazırlıklara başladılar. İşte bu Halet sonunda Yunan devletinin kurulmasını sağlamıştır.

Rumlar paskalya gecesi âniden Müslümanları basıp da yok etmek niyetinde iken paskalya günü patriklerinin idam edildiğini görmeleri kendileri için bir çeşit ilâhi ceza idi. Fatih'in kurmuş olduğu Rum patrikliği bir büyük makamda iken Eterya işlerine karışan adamın her eçşit cezayı hakettiği açık ise de o zaman sadece intikam almak için patriğin idamı Osmanlı Devletinin politik menfaatine aykırı idi.

Öfke ile kalkan zararla oturur derler. Bununla beraber bir şahıs kendi hesabına kızgınlıkla bir iş yapabilir ve zararı kendisine ait olur. Ama devlet adına intikam almak için kaidelere aykırı harekete kimsenin selâhiyeti yoktur. Devlet adamlarının hüneri her durumda devletin kâr ve zararını tartarak ona göre hareket etmektir. Biz yine konuya dönelim.

Eski Rum patriği olup, Edirne'de oturmakta olan Gerilos Efendi ile fesadda parmağı tesbit edilen öteki hıristiyanların cezalarının verilmesi için Bursa'dan Edirne kadısına ve Edirne'de bulunan Çermen mutasarrıfına hitaben padişah fermanı gönderildi. Gerilos efendi hemen idam edildiği gibi, padişah fermanından yetki alınarak Rum Kocabaşılarından, zengin tüccarlardan, söz sahibi yirmiüç kişi dahi ötekilere ibret olması için Edirne'nin muhtelif semtlerinde idam edilmişlerdir.

Yukarıda açıklandığı üzere Kostak'nin idamından sonra İstavraki Bey divan-ı hümayun tercümanı oldu ise de Bâb-ı Âli'nin hiçbir Ruma güveni kalmadı. Hattâ Şânizâde tarihinde belirtildiği üzere onbeş-yirmi günden beri Bâb-ı Âli'de Frenkçe ve Rumca yazılmış kâğıtlar Muhendishâne hocalarından Rum asıllı Bulgar oğlu Yahya Efendi'ye tercüme ettirilmekte idi. Bundan sonra dahi buna benzer evrakın kontrolu, tercümeleri, karşılıkları ve içindekini devlet adamlarına anlatmaları için istidatı ve hevesli olan efendilere devletler arasında konuşulan yabancı lisanı öğretmekle görevlendirildi, kendisine beşyüz kuruş maaş bağlanarak münasip bir yerden karşılık bulunması için defterdar efendiye Receb'in yirminci günü emir yazıldı. Kalem kâtipleri ve başkalarından lisan öğrenmeye istekli olan efendiler için derecelerine göre maaşlar tahsis olunarak Bâb-ı Âli'de bir tercüme odası açıldı. Önceki ve sonraki Rum tercümanların pek çok fesadları ortaya çıktı. Bundan böyle tercümanların Müslümanlardan olmasına niyet edildi. O vakit divanı hümayun tercümanlığına Müslüman biri arandı. Bu memuriyeti Şâni-zâdenin yapabileceği vekiller meclisinde konuşulmuş ise de molla olduğu için Bâb-ı Âli'ye alınması uygun görülmemiştir.

Şâni-zâde diyor ki: «Bu menfaat dolu hizmete soyu sopu Müslüman olan ehliyetli bir kimse arandıysa da,

Terakki-i hünere iltifat lâzımdır
Furuğu mahi sebebdir mühür ziyâdeliğe

İddiasınca bu iş için önceleri kendiliklerinden heves edenler bazı büyükler yanında küçük ve aşağılık görüldükleri için adı geçen hizmeti yerine getirecek ehliyetli bir Müslüman bulunamamıştır. Birkaç gün geçtikten sonra yine Yahya efendi mühendishâne hocalığından alınarak divanı hümayun tercümanlığına getirildi.

Biz yine konuya dönelim:

Yine Receb'in yirminci günü Şeyhülislâm konağında toplanan şurâda Rum hâinlerinin tavrına göre öncelikle tersânenin durumunu ele almak lâzım geldiği görüşüne varıldı. Tersâne civarında yangın çıkıpda Kaptan paşanın yangına gitmesi gerektiği takdirde kethüdasını, yahutta ona denk birini tersânede vekil bırakıp, her türlü tedbiri alması ve diğer yerlerde yangın olduğu takdirde kendisi tersânede kalarak subaylar ile tulumbaları göndermesi kararlaştırıldı. Gereğinin yapılması için kaptan paşaya sadaret tezkeresi yazıldı.

Dışarlara gidip gelen postaların gittikleri yerlerde Halet Efendiye dâir söz söyledikleri kendisine gizlice bildirilmiş olduğunu, bundan böyle postaların dedikodu yaymaktan çekinmeleri ve aksine hareket edenler olursa elçi hanı önünde asılacakları kendilerine tenbih edildi. Bu hususta yine o gün tatar ağasına hitaben emir yazdırıldı.

Halet Efendi kendi aleyhine ağız açmış olan İstanbul halkını susturmak için kimini sürgün, kimini idam ile korkutmakta olduğu gibi bu şekilde taşra halkının dahi kulaklarını tıkamak ve tatarların ağızlarını kapamak isterdi. Bu ise imkânsızdı.

Bir tatarın Halet Efendi hakkında söz söylemesinden dolayı idam edilmesi ne şer'e ne de akla sığar. Fakat ne çare Halet Efendi yukarıda açıklandığı üzere Meclisi Umumide yeniçeri destekçilerinden bu yolda bir fetva almıştı. Zayıf hükümlerini serbestçe tatbik edip gidiyordu. Bu durum ise henüz İstanbul'un an'anesini bilmeyen Benderli Ali Paşa gibi havsalası dar bir zatı düşünmeye mecbur ediyordu.

Receb'in yirmibirinde İstanbul ve bağlı üç kaza kadılarına gönderilen padişah emrinde (le gat radiyallahu anil mühminine...) âyeti kerimesi yazılarak Allah rızası ve her işte iyiliği emir ve kötülüğü men'e uymaları ve beş vakit namazı devlet adamlarının konaklarında, esnaf ve çarşı câmi ve mescidlerinde cemaatle kılmaları tenbih edilmiştir.) Bu tenbihler hep yeni sadrazamın sadarete getirilişine dâir olan hattı hümayunun gereklerinden bulunmuştur.

Ertesi gün yine İstanbul ve bağlı üç kaza kadılarına, kaptan paşaya, yeniçeri ağasına, topcu-başı, humbaracıbaşı ve bostancı-başı ağalara emirler yazıldı. Her zaman silâhlı ve hazır bulunmaları, ancak boş yere tüfek ve tabanca atılması yasak edildi. Sadrazamın şöhretinden gerçi tüfek se-

si işitilmez oldu ve fukara ve hıristiyanlar dükkânlarını açıp iş ve güçleri ile meşgûl oluyorlardı. Fakat esnaf meydana çıktı. Rumlar affedilmişler gibi yalan haberler çıkarırlar ise asla inanılmaması hususu dahi adı geçen emirlerde açıklandı.

Yine Receb'in yirmiüçünde şeyhülislâm konağında danışma meclisi kuruldu. Etratan gelen yazılar ortaya konuldu. Roma hıristiyanları da isyân etmiş ve bu isyân civar kazalara sıçramış. O tarafların ahvâli de fenalaşmış. Ne yapmalı diye hazır olanlardan soruldu. Ne denebilir. Para yok, asker yok. İnsan kalabalığı çok. Fakat din uğruna koşan yok. Herkes kendi menfaati için çalışır. Zorla toplandıkları zaman bile tecrübe edildiği üzere en küçük bahâne ile dağılıyorlar denildi. Herkes hayret ediyordu. Bunun üzerine bazıları askeri hırslandırarak iş görülebileceğini ileri sürerek, eğer görüşülen mesele iç harp olması sebebiyle şu şeklin memleketin tahrîb edilmesine sebep olacağı hatırlatıldıysa da ondan başka tedbir olmadığından ona karar verildi. Fetva emini Üryâni-zâde meclise çağırılarak konuşulduktan sonra kılıca sarılarak isyân eden gayrı müslimlerin katil ve esir edilmesine fetvâ alındı.

Bundan dolayı gerek Mora'da ve gerek diğer yerlerde öncelikle itaat etmeyen ve Müslümanlar aleyhine isyân eden hıristiyanların katil, esir, köle ve mallarının islâm askeri tarafından ganimet olarak alınmasına ruhsat verilmesi hakkında Osmanlı ülkesinin her tarafına fermanlar yazıldı.

Daha önce açıklandığı üzere Viyana kongresinde İngilizler insanlığa hizmet olmak üzere zencilerin köle olarak kullanılmasını yasaklatmak için bu kadar gayret harcadıkları halde, bu defa Rumların köle olarak kullanılmalarını çok çirkin bulacakları biliniyordu. Mora eşkıyasının bu sırada Müslüman kadınlarının karnını yarmak ve çocuklarını şişe saplamak gibi gözle görülen vahşice hareketlerine nisbetle, Müslümanların onları esir etmesi pek hafif görülüyordu. Bununla birlikte oldukça Osmanlı Devleti taraftarı olan Avrupalıların çoğunun fikirleri bu esirlik maddesi yüzünden değişmekte idi.

Bu sırada Ayvalık hıristiyanlarının hareketleri dahi şüpheyi dâvet etmekte olduğundan silâhlarını toplamak, hâl ve hareketlerini kontrol etmek üzere Denizli voyvodası Taraslı Osman Ağa çok sayıda askerle Ayazmend adlı yere gelip orada yerleşerek muhafazaya memur edildi.

SADRAZAMIN DEĞİŞMESİ, DİĞER BAZI TÂYİNLER VE İŞLER

Yukarıda anlatıldığı üzere 18 Recep'de Benderli Ali Paşa padişah önünde mühr-ü hümayunu teslim aldıktan sonra şeyhülislâmla birlikte Bab-ı Âli'ye geldi. Sohbet sırasında âdet olduğu üzere söze başlangıç ola-

rak şeyhülislâm efendi zamanın terbiyeli kişilerinin mâsum sohbeti dedikleri yalı, bahçe ve çiçeğe dâir havadan sözlere başlamak isteyince, Benderli «Be hey efendim! Böyle yalı, bahçe diyerek dünya bu hale geldi. Onlar neye lâzım» diye serhadlı tavrı ile sert ve haşin bir cevap verince efendi şaşkın! «Bundan evvelki pek sessiz idi. Bu da çok sert. Bununla ne yapacağız» diye içinden geçirerek «Efendim! Biraz da gezip temiz hava almak lâzım değil mi? Özellikle padişah efendimizin inşallah yakında Boğaziçine taşınmaları lâzım olduğundan onların sayesinde bizler de yalımıza gideriz. Hava alırız» diye sözünü düzeltmeye çalışırken, paşa daha yüksek sesle söze başlayarak «gitmesinler. Ortalık düzelsin de öyle gitsinler,» deyince efendiyi bir kat daha gayret kapladı. O zamanlar âdet olan buhurdan ve gülsuyu merasimine başlanmasını işaret ederek bu kokmuş sohbete buhurdan kokusu ile güzellikle son vermiş ve hemen kalkarak konağına gitmişti.

Bundan anlaşıldı ki yeni sadrazam Alemdar Paşanın yolunu tutmuş. Halbuki Alemdar paşanın elinde büyük kuvvet vardı. Yeniçeriler ondan tir tir titrerdi. O da doğru bildiğini söyler ve dilediğini yapardı. Ama onbeş adamı ile İstanbul'a gelip de sadece Benderli ünvaniyle üst perdeden dem vurmak akıl işi değildi.

Bununla beraber zavallı güzel konuşmaya ve içindekini gerektiği şekilde açıklamaya muktedir değil ve Halet Efendinin çevirdiği hile dolabından tamamen habersiz idi.

Hattâ danışma meclislerinden birinde bazı aşağılık yaramazların hergün kan dökdükleri bir vesile ile söz konusu edilince Halet Efendi: «Gâvurların hep fesad konusunda birleştiklerinden çoğunluğunun gururlarının kırılması için birazının bu yolda öldürülmesinin gerekli olduğunu» ima edince, sadrazam: «Yok, yok! Gerekli olan suçlu olanların katledilmesidir. İşin aslına bakılırsa böyle birtakım başsız çoluk çocuğu silâhlandırarak padişahlığın merkezinde fakir fukarayı katle izin verenlerin hakkından gelinmelidir,» diyerek bir kere Halet Efendiye dikkatle baktıktan sonra, yeniçeri ağasına dönerek: «Padişahımız efendimizin yedi ocakları vardır. Senin askerin nerelerdedir?» deyince yeniçeri ağası cevaptan âciz, şaşkın ve başı önünde sustu kaldı. Ondan sonra hepsine hitaben: «Bakınız! Padişahımız efendimiz bizden birlik ister. Benimle birlik olacak mısınız? Yok ne diyecekseniz bana şimdi cevap verin?» deyince toplantıda bulunanlar hayret ve telâşa kapıldılar. Yalnız tut, bre vur demediği kaldı. Halet Efendi böyle görmediği ve hatırına bile getirmediği şiddetli muâmeleden ürkerek dudakları titremeye başladı. Bu muâmeleye aklınca başka mânâlar verdi. Hazır bulunanların diğerleri dahi düşünceye daldı. Meğer sadrâzamın hiçbir şekilde izni olmayıp böyle atıp tutması sadece gösteriş imiş. Fakat öyle bir yetki almak istiyormuş ki, sonra padişahın kıyafet değiştirerek Eyüb-u Ensârî'ye gittiklerini haber alın-

ca derhal varıp, türbe içinde padişahın huzuruna girerek dahili ve harici işler hakkında bazı hususları haber verdiği sırada memuriyeti hakkında tam yetki ve serbestlik istemiş. O vakitlere yetişmiş olan bazı kişilerden işitildiğine göre Halet Efendinin idamını da istemiş derler. Gerçi Halet Efendinin ortadan kaldırılma zamanı gelmiş ve belki de geçmişti. Sadrazamın bu teklifi padişahın arzusuna pek de aykırı değildi. Fakat yeniçerilere dayanması sebebiyle o derece ileri gidilmeye cesaret edilemiyordu. Bir de Benderlinin yiğit tavırları padişahın tabiatına uygun düşmemişti.

Bundan dolayı onun bu isteğine kati bir cevap vermeyip, düşünmek için ertelemiş. Ertesi yâni sadrazamlığının onuncu ve Receb'in yirmiyedinci günü sabahleyin silâhşör takımı ile dört nefer bostancı Çuhadarı gelerek kendisini saraya dâvet ettikleri zaman, garip bir dâvet şekli olduğundan biraz tereddüt ettikten sonra kalkıp saraya gidince bostancıbaşı karşılayarak kalfa yerine çevirdi. Derhal dârüssaade ağası gelerek padişah mührünü alıp, kendisini Balıkhaneye gönderdi. Ve sadrazamlık eski kaymakam Salih Paşaya verildi.

Daha sonra Benderli Ali Paşa Kıbrıs'a sürüldü. Arkasından idamı için özel mübaşir ile padişah emri gönderildi. Mübaşir varıp padişah emrini tebliğ edince «Eyvah! Bilemedim. Önce yapıp sonra teklif etmeli imiş» diyerek son ânında Halet Efendi hakkındaki fikrini açıklamış. Ne fayda hemen idam edilerek kesik başı İstanbul'a götürülmüş. Ve sarayın önünde ibret alınması için sergilenmiş. Üzerindeki yaftasında (Rum milletinin ve öteki bazı kin sahiplerinin tahrik ve teşvikleriyle —Allah korusun— Osmanlı Devletini fesad ve ihtilâle atmaya çalışan Benderli Ali Paşa'nın kesik başıdır) diye yazılmıştır.

Bu yaftanın asılmasına sebep Halet efendinin iftirasıdır. Osmanlı Devletini bu felâketlere uğratanın kendisi olduğunu kendi dahi biliyordu. Dört günlük nüfuz ve mevki için etmediği kalmıyordu. Benderli iyi niyeti ile Allah yanında affa uğramıştır. Sözünde ve düşüncesinde haklı idi. Ve iş onun istediği yöne gidiyordu. Hakimâne davranmış olsaydı Halet zararlısı ortadan kaldırılabilirdi. İstanbul âdetlerini bilmediği için çok cesur davrandı. Ve saf bir doğruluk uğruna feda olup gitti.

Yeni sadrazamın üzerinde bulunan Çermen sancağı servet sahiplerinden Filibe nazırı Salih efendiye vezirlik rütbesi ile birlikte ve Edirne'yi muhafaza şartı ile verildi.

Dobruca'da bulunan Kırım Hanlarından Bahadır Giray Tatar kabilelerine başbuğ tâyin edildi. Ve Silistire eyâletinin zeâmet ve timarı ile Tuna yalısında bulunan Kazak tâifesi dahi onun emrine verildi.

Eski Kudüs mollası İsmet Bey-zâde Arif Hikmet Beyeefndiye Mısır, Kahire mollalığı verildi. Şevvalin onüçüncü günü âdet üzere bazı tâyinler yapıldı. Nişancılık, eski sadrazam kethüdası Canip Efendiye, baş mu-

kataacılık eski vak'a nüvis merhum Asım Efendinin oğlu Seyid Mehmed Hamid Efendiye verildi.

BAZI İDAMLAR, KİŞİLERİN GİZLİ DÜŞMANLIKLARI VE ÖTEKİ OLAYLAR

Salih Paşa sadrazam oluşunun ertesi Salı günü İstanbul'un muhtelif yerlerinde oniki Rum öldürdü. Bunlardan biri Arnavutköy'ü baş papazı idi. Çarşamba günü yedi Rum daha idam ettirdi. Bunları biri de maktul Çuhacı Ciro'nun oğlu idi. Bu idamları gören bazı Müslümanlar da cesaretlenerek Kalas'ta Rumların Müslümanlara yaptıkları işkencelerin intikamını almak için düşmanlıklarından dolayı gözlerine kestirdikleri hıristiyanları idam etmeye başladılar.

Şâni-zâde diyor ki: «Bazı iyi ve kötüye akıl ermez kişiler mertlik davasında Rüstem ve Neriman ve devlet idaresinde Hoca Nasir Tusi kesilmişlerdi. Ebced okuyan çocuk aklına sahip o taifenin gece ve gündüz din adına kin ve düşmanlıklarını icra ederek ev ve dükkânlarda katliâma ve yağmaya dâir sözlerini işiten meraklılar küçük çocuklar ve talebeler, içlerinde onsekiz, yirmi yaşına basmış terbiyesiz ve edepsiz cahil oğlanlar (velâ yeldû illâ fâciren küffaren) anlamınca öteki küçük, büyük mektep çocuklarını dahi başlarına toplayarak Şaban'ın ikinci Cuma günü birkaç takım olup, İstanbul'un hıristiyan mahallelerine hücum ettiler. Bazı hıristiyanları yaralamaya cesaretle ve hattâ bir takımı Eğrikapı kilisesini basarak âvize, eşya ve diğer şeylerini yağma ettiler. Kolluk kuvvetleri önüne geçmekten âciz kaldı. Hele ki yeniçeri ağası yetişebildi. O asker güçlükle önleyebildi. Ve göze görünen tek tük eşyayı ellerinden alabildi.

Ertesi gün bir başka takım Beyoğlu yakınlarında Çukur dedikleri Ermeni mahallesini bastılar. Büyüklerinde silâh olduğundan rivayet edildiğine göre büyük küçük sekiz kişiyi yaraladılar. İkisi çok geçmeden öldü. Topçu salma kolluğu güçle belâ defedildi. Bundan sonra o rezillerin Beyoğlu'nda Frenk dükkânlarına hücum edecekleri konuşmalarından anlaşılmakla, subaylar birkaç gün önce o havaliyi korumaya dikkat ettiler. Bu günlerde çarşı ve sokaklarda bazı fakir yahudilerin dışında gayrimüslim nâdir görünür oldu. Diğerleri evlerinden çıkmaz oldu. Çok fakir olanları çıksa da hiç bir iş yapamadıkları için çoğu evlerinde aç susuz, ekmek parasına muhtaç oldular. Bazı Müslümanlardan dostu olanlara ölmeyecek kadar birşeyler gönderilirdi.»

Ermenilerin isyân ve ihtilâlde iştirâkleri olmadığı halde (Kurunun yanında yaşda yanar) sözünce onların dahi bazıları bu sırada yukarıda anlatıldığı üzere zarara ortak olmuşlardır.

Benderli zamanında halk böyle uygunsuz hareketlere cesaret edemezdi. Dâima Halet efendinin keyfine uyan Salih Paşa ilk ağızdan sözü çocukların ağzına düşürdü. İşi bu duruma getirdi. Devletin merkezinde asâyiş ve emniyet kalmadı. Ev, kahvehâne ve sokaklarda dedikodu çoğaldı. Halet Efendi hakkında çeşitli sözler söylenmeye başlandı. Halet Efendiye bu hâl dahi dokundu. Bir çare düşünülmek üzere danışma meclisine getirildi. Müzakere neticesinde mahalle aralarında tüfek atmak ve ötede beride suçsuz hıristiyan öldürmek gibi kötülüklerin önlenmesi, bu gibi nifaka sebep olacak yalancıların dahi ortadan kaldırılması hususlarına karar verildi. Hemen bu karar gereğince kaptan paşaya, İstanbul ve bağlı kaza kadılarına, yeniçeri ağasına, topçu-başı ve humbaracı-başı ağalara hitaben emirler çıkarıldı.

Fakat İstanbul halkı bir kere silâhlanmış olduğundan tüfek ve tabanca sesleri hiç eksik olmuyordu. Bir ay sonra İstanbul içinde silâh atmak kat'i olarak yasak edildi. Yasağa rağmen atanlar olursa zabitlere teslim edilerek hapsedilmeleri emredilmiştir.

Bu şekilde hıristiyanlara sataşmak yasak edilmiş ise de sonradan düşmanlık güdenlerin bazıları padişahın rızasına aykırı olarak eskiden mâcerası olan nice suçsuzları bir yolunu bularak suçlayıp idamdan geri kalmamışlardır.

Nitekim aşağıda açıklanan olaylar arasında bazıları ibret örneği olmak üzere ele alınacaktır.

Bu sırada Şarköy kazasına bağlı Havra köyü kilisesi zangocunun evinde çok miktarda sakladığı barut bir sebeple ateş alarak, evi harab olmuş, aile ve çocukları yanmış. Kendisi orada bulunduğundan sonradan Şarköy ve Havra despotları dört kişi Kocabaşıları ile beraber tutulmuş. Bu olay dahi Rumların her tarafta fesad için hazırlıklı olduklarına delil teşkil etmekle öncekine nazaran daha sıkı aramalar yapılmıştır.

Yine bu sırada Ahyolu piskoposunun fesadı tesbit edilerek idam edilmiş ve Rusikası kazasında bazı hıristiyanların fesad başı bulundukları ve Ergeç köyü papazlarının hıristiyanlara «onyedi güne kadar büyük seferimiz olacaktır. Hazırlıklı olunuz,» diye yazmış oldukları ortaya çıkartılarak hepsi yakalanmış ve cezaları verilmişti.

Rum hâinlerinin İstanbul'da çıkartmak istedikleri büyük gürültüyü başlatmak için Boğdan voyvodası Mihal'in göndermiş olduğu tüfekçi oda-başısı ile bir arkadaşı İstanbul'a gelmişler ise de Allah tarafından sırları açığa çıktı. Bu çeşit fesadçılar arama neticesi bulunarak yer yer idam edilmeğe başlandığı gibi ikisi de ne idiği belli olmayan bir grupla İstanbul'dan kaçıp Boğdan'a giderken Hezargıradda yakalanmışlar.

Silistire Valisi Selim Paşa da oda-başının arkadaşını idam için kendisini yanındaki bazı evraklarla İstanbul'a göndermiş. İstanbul'a gelişin-

de mektuplar Eterya lügati ile yazılmış olduğundan birşey anlaşılamamıştır. Oda-başı Şaban'ın yedisinde Arnavutköyü'nde Akıntıburnu'nda idam edildi.

Rumların isyânı üzerine tatbik edilen bu gibi idamlar arasında hâlen, Yanya'da sıkışıp kalan Tepedelenli Ali Paşanın İstanbul'daki sarrafı Gasbar adlı Ermeni dahi bilinmeyen bir sebepten dolayı 10 Şaban'da Valide hanı kapısının önünde asıldı. Güyâ paşasını af ve kurtarmak için bazı yerlere başvuruyormuş. Ertesi günü oğlu dahi bunun gibi Valide hanı önünde idam edildi.

Bir gün sonra eskiden Andıra adası voyvodası Reşid Ağa dahi yine Vâlide hanı kapısı önünde idam olunmuştur. Bunun sebebi bellidir. Şöyle ki: Reşid Ağa şöhretli biç delikanlı olup daha önce bir müddet Aziz Paşanın tütüncü-balık hizmetinde bulunmuş ve onun vefatından sonra Halet Efendinin can düşmanı olan maktul darphâne nazırı Abdurrahman Bey'in yanına girerek itimadını kazanmıştır. Onun yardımı ile otuzbeş senesi Andıra adasının voyvodalığından gitmiş ve müddetini doldurarak otuzaltı senesi başlarında İstanbul'a gelip evine çekilmişti. Halet Efendi onun efendisini idam etmekle yeterince hıncını alamamış olacak ki, zavallıyı da güyâ fesad çıkarıyormuş diye idam ettirmiştir.

Anlatıldığına göre merhamet sahiplerinden biri Halet Efendiye, «bu Reşid bir genç adamdır başka bir şekilde cezalandırılırsa» deyince Halet Efendi bilinen tavrı ile: «Genci katl yazık, ihtiyarı katl yazık. Her zaman idam etmek için orta yaşlı adamı nerede bulmalı?» diye cevap verince işitenler şaşırmışlardır.

Kapıcı-başılarından eski padişah mutfağı emini ve eski tophâne nazırı Osman Ağa ile Halet Efendi arasında bazı sebeplerden dolayı bu sırada gizli bir düşmanlık çıkmış. Halet Efendi ise itimadının sarsıldığı adamı döndürüp dolaştırarak sonunda kendi ayağı ile bir tuzağa düşürmek karakterinin icâbı olduğundan, Osman Ağa korku ve endişeye kapılarak kendisini korutmak maksadı ile zaman zaman padişahın yakınları ile görüşerek sohbet eden anbar kâtibine birtakım sözler söylemişti. Anbar kâtibi ise yüksek kata haber götürerek iş beceren takımından olmadığından anbar işleri ile uğraşan hamal takımına: «Ne durursunuz. Halet Efendinin fesadı dünyayı tuttu. Gâvuru, Müslümanı birbirine kattı. Onun maksadı şudur. Bu karışıklığın aslı budur» yollu söyleyince derhal Şaban'ın onüçünde Salı günü Vezir iskelesinde idam edilmişdi.

Yine o gün Benderli Ali Paşa ile ufak bir münâsebeti olan eski padişah birinci imamı Kâmil Efendinin damadı müderris Hasan Efendi ve Duriyye mollalarından iken evvelki sene ahretlik hanımın kızı ile evlenen Halil Efendi ve Halil Efendinin şeyhülislâmlığında Mahreç rütbesi alan Osman-zâde İsmail efendi ve eski sadrâzam Hacı Ali Paşanın kapı

kethüdası olup gevezeliği dolayısile bilinen Halet'e dâir ağzından lâf kaçıran hocalardan Ömer Efendi, üçü birden sürüldüler.

Birkaç gün sonra adı geçen Osman Ağa dahi memleketi olan Arapkir'e sürgün edilmiştir. Peşinden Osman Ağa vezirlik rütbesi ile Kars kalesi muhafızlığına tâyin edilmiştir.

Niş muhafızı olan Hüseyin Paşa bu sırada Niş'e vararak evvelce çıkarılmış olan padişah fermanı gereğince selefi Ali Paşayı idam ve Niş metropolidi ile söz sahibi olan beş hıristiyanı asmış ve Hıristiyanların silâhlarını toplamağa başlamıştır.

Hurşid Paşanın sadrazamlıktan ve Dürri-zâde Abdullah Efendinin şeyhülislâmlıktan ayrılmaları Halet Efendinin fesadlığının eseri olduğu o vakit yayılmıştı. Bilâhare Hurşid Paşa ile barıştılar. Kaldıki Hurşid Paşa şimdiki halde Yanya seraskeri olup, saltanat merkezine uzak bulunduğu için Halet Efendi müsterih idi. Ama Abdullah Efendi o zaman sürgüne gönderilmişken sonra affedilerek İstanbul'a gelmiş, bazen Bebek'deki yalısında ve bazen de Üsküdar'da Tunusbağında yeni yaptırdığı evinde oturmakta idi. Böyle inkılâp günlerinde onun İstanbul'da bulunması ise Halet Efendinin içinin heyecanlanmasına sebep olduğundan yine bir tarafa gönderilmesi çaresini düşünmekte idi.

Eski sadrâzam Benderli Ali Paşa İstanbul'a gelirken Abdullah Efendinin eniştesi olan devlet adamlarından ve sadrazam kapı kethüdalarından Selim Sâbit Efendi bir iki konak ileri giderek onu karşılamış ve burada Halet Efendiye dâir bazı şeyler söylediği sızmış olduğundan 26 Şaban Pazartesi günü Sabit Efendi Dimitoka'ya sürüldü. Paşalı Ahmed adlı kimse Halet Efendi hakkında söz söylemiş olmasından dolayı Elçihanı önünde ve yine bu sebepten dolayı fakir dervişlerden büyücülükle suçlanan bir adam Parmakkapıda idam edildiler.

Ertesi Salı günü Dürri-zâde Abdullah Efendi hanımı ve oğlu Şerif Efendi mektupcusu ile birlikte arpalığı olan Manisa'ya ve öteki eniştesi İstanbul pâyelilerinden Çerkes Bey-zâde Rahmi Mihaliç'e ve Abdullah Efendiye yakın olduğu söylenen evvelki şeyhülislâmlığı sırasında devriyeden mahrece nakledilip sonra Edirne kadılığını zapteden Bursa'lı Selim Molla-zâde Seyid Abdurrahim Efendi İzmit'e sürüldüler.

Aynoroz tarafından Ahyolu semtine giderek o havali hıristiyanlarının zihinlerini bulandırmaya çalışan bir papaz ile Ergeç köyünde yakalanan iki papaz İstanbul'a gönderildiler. Ramazan'ın dokuzunda biri Arnavutköyü'nde diğer biri Yeniköy'de ve diğeri Tarabya'da asıldılar.

Eski Bağdad valisi maktul Seyid Paşanın kardeşi olup, daha önce Bağdad valisine isyân suretiyle Bağdad'dan çıkmış olan Sadık Bey dönüp dolaşarak Erzurum'a gelmiş olduğundan İstanbul'a getirilmesi için

padişah fermanı ile bir haseki gönderilmişti. Fakat İstanbul'a geldiğinde Bağdad işlerine karışan Halet Efendi hakkında ağzından bir lâf kaçırır düşüncesi ile bilahâre gönderilen ferman gereğince yolda idam olunmuştur.

İstanbul ve çevresi hıristiyanlarını kışkırtmak için Akdeniz tarafından İstanbul'a gelip de ele geçmiş olan casuslar Boğaziçinde tamamı Rum olan yerlerde birer ikişer idam edildiği sırada Gümrük önü bakkallarından Karamanlı zengin bir Rumun fesadda parmağı olduğu tesbit edilerek Ramazan'ın onbeşinde idam için Gümrük meydanına gönderilirken «hıristiyan yok mu? İş bitti. Daha ne gününüze dursunuz» diye orada bulunan hıristiyanlara Türkçe bağırarak aralarında kararlaştırılan fesadı imâ etmiştir.

Yine bu kabilden olarak o sırada Menemen voyvodası kapıcı-başı Dede Mustafa Ağa'nın hizmetinde bulunan bir bölükbaşı o civar sahillerini korurken gece yarısı ufak bir kayıkla üç Rum ve iki Frenk'in gelip Menemen sahiline yanaşmak üzere olduklarını görmüş. Kayık ile üzerlerine giderek onları yakalamış. Hıristiyanları kışkırtmakta kullanılmak üzere sekizyüz yirmidört adet mektup ile Sisam ve Benfeşe adalarından gelmiş oldukları anlaşılmış. Mektupların bir kısmı tercüme edilince bazısında «miktarını bildiğin parayı bir yolunu bulup gönderesin.» Yahut «saklı olan parayı bir yolunu bulup alarak gelesin.» «Falan şeyi gönderesin» gibi hususlar olup, bazısında da «geçmiş günlerde milletimiz arasında sevgi kalmadığından birbirine düşmanlık besleyip günahkâr olduklarından Allah bizi terk ve cezalandırdı. Şimdi iş değişti. Onların birlikleri kalmadı ve merhametleri yok oldu. Birbirlerinin kanını dökmektedirler. Biz birlik ve kardeşliğimizi sağlamlaştırdık. Bundan sonra meydan bizimdir. Hazırsanız oralarda eğlenip Türklerin kirli eteklerini neden öpersiniz. Bu tarafa gelip serbest olunuz. Bundan sonra bize onların gücü yetmez. Yine vatanınıza galip olarak gidersiniz.» gibi saçma sapan sözler vardı.

Dede Ağa, bazı düşüncelerle Frenkleri orada haps ile üç Rumu karadan İstanbul'a göndermiş. Bunlar Üsküdar'dan İstanbul'a geçirilirken Galata önündeki hıristiyan gemilerinin hizasına gelince içlerinden birisi, «hıristiyan yok mu, Rum milleti kardeşlerini düşünen yok mu? Ne korkuyorsunuz? Daha ne şüphe edersiniz. Bundan sonra meydan bizimdir ve hıristiyan devletleri yardımcımızdır.» diye bağırarak geçip gitti ve aldandıkları boş hayâli ilân etti. Bir iki gün geçtikten sonra onlar İstanbul'da idam ve adı geçen iki Frenk de Menemen'de asıldı. İstanbul'da ne kadar serseri takımı ve durumları belli olmayan Rum varsa bu sırada hepsi uzaklaştırıldı.

Bu sırada fesadları tesbit olunarak hapsedilen altı papaz da Şevval ayının beşinde İstanbul'un değişik yerlerinde idam olundular.

Eflâk voyvodası daha önce Fener'deki konağından Süleymaniye civarında bir konağa nakledilmiş olan İskerlet Bey 7 Şevvalde ailesi, çocukları ve elli kadar adamları ile Kayseri'ye sürüldü. Arası çok geçmeden ölüm haberi alındı. Katolik tâifesinden maktul Düz-oğulları ailesinden Karabit'in, idam edilen divan tercümanına olan yakınlığından dolayı, daha önce onun bir adamı ile mücevherlerini evinde gizlemiş olduğu duyularak o dahi 8 şevvalde idam edildi.

Bu şekilde haklarında uygulanan şiddetli muamele İstanbul ve civarındaki Rumları tehdid etmiş ise de Mora ve adalar hıristiyanlarının isyânını şiddetlendirerek gemi ve gemicileri de çok olduğundan onlar da Akdeniz'de yapmadık kötülük bırakmamışlardır.

BAHRİYENİN DURUMU

Mora yarımadasındaki Karun, Mutun ve Anavarin kalelerinde mahsur olan halk tarafından Yanya seraskeri Hurşid Paşaya bir yolunu bularak gelebilmiş olan dilekçeler, Mora valisi tarafından donanma, mühimmat, asker ve zahire isteği hakkında gönderilmiş olan istekler İzmir tarafından Çamlıca, Suluca ve İpsara gibi gemiye sahip Akdeniz adaları korsanlarının Sisam adası önünde ve etrafında dolaşarak Müslüman tüccarlarını rahatsız ederek zarar verdiklerine dâir gönderilmiş olan dilekçe ve kararlar oniki Şaban'da toplanan şeyhülislâmlık danışma meclisinde görüşüldükten sonra hali hazır durumun toplu olarak değerlendirilmesi yapılarak her taraf için lâzım gelen tedbir ve hazırlıkların yapılmasına başlandı. Önceden Mora valisinin istediği iki kıt'a süvari topları ile elli bin deste mermiden, toplar deniz yolu kapalı olduğu için karadan gönderildi. Mermilerden oniki bini gönderilmiş, geri kalanı da gönderilmek üzeredir.

Eğriboz tarafından mühimmat istenmektedir. Halbuki karadan gönderilmesi güç, denizden gönderilmesi ise sakıncalıdır. Bundan dolayı Mora tarafından gelen istek ve kararlardan anlaşıldığı üzere daha önce Yanya ordusu için gönderilmiş olan zâhirelerin Mora tarafından alınması isabetlidir. Çünkü bundan sonra bunlara zahire ve mühimmat yardımı eşkiya korsanlarının temizlenerek Akdeniz yollarının emniyetinin sağlanmasına bağlıdır.

Mora valisi tarafından gemilerle asker yetiştirilmesi teklif edilmesinden dolayı Edirne'de asker toplanmasına teşebbüs edildikten başka, Behram Paşanın dahi Gelibolu'ya çıkarak karadan Yenişehir tarafına gitmek üzere yerinden hareket ettiği haberi geldi. Fakat bunlar yeterli olmayıp, Mora tarafı için Anadolu'nun uygun yerlerinden deniz yolu ile

asker gönderilmesi gerektiği halde deniz yolundaki tehlike bilindiğinden önceden hazırlanan asker gönderilemedi.

Artık donanmanın Akdeniz'e çıkarılmasından başka çare yok denilince hazır bulunanlardan bazıları, «şayet Ruslar tarafından bir hareket olursa donanmanın İstanbul'da bulunması doğru olmaz,» diye donanmanın çıkarılmasını istediler. Halbuki Viyana kongresinin müzakereleri idare ve toprak bütünlüğü esasına dayalı olduktan başka, Osmanlı topraklarının bütünlüğü bazı Avrupa devletleri ve bilhassa İngiltere ve Avusturya devletleri tarafından garanti edilerek, buna dâir Viyana kongresi müzakereleri esnasında hayli sözler söylendiğine nazaran Osmanlı devleti antlaşma ve şartlara uyarken Rusya tarafından ansızın rahatsız edilecek olursa dost Avrupa devletleri derhal onun aleyhine ayarlanacakları biliniyorsa da buraları ancak yüksek dereceli devlet adamları tarafından bilinmekte idi. Ancak Rusya tarafından bir korku yokmuş gibi halkın gayreti kırılır diye bu tür sırların mecliste açıklanması uygun görülmedi. Öteki deliller ortaya konarak meclistekileri iknâ için ileri gelenlerden birkaç kişi dediler ki; Karadeniz Boğazı'nda düşman tarafından asker çıkarılacak yerlerde mevcud olan istihkâmlar bir derece daha takviye edilip ve hazırlıklı bulunur. Fakat şimdiki halde öyle bir mecburiyet görülmüyor. Bu bir âcil tedbirdir. İlerde gereği yapılır.

Ama âsi hıristiyanlar ile çevrili olan bunca kale ve zahire nakli mümkün olmayan adaların durumu âcildir. Öyle vahim bir durumda nasıl bırakılabilirler. Kaldı ki bu devletler arası savaş değildir. Korsan ve eşkıya muharebesidir. Buna öyle büyük kalyonlar gerekmeyip, ancak fırkateyn, korvet, berik, eskona ve Çahıpa gibi ince donanma kâfidir. Bu şekilde yine Allaha hamdolsun yirmi parça kadar kapaklı ve üç anbarlı sıra gemisi kalır. İhtiyaç halinde onlar da donatılarak Karadeniz Boğazına gönderilir. Bu yolda ortaya konan iknâ edici delillerle meclistekiler razı edildi. Nihayet Akdeniz'e donanma gönderilmeye karar verildikten sonra tersâneden çağırılan kaptanlar meclise alınarak ne şekilde hareket edilmek lâzım geleceği sorulunca dediler ki, «Boğazdan geçilerek önce Midilli adasını sıyırarak, Anadolu sahilini takiben Sakız, Sisam ve Rodos boğazlarından geçilerek yol sırasında rastlanan ve haber alınan korsanlar üzerine varılarak yolcuların selâmet ve emniyetleri temin edildikten sonra Rumeli tarafına geçilip, o tarafın emniyeti dahi bu şekilde temin edilir. Bu arada Mora'nın ve öteki yerlerin zahireleri bırakılmış olur. Kaldıki, Rum gemilerinin çokluğu işitilmiş ise de onlar Osmanlı donanması gemileri ile düşman gibi muharebe edemezler. Fakat hafif ve yollu tekneler olduklarından bazı hava ve sulara göre derhal hareketle bir takım zararlar ve hasarlar verebilirler. Fakat ocaklar, gemilerinin bu çeşit işlerde hünerleri vardır. Garp ocaklarından, İskenderiye

ve Rodos'tan dahi donanma emrine ufak tefek korsan tekneleri getirilse uygun ve çok faydalı olur.»

İşte bu şekilde toplantıya son verildi. Ve meclisin kararı arz edilerek padişah emri çıkarıldı. Şaban'ın ondördüncü günü Rodos mutasarrıfı Yusuf Bey'e temin edebildiği kadar ufak tefek gemileri donanma emrine göndermesi bildirildi. Ertesi günü Mısır valisine ve garpocakları beylerbeylerine dahi uygun gördükleri kadar harp gemilerini donatarak yine donanma emrine göndermeleri için sadrazam tarafından yazılar yazıldı.

Daha önce donatılan riyale-i hümayun ve öteki bir kapaklı ve üç parça firkateyn, üç parça berik gemilerinden oluşan bir donanma hemen riyale-i hümayun kaptanı Seyid Ali Bey kumandasında Akdeniz Boğazı tarafına gönderildi.

Halbuki, 14 Şaban'da Mearız körfezindeki İrice limanına dört parça Rum korsan gemisi gelerek orada bulunan bir parça İynoz Lefkesini almışlar ve körfez içinde olan ada üzerindeki Mearız kalesinin muhafız adı altında üç beş neferi olup onlar da herzaman karşı sahillerdeki bağ ve tarlalarda ücretle çiftçilik yapan kişiler olduğu için kale boş durumda idi. Korsanlar muharebesiz kaleye girerek toplarını gemilerine yüklemişler ve adı geçen Lefke Rum tüccarlarına ait olduğu için onu bırakıp gitmişlerdi.

Bu haber İstanbul'a ulaşınca hemen Babadağı korumakla görevlendirilen ve bu sırada Üsküdar'dan Rumeli tarafına gönderilen Anadolu valisi Ebubekir Paşanın Eceabad'a vararak Mürefteye kadar olan yerlerin muhafazasına yetişmesi çabuklaştırıldı. Onun gelişine kadar Eceabad ve ileri gelenlerinden Yılancı Süleyman Ağa ve Köseoğlu Mustafa Ağa'nın ve diğer ileri gelenlerin savaşabilecek kişilerle Meârız tarafına geçerek senin hududun, benim hududum demeden Müslümanlığa yaraşır hizmet görmeleri için emri şerif gönderildi. Boğaza yaklaşan Behram Paşanın da süratle Meârız körfezi tarafına giderek etrafın durumunu tetkik ile iyi bir şekle soktuktan sonra Yenişehir tarafına gitmesi kendisine bildirildi.

Bir kaleyi birkaç çiftçinin eline bırakıp da böyle karışık bir vakitte korunma tedbirlerinin önceden alınmaması görevlilerin büyük bir kusuru idi. Toplar alındıktan sonra da bu kadar telâşlanmak boştu. Çünkü bunları alanlar bir taraftan ne çarparlar ise alıp sıvışan korsan taifesi idi. Boş yere hem Ebubekir Paşa ve hem de Behram Paşa şaşırtılmıştır.

Yine gflet ve musamaha sonucu bu sırada acı bir olay meydana gelmiştir. Şöyle ki:

Bergama ve dolaylarından istenen ikiyüz kadar kalyoncu askeri İstanbul'a gönderilmek üzere Ayazmand yakınında Kabakum iskelesinde iki parça çekdirmelere bindirilmiş, oradan yirmi mil ayrıldıkları sırada

Ayvalık ile Cend adası ovasından çıkan Rum korsanları top atarak bunların üzerlerine hücum etmişler, kendilerini denize atanlardan altmış kadarı yüzerek karaya çıkmıştır. Geri kalanların kimi boğulmuş, kimi de eşkıya eline esir düşmüştür. Eğer Bergama voyvodasının sadrazam Salih Paşa'ya yakınlığı olmasaydı bu ihmali üzerine başının kesileceğinde şüphe yoktu.

O sırada Nasuh-zâde Kaptan Ali Bey tarafından gelen yazıda Akdenizde rumların fesadı yayılmış olduğundan donanmanın hareketinden evvel Müslümanlara ait ticaret gemilerine hücum etmekte olan korsanları yoketmek için lâzım gelen yerlere göndermiş olduğu çeşitli gemilere takviye olmak üzere emrine acele beş altı parça kalyon, firkateyn ve zahire ile birlikte en az yüzelli varil barut gönderilmesi ve zahire ile gönderilecek tüccar gemilerinin tek başına gönderilmemesi gerektiğinden ve daha önce kış mevsiminde o tarafa gönderilmiş olan üç parça beylik gemilerden ancak Şaban kaptanın bindiği gemi varabilmiş, Tayyar, Nesim ve Zafer adlı brik gemilerin halen kayıp oldukları, donanmanın Akdeniz'e çıkarılmasının zaruri olduğu ve Akdeniz'in her tarafında karışıklık bulunduğundan kendisinin böyle ufak tefek tekneler ile Komaniçe, Parga ve Preveze sahillerinde beklemesi tehlikeli olduğu sebebiyle o sularda bulunan müstakil gemileri yanına alarak Mora tarafına gitmesi gerektiği bildirilmiştir.

Kapudane beyin bu yazısı Şaban'ın ondokuzunda Perşembe günü şeyhülislâm konağında toplanan danışma meclisinde okundu. Ve içinde bulunulan durumun özeti yazıldı. Şöyle ki:

Eşkıya korsanları adalar arasında ve hatta Bozcaada sularında dolaşarak deniz yolunu ve İzmir limanı boğazını kesip şimdiye kadar yirmidört parça Müslüman ticaret gemisini ele geçirdikleri, Sakız'ın kuşatıldığı, Sisam hıristiyanları isyân ederek orada bulunan az sayıdaki Müslümanı idam ile voyvodayı hapsetmiş oldukları, fesat ve şekâvetin Ayvalık ve Cend adaları taraflarına sıçramış olduğu, Mısır eşyası ile gelmekte olan beş parça Müslüman tüccar gemilerini Rodos'un bir parça salyâne gemisini eşkıya korsanlarının zaptettiği ve değirmenlik adası limanında bulunan bir firkate ve bir barika gemileri üzerine ansızın korsanlar saldırmış ve Barika gemisinden hayli müdafaa alınmış ise de eşkıya teslim olunduğu, eşkıya teknelerinden bazıları Meârız körfezine girip kaleden top almaya cesaret ettikleri tek tek açıklandı. Ve hazır bulunanlardan fikirleri soruldu.

Sefer hazırlıklarının her yönden noksan olduğu bilindiği için herkesin tedbirden âciz ve şaşkın bir şekilde başı eğik sustuğu bir sırada, Şeyhülislâm Abdulvahab Efendi: «Bu kâfirlere artık aman ve zaman verilmemelidir. Bu çeşit eşkıyalığa başlıyanların üçte birini islah için

üçte ikisini öldürmek meşrudur» deyip bu meseleyi uzun uzadıya anlattı. Müzakerenin gündemi ise eşkıyayı yok etmek için gerekli tedbirlerin alınma çaresini düşünmekten ibaret idi. (Her sözün ve her nüktenin zamanı vardır) sözü gereği efendi mevzudan uzaklaştığı için ona cevaben «Evet efendim. Verilen fetva gereğince eşkıyanın şiddetle terbiyeleri lâzım gelerek aile ve çocukları ile beraber esir edilmeleri, mal ve eşyalarının askere ganimet olarak verilmesi daha önce her tarafa yazıldı» denilerek geçiştirildi. Sonra hazır olanların bazıları tarafından perişan sözler söylendi.

Sonunda Kapudane bey «Hurşid paşa ile haberleşsin o da uygun görürse o zaman Preveze sahillerinden ayrılarak gelip donanmaya katılsın» diye karar verildi. Daha önce baruthâneler etrafında inşâ olunan tabyalardan başka bu sırada Mühürdar burnuna yedi, Kiremid burnuna on ve Şayka yerine altı toplu birer tabya yapımına başlandı. Gemilerin geçişine engel olmak üzere Boğaziçinin uygun yerlerinde de tabyalar inşası kararlaştırılarak Anadolu yakasında Çakal burnu denilen yerde, Servi burnunda ve Rumeli yakasında Tarabya'da, Biga yalısı önünde, Balta limanında kumluk denilen yerde birer tabya yapımı için Şaban'ın yirmibirinde bostancı-başıya hitaben emir yazıldı. Kapıcı-başılardan Salih Koç Ağa da bu sırada mollalardan eski tüfekçi-başı Arif Efendi'nin Balta limanındaki yalısında oturarak iki kişilik süvari ile bendlerin korunması ile görevlendirildi.

Eşkıya korsanlarının Sofya hacılarına yaptıkları hainlik ve kötülüğe dair İzmir voyvodasından gelen yazıda korsan gemilerinden bazıları Rusya bandırası taşımakda olduklarından bunlar bazıları ne işlem yapılması gerektiği sorulunca, bu çeşit korsanların önce aranmaları, karşı koydukları takdirde derhal eşkıya gözü ile bakılarak topa tutulmalarının gerekeceğine dâir Şaban ayının sonunda bütün sahir ve adalar memurlarına talimat gönderildi.

Bu sırada Mısır Mollasının eşkıyanın eline düştüğü haberi alınmıştır. Şöyleki:

Bu sene Mısır Mollası olan Yazıcı-zâde Seyid Mehmed Said Efendi bazı hacılarla birlikte bir gemiye binerek İstanbul'dan ayrılıp, Şaban ayının ortalarında Akdeniz boğazından çıkarak Sakız adası hizasına vardıkları sırada eşkıya korsanları o gemiyi tutup molla efendi ile dairesi halkını Anadolu sahilindeki Yonda adalarından küçük bir adaya götürmüşler. Gemide bulunan Müslümanları katlettikten sonra dönüp molla efendinin hizmetçilerini de öldürmüşler. Fakat iki adamı onlar dönmeden önce ormanlık içine kaçıp saklanmışlar. Birkaç gün sonra geceleyin bir kayık bulup, o adadan kaçıp kurtularak hâdiseyi anlatmışlar. Molla efendiye gelince eşkıya onu, hanımını ve cariyesini o gemiye götürüp çeşitli iş-

kencelerle idam etmeden önce hanımı ve cariyesinin memelerini ve gizli uzuvlarını gözü önünde kesmişler. Sözün kısası hatıra gelmedik işkencelerle hepsini idam etmişler. Molla efendinin cesedini gemi direğine asarak adalar arasında birkaç gün dolaştırıp teşhir etmişlerdir. O sırada eşkıyanın elinden bir yolunu bulup kurtularak Sakız adasına can atan yüzyirmi hacı ile yedi kişilik hanımlarının durumlarına dâir Sakız'dan gelen yazı padişaha arzedilince kendilerine onbin kuruş hediye gönderildi. Bu durum merhamet dolu eserler sahibi padişah hazretlerine çok fazla dokunduğundan yukarıda geçen riyâle-i hümâyun kaptanı Akdeniz'e çıkarılan donanma emrine gönderilmek için biraz gemi daha bulunması için padişah emri çıkarıldı. Gereğinin yapılması 25 Şaban'da Kaptan paşaya havale olundu. İstanbul limanında bulunan Müslüman ticaret gemileri içinden savaşa yarayacak sekiz parça gemi bulunabildi. Kaptanları tersâneye çağırılarak donanma emrine girmek üzere top, mühimmat ve diğer levazımat ile donatılmalarına başlandı.

Yine o sırada Yanya seraskeri Hurşid paşadan gelen yazıda Ezedin sahillerini korumakla görevli olan Ömer Kaptan eşkıya ile muharebeye tutuştuktan sonra bindiği beylik gemiyi baştan kara ederek kendi eliyle yaktığı bildirilmekte idi. Padişaha arzedilince: «Biraz gemi daha bulmanın çaresine bakınız» diye ferman buyrulmuş ise de —şimdi ne yapılabilir. Donanmanın vaktiyle hazırlanması gerekirdi— Bâb-ı Âli yine işi başından savup Kaptan Paşaya havale etti. O daha önce adı geçen sekiz parça tüccar gemilerinin donatılması lâfını tekrarladı.

Bu sırada Girid'den İstanbul'a gelmekte olan büyük bir ticaret gemisine Rodos açıklarında onyedi parça eşkiya gemisi hücum ederek muharebeye tutuşmuşlar. Meğer Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa tarafından donatılarak gönderilen oniki parçalık donanma gemisi o sularda bulunuyorlarmış. Top sesine gelerek eşkıya gemileri üzerine ateş edip, üç tanesini harap ve ötekilerine de hayli hasar vermişler. Eşkıya hemen yara alan gemileri yedekleyerek kaçmış. Mısır gemileri ticaret gemisini alıp Rodos'a götürmüşler. Mehmed Ali Paşa tarafından daha onsekiz parça harp gemisinin teçhiz edilerek İskenderiye limanından hareket etmek üzere oldukları, ayrıca yeni gemiler alınarak donatımına başlandığı haberi Rodos, Sakız ve İzmir taraflarından bildirilmekle padişaha Ramazan'ın başında arzedildi. «İşte Mısır valisinin gemileri gelmiş derhal Boğazda olan donanmamız çıkıp birleşsinler. Allah'ın yardımı ile düşman gemileri muhakkak kaçar. Bunlar da varıp Kapudane beyi bulunduğu yerden kurtararak çok kuvvet toplanır,» diye hattı hümâyun çıktı. Emir gereğince Boğazda bulunan donanma gemileri de çıkıp Akdenizdeki Riyale Bey emrindeki gemilerle birleşerek eşkiya gemilerinin haklarından gelmeleri, sonra varıp Barga ile Gumaniçe arasında Morto limanında bulunan

kapudane Ali Bey ile birleşip, hep birlikte Akdeniz'de dolaşmaları Kaptan paşaya ve onun tarafından da Boğaz'da olan Patrona beye yazılı olarak bildirildi.

Yukarıda anlatıldığı üzere tersânede teçhiz edilen sekiz parça tüccar gemilerine Giridli İbrahim kaptan kumandan tayin olunarak, daha önce Gelibolu'dan peksimetlerini almak üzere orada demirledi. Padişah tarafından deniz kuvvetlerinin arttırılması hakkında zaman zaman emirler verile geldiğinden, bu kere beş parça tüccar gemisi daha bulunup acele teçhiz edilip gönderilince hepsi onüç parçayı bulacaklarından beylik gemilerinden birinin bunlara başbuğ tayini uygun görüldü. İnâyetullah adlı fırkateyn tahsis edilerek İbrahim Bey'in ona binip adı geçen onüç parça gemiyi üzerine alıp boğazdan çıkarak Riyale emrindeki donanmaya katılması için 7 Ramazan'da kendisine padişah fermanı yazılmıştır.

Halbuki adı geçen gemilere deniz askeri olarak Galata'daki lâzlardan ve öteki şahıslardan yazılan asker boğaza varınca her kabadayı bir dükkânı zapt ve mensu polduğu ortanın nişanını asarak ekmekçi dükkânlarına varıncaya kadar istilâ ettikleri gibi ayrıca geri kalan askerlerin de köylere dağılarak buldukları tavuk, koyun ve danaları ve sair şeyleri sürüp kendi malları gibi satmağa ve ırza tecavüz gibi kötülüklere cesaret ettikleri üzülerek haber alındı.

Ramazan ayında Galip paşanın vezirliği kaldırılarak Konya'da oturmaya memur edildi. Ondan boşalan Bolu ve Viranşehir sancakları kapıcıbaşılarından Ayaş Müftü-zâde Seyid İsmail Ağa'ya verilerek kendisi Misveri muhafazasına memur edilmiş ve peşinden vezaret rütbesi verilmişti. Yukarıda geçen bahriye askerinin boğazdaki kötü hareketleri işitilince disiplini ile meşhur olan ve hâlen hıristiyanları teftiş görevi ile Rumeli'de bulunan eski sipahiler baş ağası Kara Mehmed Ağa'ya vezirlikle Biga sancağı mutasarrıflığı ve Akdeniz muhafızlığı verildi. Acele boğaza varması ve gemilerden karaya çıkıp da öyle ahlâksızlıklara cüret edenlerin tepelenmesi için kendisine özel emir gönderilmiş ve teftiş görevi de adı geçen İsmail Paşaya havale buyurulmuştur.

Bektaş kaptanın bindiği Mansuriye adlı büyük kapaklı kalyon Ramazan'ı şeriften iki gün önce Beşiktaş önünden kalkıp Akdeniz tarafına hareket etmişti. Sakız adası sularına kadar gidip donanmaya rastlayamadığından dönmek istemişse de etrafını eşkıya korsanları çevirdiği için savaşa tutuşmuşlar. Gerçi alabandasına eşkıya tekneleri gelmeye cesaret edememişler ise de yalnız ve ağır bir tekne olduğundan ötesinden berisinden yara alarak Midilli adası hizasına kadar gelmişler. Burada akşam yaklaştığı, havada biraz bozduğu için gönüllü tâbir olunan kabadayılar gece o halde gemide bulunmaktan korkmuşlar ve Sağrı limanına girmek için kaptanı zorlamaya başlamışlar. Kaptan: «Böyle zamanda li-

mana girilmez. Selâmet yelken üstünde bulunarak boğaza kadar gitmektedir» diye karşı koyarken bir gülle isabetiyle kaptan şehit olmuş. İkinci kaptanı zorlayıp, gemiyi Sağrı limanına sokturmuşlar. Peşlerinden korsanlar liman ağzına üşüşerek uygun havada içeriye ateş kayıkları salıvermişler. Bir aralık kabadayılar filikalar ile sahile çıkıp, filikaları geri göndermemiş olduklarından gemide kalan acemi bayrak askeri başsız kalarak başlarının kaygısına düştükleri sırada ateş kayıklarından üç tanesi savuşarak dördüncüsü talamara tarafına yetişir. Gemi boş tarafından yanmağa başlayınca yüzmek bilenler kendilerini denize atmışlar. Geri kalanlar da cephâneliğin patlaması ile havaya uçup gitmişler.

Bu sırada eşkıya sandallarla hücum ederek denizde buldukları müslümanlar'ı öldürmüşler. Sahildeki kilisenin papazı, yardımcıları ve öteki Rumlar toplanıp onlar da karaya çıkanları idam ettiklerinden açık çıplak kaçıp kurtulan pek azdır.

Durumdan Midilli muhafızı Reşid paşanın haberi olunca derhal oraya giderek manastır içinde ve dışında bulunan hainleri katlederek bu kadarcık olsun intikam almıştır.

Riyale kaptanı Tömbeki-zâde Ali Bey tarafından paşaya gönderilen yazıda Yond adalarındaki hıristiyanların tamamı silâhlı olduklarından iskeleye gönderdiği filikakayı yanaştırmamış oldukları yazılıdır. Halbuki Akdeniz'de çıkacağı sahil ve adalarda karşı koyma ile karşılaşacak olursa ihmâl etmeden hemen ânında şiddetle cevap vererek etrafa dahi dehşet saçmak elindeki talimât gereğindendi. Yond adalarına gönderdiği filika sertlikle geri çevrildiği zaman donanmadan ses çıkarılmaması pek çirkin bir durum olduğundan artık böyle gevşeklik gösterilmemesi, isyânı anlaşılanların hemen öldürülmesi gerektiği ve onun gibi âsilerin mal ve eşyalarının ganimet, aile ve çocuklarının alanların ellerinde kalacağını açıklayan bir talimât 12 Ramazan'da Riyale Bey'e gönderilmiştir.

Fakat Riyale Bey'de ağırlık belirtileri görüldüğünden patrona-i hümâyun kapudânı donanmayı-hümâyun başbuğluğuna tayin edilerek bu taraftan emrine Beşiktaş önünde demirli olan Deniz Fatihi ve Zafer Burcu adlı iki kalyon ve Karadeniz Boğazı'ndaki gemilerden Gurre-i Nusret ve Fevzi Nasri isimli iki fırkateyn ve tersâne mevcudundan Bahri Zafer adlı fırkateyn ki hepsi beş parça büyük gemiler hazırlanarak bunların iki bin kadar noksan askeri fazla para verilerek yazılıp tamamlanması hususu danışma meclisinde kararlaştırılarak padişaha arzedildi. Padişah tarafından «Beşiktaş önünde olan kalyonlar ile tersânedeki fırkateyn Patrona bey kumandasında gitsinler. Fakat Karadeniz Boğaz'ı henüz emin değil. Oradaki gemiler gönderilmez. Onların yerine başka gemiler bulup göndersinler» diye ferman buyurulunca gereği buna göre yerine getirilmesi için Kaptan paşaya havale edilmiştir. Halbuki gemi bulunsa gemici bul-

mak müşkül idi. Çünkü bir vakitten beri donanma Rumlarla doldurulmuş olup, Müslümanlar arasında gemicilik sanatı terkedilmiş gibiydi. Donanmayı hümâyunda armadorluk, gabayarlık ve marnarlık adalar hıristiyanlarına terkedilmişti. Rumlar deniz işleri ile meşgûl oldukları için bahriyede tersâne görevlilerinden üstün idiler. Fakat bu durum bazı olaylardan sonra devlet ileri gelenleri tarafından güçlükle anlaşılabildi. Bununla beraber tersânenin öteki hususlarda da pek çok eksiklikleri vardı.

Bunun üzerine tersâneyi bizzat muayene ve durumunu tetkik etmek üzere 19 Ramazan'da sadrazam, Şeyhülislâm, Halet efendi ve diğerleri toplanarak tersâneye gittiler. Tersâne görevlilerini toplayarak konuşmaya başladılar. Önce tersânenin mevcudu soruldu. En fazla lâzım olan kereste, demir, bakır, kendir, bez, zift ve katran depolarının tamamen boş olduklarını yetkililer haber verdi. Bunun üzerine dar görüşlülerden bazıları tersânenin senelik geliri onbeşbin kesenin üzerine çıkartıldığı meşhurdur dediklerinde bunun çoğunun fazla ödenen maaşlara karşılık olduğundan tersânenin gelirinin kâfi miktarda olmadığı anlaşıldı. Şeyhülislâm Abdulvahap Efendi tersâne görevlilerine hitâben: «Güzel ama tersânenin bazı mühimmatı olamayacak derecede geliri yok değil ya! Tersânenin kuruluşundan beri misli görülmemiş derecedeki bu yokluk akılları durgunluk verecek durumdadır. Bunun mutlaka bir sebebi vardır ama nedir?» dedikçe onlar susarak sağ ve sollarına bakarlardı. Şeyhülislâm ise «mutlaka bunun sebebi tesbit edilerek çaresine bakılması lâzımdır» diye ısrar edince, eski liman reisi Kaşveti Ahmed Bey —aslen Tunus ocağından olup, Cezayirli Gazi Hasan Paşanın kaptanlığından beri donanma ile çeşitli savaşlarda bulunmuş, yaşı seksene varmış, açık kalpli ve açık sözlü ihtiyar bir kaptan idi.— şeyhülislâmın bu ısrarına dayanamayıp hemen söze başlayarak «Devletli efendim! Falân sene kulunuz liman reisi idim. Hizmetin görülebilmesi için gerekli olan mühimmatın getirtilmesini tersâne emini bulunan mecliste hazır iken, efendiye hatırlattığımda, şimdi fazla masraf zamanı değildir. Hazinede para sıkıntısı vardır. Mevcuddan kullanılsın diye cevap verirlerdi. Ben yine durmayıp, efendim bunlar tamamen tükendikten sonra bir kerede fazla masraf gerekir. Çok lâzım olduğu zaman bir defa da hemen her şeyin alınması mümkün olmaz. Sonra zahmet çekilir. Pişman olunur» diye tekrar tekrar ifâde ile hatırlatarak görevimi yapmıştım. Gördüm ki, asla kulak verilmiyor. İşin sonunu düşünerek çaresiz durumu lâzım gelen devlet büyüklerine haber verdim. Tersâne işleri onların üstüne havâle edilmiştir. Senin görevin ancak hatırlatmaktır. Onlar işini bilmez değildir, diye sözüme değer verilmedikten başka bu garib etrafa sataşıyor diye kullarını âzil ile tersâne semtine uğramamak üzere Üsküdar'a uzaklaştırarak cezaya lâyık gördüler» diyerek o vakit tersâne emini olup hâlen danışma meclisinde bulunan zâtın önünde macerayı nakil ve iddiasını isbat edince o

kalabalıkta fena bir olayın çıkacağı anlaşılınca Halet efendi hemen sözü değiştirerek: «A, beyim! Şimdi geçmişi tazelemekte ne fayda var. İstenilen ancak bundan sonra ne tedbir alınmak lâzım geleceğini konuşmaktır» diyerek ihtiyarı susturdu. Sonra meclis mensupları birbiriyle biraz başı sonu yok lâkırdılar ettikten sonra dağılıp gittiler.

Rumlara duyulan emniyet tamamen yok olduğundan Beşiktaş önünde yatan üç anbarlı Mesudiye isimli kalyonda çalışan Rum gabiyar ve mellahlarını Kaptan paşa zindana attı. Yerlerini Sicilyatın tercümanı kefaletiyle Napoltiyonlar'dan Kasım'a kadar her neferine üçer yüz kuruş verilmek üzere mellah temini için konuşmuşsa da, Rum gabayarlarına aylık kırkar kuruş verildiği halde şimdi Napoltiyan mellahlarına Kasım'a kadar üçer yüz kuruş verildiği takdirde aylıkları yaklaşık olarak yüz kuruşa gelecek ve bu durum sonra donanmanın öteki gabayarlarına sirayet edecek. Bundan başka Napoltiyan taifesi Sicilyatin devletine bağlı olmakla tarafsız iseler de önceden memleketlerinde çıkardıkları isyân Rusya'nın aracılığı ile büyümeden durmuştu. Bundan dolayı onlar isyâna alışarak âsiler tarafını tutmuş oldukları cihetle donanmada çalıştırılmaları sakıncalı olur diye düşünülerek müslümanlardan mellah (gemici) temini uygun olacağı kararlaştırılarak İskenderiye, Berrüşşam sahillerinden, Girid ve Rodos adalarından, Trabzon havalisinden müslüman mellah tedarikine teşebbüs edildiyse de oralardan mellah gelinceye kadar mevsim geçeceğinden boş yere vakit öldürülüyordu.

O zaman İngiltere devletinin idaresi altında bulunan Cezair-i Seb'a rumlarının dahi isyânı muhtemel olduğundan Korfo'da bulunan İngiliz generali o tarafa memur olan İngiliz donanmasının ve kara askerinin gelmesini beklediği ve Cezair-i Seb'a'dan Kefelonya adası halkının dört parça gemileri Çamlıca ve Suluca eşkıyası gemilerine katılmış oldukları haberi ve Kapudâne beyin çok sayıda gemi ve zâhire istemekte olduğuna dâir gerek onun ve gerek Hurşid paşanın mektupları Şevvâlin başında İstanbul'a geldi. Şevvâl ayının onuncu günü donanmayı hümâyunun Seddülbahir kalesi önünden hareketle Rodos tarafına gittiğine dâir Kaptan Paşaya kaptanın müşterek yazıları geldi. Donanma emrindeki tüccar gemilerinden üç parçası işlerine yaramadığı cihetle iade edildikleri anlaşıldı. Tüccar gemileri başbuğu olan İbrahim kapudâne tersânede bağlı Makdeme-i Hayr adlı kalyonun süvari kaptanlığı verildi.

Şevvâlin yirmiüçünde Mısır Valisi Mehmed Ali paşanın kapu kethüdası Necib Efendi'ye gönderilen yazısında irade-i seniyye mucibince Mora tarafında bulunan Kapudâne bey emrindeki donanmaya katılmak için İskenderiye'de hazırladığı onsekiz parça donanma gemisi katarak hepsine eski kethüdası Topuz oğlu kapıcı-başı Mehmed Ağa'yı başbuğ tayin ederek gerekli talimat ile Rodos tarafına göndermiş olduğu, Rodos

ve Bodrum taraflarında bulunan gemilerle damadı Muharrem Bey'in idaresi altında olan gemiler dahi bunlarla birleşecekleri gibi ayrıca bundan böyle arkalarından parça parça gemiler temin edilerek takım takım gönderileceği bir taraftan da tüccar gemileriyle asker ve mühimmat gönderileceği beyân edildi. Topuz oğlu hakkında donanmayı hümâyun memurlarının iyi muamele yapmaları ve İstanbul için yedi parça İngiliz ticaret gemisi ile 79200 kilo buğday göndermiş olduğu ve istenen zahirenin geri kalan kısmının da yine İngiliz ticaret gemileriyle göndereceğini bildirdi. Padişaha arzedildiğinde (Aferin güzel gayret göstermiş. Ve de edeceğini bildiriyor. Hak teâlâ berhudar eyleye) diye hattı hümâyun yazılmış olduğundan mucibince kendisine tahsinnâme ve Topuz oğluna iyi muâmele yapılması için donanmayı hümâyun başbuğu Patrona beye tenbihnâme gönderilmiştir.

Donanma yukarıda anlatıldığı üzere Sisam tarafında haber aldıkları eşkıya tekneleri üzerine varmak niyetiyle o tarafa gitmişler. Korsan gemileri Sisam ile Anadolu sahilindeki dar boğaza sığınmışlar. Donanmanın o boğaza girmesi sakıncalı olacağından adanın üst yanında açıkta demirlemişlerdi.

Sisam'ın yağma edilmesi için padişah emri çıktığı için kimi cihad ve gazâ niyetiyle, kimi de mal ve ganimet almak sevdası ile Sisam'a geçmek üzere karşısındaki Çakıl köyünde fermanlı fermansız çok sayıda asker toplanmıştı. Bunlar Sisam'a geçmek üzere donanma emrindeki tüccar gemilerine binmişlerken donanma Mora tarafına giderek Kapudâne beyin emrindeki donanma ile birleştikten sonra dönerek birlikte dolaşmaları için Kaptan paşa tarafından Patrona beye emir gelmişti. Patrona bey işaret vererek kaptanları topladı. Gerekli talimatı verdikten sonra beylik gemiler birer birer demir alıp nöbetle yol verip pupa yelken gitmeye başlamışlar. Tüccar gemileri ise Sisam'a geçirmek üzere almış oldukları askerleri bırakmak için biraz geri kalmış olduklarından fırsat bekleyen korsan gemileri adanın alt tarafından dolaşarak onların önlerini kesip üzerlerine hücum ettiler. Tüccar gemilerinden bir kısmı süratli oldukları için yelken doldurup o belâ girdabından kurtularak donanmanın arkasından gitmişler ise de diğerleri kaçamamış. Eşkıya ise rüzgâr üstünden ateş kayıkları salıvererek adı geçen tüccar gemilerinden ikisini tutuşturmuşlar. Sahile yakın oldukları için baştan kara ettiklerini gören öteki altı tüccar gemisi de baştan kara ederek asker tamamen çıktıktan sonra düşmana kalmaması için gemileri kendileri ateşe verdiler. Bu suretle sekiz parça tüccar gemisinin battığı haberi Şevvâl ayının sonunda İstanbul'da üzüntüyle haber alınmıştır.

Donanma yukarıda anlatıldığı üzere Sisam'dan kalkarak ileriye hareket ettiği sırada yolda Mısır gemileri ile buluştular. Hepsi elli parça gemi oldukları halde İstanköy önünde ufak tefek yüzbeş parça korsan

teknelerine rastgeldiler. İstanköy kalesinden atılan büyük topların güllelerinden eşkıya gemileri Bodrum sahillerine sıkışmışlardı. Bu durumda savaş kurallarına göre Osmanlı donanmasının galip gelmesine mutlak nazarı ile bakılabilirdi. Böyle iken eşkıya donanma üzerine altı adet ateş kayığı salıverdi. Bizim tersâneliler ürküp denize açıldılar ve Mora tarafına doğru donanmaya yol verdiler ve Badıra'ya vardılar. Peşlerinden Kapudâne Ali Bey de oraya gelerek birleştiler. O sırada Sirozlu Yusuf Paşa donanmadan onbeş parça gemi seçerek eşkıya ile dolu olan Kalafeşide limanına gitti. Eşkıya gemilerini terkederek dağlara kaçtı. Yusuf Paşa eşkiyanın orada bulunan gemilerini ve onsekiz adet toplarını ganimet olarak alıp Badıra'ya götürmüştür.

Sonra (Gönül goncasının açılması başka bahara kaldı) teranesiyle donanma İstanbul'a dönmekle Yusuf Paşa Badıra'da yine tek başına kalmıştır. Halbuki donanmanın dönüşünden sonra eşkıyanın isyânı artmıştır. Kestel kalesini zorladıklarından Yusuf Paşa derhal yetişmiş ve eşkıya topluluğunu dağıtmıştır. Fakat mevcud asker Badıra'nın müdaafasına yetmediğinden kale içindeki evlerden başka bütün ev ve öteki binaları yıkıp, bahar mevsimine kadar yalnız iç kaleyi korumak üzere biraz askerle Lala halkını orada bırakıp kendisi Kertel'e dönerek gücünün yettiği kadar müdafaaya çalışmıştır.

İmroz adasının muhafazası için bu sırada Akdeniz boğazı muhafızı tarafından ikiyüz kişi gönderilmişti. Birkaç gün sonra Rum eşkıyasının berik adı verilen iki gemisi gelip karaya asker çıkartarak savaşa tutuştuklarında İslâm askeri galip gelerek eşkıyanın kimini katl ve kimini esir, gemilerine de el koymuşlardır.

Sonra Semadirek adasına bir miktar asker gönderildi. Halkı isyân ettiği için yapılan muharebede de İslâm askeri galip gelerek asileri hezimete uğratmışlardır.

Zilhicce ayında Sakız adası muhafızlığına Vahid Paşa tayin edilerek emrine bir orta topçu, bir miktar humbaracı ve bin nefer ile Sigala sancağı mütesellimi İlyas-zâde Hacı İlyas Ağa tayin olunmuştur.

ARABİSTAN OLAYLARI

Yukarıda açıklandığı üzere Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa-zâde İbrahim Paşa Vehabîleri perişan ve Deriyye'yi ele geçirerek Mısır'a döndükten sonra Mehmet Ali Paşa idaresindeki sınırları genişletmek için bir Sûdan seferi açmış ve İsmail Paşa'yı da o taraflara göndermişti.

Halbuki İbrahim Paşa'nın Deriyye'den dönüşünden sonra Mesari bin Mes'ûd ve kardeşi oğlu Türkî bin Abdullah ve öteki kardeşinin oğlu Ömer bin Abdülaziz Deriyye'ye dönmüşler. Halk'ta dönerek beldenin imarına

başlamışlar. Bunun üzerine Mehmed Ali Paşa tarafından bir fırka askerle gönderilen Hüseyin Bey varıp Maşara'yı yakalayıp Mısır'a göndermiş ise de yolda ölmüştür. Ama ötekileri kaçarak Deriyye'ye dört saat mesafedeki Riyad kalesinde gizlendiklerinden Hüseyin Bey varıp Riyad'ı kuşatınca Türki bir yolunu bulup kaleden çıkarak kaçmıştır. Ama Ömer İbni Abdülâziz ile iki oğlu ve amca-zâdeleri Ray ve Eman ile teslim oldu. Hüseyin Bey de onları Ramazan ayında Mısır'a göndermiştir. İşte Vehabi meselesi bu şekilde son bulmuştur.

Gelelim Sûdan seferine, Mısır'dan Sûdan üzerine grup grup asker sevkedilmeye başlanınca Dangle'de bulunan Kölemenler artık Sûdan'da da barınamayacaklarını anlayarak birtakımı Rebiülâhirin sonunda Mısır'a geldiler. İçlerinde üç sancak beyi vardı ki, birisi merhum Büyük İbrahim Bey'in damadı Ahmed Bey El-elfi'dir. Bu kadar yüzyıldan beri Mısır'da idareyi ellerinde bulundurmuş Kölemenlerin kılıç artıkları işte bunlardır. Sûdan seferinin birinci faydası, o tarafta bulunan emirlerin takım takım gelip teslim olmaları hususudur. Bu sırada İbrahim Paşa Sûdan'dan Nevbe'ye gitmek üzere güneye hareket etmiş ve kardeşi İsmail Paşa'nın Senar'ı zaptettiği haberi Şevval ayında Mısır'a ulaşmıştır.

Mehmed Ali Paşa bu sene Vehabi meselesini halletmiş bulunuyordu. Sudan içinde sınırları genişletmekte bulunduğu sırada Yunan seferi için İskenderiye limanında derhal otuz parça kadar gemi donatarak Osmanlı donanması emrine göndermiştir. Sûdan seferinin en büyük faydası budur ki, Kölemenleri ezerek Arabistan'ı eline geçiren Osmanlı askeri, yukarıda açıklandığı üzere cesur ve savaşçı iseler de başıbozuk olduklarından arada sırada serkeşlik ederlerdi. İçlerinde nice gem almaz eşkıyalar vardı. Bu muharebeler ile Mehmed Ali Paşa onları meşgûl edip fırsat bularak Sûdan tarafında nizami asker hazırlamış ve ondan sonra Mısır'ı istediği gibi idare etmeye başlamıştır.

Yanya ordusu için çok para harcanmıştı. Peşinden de Rum isyanı çıkınca Osmanlı hazinesi fazla sıkıntı içine girdiği sırada Mehmed Ali Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen yazıda, «Herkesin ünü ve şöhreti, kuvvet ve zenginliği herşeyin çıkış yeri olan Osmanlı Devleti sayesindedir. Böyle zamanda rahatımızı terk ederek velinimetimiz efendimize mâlen ve bedenen hizmet ve sadakat dince üzerimize farzdır. Bundan dolayı gerek asker ve gerek öteki yönlerden her ne çeşit hizmet emrolunursa yerine getirmekte aslâ kusur etmem» diye arzedilmişti.

Hakikaten ortaya çıkan had safhadaki para darlığı üzerine zenginlerin güçlerinin yettiği kadar yardım etmelerine lüzum görülerek durum Şevval ayında danışma meclisinde müzakere edilerek Seyda Valisi Abdullah Paşa'nın merhum Süleyman Paşa'nın mirasından ve öteki taraf-

lardan taksitle ödeyeceği üç bin onaltı kesenin her ne kadar taksitleri zamanı gelmemiş ise de iyi niyet gösterisi olarak adı geçen yekûnu onbin keseye çıkartarak bir defada göndermesi ve Mısır Valisinin yapacağı yardımın kendi hamiyetlerine bırakılması hususlarına karar verilmiştir. Mehmed Ali Paşa bundan sonra da hizmet ve yardımdan geri durmamıştır.

Anlatıldığı gibi donanma bu sene Yunan korsanlarından korkup çekinerek dolaştığı için istenilen şekilde iş göremedi. Emrindeki tüccar gemilerinden sekiz tanesini kaybetti. Bununla beraber asıl donanma kayıp vermeden döndü. Yunanlılar ise gemicilikte ileri oldukları için her tarafta fesadlıklarını yapmaktan geri kalmadılar. Bundan dolayı bu sene Akdeniz tarafından gelen haberler müslümanlar için iç açıcı değildi. Fakat Eflâk ve Boğdan'da İslâm askeri zafer kazandığı için o taraftan gelen haberlerle teselli olunuyordu.

EFLÂK VE BOĞDAN OLAYLARI

Aleksandır İpsilanti yukarıda anlatıldığı üzere ansızın İbrâil ve sonra Tuna sahillerindeki öteki kale ve toprakları zapt ile Tuna'nın sol sahiline tamamen sahip olmak hayâlinde iken buna imkân bulamadı. Yalnız Kalas mevkii elinde kalmıştı. Büyük ordusu Eflâk'ta toplanmakta olduğu halde Kalas mevkiinin kendisince önemi olduğu için orayı elinde tutmaya çalışmakta idi.

Rum'lar Eflâk ve Boğdan halkını dahi hakiki ve samimi olarak Osmanlı Devletine karşı isyan ettirmek isterlerdi. Halbuki zaman zaman başlarına toplamakta oldukları eşkıyayı onlara idare ettirmekte olduklarından adı geçen halk bu fazla masraftan dolayı dertli ve üzgündü Ancak çaresiz görünüşte onları destekler görünüyorlardı.

Beraberliklerinin samimi olmadığını Rumlar da biliyorlardı. Boyarların çoğu dahi meseleyi müzakere zeminine oturtarak hem Rumların tahakkümünden kurtulmak ve hem de Eflâk ve Boğdan'ın imtiyazlarını genişletmek emelinde idiler. Ruslar da bu fikirde idi. Bundan dolayı Eflâk ve Boğdan'da meydana gelen hadiselerden dolayı Bükreş halkının karşıkarşıya oldukları zulüm ve işkenceleri sözlü olarak anlatmak üzere Bükreş'e kuvvetli bir adam gönderilmesini Bükreş metropolidi, piskoposu ve birkaç boyar mazbata ile Yergök'ü muhafızı Hakkı Paşa'dan istediler. O da durumu İstanbul'dan sormak üzere olduğu sırada Aleksandır İpsilanti'nin subaylarından Dimitri adlı eşkıyanın Yergök etrafında gezindiği haber alınınca üzerine Hakkı Paşa tarafından asker gönderildi. Muharebe neticesinde Dimitri ile yamakları kılıçtan geçirildiği sırada Hıristo isimli bir bölükbaşı da diri olarak tutulmuş ve sonra haydut sıfatı ile idam edilmiştir. Durum Hakkı Paşa tarafından İstanbul'a arzedi-

lince hareketi övülerek Şaban'ın ondördünde kendisine sadrazamlık tarafından tahsin ve aferini içine alan yazı yazıldı.

Bükreş'de metropolid ve boyarlar tarafından Silistre Valisi Selim Paşaya da bir dilekçe ile iki adam geldi. Dilekçenin içindekilerle adamların anlattıkları şimdiye kadar olan voyvodaların idarelerinden şikâyet ile bazı şeyler talep edilerek, bu talepleri karşılandığı takdirde İpsilanti takımını Eflâk'tan çıkartarak daha önce çıkan fesadda öncülük eden Todori Viladimir Siko'yu razı edeceklerini garanti ile memleketin perişan halini görmek üzere Silistre'den Eflâk'a bir itimad edilir adam gönderilmesini istemekten ibaretti. İstanbul'da bulunan Eflâk voyvodası İskerlet Bey'in Eflâk'ta bulunan vekillerinden kendisine gelen teklifler dahi bu şekilde yazılmıştı.

Daha önce Eflâk'tan Avusturya'ya kaçmış olan boyarların İskerlet Bey'e göndermiş oldukları dilekçelerinde de bazı ricalar ve eşkıyanın işkencesinden dolayı şikâyetlere yer verilmişti.

Zikredilen dilekçelerin ikinci nüshası Rusya imparatoruna takdim olundu. Bunlar da memleketin korunması için Rus askerinin gönderilmesi, buna karşılık Osmanlı askerinin sokulmaması dahi istenmişti. Rusya elçisi İstergof'un ifadeleri dahi devletinin politikasını desteklemekten ibaretti.

Osmanlı Devleti ise yazışmalar ile işi sürüncemeye düşürmekten çekinerek derhal kol kol tertip olunan ordularının sevkine devam edilmesi, Eflâk ve Boğdan halkına gerekli garantinin verilmesi, Silistre'den Bükreş'e adam gönderilip de lâfı ağızdan ağıza dolaştırmaktansa Bükreş metropolidinin gelip de bizzat durumu anlatması yerinde olacağından bahisle onun Yergök'de bulunan vekillerinden birisi ki, İstifanaki'dir. Boğdası İskerlet bey bazı düşüncelerle gözaltında bulundurularak Fener'den alınıp Süleymâniye'de özel konak hazırlanarak geçici olarak İstanbul'a nakledilmiş ise de hâlen Eflâk voyvadalığı üzerinde bulunması nedeniyle onun Yergök'de bulunan vekillerinden birisi ki, İstifanaki'dir. Boğdan'a voyvoda tayin edilinceye kadar voyvoda vekilliğine getirildi. Serasker Yusuf Paşa vasıtasıyle yerine oturtulan diğer biri ki, Nefri'dir. Onu da Eflâk voyvoda vekilliğine tayini ve Karayova kaymakamının görevinde bırakılması ve bunların tayinleri bazı sebeplerle olduğu, yoksa kendilerine emniyet olunmasının câiz olmadığı, hareketlerinin kontrol edilmesi hususlarına danışma meclisinde karar verilerek gereklerinin yapılması için lüzumlu yerlere emir yazılmıştır. Gelelim askerî hareketlere:

Âsiler üzerine üç cepheden hücum kolları tertip olunmuştu. Şöyle ki: Serasker, Berkofçalı Yusuf Paşa'nın İbrail'den ileriye hareketi sırasında Silistre ve Vidin valileri tarafından Tuna'nın karşı yakasına birer fırka geçirilerek ileriye gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Yusuf Paşa tara-

fından önce Kalas üzerine gönderilen birkaç kıta top ile bir miktar asker Kalas'a vardıklarında eşkiya siper içinde epey dayanmışlar ise de İslâm askeri daha önce eşkıyanın Kalas'da sayısız müslümanı işkence ile şehid ettiğini düşünerek gayret ve hamiyyet duyguları uyanmış. Bir yönden metrisler üzerine saldırarak âsileri siperlerden atmışlar. Siperlerde tutunamayan eşkiya kasaba içine çekilerek hanlara, mağazalara ve sağlam evlere kapanarak İslâm askerine oralardan ateş açmışlar. Şehid düşen bazı İslâm askerlerinin üzerlerine yağlı paçavra atılarak eşkıyanın gizlendiği binalar ateşe verilmiş. İçlerindeki eşkiyanın çoğu yanmış. Kaçanlar da kılıç ve mızrakla tepelenmiş. Böylelikle önceki Kalas olayının intikamı alınmıştır. 18 Şaban'da İstanbul'a ulaşan bu zafer haberi müslümanları sevindirmiştir.

Hâni bizim İstanbul'dan yüzbin belâ ile gönderilen beşbin yeniçeri askerimiz vardı. İşte onlar Samsuncu-başı Osman Ağa ile bu sırada Babadağı'na varmışlar. Kalas olayını işittikleri gibi karşıda Koparız var diyerek Tuna'nın karşı yakasına geçmek üzere izin istemişler. Kumandanları olan Salih Paşa henüz gelmemiş olduğundan Osman Ağa kendilerine cevap vermiş ise de onlar dinlemeyip grup grup izinsiz olarak karşı tarafa geçmeye başlamışlar. Bunun hakkında Osman Ağa tarafından yeniçeri ağasına yazılan mektup Bâb-ı Âli'ye takdim edilince askerin bu suçları hâl icabı tevil edilerek Salih Paşa önce Baba dağı muhafızlığına tayin edilip, ortalarda onun emrine verilmiş ise de sonradan Salih Paşa Baba dağındaki askeri yanına alarak Çarhacı ünvanı ile karşı tarafa geçmek üzere görevlendirilmiş olduğundan Osman Ağa'nın geri kalan askerle karşı tarafa geçerek Salih Paşa emrinde vazifeye başlaması için kendisine sadrazam tarafından mektup yazılmıştır.

Evvelce Kalas'tan kalkan iki direkli bir parça eşkıya gemisi Sine boğazına gelince muhafız bulunan Yunus Ağa geçişine engel olarak top savaşına başlandığı sırada Yunus Ağa sandallar ile geminin üzerine hücum ederek gemiyi zaptetmişdir. İçinde bulunan eşkıya öldürülmüş olup, altı tanesini de diri olarak ele geçirerek İstanbul'a göndermiş. İstanbul'a gelişlerinde şehir kapılarında idam edilmiş ve Yunus Ağa'ya onbin kuruş mükâfat gönderilmiştir.

Yukarıda anlatıldığı üzere Kalas zaferinden sonra Yusuf Paşa tarafından sevkedilen askeri kuvvet Kofşan'a varınca eşkıyanın yaptığı istihkâmlar üzerine ansızın hücum ederek çoğunu öldürerek kalanını hezimete uğrattığı sırada Loka isimli papaz da ölmüştür. O sırada hıristiyanları isyana teşvik için Eterya takımı tarafından hazırlanan bazı evrakla dolaşan dört nefer eşkıya dahi Yergök muhafızı Hakkı Paşa tarafından yakalanarak katledilmiştir.

Sonra serasker paşa kethüdasını ordusunda bırakarak kendisi Boğdan Çerhacısı olan Salih Paşa'yı emrindeki yeniçeri ve sekbanlar ile birlikte öncü tayin ederek ileri göndermiştir. Purut kenarında metrisler ve tabyalar, lagurlar inşâ ederek karşı hücuma geçmek isteyen eşkıya üzerine gitmiş. Muharebeye tutuşarak iki saat kadar top ve tüfek savaşı devam ettikten sonra eşkıya yeniçeriler üzerine şiddetli ateş ederek hücum edince yeniçerilerde bozulma işaretleri göründüğü sırada Süvari topçu binbaşısı Ömer Ağa süratle ileri atılarak eşkıya üzerine salkım yağdırmış. Bunun üzerine eşkıya metrisler tarafına çekilmeye başlamışlar. Müslüman askeri ikiye ayrılarak bir takımı geri çekilen eşkıyayı takip, bir takımı da top ve tüfek ateşine bakmadan metrisler üzerine hücum edince metrislerde ve tabyalarda duran âsiler dahi kaçmaya mecbur olmuşlardır. Fakat İslâm askeri peşlerini bırakmayarak takip ettiklerinden eşkıya kendilerini Purut nehrine atmışlar. İçlerinden elli kadarı Rusya tarafına geçip kurtulmuşlar. Kalanları ise ya top ve tüfek mermilerine hedef olarak ya da Purut nehrinde boğularak ölmüşlerdir. Bunun üzerine metrisler yıkılarak bütün top ve mühimmatları zaptolundu. Serasker Paşa'nın buna dâir olan müjdesi Ramazan'ın onunda İstanbul'a gönderildi.

O esnada Rusya'nın Tomarova ve Kişner taraflarına asker sevkettiği haber alındı. Rusya tarafına güvenmemesi için serasker paşaya Bâb-ı Âli'de tavsiyede bulunulduğu için İbrail'den daha fazla uzaklaşamadığından Salih Paşa'yı ileriye sevketmişti. Salih Paşa Ramazan ayında bir defa daha Fotşan havalisinde muharebeye tutuşarak eşkıyayı bir daha toplanamayacak şekilde büyük yenilgiye uğratmıştır.

Vidin Valisi tarafından silâhtarının kumandası altında Kalafat yakasına geçirilen fırka da önceden Kara Eflâk'a girerek Karayova kaymakamını makamına oturtmuştu. Yine Ramazan ayında Aleksandır İpsilanti'nin kardeşi Nikola İpsilanti sekizbin kadar süvari ve piyade, sekiz kıta top ile Dağşan köyünde bulunan ikibin kadar müslüman üzerine hücum etti. İslâm askeri kahramanca müdafaada bulundukları sırada yakın yerlerde bulunan İslâm askeri yardıma koşarak eşkıyayı iki ateş arasında bıraktılar. Eşkıya bütün top ve cephânelerini terkederek dağlara çekildiler. Gelelim şimdi Silistre koluna.

Silistre Valisi Selim Paşa kethüdası dergâh-ı âli kapıcı başılarından Ahmed Ağa kumandasında sekizbin süvari ve piyadeyi Şaban'ın onyedisinde Karataş yakasına geçirerek Bükreş tarafına sevketmişti. Adı geçen bu Ahmed Ağa Edirne ileri gelenlerinden Dağdeviren oğlunun yeğenidir. Ve değerli bir zattır. Selim Paşa Edirne bostancıbaşısı iken vezir olunca onu kendisine kethüda yapıp Silistre'ye götürmüştü. Ahmed Ağa yirmi altı Şaban'da Bükreş'e vardı. Şehir dışında ordusunu kurdu ve İslimye ayânını beşli ağası şeklinde şehir içine gönderdi. Metropolid ile büyük boyarlar gizlenmişlerdi. Ama öteki boyarlar ve Rusya, Avusturya

konsolosları çıkıp kethüda beyle görüştüler. O sırada Aleksandır İpsilanti Tergovişte kasabasında karargâh kurmuş olduğundan Ahmed Ağa'nın üzerine hücum etti. Tergovişte civarında vukubulan muharebede eşkıya yenilerek dağ tarafındaki Kimpolok adlı köye doğru kaçtı. Ahmed Ağa'nın Tergovişte kasabasını zapteddiği o sırada Aleksandır İpsilanti'nin başlangıçta Eflâk'ta fesâdı başlatanlardan olan Todori isimli âsiyi bir sebepten ötürü idam ettiği haberleri Ramazan'ın ortasında İstanbul'a ulaşmıştır.

Zikrolunun muharebeden sonra Aleksandır İpsilanti Rofal kasabasına kaçtı. Arkasından İslâm askeri takip edince yine karşı koymak istemişse de artık dayanamayarak Nemçe diyârına kaçmış. Hududdan içeri girerken yanındakilerden pekçoğunu kaybetmiş olduğu haberi Ramazan'ın sonunda İstanbul'a gelmiştir.

Bu olay o zaman Avrupa gazetelerinde (Silistre valisi kethüdasının Tergovişte İpsilanti oğlu ile olan muharebesinde Todori adlı eşkıya Osmanlı tarafına geçince İpsilanti oğlunun yenilmesine sebep oldu, yoksa Osmanlı askeri bozulmuştu) diye yazılmışsa da doğru değildir. Çünkü galibin mağlûba baş eğmeyeceği açık ve tabiîdir. İpsilanti oğlu bu savaşta Rimnik tarafına kaçtı ise de takip edilerek Drapşan'da yetişilip üzerine tekrar hücumla bütün mühimmatı zaptedildi. Önce etrafında toplamış olduğu eşkıya hayli dayandı. Fakat Osmanlı süvarileri onların sağ kolundan hamle ve hücum ettikleri zaman öteki Arnavut, Eflâk ve Sırp'lılardan oluşan toplama askeri firâr edince öbür asker de bozuldu. Çoğu Osmanlı yiğitlerinin kılıcından geçerek katledildiler. Bunların ancak yirmi kadarı başları olan Yorgaki İpsilanti ile yarı olarak güçlükle ormanlar içine kaçarak canlarını kurtarabildiler.

Aleksandır İpsilanti Eflâk'tan çıktığı sırada avanesine hitâben şu beyânnameyi neşretmiştir:

«Sizin gibi gevşek ve edepsiz bir kavimden meydana gelen askerle birlikte bulunmak bundan sonra benim namusuma elvermediğinden sizin gibi sözünde durmaz takımını terkedip gitmeye mecbur oldum. Çünkü size baş olmak bana utanç verir. Siz Hirustos'a ve vatanınıza ihanet ettiniz. Ben ise sizinle beraber ya galibiyet ya da ölümü düşünürken bana da ihânet ettiniz. Bundan sonra sizden ebediyyen ayrılacağım. Siz yarın yine Osmanlı'ya karışın ki, sizin halinize lâyık dostlarınızdır. Artık gizlendiğiniz ormanlardan çıkıp onlarla birleşin. Ve onların sebebsiz yere katlettikleri kilise reislerinizin ve özellikle patrik ve metropolidlerinizin kanlarına bulanan ellerini öpün. Koşarak kan, aile ve çocuklarınızın karşılığında onların köleliğini satın alın. Sizin hakkınızdan tanrı gelsin.) diye ilân etmiştir.

Yukarıda anlatıldığı üzere Aleksandır İpsilanti Avusturya'ya kaçınca bu çeşit eşkiya hakkında devletler arasında kabul edilen anlaşmalar

uyarınca Avusturya devleti Aleksandır İpsilanti, kardeşi Nikola, yakınlarından Lasani, Lehli Orfanu ve Gaviski adlı eşkıyaları Minkas isimli kalede hapsettirmiştir ki daha önce Napoli fitnesinde ihtilâl reisi olanlardan bazıları da orada hapis idiler.

Aksanto çeşitli olaylar içinde yuvarlanarak Eterya tezgâhında dokumuş olduğu fesad kumaşının buralarda rağbet bulmadığını görünce artık Yunanistan'a gitmeye niyet etti. Fakat bir kere Aleksandır İpsilanti'yi görmek üzere Munkas'a uğramış ise de görüşmek imkânı bulamadığından ümitsiz ve üzüntülü Macaristan üzerinden İnkona'ya, oradan öteki Eflâk ve Boğdan firarileriyle beraber Mora'ya gitti. O sırada Trapoliçe kuşatılmış ve zorlanmakta olduğu halde Dimitri İpsilanti'nin yanındakilerle bazı hizmetlerde bulunmuştur.

Fakat Mora işi büyüyüp yerli reisler ecnebilerin işe karışmasından hoşlanmadıkları için Dimitri İpsilanti'nin nüfuzu kırılarak âdi reisler arasına girmiştir.

Sözün kısası İpsilanti hânedanı bu fesad selinin önüne düşerek perişan olup gittiler ve bütün Fenerliler voyvodalık, divanı hümayun ve divanhâne tercümanlığı, Kapı kethüdalığı, sır kâtipliği gibi yetişme refâh yolunu kaybettiler. Acaba Aksanto işin sonunda ne kazandı? Yunan devletinin kuruluşunda Aksanto'ya hizmetine karşılık sotroz ve Abotoz nişanları verilmiş ise de ihtiyaç ve fakirliği alçaklık derecesine inmiş, tüccar yazıcılığından elde ettiği servetini bulamamıştır. Fesad ve fitne sahiplerinin sonu hep böyle olur. Biz yine mevzua dönelim:

Yukarıda anlatıldığı üzere eşkıyalar cemiyetleri perişan olduktan sonra artık toplanamadılar. Aksanto'nun yardım parası ile aldığı top, tüfek ve mühimmat hep Osmanlı ordusu eline geçmiştir. Gerçi dağlarda bazı eşkıya artıkları perakende olarak dolaşmakta idiyseler de onların da üzerine takım takım asker gönderilerek ele geçtikçe tepelenmekte ve diri olarak yakalananlar dahi İstanbul'a gönderilerek başkalarına örnek olmak üzere idam olunmakta idiler.

Bu duruma göre artık Eflâk ve Boğdan'ın asayiş ve nizamını temin için çalışmak gerekiyordu. Yeniçeriler ise hıristiyanlara zulüm ve işkenceye devam ettiklerinden durum Serasker paşa tarafından Bâb-ı Âli'ye bildirildi. Danışma meclisi kararı ile ocaktan sert mektuplar yazılarak yolsuz hareket edenlerin ocak kaideleri gereğince sıkı terbiyeleri emrolundu. Yeniçeriler bu sene oralarda kışı kaporozsuz geçirmeğe mecbur olacaklarını anladıkları için dağılmaya bahâne arayarak fazla tayın kavgası çıkarıp önce nüzül emini üzerine hücum ettiler. Nüzül emini gizlenip kurtuldu. Sonra serdengeçti adına ağalar serasker paşaya varıp, herbiri yanında nefer olsun olmasın sekizer tayın istediler. Serasker paşa huzu-

runda edepsizce sözler söylediler. Serasker paşa ise âyânlıktan gelme cesur bir adam olduğundan huzurunda bu çeşit söz söyleyenlerin kulaklarını ve burunlarını kesti. Bu halde onları yeniçeri ocağına gönderdi.

Bunun üzerine yeniçeriler o tarafın havası kendi hava ve sularına uymayacağını ileri sürerek Şevval'de hepsi dağıldı. Yolda fakirleri soyarak İstanbul'a dönmüşlerdi.

BAZI MÂLİ İŞLER

Meydana gelen ihtilâl üzerine halkın çekingenliğinden ticaret büyük ölçüde durdu. Para darlığı başgösterdiğinden tanesi üç dirhem olarak kesilen kuruş yerine bu kere ikişer dirhemden kuruş kesimine başlandı. Para değişikliği ile sanki malî sıkıntıya çare bulundu.

Şânî-zâde diyor ki: «Para ile uğraşan bütün dünya borsalarınca bilinmektedir ki altın ve gümüşün korunması eşya haline getirilmeleriyle mümkündür. Bu dahi sanatın gelişmesi, fazla masrafların kısılması ve hayatın canlılık kazanması ile mümkündür. Piyasaya bol para arzı için halkın elindeki altın ve gümüş eşyayı para ile değiştirmeğe zorlamakla mümkündür.

Bir müddetten beri bazı sebeplerle halkın ihtiyacı olan eşya yapımının durdurularak hazır yemeğe başlanıldığından başka, halkın çoğunun gösteriş için bilhassa dışardan gelen akmese kumaşı ve öteki zaruri olmayan maddelere meyil göstermesi ve süs eşyası olarak kullanılan altın ve gümüş takımlara zenginlerin itibar etmeleri sebebiyle süs olarak ziynet sandığına girmesi ve bir taraftan da zahire ve öteki eşya ticaretiyle paranın başka yerlere gitmesiyle gümüşün değeri normalin üzerine çıktı. Sikke-i hasene-i şahâne ile meskûk beyaz akçenin değeri her geçen gün arttığından karaborsacılar toplayıp saklayarak bir taraftan kesilen beşlik ve kuruş ve diğer çeşitli paraları dışarı ve yabancı tüccara fazlasiyle sürdü. Bu durumlar yüzünden piyasada para bulunmaz oldu. Halkın alışverişi için muhtelif değerdeki paraların çoğaltılması gerekli ise de gümüş fiyatının farklı oluşu sebebiyle bu durumda tanesi üç dirhem olarak kesilen kuruşun herbirinde onbeş para ve fındık altını rub'iyyesinin bin âdedinde ikiyüz kuruştan fazla fark vardı. Bu husus darphâne-i âmireye fazla zarar verdi. Gümüş'ün değerine oranla eski ayarına dokunulmaksızın normal seviyeye düşürerek iki dirhemden kuruş, ona oranla dört dirhemden ikilik kesildiği takdirde para cinsinin çoğalacağı düşüncesiyle gümüşün karaborsadan ve hazinenin zarardan kurtulması, halkın ihtiyacını karşılaması imkânının doğacağı beyâniyle bundan sonra eski ayarı ile iki dirhemden kuruş ve dört dirhemden ikilik ve çeyrek paranın dirhemleri bunlara göre ölçülerek kesilmesi ve basılması, rumî nisfiyyesinin fazlaca basılması, fındık rub'iyyesinin ikibuçuk kuruşa çı-

karılmasına karar verildi. Gerek bunların bu defa yeniden zammolunan ve gerek daha önce intizama sokulan öteki cins paraların kararlaştırılan bir akçe fazlaya alınıp verilmemesi hakkında çıkarılan padişah fermanı gereğince durum İstanbul'da lâzımgelenlere, Şaban ayının başında fermanla tekrar tenbih edildi. Anadolu ve Rumeli'nin üçer kollarına da ayrı ayrı fermanlar gönderildi. Ancak kısa zaman sonra eşyanın piyasadan çekilmesine ve masrafın artmasına sebep olarak darphâne-i âmirece bin-de bir alınabilen eski akçe fazlasından başka hiçbir fayda sağlanamadı. Çünkü karaborsacıların çoğu bir zamandan beri sadece para ticareti ile uğraştıkları için yeni değere nazaran fazlalık hissettikleri eski paraları gizlice biraz fazla göstererek toplayıp yabancı tüccara dirhem hesabı ile yine fazlaya vermeye başladılar. Bu durumda zamanla yeni paranın da değeri artmağa başladı.»

Devlet hazinesinin genişliği halkın serveti ile, o da memleketin kalkınması ile mümkündür. Bu sırada ise Osmanlı ülkesi yer yer yıkılmakta olduğundan, emniyet ve asayişin yokluğu sebebiyle ticarete büyük bir durgunluk geldiğinden, para sıkıntısının da günden güne artması tabii idi.

Sikkenin ölçüsünü gerek azaltmak ve gerekse değiştirmekle darphânece düşünülen fayda ise bir çeşit iç borç demek olup, bunun faizi yok ise de muâmelelerde pekçok zarara yol açacağını açıklamaya lüzum yoktur.

MÜSLÜMANLARIN TEKRAR BİRLİĞE ÇAĞIRILMASI VE BAZI VERGİ VE USÜLLERİN DEĞİŞTİRİLMESİ SIRASINDA GÖRÜLEN ŞAHSİ DÜŞMANLIKLAR

İstanbul'da olduğu gibi dışarlarda da birliğin sağlanması isteniyordu ki, önceden bazı vezirlere ve sınır boylarına yazıldığı gibi bu kez de 13 Şaban'da bütün Anadolu'da ve Rumeli'de bulunan vezir ve mutasarrıflara, halka dahi birbirleriyle anlaşıp birleşmeleri için sadrazamlık emirleri gönderilmişti.

Bu meyanda şeyhülislâm efendi tarafından da kadı, müftü ve medreselere mektuplar yazılmıştır.

İstanbul'da meydana gelen ittifak ise yukarıda anlatıldığı üzere Halet Efendi'nin birçok rüşvet ödeyerek yeniçeri kokonoslarından ve korkutarak, ürküterek danışma meclisi azalarından almış olduğu dayanışma sözünden ibaretti. Fakat Halet Efendi Rum isyânına sebep olduğundan dolayı nihayet padişah kılıcına geleceğini anladığı için yeniçerilerle dost olarak bu sayede kendisini padişahın kahrından kurtarmak ve bu hilesini; İslâm birliği perdesi arkasında saklamak isterdi. Halbuki zaman zaman halkı böyle cumhuriyet şeklinde birleşmeye dâvet ettikçe padişahın hatırına birer siyah nokta konmakta idi.

Şanizâde der ki: «Boş yere ittifaka zorlamak hakikatte Halet Efendi'nin saçma işlerinden ise de, bundan önce bir danışma meclisi toplantısında Halet Efendi hayranı ve mağlûbu olan bazı ağa ve ileri gelenler ile Kur'an'a el koyarak Abaza Hasan Paşa meselesinde Halep'te serasker Murtaza Paşa'nın yaptığı yakışıksız hareketleri birbirine emniyet maksadı ile yaptıkları yemin ve şartı teyid vesilesi ile kıyas ederek başkalarına da iyi kötü, çoğuna yemin ettirerek doğruluktan uzak, sanki tam bir birlikte aralarında doğan bir temelsiz cumhuriyet şeklini zannında adaletli padişahın eli ile zuhurunu bekledikleri ilâhi cezadan kurtulmak için selâmet yolu olarak seçilmişlerdi.»

Bazı gizli sebeplerle bazı hizmetlerde kullanılmak üezre Rum kayıkçılarından ve meyhanecilerinden beşyüz neferin yazılarak çalıştırılmasına karar verilerek, yazıldıktan sonra defterinin Bâb-ı Âli'ye gönderilmesi için Ramazan ayında Rum patriğine emir yazılmıştır.

Halet Efendi aralarında kötülükte anlaşma olan kimselerin yiyip içmesinde israf olmaz diyerek Ramazan akşamları avlu ve bahçesinde ikişer üçer yüz kişiye sofralar kurdurup, çeşitli yemekler yedirirken bu kere içtihadını bozdu. Danışma meclisinde verdiği karar üzerine bütün halk bir zamandan beri harp görmediği için bu hususta ileri giderek çeşitli lüzumsuz masraflar yapmayı gelenek haline getirmiş. Bundan sonra bilginler, devlet adamları konaklarında ve bütün müslüman evlerinde nihayet beş çeşitten yedi çeşide kadar yemek yapılabilecek. Ondan fazla yapılmaması için Şevvalin yedisinde ferman çıkarttırmıştır.

Şâni-zâde der ki: «Bu sırada hakir bir defa Halet Efendi'nin yemeğinde tesadüfen bulundum. Gerçi yemek yedi türlü idi. Fakat havuz gibi tabaklarda nefis ve nadir yemekler vardı. Sayısına ve kalitesine bakarak bu sofrada en az üçyüz kuruşluk kadar yemek tahmin ettim. Bundan dolayı madde temel tutmayıp, yine herkes bildiğinden kalmadı.

Rumların birleşmesine karşılık bütün müslümanların savaş haline girmeleri önceden fermanla herkese ilân edildiği sırada kılıç ve kalem ehlinin yanlarına birer de hançer takmaları tenbih edilmişti. Ancak hıristiyan eşkiyalarının günden güne yaramazlıkları artmakta olduğundan bütün müslümanlara hakiki ve samimi olarak birleşmek farz olduğu düşüncesiyle büyük küçük bilfiil ittifak şartlarını yerine getirmek için bundan sonra bizzat sadrazam, şeyhülislâm, vezirler, valiler, müderrisler, devlet adamları ve Bâb-ı Âli görevlileri resmi elbiselerini terkedecekler. Yalnız Beneş ve çatal, sarık ve bellerinde olan hançerden başka birer çift piştov ve Enâm kesesi, pala yahud kılıç asacaklar. Herkes bulunduğu yerden hemen muharebeye ne şekilde gitmek lâzımsa o şekil alarak devamlı hazır bulunacak. Bunların dairelerindeki enderun ağaları ve çukadarları

giyegeldikleri kaftan ve dolama gibi sulh zamanı giyimini tamamen terk ile ayaklarına şalvar giymeleri, bellerindeki hançerden başka birer çift piştov, bir Enâm kesesi ile birer pala, yahud kılıç asacaklar. Bütün hocalar, kapıcı-başılar, gedikliler, hizmetkârlar daima silâhlı bulunacaklar, diye tenbihleri içine alan bir emir bütün dairelere 17 Ramazan'da gönderildi.

Şâni-zâde durumu bu şekilde tesbit ve açıkladıktan sonra der ki, «derhal herkes silâhlı ve büyüklerin hizmetçileri tüfenkli olarak o şekilde gidip geldikleri için bu yeni durum herkesi dehşet ve hayret içinde bıraktı.

Bundan önce işareti görüldüğü veçhile bu sene koç burcunda Escar ve Esmar ve Tenbihat adlı kitaplarda yazılan olaylar müneccimlerin tahmin ettikleri şekilde tahakkuk etti.»

Yine Şâni-zâde der ki: Ulemânın bol yenli kürk ve büyük sarık ile bellerinde kılıç, tabanca ve hançer olarak sokaklarda gezip dolaşmaları herkes için garib bir seyir durumu oldu. Çok geçmeden halk sıkıntıyı sefâlete döndürdü. Zamanın bazı büyüklerinin izni ile çocuklar, gençler, tüccar ve pazarcı çocukları altışar arşın çuhadan güzel işlemeli şalvarlar, sırmalı fermeneler, belde ve başta fermanlı şallar ve simli silâhlar ile henüz sünnet olmuş çocuklar gibi birer elleri ile şarvarların ağzını kaldırarak salına salına yürümeye başladılar. Bazı büyükler de biner, binbeşeryüz kuruşa abanos tahtasından Fahri oyması hançer kabzası yaptırıp üzerlerine elmas ile mücevher ve diğer silâhlarını da altın yaldıza buladılar. Filozof Aristo, İskender'e gönderdiği mektupta, «herşeyi kendisi ile karıştır yani, çeşitli huylara sahip bir kimseyi haberci tayin etme» demiştir.

Cenâb-ı Hak bütün Muhammed ümmetini kelime-i tevhid üzere birleştirsin. Düşünce ve düzen sahibi kimseleri de iyi hizmet edici ve basiretli eylesin. Devletin dört şartı olan kılıç, kalem, sanat ehli ve esnaf mensuplarını kötü yola sapmaktan korusun.

Yine Hâlet Efendi'nin buluşlarından olarak kalem sahiplerini talim ettirip asker yapmak üzere Şevval ayının ortalarında enderun ağaları, sadrazam, Halet Efendi, kethüda bey, reisülküttâb, defterdar efendiler, çavuşbaşı ve diğer enderun ağaları ayrı ayrı gruplar halinde Bâb-ı Âli'de Kum meydanında atlarına bindiler. Genç ve sıhhatli olanlar kimi asılmış keçelere kılıç vurup, kimi kargı ve gürz attıkları sırada genç ve ihtiyarların seyis ve hademeleri atlarının yularlarından tutarak yanlarında gidiyorlardı. Bu hareketler çok garip ve gülünç şeylerdi.

Şâni-zâde der ki: Akıl almaz birşey olan bu hususun artık Halet Efendi'nin diğer fesatçı hareketlerinden başka kendinin seçip tayin ettiği Boğdan voyvodası Mihal'in isyânından sonra can korkusu ile şuurunun bozulduğuna işaret kabul edildi.

Nitekim Hâlet Efendi, çıkışına sebep olduğu rum isyanı üzerine ne yapacağını şaşırmıştı. Onun için hergün böyle garip birşey ortaya atardı. Çünkü öyle nâzik ve zor bir duruma düşmüştü ki, ona biraz değişiklik gelse mahv olacağı ortadaydı. Bu bakımdan kendisince hayatın faniliği anlamına gelen talihinin bâkiliği için yeniçerilerin havasına uyup her yola gider, hayır ve şer herşeyi yapardı. Yalnız suçlu görülen rumların idamı ile yetinmeyip ara sıra diğer toplumlardan da kendisi için zararlı gördüğü kimseleri birer bahane ile idam ettirirdi. Hiç olmazsa sürgün ederek uzaklaştırırdı. Bazan da yemin ettirerek her kim onun aleyhinde bir söz söyler ise sanki yemini boşmuş gibi hemen onu bir belâya düşürürdü. Zilkâde ayının ilk günü olan salı günü yapılan toplantıda Şeyhülislâm Efendi söz alarak: «Allah'ın yardımı ile birlik ve anlaşmamız günden güne artmaktadır. Bunun kararlılığı ve aralık aralık ihtar olunması için irâde-i seniyye gereğidir» demişti. Buna karşılık yeniçeri ocağında yetkisi geniş ve sözü geçerli olan eski sekbanbaşı Mehmet Efendi şu cevabı vermişti: «Allah'a hamd olsun, anlaşmamız pek güzel, sözümüz ve kararımız devamlıdır». Bu sözler üzerine Hâlet Efendi de, İslâm milletinin eski haline döneceğine dair iyimser sözler söylemişti. Bunlar ise hep yeniçeri güruhunu aldatma ve etrafı aldatmak için önceden hazırlanmış dolaplar idi. Yoksa Hâlet Efendi şahsi kinleri uğrunda herşeyi feda eden ve bir pire için bir yorgan yakan aşağılık bir kimse olduğu, o esnada meydana gelen bazıları yukarıda anlatılmış bazıları da aşağıda anlatılacak olan olaylar ile isbatlanmıştı.

Bu cümleden olarak eski şeyhülislâm Elhâc Halil Efendi'nin hanımı Hâce Zâbâ hanım ki aslen Çerkez'dir. Daha önce Hoca Abdullah Ağa'nın cariyesi idi. Onun vefatından sonra Sultan Selim Han Hazretleri o vakit hazine kethüdâsı bulunan adı geçen Halil Efendi'ye odalık olmak üzere ihsan ettiklerinde, «Gerçi merhametsizdir ama dindar ve idarecidir» diye buyurmuşlardı. Halil Efendi onunla evlendikten sonra Halil Efendi'yi avucuna alan hanımı ailenin iç ve dış bütün işlerini yürütür olmuştu. Hattâ Halil Efendi Rumeli kazaskeri olduğunda nakibüleşraf olan Zeynelâbidin Efendi'nin Halil Efendi hakkında şaka yollu «görevi ehline tevcih ettiler» dediği meşhurdur. Halil Efendi ne kadar sert sözlü ve pek yüzlü ise Zibâ hanım da o kadar gönül alıcı ve kesin sözlü idi. Kısacası aklı kısa, dili saçından uzun, sözünü sakınmaz, dilini tutmaz bir kadın idi. Hattâ daha önce Halil Efendi'nin ayrılmasından evvel Beylerbeyi gezinti yerinde Hâlet Efendi'nin hanımı Lebibe hanıma rasladığında kocalarının aralarındaki soğukluktan dolayı Zibâ hanım, gerek ona ve gerek kocasına edebsizce sataşmış ve sonra da câriyeleri ile birlikte üzerlerine hücum etmiştir. Çocuklar ve kadınlar etrafına üşüşmüşler ve Havuzbaşı'nı karılar hamamına döndürmüşlerdi. Bu olaydan dolayı Hâlet Efendi ona kocasından daha fazla kin bağlamıştı. Halil Efendi, şeyhül-

islâmlıktan alınarak Bursa'ya sürüldü. O da onunla birlikte Bursa'ya gönderildi. Bursa İstanbul'a yakın olduğundan Halil Efendi'nin hademesinden ve yeniçeri mensuplarından aşçı ve çuhadarları İstanbul'a gelip gittikçe Halil Efendi'nin eski görevine dönerek hasmına üstün geleceğinden söz ediyorlardı. Bu şekilde zihinleri karıştırıp bazı olaylara yol açmak istedikleri öğrenilince Şaban'ın onüçüncü günü bazı siyasi işlemler sırasında Halil Efendi Bursa'dan Karahisarsahib'e sürülüp karısı Bursa'da bırakıldı.

Halil Efendi'nin hanımına hizmet için bırakmış olduğu aşçıbaşının damadı aşçı Halil, İstanbul'da aşçı olan yeniçerilerden birine tehlikeli durumlara dair sözler yazmış olmasını fitne kışkırtması olarak görmüşlerdi. Bunu Zibâ hanımın idamına bir sebep olarak gösterip hemen iradesinin çıkarılması için Hâlet Efendi hileye başvurdu. Halil Efendi'nin eski adalar yakınında bulunan konağının ahırında ağzı dikilmiş gübre içine gömülü bir siyah kuzu bulunduğu haber verildi. Bu bir küfe içine konularak padişahın huzuruna çıkarıldı. Sanki bu suretle Zibâ hanımın büyücülüğü isbat olunmuş ve Ramazan'ın ilk günlerinde idam için irâde-i seniyye çıkarılmıştı. Bunun yerine getirilmesi için de yeniçeri ocağından adamlar gönderilmişti. Bu celladlar Bursa'ya vardılar. Hace Zibâ hanıma «seni efendi, Karahisar'a istemiş. Hükümetten izin var. Derhal İstanbul'a gitmemiz için ferman gelmiş» dediler. Bir arabaya bindiler. Bursâ dışına çıktılar. Biraz gittikten sonra yoldan ayrılarak boğdular. Üzerindeki elbiselerini soyup cesedini ağaçlık bir yerde bir çalı dibine bıraktılar. Bu hareket şeriâta sığmaz ve insanlığa yakışmaz bir şeydi. Pek çirkin bir durum olduğundan Bursa ileri gelenleri bunu öğrenince bir adam gönderip gerekli defin işlemini yaparak şeriâtin ve insanlığın icabını yerine getirdiler. İşte düzenin birtakım kötüler ile islâm birliği adına yaptığı anlaşma ve nifak taraflılığı bak ne sonuçlar verdi. İntikam alma sevdası ne dereceye vardı. Karısının intikamını almak için bir şeyhülislâm hanımı hakkında böyle din ve insanlığın dışında bir kötü işlemi reva gördü. Halbuki Osmanlı indinde kadınlar pek muhterem tutulurdu. Rumelinde haydudlar bir kervan vuracak olduklarında içinde bir kadın olsa belki yanlışlıkla ona isabet eder diye kervanın üzerine kurşun atamazlardı. Kadınlara taarruz mertliğe sığmaz ve gayet kötü karşılanırdı. Hele Arnavutların indinde adam öldürmek pek kolay bir iş olduğu halde kadınların namusuna asla dokunulmazdı. Rumeli hıristiyanlarında da bu gelenek olup hattâ Arnavutlar ile Karadağlılar birbirleriyle savaştıklarından birbirlerinin köylerinde serbest ve her türlü saldırıdan emin olarak gezerlerdi. Bu sebeple pekçok kimseler bu olayı Hâlet Efendi hakkında bir uğursuzluk sayıp bir felâkete uğramasını bekler oldular.

Halil Efendi, Karahisar'da iken karısına yapılan bu feci hareketi öğ-

rendikten sonra üzüntü ile düşünceye daldı. Sonunda kederden nüzül inip vefat etti. Vefatının haberi Zilkâde'nin üçüncü günü İstanbul'a gelmiştir. Kendisi hakkında yukarıda gerektikçe bilgi verilmişti. Dürüst ve kalbi temiz bir kimse idi. Fakat titiz ve dikkatli idi. Hatır için maksadını saklamazdı.

Bu esnada Ayvalığın tahribi de Halet Efendi'nin kindarlığı yüzünden olmuştur. Şöyle ki: Sakız adasında ve Sisam'da olduğu gibi Ayvalık'da rumların büyük ve muntazam bir mektepleri vardı. Çocuklarını Avrupa'dan getirttikleri öğretmenler vasıtası ile yetiştirmekte idiler. Bunların da düşünceleri bozulmuştu. Fakat her tarafları müslüman olduğundan isyana cesaret edemeyecekleri düşünülmekteydi. Ayvalık kazası eski şeyhülislâm Dürri-zâde Abdullah Efendi'nin mukataası idi. Yıllık yüzbin kuruşa alınmaktaydı. Abdullah Efendi burayı çok fazla para ile satın almıştı. Hâlet Efendi ise Abdullah Efendi'yi elinden geldiği kadar zorlamaktaydı. Onu sürgün ettirmekle de yetinmeyip bu mukataadan gelen gelirleri çürütmek üzere Ayvalığı vurdurmak gibi kötü bir düşünceye kapıldı. Ara sıra görüşme meclislerinde o havalide bulunan adamlarından gönderilen evrakı ortaya koyarak Ayvalık rumlarının öldürülmesinden söz ederdi. Lâkin durum padişaha bildirildi. Derhal araştırılması için ferman olundu. Yapılan soruşturma üzerine Hüdâvendigâr (Bursa) mutasarrıfı İbrahim Paşa bu hususu incelemek için kethüdası ile silâhdârını gönderdi. Onların verdikleri bilgilere göre Ayvalık hıristiyanlarının itaatte oldukları anlaşıldı. Durum İbrahim Paşa tarafından Bâb-ı Âli'ye bildirildi. Fakat mesele örtbas edildi.

Donanma-yı hümâyun ile Akdeniz'e giden Riyâle Seydi Ali Bey tarafından kaptan paşaya gönderilen yazılarda, Yund adalarına gönderdiği filikayı hıristiyan halkı kabul etmeyip ısrarla red eylediklerinden Akdeniz'de dolaşacağı adalar ve sahillerde karşı koyma gibi durumlarla karşılaştığı gibi hiç geciktirmeden sertlikle diğer taraflara dahi dehşet vermesi hakkında kendisine talimat verilmişken gönderdiği filikanın şiddetle reddolunduğu halde donanmadan ses çıkarılmamasının pek uygunsuz bir durum olduğundan söz ediliyordu. Ramazan'ın onikinci günü Riyâle Bey'e bu hususta açık talimat gönderilmişti. Fakat Riyâle Bey'in yazıları İbrahim Paşa'nın tahkikatına aykırı gibi görülmüş ve görüşme meclisinde üzerinde konuşuldu. İddia sahiplerinden bazıları hıristiyanların bütün hareketleri İbrahim Paşa'nın sözlerini yalanlıyor galiba. Hıristiyanlar kethüda ve silâhdarı hile ile aldatmışlar deyip, Ayvalık başka, Yund adaları başka diyen dahi olmadığına göre hıristiyanlardan çok fazla bir fesatlık anlaşılır ise hemen asker varıp işi bitirmeleri lâzım gelir yollu İbrahim Paşa'ya tekrar padişah emri gönderildi. Bunun üzerine yağma ve talana hazır olan birtakım fesatçılar bu durum üzerine Ayvalık tarafına hareket etmişlerdi. Hıristiyanlar da bu askerin bir aralık

bir bahane ile korku ve dehşete kapılarak birer tarafa kaçmaya karar verdiler. O sularda dolaşan Yunan korsanlarını çağırarak önce çocuk ve kadınların gemilere binmeleri üzerine Hüdâvendigâr mutasarrıfının askeri onların kaçmalarına engel olmaya çalışmışlardı. Askerlere karşı koymaya çalışan rumlara karşı ateş açıldığı gibi kethüdâ bey de halk isyan etti, diye şehir dışında hazır olan askere haber gönderdi. Tavaslı Osman Ağa'nın dışarda bulunan askeri ile diğer başıbozuklar derhal şehre hücum ettiler. Rumlar'dan ele geçirdiklerini öldürdüler. Beldenin ağaçlarını kesip evlerini yaktılar. Böyle güzel bir beldeyi harabe haline getirdiler. Bu haber Ramazan'ın yirmidördüncü günü İstanbul'a ulaştı. Böyle mamur bir beldenin harab edilmesi ile gelirinin yok edilmesi üzüntüye yol açmış ise de Dürri-zâde'nin yıllık yüzbin kuruşluk geliri de yok olduğu için Halet Efendi memnun kalmıştı.

Ayvalığın tahribinden sonra Yund adalarına gidilmişti. Fakat halkı bütün eşyalarını alıp savuşmuş olduğundan birşey bulunamadı. Ancak evleri ve tarlaları pekçok zaman düzene konulamayacak şekilde harab edilmişti.

Hâlet Efendi'nin nasıl kinci bir şahıs olduğunu bu sırada Tepedelenli Ali Paşa oğulları hakkında gösterilen muamele de ortaya koymuştur.

Şöyle ki: Ali Paşa'nın oğlu Veli Paşa, daha önce ordu seraskerliğine katılarak itaat göstermiş idi. Veli Paşa'nın büyük oğlu olup onsekiz yaşında bulunan mirmiran Mehmed Paşa ve küçük oğlu Selim Sırrı Bey ile, Kütahya'da oturmaya memur oldukları gibi Ali Paşa'nın diğer oğlu mirmirandan Ahmet Muhtar Paşa ve Salih Paşa ile yanlarında bulunan kapı çuhadarları Emas Ağa'nın babası Muçopolo o esnada Berat kalesine kapanmış oldukları halde Yanya cihetinde bulunan İşkodra mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya sığınmışlar ve onun vasıtası ile Ankara'da oturmaya memur olmuşlardır. Bu şekilde sığınanlar her devlet ve millette sıkıntılardan uzak iken Hâlet Efendi ve taraftarları Arnavudlar Ali Paşa'nın sülâlesinin yokoluşunu görmedikçe sonunu sayıp gereği gibi onun aleyhine ayaklanmazlar diyerek padişahı açık bir gadre yönelterek güya bunlar sürgün edildikleri yerde durmayıp babalarının kurtulması için Yanya tarafına adamlar göndermişlerdir. Arnavud askerlerini korkuya ve halkı isyana teşvik ediyorlarmış diye idamları hakkında ferman çıkarttırdılar. Fakat Selim Sırrı Bey küçük olduğundan İstanbul'a getirtip tutukladılar.

Kütahya'da vali vekili bulunan Reşid Paşa tarafından Veli Paşa ile oğlu Mehmed Paşa idam edilerek kesik başları zilkâde'nin yedinci günü İstanbul'a geldi. Ankara mutasarrıfı Rüşdü Paşa'nın da, böyle sessizce Ankara'dakilerin işlerini bitirmesi lâzım gelirken askerle Muhtar Paşa'nın konağını kuşatmış olduğundan Muhtar Paşa savunmaya geçerek çok

sayıda adam telef ettikten sonra kendisi, Salih Paşa ve Muçopolo idam olunmuş ve kesik başları Zilkâde ayının dokuzuncu günü İstanbul'a gelmiştir. Fakat o çarpışmalar arasında Muhtar Paşa'nın mücevherleri kaybolmuş, bu ise Rüşdü Paşa hakkında şüpheyi uyandırmıştı. Bu mücevherleri almak için mahsus böyle bir karışıklık çıkarmış diye sözler yayılmıştır. Bunu takiben Sofya mevkii muhafazasına memur olarak Rumeli tarafına gönderilmiş ve bu mücevher konusu da örtbas edilmişti.

Reşid Paşa ise o zaman Erzurum Valisi bulunan Hüsrev Paşa'nın kölesi idi. Bu hususdaki hizmetinden dolayı kendisine Karaman eyâleti tevcih olunmuştu. Aynı zamanda Yanya seraskeri Hurşid Paşa'nın yanında görevlendirilerek Rumeli tarafına gönderilmişti. Orada da yararlı hizmetlerde bulunduğundan şöhret kazanmıştı. Bir müddet sonra sadrazam olan Çerkez Reşid Paşa işte budur.

Tepedelenli oğulları hakkında bu şekilde gaddarca işlem yapılması halk gözünde pek çirkin görünmüştür. Hele Muhtar Paşa ile Salih Paşa'nın bağlılıklarını kabul ile devlete teslim etmiş olan İşkodralı Mustafa Paşa, Arnavudlar arasında küçük düşmüş ve memleketin geleneklerine göre pek gücenmiştir. Diğer emsâline de çekingenlik göstermelerine ve korkmalarına sebep olmuştur.

Güvenilir kimselerden anlatıldığına göre bunların idamı haberi Mısır'a varınca, Mehmet Ali Paşa ve oğullarını ikâz için derhal bu haberi onlara bildirmiştir. Bu olay da Mehmet Ali Paşa'nın oğullarına büyük bir ders olmuştur.

NAPOLYON'UN VEFATI

Bu esnada Napolyon Bonapart'ın vefatı haberi Avrupa gazetelerinde bildirilmişti. Onun vefatı ile Avrupa hükümdarları büyük bir endişeden kurtulmuşlardır.

Şâni-zâde der ki: Geçen Zilkâde ayının son günü Fransa ve Rum denizi adalarının mensup oldukları ve hâlen başak burcunda meydana gelen güneş tutulmasının etkisi ile bir müddetten beri Sen-Ellen adasında oturmakta olan eski Fransa imparatoru Napolyon Bonapart mide hastalığına tutulmuştu. Ölümü yaklaştığında vasiyet edip demiş ki: «Babam da elli iki yaşında iken benim hastalığımdan ölmüştü. Galiba ben de bu hastalıktan öleceğim. Ölümümden sonra doktorlar cesedimi parçalayıp bende nasıl bir hastalık bulurlar ise bunun hakkında bir risâle hazırlayıp hâlen Nemçe İmparatorunun kızından doğma olup annesi ile birlikte o tarafta olan oğluma versinler. Zira bu hastalık bana babamdan geçtiğine göre benden de oğluma miras kalacaktır. Benim bu adada kaldı-

ğından beri ve daha önce Fransa'nın düzeni ve faydaları için Avrupa devletleri ile yaptığım ilişkiler ve onlarla olan haberleşmelere dair yazdığım hatıralar tamamlanmıştı. Fakat diğer geçmiş olaylara dair tarihimi yazmak için falân kimse yüksek bilgi sahibi olduğundan benim özel gelirlerimden ona yılda şu kadar bin riyâl ayırdım. Her sene bu parayı alarak ömrünün sonuna kadar halimi ve işlerimi olduğu gibi yazsın. Kaldı ki hanımım ve oğlum imparatorzâde olduklarından onlara vasiyet gerekmez. Ancak oğlumun yetiştirilmesini büyük babası Nemçe imparatoruna bırakıyorum». Napolyon bu vasiyetinden sonra çok geçmeden vefat etmiştir. Vasiyeti gereğince cesedi açılıp midesinde sırtan denilen çıban bulunduğu Avrupa gazetelerinden öğrenilmiştir.

DIŞ DURUM

Napolyon'un sürgün edilmesinden sonra Viyana'da yapılan kongrenin maksadı, ittifak devletlerinden her birinin özel menfaatlerine uyularak yeniden bir eşitlik usulünün düzenlenmesi idi. Bu hususta verilen kararları birarada toplamak üzere 1815 senesinde Viyana sözleşmesi ile diğer anlaşmalar düzenlenmişti. Bazı maddeleri açıklamak ve kuvvetlendirmek için üç sene sonra (Akslaşapel) de bir kongre daha yapılmış idi. Bu müzâkerelerin esası hâkimiyet ve mâlikiyet hukukuna uymaktı. Bu sebeple hükümdârlar ve asilzâdelerin haklarının devletler arasında geçerli olması lâzım gelmişti. Lâkin halk hakkında nâzikâne hareket olunması da gerekmekteydi. Zira bir vakitten beri Avrupa halkının zihinlerini serbestlik ve hürriyet sevdası sarmıştı. Kimi meşrûti hükümet, kimi de cumhuriyet iddiasında idiler. Her ne kadar Napolyon'un haberleşmeleri dolayısı ile hürriyetin adı bile unutulmuş gibi görünmekte ise de bu serbestlik fikirleri birçok kimsenin zihinlerinde yerleşmişti. Bu bakımdan görünüşte bastırılmış gibi olan kül altındaki işler bir ateş gibi rüzgârın biraz esmesiyle parlayacak idi. Napolyon'un sürülmesiyle beraber şan ve şöhretin hayranı olan birçok kimseler bir fesad çıkarmak üzere fırsat kollamakta idiler. Daha önce Avrupa devletleri, halkın fikirlerini Napolyon'un aleyhine kışkırtmak için onlara pekçok haklar vaad etmişlerdi. Fakat Napolyon gailesi ortadan kalktıktan sonra bu sözlerini yerine getirmediklerinden dolayı halk şikâyetlerde bulunmakta idi.

Bu duruma göre zamanın nazikliği dolayısı ile hükümetlerin nâzik ve uysal davranmaları gerekirken çok yerlerde tam tersine zor ve şiddet kullanılmakta olup tamamen eski katı idarenin geri getirilmesine çalışılmış, birtakım gizli fesat cemiyetlerinin kurulmasına yol açmışlardır.

Bu bakımdan insanlar arasında görülen kötü alışkanlıkların eserlerinden olmak üzere, Fransa'nın bir iki yerinde fesatçıların ayaklanması ve Fransa kralının veliahdi olan Dük Dobri'nin idamı ile hükümetin çe-

şitli güçlüklere uğratılması, Almanya'da hürriyet taraftarlarının fikirlerini çürütmek için yazılar yazan Koçubu adlı yazarın gizli cemiyet mensupları tarafından idam olunması hükümet taraftarlarını hayli endişeye düşürmüştü.

Bununla beraber Fransa ve Almanya hükümetleri isyancılar aleyhinde cesuråne ve korkusuzca tavırlar takınarak eşkıyalık hareketlerine meydan vermezlerdi. Ama Avrupa'nın güney tarafındaki devletler pek intizamsız bir halde bulunduklarından kısa zaman içinde ihtilâl taraftarları galip gelmişlerdir.

İsyanın başlangıcı İspanya'da oldu. 1820 yılı başlarında hükümetin kötü idaresinden bıkan halk, askeri sınıfın yardımiyle isyana başladı. Sekiz yıl önce Napolyon seferi esnasında kurulmuş olan İspanya meşrûti hükümetinin şartlarını kapsamak üzere bazı mebuslar tarafından hazırlanan şartnâmeyi krala zorla tasdik ettirmişlerdi.

İspanya olayı ilk anda muhafazakâr fikir sahiplerine pek ağır gelmişti. Fakat İspanya'nın coğrafi konumu gereğince ihtilâl durumunun diğer yerlere geçmesi uzak ihtimaldi. Bu bakımdan büyük devletler tarafından işe karışılmamıştı. İspanya'nın yeni hükümetini küçültücü ve alçaltıcı yazılar gönderilmekle yetinilmişti. Halbuki beş altı ay sonra İtalya'da kökleşmiş olan (Karbonari) yani kömürcüler adlı gizli cemiyet tesviki ile Napoli halkı, hükümetleri aleyhine ayaklanarak krallarına İspanya şartnâmesini kabul ettirmişlerdi. Aynı zamanda da Portekiz halkı İspanya şartnâmesini ilân ettikleri haberi yayılınca İtalya işlerine kayıtsız kalamayan Avusturya devleti tarafından «Avrupa'nın gidişatı tehlikelidir» diye 1820 senesi sonlarında Trupav şehrinde bir kongre yapılmasını istedi. Yapılan kongrede İtalya'nın durumu hakkında hayli müzakerelerden sonra kongre Laybah şehrine nakolundu.

Gariptir ki, Rusya İmparatoru kongreye giderken henüz Varşova'ya vardığı esnada yani 28 Eylül 1820 Pazar gecesi Rusya'da Simnu şehrinde bulunan bir taburun binbaşısı, askerlerine ağır bir iş teklif edince, bütün Rus ordusunun Pazar günü istirahat hakları olduğundan böyle haksız yere ağır işe koşan binbaşıyı dinlememişlerdi. Akşamdan sonra ona itaat etmeyeceklerini kesinlikle söylemek için tabur subaylarından yirmi kişi gönderdiler. Onlar da binbaşıyı konağında bulamadıklarından konağı taşa tutarak camlarını kırmışlardı. Ertesi Pazar günü akşama kadar durum bu şekilde kaldı. İtaatsizliğin diğer taburlara da geçmesinden korkulurken Petersburg şehri muhafızı olan general, iki tabur ile yetişip binbaşılarına itaat ederler mi yoksa başka binbaşı mı isterler diye o tabura haber gönderdi. Kanunun dışında muamele etmemek şartı ile itaat ederiz, aksi halde etmeyiz, diye cevap vermişler. Bunun üzerine general o tabura silâh bıraktırarak onları kaleye gönderip yirmidört saat istirahatten sonra tekrar yerlerine dönmüşlerdir.

Rusya askerlerinin itaatı son derece güzel olmuştu. Avrupa'da atasözü haline gelmişken Avrupa'nın böyle itaatsizlik olması askeri kumandanların dikkatini çekmişti. Görünüyordu ki, o zaman Avrupa üzerinde esen serbestlik sevdası rüzgârı hafifçe Rusya'yı da okşamıştır. Gelelim kongrenin müzâkerelerinin sonuna:

Kongrede bizzat Rusya ve Avusturya imparatorları, Prusya, Saksonya ve Bavyera kralları ile diğer devletlerin elçileri bulundu. Cereyan eden müzâkerelerin neticesinde Napoli krallığının eski haline dönmesine, o esnada meşruti hükümet ilân etmiş olan Sardunya devletinin durumunun düzeltilmesine, Avusturya devletinin siyasi ve askeri kuvvetine ferahlık vermek ve Avusturya ordusuna yardım etmek için yüzbin Rus askerinin İtalya'ya gönderilmesine Rus imparatoru Aleksandır tarafından söz verildi.

Bunun üzerine Aleksandri gerektiği an İtalya'ya göndermek üzere yüzbin asker hazırlattı. Ayrıca kendi ülkesini korumak, Bükreş anlaşmasında elçisinin İstanbul'da başlattığı görüşmeleri istediği şekle sokmak sunda elçisinin İstanbul'a başlattığı görüşmeleri istediği şekle sokmak için de gerektiğinde göndermek üzere ayrı ayrı ordular hazırladı.

Bu esnada Napoli zorbalarını itaate getirmek üzere seksenbin kişilik bir Avusturya ordusu Napoli hududunda emre hazır idi. Şâyed halk tarafından krala suikast yapılır ise onu ve sülâlesini selâmete çıkarmak üzere Napoli sahillerinde iki takım İngiliz donanması da hazır beklemekteydi. İlk iş olarak Napoli kralının kongreye gelmesi uygun görülerek davet olunduğunda Napolitanlardan bazıları bunu kabul etmişse de bazıları böyle karışık bir zamanda kralın memleketten çıkması münasip olmaz demişlerdir. Kral tarafından, kongreye gitmekten maksadın yeni şartnâmenin kaldırılması olmayıp, ancak, memleketi düşmanların sıkıştırmasından kurtarmak olduğu ilân olundu. Bunun üzerine kralın gitmesine karar verildi. Kral da Laybah'a vardı. Kongreye girdi. Halkına söz verdiği şekilde, yeni teşkilâtın kendisi tarafından hazırlatıldığını ve bu yolda halka söz verdiğini söyledi. Fakat mutlakiyet idaresi taraftarlarının çoğu buna razı olmadılar. Bu duruma göre Avusturya ordusu dostça yahut düşmanca Napoli'ye girip, Napoli kralının, mutlak idare olarak etrafındaki devletlerin şeklinde devletine bir düzen vermesi hususuna karar verildi. Napoli kralı çaresiz olarak oğluna ve henüz kurulmuş olan parlementoya mektup gönderdi. Ülkeye isabet edecek tehlike tufanına karşı koymamalarını tavsiye etti. Bu haber 1821 senesi başlarında Napoli'ye ulaştı. Savunma için yüzelli bin asker hazırlanmış ise de silâh, elbise ve diğer ihtiyaçları tam değil idi. Elli bin kadar Avusturya askeri Ankona önlerine vardı. Avusturya imparatorunun bir beyânnamesi yayınlandı. Şöyle ki: «Bu ordu dost askeri olup sadece kongrede alınan kararları yerine getirmek, İtalya'nın ve bütün Avrupa'nın barış ve kurtu-

luşunu sağlamak ve devam ettirmek içindir». Avusturya ordusu hududa geldiğinde Avusturya kumandanı tarafından yazılar gönderildi. Bu ordunun Napoli halkının sadece krallarının emirlerine uymaları için gelmiş olduğu, karşı koymaya ve çarpışmaya kalkışmayanlara asla zor kullanılmayacağı bildirildi. Napolitanlar karşı koymak için hayli çarpıştılar ise de sonunda yenildiler. Dağılıp dağlara çıktılar. Avusturya ordusu Napoli'ye girdi. Sonra kral da geldi. Geçmişteki gibi idare olunacaklarını bildirdikten sonra ortalık yatıştı. Napolitanlar meşrûti hükümet isteyip kralları da razı olmuş ise de komşuları razı olmadığından eski hallerine döndüler.

Avusturya ordusu, Napoli devletini eski haline döndürdüğü gibi Sardunya'ya girdiklerinde de meşrûti hükümet taraftarları dağılmışlar idi. Bu durumda Rus ordusunun İtalya'ya gelmesine lüzum kalmamıştı.

Rusya imparatoru Aleksandri Laybah'da iken Eflak Boğdan ve Mora'da rumlar isyana kalkışmıştı. Kongrede rum eteryasına Karbonari gizli cemiyeti gibi meşrû olmıyan bir fesat cemiyeti olarak bakıldı. Bu da normal bir işti. Zira İtalya halkının yola getirilmesi işi görüşülürken diğer taraftan rum eşkiyasının hareketlerinin doğruluğunu kabul etmek yersiz olurdu. Bu sebeple Rusya imparatorou Haziran ayında Petersburg'a geldi. İpsilanti, oğlunun daha önce bu çeşit işe kalkışmasını çirkin bulmuştu. Bununla beraber Türkiye'nin her tarafından Hocabey'e giden rum kaçaklarına yüzbin ruble göndermişti. Bunun gibi diğer bazı işlemler ile rumlar hakkında samimiyet göstermişti. Boğdan voyvodası olduğu halde isyan eden Mihal ile taraftarları ve sülâlesi Rusya'ya kaçmışlardı. Osmanlı Devleti, anlaşmaya göre bunların teslim edilmesini istedi. Rusya ise onları teslim edemeyiceğini bildirdi. Ayrıca bu gibiler bir de iltifat görmekteydiler. Eflak ve Boğdan isyanını bastırmak için asker gönderilmesi için Rusya zorluk çıkarmamış ise de boğazlardan geçen yabancı gemilerin yoklanması anlaşmaya aykırıdır, diyerek şikâyette bulunmuştur. Bu gibi muamelelerden dolayı Osmanlı Devleti, Rusya tarafından güvenini kaybetmişti. Ruslar, rumlar ile aynı mezhepten olduklarından onların bir şekle bağlanmasını açıktan açığa istemişti. Bundan dolayı Şevvâl ayında Rusya elçisi Ustorgonof ile Reis efendi arasında bu meselelere ait konuşmalar oldu. Reisülküttab Hamid Bey tarafından her devlet kendi ülkesinde zararlı olan hususu ortadan kaldırma hakkına sahiptir. Rum âsilerine Rum gemileri tarafından malzeme ve erzak verildiği ihtimali vardır. Bu yoklama, şarta göre yasak olan şeylere asla karışılmayarak sadece söz edilen hususlar içindir, diye cevap vermiştir.

Sonra Ustorgonof, Eflâk ve Boğdan'da İslâm askerinin bulunması anlaşmaya aykırıdır. Rumlardan ancak isyanda eli olanları cezalandır-

mak ve diğerlerine zarar vermemek lâzımdır. Hal böyle iken bir taraftan onlar öldürülüyorlar. Patriğin suçu ne idi ki asıldı! Eflak ve Boğdan'da kiliseler hiç sebepsiz yıkılıyor. Onların derhal Osmanlı Devleti tarafından yaptırılması Rusya'nın isteğidir diye peşpeşe iddiada bulunuyordu. Reis Efendi de, «evvelâ: Eflâk ve Boğdan'da olan askerin, bundan önceki düşünceye aykırı olarak, Rusya tarafından gelerek iki memleketin fesadına sebep olan İpsilantioğlu gibi bir başka fitne çıkması halinde oralarda kalacak ve sonra anlaşma gereğince ayrılacaklardır. O zaman kiliseler hususuna da bir şekil verilir. İkinci olarak: Padişahımız efendimiz hazretleri hıristiyan halkından isyan edenleri ve isyanda eli bulunanların araştırma yaptıktan sonra cezalandırılmaları için hakka uygun emirler buyurulmuşlardır. Öldürülen patriğin Mora asileri ile haberleşmesi, bundan önce de isyana karışması meydana çıkarılmıştır. Lâkin Osmanlı Devleti, Rusya'nın bu gibi fesad ehlinin hainlikleri ne idi diyerek soru sormasını devletler hukukuna aykırı bulup bazı teklif ve rica gibi sözlerini de garip karşılar» diye cevap vermişti. Zilkâdenin ondördüncü günü Ustorgonof, Hariciye makamına rumları koruma hususunda bir rapor bırakıp ertesi günü saat dörtte cevabının verilmesi belirtilen saatten sonra verilse bile kabul etmiyeceğini ve memleketine döneceğini kesinlikle belirtmiştir. Buna verilecek cevap için padişaha müracaat olundu. İki dvletin hoşnud olacağı şekilded cevap verilir denildıyse de kabul etmeyip ertesi gün bir Fransız tüccar gemisine binerek Karadeniz tarafına gitti. Ustorgonof o gün memleketime gideceğim diye elçilere yazılar gönderdiğinde İsveç elçisi tercümanını İngiltere elçisi Lord Strankofort tarafına göndermişti. Bu hususun devleti tarafına yazmasının uygun olup olmıyacağını sordurtmuştu. İngiltere elçisinin cevabında, «Osmanlı Devleti Rusya elçisine zıd ve aykırı bir cevap vermemiş. İki tarafın memnun kalacakları bir şekilde cevap verilir denmiş iken elçinin çocukça ben giderim demesi yazılacak birşey değildir. Osmanlı Devleti, Rusya ile gerektiğinde aracısız olarak da haberleşip yazışmalar yapabilir. Onun tutumu devlet adâbının dışındadır. İstediği yere gitsin. Hele ben bu gideceğim sözünü yazmadıktan başka gitse de yazacak değilim. Zira önemli bir mesele değildir.» dediği İsveç tercümanı tarafından sözlü olarak anlatılmıştır. Ustorgonof'un memleketi tarafına gitmesi üzerine durum açık ve geniş olarak sadrazamlık tarafından Rusya başvekiline yazılmıştı. Fakat buna Osmanlı Devleti'nin istediği şekilde cevap alınamamış ve iki devlet arasındaki soğukluk günden güne artmıştır.

Rusya'nın Purut boyunda hazır hayli askeri vardı. Bu ise hudud görevlilerine endişe vermişti. Elçinin de bu şekilde kalkıp gidivermesi Rusya'nın kötü niyetine işaret idi. Osmanlı Devleti şüpheye düşerek Zilkâdenin yirmibirinci cumartesi gününden başlıyarak danışma meclisi top-

landı. Üçüncü meclise esnaf kethüdâlarına ve ocaklı ustalarına kadar herkes davet olundu. Askerin bilgisine, hazinenin noksanına dair birçok konular görüşüldü. Bu sırada Nakîb Efendi, ocaklıya hitâben: «Bakın ağalar, bu din kavgasıdır. Ulufe ve mânde lâkırdısı vakti değildir. Bizim arpalıklarımız ve sizin ulufeleriniz Osmanlı Devleti sayesindedir. Bunca yerlerimiz harab oldu. Bu kadar hıristiyan elden çıktı. Cizye malı kalmadı. İşler böyle giderse, devlet ulufe ve erzağı nereden alıp versin? İşte ben koynuma bir katı peksimet sokup savaşa giderim. Bundan sonra bize savaş ve şehidlik gerekir» demişti. Şeyhülislâm efendi de: «İşte bende elime bir tüfek alıp başıma bir şal sarıp savaşırım» dedi. Buna benzer birçok sözler söylendi. Oradakiler dehşet ve hayrete kapıldılar. Bu görüşmelerden sonra herkesin durumun hakikatinden haberi olması için bir beyannâme yayınlandı.

Yukarıda açıklandığı üzere Avusturya ordusu İtalya'ya girerek 1821 yılında ihtilâlcileri perişan ederek İtalya'da düzeni sağlamıştır. Sonra 1822 yılında İspanya işlerine dair Vruna şehrinde bir kongre yapıldı. Bu durumun düzeltilmesi Fransa devletine bırakılmıştı. Fransızlar da İspanya'ya girip birkaç hafta içinde aşırı hürriyet taraftarlarını dağıtmakla beraber bir iki senedenberi Avrupa'nın düzenini zorlayan ihtilâl durumu tamamen bastırılmıştır.

İranlılar, Osmanlı Devletinin içişleriyle uğraşmasını kollayıp gözetiyordu. Rumeli'nin sıkıntı veren durumu karışıp arttıkça onların da istekle bakan aç gözleri açılıyor, tutum ve davranışları değişiyordu. Böyle olunca Osmanlı Devleti karada ve denizde Yunan âsileri ile uğraşırken, İran sınırında askeri yığınak yapmaktan geri kalmıyordu.

İran hududundaki aşiretlerin bazıları bir tarafta kışlamayıp diğer tarafta yaylaya çıkardı, bazen Osmanlı Devleti, bazen de İran tebaasına geçerlerdi. Böyle hangi devletin tebaası olduğu bilinmeyen aşiretler, ara sıra iki devlet arasında çekişmeye ve kavgaya sebep olurlardı. Bu aşiretlerden birisi de uzun süredir Muş, Malazgirt ve Erciş sancaklarında ve bazen kışı İran'da geçiren Haydaranlı aşifeti ağası Mahmut ağa beş yüz hane ile Muş sancağına yerleşmişken kardeşi Kasım ağa da gelip Muş ve Malazgirt sancaklarında durup dinlenmişti.

Oysa geldikleri yere dönmedikleri anlaşılırsa Revan serdarı ve Hoy Hanı büyük sayıda askerle üzerlerine gelip onları İran'a göçürmek için askeri hazırlıklar yapıyorlardı. Bu durum İran tarafından yazılı olarak Kasım ağaya açıkça bildirildi.

Ayrıca Revan serdarının Muş mutasarrıfı Selim Paşa'ya karşı kardeşi Hasan başbuğluğu emrinde Muş bölgesine iki top ve iki zenberek büyük sayıda asker göndereceği yazılıyordu.

İran tebaası olan birtakım kürtlere karışmış birleşik İran askeri Kars eyaleti sancaklarından Kağızman'a taarruz ederek halkın eşya ve hayvanlarını tâlân edip İrana götürdüğü yazılıydı.

Doğu Bayezit halkının bazı eşya ve mallarını kervan ile Erzurum'a gelirken Revan eyaletinde Hacı Bayram adlı köyün yakınında Zilanlı Hasan ağanın üç yüzü aşan süvari ve piyadeleriyle biraz İran süvarisi birlik olup kervan üzerine yürüyüp az sayıda adamlarını öldürüp yaralayarak defterde gösterilen belli sayıda mal ve hayvanlarını alıp götürmüşler, üç yük tüccar malını Revan kalesine taşımışlardı. Osmanlı Devletine karşı gelen bu eşkıya topluluğu İnce su, Orta köy, Başköy ve başkaca altı köy halkının davarlarını sürüp gitmişlerdi. Van eyaletinde bulunan Mahmudî sancağında Abaga nahiyesinde yerleşmiş Yezidî aşiretinden Çoban oğlu Abdi ağa ve kardeşi bu sırada Muş bölgesine gelmişti. Bütün bunlar sırasıyle yerinde ve zamanında hudut görevlileri tarafından Osmanlı Devletine haberler ulaştırılıp bildirilmişti.

Haydaranlı aşireti aslında Diyarbakır eyaleti Mufarikin sancağında yerleşmişti. Haremeyne bağlı Şakakî aşiretinin oymağı olarak daha önce bir ara Muş ve Malazgirt ve Erciş sancaklarına gelmişler; hatta eski Muş mutasarrıfı Murat Paşa zamanında on yıldan fazla bu sancaklarda kışlayıp kalmışlardı. Sonra bazı yıllar konuk olarak İran topraklarına gidip eğlenmişlerdi. Yezidi aşireti bile Van eyaletinde Mahmudi sancağında Abaga nahiyesine yerleşmişti. Daha önce konuk olarak İran bölgesine geçmişlerse de bu defa geri dönüp gelmişlerdi. Durum bakılırsa İranlıların bunlar üzerinde bir hak aramağa yetkisi yoktu, ayrıca bundan önce elçilikle İran'a gelen eski Tezkire-i evvel Süleyman Hâdi efendiye İran Şahının söylediği sözlere bakılırsa Osmanlı hudutlarına tecavüz edilip geçilmesini kesin olarak istemiyordu. İki devlet arasında yapılan anlaşma şartlarına göre güvenliğ sağlanacak ve sürdürülecekti. Bunun için İranlılar sınır boylarında görevli adamlarına gerekli uyarıda bulunmuşlrdı. Bu böyle iken sınırı aşıp geçmek, taarruz etmek gibi olaylar ortada idi.

O bölge ise Abbas Mirza'nın hükmü altında yerlerdi. Buna benzer çirkin olayları ortadan kaldırıp temizleyecekti. Bununla beraber bu defa Kars bölgesinden zorla alınıp götürülen mal ve eşyanın da anlaşma kurallarına göre geri verilmesi gerekiyordu. Bu yolda Sadaret makamından Abbas Mirza'ya muharrem ayı başında bir yazı yazıldı.

O vakit İran Devletinin şaşılacak bir tutumu vardı. İran şahı: «Anlaşma şartları tam olarak uygulansın istiyorum» der. Elçisi de bol bol vaadler verirdi. Ne yapalım ki; serdar ve valilerin yaptığı işlerin hiç birisi şahın dediğine uymazdı. Bu bakımdan İran'a güven kalmamıştı. Erzurum valisi Hüsrev Paşa'ya Doğu seraskerliği görevi verildi. Bu ortam içinde menşuru gönderildi ve o bölge olaylarını büyük bir incelik ve önemle görüp gözetmesi bildirildi.

Daha önce İran Kürtlerinden bazı eşkıya hududu aşıp Kars bölgesinde bulunan Köroğlu kalesine girip yerleşmişler, o bölgedeki köylerin halkına baskı yaparak ellerinde ne varsa alıyorlardı. Bu giriştikleri haller dayanılacak gibi değildi. İran hududunu geçmeden bu eşkıyanın bastırılıp atılması için Serhat muhafızlarına Osmanlı devleti emirler gönderdi. Sonraları bu eşkıya Bayezit sancağını aşıp Diyadin kazası köylerinden bazılarına taarruz etti, bazılarını yakarak ilerledi ve Buncalı köyünde ordu kurup Rumeli Beylerbeyi payeli Muş mutasarrıfı Selim Paşa askeri ile muharebeye tutuştu. Muş ovasında Selim Paşa'nın kaldığı Çevirme adlı yere bir buçuk saatlik mesafeye kadar geldiler. Bu haberi alan Serasker Hüsrev Paşa ivedilikle Selim Paşa emrine asker ve mühimmatla üç sahra topu ve bin süvari eri göndermiş, durumu Bab-ı âliye bildirmişti. Bunun üzerine Van muhafızı sert Mahmut Paşa'ya, Bayezit mutasarrıfı Abdülhamit Paşa'ya eşkıyayı ortadan kaldırmaları için çok

sayıda asker toplayıp hazır bulunmaları için emirler yazıldı. Oysa o sırada İranlıların Van eyaleti içinde bulunan Hakkâri bölgesinde Van'a on iki saat mesafedeki Cari kalesini kuşattıkları haberini alan Sert Mahmut Paşa, Van halkı ve elindeki bütün askeri ile kethüdası İsmail beyi karşı göndermişti. Ancak yarı yola vardıkları zaman bu kale halkının İran'a geçtikleri haberini almışlardı. Hakkâri beyi Mustafa bey bundan altı yıl önce İran tebaası olmuşken, bu sırada Van'a gelmişti. Van muhafızı tarafından kendisine öğüt verilip: «Yapma, etme» denildi ise de, söz dinlememişti. Cari kalesi beyi ile akraba olduğu için İran tebaası olmuştur. O bölgede bulunan başka birkaç kale de daha önce Hakkâri beyinin eli altında idi. Bu bahane ile bunların hakkında benzeri şekilde işlem yapılacağı düşünülüyordu. Durum bütün ayrıntıları ile İstanbul'a yazıldı.

Osmanlı Devleti Yanya isyanı ile uğraşıyordu. Böylece bir de İran'a karşı savaş açmaktan kaçınıyordu. Hemen İran sınırını aşmadan beri tarafa geçen eşkıyanın bastırılıp ortadan kaldırılmasına dair gerekli uyarıda bulunmaktan geri kalmıyordu. Her bölgeyi savunarak, muhafaza etmek için çok sayıda asker isterdi. Bu duruma bakılınca serasker Hüsrev Paşa tarafından istenildikçe gönderilmek üzere Sivas eyaletinden iki bin beş yüz süvari, Trabzon ve Gümüşhane sancaklarından yeteri kadar asker toplanıp yollanması, Kars eyaletinde bulunan eli silâh tutanların Kars muhafızı emrinde düşmana karşı konulması için gereğini uygulayacak kimselere emirler gönderildi.

Bab-ı âli, ilkönce Halet efendinin ortaya koyduğu tutumu ve yolu değiştirmek zorunda idi. Çünkü taşrada ne kadar sözü geçerli, iş bitirir adam varsa haklı, haksız, birer bahane ile öldürtmüş, hiç olmazsa sürgün etmişti. Bu durum aşiret ve kabilelerin beylerini ve ağalarını ürkütmüştü. Onlardan sınır boyundaki aşiretler de hep İranlılara yanaşmıştı. Gerçekte o zaman İran daha karışık, idaresi daha bozukdu. Ama aşiret bey ve ağalarına İran'ın davranışı daha hoş görünüyordu. Zira İranlılar bunlara ağır hediyeler verir, sonra da onların eliyle birkaç katını aşiretlerinden alırdı. Bakılırsa rüesa yapılan bu işlerden hoşnut idi. Çünkü onlar kendileri için aşiretlerinden bir şey istemezdi; ama devlet adına istediklerini ellerinden alabilirlerdi. Bu bakımdan aşiret bey ve ağaları İran memurlarından İranlılar da aşiretlerden menfaat sağlayıp memnun idiler.

Aşiret ve kabile halkları daima başlarına geçene uyarlar. Oysa İran hududundaki aşiretlerden çoğunun hangi devletin tebaası olduğu belli değildi. Aşiretlerin başlarında kim varsa onları çekip çevirmek yolunda Bab-ı âli İran mirzaları kadar akıllıca hareket edemiyordu.

Şânizadenin dediği gibi, Osmanlı Devleti ile İran arasında anlaşmazlığa ve soğukluğa bir sebep de şu idi: Bayezit mutasarrıfı mirmirandan Behlül Paşa görevinden azledildi. Bayezit sancağı gizli sebeplerle toprak-

kale ileri gelenlerinden İbrahim ağaya eski Erzurum valisinin teklifi ve iltiması ile verildi. Durumu Behlül Paşa duyunca, İbrahim ağanın kardeşi Hüseyin ağa Acem Kürt beylerinden olduğu için Bayezit gibi çok önemli serhad sancağının bu gibi kimselere teslim olunması hiç de olacak iş değildi. Yakışık almadığına göre Behlül Paşa buna dayanarak ve doğru bir davranışta görünerek: «Kaleyi ona teslim etmenin gereği yoktur, bunu yapamam» diye Erzurum valisi Hüsrev Paşa'ya bildirildi ve bunun üzerine boşuna sakıncalar ileri sürerek yazısını gönderdi. İşin zorlaştığı görüldü. Çaresiz, Bayezit livasını başkasına vermek gerekiyordu. Hüsrev Paşa da kendi adamlarından Abdülhamid beye yurtluk ve ocaklık olarak verdi ve geçen yılın cumadelâhırası başında mirmiranlık rütbesi sevinçli haberini bile duyurmuştu. Bu sırada «Abdülhamid bey, görevi başına geçip otursun» diye uğraşılıyordu. Behlül Paşa'ya da: «Geçen geçti, olan oldu anlamında,» seninle beraberim, şöyle böyle yap» diye öğüt vererek yazılı buyurultusunu silâhdarı ile gönderdi. Güvenlik tedbirleri ile İbrahim ağanın Bayezitten çıkarılmasına uğraşılmasını bildiriyordu. Abdülhamid Paşayı da emrine bir beş yüz süvari ve iki top vererek Bayezit'e gönderdi. Abdülhamit Paşa da Bayazıt hanedanından idi. Böylece Behlül Paşa: «Sakıncalıdır» diyecek bir özür bulamamıştı. Kendisinin ayaklandırdığı Sebki kürtleri baş kaldıranları Kara kilise (Ağrı) denilen yerde Abdülhamit Paşa ile muharebeye girişmişti. Silâhdar da bir bildiri ve ileri gelen birkaç kişinin imzasını taşıyan bir dilekçe ile geri gönderilmişti. Bu tutumuna bakılırsa emr-i âlinin yerine getirilmesi kolay olmayacaktı. Bundan söz edilerek tekrar top ve asker gönderilmesinin ve Bayazıt'ın kuşatılıp sıkıştırılmasını açıklayan durum Erzurum valisi tarafından İstanbul'a bildirildi ve emriâli istendi. Behlül paşanın gönderdiği kâğıtları da gören Bab-ı âli durumu kavramıştı. Abdülhamit Paşa'nın görevinin başına getirilmesi için ne gerekiyorsa hemen çabuklukla yapılması gereği için padişahın emri Erzurum valisine yazıldı.

İşin sonunda Abdülhamid Paşa Bayazıt'ta görevi başına getirildi. Behlül Paşa Erzurum'a getirilip tutuklandı. Daha önce Bayazıt kendisine verilmiş olan ve sonra görevinden alınıp yerine başkası getirilen İbrahim ağanın kardeşi Hüseyin ağa «Kardeşimin isteği yerine gelsin» diye verdiği ve sonra karşılığını alacağı sayısı belli koyunları ödünç para ile geri almış, sonra para yerine koyunlar bazı yerlere verilmişti. Sonra işleri tersine dönünce koyunları da araya gitmişti. Koyun sahipleri Hüseyin ağadan, o da kardeşi İbrahim ağadan, o da koyunları verdiği yerlerden «bakalım bugün yarın alalım» gibi sözlerle vakit geçirilince bir başka sızıltı daha ortaya çıktı. Bu böyle olunca İran kürtleri umutsuzluğa kapılıp toprak kaleye taarruz ederek kendi koyunları karşılığı kaleyi yağma edip oraya yerleşmek istemeleri büyük karışıklığı doğurmuştur.

Kısacası Halet efendinin taşrada planladığı siyaset daha başlangıçta aşiretler için tersine sonuç vermişti. İranlılar ise aşiret ve kabileleri kendilerine çekip çevirerek onları öne sürüp Osmanlı topraklarına baskın yapıyorlardı. Durumdan şikâyet edilince İranlılar «Biz bu işlerin böyle olduğunu istemeyiz, bu gibi eşkıya bastırılıp cezalandırılmalıdır» yollu havadan sudan cevaplarla savsaklıyorlardı. Çoğu defa soruya ve cevaba bile meydan vermezler, İran hacılarından cerime alındığından söz ederek yaygarayı basarlardı.

Aslında Hac emiri Salih Paşa'nın adamları Kırım ve İran hacılarından haksız yere para almışlardı.

1234 yılı olayları sırasında bildirildiği gibi alınan paralar toplanmış; sahiplerine geri verilmiş; Salih Paşa da azarlanmıştı. Bir de uzun süredir Hac işlerine gereği gibi bakılamıyordu. Müslimân hacıların korunması için hizmet gören Delil ve tüfekçilerle, Hıristiyan ve mağribîler kavimcilik güderek herkes için konulan narhı dinlemiyorlardı. Hacılardan aşırı ve ölçüsüz ücret alıyorlardı. Bu yüzden çoğu hacılar taht-ı revan şöyle dursun mahfe bile tedarik edemezlerdi. Adî bir deyim haline gelen kazıklama develeri kiralamak zorunda kalırlardı. Bazen kafileden ayrı düşerlerse Arapların kötülükleriyle karşılaşırlardı. Ayrıca Havran toprakları çok bereketli ve verimli durumu ile Suriye'nin zahire anbarı sayılırken Havran halkı korunmaz ve himaye edilmezdi. Bu bakımdan ziraat durmuş aksamıştı. Bazen Şam'da kıtlık çıkıyordu. Buralara önem verip gözetmek için 1236 yılı rebîülâhirinin on birinci günü yapılan tayinlerde Saruhan sancağı mutasarrıfı eski sadr-ı azam Derviş Mehmet Paşa Kudüs-ü şerif sancağı katılarak Nablus'la beraber Şam eyaleti ve Hac emirliğine tayini yapıldı.

Müslüman hacıların güvenlikleri sağlanarak sağ ve salim götürülüp getirilmeleri ve Şam'da bayındırlık ve âsayişin temini kendisine önemle bildirildi ve uyarıldı.

Kısaca, Osmanlı Devleti Hac yolunda güvenliği sağlamaya ve bütün hacıların rahat ve güven içinde gidip gelmelerine öncesi ve sonrası uğraşmıştır. Arada bir küçük fenalık olsa hemen üzerine düşerek ve düzelterek daha iyi bir durum almasına önemle çalışılmıştır.

Fakat İranlılar bir süredir Devletler hukuku dışında davranışlara kalkıp küçük bir meseleyi büyütüyorlardı. Bu yüzden ortaya bir mesele çıkarmak için fırsat gözetmekte olduğu anlaşılmıştı. Bu sırada önleme tedbiri kurallarına uyularak İran hududunda askerî yığınak yapmak üzere Trabzon'a seksen top ve yeteri kadar kapaklı ve mühimmat ve sekiz orta topçu askeri ve dört orta arabacı gönderilmiştir.

O sırada Eskişehir mutasarrıfı ve Van muhafızı olan mirmirandan Salih Paşa'ya vezirlik rütbesi verildi. Sonra İranlılar Yunanistandaki

karışıklıkları fırsat bilerek üst perdeden konuşmalara başladılar. Abbas Mirza tarafından Erzurum'da Ali bey adlı memuruna bu yıl İran hacılarının cerime alınıp zorluk çıkarıldığı için Hacca gitmeyeceklerini Van'a zahire verilmeyeceğine ve bunları yasakladığını bildirerek geri dönmesi için emir vermişti. İranlılar bir süredir Osmanlı devleti hududunda anlaşma şartları dışına çıkarak talan, çalmak, ve tecavüz gibi halleri alışkanlık haline getirmişlerdi. Artık dostluklarına güvenilemeyeceğini Erzurum valisi ve doğu seraskeri Hüsrev Paşa Bab-ı âliye bildirmişti.

Bunun üzerine Bab-ı âliden o bölgede bulunan valilere, mutasarrıflara, Osmanlı Devletinin Yunan karışıklığı üzerine Ruslarla aleyhimize ittifak kurabileceği hatırlatıldı. Buna göre uyanık bulunmak lâzım geldiği hatırlatıldı. Bunun için de sadaretten yazılar yazılıp gönderildi.

İranlılar ise açıklandığı gibi ilişkilerini keserek yer yer Osmanlı Devleti sınırlarına taarruza geçtiler, Osmanlı Devleti Yunanlı gailesiyle uğraşırken, bir de İran savaşı ortaya çıktı.

Abbas Mirza 12 Zilhicce günü Çarhacısı Hasan Kaçar'ı Tebriz'den Hoy tarafına askeriyle gönderdi. Arkasından kendisi de hareket etti. Hasan Han baskınla toprak kaleyi ele geçirip işgal etti.

Abbas Mirza da baskınla gelip Bayazıt'ı ele geçirdi. Erzurum'da tutuklu bulunan Behlül paşa, o sırada kaçarak Bayazit'e gelmişti. Çaresiz kalıp ona itaat etti. Abbas Mirza da Bayazit sancağını ona verdi. Eleşkird'in muhafazasını da Abdülhamit paşaya bıraktıktan sonra Erzurum'a doğru hareket etti.

1237 OLAYLARI

Bayazıt'ın böyle çarpışmadan İran tarafından ele geçirilmesi etrafa korku saldı. O bölgeyi muhafaza ve korumakla görevli Çeçenzade Hasan Paşa'nın askeri dağıldı. Kendisi de Erzurum'a doğru çekilmeye mecbur oldu. Toprakkale cephesinde henüz toplanmakta olan Osmanlı askeri de geri çekildi.

Haydaranlı aşireti Diyarbakır tarafına savuşmuştu, onların arkasından harekâta geçen çok sayıda İran askeri o bölgede birçok yerleri yakıp yıkmış, çok sayıda hayvanları alıp birçok Osmanlı reâyâsını esir ettiler. İranlılar bu sırada Bitlis'i bile ele geçirmişlerdi. Muş mutasarrıfı Selim Paşa İranlılara yanaşmıştı. Abbas Mirza tarafından kendisine bağlı olduğunu bildiğini ve emin olmasını bildirir bir yazı da gelmişti. Abbas Mirza tarafından başka bir tümen de sevkedilmiş, Erciş kalesi ele geçirilmişti.

Sonra kış gelince Abbas Mirza Tebriz'e geri dönmüştür. O sırada Trabzon Valisi bulunan eski Kapudan Salih Paşa'nın fukaraya zulmü al-

mış yürümüştü. Bu padişahın kulağına gelince Rebiülevvel ortasında azledilerek vezirliği kaldırıldı. Tokat'ta oturup kalması emredildi.

Yerine Erzurum Valisi Hüsrev Paşa tayin edildi. Erzurum eyaleti ve Doğu cephesi seraskerliği de eski sadr-ı âzam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya verildi.

Şık-kı evvel defterdarı Mehmet Ataullah efendi Rebiülevvelin 24'üncü günü Doğu ordusu defterdarı oldu ve Erzurum cephesine gönderildi. Ruznamçe-i evvel kalemi kesedarı Mustafa efendi de o gün Hacegân tarikine sokulmak üzere Reis-ül-küttap odasında Horasânisi, sonra sadr-ı azam görevlileri önünde Defterdarlık yüksek kademesi Hil'ati giydirilerek sevindirildi.

Recep ayı sonunda Musul eyaleti Abdülcelil zadelerden Murat Paşazade Abdurrahman beye vezirlik rütbesiyle verildi.

Bu sırada Kayseri ve Bozok sancakları mutasarrıfı olan Bor Müftüsü Hüseyin Paşa'ya felç geldi ve öldü. Bu sancaklar Diyarbakır Valisi Alâeddin Paşa'ya verildi. Diyarbakır eyaleti de Bağdat Valisi maiyetinde görevlendirilen Diyarbakır askerinin başbuğu Cebbarzade Mehmet Celâlettin Paşa çarhacı tayin edildi. Muş mutasarrıfı Selim Paşa da onun maiyetine tayin edilmişti.

Celâleddin Paşa Toprakkale üzerine gelip kaleyi kuşattı. Abbas Mirza da şaban ayı sonunda ordusu ile Tebriz'den hareket etti ve Ramazan ortasında Hoy beldesine geldi, oradan da Celâleddin Paşa üzerine yürüdü. Ve karşılaştıkları zaman gayet şiddetli hücumlar yaptı. Celâleddin Paşa ilk önceleri yaptığı taarruzlarına karşı koymayı başardı ise de Abbas Mirza İran aşiretlerini toplayıp Osmanlı Devletine bağlı Kürt aşiretlerinin çoğunu kendi tarafına çevirdi. Böylece üstünlükle taarruz edip Celâleddin Paşa ordusunu bozdu. Muş mutasarrıfı Selim Paşa da İran tarafını tuttuğundan emrindeki sekiz bin kadar Kürt atlısı kargılarına dayanıp seyirci olunca Celâleddin Paşa'ya yardımı dokunmadı. İşte o zaman Selim Paşa'nın ölümle cezalandırılması tasarlanmış, fakat fırsat gözetiliyordu. Beş yıl sonra Galip Paşa Erzurum Valisi iken Selim Paşa'yı yakalayıp idam etti. Öldürülmesinin asıl sebebi budur.

Gariptir ki Abbas Mirza Toprakkaleden Çarhacı Paşa fırkasını bozmuşken ertesi gün ordusunda şiddetli kolera hastalığı çıktı. İranlılar ölülerini gömmeye bile vakit bulamamışlardır. Bu hastalık o bölgede bilinen bir hastalık değildi. Böyle birden ortaya çıkınca herkes dehşet içinde kaldı. İran ordusu darmadağın oldu. Abbas Mirza da çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine çok geçmeden iyi ilişkiler başladı.

Bağdat bölgesine gelince: Kermanşah Valisi Mehmet Ali Mirza, İran şehzadelerinin en büyüğü idi. Bağdat cephesinde şiddetli taarruzlar yaptı ise de Bağdat Valisi Davut Paşa savunmayı başardı ve galip geldi. Ay-

rıca Süleymaniye mutasarrıfı Mahmut Paşa ona itaat edince Kürdistan işleri de yoluna girdi. Gerçekte Mahmut Paşanın amcası Abdullah Paşa, Mehmet Ali Mirzaya müracaat etti, o da çok sayıda askerle Kermanşahtan hareket ile Abdullah Paşa'yı Süleymaniye mutasarrıfı tayin etmişti. Mehmet Ali Mirza safer ayı ortasında öldü. Yerine İran Şahı tarafından Mehmet Hüseyin Mirza tayin edildi. Davut Paşa da emrinde görev alan Diyarbakır Valisi Ali Paşa ile Mahmut Paşayı gönderdi. Ali Paşa Süleymaniye'ye vardı. Abdullah Paşa ile maiyetindeki askerle İranlıları perişan etti ve Mahmut Paşa'yı Süleymaniye'deki yerine oturttu, sonra Süleymaniye'de şiddetli kolera çıktı.

Abdullah Paşa da İran askeriyle karşılaşınca Mahmut Paşa Diyarbakır'a çekildiyse de askerine çekidüzen vererek Süleymaniye'ye gitmiştir. O sırada bu cephenin işi de Abbas Mirza'ya yüklenince onun için özel görevli göndererek Mahmut Paşayı çağırdı. Süleymaniyede kaldı. Kardeşi Osman beye Güy sancağı verilmesi üzerine Abdullah Paşa Bağdat'a müracaat ederek Davut Paşa tarafından da Süleymaniye sancağı Abdullah Paşa'ya verildi. Böylece Kürdistan işi yine karışıklıkta kaldı. Ancak İran artık sulha yanaşıyordu. Abbas Mirza ile doğu ordusu seraskeri Rauf Paşa arasında haberleşme kapıları açılmıştı. İranlılar anlaşma tanımayıp hudutlarda taarruz ederken, Osmanlı Devleti İran tüccarlarını her yerde kendi tebaası gibi koruyordu. Hatta İstanbul'da bulunan İran tüccarlarının hukukunu muhafaza için ilim adamları ileri gelenlerinden Kadızade Tahir efendi Mevlâ ve Nazır tayin edilerek İran tüccarlarının işleri kanun yolu ile yürütülmekte ve harc alınmadan ilâm verilmekte idi.

Fakat savaş çıkınca ticaret işleri aksamak zorunda kalmıştı. Böylece İran şahına bu tüccarlar arzuhal vererek Osmanlı Devletinde baş kaldırıp taşkınlık yapan Rum eşkıyası var, onları ortadan kaldırmak üzere yer yer askerî harekât yapılıyor. Bu durumda İslâm oluşumuz bakımından ona yardım etmemiz lâzımken, sebepsiz yere anlaşmaları bir yana itip bozarak savaş yapmamız islâm kanunlarına aykırıdır, ayrıca ticaret yolları da kapandı. İranlıların geçimi sağlanamaz oldu. Oysa Osmanlı Devleti şefkafle görev yapmayı üzerine almış, mallarımızı kendi tüccarlarının malından fazla koruyarak bize büyük yardımda bulunmaktadır, diyerek İran'a sulh yapmak zorunda olduğunu anlatmaya ve yola getirmeye çalışıyorlardı. Osmanlı Devleti Yunan isyanı ile meşgul olduğundan İran işinin bir an önce sona ermesini istiyordu. Bunun üzerine çok geçmeden iki taraf murahhasları tayin edildi. Görüşmelere başlandı. Sonuç ileriki yıllar olayları sırasında anlatılacaktır.

KIŞ OLAYLARI

Rumların ihtilâli sebebiyle Osmanlı topraklarında casuslar tutulu-

yordu. Bu sırada mürûr tezkeresi düzeni kuruldu. Bundan sonra İstanbul'dan kara ve denizden taşraya gidenler, naiplerden ise kazasker tezkerecilerinden, esnaftan iseler kethüdalarından ve tebaadan iseler kimin tebaası metbularından vesair mahalle adamları, reâyâ patrikhanelerinden isim, şöhret ve eşkallerini gösteren kefilli ve mühürlü ilm-i haber alıp İstanbul mahkemesine gösterip oradan tezkire almaları ve taşradan İstanbul'a yahut başka yere gidecek olan da bulunduğu yerin naibinden tezkire almaları düzene bağlandı. Gelip gidenleri yoklamak üzere Küçükçekmece'de ve Bostancı başı köprüsünde memurlar dikildi.

Denizden gelip gidenleri yoklamak üzere Kurşunlu mahzende bir daire kurup Nazır ve Kâtipler tayin kılındı.

Silistre valisi ve Tuna cephesi seraskeri olan Mehmet Selim Paşa kethüdası olup Eflâk seferinde Aleksandr İpsilanti ordusunu perişan eden Ahmet Ağaya ve Yanya seraskeri Hurşit Paşa maiyetinde bulunan Avlonya mutasarrıfı mirmiran Ömer Paşa'nın yeğeni Ahmet beye ve Hurşit Paşa tarafından Narda koluna memur olan Yakovalı Mustafa Paşa zade Seyfeddin beye muharremin ikinci günü mirmiranlık rütbeleri verildi. Bu sırada yapılan ilim adamları tayininde vakanüvis bulunan Şânizade Mehmet Ataullah efendi ile başkaca kişiler de Mekke-i Mükerreme pâyeleri ve Keçecizade meşhur şair İzzet Molla Galata kadısı oldu.

Mora Valisi Mehmet Ali Paşa ile Behram Paşa'nın ardı ardına bozguna uğrayıp Ezdin'e çekilmeleri üzerine Mora için bağımsız bir serasker tayini ön görüldü. Uygun kimse vükelâ meclisinde görüşüldü. Halet efendinin Karaburun muhafazasında bulunan eski sadr-ı âzam Ali Paşa'nın davranışları denenmiş vezirleri arasında hatırı sayılır kişiliği söz konusu olunca, Mora seraskerliği uygun görüldü ise de Kethüda-yı Sadr-ı âli Ahmet Edip Efendi onun için olamaz, savaş nedir, askerlik sanatı nedir? bilmez, ayrıca bu işe harcayacak parası da yoktur. Daha yeni sadaretten ayrıldı, çok borcu var, geliri olan bir mansapta da bulunmadı.

«Serasker olmak için çok kudretli olmak gerekir, serasker olursa Hurşit Paşa gibi ona da yardım gerekir. Buna da, hazinenin gücü yetmez. Böylece başarılı olamaz, boşuna vakit harcanır» diyerek servet sahibi olan Çimen mutasarrıfı Salih Paşayı Mora seraskerliğine gönderdi. Böylece Halet efendi ile aralarında sert sözler teati edilmişti. Rivayete göre Edip Efendi, Mora karışıklığını padişahın güvendiği işleri bilerek idare edebilecek, şimdiye kadar iyi hizmetler görüp herkesin onayı ile iş bitirir kimseye bağımsız olarak verilmelidir, bu gibi görevler böyle yanlış iş görebilecek kimselerin işi değildir, diye kanıt ve ipuçları ile bir takrir yazdı. Bunu sadaret makamından padişaha arzettirdi. Her zaman yapıldığı gibi bu takrir Halet Efendiye gösterildi. O da iş bitirecek olan kendisi olacak sanki Edip Efendi bu suretle İstanbul'da sivrilip ilerlemek is-

tiyor, diye düşünerek Edip Efendiyi saltanat çevresinden uzaklaştırmayı kuruyordu.

Gelen yazıya uygundur. İşte o işin eri Edip efendidir, diye Mora cephesinde görev verilmesi için padişaha dediğini yaptırmaya uğraşırdı.

Bunun üzerine Edip efendi kethüdalıktan azledildi. Selânik'e gönderildi. Yerine Tersane emini Şeyda efendi sadaret kethüdası oldu ve süvari mukabelecisi Mehmet Salih Muhlis efendi, Tersane emini ve eski Divan-ı hümayun beylikçisi Elhac Saip İbrahim efendi süvari mukabelecisi oldu. Mora seraskerliği Seyit Ali Paşa'ya verildi. Kendisine serasere kaplı samur elbise bir kılıç gönderildi. Yolluk olarak 250.000 kuruş gönderilerek hemen görev yerine çabuklukla gitmesi emri verildi. Edip efendiye de vezirlik rütbesi verilerek Mora seraskeri emrinde görev aldığı emri arkasından gönderildi. Karaburun muhafızlığı da Büyükdere'de oturan Hüdavendigâr Valisi İbrahim Paşa'ya verildi. Esat efendi der ki: «Edip Paşa eşkıyayı bastırmakta bağımsız olsaydı ve yanına yeteri kadar asker katılsaydı iş görmesi umulurdu. Bu işe Halet Efendi de böyle bağımsız gönderilseydi onun bile iş göreceği akıllı kimselerin bildiği şeydi; ama ne kendi gitti, ne de düşmanlığından Edip Paşa'nın işi bitirmesi için ona fırsat verdi.

Seyit Ali Paşa aldığı 250.000 kuruşla dairesi halkını düzene koydu. Delil ve tüfekçi olarak 900 kadar süvari ve dairesi halkı ile Karaburun'dan hareket ederek muharrem ayı ortalarında Mora'ya geldi.

Hazinedarı Hacegân-ı Divan-ı hümayundan Mustafa Reşit bey beraberdi. Bahir efendi kâtiplik hizmeti ile birlikte gitmiştir. Bu Reşit bey sonra altı defa sadr-ı azam olan ünlü Reşit Paşadır. Onun sadr-ı âzamlığı sırasında Bahir efendi de Dahiliye Kitabetinde bulunmuştur. İşte Esat efendi tarihine gördüklerini, bildiklerini ekleyen Bahir efendi budur.

Seyit Ali Paşa sadaretten ayrılırken parasızdı. Yerini dolduran seçkin kişiliği vardı. Eli altında bulunan Teke ve Hamit sancakları geliri olan on beş - yirmi bin kuruşu birkaç ayda bir mütesellimler gönderir, o da geçimine yetmezdi. Karaburun'da sıkıntı çekerken bu geliri ile askeri işlerin idaresine gücünün yetmeyeceği açıkça bilinirdi.

18 Muharrem günü yeniçeri ağası Hasan ağa görevinden atıldı, yerine kul kethüdası Hüseyin ağa yeniçeri ağası oldu.

Daha önce de belirtildiği gibi Paşo İsmail Paşa İstanbul'da iken bol keseden atıp: «Kısa süre içinde Tepedelenli Ali Paşa'nın vücudunu ortadan kaldırırım» derdi. Kendisine vezirlikle Yanya ve Delvine sancakları verilmişken Rumlardan ileri gelenlerinin sözlerine aldanarak Yanya ordusunu güç durumlara düşürmüştü. Muharremin beşinde görevden uzak-

laştırıldı. Filibe tarafına gönderildi. Yanya sancağı serasker Hurşit Paşa'ya Delvine sancağı daha önce kendisine mirmiranlık verilen Ömer Paşa yeğeni Ahmet Paşa'ya, Tırhala sancağı da Mahmut Paşa'dan alınıp Anapoli muhafızı tayin edilen Ali Namık Paşa'ya verildi. Paşo Paşa da Filibe'ye giderken yolda idam edildi.

Paşo Paşa aslında Yanya ileri gelenlerindendi. Tepedelenli Ali Paşa, bazı sebeplerden ötürü onun durumunu İstanbul'a bildirmişti. Hakkında kötülük yapmaya niyeti olduğunu anlayan Paşo da Tırhala mutasarrıfı Veli Paşaya sığınmıştı. Veli Paşa da onu kendisine kethüda etmiş, affetmesi için babasına yazmıştı. Ali Paşa ise onu görünürde affettiği halde gizlice idam etmeğe girişince Paşo bey Drama nazırı Mahmut beyin yanına gitmişti.

Halet efendi Tepedelenli Ali Paşa'nın aleyhine düştüğü sırada ikisini de İstanbul'a çağırmıştı, sonra Ali Paşa fermanlı olunca Mahmut beye vezirlikle Tırhala sancağı ve Derbentler nazırlığı verildi. Paşo beye de vezirlikle Yanya ve Delvine sancakları verilmişti. İşleri kötü yürütünce Yanya ordusunda karışıklık çıkmıştı. Henüz, Ali Paşa Yanya kalesinde kuşatılmışken idam edilmişti.

Saruhan ve Aydın sancakları mutasarrıfı Behram Paşa bahadır kişi idi; fakat zalimdi. Ezdin'e varınca yolda uğradığı yerlerde ahaliye türlü baskıda ve zulümde bulunmuştu. Livadiye'ye doğru yaptığı harekâtta fena ve yanlış sevk ve idaresi ile askeri güzel kullanamayıp bozguna uğrayarak, Ezdin'e çekilmişti. Birçok askerin ölümüne sebep olduğu için, safer ayı başında vezirliği kaldırıldı. Maiyetindeki askeri de Mora'da görevlendirilen Sivas Valisi Vezir Süleyman Paşa emrine bıraktı. Kendisi de ikamet etmek üzere Tekirdağ'ına gelmesi için emir almıştı. Ardından hastalandığından söz ederek Serfiçe'ye geri dönmesi için izin verilmesini isteyen dilekçesi geldi. Vezirliği kaldırılmış olarak Serfiçe'de kalmasına izin verildi. Kendisinden boşalan Saruhan ve Aydın sancakları da Serezli Yusuf Paşa'ya verildi. Birkaç ay sonra Behram Paşa ya da Maraş da katılarak Rakka eyaleti verildi.

Çünkü Yusuf Paşa İnebahtı, iki Kastel ve Badra kalelerini kuşatan eşkıyayı bastırıp cezasını vermişti. Askerini de uzun süre çapul yolu ile beslemişti. İşin sonunda Nemçe tüccarlarından veresiye bir miktar zahire satın almış, biraz da para borçlanmıştı. Bu borçlarına ait poliçelerle kazandığı zaferleri yazılı olarak bildirirken, eşkıyadan aldığı bandıraları ve 200 çift kulağı divan kâtibi Sait efendi ile İstanbul'a göndermişti.

Uzun süredir Mora'dan haber alınamıyordu. Herkes üzüntü içinde iken, Sait efendi safer ayı başında böyle zafer haberleriyle gelince Yusuf Paşa'nın hizmeti memnuniyetle karşılandı. Poliçe bedelleri hazineden ödendi. Mükâfat olarak da kendisine geliri yüklü iki sancak verildi.

Reis-ül küttap Hamit bey daha önce Rus elçisiyle yaptığı toplantı görüşmelerinde Anadolu'da Ruslarla aramızdaki kinin olduğu bilinmeyen hudut işini kolayca bitirmek üzere söz vermişti. Halet efendiye göre yapılan hudut tayini iyi değildi. Hamit beyin verdiği sözü geri almak gerekti. Rus elçisine söylenecek durum yaratmak üzere Safer ayının beşinde Hâmit bey görevinden alınıp Sivas'a sürgün edildi. Yerine büyük tezkereci Sadık efendi Reis-ül-küttap ve küçük tezkireci, silâhdar kâtibi Mehmet Tayyibi efendi küçük tezkireci ve eski küçükkale tezkirecisı Mehmet Rüştü efendi silâhdar kâtibi olmuştur.

Darphane nazırı Ataullah efendi de yüksek kademelerde başarılı olabilir, bilgi ve yaradılışta idi. Halet efendinin tuttuğu yola göre böyle kişilerin yolunu vurmak ve yeteri kadar padişah çevresinden uzaklaştırmak suretiyle şikâyetçisi çok bir işle uğraştırarak gözden düşürmek gerekti. Bu amaçla Recebin yedinci günü defterdar Yusuf efendi ile Ataullah efendiye görev değişikliği yaptırdı. Mühimmat nazırı Salih Fâni efendi, akıl hastası olduğu için görevinden uzaklaştırıldı. Yerine eski büyük tezkireci Süleyman efendi mühimmat nazırı tayin edildi.

Kesendire ve Aynaroz yarımadalarındaki eşkıyayı bastırmakla görevli vezir Mehmet Paşa'nın kendisine Selânik ve Kavala sancakları verildi. Onun üzerinde bulunan Niğde, Beyşehir ve Kırşehir sancakları da daha önce Selânik tarafına gönderilmiş olan Ahmet Edip Paşa'ya verilmişti. O tarafta toplayabildiği askerle Mora seraskeri emrine gitmesi gerektiği ve boşalacak şanına lâyık mansapla sevindirileceği kendisine bildirildi.

İsfâkye'de ortayı çıkan ihtilâl gittikçe genişliyordu. Hanya muhafızı vezir Lütfullah Paşa'nın dairesi halkı ile eşkıya üzerine yürüyüp galip geldiler. Bu haber İstanbul'a gelmişti. Eşkıya ise ardından çığ gibi büyüyüp toplanarak Hanya ve Resmo bölgesini bastırmaya kalktılar. Kandiye muhafızı vezir Şerif Paşa kapısı halkı ve yerli yeniçerilerin başında Resmo'ya vardı. Resmo muhafızı mirmiran Haşim Osman Paşa ile birlikte asiler üzerine taarruz ettiler, âsi topluluğu bozulup darma dağın oldu. Onlardan alınan birçok bayrak, kelle ve kulaklar İstanbul'a gönderildi. Kendisine serasere kaplı samur kürk ile Girit seraskerliği verildi.

Eski Divan-ı hümayun tercümanı Kalimâkizade Yanko ve yazıcısı İsfenâki ve Başçuhadarı Yorgi daha önce Kayseri'ye sürgün edilmişlerdi. Bunların Rum ihtilâlinde parmağı olduğu anlaşılarak üçü de Kayseri'de idam edildi. Kesik başları safer ayı ortasında İstanbul'a gelince Bab-ı hümayun yanında herkese gösterildi. Kaptan-ı derya Abdullah Paşa gözü pek bahadır kişi idi. Fakat denizcilik ve deniz savaşı nedir bilmezdi. 19 safer günü görevinden alındı. Derya kaptanlığı vezirlik rütbesiyle Ce-

zayir eyaleti kapudane-i hümayun kapudanı Nasuhzade Ali beye ve Akdeniz boğazı muhafızlığı, Biga sancağı, Karahisar-ı Sahip sancağı mutasarrıfı olup Beykoz'da çadır altında muhafızlık görevi yapan Darendeli vezir Seyit Hasan Rıza Paşa'ya ve Karahisar-ı sahip sancağı Abdullah Paşa'ya ve Donanma ile gerektiği zaman karaya çıkarılacak askere kumanda etmek üzere Donanma-yı hümayunun kara askeri seraskerliği de eski Akdeniz boğaz muhafızı Mehmet Paşa'ya verildi.

Yanya'da kuşatılmış olan Tepedelenli Ali Paşa'nın yanından kaçmış olan Zokazade Mahmut beye saferin 24'üncü günü mirmiranlık rütbesi verildi.

Bu sırada Donanma-yı hümayun gemilerinden üç fırkateyn, bir Brik, bir İskona, altı Cezayir, oniki Mısır teknesi ile Rodos'a gelmiş olan Tunus ve Trablus gemileri üzerine eski kapudane Halil bey başbuğ tayin olundu.

Donanma-yı hümayun kara askeri seraskeri olan Mehmet Paşa toplayacağı asker ve yeteri kadar top ve mühimmatı beraber alarak kıştır demeyip hemen Mora'ya gitti. Muton kıyısına asker çıkarıp Badra muhafızı Serezli Yusuf Paşa ile haberleşerek eşkıyayı birlikte bastırmaları emredilmişti.

Anadolu sadareti pâyeli Nakib-ül eşraf Mehmet Sıddık efendi, bazı vükelâya nasihat yüzünden karşı geldiği için görevinden alındı, Merzifon'a sürgün edildi. Yerine 10 Rebiülevvelde eski İstanbul kadısı Ebülhayr efendi Nakibüleşraf oldu.

Müderrislerden Gürcü Ahmet efendi Fatih camiinde yazmağa giriştiği tefsir-i Beyzâvî ve tarikat-ı Muhammediye derslerinde görevi dışında, devletin dışişlerinde yanlış hareket edildiğine dair sözler söyleyerek herkesi heyecanlandırmaya cesaret etmesinden ötürü «ıslâh olsun» diye padişahın emriyle safer ayı sonunda Birgi'ye sürgün edildi. Sürgün edildiği gün birçok talebe Yenicamide toplanarak görevinde kalması için Şeyhülislâma dilekçe vermek istediler. Böyle nazik vakitte toplanıp bağırıp çağırmak düşmanca karşılanacak durumlardan olmasıyle Ders vekili Ekmekçizade Ahmet efendi ve başkaca yöneticiler gönderilerek talebe topluluğu dağıtılmıştır. Esat efendi der ki: Bilginlerin çıkardıkları ahlâk kitaplarında buyurdukları gibi islâmlara özellikle ilim adamlarına vacip olan haksızlık, çekememezlik, kibirlenme, düşmanlık, iki yüzlülük özü sözü bir olmamak, duyulsun, diye riyakârca işlenilen iş, benlik, bencillik ve buna benzer ahlâkça düşüklüklerden bütün olarak uzak durmakla süresiz öz varlığındaki kötülükleri araştırmakla uğraşır ve (lâ tecessüsü) güzel deyimine uyularak halkın kusur kabahat eksiklik ve utanacak yanlarını gözetip araştırmamalıdır. Gaipten haber almış gibi bilinmeyen şeylere bakıp kuruntuya kapılarak işe karışmak karşı koymak şöyle dursun, özellikle bir kimsenin ayıplarını gözetmek ve araştırmakta ya-

kından görüp öğrense bile yine üzerine görev sayılan iyi görüşü ile elden geldiği kadar başka yorumda bulunarak sözü çevirerek kötülüğe yormamalıdır. İlâhî ahlâk ile yaratılmış sünnet-i seniyyeye bağlı ilim adamları ders ve vaazlarında şeriate ve akla uygun işlenen güzel işlerle yasaklanmış, kötü şeyler gibi Allahın farz olan emirleri gerek yüze karşı gerekse arkadan bütün anlamı ve kurallarıyle «bir kimse şöyle bir şey işlese onun cezası budur» diye yazar ama «filân şöyle etmiş, böyle kılmış» diye kişi üzerinde durmaz, Kur'ân-ı azim ve Müslüman âdâbı hakkında peygamberimizin (S.A.V. sözü ve doğrusu budur) dediği (Siyak-ı Kur'ân-ı azîm ve edeb-i nebiyyün kerim aleyhisselât vetteslim) böyledir, ama iki yüzlülük edip işlenen kötülüğü başkasına yormaya başkasından gizlemeye uğraşan yabancı cahil kimseler temiz yaradılışın tersine iş işleyerek ün kazanıp seçkin adam denilmesini istemek ve menfaat sağlamak için kişiyi ve adını ortaya atarak türlü sözlerle ve oyunlarla sözü ayağa düşürüp halk arasında hak arayıcılık ile kendilerini üste çıkarırlar. İşte bir müslümanı hatalı göstermek ve kötülemek büyük suç iken (elyaüven lillâh ve etyaüven lilresul ve ülelemr-i minküm) nazm-ı celilî gereği yapılması farz olan Allahın emirlerine kötülük ve kötü yorumda bulunmak ne derecede yanlış bir davranış olur. Büyük İslâm âlimlerinin bildirdiklerine göre, ülelemrin din işlerinde ve memleket işlerinde alacağı tedbirlerde yaptığı iş faydalı mıdır, değil midir bilinmese bile yine itaat vacip olur. Zira (farziyet-i taat nas-ı katı' ile sabittir) yani kesin olarak itaat tesbit edilmiştir. Faydalı mıdır, değil midir, diye tartışmakla kesinlikle karşı gelinmez. Kısacası talebenin bilim alanının başta gelen adamı şeyh Abdurrahman-işşârâninin uhud adlı bilgi kitabında yazdığı gibi devletin başında bulunanların işlerini anlar anlamaz, kötülemek doğru olmaz. Padişahımızın ve vükelânın memleketi selâmete çıkarmasına ve zafer kazanmalarına hayırlı dualar edip onları övmek hepimizin boynuna borçtur. (Allahümme hıfzena, min şurur enfüsena ve hafivât-issünnetina.)

Ser etibba-yı şehriyârî ve sadr-ı Anadolu Behçet efendi, Halet efendi sayesinde Hekimbaşı olmuşken, gerek kendisi ve gerek kardeşi Abdülhak efendi toplantılarda güzel konuşur sözleri hoş karşılanır kişiler olarak her nasılsa görüşmeleri sırasında Halet efendi hakkında ağızlarından söz kaçırmış oldukları için, ikisi de Rebiülâhir başlarında Keşan'a sürgün edildiler. Anadolu sadareti Tatarcık Abdullah efendinin oğlu Ahmet Reşit efendiye ve Hekimbaşılık müderrislerinin ileri gelenlerinden tabip Benderkili oğlu Mehmet Sait efendiye verildi.

Kuşadası muhafazasında bulunan Maraşlı Kalender Paşa bu sırada öldü. Bursa'da oturması emredilen eski Selânik mutasarrıfı Mustafa Reşit Paşa'ya vezirliği ile Kuşadası verildi.

25 Rebiülâhir günü Yanya sancağı Hurşit Paşa maiyetinde bulunan Ömer Viriyon Paşa'ya vezirlik rütbesi verildi.

27 Rebiülâhir günü nişancılık Halet efendiye verildi. Canip efendi de çavuşbaşı tayin edildi. Halet efendi, Canip efendinin can düşmanı idi. Şaşılacak şey, bir çaresini bulup da bir yere atandı. Ara sıra onu aldığı görevlerden uzaklaştırır, o da döner dolaşır, yine bir işe sokulurdu. O zamana yetişmiş kişilerden duyduğumuza göre, padişah bazı önemli işlerde Canip efendinin de gizlice düşüncesini sorarmış. Halet efendinin berberbaşı ile yaptığı gizli haberleşmelere bakılırsa Canip efendinin de mabeyn-i hümayun ile gizli haberleşmesi varmış. Ama haberleştiğine dair elimize bir kâğıt geçmedi, tersane-i âmire havuzunda inşa edilen kalyon-u hümayun tam olarak bittiği için 16 cumadelûlâ günü iyi vakitte denize indirildi.

25 cumadelûlâda tersane emini Salih Muhlis efendi görevinden uzaklaştırılarak yerine Tophane nazırı Sait efendi geçirildi. Tophane nezareti de gümrük emini kapucu başılarından Tekirdağlı Ahmet ağaya ve gümrük emaneti Yeniceli Ahmet Paşa damadı Hacegân-ı divân-ı hümayundan Mehmet beye verildi. Cumadelûlâ son günü yeniçeri ağası Hüseyin ağa görevinden atıldı. Yerine Buğdan cephesinde kul kethüdası Osman ağanın vekili Zağarcıbaşı Osman ağa, yeniçeri ağası oldu. Kul kethüdası Osman ağaya mirmiranlık rütbesi verilerek Buğdan çarhacısı olan Eskişehir başka adıyle Sultanönü sancağı mutasarrıfı olan vezir Salih Paşa öldüğü için yerine bu Osman Paşa Başbuğ tayin edildi. Kendisine Eskişehir sancağı verilmişti.

26 Cumadelûlâ salı günü geleneğe göre, Divân-ı âli düzenlendi. Recce mevacibi çıkarılarak rütbe sahiplerine dağıtıldı ve teslim edildi. Divandan sonra saat yedide padişahın Mehmet adlı şehzadesi dünyaya geldi.

Şam valisi ve Hac emiri olan eski sadr-ı âzam Derviş Paşa maiyetinde kapıcıbaşı olan İbrahim ağaya şaban ayı ortasında mirmiran rütbesi verildi.

Yine o sırada yapılan bazı tayinlerde adıyle sanıyle belli olan Mora eyaleti Mora seraskeri Seyit Ali Paşa'ya, Teke ve Hamit sancakları da eski Mora Valisi Mehmet Paşa'ya verildi.

Sofya muhafızı bulunan eski kaymakam Mehmet Rüştü Paşa bu sırada eceli ile öldüğü için Sofya muhafızlığı İçel sancağı mutasarrıfı Selim Paşa'ya verildi. Rüştü Paşa'dan boşalan Ankara ve Çankırı sancakları da eskiden olduğu gibi mütesellimlerle idare olunmak üzere Donanma kara askeri seraskeri olarak Mora cephesinde görevlendirilen Mehmet Paşa'ya verildi.

Daha önce de anlatıldığı gibi Rüştü Paşa sadr-ı âli kaymakamı olduktan sonra esnafın durumuna dikkat edip önem veriyordu. Bahçekapı dışında rezillere yatak yeri olan odaları yıkıp yerlerine bir cami inşa edince halk kendisini sevmişti. Zaten bilgili vezirlerden olup Nakş-i bendi tarikatına girmişti. Sovfi ileri gelenlerine yakın davranır derviş görünüşlü bir zattı. Fakat «açgözlü ve hırsız» diye hakkında sözler söylenirdi. Geçen yıl olayları sırasında bildirildiği Kütahya vali kaymakamı bulunan Hüsrev Paşa'yı kavga çıkarmadan idam ederek emr-i âliyi yerine getirmişti. Reşit Paşa'nın yine Ankara'da Muhtar Paşa'nın işini bitirivermesi olanağı varken, askerle hücum ederek kavga çıkarmış ve Muhtar Paşa'nın murassa' eşyası ve parasının çoğunu aşırıp «idamı sırasında yok oldu» diye bildirdiği herkesin ağzına düşmüştü. Hatta Sofya'da iken sakladığı eşyanın isim çizelgesi ile kendisinden geri alınması için hat-tı hümayun geldi. Kederinden kendisine felç geldi. Ölünce bu eşya terekesinde ortaya çıkmıştır. (Tecavüzen lillâh an seyyiatihi) diye Esat efendi tarihinde yazılıdır.

Gelelim Mora ve Yanya bölgeleri durumuna...

MORA SERASKERİNİN DURUMU, MORA VE YANYA BÖLGELERİNDEKİ BAZI OLAYLAR

Mora seraskeri tayin edilen eski sadr-ı âzam Seyit Ali Paşa Muharrem ayı ortasında Karaburun'dan hareketle sağ ve sola asker çıkarmak üzere buyurultu yayınladı. Mübaşirler gönderdi. Bundan önce âyânlar maiyetinde Yanya ordusuna ve Mora Valisi Mehmet Paşa maiyetine ve bazı kıyıların korunmasına birkaç defa asker alınıp gönderilmişti. Bugün için eli silâh tutar ve işe yarar adam kalmamış, gidenlerin kimi şehit, kimi yaralı, kimi de hasta olarak geri gelememişti. Vergilerin ağırlığı askerin geliş gidişinin çokluğu halkın mali gücünü yitirmişti. Kendisine bu durum anlatılınca Ali Paşa uğradığı kazalarda birer gece geçirdi. Parasız yeni ve yiyeceğe kanaat etti. Başka vezirlerin yaptığı gibi akça, bohça ve mübaşirlik hizmeti karşılığı ve başkaca aylıkları almaktan çekinerek emri altındaki delil, tüfekçi ve bir orta süvari topçusu ile Yenişehir fenere vardı. Eski Tırhala mutasarrıfı Ali Namık Paşa ile yeni mutasarrıf Dramalı Mahmut Paşalar ve Yenişehir defterdarı bulunan eski Reis-ül-küttap Arif efendi ile görüştü. Ezdin ordugâhına henüz nüzul emini ve kasapbaşı tayin edilmemişti.

Bu durumda Ezdin'e varılınca askerin yeni ve yiyeceğinin idaresinde güçlük çekilecekti. Bunun üzerine 20 bin kile Emlâk-i hümayun çiftliklerinden ve 20 bin kile mültezimlerden o günkü rayice göre zahire almaya karar verildi. Durum Ali Paşa tarafından Bab-ı âliye bildirildi.

Nüzül Emini ve kasapbaşı tayin ve tedarik olunacak askerin ulûfelerine karşılık bir miktar akça gönderilmesi istenildi.

Ali Paşa bağımsız serasker ise de o bölgede Yanya seraskeri Hurşit Paşa'nın nüfuzu büyüktü. Hurşit Paşanın görünüşte kapu kethüdası Halet efendinin mühürdarı Sait efendi ise de hakikat halde her işini Halet efendi yürütüyordu. Hurşit Paşa da Halet efendinin dediğine bakarak hareket etmekte idi.

Böylece Seyit Ali Paşa Bab-ı âliye durumu arzeder etmez Hurşit Paşa'ya da özel yazı ile durumu anlatarak yardım etmesini rica etmişti. Bab-ı âliden akça ve nüzül emini işlerinin gereğinin yapılacağı yolunda üstü örtülü sadaret yazısı gelmişti. Hurşit Paşa ise o bölgede bağımsız serasker tayin edilmesinden hoşlanmadığı Ali Paşa'yı küçük düşürmeğe çalışıyor, yardım şöyle dursun işlerinde güçlük çıkarıyordu. Onu böylece devlet gözünden düşürmek hazırlıklarında bulunuyordu. Hatta Mora Valisi Mehmet Ali Paşa emrine verilmişken, kısa süre dinlenme bahanesiyle Hurşit Paşa onu Yanya ordusuna davet etmişti. Mehmet Paşa gerçekte Livadiye bölgesinde başarı gösterememişti, fakat bölgeyi iyi tanıyor ve biliyordu. Bu nedenle Ali Paşa geçici olarak da olsa onun maiyetinde bulunmasını isterdi.

Ali Paşa yirmi gün kadar Yenişehir'de kaldıktan sonra Dramalı Mahmut Paşa'yı yanına alıp Ezdin'e giderken Çatalca konağında Mehmet Paşa'ya rastlar. Durum ve davranışına bakarak Hurşit Paşa'nın kendisine yardımcı olmayacağını anlar. Sonra Mahmut Paşa ile beraber Ezdin'e varır. Sivas Valisi vezir Süleyman Paşa ve mirmirandan eski Akdeniz boğaz muhafızı Ali Şefik ve Çorum mutasarrıfı Şahin Ali ve eski sadr-ı âzim Laz Ahmet Paşa yeğeni Memiş ve Behram Paşa kethüdası Mehmet Paşalarla Tavaslı Osman ağayı orada bulur. Ahmet Edip Paşa da Selânik'te dairesini düzenleyerek yetmiş seksen kadar adamı ile, birkaç gün geçince Ezdin'e gelmişti. Mahmut Paşa paralı kimse olduğu için başında biraz kalabalığı varsa da o sırada mansapsız olduğu için gelirsizlikten daha fazla asker besleyemezdi. Süleyman Paşa üzerinde Sivas eyaleti varsa da, mansabı gelirinin çoğu mütesellim ve kapu kethüdası ellerinde kalıyordu. Kendisine gönderilen azıcık para ile ancak kendi dairesi halkını idare edebiliyordu. Fazla asker beslemeğe gücü yetmezdi. Yanında bir delil başı ile ellt altmış delil askerinden başka askeri yoktu. Mirmiranların dairesi ise üçer beşer adamlardan ibaretti. Kendilerini bile idareye güçleri yoktu. İşte Mora seraskeri Seyit Ali Paşa ordusu bundan ibaretti.

Söze gelince «Ezdin'de bu kadar büyük vezirler mirmiranlar ün salmış görevliler var. Başına oturup bir iş görmüyorlar,» diye ara sıra Bab-ı âliden tevbihnameler yazılırdı. Ama durumun nasıl olduğuna bakıp araş-

tırmağa kimse tenezzül etmezdi. Serasker Ali Paşa ordu idare edebilmek şöyle dursun, Ezdin'e gelişinin haftasında vekilharcı mutfağı kapayıp cevap vermiş, Paşada ise bir akça olmadığı bilindiği için, kethüdasıyle hazinedarı Reşit bey kendi keselerinden vekilharca düz hesap bir iki yüz kuruş vermişlerdi. Böylece dairenin içyüzü meydana çıkmaya başlamıştı. Sanki bu ordu Mora'yı ele geçirecek kalelerde kuşatılmış müslüman halkı kurtaracaktı. Oysa Mora'daki kalelerin çoğu yiyecek sıkıntısından düşmana teslim edilmişlerdi. Ayrıca eyalet merkezi olan Tripoliçe de daha önce eşkiya eline geçmişti. Mora Valisi Mehmet Paşa kethüdası Mustafa bey, şaban 1236 yılı başlarında 300'den fazla askerle Tripoliçe'ye girdikten sonra eşkıya her taraftan şehri kuşatıp kuş uçurmaz oldular. Kuşatma üzerinden beş ay sonra Tripoliçe eşkıya eline geçmişti.

Eskiden Mora Valisi bulunan Sallabaş Ahmet Paşa şehrin etrafına surlar yapmıştı, burası Müslüman olana sığınak yeri idi. Ancak denizden uzak olduğu için buraya zahire getirilmesi çok zordu.

Gerçekte halkı 5000 kadardı. Başlarındaki kumandan Elmas ağa maiyetiyle 2000 kadar Arnavut askeri de vardı. Başka çevre kasaba ve köy halkı da buraya sığınmıştı. Mehmet Paşa kethüdası Mustafa bey de epeyce askerle buraya geldiği için, epeyce kalabalık olmuş, 12 binden fazla eli silâh tutar adam vardı. Lâkin Mustafa bey ile Hurşit Paşa kethüdası Salih ağa arasında ortaya çıkan senlik - benlik askere ve halka da sıçrayınca Tripoliçe içinde büyük kargaşalık çıkmıştı. Bu bakımdan Mustafa bey ne tarafa hareket ettiyse başarısız döndüğünden askere üzüntü ve bezginlik gelmişti. Bunun üzerine Tripoliçe ileri gelenleri ve Mora eyaleti erkânından orada bulunan Badralı Mustafa bey ve Gördesli Kâmil bey ve başkaları toplantı yaptılar. Yaptıkları görüşmede gerek Hurşit Paşa haremlerini ve gerek başkaca kadın ve çocukları ortaya alarak Arnavut askeriyle memleketin delikanlıları sağda solda savaşarak deniz kıyısında bulunan Tripoliçe'ye 12 saat mesafede bulunan Anaboli'ye götürmeye karar vermişlerdi. Vali kaymakamı bulunan Salih ağa, «Hurşit Paşa'dan yardım gelecek, şöyle olacak, böyle gidecek» diyerek bu kararın yerine getirilmesine engel olmuştu. Oysa zahire tükenmiş, yiyecek bir şey kalmamıştı. Bazı gözü pek kişiler ara sıra kaleden çıkıp muharebe ederek eşkıyanın yiyeceğinden biraz şey çarparak açlığı giderirlerdi. Ama her çıkışta üç-beş şehit veriliyordu. Bu yiğitlerin sayısı azalıyor, Türklere üzüntü ve bezginlik geliyordu. Kasaba dışından ve köylerden gelip de Tripoliçe'ye sığınan Türkler de bu duruma bakıp üzülüyorlardı. Sonra eşkıya reisleriyle gizlice anlaşarak açık kapalı takım takım yurtlarına gider oldular.

Eşkıya ise onları aldatıyor, yanlarına adam katıp yurtlarına götürüyordu. Bir taraftan da tertipledikleri şekilde eşkıya onları basıp yol-

larda öldürüyor, kadın ve çocuklarını esir ediyorlardı. Biçare Türk köylüsü birbirinden habersiz, yok olup gidiyordu.

Böylece Tripoliçe Türklerinin sayısı azalıyor, zahire sıkıntısı ise günden güne çoğalıyordu. Tripoliçe ileri gelenleri, orada bulunan eyalet erkânı çaresiz kalıp eşkıya reisleri ile haberleştiler. Anlaşarak bir miktar mal ve eşyaları ile Gastuni iskelesine oradan Arnavutluk kıyılarına taşınıp bırakılmak üzere anlaşma yapmışlardı. Türkler böylece hazırlık yaptıkları sırada Arnavut askeri kumandanı Elmas ağa silâhları ile selâmete çıkmak için eşkıya reisleri ile gizlice anlaşma yapmıştı. Yaptıkları anlaşmaya göre matem günü olan 10 Muharrem 1237 cuma günü kale kapılarını açıp dışarı çıkacaklardı. Tam bu sırada eşkıya Tripoliçe'ye girdi. Halka hücum ettiler. Biçare Türkler ne yapacaklarını bilemeyip çaresiz savunmaya geçti. Kimi sokaklarda şehit oldu, kimi evlerine kapanıp kaldı. Üç yüz kadar Türk de değirmentepedeki büyük tabyaya girip sığındılar. Bu içler acısı durum üç gün sürdü. Bu süre içinde Yunan eşkıyası Türklere öyle vahşice davrandılar ki, yaptıkları anlatılsa derin iç yarası olur. Sonunda bazı eşkıya reisleri söz verdiklerinden tabya ve evlerde bulunan 40 bin erkek ve kadın Türk amana gelip teslim oldular. Eşkıya tarafından hepsi Rumeli yakasına çıkarılacak vaadiyle avutulmuşken, içlerinden kurtulan pek az olup birer birer vahşice öldürüldüler. Hele Tripoliçe ileri gelenlerinden ve eyalet erkânından kimse bırakılmamıştı. Yalnız düşmanlık olsun, diye Gördes âyânı Kâmil beyle Kronlu Ahmet beğ sağ bırakılmıştı.

Yunanlı eşkıya sağ kalanlara yaptıkları vahşice davranışlarla yetinmeyip Türk mezarlığını da kazdılar, ölülerini çıkarıp yaktılar. Kısacası eyalet merkezi Tripoliçe halkının çoğu böyle zulüm ve eziyetle yok edilip gitmişlerdi. Tripoliçe halkı için Yusuf Bey der ki, nihayet içip eğlenmek, dedikodu yaparak ortalık karıştırmaktan, yasaklara sınır tanımayan kötülüklere düşmekle Allahın azabına düçar oldular, desen yerindedir. Zira nasıl derlerse öyle yaşarlar, kimi ikilik yaratır, kimi senlik benlik ederek vaktiyle zahire ve levazımat-ı saire tedarikiyle ilgisizliklerinden başka askerle halk arasında geçimsizlik ve anlaşmazlıklar günden güne artmakta idi. Manya başbuğu Tripoliçe'de rehin bulunan oğlunun izin vermesi üzerine Hurşit Paşa ve Mehmet Paşa haremlerinin ve kaymakam Salih ağa ve Başbuğ Mustafa bey ve Mora kalesi Bina emini Yusuf ağa ile toplam olarak erkek kadın doksan yedi kişiye kuru canlarıyle aman verilmişti. Bunlar dört ay eşkıya elinde esir kalmışlar, nihayet İngiliz konsolosu aracılığı ile Hurşit Paşa tarafından üç yüz kişi esir ve dört yüz kese akça karşılığı değiştirilerek Badra'ya götürülüp bir İngiliz gemisine bindirildi ve Preveze'ye çıkarıldılar, sonra Yanya ordugâhına getirildiler. O vakit Tepedelenli gailesi henüz ortadan kalkmamıştı. Eşkıya adı geçen Kâmil beyi Tripoliçe'den alıp Gördos'a götürür, karşıdan annesi-

ne gösterir, «Kale kapısını açmazsan oğlunu parça parça ederiz» diye korkuturlar. Biçare hatun oğlunu kurtarmak için kaleyi teslim etmek zorunda kalır. Bu suretle Gördos kalesi de eşkıya eline geçer.

Mora seraskeri Ali Paşa ise bir tarafa hareket şöyle dursun, Ezdin'in muhafazasına bile gücü yetmediğinden bir miktar asker yazma gereği anlaşıldı. Oysa Behram Paşa ile Mehmet paşadan kalma birçok kapısız Arnavut bölükbaşıları vardı. Bir taraftan da geliyorlardı. Derhal sayım yapıldı. Mevcutlarına göre harç tezkiresi verildi. On gün içinde 10 binden fazla asker yazıldı. O vaktin hükmüne göre ayda her nefere otuzar ve Bayraktarlarına kırkar kuruş ulûfe ve Bölükbaşılarına beşer nefer ulûfesiyle birer çift ekmek ve biraz da et tayını verilmek gerekirdi. Nüzül emini ve kasapbaşı olmadığından yalnız ekmek tayını verildi. Et tayını bedele bağlandı. İleride ulûfe ile beraber verilmek üzere biriktiği Bab-ı âliye bildirildi. Serasker paşa askerlikten anlamadığı için her nefere onar günlük tayınat verilerek hemen hareket edecekti. Fondana derbendini açarak Mora'ya varmak amacında idi. Bu planını Bab-ı âliye de bildirmişti.

Nasıl yapılacağını görüşmek üzere Ezdin'de bulunan vezirlerle mirmiranları çağırıp toplantı yaptı. Yapılan görüşmelerde kimi yapılmasını uygun görür, kimi işin zorluğundan söz ederken, içlerinde en cerbezeli konuşan Ali Şefik Paşa, bu sırada söz istedi. Mehmet ve Behram paşa olaylarını tenkit ederek işi açıkladı: «Bu durumda bu kadarcık toplulukla gidilirse Fondana derbendinde bozguna uğrayıp çekilmek mecburiyetinde kalınacağı açıktır. Amaç, bu durumu yaratmaksa hazırız. Yok, istenilen iş görmek yani Mora'yı kurtarmak ise bunun için yapılması gerekli hazırlığın yüzde doksan dokuzu eksiktir. Bugünkü durumda Ezdin ve çevresini muhafazaya imkân yoktur. Her nefere onar günlük zahire verilsin, bu on günde iş bitip Mora ele geçirilecek mi? Haydi ele geçirildi diyelim. On gün sonra asker ne yiyecek? Etraftan çapul ile herkes yiyeceğini bulur, diyelim. Asker yiyecek aramakla mı uğraşacak, yoksa eşkıya ile kavga mı edecek? Bir nefer on günlük yiyeceğini yüklenirse hammal demektir. Bu durumda Fondana derbendi nasıl açılır? Hiç değilse asker ikişer günlük yiyeceğini dağarcığına koyup da 6'er günlük kadarı beygirlere yükletilmek, biraz çadır, cephane yanlarında olmak gerekir, bunun için en azından 2000 kadar mekkâre bulunmalıdır. Bugün bir başı yoktur. Kaldı ki, topçeken beygirlerin lagar oldukları görülüyor. Sarp bir yerde bu beygirler durursa toplar orada kalır. Bu ise nasıl karşılanır. Olanı şu ki, eşkıya ovalarda Türklere ve süvariye dayanamıyor. Ama sarp yerlerde ve boğazlarda gizlenip derbentte dayanıyorlar. İleride de hep sarp ormanlık yerler ve derbentler var. Mora derbendi 30 saatlik sarp ve ormanlık yerlermiş, üç dört yüz bin eşkıya olduğu haber veriliyor. Bunlar hep din kavgası ediyor. Bizim Arnavut askeri ise ulûfe için kav-

ga eder. Ulûfeleri verilmezse savuşup giderler. Eğer aç kalırlarsa emsali gibi düşman tarafına geçiverirler. Bir de bu on bin asker her ne kadar sayıldı ise de, aslında 7000 kadar ancak vardır. Bu kadarcık asker Mora'yı ele geçirmeye ve muhafaza etmeye yetmez. Bu yerler muhafaza edilmediği takdirde ordunun arkası kapanır, nihayet bozgun olur, asker dağılır. Bugün bir nüzül emini, kasapbaşı mekkâreci yok, bizler bugünkü yerimizde kendimizi idareden âciziz. Osmanlı Devletinin isteği Mora'yı ele geçirmekse ilkönce seksen bin asker olmalı ki 20, 30 bini ele geçirilen yerlerin muhafazası için bırakılsın, geri kalanla taarruza geçmeli ki eşkıya bunalıp amana gelsin. Yoksa bir yer ele geçirildikten sonra bırakılırsa ormanlara çekilmiş olan eşkıya çıkıp yine orasını ele geçirir, harcanan emek boşa gider. İkincisi en azından on bin mekkâre lâzımdır Bunlar bir düzine zahire ve mühimmat taşıyacak. Toplar için biraz yedek hayvan gerekir. Ayrıca biraz da menzil beygirleri olmalı ki; Ezdin'le haberleşme yapılabilsin. Üçüncüsü işinin ehli bir nüzül emini ve kasapbaşı lâzımdır. Bir de ekmek pişirmek için odun kesmek üzere bir miktar Baltacı neferi olmalıdır. Dördüncüsü Donanma Ağriboz ve Anabolu sularına doğru gelip de tüccar gemileri ile orduya zahire ve başka şeyler taşısın.» dedi. Başkaca hazır olanlar da onun dediklerini onayladılar. Durum bütün ayrıntılarıyle Bab-ı âliye bildirildi. Bu tekliflerde fazla ileri gidildiği yorumlandı.

Kızgın bir ifade ile karşılık verilerek Karaosman oğullarından Serez'de Emlâk-i hümayun nazırı olan Yakup ağanın nüzül emini nasbolunduğunu bildirir kısa bir sadaret yazısı geldi. Ordu erkânı toplanıp okutulunca, çaresiz, doğacak günleri beklemek ve Ezdin'de kalıp durumu muhafazaya gayret edilmeye karar verilmişti. Tekrar Bab-ı âliye durumu arza cesaret edilememişti.

Sonra Yakup ağa Ezdin'e geldi. Zengin olduğu söylenir ve herkesçe bilinirken züğürtlükten söz ederek idareye gücü yetmeyeceğini bildirerek o da beş altı adamı ile başka görevliler gibi ordunun bir tarafında yerleşip kalmıştır. Arnavutlar ise biriken ulûfelerinin verilmesi için sıkıştırmaya başlamışlardı. Bölükbaşılar da alıştıkları gibi neferatı azaltarak tam mevcuda göre harç yürütürlerdi.

Bir taraftan da Hurşit Paşa serasker Ali Paşa'nın fena durumundan söz ederek İstanbul'a mektuplar göndermekten geri kalmazdı.

İşte Ezdin'deki serasker ordusu bu durumda iken Manya beyi, Koloktroni adlı eşkıya reisi işte bu orduyu dağıtmak üzere 8000 kişilik birer birlik kurarak birini denizden, ötekini de karadan harekâta geçirirler. Karadan ilerleyen birliğin mevcudu gittikçe artarak on bin nefere varır. Bu mevcudu ile Ezdin kuzeyinde iki saat mesafede Badracık ka-

sabası üzerine gelir. Muhafız bulunan azıcık asker kuşatılır. Denizden gelen birlik de on gemiyle Ezdin güneyinde bir buçuk saat mesafede deniz kıyısında Aşılıca adlı çiftliğe ve yarım saat yine kıyıda Ayamarina adlı köye asker çıkarır.

Bu haber gelince Badracık bölgesi dağlık olduğu için eşkıya daha oraya yerleşmeden yerinden kaldırmak gerekiyordu. Delil ve tüfekçi kumanları savaşa teşvik edildi. Arnavutlara türlü vaatler edildi ve yeteri kadar askerle Dramalı Mahmut Paşa oraya görevlendirildi. Edip Paşa'nın adamları askerlik sanatı bilmez ve savaş görmemiş ise de o da onun arkasından gönderilmiştir. Mahmut, hemen Badracığa varıp savaşa tutuşmuştur. Deniz kıyısındaki düşmanın durumunu anlamak için de birkaç yüz süvari ile Behram Paşa kethüdası Mehmet Paşa gönderilmişti. Mehmet Paşa eşkıyaya pek yakın yere varıp bir tepenin üzerine çıkar, eşkıyanın toprak kazıp siper yaptığını, gemilerden top ve asker çıkarıldığını görünce, hemen geri dönmesi gerekirken, bazı arkadaşlarıyle beraber rakı içerek kafayı bulunca Mehmet rakı keyfi ile eşkıya üzerine at kaldırmak ister. Adamları engel olmağa çalışırsa da dinlemez. Hemen kargısını eline alarak atını sürer, eşkıyanın yanına varınca, atını harmanlatırken eşkıya tarafından kurşunla vurulup düşer, eşkıya üzerine gelip elbisesini çıkarmakla uğraşırken, arkadaşları görüp kaçarlar, akşamdan sonra Ezdin'e gelip durumu ve gördüklerini anlatırlar. Mahmut Paşa o gün ve gecesi savaşarak ertesi sabah şafakla beraber gayet şiddetli bir taarruza geçince eşkıya üç yüz kadar ölü vererek bozguna uğrayıp dağlara dağılırlar. Mahmut Paşa onları dağlarda takip etmek üzere biraz piyade gönderir. Mahmut Paşa geri kalan askerle Ezdin'e döner ve orada fazla kalmadan hemen Aşılıca tarafına gider ve geceyi tepe üzerinde geçirir. Ertesi gün serasker paşa geri kalan askerle hareket eder ve Mahmut Paşa ile birleşerek savaşa başlarlar, iki saat kadar top ve tüfek muharebesi yapıldıktan sonra delil ve tüfekçi atlıları Aşılıca ve Ayamarina'daki eşkıya üzerine çok şiddetli bir taarruz yapınca eşkıya yüz geri eder, sandallarla gemilerine kaçarlar. Fakat Türkler arkalarını bırakmayıp karada olanları öldürdükten sonra, sığ yerlerde süvari ile sandallara hücum ederek sandala binenlerin de çoğunu kılıçtan geçirirler. Sandallardan devrilenlerden birtakımı denizde boğulmuştur.

Bu sırada gemilerden toplar atılmışsa da Türkler eşkıya ile karıştığından gülleler askerlerin başları üzerinden aşıp gider. Bu bakımdan Türk askerine bir zarar olmamıştır. Kısaca eşkıyanın 3000'den fazlası öldürülmüş, geri kalanı gemilerine can atmışlardı. Sonra gemiler de durmayıp yelken açarak kaçıp gitmişlerdir. Kırk elli kadar eşkıya sandallara binemeyip kaçmak için yol bulamayınca Ayamarina'da bir eve kapanmışlardı. Etrafı çevrilip bina ile beraber yakıldılar. Bu savaşta ku-

mandanların hareketleri övülmeye ve takdire değer, ancak işin aslına bakılırsa bu muharebedeki başarı Mahmut Paşa'nın gayreti eseridir.

Bu muzafferiyet haberi derhal Bâb-ı âliye bildirilmiş ve muzafferiyet belgesi birçok kulak ve kelle gönderilmişti. Eşkıyadan alınan birkaç topla, birçok mühimmata miri tarafından el konuldu. Arnavutlar da eşkıya ordusunu soyarak biraz plaçka almışlardı. Bu yüz aklığı üzerine Ali Paşa askerin ulûfesine karşılık bir miktar akça verilmesini dileyerek, hazinedarı Reşit beyi İstanbul'a göndermiştir. Reşit bey İstanbul'da iş başında kim varsa görüşüp herkesçe bilinen tatlı dili ile gereken kimseleri inandırarak askerin ulûfesi için iki bin kese aldıktan başka, bu durumda Ezdin'den ileri harekete geçmesi zararlı olacağı anlaşılmıştı. O sırada Tepedelenli gailesi yaklaşmıştı. Bu gaile patlak verinceye kadar bulunduğu yerde savunmada kalınması için yetki de almıştı. 2000 kese akçeyi alıp Ezdin'e götürmüştür. Bu para hep 12,5'luk altın olup birer kuruş fazla ile askerin ulûfesine verilip fazlasının çoğu kapanmak üzere serasker mutfağının idaresi için vekilharca, geri kalanı harçlık olmak üzere daire halkına dağıtıldı. Bundan Ali Paşa'nın eline bir para kalmamıştır. Bu suretle serasker ordusunda biraz ferahlık görüldü ise de, taun çıkınca ordu dehşete kapılmıştır. Gelelim Yanya ordusunun durumuna.

Narda kazası reâyâsı genellikle âsi idi. Karlıeli âsileriyle birleşerek büyük bir toplulukla Narda kasabasını kuşattılar, sonra Yanya ordusunu basıp dağıtmak üzere Suli dağı eteğinde ve Yanya'ya beş saat kadar mesafede bulunan Beşkuyular adlı derbende kadar gelip Hurşit Paşa'yı şaşırtmışlar ve Yanya ordusunu tuzağa ve tehlikeye düşürmüşlerdi.

İşte bu durumda Karaman Valisi Reşit Paşa, hızır gibi Yanya ordusunun yardımına koşup erişmiştir. Onun üç bin kadar askeri olup Hurşit Paşa da tabya ve derbentlerden iki bin kadar asker seçip onun maiyetine vermiş ve onu adı geçen derbende kadar gelmiş olan âsiler üzerine göndermişti. Gerçekte, Reşit Paşa'nın mevcudu beş bine varıyordu. Bu ise âsilerin onda biri bile değildi. Başka çare de yoktu. Reşit Paşa Allaha sığınıp âsilerin üzerine taarruz ederek, bu büyük muharebede kahramanca dövüşerek dillere destan olacak şekilde savaşı kazanmış ve eşkıyayı darma dağın etmiştir. Bundan sonra nerede eşkıya ile çatıştı ise galip gelmiştir. Bu suretle Yanya ordusunu tehlikeden kurtarıp Hurşit Paşa'nın yüzünü ağartmıştır.

Hurşit Paşa'nın bu hususa dair gönderdiği haberde Reşit Paşa'yı on bin askerle gönderdiğini bildirmiş. Oysa Reşit Paşa'ya verdiği asker iki bin kişiden ibaretti. Kendi askeri ile beraber beş bin ediyor. Ama Hurşit Paşa daima devletten fazla para koparmak için bir tarafa gönderdiği askerin miktarını böyle fazlaca yazardı. Onun bu türlü yalanları sonradan meydana çıkmıştır.

Âsilerin, Beşkuyular derbendine kadar ilerlemiş oldukları haberini İstanbul telâşla karşıladı.

Donanma kara askeri seraskeri olup Mora'ya asker götürmekle görevli Kara Mehmet Paşa Rumeli Kasteli ve İnebahtı sularına yahut başkaca uygun görülen kıyıya çıkması Mora'ya gitmek üzere görevli serasker Ali Paşa'nın Ezdin'de savunma yaparak eşkıyanın Mora derbendinden beri tarafa geçmelerine engel olunması ve Hurşit Paşa tarafından gönderilen askerin kumandanlariyle haberleşmesi kısacası ilkönce Yanya ve Mora arasındaki âsi topluluğunun dağıtılması hususlarına karar verilerek gereği için Rebiülevvel sonlarında emirnameler yazılmıştır. Gelelim, Tepedelenli Ali Paşa'nın son durumuna.

Ali Paşa kuşatılalı iki yıla yaklaştı. Daha önce Letreç kalesi lağımla atılıp Hurşit Paşa tarafından ele geçirilince Ali Paşa'nın elinde yalnız göl kenarındaki kale kalmıştı. Burada onunla kapanıp kalan askere üzüntü ve bezginlik gelince, Hurşit Paşa altını su gibi harcayarak kale içine casuslar salıp türlü vaatlerle içeridekileri birer ikişer çekip kaleden çıkıp kaçanlara rütbe hil'at ve atiyeler veriyordu. Yavaş yavaş Ali Paşa'nın askeri dağılıyordu. Hatta bu sırada Ago mühürdar, Tahir Abbas ve silâhtar İlyas bey bile Ali Paşa'dan ayrılıp Hurşit Paşa'ya sığınmışlardı. Hurşit Paşa tarafından kendilerine rey buyurultuları verilmiş ve sonra bu buyrultular kendilerine hitaben birer ferman-ı âli çıkarılarak onaylanmıştı. Bu suretle Ali Paşa'nın etrafında toplananlar dağılarak 46 adamı ile kalmıştı. Eğer taarruz edilecek olursa cephaneye ateş vermek üzere bizzat cephanenin bulunduğu yeri Hurşit Paşa biliyordu. O da taarruzdan kaçmadı, aman vererek Ali Paşa'yı teslime davet etti. Aralarında birçok haberleşme ve mektuplaşma geçtikten sonra nihayet İstanbul'a gidip Osmanlı Devleti tarafından gösterilecek yerde, oturup verilecek maaşa kanaat etmek şartıyle canına aman verildiğine dair Hurşit Paşa tarafından senet verildi. Ali Paşa da beş on adamı ile kaleden çıkıp İstanbul'a gidinceye kadar kalmak üzere Yanya gölünde bulunan adaya geçti. Karayel altına alınıp durum padişaha bildirildi. Oysa Ali Paşa'nın İstanbul'a gelmesi Halet efendinin işine gelmezdi.

Zira İstanbul'a gelirse kendisi aleyhinde pek çok söz söyleyeceği belliydi. Bu sözlerin padişahın kulağına varacağı akla geliyordu. Bunun üzerine Hurşit Paşa'nın Ali Paşa'ya aman vermesi devletin geçerli usullerine uygun olduğu halde İstanbul'ca iyi karşılanmayınca Hurşit Paşa tarafından cumadelûlâ 1237 tarihinde yazılı bir ferman uyduruldu.

Hurşit Paşa bu sahte fermanı kendi adamı olan eski Mora Valisi Köse Mehmet Paşa'ya verdi ve Tepedelenlinin öldürülmesi için görevlendirdi.

Mehmet Paşa bu fermanı aldı. Üzerine iki gocuk kürk giyip on beş adamla göl kayığına binip adaya geçti. Ali Paşa'nın bilinen en sadık ada-

mı Topal Arnavut ile oturduğu odaya girdi. «Ferman geldi» der demez Ali Paşa: «Vay kahpeler sonunda yapacağınızı yaptınız mı?» diyerek topal Arnavut ile birlikte Mehmet Paşa üzerine birer tabanca sıktılar. Mehmet Paşa da Ali Paşa'ya ve Topal Arnavut'a tabanca attılar. Bu sırada Ali Paşa'nın alt tarafındaki odadan da yukarı doğru atılan kurşunlar tahtaları delip yukarı çıkmıştı. Mehmet Paşa üzerine atılan iki kurşunun birisi fermana yapışıp kalmış, diğeri kürkleri delerek bedeninde ufak bir yara açmıştı. Ali Paşa ise kurşun değerek yaralanıp vurulmuştu. Bunun üzerine Mehmet Paşa adamlarından birtakımı Ali Paşanın üzerine atılıp yaşı sekseni aştığı halde işini bitirmişlerdi. Öteki takımı Topal Arnavut'u yakalayıp öldürmüşlerdi. Ali Paşa'nın dışarıda kalan beş Arnavut'u da kendilerini savundular. Kanlı boğuşma sırasında dışarda da iki taraftan ölen ve yaralananlar oldu. Sonunda «Size bir şey yapılmayacak» diye buyrultu göşterince, kalanı çıkıp gitmişti.

Şimdiye kadar vezirlerin verdikleri amanın böyle sahtekârlıkla bozulduğu ve güvenliğin bu derece kötüye kullanıldığı yoktur. Halet efendinin hatırı için Hurşit Paşa böyle devletin namusuna dokunacak çirkin bir iş yapmıştır. Ama Tepedelenli Ali Paşa da geçirdiği günlerde bir köy halkına Arnavutların dönülmez sözü besa ile aman vermişken, sonra sözünden cayıp o köy halkının topunu öldürtmüştü. Demek böyle aldatıp hiyle ile o kadar insanı öldürmesine bakılırsa Hurşit Paşa'nın ona yaptığı bu girişim (elceza-i min cins-il amel) kuralına uygun düşmüştür.

Hurşit Paşa böylece Tepedelenli Ali Paşayı idam ettirdikten sonra, başarısını bildirmek için İstanbul'a tatarlar çıkarmış, silâhtarı Ahmet ağa ile Ali Paşa'nın kesik başını devlet kapısına göndermişti.

22 cumadelûlâ günü tatar ağası bu müjde ile İstanbul'a gelince kendisine bir kontoş samur kürk giydirip 5000 kuruş faizli sehim verildi. Maiyetindeki dört tatara da yine kontoş kürkler ve biner kuruş faizli sehimler verildi. On gün sonra silâhtar Ahmet kesik başı İstanbul'a getirince orta kapı dışında ibret taşına konuldu. Sonra da Silivrikapı dışında gömüldü.

Hurşit Paşa'nın kapı kethüdası Sait efendiye ve kapı çuhadarlarına samur kürkler giydirildi. Silâhtar Ahmet ağaya bir âlâ samur kürk giydirildi ve muaccelesiz kula hassı mukataası ve 40 bin kuruş atiye ve kapıcı başılık rütbesi verildi. Maiyetindeki 9 kişi ağalara kontoş samur kürkler, bölükbaşı ve altmış adamına şemseli kaputlar giydirildi. Hepsi tarafından pay edilmek üzere 25 bin kuruş atiye verildi.

Hurşit Paşa'ya bir kabza kılıç, maiyetindeki vezirler ve ümeraya kürkler gönderildi.

3 Cumadelâhıra günü Ömer Viriyon Paşa'nın oğlu Hüseyin beye mirmiranlık rütbesi verildi. Daha önce kendisine mirmiranlık verilen Zoka

oğlu Mahmut Paşa'ya Elbasan sancağı verildi. Ali Paşa'nın çoluk çocuğunun mallarına ve gelirlerine devlet el koydu. Kaledeki mahzenleri açılınca dört yıl idareye yetecek yiyecek ve içecekle pek çok mühimmat ortaya çıktı.

Ele geçirilen mevcut parasından dört beş bin kese miktarı Hurşit Paşa'ya beşer yüz kere, onun maiyetindeki vezirlere altı yüz kese, Mora seraskeri Seyit Ali Paşa'ya verildi. Geri kalan otuz bin kese altın da İstanbul'a getirildi. Mücevherleri nasılsa kayboldu. Umulduğu gibi çıkmadı, parası bile zannedildiği gibi çıkmamıştı.

Aslında savaş sırasında askere çok para harcamıştı. Bundan başka Korfo'da emanet parası olduğu söylenir, ama kimin elinde olduğu bilinemedi. Bazı söylentilere göre çok sayıda gömülü parası varmış; ama yeri bilinememiş, ancak yakalanıp öldürüldüğü sırada bazı kayıplar olduğu söyleniyor ki, doğru olabilir.

Tepedelenli Ali Paşa Tepedelen âyânı Veli beyin oğludur. Babasının ölümünden sonra başkası âyân olunca, kendisi açıkta kaldı. Yol kesip dolaşır, kendisini bazı köyler halkına besletirmiş. Kurt Paşa onu çağırıp hizmetine alarak yola getirmişti. O zaman Kurt Paşa, Berat'ta otururdu. Ancak Delvine, Tırhala ve Yanya sancakları da onun elinde idi. Delvine sancağında 38 hıristiyan kaptanı vardı. Bunlar zorbalıkla halka zulüm ve baskı yaparlar, bazen hükümete bile baş eğmezlerdi. Tepedelenli onları aldatarak yakalayıp hepsini Kurt Paşaya teslim etti. Karşılığında Kurt Paşa onu mir-ülümeralıkla Yanya mutasarrıfı yapmışsa da Yanya'ya varınca Yanya âyânı Asım bey «ferman-ı âli olmadıkça onu kabul edemeyiz» diye karşı gelince, Yanya dışında yapılan muharebede Ali Paşa yenilgiye uğrayınca Kurt Paşa ona Tırhala sancağını vermişti. Bir süre sonra ferman-ı âli ile Yanya mutasarrıfı oldu. Kurt Paşa ölünce oğlu İbrahim Paşa yerine geçmişti. Ali Paşa'nın hükümetini genişletmesine engel olduğundan Ali Paşa, türlü aldatmalarla onu yakalayıp Yanya kalesinde tutukladı. Tutuklu iken de öldü. Böylece Ali Paşa'nın imaret süresi ve vilâyeti genişledi. Yanya, Yenişehir, Selânik ve Manastır sancaklarında iki yüzden fazla büyük çiftlik edindi. Büyük servet sahibi olup o bölgede bayrağını çekmiş, artık bağımsızdı. Rusya, Avusturya, Fransa ile yapılan savaşlarda değerli hizmetleri görülmüştü.

Daha önce topçu adiyle 8000 kadar muntazam asker tertiplemişken, İstanbul'da yeniçerilerin karşı koyması ve şikâyetleri üzerine bu askeri kalelere yerleştirmişti.

Halet efendi onun alışıla gelen ölçüde gönderdiği para ve hediyeleri az bularak yılda bin kese akçe istedi. Ali Paşa ise böyle vergi gibi kesilen para verme işine yanaşmadığından Halet efendi onun aleyhine ayaklandı, öldürülmesini istedi. Böylece bir Yanya gailesi çıktı. Bu da bir Yunan meselesi doğurdu.

Bazıları Tepedelenli Ali Paşa için zalim ve düşük bir adam derse de savaşlarda Osmanlı Devletine büyük hizmetleri dokunmuştur. Aslında öldürülmesi gerekirdi, ama bu daha önce yapılmalı idi. Nasılsa daha önce güçlenmesine meydan verilmiş, o da kuvvetlenmiş, düşman karşısında aşılmaz bir set olmuştu. Yalnız başına büyük bir düşmana karşı koyacak hale gelmişti. Yolu ile kullanılıp da düşmana karşı kullanılmak gerekirdi. Fakat Halet efendi istediği parayı alamayınca aleyhine düşmüştü. Üzerine büyük sayıda askerle Hurşit Paşa serasker olarak gönderildi. Hurşit Paşa masraf kapısını geniş açtı. Rumeli'yi soyduktan başka, devlet hazinesinden de çok para istedi. «Yakında Ali Paşa gailesi bir kenara kalkar tılsımlı hazineler meydana çıkar, o zaman fayda sağlanır» düşüncesiyle İstanbul'dan paralar gönderildi. Rum karışıklığı çıkınca Ali Paşa'yı affedip bu işte kullanmak gerekirdi. Kendisi bile bunu istemişti, hatta Parga'da bir köşeye çekilip yine istenirse görev yapmak üzere affını da istemişti.

«Bu karışıklık yalnız Ali Paşa'nın kışkırtmasıdır. Onun gailesi ortadan kalkarsa, Rum karışıklığı da kalkar» diye Halet efendinin yağlı balı söylediği sözler üzerine onu kuşatmada ısrar edildi. Sonunda da bilindiği gibi öldürüldü. Ama Rum karışıklığı gevşemedi, gittikçe arttı. Halet efendinin dedikleri yalana çıktı, eşkıyanın çoğalıp çıkardığı karışıklık onun fesadına yüklendi. Berberbaşı Ali ağa ile araları açıldı. Kendisinin parlak günleri kararmağa yüz tuttu.

SAKIZ OLAYI VE BAZI DENİZ OLAYLARI

Tarih-i vaka-yı Cezire-i Sakız adlı küçük tarihte bildirildiği gibi, Sakız adasında eli ayağı tutar seksen bin hıristiyan reâyâ vardı. Müslüman Türklerin sayısı bine varmazdı. Bu azınlığa bakılınca dışarıdan asker gönderilmesi istenildi. Geçen yıl Saruhan ve Sığla taraflarından 750 asker gönderilmişse de, bunlar birer birer savuşup Sakız'da ancak 150 kadarı kalmıştı. Ardından vezir Vahit Paşa Sakız muhafızı tayin edilip maiyetine bir orta topçu ve askerleriyle beraber bir humbaracı halifesi ve on bin askerle Sığla sancağı mutasarrıfı Hacı İlyas Ağa tayin edilmişti. Vahit Paşa geçen yıl sonunda delil ve tüfekçi, sekban ve başka askerden 800 kadar dairesi halkı ile Sakız'a gelmişti. Muharrem 1237 sonlarında Hacı İlyas ağa da 600 derme çatma adamla Sakız'a geldi. Sakız halkı bu askerin masraflarını karşılamakla beraber, geçmiş yıllarda yapılan savaşlarda Sakız muhafızı bulunan vezirlere verdikleri gibi Vahit Paşa'nın da mutfak masraflarını verip karşılamaya söz verdiler. İstanbul'da bulunan Sakız tüccarı Bab-ı âliye bu hususta kesin söz verdiler. Oysa İbsara ve Suluca gemilerinin çoğu hisseleri Sakızlılarındı. Malları ile, eşkiyaya yardım ediyorlar, her yana isyan ettiklerini bildirmek

için fırsat gözlemekte oldukları biliniyordu. Bu bakımdan Rumeli'den bir iki bin kadar asker gönderilmesinin bugünkü durumda gerekli olduğu Vahit Paşa tarafından Bab-ı âliye bildirilmişti.

Bâb-ı âli Sakız tüccarının sözüne kanmıştı. «Sakız reâyâsında isyan çıkmaz, onlar itaatla bağlıdır. Hariçten eşkıya taarruz eder» diye kuşkulanmak olmaz. Kaldı ki daha önce metrepolitleri ile ileri gelen tüccarından kırk elli kadarı rehin yollu kale içine alınmak tedbiri de yerine getirilmiştir. Bugün için kaleyi sağlamlaştırmak ve mühimmat işlerini yoluna koymak yeter. Muhafız Paşanın dairesi halkı ve yerli neferatı ile İlyas ağa takımiyle beraber toplam iki bin Türkün muhafaza işinde kullanılması yeterlidir, asker gönderilmesi gereği yoktur» diye sadaretten cevap yazılmıştı.

O sırada Çamlıca ve Sisam adalarında Sakız aleyhine büyük hazırlıklar yapıldığı haberi alındı. İngilizler de bu haberi onaylayarak bazı uyarılar yapılınca durum sakıncalı görülerek Aydın ve Saruhan tarafından iki bin kadar asker tertiplendi. Henüz 500 kadarı Sakız'a gelmişti, gerisi beklenirken 28 cumadelahira ve Rûmî 3 mart cuma günü Sisam adası tarafından 60 küçük, 17 büyük eşkıya tekneleri göründü. Vahit Paşa derhal kale kapılarının korunmasını sağladı. Varoştaki Türkleri kale içine aldı. Ertesi gün eşkıya gemileri Timyana köyü kıyısına yanaşıp karaya 6000 asker çıkardılar. O bölgede bulunan karakol askeriyle muharebe ederek Kamboz adlı bahçelik yanından beriye doğru yürüdüler.

Muhafız Paşa kethüdası ve Saruhan askerinin başbuğu olan Molla ağa karşı koyup savundularsa da, Sakız köyleri halkı reâyâ da âsilere katılınca eşkıya topluluğu arttı. Sakız içinde Lâtin mezhebinde (Katolik) bulunan bir iki bin Rumdan gayri reâyâ evleri üzerine bandıralar açıp eşkıya ile birleştiklerini gösterdiler. Bunun üzerine kethüda bey ve Molla ağa biraz şehit vererek kaleye çekildiler. Eşkıya ise karadan ve denizden kaleyi kuşatıp ve kaleye karşı daha hâkim tepe olan Turloti adlı manastır tepesine tabyalar kurmaya, metrisler kazmaya, topları yerleştirmeye başladılar. Kaleye bakan evlerin pencerelerinden ve camilerin minarelerinden kale burçlarındaki askere tüfek atmaya başladılar.

Kuşatmanın dördüncü ve recebin ikinci salı günü dizdar kapısından çıkarılan dört yüz kadar Osmanlı askeri baskınla eşkıya üzerine taarruza geçtiler. Kale meydanında olan dükkânları ve başkaca binaları yaktılar. Pek çok eşkıyayı öldürdükten sonra, kaleye girdiler. Türk askerinden altısı şehit, on dokuzu yaralandı. Eşkıya ise birçok ölü vermiş, ayrıca kale meydanı açılarak burçlarda ve kale duvarlarında durulabilecek genişlikte bir durum kazanılmıştı.

Ertesi ve daha ertesi günlerde ve daha sonraki iki günde yine kaleden asker çıkarıldı. Kanlı bir boğuşma oldu. Azepler kapısı yanındaki

evlerden atılan kurşunlar ile Türklerden birkaçı şehit oldu. On asker yaralandı. Buna karşılık top ve tüfek mermileri ile eşkıyanın zayiatı büyüktü. Kale önü metrisleri böylece Türklerin eline geçti. Eşkıya konak ve yiyecek ikmal yerlerinin hepsi yakıldığı için, Recebin beşinci günü Türk askeri Tophane kapısına çıkış yaptı. Taarruz ederek yağlı paçavralarla kasaphaneyi tutuşturdular, oradan bitişiğindeki ikmal yerleri ve dükkânlara yangın sıçrayınca çoğu yandı. Bu sırada birçok eşkıya da öldü.

Bu sırada Çeşme yakasında epeyce sayıda kahraman Türk yardıma hazırdı. Kalenin sağını, solunu ve ada kıyılarını baştan başa eşkıya kaplamıştı.

Liman burcundan başka yere asker çıkarma imkânı yoktu. Çünkü asker çıkarmaya eşkıya gemileri engel oluyordu. Lâkin Çeşmeli Ömer adlı reis kayığına doksan iki kahraman Türkü alıp gece eşkıya gemileri arasından geçerek gece yarısı liman burcuna geldi. Vahit Paşa tarafından bu askerin her birine hediyeler verildi. Ömer Reise de büyük ikramda bulunuldu. Her defası için biner kuruş karşılığı asker getirmesi için kendisiyle mukavele yapıldı. Gün ağarmadan Çeşme yakasına geri gönderildi.

Recebin altıncı günü top ve tüfekle muharebe devam etti. Ertesi günü eşkıya gümrük önüne dokuz çapında bir top koyup liman burcunu dövmeye başladılar ve birkaç yerinde gedikler açıldı. Recebin sekizinci günü muhafız paşanın delil başısı üç yüz kadar fedai yiğitlerle dizdar kapısından çıkıp eşkıyanın gümrük tarafında olan metrisleri üzerine taarruz edince eşkıya kaçmaya başladı. Türk askeri arkalarından takip ederek çoğunu tepelediler. Sonra topu ele geçirip çiviledilər. Güllelerin birazını denize attılar, birazını da kaleye getirdiler. Sonra eşkıya yine gümrük önüne top getirdi. Gerek oradan gerek Toloti manastırı tepesinden kaleyi dövmeye başladılar, kaleden de dışarıya top ve humbara atışları ile karşılık verildi. Birkaç gün içinde eşkıya büyük zayiata uğramıştı. Türklerden ise yalnız üç kişi şehit oldu. Recebin on beşinci gecesi saat beşte iken eşkıya gemileri Limson burcu üzerine geldiler. Top ve humbara ateşi ile geri atıldılar. Ertesi gün karaya asker dökmek üzere yine dokuz eşkıya gemisi geldi. Birden toplarla yapılan atışla ilk ağızda bu gemilerin dördü battı. Gerisi kaçtı gitti.

Recebin on yedinci günü Sakız'da oturan Fransız konsolosu kaleye girdi. Paşa ile görüştü. Sakız, eşkıyasına yardım için Sisam'dan beş bin ve İpsara ve Çamlıca'dan beşer yüz ızbandıt gelmiş ve kaleye karşı olan yerlerden başka kasaba sokaklarında yaptıkları metrislere yirmi dört top koymuşlardı. Sakız tüccarı da Moradan epeyce mühimmat getirmişlerdi. Ada üzerine batı rüzgârı estiği vakit hendek içinde çalı yakıp kale içine duman savurarak yürüyüşe ve taarruza karar verip tasarlayarak

merdiven gibi araçlar hazırladılar. Ayrıca kırk bin asker getirdiler. Osmanlı Devleti ile Fransa arasında açıklığa kavuşan dostluğa dayanarak, her ne zaman istenilirse sizinle muhassıl Ahmet beyi ve sergerde İlyas ağayı Fransa devletinin kıyıda demir atan gemileri ile Anadolu yakasına geçireceğini, eğer bugün için kaledeki mühimmatta eksiklik varsa ikmal edip verebileceğini söyledi ve «Fransa tarafından bu bakımdan görevliyim» dedi. Muhafız Vahit Paşa da «Allaha şükür, erzak, mühimmat ve askerimiz yeteri kadar var. Eşkıya taarruz edecek olursa, hiç bir şey elde edemeden başını önüne eğip geri dönecektir. Eğer başımız sıkılırsa cephaneleri ateşe verip memleketi yerle bir edip yok ettiğimizi görürsünüz» diyerek korkusuz kahramanın verebileceği cevapları vererek konsolosu geri gönderdi. Ancak barut ve yuvarlak azalmıştı. Humbaranın da bir süre azar azar atılması gerektiği görüldü.

Recebin on sekizinci ve kuşatmanın yirminci salı günü artık kasaba ve varoş üzerine top atılmaktan vaz geçildi. Yalnız eşkıyanın tabyalarının dövülmesine karar verildi. Eşkıya da ardı arkası kesilmeyen şiddetli ateşlerini sürdürüyordu.

Böylece Türklere umutsuzluk gelmişti. Recebin on dokuzuncu günü kuşatılan Türkler çok sıkılmıştı. Oysa önce Sakız'a, sonra Mora'ya erişmek üzere gönderilecek donanmanın teçhizatı sona erdiği gibi, yalı köşkünde kaptan paşaya hil'at giydirilmek merasimi kaldırıldı. Kaptan-ı derya Nasuhzade Ali Paşa Bab-ı âliye varıp veda ettikten sonra, Recebin yirmi birinci günü uygun havada İstanbul'dan demir alıp yola çıkmıştı. Bu gemilerle Sakız adasına gerekli mühimmat ve muhafız paşaya yüz bin kuruşluk harçlık gönderilmişti.

Recebin yirmi dokuzuncu günü kuşatılan Türkler çok sıkılmıştı. Tam bu sırada gün doğarken Osmanlı donanması Koyun adaları bölgesinden göründü. Kuşluk vakti kale eteğine gelip demir attı. Eşkıya gemileri de Sakız'ın arka tarafına kaçtılar. Çeşme yakasından savaşa hazır belkeyen Türkler, bunu fırsat bilerek, Sakız yakasına geçmeye başladı. Eşkıya da bu kuvvetleri kıyıya yanaştırmamak üzere fasılasız top ve tüfek ile ateş etmekten geri kalmıyordu. Ayrıca donanmadan paşa çeşmesi kıyıya yakın bulunan bir fırkateyni top ve tüfek ateşiyle şaşırtarak, ufak kayıklarla üzerine varıp içinde bulunan doksan kadar kalyoncuyu öldürdüler, fırkateyni göz göre göre kenara çekip toplarını dışarı çıkardıktan sonra yaktılar. Eşkıyanın bu saldırısı Osmanlı deniz subaylarını epeyce ürküttü. Donanmanın gelişi ve karşı yakadaki askerin geçmeye başlaması üzerine kale içindeki asker de klae kapılarını açıp hendek metrislerine çıktılar, karşıdan bir asker geçtiği gibi donanmadan da karaya sekiz yüz kadar asker çıkarıldı. Üç buçuk saat kadar donanmadan ve ka-

leden toplar ve metrislerden tüfekler atılarak muharebe olunduktan sonra Türkler üçe bölündü, bir kısmı tabakhane değirmenleri bölgesinden dolaşarak Torloti manastırı tepesine, bir kısmı Azeban kapısı karşısındaki büyük mahalle ağzına ve diğer bir kısmı Okmeydanı bölgesine taarruza geçirildi. Muharebe akşama kadar sürdü. Akşam erişince muharebeye ara verildi. O gece eşkıya yine manastırlardan ve hanelerden tüfek atışlarına devam etti.

Ertesi gün yani Recebin yirminci günü Türkler şiddetli taarruza geçince eşkıya pek büyük zayiat verdi. Top ve cephanelerini bırakıp bozgunla kaçtılar. Varoş ve mahalleler kasabaların tümü Türklerin eline geçti. Yakılan yirmi teknesinden başka, on beş kayık ve küçük büyük otuz top ve pek çok mühimmat ve eşya ele geçirildi.

O gün mutasarrıf paşa yabancı tebaa ve konsoloslara sığınan Lâtin reâyâsını askerin tecavüzünden korumak için konsoloshanelere ikişer - üçer kavas tayin etmişti. Recebin yirmi beşinci günü bu sevindirici haber İstanbul'a geldi.

Bozguna uğrayıp kaçan eşkıya yaralılarını kayıklarla Sisam adasına gönderdikten sonra, Recebin yirmi birinci günü yine kasabaya tarruza geçmek üzere birkaç yerde toplandıkları haberi alındı.

Hemen o gün Çeşme yakasından Sakız'a geçen Aydın, Saruhan ve başka gönüllü Türklerle Sakız'da bulunan asker takım takım eşkıya üzerine taarruza geçti, köylere çıkıp rastladıkları âsileri öldürdüler, birkaç köyü yakıp yıktılar. Kadın ve çocukları esir aldılar. Birkaç gün böyle yer yer muharebeler oldu. Mustaki köylerinden birkaçı amana geldi, Recebin 26'ncı günü savaşa ara verildi.

Rum isyanının çıkmasında Sakız'dan kaçmış olan Rus konsolosundan başka bütün konsoloslar muhafız Paşa'ya zaferini tebrike geldiler ve savaş sırasında patırdıya uğramadıkları için teşekkür ettiler. Amana gelen reâyâ bağışlandı, gelip silâhlarını teslim ederek, Türklere itaat edeceklerini bildirdiler. «Köyleri korunsun» diye oralara asker yollandı. Ama başka eşkıya sarp dağlara çekilmişti. Çeşme yakasındaki askerin başbuğu olan mirmirandan Alaiyeli Abdi Paşa, 8000 kadar askere başbuğ olarak şaban ayı başında eşkıya üzerine gönderildi. Abdi Paşa adanın öte yüzünde bulunan dağ köylerinden Viliso adlı büyük bir köy üzerine ılgar edince eşkıyanın birtakımı eşkıya gemilerine varmak üzere fillkalara bindiler, bir kısmı da sarp dağlara kaçtılar. Abdi Paşa bu Viliso köyünü yakıp yıktıktan sonra, Bıçkıcı köyünde toplanan eşkıyayı darmadağın ederek birçok mal ele geçirmişti.

Sakız'da Türk askerinin eline pek çok mal geçti. Bir parası olmayan zeybekler zengin oldu. Sakız'da ve donanmada ellişer kuruşa köle ve ca-

riye satıldı. Bu ganimet askere tatlı geldi. Yedi sekiz bin asker genç ganimet mal almak üzere İpsara adasını vurmak için toplandılar ve Vahit Paşa'ya müracaat ettiler. O da «Her vakit böyle istekli asker ele geçmez, bu sırada İpsara'yı da vuralım,» diye kaptan Paşa'ya bildirdi. Kaptan Paşa kendisi katılmazsa bari asker nakli için birkaç gemi vermesini rica etti ise de Kaptan Paşa: «İpsara ve Sisam adalarının asker dökülecek yerlerinde eşkıya tarafından yapılmış tahkimat olduğunu casuslarımla öğrendim. Bu gibi atılımlar ve girişim asıl görevim olan Mora işine engel olur. Donanmadan ayrılacak gemiler için durum kuşkulu bir hareket olur» diye özür diledi. Vahit Paşanın canı sıkıldı, bu arada buna benzer bazı anlaşmazlık sebepleriyle Kaptan Paşa Vahit Paşa'nın hırslı ve açgözlü olduğundan askeri disiplin altında tutamadığından söz ederek İstanbul'a yazı yazdı. Vahit Paşa da onun aleyhinde yazı yazmıştı. Nihayet hastalığını ileri sürerek istifa etti ve Anadolu'ya yakın bir yere çıkması için izin verilmesini istida etti.

Bunun üzerine istifası kabul edildi. Adı geçen Abdi Paşa Sakız muhafızı tayin olundu. Ancak Vahit Paşa daha Sakız'dan ayrılmadan Kaptan Paşa garip bir kazaya uğradı.

Donanma Sakız limanı ile Çeşme arasında demirlemişken, Ramazanın yirmi sekizinci salı günü Nemçe bandıralı birkaç ızbandut gemisi gelip donanmaya uzak mesafeye demirlemişti. Kaptanı gelip Kaptan Paşa ile görüşmüş ve yarın kalkıp gideceğini haber vermişti. Paşa gemisinde bulunan mühendislerden biri dürbün ile gemiye bakıp şekil ve tutumundan şüphelendi. Geminin yoklanmasını paşaya hatırlatırsa da Kaptan Paşa rakı tepsisini ortaya koyup denizde içki keyfi ve safa yaparken önem vermemişti. Nemçe kaptanı yarın kalkacağını söylemişken, güneş batınca kalkıp gideceği haberini salar salmaz kalkıp gitmişti. Tecrübeli ve bilgili olan kaptanlar bundan kuşkulandılar. Bu gece demir alalım, yelken üzerinde olalım, diye Kaptan Paşa'ya durumu hatırlattılar. O da «Siz kadın gibi korkak adamlarsınız, kâfir ateş olsa cürmü kadar yer yakar, haddine mi düşmüş, cesaret eylesin, onu şöyle yaparım, böyle ederim» diye Kaptanları azarlamıştı.

Bunun üzerine çoğu kaptan kuşkuda yatmıştı. Kaptan Paşa ise başka bazı subaylarla beraber sarhoş olup sızmışlardı. Gece yarısı eşkıyanın salıverdiği ateş kayığı kaptan Paşa gemisine yamanıp içinde bulunan kayığa ateş vererek kendileri sandala binip kaçmışlardı. Paşa kalyonu ateş alıp yanmaya başlamıştı. Yanındaki diğer bir kalyona yangın sıçramıştı. Başka kalyonlar da derhal palamarları baltalayıp yelken açarak selâmete çıkmışlardı. Kaptan Paşa ve başkaca görevliler uyanınca içtikleri rakı başlarına vurmuştu; ama artık yapılacak bir şey yoktu, iş işten geçmişti, kimi denize atılarak karaya çıkmış, kimi boğulmuştu. Kaptan Paşa bazı adamlarıyle bir sandala binip karaya gitmek üzere iken kalyonun

cephanesi ateş alınca başına bir seren direği düşüp kendisi ölmüş, sandalı da batmıştı. Öteki kalyon da onun gibi tutuşup cephanesi ateş alarak yanıp kül olmuştur.

Kaptan Paşa'nın kâtiplerinden ve kethüda halifelerinden Dişlek Feyzi efendi derler, bir kişi vardı. Kalyonun tutuştuğunu görünce kendi kendine sorar: «Gemide cayır cayır yanarak kebap olmak mı istersin, yoksa denizde serin serin boğulup ölmek mi istersin?» demiş ve ikinci durumu tercih ederek denize atılmış, tesadüf bu ya eline bir seren geçmiş, ona sarılıp uğraşırken bir sandalla karşılaşıp ona çıkmış, sandal pek dolu olduğundan «sen fazla geliyorsun, bizi de batıracaksın» diyerek onu denize atmışlar. Tesadüf yine eline bir seren geçmiş, çalışıp çabalayarak sabaha karşı kıyıda selâmete çıkmış. Bu adam uzun süre yaşamıştır. Bu olayı da bazı toplantılarda anlatırdı. Kendisinden duyulduğu gibi sizlere ulaştırıyoruz.

Bu acıklı olay bütün donanma halkında hayret uyandırmıştı. Vahit Paşa padişah tarafından Kaptan Paşa tayin edilene kadar Kapudane-i hümayun kaptanı Muhtar beyi vezareti gereği kaptan Paşa vekâletine tayin edildiğine dair buyrultu yazdı ve samura işlenmiş bir kontoş hil'at gönderdi. Kapudane bey gemisinde başka kaptanlarla toplandı. Buyrultu okundu ve kürk de Muhtar beye giydirildi. Hepsi onun emirlerine itaat edeceklerine söz verdiklerine dair tutulan mahzar Vahit Paşa'ya takdim edildi. Sonra Kaptan Paşa'nın ölüsü bulundu, Sakız'da gömüldü.

Bu acı olayın haberi İstanbul'a gelince donanma kara askeri seraskeri olan ve bir miktar gemi ile Balyabadrada bulunan Kara Mehmet Paşa, Kapudan-ı derya nasbolundu ve kapudane Muhtar bey de kaptan Paşa kaymakamı tayin edildi. Mısır ve Garp ocakları taraflarından gelecek gemileri ve Girit'te bulunan beylik gemileri de beraber alarak Badra'ya varması ve Kaptan Paşa'yı donanmaya almasını bildirdiler. Kaptan Paşa'nın serasker Hurşit Paşa ile haberleşip denizden Mora işlerinin düzeltilmesine gayret etmesi için evâmir-i âliyye de gönderildi.

Sonra Vahit Paşa şevval ayı sonunda görevinden ayrılarak Anadolu yakasına geçti. Urla kasabası dışında çadır kurarak dinlendi ve padişahın fermanını bekledi. Açık bir mansap olmadığı için vezirliği kaldırılarak Alanya'da oturması için emir verildi.

DEĞİŞİK OLAYLAR

Rum tercümanlara devletin güveni sarsılmıştı. Daha önce her ne kadar İstavraki Bey eldekilerin iyisi ve güvenilecek olanı sayılarak divan-ı hümayun tercümanı nasbolundu ise de artık Rumlardan tercüman kullanılmaması kararlaştırıldığından ve Rumlar da her gün bir yerde is-

yan ettiğinden Recep ayı sonunda büyük oğlu ile beraber Bolu'ya sürgün edildi. Yerine Mühendishane hocalarından yabancı dil bilen Yahya efendi divan-ı hümayun tercümanı tayin edildi.

Birkaç ay geçince İstavraki bey Bolu'ya birkaç mil mesafede Ilıca'ya gider. Akşam olup da ay ışığında geridönerken, Bolu'ya yakın yerdeki akar çay civarındaki ağaçlıklarda kimliği bilinmeyen üç kişi önlerine çıkıp dizgininden tutarak bıçakla onu öldürdükleri sırada, oğlu dolu dizgin kaçar. Olanı biteni mütesellime haber verir. Katilleri aranmışsa da bulunamamıştır. Ele geçiremediklerini Bolu naibi ile mütesellimi İstanbul'a arzedip bildirdiler.

Esat efendi durumu böyle anlattıktan sonra «İstavraki'nin katlinde Halet efendinin parmağı olduğu aklı başında herkesin açıkça bileceği şeydir» diyor. Aslında durum Esat efendinin dediği gibidir. İstavraki'nin büyük oğlunun kendi ağzından duydum. Nikola uzun süre yaaşmış, «Lefofet bey» diye anılmıştır. Babasıyle birlikte Bolu'ya vardıklarında kendilerini korumakla görevli Bölükbaşı daima yerleştikleri konakta bulunur, orada yer içermiş. Ramazan gelince onun için ayrıca iftarlık ve sahur yemeği çıkarmış, sonra onun yerine başkası tayin edilmiş. Bölükbaşı bir gün yüzünden belli olan bir üzüntü ile görüşmek üzere İstavraki'nin yanına gelir. «Ben biraz karışık rüyalar gördüm, korkarım devlet ricali sana kıyar. Ben seninle oğlun için birer at hazırlayayım, sizi gece vakti deniz kıyısına indireyim, bir gemiye bindirip Rusya'ya kaçırayım» der. İstavraki bey: «Ben devletime hiyanet etmedim ki; korkayım. Devletime güvenim var.» diye cevap verir. Sonra oğlunun yanına gelip babasına söylediği sözleri ona da anlatır. «Kandıramadım sen onu inandır. Ben sizin ekmeğinizi yedim, iyiliğinizi gördüm. Amacım ancak size yardım etmek.» der. O da babasına bölükbaşının dediklerini anlatır. İstavraki de oğluna aynı cevabı verir. Bunun üzerine Bölükbaşı büyük bir üzüntü içinde geri döner. Meğer Halet efendi İstavraki efendiyi öldürtmeyi kurmuş. Ancak hat-tı hümayun olmadığından açıkça idam olacak değildi. Bunun üzerine gizli olarak Bolu mütesellimine talimat göndermiş. O da Bölükbaşıya işi açıklayarak yerine getirilmesi işini bölükbaşı üzerine bırakmış. Bölükbaşı: «Ben o adamın ekmeğini yedim, Ramazanda özel olarak benim için iftar sofrası kurdu, sahur yemeği çıkardı. Ben onu öldüremem ve başkası öldürecek olsa insanlık görevimi yapar, savunur ve onları korurum.» deyince mütesellim: «Çare yok. Halet efendinin emri yerine getirilmeden olmaz. Artık seni onun yanından alalım da yerine başkasını tayin edelim» der. Ve bu sırrı kimseye açmaması için de yemin ettirir. O da durumu, İstavraki'ye haber verememiş, ancak insanlık görevi diye İstavraki ve oğluna sizi Rusya'ya kaçırayım demişti. İstavraki bey kaçmaya cesaret edemeyince kazaya uğradı, yolunda idam edildi. Lefofet bey daha o vakit durumu öğrenmiş, kendisi de babası gi-

bi bir felâkete uğratılır korkusu ile asla ses çıkaramamış ve babasını haydutların öldürdüğünden söz etmek zorunda kalmıştı. O bölükbaşının insanlığını söyler ve her yıl evine birer miktar hediyelik gönderdiğini anlatırdı. Biz yine konuya gelelim. Eflâk ve Buğdan voyvodalıkları Fenerli beyzadelere verilirken, Rum karışıklığı ve isyanları çıkınca onların bu görev yolları kapandı ve yerli boyarlara voyvodalık yolu açıldı. Yukarıda anlatıldığı gibi Rus elçisi İstergonof elçiliği bırakıp gitmiş, bu yüzden de iki devletin arasına soğukluk girmişti. Bu bakımdan Ruslarla dostça haberleşilerek verilen kararla Baş Boyarlardan olup daha önce Silistre Valisi ve Tuna seraskeri Mehmet Selim Paşa, eliyle İstanbul'a getirildi. Beylerbeyi'ndeki Yusuf Paşa yalısında oturtulan Kigori Kiga Eflâk'a ve Burgan Sandel İstorza Buğdan'a şevval ayı başında voyvoda nasbolundu. İstanbul'da hil'at ve kuka giydirilmek merasimi kaldırılarak yalnız sadr-ı azam huzurunda kahve ikramiyle yetinildi. Hil'at ve kukaları Selim Paşa tarafından giydirilmek üzere devletçe gönderilmesi gelenek olan Hademe-i Divan ile Selim Paşa'ya gönderildi. Bu sırada Yergöğü muhafızı Hakkı Paşa'ya da vezirlik vâlâ rütbesi verildi.

Şevvalin on altıncı gecesi saat üçte Sultan Ahmet adlı şehzade dünyaya geldi. Yirmi yedinci günü Sultan Selim Hanın kız kardeşi Hatice dâr-ı bekaya göç etti.

Bir süredir iyi ve kötü giyim kuşamda herkes sefahata düşmüştü. Bundan sonra vezirler ile, ulemaya özel bol yenli kakım kürklere imtiyaz tanınmak üzere kimse kakım ve elma kürk giyemiyecek. Hint şalı kuşanmayacaktı. Ancak Bağdat ve Selânik poşileri ve Trablus kuşağı kullanılabilecekti.

Mineli çubuk takımı kullanmak da yasak edilmişti. Zilhicce ortasında da Silâhlarda, divitlerde ve kadın ziyneti altından başka şeylerde gümüş ve altın kullanılması yasaklandı. Gümüş ve altın işlenmiş ne kadar evani, eyer, busat ve biniş varsa herkes darphaneye götürerek gümüşün dirhemi otuz iki paraya, altının dirhemi on altı kuruşa karşılık bedellerini alacakları emredildi. Buna dair taşralara da evamir-i âliyye gönderildi.

Zilhiccenin altıncı gecesi saat üç sıralarında Halep, Kilis, Antakya bölgesinde çok şiddetli bir zelzele olmuş, pek çok bina yıkılmış, çok sayıda insan öldüğü haberi alınmıştı. Herkesi sonsuz bir üzüntü kapladı.

MORA OLAYLARI

Şevvalin dördüncü günü her zaman olduğu gibi yıllık tayinlerde otuz eyalet ve kırk dokuz vilâyette bulunan görevliler vezirler ve mirmiranlar hep bulundukları görevlerde bırakılmışken, Yanya cephesi seraskeri Hurşit Paşa Mora seraskeri ve valisi bulunan Seyit Ali Paşa aleyhinde bulunarak onun kötü davranışından söz ederek yerine Ali Paşa'nın mai-

yetinde bulunan Dramalı Mahmut Paşa'nın tayinini ileri sürmüş ve bildirmişti. Şevvalin altıncı günü Seyit Ali Paşa görevinden alındı, yerine Mahmut Paşa tayin edildi.

Fakat Hurşit Paşa'nın o bölgedeki istek ve şikâyeti hemen yerine getiriliyordu. Hele Tepedelenli'nin öldürülmesinden sonra çok tutuluyor ve sözü her yerde geçiyordu. Mora ordusunun düzene konulması, sevk ve idaresi ona verilmişti. Bu bakımdan Mahmut Paşa Mora ordusu seraskeri olduğu halde, Hurşit Paşa'nın maiyetinde görevli sayılıyordu. Bunun üzerine Hurşit Paşa Ezdin'e gider ve Ezdin ovasında ve iki saat ilerisinde akan Almanya nehri yanında çadır kurup birkaç gün kalır. Mahmut Paşa'ya gerekli talimatı verir ve maiyetine Edip Ahmet Paşa, Ağriboz Muhafızı Çarhacı Ali Paşa ve Ezdin'de bulunan mirmiran paşalarla Tavaslı Osman ağayı ve Rumeli âyânından Köprülü âyânı Emin, Kostendil âyânı Çelebi ağaları ve Palanga âyânı Numan, Petriç âyânı Destan beyleri ve daha çok âyânları kazaları askerleriyle beraber tayin etti. Zekeriya Debre adlı sergerde maiyetinde üç dört bin kadar süvari ve piyade Arnavut askeri yazıldı. Bütün askerler ve bağlı birlikler sayılarak Almanya köprüsünden geçildi.

Eski serasker Seyit Ali Paşa ile görüştüğü zaman ona «Ya Ezdin'de kalırsın, yahut Mahmut Paşa maiyetinde ileri gidersin. Bu ikisinden hangisini istersen onu sen bilirsin» diyerek selâmetin ileri gitmekte olduğunu da açıkça belirterek, Ali Paşa'yı daha önce emri altındaki Mahmut Paşa'nın emrine verdi. O da buna uyarak ileri harekâta geçti. Ancak maiyetindeki Arnavut askerlerinin güzeşte ulûfelerini Hurşit Paşa ödedi. Sağlamını ve çürüğünü ayırıp işe yarayanlarını Zekeriya Debre maiyetine vererek, onları da sayarak köprüden geçirdi.

Ali Paşa da öteden beri delil ve tüfekçi başıları emrinde olan bin kadar süavri ve dairesi halkı ile köprüden geçerek orduya katıldı. Böylece sayılan asker ve daireler halkı çadır mehteri ve yüklemeyi yapan mekkârecilerin topyekûn tutarı yirmi beş bini bulmazken, Hurşit Paşa hizmetkârlar hariç, kırk bin askerin harekâta katıldığını Bab-ı âliye bildirmişti. O kadar ulûfe istiyordu. Oysa ulûfe adiyle göndereceği akça ancak Zekeriya Debre maiyetinde olan 7.000 kadar Arnavut askerinin ulûfelerinden ibaretti. Ama onun yardımcısı Kapu kethüdasından, Halet Efendi oldukça kim hesap sorabilirdi?

Sözde nüzül emini olan Kara Osmanoğlu Yakup ağa yanında para olmadığını görevini yapamadığını Mahmut Paşa'ya arzedip bildirmekten geri durmuyordu. İkisi de Büyük seraskerin kibir ve büyüklük taslamasından, kötülük yapmasından ve şiddetinden korkarak, ordunun zorunlu olarak yerine getirilmesi gereken ihtiyaçlarını bildirememişler, öylece vedalaşıp köprüden geçerek kurdukları çadırlı ordugâha geçmişler. Hurşit

Paşa, Sivas Valisi Süleyman Paşa'yı tutuyordu. Onu Ezdin muhafazasına bırakıp kendisi Yenişehir'e geri döndü.

Ordu seraskeri ise bir gün, bir gece Almanya bölgesinde kaldı. Herkes birer ikişer günlük yem ve yiyecek tedarik ederek, oradan salkım saçak ileri hareket ederek Fondona boğazının beri tarafındaki ovada geceledi. Temmuzun ilk günleri idi. Güneşin etkisi ile bazı asker hastalandı. Ancak orduda bir hekim yoktu. Hastaları taşıyacak mekkâre bile yoktu. Ertesi gün hastaların çoğunu yol üzerinde bırakıp gün ağarmadan harekete geçildi. Fondona boğazından geçilerek Livadiye ovasına çıkıldı, daha ertesi gün de İstefe'ye varıldı. Daha önce Köse Mehmet Paşa'nın buralara gelişinde Livadiye ve İstefe kasabaları ve civarlarındaki köyler hep yakılmıştı. Nereye bakılsa dirlik düzenlikten belirti yoktu. Çünkü onlar ordu geçtikten sonra çekilme yollarını kesmek üzere ormanlara çekilmişlerdi.

Ordu bir gece İstefe'de kaldı. Ertesi gün Çarhacı Ali Paşa ordudan ayrılıp beş altı yüz adamı ile korumakla görevli olduğu Ağriboz'a gitti. Ordu da Mora boğazının on saat uzağında bulunan ilk konak yeri Kundra adlı köye gitti. Orada zahire kuyuları keşfedildi. Bir miktar yulaf ve mısır bulundu. Yulaf hayvanlara verildi. Mısır da kaynatılıp onunla ordu halkı beslendi. Fakat burada yalnız iki su kuyusu vardı, bunlarla ordunun suyunu sağlamak pek güçtü. Asker sabaha karşı su almak için birbirleriyle kavga ettiler. Burada da birkaç asker hastalanmıştı. Feryatlarına bakılmadan düşmana kurban olarak orada bırakılıp sabahleyin yola çıkıldı. Yine on saat uzakta olan Mağra adlı boğaz köyüne gelindi. Yollar sarp ve güneş yakıcı idi. Bir yerde su olmadığından üç yüz kadar asker susuzluktan bitkin yollarda düşüp kaldı. Hayvanlardan da epeyce ölen oldu. Topçeken beygirlerin birazı durmakla başları kesilip yol üzerinde bırakıldı. Büyük zorluk içinde Mağra'ya varıldı. Burada da tek bir su kuyusu vardı. Daha çok su sıkıntısı çekildi. Ertesi sabah burada da otuz kadar hasta bırakıldı. On saat ileride Havuzlar adlı köye varılıncaya kadar yolda gerek insanca, gerek hayvanca epeyce ölen oldu. Sonunda Havuzlar köyüne gelindi. Burada su boldu. Tecrübesiz asker kendini ve hayvanlarını birdenbire suya vererek bu yüzden ve su bolluğundan bazı ölüm olayları oldu.

Ertesi günü altı saat uzakta deniz kıyısında bulunan Gördos kasabasına gidildi. Bu yolun dört saatlik yeri sarptı. Topların nakli ve geçirilmesi çok güç oldu. Her gün vezirlerden biri nöbetle topların üzerine görevli idi. O gün Edip Paşa'nın nöbeti idi. Edip Paşa topların geçirilmesi ve taşınması işini görüp gözete dursun ordu ileri hareket ederek Gördos'a vardı. Gördos kasabası henüz yakılmış, pekaz ev kalmıştı. Fakat burada çok yiyecek ve zahire bulundu. Kıyıya bir saat uzaktaki yüksek dağlarda bulunan Gördos kalesine varılınca da kimse görülmedi. Fakat ma-

ğara içinde Gördos'un eski hanedanından Kâmil bey henüz şehit edilmiş, kanı akıyordu. Annesi, karısı ve iki çocuğunun ağlaştıkları görüldü. Meğer yukarıda anlatıldığı gibi Tripoliçe'yi eşkıya işgal ettiği vakit, aldığı esirlerden Kâmil beyi buraya getirmişler. Zengin diye bilindiği ve anıldığı için malının yerini söylesin, diye sıkıştırılıp günler geçerken, ordunun o bölgeye hareketi günü eşkıya gelip onu şehit etmiş.

Kaleye biraz muhafız asker bırakılarak kasabaya inildi. Toplardan beşinin boğazda kaldığı haberi alındı. Beş büyük obüs topları boğazı söktürmeyip yanlarında asker de kalmadığı için eşkıya tüfek atmağa başlayınca topçular kayışları keserek kaçmışlardı. Bu haber alınınca daha muharebe yapılmadan beş topun bırakılması pek çirkin bir durum olduğundan Mahmut Paşa'nın kan başına sıçradı. Hemen topların getirilmesi için bir miktar süvari gönderdi. Süvariler topların bırakıldığı yere yaklaştıkları zaman eşkıyanın kalabalıkla topları ormana doğru çektiklerini görürdüler. Ormandan da üzerlerine kurşun atıldığı için yaklaşmaya cesaret edemeyerek elleri boş Gördos'a dönüp durumu anlattılar.

Serasker Mahmut Paşa bunun üzerine Edip Paşayı azarlayınca, o da karşılık verir, böylece aralarına soğukluk girer. Topların düşman eline geçmesi üzüntü yarattıktan başka bu olay ordunun arkası kesildiğine delâlet etmekle telâş ve kuşku yarattı.

Ordu halkının gözleri arkada idi. Ancak çıkar yol yoktu. Çaresiz, itaat ediyorlardı.

Serezli Yusuf Paşa, Balya, Badra, Mora, Rumeli Kastelleri, İnebahtı kalelerini muhafaza ile görevli idi. Maiyetinde bulunan savaş gemileri ile eşkıya gemilerinin körfeze girmesine engel oluyordu. Böylece körfezde güvenlik sağlanmıştı. Hurşit Paşa ise orduya yardım etsin diye Yusuf Paşa'ya emir vermişti. Yusuf Paşa bir beylik korota binip ordunun bulunduğu Gördos'a geldi. O da gelip karaya çıktı, vezirlerle görüştü. Mahmut Paşa ondan zahire isteyince, frenk tüccarından satın alınmış çeşitli zahire varsa da ayağımıza getirilmesi yirmi gün sürer, diye cevap verir. Mahmut Paşa kendisine zorluk çıkardı, sanarak gücenir. Aslında Yusuf Paşa seraskerlik umut ve amacında iken babasının adamlarından sayılan Mahmut Paşa'nın seraskerliği ona ağır gelmişti. Pek de candan ve gönülden onun için kolaylık göstermek istemezdi. Bunun üzerine bu görüşmeden bir fayda sağlanamadı. Şehit Yusuf Kâmil beyin annesini, karısını ve çocuklarını yanına alıp geri döndü. Ancak donanma ile kısa zamanda zahire ve top göndermesi için kendisine yazılı emir verildi. Bu emri Yusuf Paşa Preveze yolu ile Hurşit Paşa'ya ulaşturacaktı, üç gün Gördos'ta kalındı. Eski kasapbaşı Hasan Paşa Gördos muhafazasına bırakıldı. Altı saat uzaktaki Anaboli'ye gidildi ve Berbat boğazı adlı geçilmesi çok güç bir yerden geçilerek Anaboli'ye varıldı.

Eski Anaboli muhafızı Edirneli Salim Paşa ile halk sevinerek kar-

şılamaya çıktılar. Meğer eşkıya birkaç aydır Anaboli'yi dört bir yönünden kuşatıp sıkıştırmış, halk yiyecek sıkıntısından kaleyi teslim etmek üzere eşkıya ile mukavele yapar. Her iki aman kuralları yazılı senetleri ve rehinleri değiştirip kaleyi teslim etmek üzere iken ordunun gelişi üzerine eşkıya savuşur gider. Kalede ancak birkaç günlük zahire vardır. Gerçekte orduda da zahire yoktu. Anaboli'nin sekiz saat uzağında koyunları, zahiresi ve yiyeceği bol bir ovası vardı. Asker çapula koyuldu. Her şey bol bulunur oldu. Anaboli muhafızı Namık Paşa da kaleye girip görevine başladı.

Fakat Anaboli'ye iki saat ötede olan Arhos palangası eşkıya elinde idi. Ordu ile oraya varıldı. Arhos kasabasında epeyce yiyecek ve başka şeyler ele geçirildi. Kalesi yüksek bir yerde idi. Taarruz edilemedi. Ancak kuşatıldı. Üçüncü günü eşkıyanın yedi sekiz bin kadar yardımcısı geldiyse de süvari karşıladı. Çekilmeye mecbur kaldılar, kale de ele geçirildi. Bundan sonra ne yolda hareket edileceğini görüşmek üzere meşveret meclisi kuruldu. Anaboli muhafızı Namık Paşa bile meclise çağırıldı.

Serasker Mahmut Paşa Anaboli'ye on iki saat uzakta Tripoliçe'ye varıp orasını da ele geçirmek niyetinde olduğunu anlatınca eski serasker Ali Paşa mağdur ve mahzun olduğu için ağzını açmadı. Edip Paşa kâtiplikten yetiştiği için savaştan anlamadıktan başka, Halet efendiye bir iki doğru söz söylemekle bu belâya girmiş, kurtuluş çaresini düşünmekte idi. Topları boğazda kaptırması meselesinden dolayı serasker Paşa ile araları açıktı. Bu soğukluk yüzünden o da söze karışmak istemedi. Ama Namık Paşa ile Rumeli âyânları ve başkaca ağalar şöyle söze giriştiler:

«Donanma gelmedi, Anaboli kalesi gibi büyük ve sağlam bir kalenin yiyecek ve zahiresi yok. Bu durumda bırakılıp gidilebilir mi? Tripoliçe'ye giderken altı yedi saatlik geçilmesi zor bir boğazdan geçilir. Bozguna uğranırsa ağzımızın tadını kaçırırız. Oysa harekâta geçtiğimiz gün ordunun mevcudu yirmi beş bine varmazdı. Bunun bir miktarı Çarhacı Ali Paşa ile Ağriboz'a gitti. Bir miktarı Hasan Paşa ile Gördos'ta bırakıldı. Birçoğu da Namık Paşa ile Anaboli kalesindedir. Beş altı yüz neferimiz hasta oldu, öldü. Yollarda kaldı. Orduda bugün mevcut olan 16 bin kadar askerden savaşa yarayan on bin kişidir. Anabolu kale ve kıyısı bırakılıp da bu kuvvet ile Tripoliçe'ye gitmek doğru olmaz. Diyelim ki, gittik. İşgale uğramış kaleden ve boş, harap toprakların ele geçirilmesinde ne fayda var?

Oysa Anaboli'ye donanmanın gelip yardımı umuluyor. Donanma Tripoliçe'ye yardım yapamaz. Diyelim ki, Anaboli ile Tripoliçe arasındaki boğazlarda asker tutulsun, bu defa geri kalan askerle Tripoliçe ele geçmez, geçse de muhafaza edilemez ve oradan bir tarafa gidilemez. Eşkıyanın Tripoliçe ovasının zahiresini dağlara taşıyıp yakarak yok edeceği-

ni de düşünmek gerek. Anaboli'de kalacak, asker ancak kaleyi muhafaza edebilir. Eşkıya Anaboli ovasındaki zahireyi bile ele geçirebilir. Bu duruma bakılınca ileri gidilmesi sakıncalı ve tehlikelidir. Bizce burada kalıp beklemek doğru olur. Donanma gelsin asker, akça, mühimmat getirsin. Yusuf Paşa da Balya Badra'da kendisine çeki düzen versin, sonra Gaston ve Muton bölgesine doğru harekâta geçsin, ikinci ordu olarak Hurşit Paşa'nın sevkini vadettiği asker gelir. Geride kalan derbentleri tutarsa ancak o durumda ileri harekâta geçilir ve iş görülür. Bugün için Hasan Paşa Gördos'ta, aramızdaki boğazlar elde değil, onunla haberleşmemiz kesilmiştir» dediler ise de Mahmut Paşa Tripoliçe'ye gidilmesi fikrinde ısrar etti, başkaları da ona karşı gelmekte dayatınca kızıp görüşmelere ara verildi. Oysa bir iki gün önce Zekeriya Debre tayinat bedeli olarak nüzül emini Yakup ağadan on altı bin kuruşu baskı yaparak istemişti. Yakup ağa da bütün eşyasını ortaya dökûp bu parayı vermeye gücü yetmeyeceğini anlatmıştı. Bu parayı borç olarak Mahmut Paşa'dan isteyince o da parası olmadığına yemin etti. Zekeriya Debre de kızarak bundan sonra itaat etmeyeceğini, yollar açık olsa geri döneceğini açıkça söyledi O gece Edip Paşa ve âyân ağalar ile Zekeriya Debre gizli bir görüşme yaptılar. Gördos'a geri dönmeye karar vermişler ve hemen çadır ve çergelerini bırakıp askerleri ve kendi adamlariyle beraber kalkıp gitmişlerdi. Seraskerin bundan aslâ haberi yoktu. Sabah olunca ne görsün? Kendisi ile Seyit Ali Paşa'nın beş altı bin askerinden başka daireleri halkı kalmıştı. Ali Paşa ile birleşip hayret içinde birbirlerinin yüzüne bakarken gece kaçanlardan birkaç yüzü perişan halde geri geldiler. İçlerinden birkaçı çağırılıp sorulunca: «Gece yarısından sonra subaylar gün ağarırken Gördos'a geri dönüleceğini ve kimseye haber vermeden hazırlanmalarını tenbih etmişler. Gün ağarmadan kalkıldı. Berbat boğazına gidildi. Ova geçildi. Boğaza varıldığında ortalık aydınlıktı. Eşkıya ormandan tüfek atmağa başladı. Biraz sakatlık oldu. Herkes ne yapacağını şaşırdı. Yedek ve eşyalarını bırakıp ileri can atmak üzere süratle hareket ettiler. Biz geride idik, geri dönmeyi tercih ettik, ileri gidenlerin ne durumda olduğunu bilmeyiz. Atılan tüfeklerin çokluğuna bakılırsa eşkıyanın kalabalık olduğu anlaşılıyor. Ama piyadelerden öncü ve keşif kolları çıkarılarak gidilse fenalık olmazdı. Ama emniyet tertibatı alınmadan hareket edilince bu perişan durum ortaya çıktı.

Mahmut Paşa kendi başına buyruk olmaktan ve yaptığı işten ötürü acınarak Seyit Ali Paşa ile görüştü. Bu kadar kuvvetle bu durumda Arhos'ta kalmanın uygun olmayacağına ve Anaboli eteklerine gidip ne yapılabileceğine orada görüşüp düşünmek üzere karar verdiler. Hemen oradan hareket ederek Anaboli yanına geldiler. Gece kaçanların durumu ordu halkına korku vermişti. Bundan ötürü telâş içinde çadır ve çergelerle birçok eşya Arhos'ta bırakıldı.

Mahmut Paşa, Ali Paşa, Namık Paşalarla birlikte durumu görüşüp tartıştılar. Tripoliçe'ye gitmekten vaz geçildi. Anaboli'de kalmaya karar verildi. Gidenlerin geri dönmesi için mektup yazılsa kim götürecekti. Bu işin en sağlam yolu hemen topluca Gördos'a bir kayık bularak Yusuf Paşa'ya gitmek ve onun aracılığı ile Hurşit Paşa'ya durumu bildirmekti. Balya, Badra'da bulunan Kaptan-ı derya Kara Mehmet Paşa'yı almak üzere Donanma Badra'ya gelmişse çabuk hareket edilerek Anaboli'ye acele zahire yetiştirilmesini kendisine bildirelim. Edip Paşa takımını da çağırıp yola getirelim, sonra yine buraya gelelim, dediler. Namık Paşa bu planı uygun görmedi ve razı olmadı, hemen ağlamaya başladı. Hepsi bu felâketlere sebep olan Hurşit Paşa'ya söğüp saydılar. Ordu Anaboli'de kalacak olursa hepsi açlıktan öleceklerdi. Bu düşünce ile Namık Paşa da sonunda Gördos'a dönmeye razı oldu. Ancak Gördos'a varıldıktan sonra bu işler unutulmayacak vaat olunduğu gibi yine Anaboli'ye gelinmesi şartını ileri sürdü. Mahmut Paşa da mukaddesatı üzerine yemin ederek sözüne güvenebileceklerini söyledi.

Bir de ovadan toplanıp getirilebilecek olan zahirenin taşınması için asker yardımını rica etti. Bu yolda askere gerekli emirler derhal verildi. Hemen ertesi günü halk ve asker ovaya yayılıp birkaç saatlik yerlere kadar gidilerek buldukları zahire ve hayvanatı kaleye getirdiler. Bu suretle kale halkına kırk elli gün yetecek kadar yiyecek sağlandı. Muhafız Paşa «kalabalık olmasın» diye askerinin çoğunu serasker Paşa maiyetine verdi. Ertesi gün Anaboli yanından kalkıp güya piyade keşif kolları çıkarılarak yürüyüş tertibi ile hareket olunacak iken Berbat boğazına varılınca eşkıyanın tüfek ateşinden herkes korkuya kapıldı. Tertip şaştı. herkes başının kaygısına düştü, yedekleri ve seyishaneleri bırakıp birbirleriyle yarış edercesine ileri koştular. Ordu Paşa dökümtüsü durumunda güç durumda Gördos'a varabildi. Serasker Paşa ile Ali Paşaya yangından kurtulmuş birer ev bulundu. Ertesi gün Anaboli işi görüşülmek üzere vezirler, kumandanlar ve ağalar toplantıya çağırıldı. Edip Paşa ile âyânlardan bazıları gelmek istemedilerse de Mahmut Paşa ile Ali Paşa kasapbaşı Hasan Paşa'nın evinde toplanıldı. Durum açıklandı. Bu perişan durumda Anaboli'ye geri dönülemez; fakat Hurşit Paşa'ya ve Badra'da bulunan kaptan Paşaya durumu anlatalım ve Yusuf Paşa'dan zahire isteyelim denildi. Bu yolda yazılan yazı zahire satmak üzere Gördos iskelesine gelmiş olan bir Avusturya gemisiyle Yusuf Paşa'ya gönderildi.

Yusuf Paşa'dan ve Kaptan Paşa'dan alınan yazılı cevaplarda: «Donanmanın geldiğinden, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından hediye olarak üç gemi zahire geleceğinden, bunlardan birisinin orduya gönderilmek üzere olduğu yazılıydı. Bunun üzerine donanma ile Anaboli'ye zahire yetiştirilmesi yolunda bir mazbata yazıldı ve ileri gelenlerce mühür-

lenerek Kaptan Paşa'ya gönderildi. Ardından Mısır gemisi geldi, vezirlere ve mirmiranlara iki ay yetecek kadar yağ, pirinç, bakla, şeker, kahve buğday, askere ise yağ ve buğday dağıtıldı. Mehmet Ali Paşaya da bir teşekkür yazısı yazılıp ileri gelen herkes mühürledi. Kendisine verilmek üzere Yusuf Paşa'ya gönderildi.

Bundan sonra alış veriş için Gördos iskelesine Nemçe gemileri gelip gitmeye başladı. Her şey boldu. Asker çapula gidip ara sıra esir ve hayvan sürüp getiriyorlardı. Et bile satılmağa başlandı. Kırk elli günden beri ordu halkı et yemediği için zayıf düşmüştü. Bu defa et yemeğe de başladılar. Gerçekte para bakımından ordu sıkıntı içinde idi. Hurşit Paşa ile beraber vezirler maiyetindeki askerlerin ulûfeleri de altın olarak gönderilince askere dağıtıldı. Ancak bu paranın iskontosu epeyce yüksek olduğu için vezirlerin kapıları halkına ancak cep harçlığı olmuştu.

1238 YILI OLAYLARI

Sakız muhafızı mirmiran Abdi Paşa iyi hizmet görüp başarılı olamadığı için görevinden alındı. Yerine Sakız muhafızı Rodos mutasarrıfı umera-yı derya Yusuf bey verildi. Birkaç gün geçtikten sonra da kendisine mirmiranlık rütbesi ile Karasi sancağı verildi.

Geçen yıl cumadelûlânın altıncı pazar günü doğan şehzade Sultan Mehmet bu muharremin altıncı pazar günü öbür dünyaya göçtü.

Bu sırada adli altının 12 ve yarısı 6 kuruşa dörtte biri yüz paraya, İstanbul altını 8, Mısır altını 7, fındık altını 11 kuruşa, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp altınları 12'şer kuruşa, Rumî yani yirmi beşik altını 25, yarısı 12,5 kuruşa dörtte biri 6 kuruş 12 paraya, fındığın dörtte biri üç kuruşa İstanbul'un dörtte biri 2,5 kuruşa, yaldız altını 15 kuruş 10 paraya, Macar altını 15 kuruşa, Macar cinsinden Kramis altını 14 kuruş 30 paraya, Cihadiye 5 kuruşa, atik ve cedit yüzlük 2,5 kuruşa, ikilik 2 kuruşa, Dane kuruş 40 paraya ve dörtte biri 10 paraya, avarız cinsinden başka üç türlü Riyal 6.5 kuruşa ve avarız 6 kuruşa düzenlenip bu belirli fiyatlardan fazlasına alıp satanların ceza göreceğine dair bu sırada her tarafa evamir-i âliye gönderildi. Adlî altını yeni kesilmişti. Sözü geçen fiyatlar üzerine diğer meskûkâtla değiştirilse darphaneye epeyce gelir sağlayacaktı. Lâkin böyle narh ve fiyat işlerinin zorla emirle yürümeyeceği benzerleri olaylarla bilinen şeydi. Yeniçeri ağası İsmail ağa rezilleri yola getiremediğinden 22 muharrem günü görevinden alındı. Yerine kul kethüdası Hasan ağa geçirildi.

Herkes bilir ya yeniçeriler Bektaşi tarikatına katılırlar. Aralarına Bektaşi kılığında birçok mezhepsizler girip söze karışırdı. Daha önce Acem Rafizilerinden Haydar Baba adında kalleşin biri yeniçerilerin içine girip Sultan Selim ve Alemdar olaylarında bulunmuş, sonra da savu-

şup İran'a gitmişti. Bu sırada yine İstanbul'a gelip melânet hasırını 99. kışlaya serip şeytanlığa başlamıştı. Araştırılınca sınır dışı edilmesine karar verildi. Kışladan dışarı birkaç usta ile ihtiyatla çıkarılması tasarlandı. Açıkça ele geçirilip yakalanması zor olduğu için bu işin yerine getirilmesi yeniçeri ağası Hasan ağaya verildi. O da gizli işleriyle ilgili bazı kişilerle konuşarak bir yolunu bulup onu çardaktan Üsküdar'a geçirip yola koydular. Kalbi sıkışarak Bolu'ya gelince eceli ile öldü.

Oysa İstanbul'dan kovulduğu gün birkaç usta yeniçeri ağasına gelip geri istediler. Bab-ı âliye söylettiler. Sadr-ı âzam da padişah yerine getirdiği işe yeniçeri kulların kulluk görevi gereği karışmaları yakışmaz diye cevap verildi. Bu cevapla yetinmeyip durumu şeyhülislâma götürdüler. «Padişah bir kimsenin memleket yararına sürgün edilmesine karar verirse ve buyurduktan sonra geri çevirmeye zorlanamaz» diye fetva verilerek bunun üzerine padışah da el yazısı ile fetva üzerine yazı yazarak ağa kapısına gönderildi. Herkes toplanıp okundu. Yeniçeri mütegallibesinde yine taşkınlık arttı, densizlik etmeye başladılar, hattâ Yunan ihtilâli çıkalı, birliği sağlamak amacıyla meşveret meclislerine yeniçeri ortaları mütevellileriyle ustalarının gelmesi âdet olmuştu. Bu defa şeyhülislâm konağında yapılan meşveret toplantısına gelmek istemeyerek isyan edeceklerini açığa vurdular.

Halet Efendi zeki, anlayışlı güzel konuşur, tartışma ve görüşmelerde karşısındakileri inandırır, kişiliği ile seçkin kimse idi. Ancak ele geçirdiği yüksek mevkii ve siyasi nüfuzunu yürütmek ve korumak için her türlü kötülüğü işlerdi. Yeniçerilerin kötü kişilerini kendine çekip çevirerek onlara bol para verirdi. Eğer yeniçeri eşkıyası bastırılıp cezalandırılacaksa bu tasarıları türlü bahanelerle sürüncemede bırakırdı. Böyle kendi dolabını ortalığı karıştırarak çevirip dururdu. Hatâ Derviş Paşa sadr-ı âzamdan bir gün yapılan meşveret toplantısında Ruslarla bir savaş söz konusu olmuş, görüşmeler savaş açma derecesine gelmişti. Toplantı dağılırken, Derviş Paşa Halet efendiyi alıkoyar: «Efendim, siz savaşa karar veriyorsunuz, hangi askerle Ruslara karşı koyacaksınız, önce askeri düzene koyun» deyince Halet Efendi: «Bugün yeniçeriyi kaldırıp muntazam asker yapmak mümkündür. Lâkin arslanımı kim zaptedecek,» demiş olduğu meşhurdur.

Sultan Mahmut yeniçerileri bastırıp cezalandırarak eğitim görmüş, muntazam asker tertibi amacında idi. Bu bakımdan Halet efendinin tutumunu adım adım takip ediyordu. Bu yüzden canı sıkılmaya başlamıştı. Bu iş için başka vasıtalar aramağa başladı. Daha önce Halet efendi, Tepedelenli Ali Paşa'nın görevinden alınıp öldürülmesini istemişti. Canip efendi gibi uzağı görür devlet adamları: «Şimdi bir Tepedelenli olayı çıkarmanın sırası değildir» diye engel olmaya çalışmışlar. Halet efen-

di dinlemeyip ortaya bir Yanya gailesi çıkarmıştı. Bunun için devlete pek çok masraf açtı. Yanya işinin altından bir Yunan meselesi çıktı. Bundan dolayı da, herkesin dilinde idi. Bu Yunan işi Tepedelenli'nin fesat eseridir. Onun vücudu ortadan kalkarsa bu fesat sona erer, diyerek Mora cephesine önem vermemişti. Bu bakımdan Mora'nın işi ağırlaştı. Tepedelenli'nin ölümüyle bu karışıklık bastırılmadı. Tersine şiddetini daha da arttırdı. Kendisi bundan küçük düştü, utandı. Bir de yeniçeri reislerini kendi tarafına çevirmek için çok paraya ihtiyacı vardı. Bu paranın çoğunu Eflâk ve Buğdan'dan alırdı. O gelir kaynağı da kapandı. Başka vilâyetlerden aldığı kapora paralar da onun sınırsız masraflarına yetmez oldu. Mısır valisini istediği gibi haklayamadığı için onunla bile arası açıktı.

Sultan Mahmut Han, Mora gailesini Mısır valisinin başına dolamak üzere oğlu İbrahim Paşa'nın Mora seraskeri nasbına karar vermişti. Hüsnü beyi İbrahim Paşa'ya göndererek yeniçeri ocağının düzene konulması hususunda onun düşüncesini öğrenip dediğini yapmağa bile niyet etmişti. Bu incelikler Halet efendi ile Berber başı Ali ağa arasında akıp gidiyordu.

Kısacası Halet efendi, yeniçerilerin ayakta durması sayesinde bulunduğu mevkii koruyordu. Yeniçeri elebaşılar ise yüz buldukça şımarıyordu. Bu kez iki günde bir onun kapısında ve bazı sayılır kolluklarda toplanıp yersiz ve olmayacak teklifler iddialar ileri sürdükleri sırada kimi Halet efendiyi istemeyiz derken kimi de isteriz derdi.

İşte bu sırada Sultan Mahmut bir gün kılık kıyafet değiştirip Bayezıt türbesine geldi. Yeniçeri ağası da Bayezıt kolluğuna gelmişti. Ustalar ve yeniçeri ağasının yanına toplandılar ve: «Var, efendimize söyle, biz o herifi, (Halet efendiyi) istemeyiz» diye taşkınlığa başladılar. Padişah duyup yeniçeri ağasını çağırdı ve sordu. O da durumu anlattı. Padişah da: «Git, söyle, dağılsınlar. İstedikleri olur,» diye buyurmuş ve oradan padişah dönüp gitmiştir.

Halet efendi durumu öğrenince her zaman yaptığı gibi yine bir el değişikliği yapmak üzere sadr-ı âzamın görevinden uzaklaştırılması gereğini hatırlattı. Buna uyularak 25 safer günü sadr-ı âzam Salih Paşa azledilerek Balıkhaneye kaldırıldı. Ardı sıra şeyhülislâm Abdülvehhap efendi de birlikte azledilerek, Anadoluhisarındaki yalısına gönderildi. Bostancı başılığından Haşaratı yola getirmekle ünlü «Deli Abdullah» diye anılan eski Kaptan-ı derya bugün Karahisar-ı sahip sancağı mutasarrıfı ve boğaz içinde Anadolu kıyısı muhafızı Abdullah, diğer adıyle Hamdullah Paşa sadrıâzam ve eski Rumeli sadrı Sıdkı zade Ahmet Reşit efendi de şeyhülislâm nasbolundu.

Balıkhaneye kaldırılmak gazaba gelmek demek olduğu halde, Salih

Paşa birkaç saat orada tutulduktan sonra, malı bile müsadere olunmadan Gelibolu'ya gönderildi.

Balıkhanede iken padişah tarafından malının kendisine bağışlandığı sevinçli haber bildirilirken padişah: «Sana asla kızmadım; ancak şu heriflerin yatışması için böyle bir değişiklik yapıldı. Fakat bununla istedikleri yerine gelir mi, gelmez mi, bunun en acele çaresi nedir?» diye aracı ile sormuştur. Salih Paşa şükranlarını arzederek: «Bu işin kısa yoldan çaresi Halet efendinin bir süre seyahat ettirilmesidir» demiştir. Halet efendinin kısa süre için Bursa'da istirahat etmesi için padişah iradesi çıktı. Gereğinin yerine getirilmesi için de yeni sadrâzam Abdullah Paşa'ya emir ve ferman buyuruldu. O da dışarı çıkarak, Reis efendiye durumu anlattı.

Reis efendi derhal gizlice bir ferman yazar. Tuğrasını ve Residini de kendi çekerek sadr-ı âzama verir. Sadr-ı âzamın silâhtarı fermanı alıp gereğini yerine getirerek Halet efendiyi Üsküdar'a geçirmiştir. Fakat Halet efendinin dilekçesi üzerine sürgün yeri Konya'ya değiştirilmiştir. İşte, Halet efendi, işinin başlangıcı böyle tatlı bir sürgünden ibaretken, ona diş bileyenler, özellikle Hüsnü bey, bunu fırsat bilerek derhal onun işlediği fenalıkları gizlice padişaha arz edince padişah heyecanlandı. Öldürülmesi için ferman çıkarıldı. İcrasına Hassa hasekilerinden koru-yu hümayun ağası Mehmet Arif ağa görevlendirildi. Mehmet ağa kıyafet değiştirerek arkasından gider. Yolda onu geçerek bir gün önce Konya'ya varır. Gelişi gizli tutulur ve Halet efendi beklenir. Arif ağa yolda indiği yerden geçerken, Halet efendi yanındaki adamlarına: «Şu herifin gidişi benim kalbime tesir etti,» demiş olduğu söylentisi vardır.

Halet efendinin hal tercümesini tekrarına gereği yok. Ölüsü Konya'da ve kesik başı Galata mevlevihanesine gömülmüştür.

Halet efendinin bütün mal ve mülkü müsadere olunduktan başka sürgün edildiği aslında mühürdarı olup Rumeli, Bağdat, başkaca vilâyetlerin kapı kethüdalığı ile Hacegân sınıfına giren, sıkıştığı zaman başvurduğu Sait efendi, Hazinedarı Ahmet ağa, mühürdarı Ziver efendi, eski hazinedarı Peyko Ömer ağa ve kapı çuhadarı İzzet ağa ve sarrafı olan Bağdatlı Haskel adlı yahudi Bostancı başı hapishanesine kaldırıldılar. Birkaç gün sonra muhasebecileri gözden geçirilerek malları müsadere edildi. Malı müsadere edilen kaftancı Abdulhamit Ağa Bolu'ya, Ziver efendi Balıkesir'e, Ömer ağa Karahisar'a İzzet ağanın adamı olup Urla voyvodalığında bulunan ve hemen çağırılıp getirilen ve malı müsadere edilen Abdulhamit ağanın kardeşi Abdülhalim ağa Kastamonu'ya, Haskel ile kardeşi ve oğlu Antakya'ya sürgün edildiler.

Halet efendi Rikâp kethüdası iken karakulağı olan o zaman Menemen voyvodası olan Kapucu başı dede Mustafa ağa ile eski Mehter ba-

şısı ve o zaman Filibe Nazırı olan Mehmet ağanın da malları müsadere edilip kendileri de sürgün edildiler.

Müsahib-i şehriyâri olan hayali Sait efendinin Halet efendi ile ilişkisi olduğu için o da Adana'ya sürgün edildi.

Tophane Nazırı ve Matbah emini olan Tekirdağlı Ahmet ağa da Halet efendi ile ilişkisi olanlardı. Malları müsadere edildikten sonra Amasya'ya sürgün edildiler.

Halet efendinin daha önce Keşan'a sürgün ettirdiği eski Hekimbaşı Behçet efendi ile kardeşi Abdülhak efendi, Merzifon'a sürgün ettiği eski Nakip Sıddık efendi safer ayı sonunda cezaları kaldırılıp İstanbul'a geldiler. Sonra Halet efendinin sürgün ettiği başka zatlar da birer birer affedilip cezaları kaldırıldı.

11 Rebiülevvel günü Silâhdar-ı şehriyâri İlyas ağa, belirli tayinatı ile tekaüt edilerek Enderundan çıkarıldı. Serberber-i şehriyâri meşhur Ali ağa silâhtar-ı şehriyâri oldu.

Halet efendinin sürgün edildiği gün mühürdar Sait efendi, kapu kethüdası olduğu Hurşit Paşa'ya durumu anlatmak için özel bir yazı ile özel tatarlar çıkarmıştı. Bu Bab-ı âliye duyuruldu. Padişaha arzedilince bu tatarlar her nerede bulunursa taşıdıkları yazının mührü çözülüp koparılmadan geri alınması ferman buyuruldu. «Gereği yapılsın» diye emr-i âli ile çifte tatarlar çıkarıldı. Sait efendinin çıkardığı tatarlar 4 Rebiülevvel salı günü Yenişehir'e varıp o yazıyı Hurşit Paşaya teslim edecekleri sırada, beriki tatarlar yetişir. Hurşit Paşa yazıyı açıp da okuyup anlamadan bu tatarlar yazıyı alıp İstanbul'a dönmüşlerdi.

Hurşit Paşa Mora ordusunun perişan olmasına şaşıp üzülürken, Halet efendi olayını gelen tatarların ağızdan dedikleri kadarı ile anlamış ve içinde ne olduğunu öğrenemediği yazının gördüğü gibi geri alınmasından ötürü hayret içinde kuşkuya kapılmıştı. Bu bakımdan hastalanarak gece yarısı bâki dünyaya göç etmiştir.

Hurşit Paşa Çerkez asıllıdır. Abdulhamit Han devri ricalindendi. Son zamanlarında vezirlik verilen Selim Sırrı paşanın kölelerindendi. Onun ölümünde Reis-ül-küttap Reşit efendiye, sonra Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşanın yanına sokulmuş, Mısır seferinde Hüseyin Paşa ile beraber bulunmuştu. Sefer sona erince Hüseyin Paşa onu mirmiranlık ile İskenderiye mutasarrıfı tayin ettirmişti. Sonra Mısır valisi olduysa da o vakit serçeşme bulunan Mehmet Ali Paşa kendinden önce Mısır valisi olan Hüsrev Paşa gibi onu da Mısır'dan kaçırmıştı. Hurşit Paşa Tırhala, Ağriboz, Mora mansaplarında bulunduktan sonra Rumeli valisi ve Niş muhafızı oldu. Sırbistan savaşında güzel faydalı hizmet etti.

1227 yılında Sadr-ı azam olduğu halde Sırp eşkıyasını bastırmayı başardı ve ordu ile İstanbul'a döndü. 1230 yılında Sadarettin azledildi. Sonra bazı görevlerde dolaşarak Halep valisi, Mora valisi ve Yanya cephesi seraskeri oldu. Yanya gailesi bastırıldıktan sonra, Mora ordusunu düzenledi. O bölgenin durumunu gözetmekle görevlendirildi. Yenişehir'de otururken yaşı altmışa, yetmişe yakın olduğu halde akıbet evine göçüp gitmiştir. Doğruluğu ile tanınmış bir kişi idi. Yüreği temiz olduğu için, kötü kişi yakınlarının sözlerine aldanır, böylece olmayacak ve kendisinden beklenmeyen hareketlerde bulunurdu

Ölümü haberi İstanbul'a gelince muhallefatı ele geçirilmek üzere mübaşir gönderildi ve kendisinden boşalan Rumeli eyaleti 12 Rebiülevvel günü Rumeli seraskerliği ünvanı ile Bosna valisi Celâl Paşa'ya verildi. Mora'nın kurtarılması gibi önemli görevi de ona verdiler. Celâl Paşa'dan boşalan Bosna eyaleti, Hersek ve Kilis sancakları İçel mutasarrıfı ve Sofya muhafızı Selânikli Selim Sırrı Paşa'ya ve İçel sancağı Sofya muhafızlığı şartiyle Selis Paşa maiyetinde bulunan Malik Paşa'ya verildi.

Galata mollası ünlü şair Keçecizade İzzet molla Halet efendinin has nedimlerindendi. Halet efendinin başı belâya girince, bütün adamları da birer belâya uğradıkları halde, İzzet Molla yakasını kurtarmışken, açıkça konuşarak Halet efendiyi övüyor ve düşmanlarına sövüp saymaktan, atıp tutmaktan geri kalmıyordu. Hatta o sırada:

«Haletin canını Hak, malını miri aldı
Kaldı ehl-i hasede hayeleriyle giyri»

beytini düzenlemiş, sadr-ı âzam aleyhinde söz söylemişti. Duyulunca 15 cumadelâhırada Keşan'a sürgün edildi.

Ünlü Keşannamesini orada düzenledi. Ona sürgün edilişine dair İsmet beyzade Arif Hikmet beyefendi şöyle tarih atar: (İzzetde bile kalmadı eski halet).

İzzet Molla Halet efendi sayesinde menfaat sağladığı için, onun gayretini güderdi.

Ama devlet ve millet onun yüzünden pek büyük kötülüklere uğradığı için, Abdullah Paşa'nın herkesin gözünde övülmeye değer bir iş varsa o da devletin Halet efendi elinden kurtulmasında icra vasıtası olmasıdır.

MORA ORDUSUNUN DURUMU

Mora ordusu Seraskeri Mahmut Paşa, Anaboli'ye yardım etmeye söz verip Anaboli eteklerinden hareket etti. Gördos'a varınca Anaboli'ye yardım göndermeye çalışmış ise de, ordudaki perişanlıktan ötürü kara-

dan harekete çare bulamadı. Balya Badra'da bulunan Kaptan-ı derya Kara Mehmet Paşa'ya bir mazbata gönderdi. Anaboli'ye zahire yetiştirilmesini rica etti. Kaptan Paşanın Gördos'a verdiği cevapta Muton, Kron ve Anavarin kalelerinde kuşatılmış Türkleri yoklayarak Anaboli'ye varıp zahire bırakmak üzere donanma ile Badra'dan hareket ettiği yazılı idi. Herkes nefes almış, rahatlamıştı. Anaboli halkı da dört gözle donanmayı beklerken, bir gün sabahleyin donanmanın Anaboli körfezine uygun rüzgârla geldiğini dürbünle görüp çok sevinirler. Çamlıca adası bölgesinden biraz eşkıya görünür. Donanma da onlardan çekinerek bocalayıp geri döner, gözden kaybolur. «Tekrar gelir» diye beklenirken, eşkıya gemileri ortaya çıkınca donanmadan umut kesilir. Oysa donanmanın körfeze girmesine gerek yoktu. Körfez ağzında durup da bir zahire gemisi salıverilse kale altına gelip sokularak zahiresi kaleye çıkarılırdı. Gemi geriye dönmese paralanıp ağaç kısımları odun yerine kalede kullanılırdı. Kaptan Paşa'nın böyle Türkleri düşünmemesi ve düşmana karşı davranışındaki çekimserlik kendisinden nefret edilmesine ve sövülüp sayılmasına sebep olmuştur.

Ordu seraskeri Gördos'a dönünce eşkıya gelip her tarafı kuşatmıştı. Anaboli karadan ve denizden kuşatılmıştı. Bir iki günlük zahireleri kalmıştı. Gördos'tan biraz zahire gönderilmesi için feryatnamelerle yerli delikanlılardan birini göndermişlerdi. Bu delikanlı gece kaleden çıkar, ormandan ormana gizlice yürüyerek Gördos'a çıkagelir. Feryatnameyi teslim eder. Anaboli halkının ne kadar bezgin ve büyük üzüntü ve sıkıntı içinde olduğunu ağlayarak söyler. İşitenler de onunla beraber ağlar. Bunun üzerine yapılan görüşme toplantısında Mahmut Paşa Anaboli'ye yardım edilmesini birkaç defa ileri sürdü ise de, kimse o sulara yanaşmadığından bir şeye karar verilmeden toplantı dağıldı. Mahmut Paşa da kederinden hastalanıp üç gün yatağından kalkamadı. Anaboli, Anaboli diye ölüp gitti.

Mahmut Paşa Drama hanedanından Halil beyin oğludur. Babası ölünce kendisine çok mal kaldı. O bölge hep Serezli İsmail beyin elinde idi. Ölünce yerine oğlu Yusuf bey sonra vezir olmuşsa da onun her yerde babası kadar sözü geçmezdi. Mahmut Paşa Drama'da babasından fazla kendini göstermişti. Uzun süre Drama nezaretinde bulunarak servetini artırıp zengin olmuştu.

Bu gibilerin devlet mansaplarında kullanılmasına girişildiği sırada Mahmut Paşa İstanbul'a çağrılarak bazı mansaplarda kullanılmış ve Paşo Paşa'yı koruduğu için Tepedelenli ile aralarına düşmanlık girmişti. Tepedelenli fermanlı olunca Halet efendi onu da Tırhala'da görevlendirmişti. Sonra Hurşit Paşa inhasiyle Seyit Ali Paşa yerine Mora seraskeri oldu. Hurşit Paşa kendisi Ezdin'e gelip sanki Mahmut Paşa ordusunu

düzene koydu. Oysa sadr-ı âzamlıktan ayrılmış, Seyit Ali Paşa Ezdin muhafazası ile görevli iken Sivas valisi Süleyman Paşa'yı Ezdin'de alıkoyup Ali Paşa'yı halkı ve maiyeti ile Mora'ya gönderdi. Vezirlerden biri de Edip Paşa idi. Savaş eri olmadığı halde Halet efendinin gadrine uğrayarak İstanbul'dan uzaklaştırılmak üzere çıkarıldı. Vezirlikle Mora cephesine görevlendirilmişti. Yine orduda bulunan vezirlerden birisi de Hasan Paşa'dır. O da kasapbaşılıktan gelme olduğu için alış veriş adamı idi. Savaş eri değildi. Arnavut askerin sergerdesi Zekeriya Debre gerçekte Mahmut Paşa maiyetinde görevli ise de ulûfesini Hurşit Paşa'dan alacağı için Mahmut Paşa'nın bir dereceye kadar emrini yerine getirir ve itaat ederdi. Sözde orduda bir nüzül emini vardı, aslında ordu her türlü ikmalden mahrumdu.

Hurşit Paşa sanki bu orduyu işe yaramasın, diye kurmuştu. Bir de «Orduya yardım etsin» diye Serezli Yusuf Paşa'ya yazılı emir gönderilmişti. Oysa Yusuf Paşa hanedanı Mahmut Paşa hanedanına nisbetle daha büyüktü. Ayânlar arasında geçerli protokola göre Yusuf Paşa serasker alup da Mahmut Paşa onun maiyetine verilseydi kimsenin bir diyeceği olmazdı. Ama Mahmut Paşa'nın seraskerliği Yusuf Paşa'nın çok ağırına gitti. O da seraskerlik umudunda idi. O zamanın hükmüne göre bu türlü incelikleri gözetmek gerekirken Hurşit Paşa böyle şeylere asla önem vermemişti. Böylece Mahmut Paşa'nın orduda sözü etkili ve geçerli değildi. Edip Paşa ile Zekeriya Debre onu Arhos'da bırakıp kendi başlarına buyruk, Gördos'a geldikleri zaman Mahmut Paşa da Ali Paşa ile beraber Gördos'a geldi. Ama kimseye söz geçiremeyince kahrından kederinden hasta olup öldü. Kırk yaşında, sağlam yapılı boylu poslu bahadır bir vezirdi.

Ölümü üzerine herkesin oybirliği ile serasker vekilliğine Edip Paşa seçildi. Mahmut Paşa'nın terekesi yazıldı. Parası çıkmadı. Kırk köle ve adamlarının kemerlerinde biner yaldız altını meydana çıkarıldı. Orduda kadı yoktu. Vezirler huzurunda haklarını ispat edenlerin alacakları bu kırk bin altından ödenerek geri kalanı muhafaza edildi.

Seyit Ali Paşa Mora seraskerliğinden azlolunca Ezdin muhafazasında bulunmak üzere kendisine Ankara ve Çankırı sancakları verilmişken, Hurşit Paşa'nın uygun görmesiyle Süleyman Paşa Ezdin muhafazasında kaldı. Ali Paşa da Mora'ya gitmişti. İki ay geçer geçmez Ankara ve Çankırı Ali Paşa üzerinden alınıp İran sınırında görev alan eski Kars muhafızı Hafız Ali Paşa'ya verildi. Ayrıca Hurşit Paşa Ali Paşa'nın düşmanı olan bazı kimselerin sözlerine aldanarak Ali Paşa aleyhinde İstanbul'a yazı yazıp devlet parası çaldığından söz etmişti. Yapılan tahkikat sonunda Ali Paşa'nın zimmetine geçirdiği para olmadığı belli olmuştu; ama evvelki yazdığını bozmadığı için mallarının müsaderesi için gönderilen ferman çıkarılmış ve özel mübaşir ile Ezdin'e gönderilmişti.

Ali Paşa ise Mora ordusunda olduğu için gelen mübaşir Ezdin'de onu bulamadı. Ali Paşa'nın silâhtarı Ezdin'de ise de müsadere edilecek bir şey yoktu. Bunun üzerine bu ferman hükümsüz kaldı, sonra da kaydı silindi. Lâkin Ali Paşa durumu öğrenince çok üzüldü, birdenbire ateşli bir hastalığa tutuldu. Aklı başında olmadan günlerce yattı. Sonra serasker vekili Edip paşa da askerin ulûfe ve tayinat isteği karşısında o da ateşli hastalığa tutulup kendisini kaybetti.

O sırada Mora ordusuna taltif, diye yazılmış bir emr-i âli çıkarılmış ve mübaşirle gönderilmişti. Mübaşir Preveze'ye çıkıp oradan bir frenk gemisine binerek Gördos'a geldi. Herkes toplandı ve emr-i âli okundu. Ordu halkı biraz teselli bulmuştu. Halet efendinin idamı ve Hurşit Paşa'nın ölümü bu mübaşirin anlatması üzerine Gördos'ta öğrenildi. Seyit Ali Paşa dairesinde kâtiplik hizmetinde bulunan Bahir efendi derhal Edip Paşa'nın yanına varmış: «Paşa efendimiz Halet efendi öldürüldü» diye anlatınca Edip Paşa da ölümü yaklaştığı sırada gözünü açıp «ha» diyerek can vermişti Edip Ahmet Paşa saray-ı hümayunda Ekmekçi ocağı eskilerinden Hacı Mehmet ağanın oğludur. 1192 yılında Divan-ı hümayun kaleminde görev aldı. Mısır seferinde Reis-ül küttap olan Rasih efendiye mühürdar oldu. Ordu-yu hümayunda hocalık rütbesi ile sevindirilmişti. Dönünce de bazı hizmetlerle kayırılarak 1228'de yeniçeri kâtibi sonra arpa emini ve tophane nazırı olmuştu. 1232 yılında çavuşbaşı oldu, birkaç ay geçince sadr-ı âzam kethüdası oldu ve bir yıl geçince de azledildi. Zilhicce 1234'te Midilli adasına sürgün edildi, gene üç ay geçer, 30 şevval 1234'te Tersane eminliğine tayin edilir. Dokuz ay geçer ve tekrar sadr-ı âzam kethüdalığına gelir ve dilediği olur.

Halet efendinin oyununa gelerek 5 muharrem 1237 günü azledildi. Bir gün sonra da vezirlikle Rumeli'ye gönderilerek Mora seraskeri emrinde görev verilmişti. Bu defa Gördos'ta serasker vekili olduğu halde öldü.

Onun ölümü ile serasker vekilliğine oybirliği ile Kasapbaşı Hasan Paşa seçildi. İşte tam bu sırada yetmiş seksen kadar Anaboli delikanlıları yorgunluktan bitkin aç durumda Gördos'a çıka geldiler. Söz söyleyecek durumda değillerdi. Seyit Ali Paşa bunları çağırıp doyurdu. Akılları biraz başlarına geldikten sonra yapılan sorguda söz söylemeye gücü yeten bir delikanlı ile göndermiş oldukları feryatnameden anlaşıldığına göre Anaboli'nin yiyeceği içeceği tükendi, bir taraftan yardım gelir umudu ile halk on beş gün kadar fare ve kedileri yediler. Pabuçların köselesini kazıyıp açlığa katlanıp dayandılar. Kadınlar ve çocuklarla hasta ve ihtiyarlar güçleri yetmeyip ölmeye başladılar. Yardımdan da umut kesildi. Bir yere gelip ağlaşarak kaleyi teslim etmeye karar verdiler.

Kuru canlarıyle sağ olarak Anadolu yakasına çıkarılmak üzere eşkıya sergerdeleriyle muhafız Namık Paşa arasında mukavele yapıldı, gün ağarırken kale kapıları açılıp teslim edeceklerdi. Kendilerine güvenen delikanlılar bir araya gelip gece yarısında gizlice kaleden çıkıp Gordos'a yola çıktık, güneş doğar doğmaz eşkıya yolumuzu kesmeye uğraştı. Yaptığımız muharebede birkaçımız öldü ve yaralandı, yolda kaldı. Bizler dövüşerek buraya geldik, diye durumu anlattılar. Bunların durumu da kötü geçen üzüntülü günlere eklenerek Yusuf Paşaya ve Yenişehir'e bildirildi.

Anaboli Rebiülevvel sonu yapılan mukaveleye göre eşkıya kaleye alındı. Rehin olmak üzere vezir Namık Paşa'yı ve maiyetinde bulunan Mehmet Paşazade mirmiran Salim Paşa'yı üçer beşer adamlariyle kalede tutukladılar, geri kalan beş yüz kadar Türkü on çamlıca gemisine bindirdiler, hepsini soyup çırılçıplak karaya çıkardılar.

Kaptan-ı derya Kara Mehmet Paşa buraya bir gemi zahire bırakmış olaydı bu kale kurtulurdu. Buna gücü yeterdi; ama namertlik etti, namus gayreti güdüp Türkü korumak istemedi. Donanma ile Anaboli körfezi ağzına gelmişken, eşkıya gemilerinden ürktü. Bocalayıp geri çekilip gitti. Etrafına bakarak denizin dalgalarını sayarak Çanakkale boğazına geldiği sırada azledildi. 24 Rebiülevvel günü Cezayir eyaleti ile Derya kaptanlığı Trabzon valisi Mehmet Hüsrev Paşa'ya verildi. Trabzon eyaleti Şark ordusunda bulunan Ankara ve Çankırı sancakları mutasarrıfı Hafız Ali Paşa'ya, Ankara, Çankırı sancakları da azledilen Kaptan Kara Mehmet Paşa'ya verildi.

Ordu Gördos'a geleli üç ayı geçmişti. Bir iş görülmemiş hastalık ve bakımsızlıktan epeyce zayiat verilmişti. Bundan sonra da bir iş görülemeyeceği belli olmuştu. Ordu Gördos'ta kışlayacak olursa geri kalan yedi sekiz bin kişinin de öleceği anlaşıldı. Bu durumda Ezdin'e geri dönmek olacak iş değildi. Oradan da yardım edilemiyeceği bilinen şeydi. Bunun üzerine toplantı yapılıp görüşüldü. Badra'ya gitmek üzere karar verildi. Oraya da karadan gidilemezdi. Süvarilerin karadan yayaların denizden nakli uygun görüldü. Karadan gitmek üzere delil ve tüfekçilerden hayvanı dinç 400 süvari seçildi. Bunlara Mahmut Paşa'nın delilbaşısı Ahmet ağa sergerde tayin edildi. Ahmet ağa da kendisine mirmiranlık ve askerlerine beşer yüz kuruş verilmesini şart koştu. Serasker vekili Hasan Paşa tarafından mirmiranlık verilerek İstanbul'dan fermanı gelinceye kadar senet olmak üzere eline buyrultu verildi. Askerlerine para olarak beşer yüz kuruş verilmesi kabil değildi. Ancak Mahmut Paşa'nın terekesinden arta kalan paradan üçer yüz kuruş verilerek ikişer yüz kuruş için Badra'da verilmek üzere senet verilmesine razı edildiler. Gördos kalesinin muhafazası gerekli görülerek

kırk gün içinde yardım edilmek şartiyle kalenin muhafazası sergerdelere teklif olununca Çırpanlı Hüseyin ağa kendisine 5000, askerlerine beşer yüz kuruş verilmesini istedi. Kırk gün içinde yardım edileceği vezirler tarafından senet ve mukaddesat üzerine yapılan yeminlerle ancak güvenebileceğini ileri sürdü, kendisine istediği para verildi. Gerekli güven sağlandı. 100 asker için kırk elli günlük zahire verildi. O da odun ve başka şeyler toplayıp yığarak yüz askerle Gördos kalesine kapandı. Bu iki iş de yoluna konduktan sonra serasker vekili Kasapbaşı Hasan Paşa ile Seyit Ali Paşa yerlerini değiştirerek kıyıya indiler ve denizden harekete karar verdiler. Daha önce Yusuf Paşa emrinde bulunan beylik gemilerden birinin Gördosta bulunması istenmişti. Bir korvet gelip Gördos eteğinde demir atmıştı. Bu gemi ise ancak beş yüz kişi alabiliyordu. Bunun üzerine önce orduyu nakletmek üzere Yusuf Paşa ile haberleşildi. Yeteri kadar gemi getirilmesi gerekirken, serasker vekili Kasapbaşı Hasan Paşa kendi adamlariyle gece yarısı o gemiye bindi. Gün ağarırken Seyit Ali Paşa haber aldığı gibi, o da kendi adamlariyle beraber gemiye can attı. Sabah olunca Paşaların geceden kaçtıkları öğrenildi. Ordu içinde bağırış çağırış bir gürültüdür koptu. Sonra sandalla, paşalarla ilişkisi olan biraz daha adam gemiye alındı. Kıyıda halk ve askerler feryat edip ağlaşırlarken, gemiye yol verildi. Kasapbaşılıktan gelme vezirin seraskerliği işte böyle olur. Ona ne demeli. Onu zengin diye vezir yapanlara lânet etmeli.

Ertesi gün akşam üzeri gemi Kastel halicine vardı. Yükünü karaya çıkardı. Kastel kalesi kıyıya çeyrek saat mesafede idi. Paşalar yaya olarak kaleye çıktılar. Yusuf Paşa ile görüştüler. Kastel'de kalmak istediler. Yusuf Paşa yüz vermedi. Fakat bir yemek yedirdi. Ertesi gün onları iki saat mesafede bulunan Balya Badra'ya gönderdi. Kısacası, Yusuf Paşa onları küçük düşürdü, bunda hakkı da vardı. Çünkü, kaçak erleri kurşuna dizerler, ama kaçak kumandanlar hakkında ne gibi muamele yapılacağını bilemezdi.

Yusuf Paşa ordunun yalnız başına ve perişan kaldığını öğrenince derhal bir korvet ve kendi malı olan bir birik gemisi ile Gördos'a vardı. Dört beş nöbette ordunun geri kalanını sağ salim taşıdı. Rumeli âyânlarından eskiden tanışıklığı olanlarla nüzül Emini Yakup ağayı Kastel'de tutup ötekilerini Badra'ya gönderdi. Yirmi gün geçti, karadan hareket eden süvari gelmemişti. Bir engelle karşılaştıkları anlaşıldı. Yusuf Paşa hemen o iki gemi ile Vestice kıyılarını yoklarken onları Ikrata kıyısında eşkıya ile yaka yakaya savaşırken buldu. Meğer eşkıya Ikrata boğazını kapamış, onlar da, çaresiz, söktüremeyince kıyıda kalmışlar. Her gün çatışmaktan cephaneleri tükenmiş, yaka yakaya savaşıyorlar, hayvanlarını kesip yiyorlardı.

Hayvanların da arkası alınınca yaralıları yemeğe başlamışlar ve hayatlarından hepsi umudu kesmişlerken, bu gemiler hızır gibi yetişip topla eşkıyayı kovarak Ahmet Paşa ile beraber dört yüz kişiden geri kalan üç yüz Türkü gemiye alarak Badra'ya getirdiler. Kırk gün içinde Gördos kalesini koruyanlara yardım şartı koşulmuştu. Ama yardım edilemeyeceği açıktı. Bunların çaresi de Yusuf Paşa'dan istendi. Bu gemilere bir miktar asker konuldu. Gördos kıyısında karaya çıkarıldı ve ileri sürüldü. Kaleye işaret kaldırıldı. Çırpanlı Hüseyin ağa ve askerleri derhal çıkıp taarruza geçerek etrafı sarmış olan eşkıya ile savaşarak gemilerden atılan top ateşi himayesinde iki asker birleşti. Top ateşi kaydırılıp yolu ile gemilere bindirilerek Badra'ya nakledildiler. Bunlar kıyıda selâmete çıkınca ve geri kalan ikişer yüz kuruş alacaklarını isteyince Hasan ve Ali Paşa'yı sıkıştırmaya başladılarsa da Yusuf Paşa tarafından verilen buğday ile yetinerek paralarını alamadılar. Paşalar çaresiz askerin tedirgin etmesine ve hakaretine tahammül etmekte idiler.

Rumeli cephesine gelince; Hurşit Paşa'nın ölümü üzerine Rumeli valiliği ve seraskerliği Bosna valisi Celâl Paşa'ya verildi. Rebiülâhirin beşinci günü Travnik'ten hareket etmişse de yolda ölmüştü. Celâl Paşa Diyarbakır'da doğmuştu. Diyarbakır âlimlerinden ilim ve fen öğrendikten sonra İstanbul'a gelip Divan kalemine girmişti. Her fende sözü geçerli ve güçlü idi. Ender yetişir yetenekte şair ve yazardı. Kahramanlığı ile herkesi etkilediği halde, çok sert yaradılışlı olduğundan yakınları ve dostlariyle geçinemezdi. (Benden başkası olamaz anlamında dolaşarak Bab-ı âlide tutunamadı. İlerleyemediği için bazı ileri gelenlerin yazı işlerini görerek geçinirdi. Bazı yakınların durumunu belirtmesi üzerine dirayet ve liyakatini padişah görünce vezirlik rütbesine eriştirmeyi tasarlayarak bunu kendisine sır olarak söyler. Bu amaca başlangıç olmak üzere 1230 yılı şevvalinde Anadolu muhasebeciliği vererek değerini yükseltti. Niş defterdarlığı ile Niş'e gönderdi. 1230 yılı Zilhiccesinde vezirlik rütbesi ile Niş mutasarrıflığı, sonra Çirmen mutasarrıflığı ve oradan Bosna valiliği ile sevindirildi. Kanunlara uygun hizmetleri her yerde vakar içinde karşılardı. Buna karşılık bilgisiz, cahil naiplere de herkesin önünde hakaret ederdi. Hatta cahil naiplerden Keşan Naibi bulunan efendi tarafından Celâl Paşa'ya cevap olarak bir hususun bildirilmesi gerekiyordu. Naip efendi ilâmı o zaman Keşan'da sürgün bulunan şair ve yazar Câbirîzade Abdullah efendiye müsveddesini yazdırır. Yine orada sürgün bulunan mevâliden ve şairlerden ve talik yazı hattatlarından Keşşafzade Nazif efendiye temize çektirip gönderir. Celâl Paşa ilâmı görünce hemen gereğini yerine getirir ve «vilâyetimiz içinde böyle naip bizim için iftihar edilecek şeydir,» diyerek ikram için davet eder. Naip efendi gelip huzura girer, Paşa fevkalâde saygı ile konuşmaya başlar. Efendi cahilliğin verdiği hezeyanlara başlayınca, Pa-

şa «İlâmdan haberin var mı?» der. Naip de «Câbirîzade müsveddesini yaptı, Nazif efendi temize çekti, mührünü de mahkeme kâtibi bastı. Benim bunda bir suçum yok» deyince Celâl Paşa'yı celâl bürür, herifi küçük düşürerek toplantıdan kovduğu söylenir.

Bosna'da iken hükümete karşı gelip isyan edenleri bastırır. Asayişi yerine getirdiği için padişahın güvenini kazanır. Hurşit Paşa yerine serasker olur ve giderken yolda bâki dünyaya göç eder.

Ölümü haberi İstanbul'a gelince yerine Ezdin'de bulunan Hurşit Paşa kethüdalığından çıkma Köse Mehmet Paşa cumadelûlânın ikinci günü seçilerek kendisine Rumeli seraskerliği ve valiliği verilir. Süratle Yenişehir'e gelerek seraskerlik işlerini idareye önem vermesi için emr-i âli gönderilir.

Merhum Dramalı Mahmut Paşa yerine Babadağı muhafızı bulunan Berkofçalı Yusuf Paşa'nın Mora seraskerliğine tayini de düşünülür. Rumeli seraskeri Köse Mehmet Paşa ile haberleşilerek o da uygun görünce cumadelâhiranın dördüncü günü Mora seraskerliği ve valiliğine Teke ve Hamit sancakları katılarak Berkofçalı Yusuf Paşa'ya verilir. Yolda rastladığı kazalardan çıkarabildiği askerle Yenişehir'de bulunn Rumeli seraskeri maiyetine erişince görevine hemen başlaması ve yerine gitmesi için kendisine emr-i âli gönderilir.

Çirmen mutasarrıfı vezir Salih Paşa İstanbul'dan gönderilen eski Humbaracı başı Salih Koç ağayı Çirmen'e mütesellim tayin ederek, düzene koyduğu 10 bin askeri aralıkta sevkedilerek kendisi de Rumeli seraskeri maiyetine girmesi için emir almıştı.

Selânik mutasarrıfı Ebülbud Mehmet Paşa da yerine uygun göreceği kişiyi mütesellim tayin ederek o bölgeden toplayacağı askerin başında Rumeli seraskeri ile haberleşerek görevine koşması için kendisine emr-i âli yazıldı. Kısacası geçen yıl Mora işi çok kötü gitmişti. Bu yaz Mora işine önemli iyi bir şekilde girişilmesine karar verildi.

LİMNİ ADASI DURUMU

Eşkıya teknelerinden bazıları Limni adasına gelip reâyâsını isyana davet ediyorlardı. Limni reâyâsı Türklere itaat etmekte ve güvenlik vermekte idiler. Ama Limni de işe yarayacak olanlar 300 kişiden ibaret idi. Limni voyvodasının da beş on adamı vardı. Orada yezirliği kaldırılan Halil Hamit Paşa'nın oğlu Nurullah Paşa oturuyordu, dairesi halkı da kırk elli kişi idi.

Reâyâsı çoktu. İsyan ederlerse karşı koymak kabil olmazdı. Türkler ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Geçen yıl birden 25 büyük, küçük eşkıya tekneleri gelmiş, karaya asker çıkarmışlardı. Nurullah Paşa dairesi halkı ile ve adadaki Türklerle karşı koydu. Kaleden topçu ateşiyle savun-

maya geçildi. Yerli hıristiyanlar da silâhsız oldukları halde Türklere yardım etmiş, birkaç şehit ve yaralı verilmişti. Eşkıyadan elli altmış kadar ölen olunca savuşup gitmişlerdi.

Bunun üzerine hıristiyan koca başıları Nurullah Paşa'ya gelerek: «Eşkıya bundan sonra tek durmaz. Büyük kuvvetlerle yine gelirler. Ada gereği gibi muhafaza edilmezse ada reâyâsı onlara uymak zorunda kalır» diye İstanbul'dan asker istemesi için uyardılar.

Nurullah Paşa durumu Bab-ı âliye bildirdi. O sırada Darphane sarrafı meşhur Kazaz Artin orada sürgün bulunuyordu. O da silâhtar ağaya bir yazı göndermişti. Bunun üzerine 1232 yılı başında Nurullah Paşa'nın vezareti verilerek Limni adasına muhafız tayini yapıldı. Emrine üç çarha topu ile, iki yüz topçu gönderildi. Ayrıca Rumeli yakasından 1500, Balıkesir'den 500, halktan toplama asker gönderildi. Bunların idaresi içinde 500 kese harçlık yollandı. Ardından beş İzbandut gemisi geldi. Karaya 3000 kadar asker çıkardılar. Muharebeye girişildi. Eşkıya topların üzerine taarruz etti ise de topçular cesaretle ateşe devam ederek yaklaşan eşkıyaya salkım atarak sekiz saat süren muharebede eşkıya 400 den fazla zayiat vererek çekilip kaçmak zorunda kaldı. Asker de takip edince eşkıyanın birtakımı denize atıldı. Birtakımı sandallarda iken üzerlerine kurşun atıldı. Bu suretle 300 ölü daha verdiler.

Bu çatışmada topçulardan 15, askerden yüz kişi şehit olmuştu. 70 de yaralı vardı. Bundan sonra da eşkıya birkaç defa taarruz ettilerse de her çatışmada bozguna uğrayıp kaçmışlardı. Fakat halktan toplama asker usanıp aralarında karışıklık çıktı. Adayı yağma ederek aldıkları ganimetle memleketlerine gitmek üzere aralarında karar verdiler. Nurullah Paşa'nın konağını kuşattılar. Kendilerine nasihat edildi, dinlemediler. Paşa da üzerlerine toplar çevirip bir yaylım ateşi açtı. Birkaç kişiden fazlası ölünce amana gelmişlerdi. Bunun üzerine on kişi reislerini taltif yolunda çağırarak hepsini öldürünce askerler korkuya kapıldılar. Kayıklarla Rumelili olanlar Aynaroz kıyılarına Balıkesirli olanları eski İstanbulluğa çıkarıp kovduktan sonra İstanbul'dan başka asker istendi. Evlâd-ı fatihandan güvenilir 500 Türk askeri gönderildi.

KIŞ OLAYLARI

12 Rebiülâhir Perşembe günü Kayseri ve Bozok sancakları mutasarrıfı Alâeddin Paşa'nın vezirliği kaldırıldı. Sivas'ta oturmaya mecbur edildi. Bu sancak öldürülen Halet efendinin çekiştirip yererek işlediği kötülükle Konya'da sürgün bulunan Galip Paşa'ya verildi. Yine o gün şark seraskerinin iltiması ile Van muhafızı Sert Mahmut Paşa'nın kardeşi İsmail beye mirmiranlık rütbesi verildi. 6 cumadelahıra günü Defterdar Mustafa efendi azledilerek yerine eski defterdar Mehmet Sait efendi ta-

yin edildi. Herkesin düşüncesi Halet efendi aleyhinde iken ocaklının şikâyeti üzerine cezasını bulmuştu. Abdullah Paşa da bu yüzden Sadr-ı âzam olmuştu. Ocaklı ise çok yüz bulup şımardığı için, baş kaldırmaları günden güne artıyordu. «Ustayız» diye eşkıyalık eden olduğu gibi rüşvet ile şunu bunu voyvoda tayin ettirmek gibi görevleri dışında işlere koyuluyorlardı. Birer bahane ile reâyâya baskı yaptıklariyle yetinmiyorlar, bu sıralarda taşralarda yeniçeri ocağı ile ilişkisi olanlara subaylarından başka gerek vali, gerek hâkim gerek başka kimseler tarafından karşılamaması için yeni sadr-ı âzamdan ister istemez emir aldılar. Bu durumda taşraların mülkiye ve adliye işlerini sarsarak karıştırmışlardı.

Bunların burunlarını kırmak üzere sadık ve cesur, dediğini yerine getirir, bir kimsenin yeniçeri ağası nasbı padişahın düşüncesinde çivilenmişti. Zağarcıbaşı Rusçuklu Hüseyin ağanın bu yetenekleri taşıdığına bu işten anlayanların da görüşünü öğrenen padişah onu yeniçeri ağalığına yaklaştırmak için kırk yedi gün evvel yeniçeri ağası olan Osman ağayı 10 Rebiülâhir günü azletti. Yolu ile kul kethüdası Ali ağa yeniçeri ağası oldu. Hüseyin ağa da kul kethüdası oldu.

14 Cumadelâhıra günü Ali ağa görevinden alındı. Yerine Hüseyin ağa yeniçeri ağası oldu. Bu Hüseyin ağa daha önce yeniçeri ustalarının seçkini iken, o zaman silâhtar-ı şehriyâri bulunan Gazi İzzet Ahmet Paşazade Ali beye yanaşıp ilişki kurmuş ve padişah da o zamandan beri onu bellemişti.

Halet efendi ise kendisinden başka kimsenin ocaklıya yaklaşıp yakınlık göstermesini istemez ve çekemezdi. «Hüseyin usta bir aralık sıraya girer de meydan alır» diye korkarak onun ilerlemesine engel olmak isterdi. Ama kaderin önüne kimse geçemez, onun düşündüğü gibi Hüseyin ağa sıraya girer ve yeniçeri ağalığı mesnedine erişir.

Sadr-ı âzam Deli Abdullah Paşa'nın padişahın dediği dışında bir hareketi görülmemişti. Açık gönüllü bir kişiliği vardı. Sadarete bağlı işlerin bitirilip yoluna konmasına gücü yetmedikten başka, ocaklının dizginini de derip devşiremiyordu. Bu sırada akıllı ve denenmiş bir kişiyi sadarete getirmek gerekti.

Emekliye ayrılmış olup Kuruçeşme'de oturan eski Silâhdar Ali beyin sadareti tasarlanmıştı.

Oysa yangınlar o zaman İstanbul halkı önünde sadr-ı âzamların başarısızlığına yorumlanırdı. Çoğu defa yangınların çokluğu sadr-ı âzamı değişikliğine sebep olmuştu.

17 cumadelâhira günü saat üçte Tophane'de Firûz ağa camii yanında fakir bir kadının evinde çıkan yangın çevresine sıçrayarak on saat uzadı. Bir koldan Fındıklı hamamına, oradan Gümüşsuyu üstündeki mezarlıklara Karabaş sokağından Bostanbaşına, bir kolu da Sormagir ve Alçak

Damdan Beyoğlu'na bitişik Ermeni kilisesi arsasına ve Bozahaneye dayandı. Pek çok ev ve dükkânla beraber topçu ve arabacı kışlaları, dökümhanenin bazı yerleri ve Sultan Süleyman hanın oğlu Cihangir adına yaptırdığı cami ile birçok camiler ve mescitler yandı.

Esat efendi tarihinde bu yangın anlatıldıktan sonra garibe diye bir fıkra söyler: Kadının biri rüyasında, tenceresine et koyup pişirirken tencere kabarır ve odun parlar, evi tutuşturur. Ertesi gün pişirmek üzere tenceresine et koyar ve komşusuna: «Ben bu gece şöyle korkunç bir olay gördüm. Tencereyi gözedin der» ve ekmek almak için fırına gider. Komşu kadının gözetmek için giderken evin ateş almış ve yangın sarmış görmesi garip olaydır. Bu yangında topçu ve arabacı kışlalarının ve kârhane ile dökümhanenin zedelenmiş yerlerinin inşaat ve onarımı için yangın bitince bina eminleri tayin edildi. Bir ay sonra Cihangir camiinin yapılmasına başlanmıştı.

20 cumadelahira günü Yenicami çevresinde bulunan Sultanhamamı tarafından yangın çıkar. Beş saat sürer. Birçok ev ve bina ve başka şeyler yanar.

26 cumadelahıra günü sadr-ı âzam Abdullah Paşa azledilip İzmit'e sürgün edildi ve sadr-ı âzamlık eski silâhdar Ali beyefendiye verildi.

Delil askeri devletin bir sınıf süvarisi olup vezir maiyetinde güzel hizmet ederler ve savaşta işe yararlardı. Bir süredir kurallarında ve disiplinlerinde sarsıntı olmuş, aralarına birtakım serseri ve eşkıya karışmıştı. Gittikleri yerde tebaaya baskı yapıyor, eziyet ediyorlardı.

Bu sırada Osmanlı Devleti bir taraftan Yunan, doğuda İran gaileleri ile uğraşıyordu. Bundan sonra bu serseri topluluğunun gelip gitmesi yasaklandı. Belirli harçlıklariyle kullanılmak üzere Rumeli'de olanların Mora ordusuna, Anadolu'da olanların Bağdat ve Erzurum taraflarına gönderilmesi için padişah iradesi çıktı. Bunlar ocakları kuralı gereği her on neferin bir bölükbaşı ve bir Alemdar ile bayrak açmaları ve delil başıları yanında adları ve nereli olduklarını bildirir defteri bulunması da irade ile Recebin onuncu günü her tarafa evâmir-i âliyye ile bildirildi.

Gelelim yeniçeri elebaşılarının bastırılıp cezalandırılması konusuna:

Uzun süredir yeniçeri ocağında bunların sözü geçerdi. Başka subayları dinleyen yoktur. Yeniçeri ağası olan Hüseyin ağa ustalıktan yetişme olduğu için, işin tutulacak yerini biliyordu. İş bitirmeye gücü yeter kişiliği ile ilkönce ustaların nüfuzunu kurmaya girişti.

Güvendiği odabaşıları gizlice birer birer çağırdı: Aslında yeniçeri ocağı kanununa göre ocakta aşçı ustalar yeniçerilerin işine karışmaz, sizin emrinizde çalışmaları gerekirken uzun süre geçince bu eski düzen bozulup başka duruma girmiş, onlar sizin nefer yerine koyup paçavra gibi kullandıktan başka başkalarına da o derece baskı yapıyorlar ki, halk bizden usandı. Herkes bizim ocağın sönmesini isteyip Allaha dua ediyor.

Osmanlı Devleti rahatını bırakmış, bunca din düşmanları ile uğraşırken, bizim adımız padişah kulu iken devletin bir derdine derman olamıyoruz. Kabahat beş on uğursuz erkânsızda, ama sustuğumuz için biz de kötü kişi oluyoruz, bizim suçumuz nedir? Nasıl olacaksa, bunun bir çaresine bakmalı, suçu sahibinin üstüne bırakmalı. Sultan Süleyman kanununu candan ve gönülden yerine getirmeli. Siz de ilkönce zabitliğinizi takınmalısınız. Ben de daha önce ustalığımda bu işlerin içinde idim. Cahilliğim ile epey hırlaştım. Ama bunun çıkar yol olmadığını hamdolsun anladım. Ettiğim hayasızlığa pişman oldum. Osmanlı Devletinin de istediği bizim doğru yolda olmamızdır. Buna inandım. Benim amacım ancak ocağa hizmet etmek ve sizi bu hakaretten kurtarmaktır, diyerek odabaşıları ustalardan nefret ettirdi. Sonra seğirdim ustalarının bu sırada fazla meydan aldıklarından dolayı bir kenara çekilmiş olan tayin ustalarını çağırıp sizin de adınız usta iken seğirdim ustalarına neden mağlûp oluyorsunuz? Ocaklı arasında neden küçük düşüp ayıplıyorsunuz, böyle küçük düşmenize ben razı değilim, diyerek bu iki sınıf ustalar arasına da zıtlık bıraktı. Sonra hazerde ve seferde çıkan yeniçeri kargaşalığına ve isyanların asıl sebebi olan şakirt halifesi Memiş eşkıya elebaşını Hocalık ruusu ile aradan çıkarıp bir görevle Selânik'e gönderdi. Ardından yine ustalıktan gelen eşkıya ele başılarından kul kethüdası olan Hüseyin ağa ile mahzar görevinde olan Ahmet ağaya kapucu başılık verdirerek taşrada bir hizmete tayin ettirerek çevreden uzaklaştırdı. Seğirdim ustalarının birazı serhatlerde bulunuyordu. Yolları geldiği gibi sonra yine İstanbul'a çağırılırsınız gibi sözlerle, bazılarını sıla merhameti gibi birer vesile ile vilâyetlerine göndererek İstanbul'u epeyce temizledi. Belli ele başılardan böylece taşraya gönderilenlerden bazıları yolda öldürülüyor, İstanbul'da olanlardan birçoğu da zindanda ve kapı ahırında idam ediliyordu. Bu yolda yeniçeri ağası Hüseyin'e içten gelerek yardım edenlerden birisi kethüda Celâleddin ağa idi.

Kısaca Hüseyin ağa yeniçeri ağası olduktan sonra daha üç ay geçmeden belli başlı eşkıyadan İstanbul'u temizledi. Hatta padişah bir cuma günü selâmlıkta Hüseyin ağaya: «Bilinen eşkıyadan geri kalan var mı?» diye sorunca: «Efendim onların birisi kalmadı, hep yaptıklarının cezasını buldular. Yalnız kulunuz kaldım.» demesi üzerine padişah derin bir nefes alır. Hüseyin ağanın tutum ve davranışı padişahça pek makbule geçer. 1238 yılı sonunda yeniçeri ağalığı daima üzerinde kalmak üzere vezirlik rütbesi verilir. Ondan sonra da «ağa paşa» diye ün salar.

Asmaaltı denilen yerde bulunan bekâr odaları yeniçeri ocağı ile ilişkişi olan Hammal ve ırgat gibileri, eşkıya yatağı ve karışıklığın yeri, kaynağı idi. Bazen bu çevreden geçen kadınları zorla çevirip çekinmeden ırzına geçerlerdi. Ağa paşa 21 Zilhicce günü bu odaların yıkılmasını tasarladı. Sadr-ı âzamdan yapacağını sorarak: «Bugün ay akrep burcunda.

Acaba içlerinde karşı koymağa cesaret edecek eşkıya var mıdır? Biraz düşünülse» diye geciktirmek isteyince: «Ben ayın akrep burcunda olduğunu görmedim. Ama akrep bu odalardadır. Hemen varıp ezeceğim» diyerek o gün bekâr odalarını ve çevresindeki haşarat yatağı kahveleri yıktırıp yerle bir etmiştir.

BER-RÜŞ ŞAM OLAYLARI

Osmanlı Devleti Yunan ve İran işleriyle uğraşırken, geçen yıl bir de Akkâ gailesi çıkmıştı.

Sayda Valisi Abdullah Paşa'nın şimdiye kadar padişahın dediği dışında bir hareketi görülmemişken geçen yıl Şam Valisi ve Hac emiri Derviş Paşa ile araları bozulur. Abdullah Paşa'nın Hicaz tertibatına bağlı Hasbiya ve Raşiya ve Buka' mukataalarını yalnız başına ele geçirmek üzere oralara asker yolladığı Derviş paşa tarafından İstanbul'a bildirilir. 1237 yılı Ramazan ayında Abdullah Paşa'nın vezirliği alındı, Sayda, Safed ve Beyrut sancakları da kendisinden alınıp Diyarbakır'da ikameti için emir verildi. «Gereğini Derviş paşa yerine getirsin» diye görevlendi. Maiyetine Halep valisi vezir Beylanlı Mustafa Paşa ve Çorum aşireti Boy beyisi İsa ve Antakya dizdarı Hacı Ali ağa, Adana valisi vezir Hilmi İbrahim Paşa ve Reyhaniye aşireti boy beyi Mürselzade Haydar ve Matyah kalesi şeyhi tayin edildi. Halep'in muhafazası işi Rakka Valisi Behram Paşa'ya verildi. 1238 yılı muharremi başında Sayda, Safed ve Beyrut sancakları Beylanlı Mustafa Paşa'ya ve Halep eyaleti de katılarak Behram Paşa'ya verildi. Behram Paşa yaradılışı icabı halka zulüm ve baskı yaptığı için vezirliği alınarak Diyarbakırda oturması için emir verilmişti. Ancak Diyarbakır halkı ile arasında düşmanlık vardı. Orada kalmağa cesaret edemeyerek dilekçesi üzerine sürgün yeri Sivas olarak değiştirildi.

5 Cumadelûlâ günü Halep vilâyeti Anadolu valisi Darendeli vezir Hasan Paşa'ya Anadolu eyaleti Geliboluda oturan eski sadr-ı âzam Salih Paşa'ya ve Rakka eyaleti Abdülcelil zadelerden eski Musul Valisi olup Halepte oturan Ahmet Paşa'ya verildi.

Yunan asileri Abdullah Paşa'nın fermanlı olmasını fırsat bilerek Dürzü ve Nasirileri aldatıp Ber-rüş Şam tarafından da devlete şaşkınlık vermek davasına kapıldılar. Böylece Akkâ meselesi bir kat daha önem kazandı.

Abdullah Paşa'yı yakalamakla görevli olanlar gidip Akkâ'yı kuşatmışlardı. Abdullah Paşa Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ay müracaat etti. O da cumadelûlâda Abdullah Paşa'nın affedilmesini isteyince vezirliği ile beraber Sayda, Safed ve Beyrut sancakları kendisine verildi. Bundan hükümet çevresi dışına tecavüz etmemesini bildirir bir emr-i âli yazıldı. Onun affı ile beraber Derviş Paşa Anadolu valisi oldu. Anadolu va-

lisi olan Salih Paşa'ya da Şam eyaleti ile Hac emirliği verildi. Bu suretle Beylanlı Mustafa Paşa açıkta kalmıştı. Sonra Karaman eyaleti, Halep Valisi Darendeli Hasan Paşa'ya ve Halep eyaleti de Mustafa Paşa'ya verildi. Sonra Abdullah Paşa ile Derviş paşa arasındaki düşmanlığın sebebi araştırılınca, Halet efendinin sarrafı Haskel adlı yahudinin Filistin topraklarını Hayim adlı yahudi ile birleşerek hiyle ile ele geçirmek istemesidir. Halet efendi idam edilince Haskel kalebent edilmişti. Abdullah Paşa da Hayim'i idam edince Haskel Hayim'in Şam'da bulunan akrabalarını aracılığı ile Abdullah ve Derviş Paşa arasında düşmnlık yaratırlar. Böylece Akkâ meselesi ortaya çıkar, sonra Haskel de idam edilmiştir.

BAZI ÖLÜMLER VE TAYİNLER

Musul Valisi Abdülcelil oğlu vezir Abdurrahman Paşa eceliyle ölünce Musul eyaleti 1238 yılı başlarında yine Abdülcelil oğullarından Noman Paşazade Yahya beye vezirlik verildi.

Rumeli sadareti pâyelilerinden Hamamizade Raşit efendi 18 Rebiülevvelde vefat etti.

Kendisi Selânik'ten azledilip de 1191 yılında ölen Ali efendinin oğludur. 1181 yılında müderris ve 1210 yılında Halep, 1218'de Şam, 1222'de Mekke mollası, 1226'da İstanbul kadısı, 1234'te Anadolu pâyesi almıştı. 1235'te bilfiil Anadolu kazaskeri oldu. 1236'da Rumeli pâyesi aldı. 1238'de vefat etti. Elinde olanı bağışlar bir kişiliği vardı. Ancak sert yaradılışlı ve yüreği temiz ve sağlam olduğu için, üç defa sürgün edilmişti. Rahmetullah-i aleyhi. 2 Recep günü Nakib-ül eşraf Mehmet Eb-ül Hayr efendi, öldü, Mehmet Sıddık efendi selefi idi, halefi oldu.

Eb-ül Hayr efendi, eski Şeyhülislâm fetva sahibi merhum Çatalcalı Ali efendinin torunu olup III. Mustafa zamanında Şeyhülislâm olan Şerif zade Mehmet Mollanın oğlu idi. 1188 yılında doğdu. O yıl Ruus eğitimi gördü. Başarılı ve yetenekli idi. 1219 yılında Selânik, 1229'da Şam, 1232'de Mekke, 1235'te İstanbul kadısı ve 1237'de Nakib-ül eşraf oldu. Doğruluğu ile bilinir, aydın ve kültürlü bir kişi idi. Rahmetullahi aleyhi.

Mekke-i Mükerreme kadısı Mendelyakizade Sait efendinin ölümü haberi de bu sırada İstanbul'a gelmişti.

Sait efendi ünlü dersiamlardandı. 1206 yılı imtihanında müderris olmuş, 1233'te Mahreç pâyesi, 1237'de Edirne pâyesi almıştı. 1238'de Mekke mollası olup orada öldü. Rahmetullahi aleyhi.

Yeniçeri ağalığından vezir rütbesiyle ayrılıp bugün Adana valisi bulunan Hilmi İbrahim Paşa o sırada eceli gelip öldüğü için Adana eyaleti Aziz ve Beylan sancakları da katılarak Maraş Valisi Cebbarzade Celâleddin Paşa'ya Maraş da Rakka Valisi Abdülcelilzade Ahmet Paşa'ya verildiği sırada Anaboli de Yunan asileri eline düşen Namık Paşa'ya ait

Tırhala sancağı Mora ordusu görevlilerinden eski Karaman Valisi Mehmet Reşit Paşa'ya ve Kars eyaleti vezirlik rütbesi ile Mirmirandan Bayezit sancağı mutasarrıfı Çeçen zade Hüseyin Paşa'ya verildi.

Dokuz ay önce dünyaya gelmiş olan Sultan Ahmet 27 Recep günü öldü.

Bu ölümler arasında devlete yeniden canlılık geldi. Yani bahar geldiği için 11 Şaban günü, Padişah İstanbul'dan Beşiktaş sahilsarayına taşındı. O gün bir şehzade doğdu, adı Abdülmecit kondu. Buyuruldu ki sonunda babasına hayırlı bir halef ve millete onur vermiştir. Kandiye muhafızı ve Girit seraskeri Şerif Paşa'nın bu sırada öldüğü haberi geldi. Yerine 16 Ramazan günü vezirlik rütbesiyle mirmirandan Resmo muhafızı Osman Haşim Paşa tayin edildi. Hanya muhafızı vezir Lutfullah Paşa ile ve daha önce Girit'e sevkedilen Mısır askeri başbuğu Mustafa Paşa ve başkaca zabitan ile birlikte âsilerin hakkından gelinmesi kendisine tavsiye edildi.

Anadolu sadareti pâyelilerinden olup epeyce süredir Aydın Güzelhisarında sürgün olarak oturan Seyit Mehmet Münip efendi yaşlılık hastalığına yakalanıp 20 şevval günü öldü. Güzelhisar kabristanında eski sadr-ı âzam Çelebi Mustafa Paşa ile, eski Şeyhülislâm Şerifzade Ataullah efendi mezarlarının önünde gömülüdür.

Ayıntap'ta doğup oranın bilginlerinden aletlerle ilgili ve yüksek bilim eğitimi gördükten sonra İstanbul'a geldi. 1189'da imtihanla yüksek bilgili kaydı ile müderrisler içine katıldı ve Esatzade Ataullah efendiye hocalık ettiği için, sarayda hocalığa erişmişti. 1209'da Kudüs-ü Şerif pâyesiyle İzmir kadısı oldu. 1214'te Mahreçten Mekke pâyesi, 1218'de İstanbul pâyesi 1222'de Anadolu pâyesi aldı. 1223'te Sultan Selim'in hal'i olayında gevşek davrandı, diye suçlanarak Ankara'ya sürgün edildi. Sonra da sürgün yeri Güzelhisar olarak değiştirildi. Her konuda eli vardı. Özellikle edebiyatta akranlarının hepsinden üstündü. Üç dilde yazı ve şiir yazardı. Siyer-i Kebir'in tercümesi ile Arapça sözlü haşiyesi ve Devha-t-il meşayih zeyli kendisinin bilim ve kültürde ne büyük olduğunu göstermeye yeterli delillerdir.

IV. Mustafa'nın tahta geçişinde Fas hükümdarı Mevlâ İsmail'e gönderilen mektubu kendisinin yazdığı eserlerin en seçkinidir. Örnek denilebilir.

25 Şevval günü Hekimbaşı Benderli zade Sait efendi azledilerek kendinden önce Hekimbaşılık eden Behçet efendi Hekimbaşı olmuştur.

OSMANLI DEVLETİ İLE İRAN ARASINDA SULH ANLAŞMASI

Abbas Mirza Toprakkale üzerinden Tebriz'e geri döner. Şark seraskeri Rauf Paşa ile aralarında bazı haberleşmeler olmuştu. İki taraf da

sulh istiyordu. 1238 yılı ortasında Osmanlı Devleti tarafından Rauf Paşa murahhas tayin edilince, Mehmet Ali Mirza İran şahının ve oğlu aynı zamanda veliahtı Abbas Mirzanın ruhsatnameleriyle sulh yapmak üzere murahhas olmuştu.

Mirza Mehmet Ali 15 şevval salı günü Erzurum'a geldi. Bir gün sonra yani perşembe günü serasker Paşa ile görüştükten sonra, hükümet konağında kendisi ve kethüdası Mirza Ahmet ile Şark ordusu defterdarı Hacı Sait efendi hazır oldukları halde görüşmelere başlandı.

Sulh anlaşmasında esas 1159 yılında Nadir Şah ile yapılan sulh anlaşması idi. İşi kolayca bitirmek varken, İran sefiri Sebikli ve Haydaranlı aşiretlerinin İran tebaası olduklarından söz etmesi ve bu iki aşiretin İran'a geri çevrilmelerini istemesi görüşmeleri uzattı. Görüşmeler kırılma derecesine geldi.

Nihayet bazı kayıtlarda aşiret çekişmesine 19 Zilkade günü son verilebildi. Sulh anlaşması murahhaslar arasında imzalanarak İstanbul'a gönderildi. Gelir gelmez padişah tarafından onaylandı. 5 Zilhicce günü eski beylikçi o gün için Anadolu muhasebecisi olan Mehmet Necip efendi orta elçi tayin edilerek Erzurum'a gönderildi ve tasdiknameler karşılıklı değiştirildi. Bu suretle İran gailesi ortadan kalktı.

MORA OLAYLARI VE DENİZLERDE DURUM

Mora günden güne önem kazanmıştı. Mirahur-u evvel İbrahim ağaya o bölgede görev verilerek 11 Recep günü kendisine vezirlik rütbesi ile Bolu ve Viranşehir sancakları verildi. Yerine topçu kışlası bina emini Ali bey mirahur-u evvel oldu. Rumların isyanı gittikçe büyüyordu. Hatta Karlıeli âsileri etrafa taarruza geçmişlerdi. İşkodra mutasarrıfı Mustafa Paşa İşkodra bölgesinden çıkarabildiği kadar askerle Karlıeli üzerine harekete geçmekle görevlendirildi. 3 Şaban günü kendisine Ohri ve Elbasan sancakları ile Karlıeli sancağı da katılarak İnebahtı mutasarrıfı mirmiran Balaslı zade İsmail Paşa'ya verildi.

Yunan eşkıya gemileri ufak ve kullanışlı teknelerdi. Kapakların yanaşamayacağı sularda dolaşırlar ve fare gibi her deliğe girip çıkarlardı. Donanmadaki küçük gemilerse donanmadan ayrılamazlardı. Böylece eşkıya adaların ve kıyıların her tarafını yakıp yıkmaktan geri durmuyordu. Bunun üzerine kaptan-ı derya Hüsrev paşa bu yıl kapakların küçüğü olan firkateyn ve korvet ve başkaca küçük gemilerden 52 gemi Haliç ile Karadeniz boğazını koruyacaktı. Gerekirse Akdeniz'e gönderilmek üzere bir-üç anbarlı ve dört-kapak ve yirmi şalope teçhiz etmişti.

Bahar gelmişti. Şaban ayı sonlarında Akdeniz'e çıkarılan bu gemiler Mora'ya gitmişti. Oysa donanma Mora sularında iken yüz kadar ufak İzbandut teknesi Menemen Güzelhisarı kıyısına yanaşıp epeyce hayvan sürmüşlerdi.

Sonra Çandarlı kıyılarına taarruz ederek karaya asker çıkarıp yakmış yıkmışlar, Karahisar müteselliimi duyup üzerlerine hareket edince kaçmışlardı.

Böylece kıyıları korumak için hazırlıklara girişilmişti.

Hurşit Paşa'nın Divan kâtipliğinden yetişme ve vezirlik rütbesiyle o günlerde Kuşadasında bulunan Reşit Mustafa Paşa'dan umut edilen hizmet görülmediği için bu sırada vezirliği ile beraber görevi de elinden alındı. Bursa'da ikametle görevlendirildi. Kuşadası muhafazası da 500 askerle Sakız'da bulunan aslında Kuşadası halkından olup o bölgede sözü dinlenir, sayılıp sevilen İlyaszade Elhac İlyas ağaya verildi.

Ağriboz mutasarrıfı Çarhacı Ali Paşa'nın daha önce vezirliği alınarak sürgün edilmesi için ferman çıkarılıp gönderilmişti. Savaş gailesi yüzünden yollar kapalı olduğu için, giden mübaşir Yenişehir'den öteye geçememişti. Bunun üzerine 4 şevval günü yapılan yılbaşı tayinlerinde Ağriboz sancağı yine Çarhacı Ali Paşa üzerinde vezaretle bırakıldı.

Lâkin ardı ardına gelen haberlere bakılırsa gerek seraskerde gerekse başka Mora görevlilerinde ağır davranış ve gevşeklik olduğu anlaşılmıştı. Durumu incelemek için mirahur-u evvel Ali bey bu sırada o bölgeye gönderildi.

Çarhacı Ali Paşa bahadır kişi idi. Ama aç gözlü idi. Devletin parasını da yiyordu. Bu ahlâksız durumu güzel yanını silmişti. Ağriboz halkının yiyecek ve zahire sıkıntısını hafifletmek için yabancı gemileri ile gönderilen zahireyi çok büyük para karşılığı fukaraya satmıştı. Bu yaptıkları padişahın kulağına gelince rütbesi kaldırıldı. Malı müsadere edildi ve Tokat'a sürgün edildi.

Ağriboz sancağı 17 Zilka'de günü Kızılhisar müteselliimi kapucubaşı Ömer beye verildi.

Tırhala mutasarrıfı Mehmet Reşit Paşa şimdiye kadar her nerede eşkıya ile savaştı ise muzaffer olmuştu. Golos körfezinde bulunan Bülbülce âsileri üzerine hücum ederek onları aman dilemeğe mecbur etmişti. Bu haber İstanbul'a gelince, herkes biraz teselli bulmuştu.

Rumeli seraskeri Köse Mehmet Paşa'nın gevşekliği ve görevliler arasındaki geçimsizlikten Mora'da şimdiye kadar bir iş görülememişti. Oysa yaz geçip gidiyordu. Az vakit kalmıştı. Zilhicce ayı ortasında Köse Mehmet Paşa görevi başından alındı, vezirliği kaldırıldı ve Gelibolu'ya sürgün edildi. Yerine Selânik Valisi Ebül Bud Mehmet Paşa Rumeli seraskeri ve valisi oldu.

Çayağzı muhafızı bulunan Bolu mutasarrıfı İbrahim Paşa Selânik valisi tayin edildi. Köse Mehmet Paşa'nın bütün mallariyle eşyasına el konulması için ferman çıktı. Gereğinin yapılması görevi de mirahur-u evvel Ali beye verildi.

Mora seraskeri Berkofçalı Yusuf Paşa ile Salih Paşa Livadiye ve İstef bölgesini tekrar ele geçirdiler. Eşkıyaları yok ettikten sonra, Mora'ya girmek üzere Ağriboz'a harekâta geçtiler. Karlıeli eşkıyasını bastırmak için İşkodralı Mustafa Paşa Ağrafa üzerine yürüdü. Serezli Yusuf Paşa Preveze'ye gelerek on bin asker toplamış ve Mora'ya dönmüştü. Bu haber de bu sırada duyuldu.

Kaptan Paşa ise Mora'ya gidecek görevlilere müihmmat ve zahire vererek yardım etmek üzere Badra eteğine ilişip kalmıştı. Akdeniz'de görülecek işlerin hepsi geri bırakılmıştır, diye söylentilere bakılarak hemen Mora bölgesindeki görevli olanlara talimat yazılmış, etkili teşvikler yapılmıştı. Mora gailesinin bu yıl ortadan kalkmasına uğraşılarak başarı sağlanması isteği ile Ebülbud Mehmet Paşa'ya sadaretten yazılar gönderildi ve bin kese akça ihsan edildi.

1239 YILI OLAYLARI

Selânik valiliğine tayini yapılan İbrahim Paşa'nın kendisinden boşalan Bolu ve Viranşehir sancakları muharrem ayı ortasında Rumeli ordusunda görevli İbrail muhafızı Moralı Ebubekir paşaya verildi.

İbrail muhafızlığı da Hüdavendigâr ve Kocaeli mutasarrıfı ve Karadeniz boğazı Rumeli kıyı muhafızı vezir İspartalı İbrahim Paşa'ya verildi.

Hüdavendigâr ve Kocaeli sancakları ile Rumeli kıyı muhafızlığı da Bozok ve Kayseri sancakları mutasarrıfı Galip Paşa'ya verildi.

Bozuk ve Kayseri sancakları Vezir Gümrükçü Osman Paşa'ya verildi. 19 muharrem günü eski tersane emini Yanyalı Ali bey, Rumeli ordusu defterdarı oldu.

Tırhala ve İnebahtı bölgesinde Tepedelenli'nin adamlarından ele geçirilen padişah emlâkine nezaret görevi de ona verildi.

İşkodralı Mustafa Paşa Karlıeli eşkıyasını bastırıp yok etmekle görevli idi. Kaptan-ı derya Hüsrev paşa da ona denizden yardımla görevlendirilmişti. Mustafa Paşa Mosolonk'a kadar geldi. Serezli Yusuf paşa iki beylik gemi ile varıp kıyıda görüştüler. Ancak o sırada Mosolonk eşkıya elinde idi. Kuşatıp ele geçirmek gerekiyordu. Mustafa Paşa'nın emrindeki askerin çoğu dağlı kigalardı. Bunlar savaş eri, cesur insanlardı. Taarruzları çok şiddetli olur. Ama vurup geçer, çalıp çırpar bir halk olup kale kuşatılıp da bir yerde uzun süre eğlenir insanlar değillerdi. Bunlar

altı ay savaşırlarsa, diğer altı ayı kendi topraklarında geçirirlerdi. Bu tutumları onların geleneği idi. Kasım ayı gelmişti.

Mustafa Paşa: «Benim askerim yaz tertibi olup kışın kalmazlar,» diyerek Mosolonk eteklerinden hareket ederek geri gitmişti.

Ardından donanma ile Kaptan Paşa Badra eteğinde demir atmıştı. Lâkin Mustafa Paşa'yı arayıp bulamadığı için gücenip kızarak yirmi gün sonra İpsar adasını vurmak üzere geri dönmüştü.

Bu sırada Mora seraskeri Berkofçalı Yusuf Paşa ile Çirmen mutasarrıfı Salih Paşa, büyük sayıda askerle İlana Boğazına kadar vararak epeyce uğraşmışlardı. Emirlerindeki askerin arasında karışıklık çıkınca perişan oldular. Suçu birbirlerinin üzerine atarak Ezdin'e döndüler.

Ezdin muhafızı vezir Süleyman Paşa: «Malca ve vücutça zayıf olduğundan bahisle» istifa etmişti. Ezdin muhafazasına Salih Paşa tayin edildi.

Berkofçalı Yusuf Paşa da Rumeli seraskeri emrine girmek üzere Yenişehir'e geri gönderildi.

Merhum Dramalı Mahmut Paşa ve Berkofçalı Yusuf Paşa ikisi de âyânlıktan gelme oldukları halde, serasker olmuşlardı. Serezli Yusuf Paşa âyânların göz bebeği İsmail beyin oğlu olduğu için kendisini onların üstünde tutardı. Onlardan önce serasker olmadığından dolayı kızar ve Mora fâtihi olmayı isterdi. Gerçekte emrinde yeteri kadar asker yoktu. Ama malî gücü olduğu için denizden Preveze'ye çıkıp Arnavut askeri yazmaya başladı. Tepedelenli Ali Paşa hazinedarlığından çıkma Yanya Valisi Ömer Viryon Paşa bu askerin kendisi tarafından yazılmasını ve birlikte hareket edilmesini istedi. Yaptığı bu teklife karşı Yusuf Paşa parayı kendisi harcayacak, «Ömer Paşa kazanacağı üne ortak olacak» diye uygun görüp yanaşmadı. Arnavut sergerdeleri ile söyleşerek çarık bahalariyle ikişer aylık peşin verip on bin kişi kadar yazarak bir ordu kurdu ve Kastellerden geçmek üzere harekete geçti.

Ömer Viryon Paşa ise Toska hanedanındandı. İşkodralı Mustafa Paşa, bütün Kigaların reisi sayılıyor, Kigalar arkasından geliyordu. Kendisi de hep toskaların reisi olmak iddiasında bulunurdu. Dışarıdan Yusuf Paşa'nın gelip de kendi bildiği gibi danışmadan asker yazması gücüne gitmişti. Mosolonk işi böyle dururken, Mora'nın giriş yeri olan kalenin ele geçirilmesi öncelik taşırken Mora'ya geçmek akıl işi değildir yollu sözler yayıp bazı aracılarla askerin içine fitne soktu. Yusuf Paşa Mosolonk'a yakın bir yere geldiği zaman gün ağarıyordu. Ordu içinde bir bağırıp çağırma çıkmış, asker de sebepsiz dağılmıştı. Yusuf Paşa da kızgın ve üzüntü içinde Preveze'ye gelip, oradan da denizden Badra'ya geri dönmüştü.

Yanya ve Tırhala bölgelerinde yapılan eşkıya muharebelerinde doğrusu yüz ağartan yalnız Tırhala mutasarrıfı Mehmet Reşit Paşa idi. Yaptığı muharebelerde şan ve şeref kazanmıştı. Böyle olunca Ebülbud Meh-

met Paşa onu küçük düşürmek için azlederek Tırhala'ya bir başkasının tayin edilmesi için mektup yazmıştı. Gerçekte Reşit Paşa'nın gösterdiği başarı devletçe iyi biliniyordu. Ama mademki serasker ile arası bozulmuş, artık o görevde kalması düşünülemezdi. Tırhala mansabı üzerinden alınıp kendisine başka mansap verilmek üzere Çanakkale Boğazına doğru gelmesi için padişah emri çıkarıldı. «Tırhala'ya başkasını seçsin» diye serasker paşaya mektup yazıldı. Ebulbud Paşa da böylece rakibini uzaklaştırmıştı.

Reşit Paşa Yenişehir'den hareket ederek Yenice Karasu konağına geldiği sırada, Vidin ve Niğbolu muhafızı Filibeli Şinikzade Derviş Mustafa Paşa'ya Mora seraskerliği ile valiliği Çirmen sancağı ile beraber verildi. Ondan boşalan Vidin ve Niğbolu muhafızlığı da cumadelulâda Reşit Paşa'ya verildi. Kış geldiği için donanma:

—Küşad-ı gonca-i dil kaldı bir bahara dahi—

şarkısını söyleye söyleye geri döndü. 3 Rebiülahır günü Haliç'e girdi.

Serezli Yusuf Paşa emrinde bulunan Çorum mutasarrıfı mirmirandan Ali Paşa ölünce Yusuf Paşa onun tayinini yazmıştı. Bu sırada Çorum sancağı mirmiranlık rütbesi ile Dramalı Mahmut Paşa'nın delilbaşısı Yusuf ağaya verildi.

KIŞ OLAYLARI

Eski sadr-ı âzamlardan Gelibolu'da sürgün bulunan Osman Paşazade Mustafa İzzet bey 1239 yılı başlarında affedilip cezası kaldırıldı.

Esat efendi tarihinde bildirildiğine göre kırk medresesinden ayrılmış, tabi-i caiz mülâzim olup mülâzemet kâğıtlarının tarihleri yedi yıl eskimiş olan talebe muharrem ayı ortasında imtihan edildiler, hak kazanan kırk talebeye ruus tedrisi verildi.

Şeyhülislâm Sıdkî zade Ahmet Reşit efendinin çocukları ve torunları naiplerden rüşvet aldıkları için ayıplanıyorlardı. Bundan ötürü şeyhülislâmın değiştirilmesine lüzum görüldü. 19 muharrem günü azledildi. Mekkîzade Mustafa Asım efendi ikinci defa Şeyhülislâm oldu.

Osmanlı Devleti geleneğine göre yedi yılda bir defa ruus imtihanı olup mülâzimlikte yedi yılını dolduran talebe-i ulûm imtihanları yapıldıktan sonra hak kazananlara tedris mertebe başlangıcı olan iptida-yı hariç rütbesi ruusu verilirdi.

Protokolda isimleri derecelerine göre tertip ile yazılır. Üste geçmek, geride kalmak çoğu defa birisi sahip çıkarak, yahut yanlışlıkla denilerek «filân efendi, geri kalacakken, ileri çekildi» yollu şikâyetler ve itirazlar olurdu. Haklarını ispat edemeyenler üzülürlerdi. İçlerinden bazılarının hakkı bilinirken, «imtihan toplantısının büyük tesirinden sıkıldı da ge-

reği gibi davranamadı» diye tekrar imtihan edilmesi başkalarının şikâyet ve itirazları ile karşılanırdı. Tam imtihan yapılırken çoğu defa Şeyhülislâm değişikliği olur. Halk da bunu imtihanı başaramayanların kalplerinin kırılmasına yorarlardı. Çoğu defa şeyhülislâmlar bu imtihandan etkilenip fenalığı dokunmasın diyerek zamanı gelince geciktirmek isterlerdi. Bu defa imtihanlar biter bitmez Sıdkizade Ahmet Reşit efendinin azli de bunu ispatlar gibi oluyor. Oysa Şeyhülislâm efendiler böyle kuşkulanacak, tedirgin olacaklarına imtihanda kim kazanırsa o alınır kuralına uyulsa, talebenin hakkı gözetilse, yersiz arkalama gibi tutum olmaması için görüp gözetseler neden tedirgin olsunlar. O zaman haksızlığa uğrayıp umutsuzluğa kapılan olmaz, inkisar da etmezlerdi.

Geçen yıl 12 Recep günü inşaatına başlanan Cihangir camii bu Rebiülevvel başında sona erdi. Bina ve mefruşatına sarfolunan para altı yüz yedi kese idi. Esat efendi tarihi böyle yazıyor.

Altın ve gümüş paranın kararlaştırılan fiyatından fazlasına alınıp verilmesi şiddetle yasak edilmişken, uygulaması kabil olamadı. Yine taşralarda bir kuruş altmış paraya alınıp verilmekte olduğundan bu sırada 10 ayarında halis gümüşe zam yapılarak 61 ayarına çıkarılıp 60 paralık yeni sikke kesildi. Başkaca Osmanlı Devleti paralarının yabancı sikkelerin kararlaştırılan fiyatlarından ziyadeye sarfolunmaması için her tarafa emirler yazıldı.

1212 yılı tersanede kurulan büyük havuz yanında 120 zira boyunda, 45 zira eninde ve 10 zira derinliğinde (zira = 75 santim) başka bir havuz inşasına başlandı. 1239 yılı 29 rebiülevvelinde iyi günde temeli atıldı.

Sadr-ı âzam Silâhdar Ali Paşa doğru idi. Padişahın da güvenini kazanmıştı; ama devletin durumu ve zamana göre işlerini gereği gibi yürütmekte incelik gerekiyordu. Özellikle Mora işi günden güne önem kazanıyordu. Devlet rüzgârında iyi ve kötü günler geçirmiş, durumu tutumu sınanmış bir kişinin sadr-ı âzam yerinde bulunması lüzumu gereği gibi hissedilmişti. Karadeniz boğazının Rumeli kıyılarını muhafaza ile görevli Hüdavendigâr ve Kocaeli sancakları mutasarrıfı vezir Galip Paşa 20 safer günü İstanbul'a varıp Bab-ı âliye gitti. Kendisine serasere kaplı samur elbise giydirildi. Boğaz içinde hazırlanan gümrükçü Osman Paşa yalısında oturup işe başlamıştı. 10 Rebiülâhır günü Silâhdar Ali Paşa sadaretten azledilerek, malları müsadere edilmeden Gelibolu'da oturması emredildi. Ve Galip Paşa sadaretle sevindirildi. Ağa Hüseyin Paşa yeniçeri reislerinin en dişlilerinin kimini idam, kimini sürüp uzaklaştırarak yeniçeri ocağını epeyce temizlemişse de ocaklı onun bu davranışlarından düşünceye varıp kuşkuya kapıldı. Hüseyin Paşa'yı öldürmeyi tasarladıkları öğrenildi. Artık yeniçeri ağalığında kalması uygun görülmeyerek ancak padişaha da «yakın olsun» diye düşünülerek Galip Paşa'dan

boşalan Boğaz muhafazası şartiyle Hüdavendigâr ve Kocaeli sancakları verildi. Yeniçeri ağalığı da kul kethüdası Ahmet ağaya verildi.

18 Rebiülâhir günü sadr-ı âli kethüdası Süleyman efendi yerine Reis-ül küttap Sâdık efendi kethüda ve Tophane nâzırı Mehmet Seyit efendi Reis-ül küttap ve Süleyman efendi Tophane nazırı oldu.

Limni adası muhafızı Halil Hamit paşazade vezir Nurullah paşanın adayı korumakta güzel hizmeti geçmişti. Mükâfatlandırılması gerekirken, Ankara ve Çankırı sancakları mutasarrıfı Kara Mehmet Paşa'nın zulüm ve baskısını Padişah duyunca mansap verilmeden Limni adası muhafızlığıyla görevlendirildi. Ankara ve Çankırı sancakları da Nurullah Paşa'ya verilip sevindirildi.

Bugünlerde tam 12 yarısı 6 kuruşa, dörtte biri yüz paraya rayiç değeri olan adli altının bir yüzünde tuğra-yı hümayun, bir yüzünde de (daraba fi darül-hilâfe-t-il aliye) işlenmiş olup ancak yazısı az olduğundan benzerini yapmak kolay olduğu için Akdeniz adalarında kalpazanlar ortaya kalp altın yapar olmuşlardı. Bu sebeple paranın önceki nakışı kaldırılıp vaz geçilerek ve benzeri yapılamayacak görünüşe konulmak üzere yazısı çoğaltıldı. Yani bir yüzünde tuğra ve çevresinde sultan Selâtin-i zaman Mahmut Han ve arka yuzünde de ortasında (daraba fi Kostantaniye-t-ilmahrusa) ve çevresinde (Dâme mülke ve saltanatihi) duası işlenerek rebi-ülâhirde yeni görünüşte sikke basıldı.

Rebiülâhirin son günü padişahın bir kızı dünyaya geldi. Atiyye sultan adı verildı ve üç gün top şenliği edildi.

26 Cumadelûlâda Trabzon eyaleti ve Faş kalesi muhafızlığı Kars ve Bayazit mutasarrıfı ve muhafızı Çeçen zade vezir Hüseyin Paşa'ya ve Kars ve Bayazit sancakları Çıldır Valisi vezir İçelli Seyit Ahmet Paşa'ya verildi. Ancak Şam valisi ve Hac Emiri Salih Paşa Hac emirliğini gereği gibi idare edemediği belli olunca cumadelâhire ortasında görevi Kars muhafızlığı verilerek değiştirildi. Şam eyaleti ile Hac emirliği değerli mansabı İçelli Ahmet Paşa'ya verildi.

Daha önce olmayacak bir yanlışlıkla Keşan'a sürgün edilen Keçecizade İzzet Molla, cumadelâhire ortasında affedilip cezası kaldırıldı. Yeniçeri ağası Ahmet Ağa, padişahın dediği ve istediği görevinde başarı gösteremediği için mansabından 55 gün sonra 12 cumaelâhirada görevinden uzaklaştırıldı. Sırada bekleyen kul kethüdası Ali Ağa yeniçeri ağası ve Zağarcıbaşı Süleyman ağa kul kethüdası ve seksoncubaşı Hasan ağa Zağarcıbaşı ve turnacıbaşı Mehmet Celâleddin ağa seksoncubaşı ve Mahzar İbrahim ağa turnacıbaşı oldu.

14 Recep günü Drama nazırı Esat ağaya Edirne'de oturmak üzere ve zirlik rütbesi ile Çirmen mutasarrıflığı verildi. Meşhur usta şair Esat Paşa budur.

Kış günlerinde Yunan eşkıyaları bazı kıyılara taarruz ediyorlardı. Bu sırada birtakım bazı Yunan gemileri Sakız adasındaki Viso adlı köy karşısına gelerek karaya asker çıkarmışlarsa da, üzerlerine Sakız muhafızı Yusuf Paşa tarafından mukabil taarruzla eşkıyanın bir kayığı ele geçirilmiş, geri kalanı kaçmıştı. Bu kayıkta öldürülen eşkıya kesik başları İstanbul'a gönderildi. Recep ayı ortasında İstanbul'a geldi.

Öteden beri Ramazanda imsak ve iftar vakti Rumelihisarından top atılırdı. Birkaç yıldır Anadoluhisarından da atılması âdet olmuştu. Bundan sonra Yedikuleden de imsak ve iftar topu atılmasına bu Ramazanda başlandı. Alışıldığı gibi 4 Şevval günü yapılan tayinlerde Rakka valisi Abdülcelil zade vezir Ahmet Paşa, Sivas valisi vezir İsmail Hakkı Paşa, Adana valisi Cebbarzade vezir Celâleddin Paşa ile Misori muhafızı vezir İsmail Paşa'nın vezirlikleri kaldırıldı. Her biri bir yerde oturmakla görevlendirildi. Karaman eyaleti, Akşehir ve Aksaray sancakları katılarak Tekirdağı'nda oturan eski sadr-ı âzam Silâhdar Ali Paşa'ya, Rakka ile beraber Diyarbakır valiliği, Kurt Hüseyin Paşa'ya, Sivas eyaleti Gelibolu'da bulunan eski Rumeli Valisi Köse Mehmet Paşa'ya ve mütesellim ile idare edilmek üzere Adana eyaleti Niş muhafızı bulunan Kavanozade Hüseyin Paşa'ya, Kastamonu da verilerek Selânik ve Kavala sancakları ve Çayağzı muhafızı bulunan İbrahim Paşa'ya verildi.

Halet efendinin adamı sayılan ve daha önce sürgün edilen Tekirdağlı Ahmet Ağa bu sırada affedildi ve cezası kaldırıldı.

İran Şahı tarafından büyükelçi olarak gönderilen Kasım han, 3 şaban günü İstanbul'a geldi. Bab-ı âliye gelerek geleneğe göre kendisine bol yenli kürk, maslahatgüzarına, kethüdasına ve başkâtibi ile başkaca iki adamına kontoş kürkler giydirildi ve merasimle daha önce mihmandar tayin edilen kapıcıbaşı Haşim ağanın Aksaray'daki konağına gönderildi.

Bayazit sancağı 20 şaban günü geçmişteki usule uyularak yurtluk ve ocaklık olmak üzere Bayazit'in çok eski hanedanından Behlül Paşa'ya verildi.

Esat efendi der ki: «Bu vilâyet İran topraklarında sınırı olduğundan çok eskiden beri ocaklık ve yurtluk olarak o bölge hanedanına anlaşmalı tayin yapılırken bazı engeller yüzünden mansap tayini sayılarak eski işlemi ele alınıp üç değişiklik yapılarak iltizam teklif olunmuştu. Bu durum tabiî görünüşü ve yerleşmesi dışında bir işti. Sonraları İran antlaşmaları bozmak için bir ipucu sayarak tasarladığı gibi Rauf Paşa'nın tayin edilmesini istiyordu. Eskiden nasılsa Bayazit'in köklü ailesinden eski Bayazit mutasarrıfı Behlül Paşa'ya verildi.

Sardunya Devletinin Osmanlı Devleti ile bir anlaşması yoktu. Bu yüzden ticaret adamları Fransız gemileriyle gelip gidiyorlardı. Bu yıl İngiltere aracılığı ile Osmanlı Devleti ile Sardunya Devleti arasında daha ön-

celeri düzenlenen ticaret anlaşması benzeri şaban ayı ortasında İngiliz Elçisinin de hazır bulunduğu toplantıda onaylanarak karşılıklı değiştirildi.

Fransa tarafından büyükelçi tayin edilen Calmineau 27 Şevval günü Bab-ı âliye geldi. Sadr-ı âzam huzurunda kendisine serasere kaplı samur kürk, oğluna ve maiyetindeki 8 görevliye kontoş samur, 12 adamına çuha kaplı kakum kürkler, 18 adamına sof kerrakler giydirildi.

Rum patriği halkının işlerini devlet isteğine uygun yürütemediğinden 24 Zilka'de günü görevinden alınıp sürgün edildi. Yerine on ikilerden Serez metropoliti Hristanos getirildi.

9 zilhicce günü Cibali kapısı içinde yangın çıktı. Yüz elli kadar ev yandı. Birkaç gün sonra tersane kapısı içinde gece saat dörtte iki yangın çıkarak ertesi günü öğleye kadar sürdü.

ÂYANDAN ÖLENLER VE BAZI TAYİNLER

Ağriboz'dan azledilip vezirliği kaldırılan ve Tokat'a sürgün edilen Çarhacı Ali Paşa hastalanarak Tokat'a vardıktan birkaç gün sonra 1239 yılı sonlarında eceli gelip vefat etti. Ali Paşa soyca Konyalıdır. Gençlik çağında vezirlerin dairelerine girip okuma yazma öğrenmişti. İç ağaları arasında Ali efendi, diye ün saldığı zaman Yusuf Ziya Paşa ile Mısır savaşına katılmıştı, sonra İskenderiye muhafızı Hurşit Paşa'nın yanına girdi. Hurşit Paşa Mısır Valisi olunca onu kethüda hizmetinde kullanmış ve kapucu başılık rütbesiyle sevindirmişti. Hurşit Paşa görevinden alınınca İstanbul'a gelmişti. Daha önceki Rus savaşında eski kaptan-ı derya Salih Paşanın öğütleyip ileri sürerek tavsiye etmesi ile kendisine vezirlik rütbesiyle Silistre valiliği ve çarhacılık görevi verildi. Karalaş adlı yerde birliğin başında taarruz ederek düşman saflarını yarmış ve zafer kazanarak ün salmıştı. Ordu ile İstanbul'a döndü. Sadr-ı âzam Memiş Paşa görevinden uzaklaştırılınca kaymakam ve sonra da kaptan-ı derya olmuştu. Bir ay sonra Alaiye'ye tayin edilerek İstanbul'dan çıkarıldı. Birkaç ay sonra Trabzon valisi oldu. O sırada Ruslar karadan ve denizden kaleyi kuşatmışlar, o da kahramanca savunmuştu. Sonra görevinden azledilerek Ankara'da oturması emri verildi. Bir süre sonra Karaman eyaletiyle sevindirildi. O sırada isyan eden Tekeli İbrahim bey üzerine seraskerlik ünvaniyle görevlendirildi. Ama bir iş göremediğinden malına devlet el koydu, kendisi de Limni adasına sürüldü. Sonra sürgün yeri Keşan'a değiştirildi. Ardından vezirliği üzerinde bırakılarak Kars valisi oldu. Üç yıl sonra Sivas valisi oldu. Sivas halkı ile arası açıldı ve bu kavga üç ay sürdü. Sonunda karşı koyanlara galip gelerek onları bastırıp cezalandırdı. Sonra bir yıl Karahisar, iki yıl Alaiye ve İçel'-

de görev aldı. 1236 yılında Ağriboz'a muhafız oldu. Sonra görevinden alındı ve Tokat'ta öldü. Esat efendi (Ali Paşa'nın cesareti anlatılacak gibi değildir. Ama aç gözlülüğü de o derece ileridir) der.

Trablus Şam eyaleti Beylerbeyi mirmiran Hüseyin Paşa da ölmüştü. Aslı Lazikiyeli olup yeniçeri ağalığından emekliye ayrılmış ve Şam'da oturması emredilmişti. Daha önce Derviş Paşa'nın görev verilmesi isteği üzerine mirmiranlık rütbesiyle Hac emirliğine vekâlet eden Mehmet Paşa da Trablus Şam eyaletine tayin edildi.

Devlet büyüklerinden Matbah Emini Yusuf ağa efendi 2 cumadelula pazar günü vefat etti. Kendisi Abdulhamit Han devrinde Baş muhasebeciliğe kadar yükselmişti. Moralı Süleyman Penah efendinin oğlu olup 1157 yılında Mora'da doğmuştu. 1169'da babası Penah efendi, büyük kardeşi Osman efendi ile beraber İstanbul'a gelmişti. 1188'de sadr-ı âli mektubî odasına çırak edilmiş ve Hâcegânlık rütbesiyle sevindirilmişti. 1195'te mevkufat hocalığında ve başkaca görevlerde kullanılmıştı. 1208 yılında sefirlikle İngiltere'ye gidip beş yıl orada kalmıştı. Dönüşünde İstanbul'a gelince yeniçeri kitabeti, anbar emiri, tersane emini, matbah-âmire eminliklerinde bulunmuştu. 1224 yılında Rikâb defterdarı olmuştu. Sonra cephane ve mehterhane nezaretlerinde ve Hibe-t-ullah sultan kethüdalığında bulunmuş. Sonra da Beşiktaş sarayının önemli onarım işlerini görmüş, bu görevden ayrılınca nişancı olmuştu. 1232'de yine sadr-ı âli kethüdası, 1234'te üçüncü defa tersane emini olmuştu. 1236'da satın alma görevi ile Edirne'ye gönderildi. 1238'de ikinci defa matbah-ı âmire emini oldu. 1239'da vefat etti. Şehzade Mehmet türbesi yanında toprağa verildi. Devletine içten bağlı ve doğruluk ve iyilikle faydalı olmuş kişiliği vardı. Ancak sert yaradılışlı ve gönül kırıcı idi.

Muhasebe-i evvel İmam Mustafa efendi cumadelâhire başında vefat edince yerine mutasarrıf-ı ulâ Noman Sabit efendi tayin edildi. Kendisi Bursalıdır. İstanbul'a gelerek Sultan Selim zamanı devlet adamlarından Abdullah efendiye imam, sonra da kethüda olmuştu. Efendisi sayesinde Hacegânlık mesleğine girmiş ve Reis kesedarlığı hizmetine erişmişti.

IV. Sultan Mustafa tahta geçince karısı saraydan çıkma olduğu için, büyük tezkereci vekili, ardından sadr-ı âli kethüdası oldu ise de Alemdar Paşa'nın sadaretinde Midilli'ye sürgün edildi. Alemdar devri geçince cezası kaldırılarak yine bazı divan mansaplarında görev almış ve bir aralık Hatice Sultan kethüdası görevinde çalışmıştı. Yüreği temiz bir kişiliği varmış. Afa anhı.

Beyhan sultan kethüdası görevindeki kardeşi Sadık efendi de cumadelâhire başlarında vefat edince boşalan sultan kethüdalığı Enverî damadı, Laz Mahmut efendiye verildi.

Eski Şeyhülislâm Mehmet Zeynelabidin efendi Recebin on beşince 72 yaşında iken vefat etti. Babası Halep kazasından ayrılmışken vefat

eden hassa tabiplerinden Surre emini zade Seyit Mehmet Sait efendidir. Annesinin babası III. Sultan Mustafa zamanında Şeyhülislâmdı. Seçkin kimselerdendi, yazarlığı ve şairliği sağlam ve gerçekten halkça takdir edilirdi. Bu zat küçük Çelebizade İsmail Asım efendidir. Rebiülâhir 1167'de beşiğini süslemiş, 1187'de Ruus'a erişmişti. 1215'te Üsküdar mevleviyeti görevi almış ve 20 muharrem 1215'te Edirne pâyesi almış, arası çok geçmeden Mekke pâyesi almıştı. 1223 te Nakib-ül eşraf olmuş ve 1228' de İstanbul pâyesi 1229'da Anadolu pâyesi almıştı. 1230'da Şeyhülislâm olmuştu Softaların bilinen mum kavgası üzerine 1233 yılında görevinden alınıp Bursa'ya sürülmüştü. 1234 yılı muharreminde cezası kaldırılarak İstanbul'a geldi. Üsküdar'da Sultantepesindeki konağında ikameti sırasında vefat etmiştir. Zamanın bilgini, toplum içinde güzel konuşur ve dinlenir kültürlü bir kişiliği vardı. Süleyman Faik efendi mecmuasında der ki: (Mevâliden Keşşafzade derler bir adam vardır. Karısına düşkün ve sözünden çıkmazdı. Hatun da kocasının her işine el attığı için bu Keşşafzadeye Zeyni efendi Şeyhülislâm iken Galata kadılığı verilir. Kadılığı sırasında Galata'nın muhakeme hizmetinde bulunanlar hatunun mahkeme işlerine el atarak davaların kanunî hükümlerine karışırdı. Bu davranış ve girişimlerinden ötürü Şeyhülislâma gelip şikâyet edilince Zeyni efendi Keşşafzadeyi yaptığı toplantıya çağırır. «Padişahımızın bu fakir kulunu Şeyhülislâm makamına getirmesindeki bir amacı da mevleviyet tayinlerinde bu işin ehline verilmesi içindir. Bu işi bilen ve hak sahibi diye biz kadılığa ehildir diye kadılık verdik, yoksa ehlinize mevleviyet tayini yapmadık, bundan sonra hanımınızı işlere karıştırmayın» diye uyarıda bulunmuştu.

Şam Valisi ve Hac emiri Seyyit Ahmet Paşa'nın ölümü haberi İstanbul'a gelince Şam eyaleti ve Hac emirliği her zaman yapıldığı gibi Kudüs ve Nablus sancakları ile beraber 23 Ramazan günü Halep Valisi Beylanlı Mustafa Paşa'ya verildi. Halep eyaleti de Karahisar-ı sahip (Afyon Karahisar) da ikamet eden Vahit Paşa'ya verildi.

Merhum Seyyit Ahmet Paşa İçel sancağı Silifke kazası müftüsünün oğludur. Gençliğinde ve gelişme çağlarında babasından ve o bölgenin bilginlerinden ilim öğrendikten sonra Hac emirliğine özenmiş ve sonra da İçel mütesellimliğine tayini yapılmıştı. Eski sadr-ı âzam Yusuf Paşa Mısır seferine giderken onu mirmiranlık rütbesi ile İçel mutasarrıfı tayin ettirmişti. 1218 yılında vezir rütbesiyle Cidde valisi olmuşken, Vehhabi gailesi oraya gitmesine engel olunca İstanbul'a sorularak geriye dönmüş, üzerinde bulunan İçel sancağının idaresiyle uğraşmıştı. 1221'de Kadı Abdurrahman Paşa üzerine Karaman valisi olmuştu. Oradan İstanbul'a çağırılarak Karadeniz boğazı muhafızı ve sonra Maçin geçidi muhafızı tayin edilmişti. Bir yıl sonra hastalığını ileri sürerek istifa etmesine müsaade edilmiş ve doğduğu yere dönmüşken yine Ordu'da görev verilmiş,

Tırnova muhafızı tayin edilmişti. Oradan Misori muhafızı, sonra Mora eyaleti valisi olmuştu. Birkaç yıl Mora'da kalıp para ve malca yükünü tuttuktan sonra, 1232 yılında Hüdavendigâr ve Kocaeli mutasarrıfı ve 1233'te kaptan-ı derya olmuştu. Sonra Maadin-i Hümayun emini ve Diyarbakır valisi olmuş 1235'te Halep valisi, ardından Rakka valisi, Aydın mutasarrıfı Saruhan mutasarrıfı ve sonra da Çıldır valisi olmuş, iki yıl sonra da Şam valisi olmuştu. Şam'a giderken yolda ölmüştü, vezirler arasında üstün yeteneği ile seçkin ve emsali içinde kanunsuz iş görmeyen, eşi az bulunur vezirlerdendi. Rahmetullahi aleyhi.

Trablus Şam beylerbeyisi Mirmiran Mehmet Paşa bazı yakınlarını yanına alarak eyalette vergi toplamağa çıkarak kasaba ve köylerde kanuna ters düşen işler yapmıştı. Bazı halk ileri gelenleri ise onun nâsirilerden olduğunu, «ehl-i sünnete düşmanlığı ve kini vardır,» diye halkı ayaklandırırlar. Sünniler toplanıp gece vakti Lazikiye'deki konağını basarlar, kendisi ile birkaç adamını parçalarlar. Bu haber İstanbul'a gelince Trablus Şam eyaleti Hama mütesellimi Azımzade Süleyman beye mirmiranlık rütbesiyle verildi.

Bu sırada sadr-ı azamlardan Kevakibi zade Mehmet Raşit efendi de öldü. Kendisi III. Sultan Ahmet sadrazamlarından Kevakibi Veliyeddin efendi torunlarından ve Mevâliden Feyzullah efendi adlı bilginin oğludur. 1189'da müderris, 1221'de Selânik 1229'da Mekke pâyesi ile Bursa Mollası, 1232'de İstanbul kadısı oldu. 1239'da Anadolu rütbesini aldı. Arası çok geçmeden vefat etti. Hukuk bilgisi ile fetva tercümelerinde bilgisi üstün olup emsali içinde oldukça değeri varmış. Rahmetullahi aleyhi.

Tunus beylerbeyisi Mahmut Paşa ölünce yerine 13 Zilka'de günü oğlu Hüseyin bey mirmiranlık rütbesiyle Tunus eyaletine tayin edildi.

Divan-ı hümayun tercümanı Yahya efendi de bu sırada öldü. Yerine 17 zilka'de günü Hendesehane Hocalarından Yanyalı, sonradan müslüman olma İshak efendi divan-ı hümayun tercümanı oldu.

MORA VE O BÖLGEDE GİRİŞİLEN HAREKÂT VE ORTAYA ÇIKAN BAZI OLAYLAR

Geçen yılda Mora'da bir iş görülememişti. Yazın üç koldan harekâta geçilmesi için askeri yığınaklar yapılması önemi üzerinde duruldu. Cumadelûlâ sonunda Rumeli seraskeri Ebulbud Mehmet Paşa'nın maiyetine büyük sayıda asker gönderildi. İşkodralı Mustafa Paşa çok sayıda Kiga askeriyle eskiden yapıldığı gibi Karlıeli bölgesinde görevlendirildi. Dukakin mutasarrıfı Mirmiran Süleyman Paşa da onun maiyetine verildi.

Yanya, Delvine, Avlonya sancakları mutasarrıfı Ömer Viryon Paşa on bin Toska askeri ile Atina üzerine görevlendirildi. Seraskerin emrine

Rumeli eyaletinin bütün zeamet ve tımar sahipleri girdi. Gerek Arnavutluktan, gerek Rumeli'nin başka yerlerinden halk içinden 25 bin asker toplandı. Serasker Paşa bir zatı Yenişehir'de yerine kaymakam bırakarak kendisi askerin başında Mora üzerine harekâta geçmesi için ferman çıkmıştı. Serasker ordusu emrine 2000 deve gönderildi. Fakat Ebulbud Paşa'nın askeri harekâtı idarede yetersizliği anlaşılınca görevinden alındı, yerine daha önce Mora seraskeri tayin edilip de Yenişehir'e gelmek üzere bulunan Çirmen mutasarrıfı Derviş Mustafa Paşa 14 Recep günü tam bağımsız yetkilerle Rumeli seraskeri tayin edildi.

Tırhala sancağı Yenişehir'de bulunan Bolu ve Viranşehir sancakları mutasarrıfı Moralı Ebubekir Sıtkı Paşa'ya Çirmen sancağı o günlerde Drama nazırı bulunan eski Mirahur-u sâni Ayaş müftüsü oğlu Esat ağaya vezirlik rütbesiyle verildi. Ebulbud Paşa'nın Edirne bölgesine gitmesi için emir verildi. Sonra da vezirliği geri alındı. Malına devlet el koydu ve Dimetoka'da oturması emri verildi.

Daha önce Canip efendinin uyarması üzerine Mora seraskerliğinin Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'ya verilmesi Osmanlı Devlet ricali tarafından uygun görülerek Hüsnü bey Mısır'a gönderildi. Aynı zamanda yeniçeri ocağının da düzene konup disiplin ve eğitimi hakkındaki esasları ve düşüncesini öğrenmesi için uyarıda bulunulmuştu. Halet efendi gerek Canip efendinin, gerek Hüsnü beyin can düşmanı idi. Mehmet Ali Paşanın da Halet efendiye güveni sarsılmıştı. Böylece bu tasarı o zaman ertelenmişti. Ama bu defa bilindiği gibi Mora için yapılan hazırlıklar yeterli görülmediği gibi, ayrıca Mora ordusuna karadan ve denizden zahire gönderilmesi gerekiyordu. Çamlıca ve Suluca korsanlarından çekinildiği için Mısır'dan o sulara yeteri kadar gemi gönderilmesi bakımından Mehmet Ali Paşa'nın ne diyeceği sorulmuştu. Gelen cevabında kendisinin gereği gibi işe yarar gemileri olmadığından söz ederek biraz beylik gemiler gönderildiği takdirde ya kendisi yahut da oğlu İbrahim Paşa Suluca ve Çamlıca'ya varıp ahalisini bastırıp ezeceklerini ve deniz kuvvetlerini de yok etmeye çalışacaklarını yazmıştı. Bu hususları görüşmek üzere Mısır kapı kethüdası ve baruthaneler nazırı olan Necip efendi cumadelulâ sonunda Mısır'a gönderildi. Mısır'dan Mora'ya asker ve zahire taşıyacak gemileri korumak için Cezayir ve Tunus ocakları gemilerinin süratle İskenderiye'ye varmaları emredilip bildirildi. Ancak oralara haber gönderilmesi ve gelmesi epeyce vakit alıyordu. Mora işi ise çabukluk istiyordu. Bu yüzden donanma mevcudundan üç firkateyn, üç firkate ve gold ile bu tarafta bulunan Tunus teknelerinden iki firkateyn iki brik ve kurt olmak üzere toplam on harp gemisi çıkarıldı ve Patrona-i hümayun kaptanı Hüseyin beyle cumadelûlâ sonunda İskenderiye'ye gönderildi. Necip, çok çabuk yol alarak Mısır'a vardı. Mehmet Ali Paşa'ya gereken tebligatı yaptı. Mehmet Ali Paşa istenen zahi-

renin taşınmasını ve Mora'ya gönderilmesini üzerine aldı. Bununla beraber işlerde bir çatallık olmaması için işin sonu alınıncaya kadar Derya kaptanlığı ile Mora eyaleti tam bağımsızlıkla oğlu İbrahim Paşa'ya verildiği halde asker ve zahire gönderip Mora'nın kurtarılmasına bütün gücünü harcayacağını bildirdi. Mora işi padişah tarafından sadr-ı âzam Galip Paşa'ya verilmişken, o da bu işi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya havaleyi en uygun çıkar yol olduğunu görmüştü. Ancak bazı düşüncelere dayanılarak kaptanlığın verilmesinden vaz geçilerek; ancak Mora ile Suluca ve Çamlıca işlerinde bağımsız yetkili olmak üzere İbrahim Paşa'ya Şaban başında Mora eyaleti verildi. Patrona Hüseyin Beyin emri altında İskenderiye'ye gönderilen harp gemileri ile Balyabodra bölgesinde Çeşmeli Halil beyin başbuğluğu ve emri altındaki on harp gemisi de onun maiyetine tayin edildi. Mısır donanması seraskerliği de Hüseyin beyin üzerinde bırakıldı.

Bir süredir yeniçerilerin vardıkları yerlerde türlü rezalet çıkarıp halka sataşıp baskı yapmaktan başka işe yaramadıkları sınanmıştı. Ancak onlar: «Biz padişah askeri değil miyiz, bunca kaleler bizim vuran ellerimizle alınmadı mı?» gibi sözler söylüyorlardı. Ağa Paşa'nın tedbirleri ile hepsi edeplerini takınıp itaat altında kullanılmaları düşüncesi ile donanma ile Mora'ya gönderilmeleri uygun görülmüş ve daha önce yeniçeri ocağından da üç bin nefer dalkılıç yazılmasına girişilmişti.

Bu sırada onların yazılmaları işi bitirildiğinden kaptan-ı derya Hüsrev Paşa onları beylik gemilere bindirip şaban başlarında donanma ile Akdeniz bölgesine göndermişti.

Ağriboz'da bulunan Kızılhisar kalesi üzerine eşkıya taarruz edince, Ağriboz muhafızı Ömer Paşa yetişip eşkıya topluluğunu dağıtmıştı. Bu sırada eşkıya yine toplanıp taarruza geçince yeteri kadar askerle kethüdasını göndermişti. Eşkıyanın çoğu kılıçtan geçirilmiş, geri kalan kılıç artığı darma dağın kaçmışlardı. Bu sırada Osmanlı donanması o sulara varmıştı. Donanmadaki dalkılıçlar karaya çıkarıldı. Onlar, başka piyade ve süvari askeri karadan ve donanma da küçük gemilerle âsiler üzerine sevkedilince önlerine gelen eşkıyayı öldürdüler. Kıyılarda bulunan bazı gemileri de yaktıkları haberi İstanbul'a gelince herkeste sevinç uyandırdı.

Yine o sırada Girit'in güney bölgesinde bulunan üç köy ve iki limanı olan Kasot başka adiyle Çoban adası ve Kandiye'nin kuzeyinde bulunan dört köy ve iki limanı, Kelbu adası halkı Mora isyanının başlangıcından beri isyanda bulundukları için Mısır Valisi tarafından görevli Hüseyin bey on sekiz harp gemisi ile ilk önce Kaşot adasına vardı. Ada halkı bütünü ile öldürüldü. Öteki köyün halkı esir edildikten sonra, Kelbu adasına geldiler. Halkı amana geldiğinden harp araç ve gereçleri toplattırıldı.

Mora isyanı başlar başlamaz Girit'te bulunan Sifakya nahiyesi reâyâsı taşkınlıkla o köylerdeki Türkler üzerine taarruz ettikleri için Resmo, Hanya ve Kandiye'den üzerlerine askerler gönderilmiş, yer yer muharebeler olmuştu. Bunlara Çamlıca, Suluca ve başka yakın Akdeniz adaları eşkıyaları tarafından yardım ediliyordu. Girit eşkıyası epeyce dirilmişti. O sırada veba hastalığı çıkmıştı. Türkler ancak kaleleri koruyabiliyordu. Bir yıl içinde eşkıya Girit'in her tarafını kaplamış, kale varoşlarına yanaşmışlardı.

Mısır valisi tarafından yardım etmek amacı ile 1237 yılı Ramazan ayında yüz Mısır gemisi ile gönderilen eski Medine muhafızı Arnavut Hasan Paşa o yıl şevval ayının ortasında Suda limanına gelmiş, karadan ve denizden savaşa girmişti. Bu sırada Girit seraskeri Şerif Paşa vefat etmişti. 1238 yılı Ramazanında Resmo muhafızı Osman Haşim Paşa'ya vezirlikle Kandiye eyaleti verildi. Girit seraskerliği ve Şerif Paşa hazinedarı Sührab ağaya da mirmiranlık Resmo muhafızlığı verildi. Sührab ağa bu tayinden sonra işe dört elle sarılmış ve yapılmıştı. Bütün görevliler elbirliği ile çalışınca eşkıya her yerde yenilgiye uğrayıp perişan edildi. 1239 yılı ortasında Girit gailesi kesinlikle ortadan kalkmışken, yağmaya alışmış asker elebaşılarından bazıları amana gelmiş, reâyânın mallarına taarruzdan geri durmuyorlardı. Bu durum Mısır Valisi tarafından İstanbul'a bildirilmişti. Bu gibi yersiz ve yaraşmaz hareketlerin önüne geçilmesi için Osman ve Sührab paşalarla Hanya mutasarrıfı Lütfullah Paşa'ya bu sırada evamir-i âliyye gönderilmiştir.

BAZI SAVAŞ OLAYLARI

Rumeli seraskeri Derviş Paşa Ramazandan önce Yenişehir fenere vardı. Berkofçalı Yusuf Paşa'yı öncü olarak Salma'yı ele geçirmeye gönderdi. Ömer Viryon Paşa'yı da Karlıeli'ne görevlendirdi.

Bu sırada Ezdin muhafızı Salih Paşa'nın vezirliği kaldırılıp alındı. Yerine Ezdin muhafızlığı Tırhala mutasarrıfı Ebubekir Paşa'ya verildi.

Mosolink'in ele geçirilmesi öncelikle gerekli idi. İşkodralı Mustafa Paşa askerin başında harekâta geçmek üzere görevlendirilmişken, işi sallayıp özürler ileri sürdüğü öğrenilince, yerine Derviş Paşa Musolink üzerine harekâta geçti. Böyle emir almıştı. Bunun üzerine Derviş Paşa da Yusuf Paşa'yı Salma'yı ele geçirmek üzere görevli gönderdikten sonra kendisi Mosolink harekâtına katılmak üzere Ezdin'e doğru gitti.

Oysa Berkofçalı Yusuf Paşa İmlân Boğazına kadar gitmişse de ilerisini söktüremeyip geri çekilmişti. Onun geri çekilmesi Derviş Paşa'ya başarı sağlayamayacağı kuşkusu verdi. Ayrıca Karaferye, Ketrin, Alasonya kıyılarına Yunan gemileri yanaşıp oralara birkaç bin eşkıya toplan-

mıştı. Meçuk ve Agrafa reâyâsına da gereği gibi güvenilmiyordu. Bu yüzden Ebubekir Paşa'nın Yenişehir'de bırakılması gerekmişti. Derviş Paşa Ezdin'den ileri hareketle Alamana mevkiini tutup Yanya mutasarrıfı Ömer Viriyon Paşa'yı ileri gönderdi. Ömer Paşa savaşarak ilerledi, Alaybeyi köprüsünde toplanan eşkıyayı dağıtıp serasker Paşa'nın İnebahtı bölgesine doğru gelmesini bekledi. Serasker Derviş Paşa ise Mavrola köyüne varınca eşkıya yolunu kapadı. Ayrıca hava çok yağışlı idi. Harekâta engel olduğu için Derviş Paşa Alamana'ya geri döndü ve Berkofçalı Yusuf Paşa'yı yerine geri gönderdi. Ordu seraskerinin Yenişehir'de yahut Tırnova'da kışlaklarına dönmesi için de İstanbul'a soruldu. Böylece Ebubekir Paşa'nın Tırnova'da kalması ve Ezdin ile Alamana bir mevki demek olduğundan serasker Paşa'nın bu mevkide durması ve Berkofçalı Yusuf Paşa'nın da padışah emri gelene kadar kalması evamir-i âliyye ile bildirildi. Kısacası Mosolink'in (Mesolongion) ele geçirilmesi ve Karlıeli'nin temizlenmesi önemli işi bu yazın da sağlanamadı. Bu, bazı tabii engellerdendi. Oysa serasker Paşa'nın emrinde epeyce cesur ve savaşçı Kiga askeri olduğu halde yerinde ve güzellikle değil de sert davranıp fena kullandığı için başarılı olamadığı hakça belli olmuştur.

Kaptan Paşa İstanbul'dan hareketle ilkönce donanma ile Ağriboz bölgesine gidip askerini karaya çıkardıktan sonra Selânik'e dönmüştü. Karlıeli ve İnebahtı mutasarrıfı Palaslı İsmail Paşa da Ezdin'de topladığı üç bin kadar Arnavut'u yanına alıp Selânik'e götürmüştü. Kaptan Paşa, bu askerleri donanmaya bindirip (Pytaros) İpsara adası üzerine gitti. Zilka'de başında adayı kuşatıp karaya asker çıkardı. Karadan ve denizden savaşa girişti. Dokuz saat süren muharebede eşkıyanın binden fazlası öldü. 500 kadar esir aldı. Asilerin 30 brik, 16 iskona ve başkaca küçüklü büyüklü 110 gemisi ile tabyalara yerleştirilmiş yüzden fazla topu ve birçok cephane arabası ele geçirildi. Asilerin bazıları da gemilerine binip kaçtılar, ama hemen takip edilerek yakalandılar, yakıldılar batırıldılar. Kaptan Paşa'nın mühürdarı Halil efendi bu fetih müjdesini İstanbul'a hemen ulaştırdı. Kendisine büyüklerin huzurunda ve sadr-ı âzam önünde samur kürk giydirildi ve bir tam sehim hocalık rütbesi verildi.

Kaptan Paşa sevinç uyandıran yazısı telhis işlemi yapılıp padişaha arzedilince padişah da sevindi ve yazının altına (Cenab-ı hakkın büyüklüğüne ve ihsanına hamd-ü senalar olsun, aferin, ona, iki cihanda yüzü ak olsun. Ekmeğim ve nimetlerim kendisine helâl olsun. İnşallahu teâlâ bundan böyle görevli gittiği yerlerin de ele geçirilip temizlenmesinde başarılı olur. Ol kerim ve rahim olan vahib-ül ataya Türk askerini her durumda ve her yerde mansur ve muzaffer eyleyüp Resul-ü ekrem efendimizin ruhaniyeti hürmetine şu gaileyi bilcümle ümmet-i Muhammedin üzerinden kaldırsın) diye hat-tı hümayun çıkarılmış ve kaptan Paşa'ya bir kese akça padişah atiyyesi gönderilmişti.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa emrindeki donanma ve Mısır savaş ve tüccar gemilerini, toplam oalrak 196 gemiyi teçhiz ederek bir süredir Mısır'da eğitimi ile uğraşıp yetiştirdiği asakir-i nizamiyeden üç alayla birçok başıbozuk hepsinin toplamı 30 bin askeri bu gemilere bindirmişti. Zilka'de ayı ortasında İskenderiye'den Mora'ya bu askerin gönderildiğine dair gelen yazısı da padişaha arzedildi. Bu yazının yukarısına (Mısır valisinin bu yolda uğraşmasına ve bana bağlılığına hiç bir diyecek yok. Bundan üstün derecede kıvanç duydum. Kendisi hakkında iyi görüşümün artıp çoğalmasına sebep oldu. Hak teâlâ habib-i ekrem ve nebi-yi muhteremi sallallahü teâlâ aleyhi ve alâ alihi ve ashabihi ve sellem hürmetine bütün görevlendirildiği işlerde başarıyla ve çok yakında şu ailenin söndürülmesiyle bütün ümmet-i muhammedi sonu gelmez sevince boğsun. Âmin» diye hat-tı hümayun çıkarmıştı.

BAZI MISIR VE SUDAN OLAYLARI

Eğitim görmüş asker düzenlemek Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın öteden beri özel isteği idi. Bir aralık buna girişecek olmuş ve askerler arasında ihtilâl çıkmıştı. Mısır eyaleti ileri gelenleri arasında da bu bakımdan birlik yoktu. Böylece Mehmet Ali Paşanın dediğini yapmak için zaman çok yakındı. Maiyetinde çok sayıda başıbozuk vardı. Daima bunları bir görünüşte oyalardı. Bu askeri bir süre Arap yarımadasında kullandı. Derayye işi tam olarak sona erince bu defa Sudan seferini açtı ve oğlu İsmail Paşa'yı da oraya gönderdi. İsmail Paşa 1236 yılı Ramazan ayında Sennar'a girdi. O vakit Şeyhler ve mülük arası açılmış, birbirleriyle muharebe ediyorlardı. İşine yarayan bu durumda kolaylıkla Sudan topraklarını ele geçirdi. 1237 yılı tarihinde Mehmet Ali Paşa'nın öteki oğlu İbrahim Paşa bir tümen askerle çıkıp Sudan'ın bazı kilit yerlerini ele geçirdiyse de sonra Mısır'a dönmüş, İsmail Paşa Sennar'da kalmıştı. 16 Safer 1238'de Şendi'ye gelip şeyhleri topladı. Halka bazı vergiler yükledi. Ertesi güne kadar kesin zaman tanıdı. Sudan şeyhleri ise o gece İsmail Paşa'nın kaldığı iki evi ateşleyip adamları ile beraber yaktılar. Ama sonra Mısır askeri de Sudanlılardan gereği gibi intikam almıştı. O sırada Gerdfan'da bulunan Defterdar Mehmet bey durumu öğrenince önlerine gelen Sudanlıyı bastırıp ölümle cezalandırdılar. Bu sırada bir Sudanlı üzerine atılıp onu hançerle öldürmek istemişse de yakalanıp öldürüldü.

Bundan sonra Mısırlıların Sudanlılara karşı sert davranışları gün geçtikçe artmıştır. Mehmet Ali Paşa'ya oğlunun yakıldığı haberi duyurulunca çok üzülmüştü. İleri gelenleri topladı, durumunu anlattı. Bu başıbozuk askerle iş görülemez, işte oğlumun da yakılmasına sebep oldu-

lar, dedi. Eyalet ileri gelenlerinin hepsi de üzülerek eğitim görmüş muntazam asker tertibine karar verdiler. Hemen Sait bölgesinde asâkir-i cihadiye adiyle eğitim görmüş asker teşkilâtı ve kuruluşlarına giriştiler. Az süre içinde büyük sayıda asâkir-i cihadiye yetiştirildi. 1239 yılı ortasında Mora'ya üç cihadiye alayı gönderildiği gibi Sudan'a da ayrıca başkaca cihadiye askeri harekâta geçirilmişti.

Galip Paşa kuvvetli yazar, muteber teknik fen bilgileri edinmiş, anlayışlı, iki cihanda temiz görülen, doğruluktan ayrılmaz, devlet idaresinde yetenekli olduğu bilinirdi. Sadr-ı âzam olunca Bab-ı âlinin Avrupa devletleri ile ilişkilerini epeyce yoluna koydu. Halet efendinin bazı davranışlarından Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa kırılıp darılmışken, Galip Paşa onu da kendi tarafına çevirdi ve Mora işini ona yükledi, böylece de padişahın gözüne girdi. Ama bazı sözü geçerli kimseler, özellikle iki yıla yakın Darphane nazırı bulunan Hüsnü bey ile uyuşamadı. Bunların ikisi de Halet efendinin hasmı olarak karşısında idiler. Halet efendinin idamından sonra şükredip sevinecekleri yerde Hüsnü bey neşelenmek istemedi. Galip Paşa da bağımsız sadr-ı âzam olunca araları açıldı.

4 Zilka'de günü tersane emini Ataullah efendinin görevine son verildi. Hüsnü bey tersane emini oldu. Humbarahane nazırı Ahmet efendi Darphane emini oldu. Cebehane nazırı Salih efendi humbarahane nazırı oldu. Yakında İran sefaretinden geri dönen Hindî zade Necip Efendi de cebehane nazırı oldu.

Bu suretle Hüsnü Bey padişah yanından bir derece uzaklaştırılarak kendisine ikbal yolu kapanmış oldu. Arası çok geçmeden Galip Paşa da bir sille yedi. Kendisinin evkaf müfettişi eski Galata Mollası Şeref efendi ile Küçük tezkereci Hazinedarbaşı Esat efendileri kendi evinde toplanıyorlardı. Güya bu toplantılarında devlet büyükleri için ileri geri söylerlermiş, diye padişaha anlatırlar. 19 Zilka'de günü ikisi birden bir hat-tı hümayunla görevlerinden uzaklaştırılırlar. Eski büyük tezkereci Abdulhamit bey küçük tezkereci ve Şeyhülislâm tarafından seçilip getirilen müderrislerden Pirlepeli Ahmet efendi Şeref efendi yerine müfettiş tayin edildiler.

Ardından Galip Paşa'nın durumunu sarsacak başka bir olay ortaya çıktı. Cebecibaşı Ali ağa görevinde kaldı ama, kendisine karşı olup çekemeyenler ve ocaklısı içinde hasımları çoğalmıştı. Aleyhinde uğraşıyorlardı. Zilhicce ayı ortasında Cebeciler cebehanede toplanıp ağayı istemeyiz diyerek onu odasına hapsettiler. Onlara da «iyi yapmıyorsunuz» diye yola getirmek üzere Bab-ı âliden özel görevli gönderildi, dinlemediler. Sonra sadr-ı âzam yeteri kadar askerle yeniçeri ağasını gönderdi. Yeniçeri ağası türbelerden ileri geçemedi. Başka yoldan da toplulukların parçalayamadı. Böylece cebecilerin tedibi ertelendi. Ali ağa göre-

vinden alındı, yerine Baş kethüda olan başka Ali ağa getirildi ve kavga bastırıldı. Ama hükümet nüfuzu da kırıldı, sarsıldı. İki gün sonra yeniçeri iyi tedbir alamadı diye görevden alınması ile ocakta hiyerarşi meydana geldi. Yolu ile kul kethüdası Süleyman ağa önde geldiği için yeniçeri ağası ve Zağarcı başı Hasan ağa kul kethüdası ve serseksoncu Celâleddin ağa Zağarcı başı oldu.

Yeniçeri ağasını görevden uzaklaştırmakla cebeciler olayı bir dereceye kadar yatışmıştı. Ama bu sırada sadr-ı âzam Galip Paşa'nın durumu sarsılmıştı. Bu olay onun da görevden alınmasına sebep olabilecek günlük vakalardandı.

Bir de padişahın amacı, yeniçerileri bastırıp cezalandırmaktı. Daha önce padişahın bu isteğini Galip Paşa anlamıştı. Bu işin başına getirilmesinde başarı sağlanır, ancak buna girişmeden önce yeniçerilere sözü geçenleri mirmiranlık veya başkaca birer bahane ile taşraya göndermelidir. Şöyle yapmalı, böyle yapmalıdır. Ağa Paşa da bu işde kullanılabilir. Fakat bunun yerine getirilmesi Benderli Selim Paşa gibi sözünü esirgemez gözü pek bir kişinin sadarette bulunmasına bağlıdır. Kulunuz gibi kâtiplikten gelme bir sadr-ı âzamın işi değildir, demiş. Duyanların söylediğine göre böyledir.

1240 OLAYLARI

Cebeciler olayından sonra kimseye duyurmadan hassa hasekilerinden Ahmet ağa, adını belli etmeden hat-tı hümayun ile Silistre'ye gönderilmişti. Büyük bir sür'atle Silistre'ye Selim Paşaya yolunu bulup yaklaşarak hat-tı hümayunu gizlice verince Selim Paşa durumu çok gizli olarak kardeşi Halil beye anlatır. Başka kimse bilmeden ve duymadan Tatar kıyafetine girip Ahmet ağa ile beraber Silistre'den çıkarlar. 20 Muharrem salı günü Davutpaşa sarayına geldiler. Ahmet ağa padişah sarayına varıp yeni sadr-ı âzamın geldiğini haber verdi. Silâhdar-ı şehriyarî Bahariye kasrına gelip Selim Paşa'yı oraya getirdi. Oradan kayıkla Beşiktaş'ta Çinili kasrına götürdükten sonra mühr-ü hümayun, Galip Paşa'dan alınarak Selim Paşa'ya verildi. Galip Paşa da Gelibolu'ya gönderildi. O gün hemen yeni sadr-ı âzamdan boşalan Silistre eyaleti daha önce kendi kethüdası ve o günlerde Rusçuk muhafızı olan mirmiran Ahmet Paşa'ya ve Rusçuk muhafızlığı da Babadağı ve Köstence muhafızı ve İçel mutasarrıfı Mirmiran Mustafa Paşa'ya Köstence muhafızlığı, Pazarcık âyânı Kapucubaşı Sırıklı oğlu Abdullah ağaya verildi.

Badra muhafızı ve Aydın Saruhan sancakları mutasarrıfı Serezli Yusuf Paşa Rumeli'ye çıkıp da yeteri kadar asker toplayarak Mora'ya görevlendirilmek isteği dilekçesini geçen yıl mühürdar ile İstanbul'a göndermişti. Galip Paşa da uygun görerek Mora işini İbrahim Paşa'ya ha-

mıştı. Meçuk ve Agrafa reâyâsına da gereği gibi güvenilmiyordu. Bu yüzden Ebubekir Paşa'nın Yenişehir'de bırakılması gerekmişti. Derviş Paşa Ezdin'den ileri hareketle Alamana mevkiini tutup Yanya mutasarrıfı Ömer Viriyon Paşa'yı ileri gönderdi. Ömer Paşa savaşarak ilerledi, Alaybeyi köprüsünde toplanan eşkıyayı dağıtıp serasker Paşa'nın İnebahtı bölgesine doğru gelmesini bekledi. Serasker Derviş Paşa ise Mavrola köyüne varınca eşkıya yolunu kapadı. Ayrıca hava çok yağışlı idi. Harekâta engel olduğu için Derviş Paşa Alamana'ya geri döndü ve Berkofçalı Yusuf Paşa'yı yerine geri gönderdi. Ordu seraskerinin Yenişehir'de yahut Tırnova'da kışlaklarına dönmesi için de İstanbul'a soruldu. Böylece Ebubekir Paşa'nın Tırnova'da kalması ve Ezdin ile Alamana bir mevki demek olduğundan serasker Paşa'nın bu mevkide durması ve Berkofçalı Yusuf Paşa'nın da padışah emri gelene kadar kalması evamir-i âliyye ile bildirildi. Kısacası Mosolink'in (Mesolongion) ele geçirilmesi ve Karlıeli'nin temizlenmesi önemli işi bu yazın da sağlanamadı. Bu, bazı tabii engellerdendi. Oysa serasker Paşa'nın emrinde epeyce cesur ve savaşçı Kiga askeri olduğu halde yerinde ve güzellikle değil de sert davranıp fena kullandığı için başarılı olamadığı hakça belli olmuştur.

Kaptan Paşa İstanbul'dan hareketle ilkönce donanma ile Ağriboz bölgesine gidip askerini karaya çıkardıktan sonra Selânik'e dönmüştü. Karlıeli ve İnebahtı mutasarrıfı Palaslı İsmail Paşa da Ezdin'de topladığı üç bin kadar Arnavut'u yanına alıp Selânik'e götürmüştü. Kaptan Paşa, bu askerleri donanmaya bindirip (Pytaros) İpsara adası üzerine gitti. Zilka'de başında adayı kuşatıp karaya asker çıkardı. Karadan ve denizden savaşa girişti. Dokuz saat süren muharebede eşkıyanın binden fazlası öldü. 500 kadar esir aldı. Asilerin 30 brik, 16 iskona ve başkaca küçüklü büyüklü 110 gemisi ile tabyalara yerleştirilmiş yüzden fazla topu ve birçok cephane arabası ele geçirildi. Asilerin bazıları da gemilerine binip kaçtılar, ama hemen takip edilerek yakalandılar, yakıldılar batırıldılar. Kaptan Paşa'nın mühürdarı Halil efendi bu fetih müjdesini İstanbul'a hemen ulaştırdı. Kendisine büyüklerin huzurunda ve sadr-ı âzam önünde samur kürk giydirildi ve bir tam sehim hocalık rütbesi verildi.

Kaptan Paşa sevinç uyandıran yazısı telhis işlemi yapılıp padişaha arzedilince padişah da sevindi ve yazının altına (Cenab-ı hakkın büyüklüğüne ve ihsanına hamd-ü senalar olsun, aferin, ona, iki cihanda yüzü ak olsun. Ekmeğim ve nimetlerim kendisine helâl olsun. İnşallahu teâlâ bundan böyle görevli gittiği yerlerin de ele geçirilip temizlenmesinde başarılı olur. Ol kerim ve rahim olan vahib-ül ataya Türk askerini her durumda ve her yerde mansur ve muzaffer eyleyüp Resul-ü ekrem efendimizin ruhaniyeti hürmetine şu gaileyi bilcümle ümmet-i Muhammedin üzerinden kaldırsın) diye hat-tı hümayun çıkarılmış ve kaptan Paşa'ya bir kese akça padişah atiyyesi gönderilmişti.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa emrindeki donanma ve Mısır savaş ve tüccar gemilerini, toplam oalrak 196 gemiyi teçhiz ederek bir süredir Mısır'da eğitimi ile uğraşıp yetiştirdiği asakir-i nizamiyeden üç alayla birçok başıbozuk hepsinin toplamı 30 bin askeri bu gemilere bindirmişti. Zilka'de ayı ortasında İskenderiye'den Mora'ya bu askerin gönderildiğine dair gelen yazısı da padişaha arzedildi. Bu yazının yukarısına (Mısır valisinin bu yolda uğraşmasına ve bana bağlılığına hiç bir diyecek yok. Bundan üstün derecede kıvanç duydum. Kendisi hakkında iyi görüşümün artıp çoğalmasına sebep oldu. Hak teâlâ habib-i ekrem ve nebi-yi muhteremi sallallahü teâlâ aleyhi ve alâ alihi ve ashabihi ve sellem hürmetine bütün görevlendirildiği işlerde başarıyla ve çok yakında şu ailenin söndürülmesiyle bütün ümmet-i muhammedi sonu gelmez sevince boğsun. Âmin» diye hat-tı hümayun çıkarmıştı.

BAZI MISIR VE SUDAN OLAYLARI

Eğitim görmüş asker düzenlemek Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın öteden beri özel isteği idi. Bir aralık buna girişecek olmuş ve askerler arasında ihtilâl çıkmıştı. Mısır eyaleti ileri gelenleri arasında da bu bakımdan birlik yoktu. Böylece Mehmet Ali Paşanın dediğini yapmak için zaman çok yakındı. Maiyetinde çok sayıda başıbozuk vardı. Daima bunları bir görünüşte oyalardı. Bu askeri bir süre Arap yarımadasında kullandı. Derayye işi tam olarak sona erince bu defa Sudan seferini açtı ve oğlu İsmail Paşa'yı da oraya gönderdi. İsmail Paşa 1236 yılı Ramazan ayında Sennar'a girdi. O vakit Şeyhler ve mülük arası açılmış, birbirleriyle muharebe ediyorlardı. İşine yarayan bu durumda kolaylıkla Sudan topraklarını ele geçirdi. 1237 yılı tarihinde Mehmet Ali Paşa'nın öteki oğlu İbrahim Paşa bir tümen askerle çıkıp Sudan'ın bazı kilit yerlerini ele geçirdiyse de sonra Mısır'a dönmüş, İsmail Paşa Sennar'da kalmıştı. 16 Safer 1238'de Şendi'ye gelip şeyhleri topladı. Halka bazı vergiler yükledi. Ertesi güne kadar kesin zaman tanıdı. Sudan şeyhleri ise o gece İsmail Paşa'nın kaldığı iki evi ateşleyip adamları ile beraber yaktılar. Ama sonra Mısır askeri de Sudanlılardan gereği gibi intikam almıştı. O sırada Gerdfan'da bulunan Defterdar Mehmet bey durumu öğrenince önlerine gelen Sudanlıyı bastırıp ölümle cezalandırdılar. Bu sırada bir Sudanlı üzerine atılıp onu hançerle öldürmek istemişse de yakalanıp öldürüldü.

Bundan sonra Mısırlıların Sudanlılara karşı sert davranışları gün geçtikçe artmıştır. Mehmet Ali Paşa'ya oğlunun yakıldığı haberi duyurulunca çok üzülmüştü. İleri gelenleri topladı, durumunu anlattı. Bu başıbozuk askerle iş görülemez, işte oğlumun da yakılmasına sebep oldu-

vale etmişti. Böylece Yusuf Paşa'nın Rumeli'ye çıkıp da asker toplamasına hacet kalmamıştı. Kendisi de üç yıldır, dört kalenin muhafazası ile pek yoruldu, denilerek İbrahim Paşa'nın Mora'ya gelişinde hemen Badra'dan çıkıp ayrılarak mansabı olan Aydın'a gitmesi emir ve ferman buyurulmuştu. Gördos olayından sonra üç dört yüz asker ile Badra'da bulunan Kasapbaşı Hasan Paşa'nın İnebahtı Kastelini muhafaza için oraya gitmesi ve Badra'da büyük acılar içinde, elinden bir şey gelmeyen eski sadr-ı âzam Seyit Ali Paşa'nın maiyetindeki askeri Badra'da bırakıp birkaç adamıyle Yenişehir'e gelip de oraya vardığını haber vermesi kendisine bildirilmişti.

Hasan Paşa pılıyı pırtıyı toplayıp İnebahtı kalesine geçip gittiği gibi, askerler geçen aylardan kalan ulûfelerini istemekte dayattılar. O da şimdiki durumda ödemeye gücü yetmediğini bildirip özür dileyince, asker onu bir odaya kapatıp günde yalnız bir kuru ekmek verdiler ve adamlariyle ilişki kurmasına engel oldular. Ayrıca odası altından saman tütsüsü vermek gibi yersiz davranışlara da kalkışmışlardı.

Ali Paşa'nın delil ve tüfekçi başıları ile Arnavut askeri elebaşıları da askerin istediği yerine getirilmedikçe onu salıvermeyeceklerini kesin olarak bildirdiler. Ali Paşa'da ise bir tütün çubuğu ile bir mücevher hançerden başka şey yoktu. Bu hançeri isteklerine karşılık vermek istemişse de kabul etmemişler, para olarak akça isteyerek Ali Paşa'yı da bir odaya hapsetmişlerdi. Fakat saman tütsüsü gibi hakarete girişmemişler, yalnız tütün çubuğunu alıp kendisine kamıştan bir çubuk vermişlerdi. Ali Paşa çaresiz o hançeri elli bin kuruşa satarak karşılığında aldığını askere vermişse de isteklerinin yarısını bile karşılamadığı için asker isteğinde dayatıyordu. Durum İstanbul'a bildirildi. Kendisine padişah tarafından atiyye olarak yetmiş beş bin kuruş gönderildi. Bu gelen para bütünü ile askere verildi. Ali Paşa kurtulup Preveze yolu ile Yenişehir'e geldiğini Bab-ı âliye bildirdi.

Ali Paşa'nın artık savaşta işe yaramayacağı belli olmuştu. Rebiülevvel ortasında vezirliği kaldırılarak Filibe'de oturması emredildi. Bu emri aldığı gibi Yenişehirden hareketle Filibe'ye vardı. Garibi şu ki Filibe'ye gelişinde halk bazı maddelerin pahalılığından şikâyetle ayaklanmış, Filibe nazırını hükümet konağında o gün kuşatmışlardı. Filibe ileri gelenlerini çağırdı, öğüt verdi ve karışıklığı bastırdı.

Hasan Paşa'nın durumuna gelince, Ömer Viryon Paşa «İstanbul'dan para geleeck» diye elebaşıları inandırarak Hasan Paşa'yı Preveze'ye çıkardı ve Marda muhafızlığına tayin edilmesini istedi. Askere verilmek üzere ona da yetmiş beş bin kuruş gönderilmiş ve ulûfeleri devlet tarafından karşılanmak üzere emri altına bir miktar asker vererek Narda muhafızlığına tayini yapılmıştı.

KONU ÜZERİNE

Arnavut elebaşılarından Zekeriya Debre yukarıda anlatıldığı gibi Hurşit Paşa tarafından Mora ordusu emrine verilmişti. Arhos'taki askerini gereği yokken yenilgiye uğratıp perişan ettiği halde, Badra'da büyük sayıda ulûfe isteyerek Seyit Ali Paşa ile Hasan Paşa'yı güç duruma sokmuştu. Sonradan Serezli Yusuf Paşa'dan da para isteyerek ileri gitmeye başlamıştı. Oysa kendisine görev veren Hurşit Paşa ölünce istediğini Hurşit Paşa terekesinden alırsın, yahut devlet öder, denilerek eline tavsiye mektupları verilerek baştan savulmuştu. Zekeriya Debre İstanbul'a geldi, elinde getirdiği kâğıtları sadr-ı âzam kethüdasına takdim etti. O da Defterdar efendiye havale edip «Bugün git yarın gel» gibi oyalamalarla günleri geçiriyorlardı. Taşralar da vezirlere hakaret edercesine davranışı yüzünden sadr-ı âzam kethüdası yanına gelip ona da yakışmayacak, edep dışı sözler söylemeye kalkışınca yeniçeri ağasına yazılan buyrultu ile yakalanıp bağlı olarak Boğazkesen kalesine gönderildi ve orada boğularak öldürüldü.

SAVAŞ OLAYLARI

Selânik bölgesinde bazı köylerin kıyılarına birtakım Yunan gemileri gelip muharrem ayı ortasında karaya asker çıkarmıştı. O bölgede bulunan muhafız askerler bu eşkıya üzerine taarruza geçirildi, yapılan muharebede bazılarını öldürüp geri kalanını da kaçırmışlardı. Muton kalesi üzerine büyük sayıda eşkıya taarruz etmişti. Halk tarafından kuvvetle savunuldu. 70 eşkıya ile 3 eşkıya elebaşısı öldürüldü. Gerisi savuşup gitti. Bu haberde İstanbul'a aynı günde gelmişti.

Mora Valisi olan İbrahim Paşa Mora'ya varmak üzere mükemmel bir donanma ile geçen yılın Zilka'de ayında İskenderiye'den çıkmıştı. Rüzgârın önüne düşerek Mekri limanına geldi. Zayiatsız demirledikten sonra, 16 Zilhicce günü orada kalmıştı. Havanın ters esmesi yüzünden Anadolu yakasında Bodrum limanına girdi.

Kaptan-ı derya Hüsrev Paşa da İpsara adasını vurup tahrip ettikten sonra Sisam adasını vurmak üzere gelirken Bodrum'a gelip İbrahim Paşa ile görüştü. Birlikte Sisam adasını vurduktan sonra Mora'ya gitmeye karar verdiler. Hatta İbrahim Paşa Kaptan Paşa ile birlikte Sisam üzerine gidip sonra asıl görevini yerine getireceğini Bab-ı âliye takdim ettiği arzın üzerine padişah da:

«İbrahim Paşa er kişi oğlu, vatansever ve uğrunda canını verircesine çalışır vezirdir. Hâdimi olduğum haremeyn-işşerifeynin kurtarılmasında başarısı olduğu gibi, bu işde de zafer kazanıp galip gelmesini Cenab-ı Hakka yalvarır ve Allahtan dilerim..» diye hat-tı hümayun çıkarmıştı.

Çünkü Mehmet Ali Paşa ile Hüsrev Paşa'nın eskiden geçmiş olaylar yüzünden araları açık ve birbirlerine düşmandılar. Bu düşmanlığın İbrahim Paşaya geçmesi olağan şeydi. Hüsrev Paşa ile uyuşması hiç umulmadığı halde, bu defa birlik olup işe başlamaları sevinç uyandırmıştı.

Hüsrev ve İbrahim Paşalar Sisam üzerine hareketi tasarlamışlarken, Yunan eşkıyası etrafta olan gemilerini toplayarak «yakıcı» adı verilen ateş kayıkları ile beraber Muharrem ayı başında baskınla Osmanlı gemileri üzerine taarruza geçtiler. Donanma süratle karşı koyup savundu. Yunan gemilerinden bazıları yakıldı, bazıları ele geçirildi. Geri kalanı kaçtı.

Bu muharebede Patrona-i hümayun kaptanı Hüseyin bey ve Çeşmeli pepeği Halil bey ve Keleş Hüseyin Kaptan yararlık gösterdikleri için taltif edildiler.

Bu suretle Yunan gemileri dağılıp gitmişse de donanma gemilerinden bazıları da yara almıştı. Ayrıca, çıkan çok sert fırtınadan çoğu gemilerin armalarında ve direklerinde sakatlık çıkmıştı. Elden geldiği kadariyle onarılmaya uğraşıldı. Bu bakımdan epey vakit kaybedildi. Kış öncesi günler göründü. Donanmanın tersanede bazı işlerinin bitirilmesi için donanma kaptanı Muhtar beyin kumandası altında İbrahim Paşa maiyetine verildi. Mora'ya varılınca «tamiri gerekenler onarılacak, onarılmayanlar da İskenderiye'ye geri gönderilsin» diye tavsiyede bulunarak ve üç gemi ayırıp yanına alarak safer ortasında Çanakkale boğazına döndü.

İbrahim Paşa da Mora'ya gitti. Kaptan Paşa boğaza gelip sorunca, kendisine verilen izinle, yalnız bindiği gemi ile 4 Rebiülâhir günü İstanbul'a varmıştı.

İşte bu sırada bazı eşkıya tekneleri Sakız'a yanaşıp karaya asker çıkarmış, Mustaki köylerine taarruza geçmişti. Sakız muhafızı Yusuf Paşa da onlara karşı taarruzla çoğunu tepelemişti. Bu haber de o gün İstanbul'a gelmişti. 10 Rebiülâhir günü inşası sona eren kalyonun denize indirilmesi merasimi kararlaştırılmıştı. Kaptan Paşa'nın ayağı uğur getirir geleneğine alışıldığı için sadr-ı âzam iki merasimi bir araya getirip o gün tersaneye gitti ve istenilen saatte kalyon denize indirildi.

Küçük Çamlıca adasının batı bölgesinde ve başka adalarla beraber isyan eden ve 1000 kadar nüfusu olan Skyros adası halkı bu sırada amana gelip boyun eğmişlerdi.

İbrahim Paşa Bodrum'dan hareketle Mora'ya giderken, Sakız civarında Tirfil boğazında yine düşman gemileriyle karşılaştı. Yapılan muharebede Yunan gemileri perişan edilmişti. Ancak ters hava çıkınca Marmaris ve Süde limanlarına sığınıldı. Donanma dört ay da burada eğlendi. Sonra uygun hava çıkınca 11 Recep günü Süde (Side) limanından

çıkıldı. Mora'ya giderken yolda yine hava sertleşti. Birazı Side'de kalıp birazı ileri giderek, kendisi de 25 gemi ve 6000 cihadiye askeri, 600 süvari ile Mora'da bulunan Muton'a varabildi.

Birkaç gün dinlendikten sonra Muton'a iki saat mesafede bulunan Navarin kalesine asker gönderdi; ancak at işleyebilecek yer değildi. Başka asker ve mühimmatın çoğu geride kalan gemilerde olduğundan, o bölgedeki kilise ve manastırlardaki Yunanlıları kaçırıp Muton'a geri döndüler. Bu suretle Muton ve Kron (Koroni) kaleleri kuşatmadan kurtulmuştu. Sonra geride kalan gemiler de Ramazan ortasında zayiat vermeden bütünü ile Muton (Mutoni) a gelmişti. İbrahim Paşa'nın askeri kuvveti bir araya gelince bahar da gelmişti. Ondan sonra savaş harekâtı başlamıştır. Devletin planına göre geçen yaz İbrahim Paşa, önce Çamlıca (Kefalonya) adasını işgal edecek donanmadan biraz gemi ve biraz asker ayırıp Balya Badra (Patras) a gönderip oradan Serezli Yusuf Paşa'yı da askeri ile beraber bu gemilere yükseyip Musolink (Mesolongion) kıyılarına çıkaracaktı. Sonra da bütün mevcut kuvvetleriyle Mora'ya çıkacaktı. Rumeli seraskeri Mustafa Derviş Paşa da büyük sayıda askerle Mussolink üzerine hareket edecekti.

Fırtınalar İbrahim Paşa'nın harekâtına engel olmuş, uzun süre denizlerde dolaşıp Yunanlılarla savaşarak güçlükle Muton'a varabilmişti. Geçen yıl yerine getireceği harekât böylece bu yıla kalmıştı.

Geçen yaz Derviş Paşa da bir iş görememişti. O zaman ise yaz için toplanan asker kış gelince yurtlarına dönmüş, kış için başka asker toplanmıştı. Safer ayı ortasında İnebahtı tarafına 2000, Ağriboz'a 3000 ve seraskere maiyetine 5000 kış askeri tertip edildi. Derviş Paşanın da yetersizliği ve bu işi başaramayacağı belli olmuştu. Gelecek yazın tertiplerini ise şimdiden tasarlamak gerekiyordu. Osmanlı Devletinin eğitim görmüş muntazam askeri yoktu. Bu yıl da Arnavutların kullanılması çaresiz kesindi. Durum vükelâ meclisinde görüşülüp tartışıldı. Arnavutları güzelce kullanacak, uzağı görür, önleyici tedbirli seçkin ve askerlik sanatını bilir, güçlü bir vezirin Rumeli seraskeri tayin edilmesi gereği ön görülmüştü. Vidin Valisi Mehmet Reşit Paşa istenilen nitelikleri üzerinde toplayan kişilikte idi. Onun seraskerliği uygun görüldü. 21 Rebiülevvel günü Reşit Paşa'ya Rumeli eyaleti, Yanya ve Delvine sancakları da verilerek derbentler nazırlığı ve bütün görevliler hakkında dediğinin yapılması ve şikâyetleri dinlemesi gibi yetkilerle Rumeli seraskerliği verildi ve kendisine re'sen komuta yetkisi de verildi. Boşalan Vidin muhafızlığı Selânik ve Kavala mutasarrıfı vezir İbrahim Paşa'ya, Selânik ve Kavala Ömer Viryon Paşa'ya, Tırhala sancağını kendisi ele geçirmek üzere Köstendil mutasarrıfı ve Yergöğü muhafızı mirmiran Elbesanlı Salih Paşa'ya, Köstendil sancağı kendisi ele geçirmek üzere Ömer Viryon Paşa yeğeni Ahmet Paşa'ya verildi.

Tepedelenli'nin acımadan kıyımına uğrayan rahmetli Avlonyalı İbrahim Paşa'nın oğlu olup babası ile beraber Yanya kalesine hapsedilen ve o günlerde İstanbul'da bulunan Mirmiran Süleyman Paşa'ya da bu sırada Avlonya sancağı verildi. Askeri harekâta katılarak başarı sağlarsa babasının Tepedelenli tarafından ele geçirilip de sonra Beytülmale geçen çiftliklerinin kendisine verilerek sevindirileceği bildirildi.

İpsala işinde başarısı görülen ve kaptan Paşa ile birlikte İstanbul'a gelmiş olan Palaslı oğlu mirmiran İsmail Paşa'ya elli bin kuruş atiyye verildi. Musolink harekâtında başarılı olursa vezirlikle Yanya valisi olacağı vaat edildi.

Padişahın huzurunda ikisine de değeri çok büyük samur kürk giydirildi. Ardından ikisi de görevleri başına gönderildi.

Avlonya hanedanından Avlonya mütesellimi Osman bey ile İsmail ağa gibi Arnavut reisleri de bu sırada yazı ile teşvik edilerek hepsi Rumeli seraskeri emri altına alındı.

Rum kazalarında halktan toplanan asker düşman karşısında durmuyor, tam iş görülecek yerde dağılıyorlardı. Bu yıl Arnavut askerinin kullanılmasına önem verildi. Bunların ulûfelerine karşılık bahar tertibatı bedele bağlandı. Ancak Üsküp nazırı, Prizren ve Alacahisar sancakları mutasarrıfları, Priştine, Radomir, Usturumca, İştip, Dobnice, Kesriye, Nasliç, âyânları ile Manastır ileri gelenlerinden Rüstem bey tarafından kendisine bildirilen sayıda askeri kuvvetleri ile serasker ordusuna katılmaları emri verildi.

İşkodralı Mustafa Paşa'nın 5000 asker göndermesi emredildi. İlkönce İnebahtı Kastelinin muhafazası ile görevlendirilen kasapbaşı Hasan Paşa Preveze'ye çağırılıp Narda muhafızlığına tayini yapıldı.

Mirmiran Noman Paşazade Arslan Paşa 700 askerle hızır gününden önce orduya yetişmeye söz verdiği için seraskerin inhası ile kendisine cumadelâhire ortasında Dukakin sancağı verildi.

Reşid Paşa 7 cumadelâhire günü Vidin'den hareket etti, süratle yol alarak Yenişehir'e geldi. Burada 15 gün içinde işleri yoluna koyarak Yanya'ya gidip gelmeyi tasarlamış ve bunu İstanbul'a yazmıştı. Yazı cevabı ile gereken masraflar karşılığı kendisine 2500 kese akça, Badra muhafızı Yusuf Paşa'ya da 1400 kese gönderilmişti.

Türklerden gemici yetiştirmek üzere daha önce tersane Emini eliyle askere alınan erlerce karada tersane bahçesinde bütün teçhizat ve görünüşü ile bir gemi kuruldu. İplerin, yelkenlerin adları ve yerleri çözülüp bağlanması eğitiminden başka İstanbul'da bulunan Cezayir dayısının üzerine alıp söz verdiği Cezayir ve Tunus ocaklarından beşer yüz ve Trablusgarp ocağından 250 asker Gabyar tertip olunmuştu.

Bu sırada Silistre bölgesinde bulunan kazaklardan da donanmada kullanılmak üzere ayda her birine yirmi beşer, Hatman ile papazına yüzer, Bayraktar ve tercümanlarına ellişer kuruş verilmek üzere 500 seçkin kazak eri yazılıp Recep ayı ortasında İstanbul'a geldiler.

23 Şaban günü saat üçte Müjde Risa adlı fırkateyn denize indirildi.

BAZI OLAYLAR

1240 muharreminin (Masar) mevacibi çıkarılması için toplanan divan-ı hümayuna Fransız büyükelçisi Kalmino da girerek itimatname ve hediyelerini vermişti. Daha önce Trablus Şam beylerbeyisi Mehmet Paşa'yı idam edenlerden bazılarını hâlâ beylerbeyi bulunan Azm zade Süleyman Paşa öldürmüştü.

Anapa muhafızı Kırımlı vezir Seyit Ahmet Paşa işi hafife alıyordu. Orada ise sözü geçer güçlü vezirlerden birinin bulunması gerekti. Trabzon Valisi Hasan Paşa Trabzon'dan Anapa'ya çok sayıda asker geçirebileceği için Anapa muhafızlığı Hasan Paşa'ya verildi. Kendisi Anapa'ya varınca 28 saferde Ahmet Paşa'nın vezirliği üzerinde olarak Sinop'a çıkması için fermanlar yazıldı.

Bundan önce Çırpan kazasında bir casus tutulmuş ve Çirmen mutasarrıfı Esat Paşa'ya gönderilmişti. Yapılan soruşturmada kendisini Aynaroz papazlarının Dobniçe kazasında bulunan Dile adlı manastıra, sonra bazı evrakı üzerinde taşıyarak Yenişehir Despotu tarafından Musolink'e gönderilmek üzere Yenişehir'e ve Yenişehir despotu da bazı evrakla Aynaroz'a ve Filibe'nin İstamnika kocabaşısı Papaz oğlu Yorgaki'ye ve Çırpan'da yerleşmiş Vasil adlı keşişe göndermiş olduklarını bazı yerlerde gizli para, silâh ve cephane olduğunu haber vermişti. Söylediği yerler araştırıldı, bir şey bulunamamış ve fakat Kuşansa manastırında haber verdiği 150 bin kuruş bulunmuştu. Casus olduğu için idam edildi. Bu durum Rum patriğine anlatıldı. Milletinin bu gibi eşkıyalığına engel olması ve kendisinin de çekinmesi iradesi yazılı olarak bildirildi. Patrik'in yazısı ile Filibe ve İstanimka metropolitleriyle kocabaşıları Anadolu tarafına sürgün edildi. Yenişehir metrepolidi de azledildi.

Bağdat Valisi ile İranlılar arasında ortaya çıkan çekişmelerin tahkiki için eski küçük tezkereci Esat efendi, 23 Rebiülevvel günü özel görevle Bağdat'a gönderildi. Bu durumun ayrıntıları gelecek yılın olayları sırasında açıklanacaktır.

Cehalet her türlü fenalığın başı olduğu için gelmiş büyük padişahlar ve Hayrat sahipleri bunca mektepler medreseler inşa ettikleri halde bir süredir Türklerde eğitim ve çocuk terbiyesine önem verilmez olmuştu.

Halk cahildi. Bu durum yaygın hale gelmişti. Bu sırada çocukların eğitim ve öğretimi İstanbul'da İstanbul Galata ve Üsküdar kadılarına bazı uyarıları içine alan ferman çıkarıldı.

22 cumadelâhire günü Yeniçeri ağası Süleyman ağa görevinden alındı. Yerine kul kethüdası Hasan ağa, onun yerine Zağarcı başı Mehmet Celâleddin ağa tayin edildi.

Mahmut Paşa çarşısı civarında bulunan tahta handa yerleşen seyyah kılığında şeyhlik iddia eden bir Halepli karışık işlerde yol gösterici olarak eski Cizye muhasebecisi Et kâtibi denmekle anılan Ahmet efendi ve merhume Beyhan sultan kethüdası ve o günlerde süvari mukabelecisi Laz Mahmut efendi ve başkaca bazı fesatçılar bir araya gelerek karışıklık çıkarmaya yatkın aşçı ustalarından birkaçını kandırıp karışıklık çıkarmaya karar vermişlerdi. Ustalardan her nedense yeniçeri ağasına o da padişaha haber verince remil atan şeyhle aldattığı kimseler cumadelâhire ortasında birer yere sürgün edildiler ve sürgün yerlerinde idam edildiler. Bu şeyhin evrakı içinde eski sadr-ı âzam Galip Paşa'nın atiyye ile göndermiş olduğu tezkeresi ortaya çıktı. Galip Paşa'nın bu gibi karışıklığa katılacak düşüncede olmadığı açıkça biliniyor ise de böyle ortalığı karıştırmaya kalkan birisinin evrakı içinde tezkiresinin bulunması soğuk karşılandı ve sürgün yeri Gelibolu'dan Manisa'ya değiştirildi.

Tepedelenli Ali Paşa oğlu Muhtar beyin oğlu Hüseyin Paşa bir süredir Edirne'de oturuyordu. Libhova'da bulunan annesiyle görüşmek için istirhamda bulunmuştu. Bu sırada ikisinin birlikte Selânik'te ikametleri için izin verildi.

Cumadelâhire sonunda Edirne bostancı başısı Şehsuvar oğlu Derviş bey görevinden alınmış, yerine Sipahiler ağası Cebbar zade Abbas bey, onun yerine de eski ser bostancı İbrahim ağanın tayini yapılmıştı.

9 Recep günü Kastamonu sancağı eski Erzurum valisi ve doğu cephesi seraskeri ve Maadin-i hümayun emini olan eski sadr-ı âzam Rauf Paşa'ya ve maadin-i hümayun eminliği Sivasta'a vezirliği alınıp kaldırılan eski Çimen mutasarrıfı Salih Paşa'ya verildi.

4 Şevval günü alışıla gelen tayinlerde Adana eyaleti Aziz ve Beylân sancakları Karahisar-ı sahip (Afyon) mutasarrıfı ve Hırşova muhafızı Rumeli beylerbeyi pâyesi olan Memiş Paşa'ya, Karahisar'ı kendisi ele geçirmek üzere Yenişehir'de bulunan Moravî Ebubekir Sıtkı Paşa'ya, ondan boşalan Bolu ve Viranşehir sancakları da katılarak Kastamonu mutasarrıfı Rauf Paşa'ya verildi. Rakka ile Diyarbakır Valisi Kurt Hüseyin Paşa ihtiyarlamış, hiç bir yeri tutmaz olmuştu. Hırsı ve açgözlülüğü ile halka satışıp zulüm işlediği padişahın kulağına gelince vezirliği alındı ve Bursa'da oturması emri verildi. Rakka eyaleti de katılarak Maraş Valisi Hâfız Ali Paşa'ya, Diyarbekir eyaleti maadin-i hümayun emini Salih

Paşa'ya Van eyaleti ile Niğde, Beyşehir, Kırşehir sancakları değiştirilerek, yani bu sancaklar Sert Mahmut Paşa'ya ve onun tayin yeri Van vezir elhac Süleyman Paşa'ya verildi.

Anadolu eski Valisi Derviş Paşa karısına, çocuklarına ve akrabalarına kapılmış onlar hükümet işlerine karışır olmuşlar, türlü kötü yollara girişmişlerdi. Özellikle damadı Seyit Ali Paşa zade müderrislerden Hamdi bey Derebeyi gibi halka zulüm ve baskı yapıyorlar. Derviş Paaş da yaptıklarına göz yumuyordu. Kütahya halkının feryadı göklere çıkınca, padişah da duydu. Derviş Paşa'nın vezirliği alındı, malına el konuldu ve Karahisar-ı sahibe sürgün edildi. Damadı Hamdi bey İstanbul'a çağrılıp hakkında soruşturma açıldı. Azarlanarak rütbesi silindi.

3 Zilhicce günü Anadolu eyaleti Menteşe mutasarrıfı ve Karadeniz boğazı Anadolu yakası muhafızı Mehmet İzzet Paşa'ya verildi.

Bu yıl keramet sahibi olduğuna inanılan büyük şeyhlerden Gazi Mehmet efendi Dağıstan'da ortaya çıkarak, Ruslarla beş yıl savaştı. Şehit olunca yerine arkadaşlarından Hamza bey geçti. O da Ruslarla savaşa girişti. Rus tarafını tutan kimseler tarafından öldürülünce yine Gazi Mehmet efendinin arkadaşlarından ünlü Şeyh Şamil 1248 yılında ortaya çıktı. Dağıstan'ı ele geçirerek uzun süre Ruslarla savaştı.

DOĞUMLAR VE ÖLÜMLER

Girit adasında Mısır askeri başbuğu olup epeyce yararlığı görülen Medine muhafızı Mirmiran Arnavut Hasan Paşa ölünce yerine kardeşinin oğlu Mustafa bey başbuğ olmakla bu 13 muharrem 1240 günü Mustafa beye bir de Mehmet Ali Paşa'nın yeğeni olan Tosun Ali beye mirmiranlık rütbesi verildi.

Bu Mustafa Paşa sonra Girit valisi olarak uzun süre Girit'te bulunduğu için Giritli Mustafa Paşa diye ün salan ve sadr-ı âzam olan Mustafa Paşadır.

Devlet ricali büyüklerinden Cânip efendi diye anılan Nişancı Mehmet Salih Besim efendi 1240 yılı muharrem sonlarında ölünce Nişancılık eski Defterdar Sait efendiye verildi. Canip efendinin Arapçada erişilmez bilgisi olduğu gibi Fransızcada da çok üstün yeteneği vardı. Birçok önemli meselelerde Halet efendiye karşı geldiği için Halet efendi onun can düşmanı olduğu halde padişah yanında güven sağladığı için Halet efendi bir çaresini bulup da onu bir tarafa atamadı. Halet efendi bunca süre devleti avucu içine alıp istediği gibi idare etti. Devlet ricalinin nice büyüklerini birer yana attı. Bunca işe yarar büyük kişileri birer belâya uğrattı. Öyle bir korkulu devirde Canip efendi ona karşı doğru yolda giderek dayatıp durmuştu.

Şanî zade Halet efendinin işlediği kötülüklerden söz edegeldiği gibi Canip efendinin doğruluk ve memleketini sever kişiliği ile Halet efendinin işleyebileceği kötülüklere boyun eğmediğini de açıkça bildirir ve onu tekrar tekrar övüp yüceltir.

Sefine-tül rüesa yazarı Faik efendi ise Halet efendiye «eli açık, büyük meclislerde güvenilir, sözü dinlenir, çoğu işlerde güzel tedbirlerle davranışı, özü, sözü bir, doğru düşüncede bir kişiliği vardı» diye anlatır. Canip efendiyi de pek çirkin sözleri yakıştırarak küçük düşürür.

Vakanüvis Esat efendi de Canip efendinin hal tercümesinde ikisi ortası bir dil kullanıp fezlekesinde der ki: «Kimsenin şüphe edemeyeceği kadar bilgili ve kültürlü idi. Mevzu üzerine kimsenin diyemeyeceği kadar güzel ve ayrıntılı konuşur ve yazardı. Buna karşılık herkesten kuşkulanır, herkes hakkında kötü düşünceye kapılır, bunu ekmeği ile oynamak derecesine vardırırdı. Etrafındakilere karşı cimri ve sert idi. Süsten nefret eder, sade giyinir ve yaşardı. Fena gelişmiş bir vücudu olup yaradılışta güzelliklerden uzak, yüksekleri gözetir, öğütlemesini ve övünmesini severdi. Devlete sadık padişahı sever çalışkan bir zattı. Gafarullah-ı taalâ zünubihi ve imlâen minelrahmete zünubihi.

Bunların üçü de o azmanın ricalindendir. Şimdi hangisinin sözüne güvenelim. Hiç birisinin sözüne güvenmeyelim, hemen olayları ve kendilerini teraziyelim. Yaptıklarından yine kendilerine dönelim, yani Halet efendi ile Canip efendinin eserleriyle ne değer kazandıklarını düşünelim.

Çünkü tarih yazarları kendi zamanındaki kişilerin çağından özellikle başta gelenlerinden bazı sebeplere dayanarak ya nefret etmişler, ya da gördükleri nimete karşılık değer vermişlerdir. Bu bakımdan tablî olarak bir tarafa kayar ve ona göre dil kullanır. Böylece kendi zamanındaki önemli kişilerin hal tercümelerini açıklarken büyük göstermek için fazla ileri giderler. Ama olaylar üzerinde yargıya varılınca durum meydana çıkar.

Halet efendi için Faik efendi de, Şanizade de eli açık diyorlar. Oysa yukarıda birçok yerlerde bildirilen olaylara bakılırsa ve o vakte yetişmiş kimselerden edinilen bilgilerle kesin olarak görüyoruz ki; her yönden çalıp çırparak özellikle Eflâk ve Buğdan beylerini soyarak yığdığı sayısız malı arkası olan yeniçeri elebaşlarına bol keseden verirdi. Biraz da söz söyleyebilecek bazı adamlara serpiştirirmiş. Bu gibi düşük kimselere bol keseden tabiri yakışır, aslına bakılırsa eli açık kimse helâl malından, doğru yoldan hak kazanana veren kimsedir. Halet efendi gibi düşük insan hakkında Faik efendinin eli açık tabirini kullanması yersiz olduğu görülür.

Yine Faik efendi Halet efendinin büyük toplantılarda sözüne güvenilir olduğundan, güzel ve tedbirli davranışlarından söz eder. Oysa Ş-

nizadenin tanık olmasına ve olayların gösterdiğine bakılırsa Halet efendinin tedbirli, bilgili sözüne güvenilir düşüncede kimseleri bir yana itip büyük meclislere çoğu defa işi görüp bitirmekten âciz ve kendisinin dediğine uymağa mecbur olanları toplarmış. Oldukça aklı erenler bile onun şerrinden korkarak dediğini yapmağa mecbur olurmuş. Fakat Canip efendi son dereceye kadar işin doğrusu üzerinde durup ona karşı gelmiştir.

Halet efendinin aslında Bağdat'a görevlendirilmesinde güzel hareket ve tedbiri görülmüştü, ama sonraki ikbal günlerinde işlediği kötülükler bütün yaptığı iyi işleri silmiş ve yok etmiştir. Bunlardan Yunan ihtilâli onun aldığı yanlış tedbirlerin ve davranışın eseridir. Halet efendinin hal tercümesi yılan hikâyesidir. Yukarılarda onun durumundan uzun uzadıya söz edildi. Şimdi tekrar ondan söz etmenin gereği yoktur. Burada ancak Canip efendinin hal tercümesini yazalım ve Faik efendinin ifadelerini inceleyelim.

Canip efendi Enderun-u hümayundan Tersane Canipdarlığı hizmetiyle çırağ olan bir maarif adamının oğludur. Kendi ifadesine göre babasının doğum tarihi (Doğduk) kelimesinin (ebcet hesabiyle) harf sayısı olan 1119 yılı olduğu gibi kendisinin doğum tarihi de (oğlum Mehmet) ibaresinin harf sayısı olan 1169 yılı imiş. İlk günlerinde babasının uğraşmasiyle fen, bilgi ve kültür eğitimi görmüştü. Bu yetenekleri ile babasının maiyetinde caniplik görevi yazıcılığı ile uzun süre meşgul olmuştu. Gazi Hasan Paşa'nın kaptanlığı sırasında babası yaşlı ve sakat ve görevini idareye gücü yetmediği için, canipliği kendi üzerine almış ve uzun süre bu görevde kalarak «Canip efendi» diye şöhret bulmuştu. Moralı Osman efendinin defterdarlığında kesedar ve mektupçu, sonra bir aralık maliye tezkirecisi olup görevinden uzaklaştırılınca yine caniplik görevini yapmak üzere tersaneye devam ederken, 1212 yılında inşası emredilen birinci havuzun bina eminliğine tayin edilmiş ve Baş muhasip pâyesiyle sevindirilmişti. Havuz bitince görevinde gösterdiği başarıdan dolayı mükâfat olarak 16 Ramazan günü Şerif Paşa'nın yerine Rikâb-ı hümayun defterdarı oldu. İşte o zaman Surûri (oldu Salih efendi Defterdar) tarihini güzelce atmıştır. Emrindeki adamları ondan hoşnut değillerdi. (Canip haktan belâdır bu geda kâtiplere) mısraı ile onu yüze çıkardıkları (Zeyl-i Sefine) de yazılıdır. Ama onu böyle yüze çıkaranlar iş eri adamlar mı idi, yoksa işe yaramaz battal güruhundan mı idiler? Burası bize açık değildir, her ne ise «Canip efendi işi güçleştiriyor» diye tayininden yetmiş gün sonra istifa ettirilip görevinden uzaklaştırıldı, ama güzel konuşur, yazar, hem de Fransızca bilgin bir kişiliği vardı, arası çok geçmeden Atıf efendi hastalanınca yerine Rikâb-ı hümayun reisi oldu. Üç ay sonra reislikten de azledildi. Zahire nazırı oldu. Riyasete de Çelebi Mustafa Reşit tayin edildi.

Canip efendi değerli bilgileri üzerinde toplamış, dil bilir, doğru ve iyi ahlâklı, devlet işlerine aklı erer, kavrayışlı ve kısaca riyaset işlerini idare için gerekli yeteneklere sahip olduğu halde uzaklaştırılıp da görev yerine hiç ehliyeti olmayan Çelebi efendinin tayini o zamanın hükmü gereği idi. Çünkü o zaman görevinde başarılı olmaktan ziyade etrafı gözeterek nüfuzlu kimseleri ve onlara yakın ilişkisi olan idareye ince bir davranışla önem vermek gerekirken. Canip efendi yalnız işini bilen kişiliği ile iş bitirmeye çalışırdı. Önemli yerlerde bulunan kişileri görüp gözetmediği için görevinden uzaklaştırılmıştı. Çelebi efendi ise yüze gülüp yaltaklanan kişiliği ile daha önemli işlerde bulunmuştu. Hiç ilgisi ve yeteneği olmadığı halde Riyaset makamına getirilmişti. Çelebi efendinin hal tercümesini açıklarken, Faik efendinin yazdığı fıkrada bu anlattıklarımızın doğruluğuna kanıt diye bu sahifelere geçirildi.

Faik efendi Çelebi efendi hakkında şöyle diyor:

Çelebi efendi çok zengindi, büyük serveti vardı. Çevresi de böylesine bayındırlık içinde idi. Tecrübelerine dayalı zekâsını ağırlık ve usluluk içinde hafifliğe kapılmaktan kendisinden öecikleri kıskandıracak kadar gözde idi. Gençliğinden ölümüne kadar geçim sıkıntısı görmemişti. O zamanın bilinen kültüründen yalnız meramını anlatacak ve yazacak kadarını bağlantısız, düzensiz bir kadın yazısına benzer görünüşte yazarken aklını kullanıp çevik zekâsiyle bunca yüksek dereceli görevleri aşmış, hepsini güzel idare ederek öğülerek bir seçkin kişilik hüviyetini kazanmıştı. Hayatında sadaretle güzel başarısı görülmüş ve yaşı seksene varmış bir yaşlı görünüşte iken, zamanın gereğine göre hareket eder filozof yaradılışlı kendine bağlı ve sadık olanları bile devlet hizmetinde kötü duruma düşüp çarpıldıkları zaman arkalayacağı yerde dairesine uğratmaz vefasız bir ikbal düşkünü idi.

Canip efendi temiz yürekli ve doğru kişiliği ile dik ve çetin bir adamdı. Zahire işlerinde görevli olan ise görevlerini kötüye kullanan paraya düşkün insanlardı. Buna alışmışlardı. Bu bakımdan ondan şikâyet ettiler. Altı ay geçince 15 Şevval günü yapılan tayinlerde Canip efendi Zahire nezaretinden azledildi. Sonra Ruznamçe-i evvel görevi ile İskenderiye'deki meşhur Seddi inşa için Mısır'a gönderildi.

Sed inşası bitince Mısır defterdarı oldu. Birkaç yıl orada kaldı. Sonra İstanbul'a geldi. Nişancı oldu. Selimiye olaylarında zahire nezareti görünüşte kalkmış, tam olarak yürürlükten kaldırılmamıştı. Gelen zahirenin idaresine ağızdan verilen emirle görevlendirildi. Birkaç ay geçince Halet efendi yerine ikinci defa Rikâb-ı hümayun riyasetine getirildi. İşte o zaman halef - selef arasında çekememezlik başladı. 1224 yılı başlarında Canip efendi Tophane nazırı oldu. Birkaç ay sonra Rikâb-ı hümayun kethüdası oldu. Bir ay geçince sadr-ı âli kethüdası olarak orduya katıldı.

Altı ay sonra azledilerek İstanbul'a döndü. Sonra 1225 yılında yapılan tayinlerde Tersane emini oldu.

Faik efendi der ki: «25 şevval günü yapılan tayinlerde tersane eminliğine getirildi. Ertesi yıl da o görevde kaldı. 27 şevvalde bu görevden alındıktan sonra Boğaz muhafızı Hadımzadenin muhallefatına el koymak üzere görev verildi. Bu görevinde başarı gösterince ikinci defa Büyük Ruznamçecilikle sevindirildi. Dönüşünde üçüncü defa yine ağızdan verilen emirle Zahire nezaretine tayini yapıldı. Üç yılı aşan bir süre bu nezaret görevini akıllı ve doğrulukla yaptı. 30 şevval ortasında Abidin bey yerine Çavuşbaşılıkla sevindirildi. 1232 yılı başlarında Seyyit efendi yerine Riyaset-i küttaplığa yükseldi. Dört yılı aşan süre içinde Riyaset işlerini berbat etmek için uğraştı. En sonunda 36 cumadelûlâsında Kethüda oldu. 36 gün geçince yine «işleri karıştırıyor,» diye azledildi.

Faik efendinin «Canip efendinden kötü kişi,» diye söz edip onu küçük düşürmek için söylediği sözler ya Halet efendinin kendisinden, yahut onun havadarlarından alınmış olsa gerektir. Yahut da Canip efendi hakkında özel bir düşmanlığı varmış.

Çünkü birçok yerlerde anlatılan olaylardan açıkça anlaşıldığı gibi o zaman ne kadar kirli işler varsa hep Halet efendinin elinden çıkıyordu. Açık vermiş ve kapanacak bütün devlet işleri hep onun baskısı altında idi. Canip efendinin dedikleri yapılsaydı. Tepedelenli olayı ortaya çıkmaz ve görevinde kalsaydı böyle birdenbire Yunan ihtilâli olmazdı.

Öyle dar ve sıkıntılı tetik duracak zamanda Canip efendinin dört yıldan fazla riyaseti idare eylemesi, büyük başarı ve bilgili çalışma işidir.

Halet efendiye karşı gelmeyi sürdürmesi de büyük cesaret ve namuslu kişiliğinin gayretidir. Onun üzerine Hamit beyin reis olması bile Riyaset yüzünden değil de, yalnız yersiz düşmanlıktan doğma bir durum olduğuna yeterli belgedir.

Zira Hamit beyin yeteneksiz, hiç bir işe yaramaz, hiç bir işte bilgisi olmadığı yine Faik efendinin Zeyl-i Sefinesinde belirtilmiştir.

«Canip efendi başarı gösteremiyor, işleri yolunda götürmüyor» diye «Kethüdalıktan azledildi» demek Halet efendi dalkavuklarının sözleridir. Bunların asıl sebepleri yukarıda anlatıldı. Tekrarın gereği yok. Hem Canip efendi azledildiyse ona ne oluyor. Halet efendinin kirli ve bulanık işlerine istemeyerek olsun ortak olmaktan uzak, kalp huzuru içinde evinde yaşıyordu. Halet efendi ise işlediği kötülüklerden doğan Yunanlıların Mora ihtilâli ateşi gittikçe büyüyor, alevi her yanı sarıyordu. O bunu gördükçe yüreğinin yağı eriyordu. Oysa 1236 yılı şevvalinde yapılan tayinlerde Canip efendi yine Nişancı, 1237 yılı ortasında ikinci defa Çavuşbaşı oldu. Halet efendi de belâsını buldu. Canip efendi yine Bab-ı âlide

saygı gördü, hizmetlerde kullanıldı. 1238 yılı sonlarında azledildi. 1239 şevvalinde üçüncü defa Nişancı oldu. Devlet ve millete zararı dokunmaksızın 1240 yılı muharreminde eceli ile öldü. Kabataş arkasında bulunan babası sofasında gömülüdür. (Rahmetullahi aleyhi rahmeten vasiaten)'.

Faik efendi yine Canip efendinin hal tercümesi belgesinde der ki: «Merhum fazilet ve ilim adamı diye tanınır, yazıda ve inşaat işlerinde değeri üstündü. Hakikaten Fransız dilini okur yazardı. Yabancı kitapları okuyarak bilgisini şöhretinin üstüne çıkarmıştı. Ama aşırı derecede herkesten kuşkulanır ve herkes için kötü düşünce taşır, acayip giyinir, soysuz görünüşte çirkin yaradılışta kimse ile dostluğu ve ilişkisi olmayan kişiliği ile her ne kadar her insanın erişemeyeceği bilgilere sahipse de davranış ve ahlâkı o derece nefret edilir ve yerilir. Kıyafet kararnamesine aykırı ve yazılan Zağfran rengi, köse, çirkin yüzlü, küçük gözlü ve başkaca sayılması güç bütün vücudu çarpık çurpuktu. Herkese, iş adamlarına, devlette hizmet görenlere ardı arkası gelmeyen fenalıklar eder, şuuru yerinde olmayan, anlaşılmaz kişiliği ile ünlü devlet adamı idi, der.

Canip efendiyi görenlere yetiştik. Vasıflarını onlardan da işittik. Aslında çirkin bir adammış. O ne kadar çirkin ise Halet efendi de o derece yakışıklı imiş. Hattâ bir merasim günü Halet efendi önde ve Canip efendi arkada giderlerken bir dilenci avuç açar. (Allah seni padişaha şirin göstersin) deyince Halet efendi (Sen o duayı arkamdan gelen efendiye et) demiş olduğu söylenir. (Yu'ta ve yümna' lâ buhla ve lâ germa) deyiminden yersiz harcamalarda ne kadar ileri giderse Canip efendi o kadar tutumlu imiş. Kesesinden bir şey veremediği gibi, beylik keseden bile şuna buna bir şey kaptırmazmış. Halet efendi büyükleri kendisi soyar, küçükleri de yanındaki görevliler sızdırırmış. Canip efendi ise yanındaki görevlilere yüz vermez, işi olanları soydurmazmış. Halet efendi en azından kötü düşünceye kapılarak nice suçsuz kimseleri öldürtürdü. Canip efendi de herkes için kötü görüşe sahip, diye tanınırsa da yanlış düşünceye kapılarak kimsenin canına kıymazmış. Halet efendi yüzünden görülen zararların hesabı mahşer gününe kalmıştır. Ama Canip efendi yüzünden devlet ve millet bir zarar görmemiştir. Kusursuz insan olmaz; ama işlediği iyilikler kabahatlerinden üstün gelenler övülmeye değer. Devlet ricalinde aranacak nitelik ise devlete karşı işlediği ve yaptığı hizmetlerin zararlı ve faydalı olmakta dengeli olmasıdır. Devlet adamlarında bilgisiyle emsali akranına üstünlük yeteneği yerine insanda başkalarına geçmesi istenilen kişiliği söz konusu olmak öncelik taşır.

Girit seraskeri Haşim Osman Paşa ölmüştü, Kandiye eyaleti ve Girit seraskerliği 18 Safer günü Hanya mutasarrıfı vezir Lütfullah Paşa'ya, Hanya ile beraber verildi.

Merhum Haşim Paşa Halil efendi adında bir kapu çuhadarının oğludur. Gençliğinde Başmuhasebe kalemine devam etmişti. Bazı valilerin dairelerinde çalıştıktan sonra 3. Selim devri sonlarında Kaptan-ı derya olan Elhac Esat Mehmet Paşa'nın hazinedarlık hizmetinde bulunmuştu. Sonra babasının Şehremini merhum İbrahim efendi ile eski bir hukuku olduğundan onun uğraşmasiyle hocalık ruusu aldı. Halet efendi Rikâb-ı hümayun kethüdası iken onun kâtipliği hizmetinde bulundu. Sonraları bazı vezirlerin kethüdalığı ile geçinmekte iken süvari muhasebecisi oldu. Fakat düşmanlık olsun diye bazı vezirlere yazmış olduğu, yalan olduğu belli bazı yazılar yüzünden sürgün edildi. Birkaç ay geçince affedilerek cezası kaldırıldı. Sonra kendisine mirmiranlık rütbesiyle Alaiye sancağı verildi. Oradan da Resmo muhafızlığına tayini yapıldı. Cömert yaradılışta, geçimli, işbilir çalışkan ve cesur bir adam olup Resmo'da başarılı hizmeti görülmekle vezir ve serasker olmuştu. (Afa anhi).

22 Safer cuma günü padişahın bir kızı dünyaya geldi. Münire sultan adı konuldu. Doğumuna vak'anüvis Esat efendi (Doğdu Münire sultan dünya münevver oldu) diye tarih atmıştı.

III. Sultan Mustafa'nın kızı Beyhan sultan 15 rebiülevvel gecesi öldü. Eyüp'te Mihrişah valide sultan türbesinde defnolundu.

Trablus Şam beylerbeyisi Azmzade Süleyman Paşa ölünce Trablus Şam eyaleti 8 rebiülâhir günü mirmiranlık rütbesiyle o bölge kabilelerinden olan ve Akkâ savaşında kendini gösterip başarısı görülen ve daha önce Kapucubaşılık verilen Ali Esat beye verildi. Yine o sırada Maraş beylerbeyisi Mirmiran Fevzi Paşa ölmüştü, Maraş eyaleti cumadelûlâ başında eski Trabzon Valisi Hafız Ali Paşa'ya verildi.

Fransa kralı 18'inci Louis de bu sırada ölünce yerine 10. Karlos 67 yaşında Fransa kralı oldu. İstanbul'da bulunan Fransız elçisi General Calmino'nun sefirliği yenilendiği için 23 Cumadelûlâ günü geleneğe göre yapılan alışılmış merasimle Bab-ı âliye geldi. İtimatnamesini takdim ettikten sonra, kendisine ve maiyeti memurlarına kürkler ve hil'atler giydirildi.

25 Cumadelûlâ günü Çıldır mutasarrıfı Salih Paşa'nın ölüm haberi İstanbul'a geldi. 25 Recep günü eski Erzurum âyânı kapucu başı Osman ağaya vezirlik rütbesiyle Çıldır eyaleti verildi.

Salih Paşa Zafranbolu hanedanından Mustafa ağa adlı kimsenin oğludur. 1175 yılında doğdu. 21 yaşında iken İstanbul'a gelince dayısı olan eski sadr-ı âzam Mehmet İzzet Paşa Darphane nazırı idi. Dayısının kayınpederi sadr-ı âzam Halil Hamit Paşa dairesine girdi. İzzet Paşa ölünce, dayısı Hanya mutasarrıfı olmuş, o da birlikte Girit'e gitmişti.

1209 yılında dayısı sadr-ı âzam olunca o da hazinedar ve sonra kapucu başılık rütbesiyle yerini bulmuştu. Dayısı azledilince uzun süre kö-

şesine çekilip herkesten uzak kalmıştı. Sonra 1218 yılında mirahur-u sâni, 21 Ramazanda vezirlik rütbesiyle kaptan-ı derya olmuştu. Ardından İngiliz donanması Çanakkale boğazını geçince azledilerek Gelibolu'ya sürgün edildi.

1226 yılında kendisi Kastamonu sancağına tayin edildi. Sonra Bozok'la beraber Kayseri Maden eminliği tayin yerlerinde bulundu. Şam ve Anadolu eyaletlerinde ve diğer taşra görevlerinde bulundu. Nihayet Çıldır'da iken hayata gözlerini yumdu gitti.

Önce Sofya muhafızı olan Berkofçalı Yusuf Paşa henüz Sofya'ya varıp kısa süre kaldıktan sonra Sinüzit hastalığından öldü. 19 Recep günü kendisini üzerinde bulunan Teke ve Hamit sancaklarından Teke sancağı Adana valisi ve Niş muhafızı bulunan Kavanoszade vezir Hüseyin Paşa'ya, Hamit sancağı da Alaiye mutasarrıfı ve İzmir muhafızı vezir Kelâmi Hasan Paşa'ya verildi.

Berkofçalı Yusuf Paşa aslında Aydosludur. Gençliğinde Pasban oğluna sekban, biraz sonra Bölükbaşı sonra Berkofçalı âyânı olmuştu. Pasban oğlu ölünce onun yerine geçmek üzere Vidin kalesine girmişken ele başıları Pasban oğlunun hazinedarı olan Molla İdris ağayı Vidin muhafızlığına seçince geriye dönüp Berkofça'ya geldi. Sonra kapucu başı ve daha sonra vezir oldu. Tuna kıyılarında bulunduğu yerlerde cesaret göstererek başarılı olmuştu. Mora'da savaş hazırlıklarının yetersizliğinden sarp arazide bir zafer kazanamamış, Sofya muhafızlığına tayin edilmişti. Orada karışık dünyadan vaz geçip ölmüştür.

2 Ramazan salı günü gecesi Şehzade Abdülhamit'in Esat efendi tarihine göre çiçek hastalığından ölümü herkesin gönlünü dağladı. 25 Rebiülevvel 1226 günü doğan Fatma Sultan da 19 Ramazan günü vefat etti. 5 Şevval günü yine çiçek hastalığından Münire Sultan da öldü.

Şıkk-ı Sâlis defterdarı Fethi efendi şevval ayı ortasında 90 yaşında iken öldü. Fethi efendi uzun süre Divan kâtipliklerinde, bazı görevlerde kullanıldı. Nihayet hacegânın en ihtiyarlarına verilen şıkk-ı sâlis defterdarlığı ile sevindirildi. Güzel konuşur, kayıtsız ve saygısız yaradılışta bir ihtiyar imiş. İhtiyarlık günlerinde bir oğlu olmuş ve 7 yaşına kadar yaşamış, kendisinden önce ölünce babasındaki üzüntü ölümüne sebep olmuştu.

Boşalan Şıkk-ı sâlis defterdarlığı 19 şevval günü yine yaşlı hacegândan eski Ambar emini Ortaköylü İsmail Ferah efendiye verildi.

Vezirliği alınıp Bursa'da kalması emredilen eski Diyarbakır ve Rakka Valisi Kurt Hüseyin Paşa, Bursa'ya gelirken, zilka'de sonunda Alacahan konak yerinde öldü.

Kendisi Anapa'da doğmuş ve yetişmiştir. Hasekilikten yetişmedir. Devletin bazı gelirlerini toplamak, bazı görevleri yerine getirmek üzere

Rumeli'de gidip gelmiş ve böylece ün salmıştı. Bir yolunu bulup Edirne Bostancıbaşısı oldu. Dağlı eşkıyasının ortadan kaldırılmasında epeyce başarıları görüldü. Sonra vezirlik rütbesiyle Anapa muhafızı tayin edildi. 15 yıl orada kaldı. Sonra Kars, Konya gibi eyalet ve valiliklerde bulundu. Sonunda Diyarbakır valisi iken çok yaşlı olduğu halde para yığmak için halka baskı yapınca vezirliği alındı. Bursaya gelirken öldü. (Afa anhi).

İstanköy muhafızı eski sadr-ı âzam Hilmi İbrahim Paşa'nın ölümü haberi İstanbul'a gelince yerine Menteşe sancağı mütesellimi kapucu başı Hacı Ali bey mirmiranlık rütbesiyle vali tayin edildi.

Hilmi İbrahim Paşa Üsküdar'da bir çiçekçinin oğludur. İlk günlerinde Hadika-i hassa bostancılarına katılmıştı. Sonra nefes turnacılığı dedikleri dirliğe girdi. Serdarlık ile memleket memleket dolaşmış, 1210 yılında Kudüs-ü Şerif ağası olmuştu. Birkaç yıl sonra ordu ile Mısır'a gitti. Ocak seçkinlerinden bazıları kendisini tutunca katara girdi ve ağalığa mülâzim oldu, ordunun İstanbul'a dönüşünden birkaç yıl sonra yolu ile yeniçeri ağası, safer 1222'de sadr-ı âzam ve serdar-ı ekrem oldu. Orduda yeniçerilerin isyanı üzerine azledildi. Birkaç ay geçince Selânik ve oradan Bosna valiliğine getirildi. Beş yıl kadar orada kaldı. Sonra vezirliği kaldırıldı. Gelibolu'da oturması emredildi. Bir süre sonra Kandiye eyaleti valiliği ile sevindirildi. Oradan da vezirliği alınarak İstanköy'de oturması emredilmişken Rumların ayaklanması üzerine vezirliği üzerinde bırakılarak İstanköy muhafızı oldu.

Zeki ve anlayışlı, güzel konuşur, fukarasever kişiliği vardı. Oldukça okur yazardı. Padişaha tam bağlı olması sebebiyle ocaklı arasında makbul sayılmazdı. Kendisi ince yapılı idi, hattâ halk arasında keçi boynuzu adıyle anılırken Bosna'da vücudu gelişmiş, iri yapılı, etli, yağlı, geniş yüzlü olmuştu. Bu durumu garip karşılayan Esat efendi tarihinde yazmıştı.

Anadolu kazaskeri Seyyit Yusuf efendi Hamit Han devrinde Şeyhülislâm olan Seyyit İbrahim efendinin kardeşinin oğlu olup onun Nakib-ül eşraf olduğu zamanda 1188 yılında müderris, 1212'de yolu ile Üsküdar Mollası, 1225'te Bursa Mollası olmuş, 1228'de Mekke pâyesi, 1232'de İstanbul pâyesi, 1237'de Anadolu pâyesi almıştı. Geçen Rebiülâhirde çok yaşlı iken Anadolu kazaskeri olmuş, kazaskerlik süresini doldurmadan 14 Zilhicce günü ölmüştü.

Anadolu kazaskerliği Anadolu pâyelilerden eski İstanbul kadısı Kadızade Tahir efendiye verildi.

SAVAŞ OLAYLARI

İş görecek bahar günleri gelmişti. Rumeli seraskeri Mehmet Reşit Paşa 8 Şaban günü 4000 askerle kethüdasını bir koldan, 11 şaban günü 8000 askerle Palaslı zade İsmail Paşa'yı diğer koldan harekâta geçirdi. Salna üzerine gönderilen tümenin ikmalini yapıp harekâtını çabuklaştırmak işi-

ni tamamladıktan sonra, kendisi de Musolink üzerine yürüdüğünü bildirmişti. Daha önce Musolink kuşatılması için tertip olunan top, havan ve mühimmatın bir an önce donanma gemileriyle gönderilmesinin önemli olduğunu da arzetmişti. O sırada Yunan korsanlarının adalar arasında gidip gelip dolaşması ile bazı adalar ve kıyılar hasar görmüştü. Bu haberler de İstanbul'a geldi.

Bunun üzerine donanmadan birkaç firkateynin teçhizatı tamamlanmadan donanmanın o bölgeye hareketini padişah emretmişti. Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa 11 Ramazan günü küçük, büyük 18 gemiden ibaret donanma ile Beşiktaş'tan hareket etti.

Tersanede inşasına başlanan ve donanmaya katılması için tamamlanması hızlandırılan korvet-i hümayun da 22 Ramazan günü iyi saatte denize indirildi.

Rumeli seraskeri Reşit Paşa ileri harekâta geçince Yunan eşkıyası daha öncekilere nasıl yolu kapadılarsa, ona da yolu kapamak üzere toplanıp savunmaya geçtiler. Fakat Reşit Paşa önüne gelen eşkıyayı ezip yok ederek Salna'yı ele geçirdi. Eşkıyanın kimini öldürdü, kimini esir etti. Musolink eteklerine vardı. Dört bir yandan kuşatıp sudan suya tabyalar inşa ederek toplar yerleştirdi. Kuşatma donanma gelinceye kadar beklendi. Durum devlete yazı ile bildirildi.

Mora Valisi İbrahim Paşa da o sırada Muton'dan Anavarin üzerine harekâta geçti. Çetin savaşlar vererek karadan ve denizden Anavarin'i sıkıştırdı. Üç eşkıya gemisini ele geçirdikten sonra, eşkıya vire ile teslim oldu. Bütün silâh ve malları ganimet oldu. Anlaşmaya göre eşkıya gemilerle Mora'daki Kalamat'ya taşındılar.

Fakat içlerinde bulunan Manya beyi Mavro Mihal'in oğlu Yorgaki ve Mizistre kaptanlarından Petraki Anaboli kalesini işgali sırasında eşkıya elinde kalan vezir Ali Namık Paşa ve Mirmiran Salim Paşa ile mübadele olunmak üzere alıkonuldu.

Kazanılan bu zafere dair yazı şevval sonu İstanbul'a geldi. Sonra İbrahim Paşa Arkadiye, Endrosa, Kalamata, Piryos kazalariyle Niş, Küçük Manya ve bölgesini birer birer zaferle ele geçirdi. Bu haber Zilka'de ortasında İstanbul'a gelince, herkes sevindi.

Gelelim donanmanın durumuna:

Kaptan Paşa şevval ortasında Çanakkale boğazından çıkar, Anadros bağazında Yunan gemileriyle karşılaşır. Savaşa tutuşur. Savaş ortasında hazine gemisi yanarsa da Yunan gemileri yenilgiye uğrayıp bozguna uğrar, kaçarlar. Donanma sonra Süde limanına girer. Oradan hareketle 23 zilka'de günü Musolink eteklerine gelir. Fakat etrafta dolaşan eşkıya gemilerinin donanmadan fazla olduğuna, Andros boğazında yapılan savaşta donanmada gemilerin aldığı yaralara bakılarak tamire muh-

taç oldukları ileri sürülerek Kapdan Paşa çekingen ve ihtiyatlı davranıyordu. Buraya gelişinden 20 gün sonra gemileri tamir etmek üzere İskenderiye'ye gitmişti. Gemilerin onarımını sağladıktan başka Mehmet Ali Paşa kendisine birçok ölçüsüz değerde hediyelerle bin kese ve dairesine de 500 kese akça vermişti. Fakat Yunan meselesi çıkalıberi donanmaca bir iş görülmemesinden dolayı deniz kumandanları azarlanmış, yaptıkları işler beğenilmemiş, Kaptan Paşa'ya da ağır söz edilmişti.

Tersanede inşası ele alınan korvet bu sırada tamamlanarak Zilhicce başında denize indirilmişti.

1241 YILI OLAYLARI

Trabzon limanında inşası ele alınan dört korvet de tamamlanarak Trabzon Valisi Çeçenzade vezir Hasan Paşa tarafından gönderilmekle 20 Muharrem günü İstanbul'a geldiler.

İbrahim Paşa Mora'da bazı kale ve etrafındaki toprakları ele geçirdikten sonra, Tripoliçe (Tripolis) yi de ele geçirdiğine dair sevinçli haberi safer ayı sonu Silâhdarı ile göndermişti. Silâhdara değeri büyük bir elbise giydirildi ve yılda 5000 kuruş faizli sehim verildi, maiyetindeki tatarlara da hil'atler giydirildi ve padişah hediyeleri verildi.

O sırada Yunanlılar Kızılhisar kalesi üzerine taarruza geçince Ağriboz mutasarrıfı Ömer Paşa yetişip Yunan kuvvetlerini dağıtmıştı. Bu haber de İstanbul'a gelince herkes sevindi.

Avlonyalı merhum İbrahim Paşazade Mirmiran Süleyman bey bazı vaatlerle Musolink üzerine görevlendirilmişti. Palaslı zade Mirmiran İsmail Paşa'ya Musolink işinde görev aldığı için kendisine vezirlikle Yanya mutasarrıflığı verileceği vaat edilmişti.

Süleyman Paşa çok sayıda Toska askeri ile Musolink'e gelir, ancak çok temiz yürekli kişi idi. İsmail Paşa ise vaat edilen vezirlikle Yanya'yı bir an önce elde etmek istiyordu. Süleyman Paşa emrindeki askerin ele başıları arasına ikilik sokup Süleyman Paşa'yı aldatmıştı.

Süleyman Paşa'nın askeri içindeki elebaşılar kendisinden yüz çevirmişler, «İsmail Paşa'nın emrinde canımızı veririz» diye serasker Reşit Paşa'ya söylemişlerdi. «Savaş içinde bu davranışınız asker arasında kargaşalık yaratır» diye Reşit Paşa nasihat etti ise de sonuç alamadı.

Bu sırada Süleyman Paşa da birden ordudan savuşup kaçtı. Serasker Paşa askeri bölünmekten korumak için çaresiz verilen büyük yetkiye dayanarak İsmail Paşa'ya vezirlik verdi. Bab-ı âliye bildirdi. Devletçe onaylandı.

Reşit Paşa'nın kahramanlığına ve askeri sevk ve idaredeki yeteneklerine diyecek yoktu. Ancak emrindeki askerin çoğu Arnavuttu. Kigaların çoğu müslüman olsun, Lâtin olsun günde bir okka mısır ekmeği ve

20 para katık parası ile yolda 6 ay askerlik hizmetinde kalmayı kendileri için özel görev sayarlardı, sert, cesur ve savaşçı insanlardı. Şiddetli taarruzlarla bazen büyük işler görürlerse de kış gelince memleketlerine gidip kalırlardı. O zaman bir yerde durdurmaya kimsenin gücü yetmezdi. Toskalar süresiz askerlik görevi yaparlarsa da bunlar aylıklı askerdi. Ulûfeleri gecikti mi derhal ayaklanmak cesaretini gösterirlerdi. Bunlar, seyyid Ali Paşa ve Hasan Paşa'ya katlanılmaz hakaretler etmişlerdi. Ayrıca Badra'da bulunan Serezli Yusuf Paşa'yı da 1000 kese akça isteyerek sıkıştırmışlar, sonunda Serez'de ödenmek üzere senet vererek ellerinden yakasını zor kurtarmıştı.

İbrahim Paşa ordusunda başarısızlıklar çoktu. Ama onlar Kölemenleri ezmiş, Arabistan ve Sudan'da nice yerleri ele geçirmiş pişkin ve oldukça eğitim görmüş epeyce cihadiye askeri de vardı. Böylece Mora'ya geldiği gibi az vakit içinde birçok kale ve toprakları ele geçirmişti.

Musolink işi ise öncelikle önemli idi. İbrahim Paşa buraya gelince serasker Paşa ile Musolink gailesini ortadan kaldırmak için önce Mehmet Ali Paşa haberleşmişti. Bu sırada İbrahim Paşa Musolink üzerine harekâta geçmek üzere görevlendirildi.

İbrahim Paşa ordusuna gönderilmek üzere Mehmet Ali Paşa'nın Kapu kethüdası Necip efendi eliyle at ve beygir satın alınmasına girişildiğini Padişah öğrenince derhal İstabl-ı âmireden müzeyyen eğerli bir ve elde uçar 20 atı gönderdi. Sadr-ı azamdan beş ve Şeyhülislâmdan dört, eski Şeyhülislâm Dürrizade ve Yasini zadelerden ikişer, boğaz muhafızları Hüseyin ve Mehmet İzzet Paşalardan dörder ve Sudur-u ulema zenginlerinden üçer, diğerlerinden ikişer olmak üzere topyekûn 25, İstanbul pâyelilerle diğer mevali ve müderrislerden topyekûn 26 ve rical-i âli ve nazırlar, eminler, hacegân ve vezir kapu kethüdalarının zengince olanlarından, yeniçeri ağası ile rikâb ağaları ile kapucu başıların eshab-ı yesarından topyekûn 90 at topladı. Sonuç olarak, 217 at toplanmış ve İbrahim Paşa'ya gönderilmişti.

Mehmet Ali Paşa İskenderiye muhafızı olan damadı Muharrem beyi başbuğ tayin ederek, bir miktar eğitim görmüş cihadiye askeri, yeteri kadar gemi ile Musolink'e görevle göndermişti. Muharrem bey donanma ile İskenderiye'de bulunan kaptan Hüsrev Paşa ile birlikte hareketle iki takım donanma beraberce rebiülevvel ortalarında Musolink eteklerine vardılar. İbrahim Paşa da o durumda Tripoliçe'den hareketle Balya Badra'ya (Patras) vardı. Mora Kasteline gelip kaptan ve serasker Paşalarla görüştüler. Aralarındaki haberleşme ve görüşmeler sonunda üçü birlikte Musolink'e taarruz edip ele geçirmek üzere karar verdiler.

Bu sırada Patras'a ve Kastellere gereği kadar muhafız asker konulup bırakıldı. Serezli Yusuf Paşa da mansap yeri olan Aydın ve Saruhan böl-

gesine gönderildi. Vezirlerin arasında işbirliğini, koordinasyonu sağlamak üzere devlet ileri gelenlerinden iki kişinin Musilink'e gönderilmesi düşünülerek çavuşbaşı Hüsnü bey serasker ordusu defterdarlığı adiyle gönderilmek üzere seçildi. Mısır kapı kethüdası ve Baruthane Nazırı Necip efendi ile birlikte cumadelûlâda o bölgeye yola çıktılar.

Çavuşbaşı vekâletine Hüsnü beyin kardeşi Ali Nesip bey ile Baruthane Nazırı Necip efendinin oğlu Ahmet Şükrü bey tayin edildiler.

Musolink içinden sağlam ve tahkim edilmiş değildi. Önünde, sağında, solunda sekizer, onar mil kadar sulu ve bataklık yerler, ayrıca eşkıyanın geçmesine engel, adım adım kazıklar çekilmişti. Musolink karşısında bulunan Vasilikoz adası çevresi dört mil küçük bir ada idi. Burada tahkimat yapılıp beş top ve beş yüz Yunanlı tarafından muhafaza ediliyordu. Bir de Musolink'in batısında Anadalikos adası eteğinde üç top menzili mesafesinde bulunan diğer adaya bile eşkıya tarafından dört tabya kurulmuş ve 6 top yerleştirilerek 200 Yunanlı muhafaza ediyordu.

Serasker ve kaptan İbrahim Paşa, Hüsnü bey, Necip efendi aralarında görüştükten sonra, verdikleri karar gereği karadan sıçan yollariyle Musolink hendeklerine varılıp hendek de çubuk ve sepetlerle doldurularak 13 Recep günü top ve humbara ile dövülmeye ve sıkıştırılmaya başlandı. Tuzla ve Soğuksu iskelelerinde Hüsnü bey ve Necip efendi eliyle inşa edilen ve topla havan yerleştirilen beş sal ve dibi düz sandal ve filikalar denizden dolaşarak Musolink limanı ağızdan içeri alınıp birkaç gün iskandil edildi. Geçilecek geçit yeri ve yolları ile kayık kelek köprü gibi suyu geçmeye elverişli araçların keşfi ve gözetlemesi yapıldı. Bunlara Mısır kumandanlarından Serçeşme Hüseyin bey başbuğluğu ile iki orta cihadiye askeri bindirilerek Vasilikos adası üzerine şabanın birinci günü olan cuma günü sabahleyin taarruza geçti.

Eşkıya tarafından şiddetli savunma yapıldı. İbrahim Paşanın gedikli ağalarından birkaçı yaralandı ve birazı şehit oldu. Başbuğ Hüseyin bey atılan top ve tüfeğe bakmayıp karaya bir kurşun menzili kala kendisini suya attı. Arkasından cihadiye askeri de atılarak üstün cesaretle taarruz ettikleri için o gün saat 11 sularında Vasilikos adası ele geçirildi. Burası sağlam barınak yeri olduğundan Musolink eşkıyası çoluk çocuğunu ve değerli mallarını buraya koymuşlardı. Cihadiye askeri pek çok ganimet malına el koydu. Hatta içlerinden birisi çok güzel kız esir etmişti. İbrahim Paşa'ya getirince «Paşa da böyle güzel kız senin gibi cesur gaziye yakışır» diye kızı ona vermiş ve kız önünde giymek üzere kendisine on bin kuruş kıymetli bir kat sırmalı Cezayir elbisesi vermiştir.

Sonra Anadalikos adasının ele geçirilmesi harekâtına geçildi. Başarı sağlanması, tabyalardan yapılan ateşin susturulmasına bağlı idi. 13 şaban Pazar günü karadan serasker Reşit Paşa ve İbrahim Paşa denizden Ser-

çeşme Hüseyin bey yürüdüler. Karadan taarruza geçen cihadiye askerinde bayrak taşıyanlardan yer yer dokuz askeri yaralanıp düşmüşken eğitim ve disiplin eseri sancağı yere düşürmeyip ileri gittiler. Bu sırada Serçeşme Hüseyin bey sal ve sandallarla top atılarak tabyalara yaklaşarak yine emrindeki cihadiye askeri ile suya atıldılar. Tabyalara sarılıp metrislere girdiler. Yunanlılar üzerine süngü hücumuna kalktılar. Yunanlılar bozguna uğradılar, içlerinden yarı canlı kaçanlardan yirmi Yunanlıdan maadası süngü ile öldürüldü.

Ertesi gün Anadolikos adası üzerine muhtelif kollardan taarruza geçilince Yunanlılar aman dilediler. Şimdilik Yanya ve Preveze bölgesinde yerleştirilmek üzere üzerlerindeki birer kat elbisesi ile canlarına aman verildi. Teslim oldular. Böylece Anadalikos da ele geçirildi.

Daha önce serasker Paşa tarafından bir miktar süvari ile Salna bölgesine gönderilmiş olan kethüdası da karşılaştığı eşkıya ile savaşarak 150 kelle, 200 esir almış ve on binden fazla koyun sürmüştü.

İbrahim Paşa'nın Goston (Castuni) ovasında görevlendirdiği Çorum mutasarrıfı Delilbaşı Ahmet ağa da önüne gelen eşkıyayı yenerek yüzden fazla çift kulak göndermiştir.

Cihadiye askerinin bu savaşlarda kazandıkları ün ve değer Arnavutları kıskandırdı. Hele elde ettikleri ganimetler ve aldıkları bağışlara ağızları sulandı. Aralarında ileri geri sözler ederek: «Biz de bir yerin ele geçirilmesinde görev alsaydık görevi başarıp o yeri almak işten değildi,» dedikleri İbrahim Paşa'nın kulağına gelince Reşit Paşa'nın yanına varıp: «Hepimiz bu devletin kuluyuz, din işlerinde ayrı gayrı yoktur. Ele geçirilecek yer çoktur. Arnavut askeri de hizmet istiyor, kullanmamak reva değildir» deyince aralarında görüşüldü. Musolink kuzey bölgesinde göl içinde Yunanlıların birkaç tabya inşasiyle muhafaza ettiği manastırın ele geçirilmesi Musolink'in zaptını kolaylaştıracaktı. Bu görevde Arnavutların kullanılmasını uygun gördüler. Elebaşıları Mustafa bey ve Girine âyânı Veli ağa ve reisleri çağırıldı. Gereken talimat verildi. Sonra 28 şaban perşembe günü Arnavut askeri bu manastır üzerine harekâta geçti. Bu asker gereği gibi kumandanlarına itaat etmez. Kumandanları da harp sanatını bilmezlerdi. Bir takımı manastıra taarruza geçti. İçlerinden bir miktarı şehit olup bir miktarı da yaralanınca geri kalanı bozuldu.

Reşit Paşa hiddetlenip beş on adamı ile ılgar ederek elinde iki kılıç kırılıncaya kadar kaçanları geri çevirmeye çalıştı. Birazını geri çevirebildi ise de o aralık baldırından kurşunla yaralandı. Hemen geri alındı. Bunun üzerine İbrahim Paşa, miralay Serçeşme Hüseyin beyi cihadiye askeri ile taarruza geçirdi, fakat Arnavutların bozgunu onları da duraklattı. Ayrıca Hüseyin bey de sağ memesinden kurşunla vuruldu. Geriden

yardım isterken sol memesinden de vuruldu. Akşam olmuştu. Birlikler geri çekildi. İki gün sonra Hüseyin beyin ölümü herkese büyük acı çektirdi.

Bu savaşlarda düzenli askeri istemeyenler bile eğitim ve disiplinin ne denli başarılı olduğunu itiraf etmek zorunda kalmışlardı.

İsyan eden Yunanlılar devletin önemli görüşünü başka yöne çevirmek üzere şaban ortasında üç Yunan gemisiyle Beyrut kıyılarına yanaştılar.

O bölgede boş bırakılmış küçük bir kaleye asker çıkarıp 4 top yerleştirdiler. Buraya sığındıktan sonra Arnavut kılığında 400 Yunanlı Beyrut üzerine taarruza geçti. Ahali kendini savunarak 90 kadarını öldürdü, gerisi kaçtı ve küçük kaleye sığındılar. Durum Akkâ valisine duyuruldu, derhal yeteri kadar asker sevkedildi. Kalede olan ve gemilerden filika ile yardıma gelen Yunanlıların çoğu öldürüldü, filikaları ele geçirildi. Bu gemiler de o kıyılardan savuşup gittiler. Yine o sırada Yunan korsanları (Kıbrıs) adasına bir miktarı tuzla ve bir miktarı Limasol limanlarına girdi, birkaç gemisi de Magosa tarafına yanaşmış ve karaya 400-500 kadar Yunanlı çıkarmıştı.

Bu limanlardan atılan top ateşi altında oralarda duramadılar. Karaya çıkanların üzerine de taarruz edilerek kovalandılar.

Yine bu sırada Yunan eşkıyası 40'tan fazla gemi ile Kızılhisar kalesi kıyılarına çıkıp kaleyi kuşatıp sıkıştırdılar. Ağriboz mutasarrıfı Ömer Paşa Ilgarla oraya geldi. Yapılan muharebede Yunanlılar bin kadar ölü, iki top ve birçok mühimmat bırakıp bozguna uğrayıp gemilerine kaçarlarken, Türk askeri takip etmekle birçoğu kılıçtan geçirildi, çoğu da denize düşerek boğuldu.

Âsi Yunanlılar devlete şaşkınlık vermek için böyle yer yer tecavüz ettikleri sırada bir taraftan da Musolink'e denizden zahire ulaştırmak üzere ara sıra donanma üzerine taarruzdan da geri durmuyorlardı. Ama her çatışmada kırılıp dökülerek yenik geri çekilmişlerdi. Bu defa yine Ramazan ortasında zahire ulaştırmak amaciyle kırk gemi ve on beş ateş kayığı ile donanmaya taarruza geçmişler, birkaç saat süren deniz savaşında bozguna uğramışlardı.

Kısaca Yunanlılar denizden Musolink'e zahire veremediler. Karadan da kuş uçmaz bir durumda kuşatılmış olduğu için çevrede dolaşan 5000 Yunanlı aralarında haberleşip 15 şaban pazar gecesi belirli vakitte Musolink'e yakın dağlara gelmişlerdi. İşaret kaldırılınca Musolink de kuşatılmış, Yunanlılar Musolink'ten çıkıp can verircesine taarruza geçince, Türkler iki ateş arasında şaşırmışlar, kendileri için bir kurtuluş yolu aramaya karar vermişlerdi. Akşama doğru Yunan içinden bir papas amana gelip 5000 Yunanlının dağda olduğunu, haberleştiklerini söyledi. Reşit Pa-

şa metrislerdeki askerin sıkı emniyet ve gözetlemeye önem vermesini emretti. Pusu yerlerinde asker yerleştirdi. Güneş batarken hava da kapanmış ve yağmur yağmaya başlamıştı. Türklerin bulunduğu yerler açıktı. Dışardaki Yunanlılar geldi ve Türklerin hiç bir şeyden haberi yok sanan Musolink'teki Yunan eşkıyası saat 3'te Türklerin üzerine taarruza geçti. Kimi de top ve tüfek ateşine hedef olup gittiler. Türkler taarruza devam ederek kahramanca Musolink'e girdiler. Bu savaş gece saat 7'ye kadar sürdü. Yunanlılardan 400 kadarı yaralı olarak dağ bölgesine kaçıp kurtuldu. Onlardan kadın ve çocuklardan başka Yunanlıların hepsi öldürüldü. Şehit sayısı iki bindi. Yunanlılardan 7000 ölü sayıldı. Yunanlılar arasında Toskalardan aylığa temah edip dinini dünyasına değişmiş Mehmet, Ömer ve Hasan adında üç elebaşı da bulundu. Musolink çevresinde sağlam bir kalede 30 kadar Yunanlı ile kapanmış olan Narma despotu ile Tırhala (Trikala) kaptanlarından İsteryo altı saat savunduktan sonra canlarından bıkıp kendilerini yakıp gittiler.

Bu büyük zafere dair serasker, kaptan ve İbrahim paşaların sevindirici haberleri 23 şaban günü ardı ardına İstanbul'a geldi. Çok büyük ve sınırsız sevinç uyandırdı. Önce gelen tatarlarına Kantoş samurlar ile padişah hediyeleri verildi. Sonra ayrıntılı bilgi veren yazılarla gelen tatar ağalarına yine ferve-i semmur ile ikişer bin kuruş faizli esham verildi. Adı geçen vezirle Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya ve Palaslı zade vezir İsmail Paşa'ya seraser kaplı samur teşrifat-ı şahane ve kendilerini öven hat-tı hümayun gönderildi. Hüsnü bey ve Necip efendi ile Mısır donanması başbuğu Muharrem beye ve altı miralaya ve diğer otuz kumandana Erkân samur kürkler, diğer reislere de kontoş samurlarla yaldızlı ve şemseli ve canfesli kaputlar ve keşmir şalları gönderildi.

Bunların darphanelerde yapılan şemselerinden başka samurları ve kapları ile kaputların ve salların topyekûn para tutarı 357.732.5 kuruş idi.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile kaptan-ı derya Hüsrev Paşa'nın eski bir maceradan araları açıktı. Bu düşmanlığın, oğlu İbrahim Paşa'ya geçmesi de tabiî idi. Gerçekte Musolink kuşatmasında yüze karşı birleşmiş göründülerse de Musolink ele geçtikten sonra araları açıldı. Birbirlerini herkesin önünde suçlayıp kötülemeye kalkışıp yazılı şikâyetlerde bulundular. Bunun sebebi de, gerek İbrahim Paşa'nın yanında ve gerek Mora'da olan 30 bin kadar Mısır askeri idi. Bunların zahiresinin Mısır'dan gelmesi gerekti. Zahive ve başka şeylerin İskenderiye'den buraya nakli için donanmadan yeteri kadar gemi gönderilmeliydi. İbrahim Paşa teklif edince Kaptan Paşa: «Hele şu Musolink işi bitsin de o zaman donanmadan yeteri kadar gemi ayrılır, gönderilir, böylesi uygundur» diye Paşa'yı avutmuştu. Musolink işi bittikten sonra Reşit Paşa ile üçü birlikte bu gemilerin gönderilmesi öne sürülünce Hüsrev Paşa dört fırkateyn, bir miktar

korvet ve brik tertip ile defterini göndereceğini tatlı tatlı vaat etmişken, defterden vaz geçip hemen bir firkateyn ve iki küçük gemi ayırmıştı.

Böyle üç gemi ile taşınacak zahirenin İbrahim Paşanın ordusuna yetmeyeceği ve Mora'daki Türklerin ihtiyaçlarını karşılamayacağı açıktı. İbrahim Paşa öncesi ve sonrası Hüsrev Paşa'nın bu gibi davranışlarından kırgındı. Bu davranışı üzerine fevkalâde hiddetlenip Hüsrev Paşa'ya pek acı bir yazı göndermiş ve Bab-ı âliye yaptığı şikâyet yazısında da Mora'daki Turklere ve askere zahire yetiştirilmesi için donanmadan yeteri kadar gemi çıkarılıp Mısır'a gönderilmesi için birkaç defa Hüsrev Paşa ile görüşulmuşken yalnız düşmanca davranıp kendini düşünerek bunca atın ve Türkün açlıktan ölmesine sebep olarak suç işledi, diye yazmıştı.

Mehmet Ali Paşa böyle mükemmel bir ordu ile oğlunu gönderip bu ordunun masraflarını da üzerine alıp zahire ve mühimmatı Mısır'dan gönderdiği halde donanmadan yardım esirgenmesi pek ziyade gücüne giderek padışaha takdim ettiği şikâyet yazılarında donanma gemilerinden uygun görülecek kadarının Mısır'a gönderilmesini, zahire ve mühimmat nakli için Mora'da bulunan Reislere birkaç defa söylediği halde bu işi yapmadılar, diye yazmıştı.

İskenderiye'de Sigortacılarla zahire nakli düşünülmüş ise de çare bulunamamıştı. Nihayet bazı tüccara para verip gönderdiği gemilerden yalnız birisi yerine varmıştı. Diğerlerinin düşman eline düştüğünden söz ederek, bu yolda her türlü hizmetten geri kalmayacağını, ancak durum böyle giderse güçlükle toplanan Türk ordusunun yok olacağını, yoluna girmiş olan kara ve deniz kuvvetlerinin kurtarılması emirlerinizi bekliyoruz, diye bildirmiş ve Hüsrev Paşa gerek karada ve gerek denizde, yapılan harekâtta işe yarar adam değildir. Azledilerek yerine cesur ve iş görür birisinin tayini gerektiğini yazmış, böyle giderse İbrahim Paşa'yı Mısır'a çağırıp geri çekmek zorunda kalacağını acı bir dille arz etmişti.

Kaptan Paşa ise cin gibi düşünür, ağzı kalabalık herkese karşı nasıl davranacağını bilirdi. Kendisini padişaha sevdirdiği halde, İbrahim Paşa'ya kafa tutarak kendisine sebebi bilinmeyen sert davranışından söz ederek kendisi ile birlikte iş göremeyeceğinden söz edip Mora ve Çamlıca işleri İbrahim Paşa'ya ve Sisam işinin kendisine görev olarak verilip, görevleri ayırmaktan başka çare olmadığını gerekli makam ve yerlere uygun bir dille arzedip bildirmişti.

Durum İstanbul'da tartışıldı. Kaptan Paşa bazı Yunan muharebelerinde zafer kazandı. Azli sırası değildir, İbrahim Paşa ile bir araya gelmesi bile Musolink işi içindi. Şimdi ise ona ihtiyaç kalmadı. Görevlerini ayırmak uygun olur, diye buyuruldu. Mora yakasını büsbütün İbrahim Paşa'ya bırakıp Çamlıca ve Suluca adalarını vurmak görevi üzerine verilerek emrine donanmadan 20 gemi ayrıldı. Kendisine gönderildi. Kap-

tan Paşa'ya Sisam işi bırakıldı. Oysa o sırada Osmanlı Devleti, askeri düzen değişikliği ile uğraşıyordu. Kaptan Paşa'nın İstanbul'a yakın çevrede bulunması gerekti. Şevval sonu Çanakkale boğazına gelip orada demir atıp kaldı. Necip efendi de İstanbul'a geldi; ama Hüsnü bey Rumeli defterdarlığı ile Rumeli seraskeri Mehmet Reşit Paşa maiyetinde kaldı.

Kaç yıldır o bölgede ileri sürülen ordular bozguna uğradıkları halde, Allahın lütfu ile bu yıl görülen zaferler şükredilmeye değer. Fakat İbrahim Paşa ile Hüsrev Paşa arasında ileri derecede düşmanlık olmuştu.

Bir de Yunanlılar hakkında intikam alma yolunda yapılan muameleler Avrupaca hoş görülmüyordu. Musolink ele geçirildiği günün ertesi, İngiliz baş tercümanı Yunanlılar yokedilip ortadan kaldırılmak üzereyken o yöne gelerek: «Yunan komutanları Musolink'ten götürülmek üzere imiş. Bunların hakkında hakaret edici durum yaratılmaması İngiltere'nin isteğidir», diye bildirmiştir. Aşağıda anlatılacağı gibi İngiltere ve Fransa devletleri Yunanlılara sahip çıkmaya ve onları tutup arkalamaya kalkmışlardı.

Mehmet Ali Paşa da Hüsrev Paşa'nın davranışlarından kırgındı. Avrupalıların Mora işine karışmaya başladıklarına bakarak, Mora işinin politikaya düşeceğini, Osmanlı Devletinin isteğine göre bu işe son verilemeyeceğini anlamıştı. Böyle olunca ırz ve namusu ile bu işin içinden çıkmanın çaresini aramaya başlamıştı

Musolink işi bittikten sonra, İbrahim Paşa durmamış Mora'ya geçip yolu üzerindeki yerlerde bazı erişilmez dağlık yerlerde saklanan Yunanlıların tabya ve metrislerini ele geçirip yok etmiş, Yunanlıların çoğunu esir almış, çok sayıda hayvan ele geçirerek Yunanlılar elinde esir olan 550 erkek ve kadını kurtarmıştı.

Reşit Paşa da Musolink alındıktan sonra Grebene âyânı Veli ağa ile tüfekçi başısı Giritli Mustafa ağayı bir miktar askerle Musolink muhafazasına bırakıp kendisi Atina'yı ele geçirmek üzere harekete geçti. Yolda bulunan Salna reâyâsı amana geldiler. İleri gelenlerinden birkaçını rehin alıp götürmek üzere kendilerine emir verdi. Bu rehinleri Ezdin'e göndermek ve reâyâ elindeki silâhları toplamak üzere Salna'da bin askerle bir kumandan bıraktı. Kendisi 25 zilka'de günü ordu ile Salna'dan yürüyüşe geçince, Livadiye ve İstefe kocabaşıları da aman dilediler. Onların da silahlarını toplamak üzere 6000 askerle kethüdasını gönderdi. Kendisi ileri hareket etti. Ancak Atina tahkim edilmişti. Kuşatmak gerekiyordu. Önce hemen yanındaki boğazda bulunan Yunanlıları yok edip ortadan kaldırmak üzere o yöne gitmişti. Yakında Atina'nın da ele geçeceği belli olmuştu.

Bu suretle Karlıeli ve İnebahtı sancakları ele geçmiş oluyordu. Oysa reâyâdan isyan edenler Rum patriği tarafından aforoz edilmişti. Şimdi bu aforozların bozulması gerekiyordu. Reâyânın buna dair verdikleri dilekçeleri birkaç Rahip ile İstanbul'a gönderilmişti.

Bunun üzerine Rum Patriği tarafından 1240 yılı sonunda bir afname gönderildi.

Gidişe bakılırsa yakında Yunan ihtilâli tam olarak ortadan kalkacak, diye umut edilerek seviniliyordu. O sırada yeniçeri olayı ortaya çıktı. Osmanlı Devletinin eğitim görmüş askeri düzeni sağlamağa uğraştığı için, başka olaylara önemle bakacak vakti yoktu. Ruslar da bu sırada bazı anlaşma maddelerinin izahı lüzumunu ileri sürerek Osmanlı Devletini sıkıştırıyordu.

BAZI TAYİNLER

Mektûb-i sadr-ı âli Divrigi Yazıcı Mehmet efendizade Arif bey ve Beylikçi Mehmet Hadi efendi bazen düşük insanlarla söyleşerek toplanıp sefahat ettikleri padişahın kulağına gelince 2 muharrem günü ikisi de birden azledildiler.

Eski mektubi-i sadr-ı âli Süleyman Faik efendi mecmuasında anlattığına göre yeni yılı tebrik için Bab-ı âliye gider. Henüz teşrifat odasında iken çıkan irade ile eskidenberi görev yeri olan sadaret-i uzma mektupçuluğuna getirildi. Beylikçilik de Amedi-i divan-ı hümayun Pertev efendiye ve Amedcilik ve Amedi halife ulemasından Bozoklu Akif efendiye verildi.

Yeniçeri ağası Hasan ağa haşaratı yola getirmekten âciz kalarak istifa etmiş olduğundan, 25 Muharrem günü görevinden uzaklaştırılmış, yerine kul kethüdası Celâleddin ağa yeniçeri ağası tayin edilmişti. İşte en sonraki yeniçeri ağası bu Celâleddin ağadır.

15 safer günü vakanüvis Şanizade Ataullah efendi azledildi, yerine ilim adamlarından İstanbul kadısı vakayi kâtibi Esat efendi getirildi.

O vakit Şanizade tarihini 1236 yılına kadar yazarak beş yıllık olaylara el atılmamıştı. Ancak olay tutanak ceridelerini Esat efendiye devretmişti. Bunun üzerine Esat efendi tarihine 1237 yılı başından başlamıştır. Şanizadenin görevden uzaklaşmasına Hekimbaşı Behçet efendinin uğraşması sebep olmuştu, ayrıntıları aşağıda anlatılacaktır.

İbrahim Paşa Anavarin kalesini zaptedince, ele geçen Manya beyi Petrozade Yorgaki ile Mizistre kaptanlarından Petraki'yi daha önce esir olan vezir Ali Namık ve Mirmiran Salini Paşalarla değiştirmek üzere tutuklamıştı.

İngilizler aracılığı ile değiştirme işi yapılarak Namık Paşa İzmir'e çıkarılmıştı. Mora bölgesinde böyle yerler hakkında bilgisi olanların bulunmasında fayda görüldüğünden, 25 Şaban günü kendisine İnebahtı ve Karlıeli sancakları verildi.

4 şevval günü yapılan tayinlerde eski divan beylikçisi Mehmet Hadi efendiye Anadolu muhasebeciliği verildi.

BAZI YABANCI DEVLETLER OLAYLARI

Prusya İstanbul'da bulunan maslahatgüzarına orta elçilik pâyesi vermişti. 29 Rebiülâhir salı günü tertiplenen divan-ı hümayunda diğer elçilere uygulandığı gibi hil'at giyip padişah huzuruna girdi, itimatnamesi ile bir adet pırlanta elmaslı kutu ve iki adet mücevher kabzalı kılıç ve altın kakma bir çift tüfek ve Hollanda yapısı 12 top çuha ve 12 top patiska hediyelerini cari usule uygun olarak takdim etti.

24 cumadelûlâ salı günü de Reçec mevacibinin verilmesi yahut verilmemesi için tertiplenen divan-ı hümayunda İstanbul'da bulunmak üzere gelmiş olan Hollanda elçisi, padişah huzuruna girerek hediyelerini takdim etti.

19 şaban salı günü Kıstin mevacibi için tertiplenen Divan-ı hümayunda yeniçeri askeri adına birtakım işe yaramaz güruh büyük para kaldırdıktan sonra İngiltere tarafından Lord Istrankfort yerine Kanin İstanbul büyükelçisi tayin edildi. Merasimle Bab-ı âliye geldi, itimatnamesini takdim etmiş olan Mösyö Kaning padişah huzuruna çıkarak hediyelerini takdim edince kendisine serasere kaplı samur kürk giydirildi. Orta kapıda bekledi. Kendisine verilen bir donanmış ata bindirildi. Kendisine o güne kadar hiç bir elçiye yapıldığı görülmemiş en üstün saygı gösterildi. 10 kişi olan maiyeti memurlarına samur kontoş ve yirmi kadar adamlarına karrake hil'atler giydirildi. Görevinden ayrılmadan uzun seneler İstanbul'da kalan meşhur Kanin budur.

Anlatıldığı gibi İran ile sulh anlaşması yapılınca sefirlikle İstanbul'a gelip giden Kasım Hanın İstanbul'da bırakmış olduğu ağa Mustafa adlı maslahatgüzar, Şehzade Abbas Mirza'nın sadr-ı azam ve Şeyhülislâma yazılı mektupları ile Bab-ı âliye gelmişti.

Geçici olarak gelip giden elçilere tayin vermek geleneği üzere eskiden beri tayinat çıkardı. Bu bakımdan Kasım Hana dönüşüne kadar tayinat verildi. Daimî ikamet etmek üzere gelen elçilerle maslahatgüzarlara tayin verilmek geleneği yoktu. Böyle olduğu halde Kasım Hanın dönüşünde anlaşmaya saygı gösterilerek ağa Mustafa'nın hissesine düşen miktar kesilmedi. Altı ay kadar verilmişti. Mirza Rıza gelince yine fevkalâde olarak kendisine bir ev kiralandı, dayanıp döşendi ve ilk gelişin-

de biraz da yiyecek verilmişti. Mirza Rıza ise sürekli olarak tayinat verilmesini istedi, birtakım yersiz iddialarla Bab-ı âliyi sıkıyordu. Bir de Hollandalılar Yunanlılardan bazılarına patent verip onları himaye etmeye kalkışınca Mirza Rıza da Ermenilerden bazılarına patent verip cizyelerini kendisi toplmak isteyince meydana emsali görülmemiş bir çatışma olayı çıktı. İran tarafından maaşı verilmediği için, İstanbul'da bulunan İran tüccarlarının sırtından geçinmek zorunda kaldı. Çoğunun haksız yere akçasını aldığı için, onların arasında bile itibarı kalmamıştı.

Böylece «Benim işlerim görülmüyor, bana saygı gösterilmiyor. İran'a gitmeme izin verilsin» diye vakitli vakitsiz şikâyet ettikçe: «Hakkınızda anlaşmalara aykırı bir davranışta bulunulduğu yokken, sözü yersiz görülür» yollu cevaplar veriliyordu. Oysa Osmanlı Devleti ile İran arasında yapılan anlaşmada Kürdistan taraflarına ve Kürdistan sancakları tayinlerine İran karışmayacak, ne evvelki mutasarrıfa, ne sonraki mutasarrıfa sahip çıkmayacaktı. Eski Osmanlı hududu içinde olup da gerek savaşta, gerek daha önce İran eline geçmiş kale, arazi, kaza ve kasabalar sulh anlaşması tarihinden itibaren 60 gün bitene kadar Osmanlı Devletine teslim olunacaktı. Hudut halkından her iki tarafın yaylak ve kışlaklarına geçmiş olursa günlük rusumat için çatışma halinde şehzade Abbas Mirza ile Bağdat valisi arasında haberleşerek tartışmayı kaldırmak açıkça belirtilmişken Baban sancağı mutasarrıfı mirmirandan Mahmut Paşa ve eski Baban mutasarrıfı Abdullah Paşa İranla ilişkiler kesildiği halde Bağdat valisi bizi koruyamıyor, Kürdistan elden gidecek, diye İran'a sığınmıştı.

Abbas Mirza onlara sahip çıkarak yaylak ve kışlak çekişmelerinin kaldırılmasının kendisine ait olduğunu bahane sayarak, otlak ve kışlak bedeli olmak üzere Kürdistan sancağından yılda kendisine büyük sayıda para ödeneceğine dair senet verilmek üzere Kürdistan yanında bulunan Mahmut Paşa ve Abdullah paşalardan birine tevdi edilmesini ve Bağdat valisi tarafından Kerkük bölgesi muhafazasiyle görevlendirilen Mehmet Paşa'nın o bölgeden kaldırılması gibi anlaşmalar dışı teklifler ile oyalamalarla Kürdistan'a el uzatmaktan geri durmamıştı.

Mahmut Paşa ise geçen yıl Kerkük bölgesine taarruza geçmişti. Bağdat valisi de Mehmet Paşa'ya o bölgeyi muhafaza görevi vermişti. Mahmut Paşa takımını kovalayarak Kürdistan'ı ele geçirmişti. Bu sırada Mahmut Paşa'ya yardım için İran'dan büyük sayıda asker sevk edildiği görülünce, geri çekilerek Kerkük'e dönmüştü. İran askerinin Mahmut Paşa'ya yardım için sınırı aşması anlaşmalara aykırı olduğu açıktı. Bundan Bağdat valisi şikâyet edecekken, Abbas Mirza daha önce bu meseleyi de şikâyet konusu yapmıştı.

Böylece işin aslını araştırmak ve İran'dan gelecek görevli ile söyleşmek üzere Pazarbaşı zade eski Küçük tezkereci Esat efendi Abbas Mir-

za ile Bağdat valisi arasındaki anlaşmazlığı inceleyip ortadan kaldırmak ve Kürdistan'ı yani Süleymaniye Küy ve Harir ile Zehab adlı üç sancağı İran müdahalesinden kurtarmak üzere geçen yıl başında özel görevle Bağdat'a gönderilmişti. Esat efendi Bağdat'a varıp uzun süre bekledikten sonra İranlı görevli de oraya gelerek görüşmelere başlamışlardı. Bir sonuç alınamayınca İranlı vazifelinin teklifi üzerine hemen Tebriz'e gitti. Abbas Mirza orada bulunmadığı için onun görevlileriyle konu üzerinde görüşmelere girişildi. Bundan da bir sonuç alınamadı.

Çünkü Abbas Mirza yaylak rüsum-u mu'tadesi adiyle Süleymaniye sancağından yılda bir maktu' vergi istiyordu. Bu ise anlaşmalara zıt işti.

Bunun üzerine Esat efendi, bir iş göremiyerek geri döndü ve 1141 yılı Rebiülevvelinin 14'üncü günü İstanbul'a geldi. Durumu ayrıntılariyle anlatmak üzere Bab-ı âliye bir rapor vermişti. Bu rapora karşı çıkan vakanüvis Esat efendi der ki: «Görevli Esat efendinin raporu her ne kadar yazı anlam ve görevi belirtme bakımından hoş görürlükle karşılanabilirse de davasını tesbit ederek kendisine karşı koyanlara anlatabilmişti. Bu anlaşıldığı halde İran'ın Kürdistan meselesi üzerinde durması ve bu konuyu kendine güvenerek bir ipucu sayması, Bağdat olaylarının ilkönce Bağdat'ta bir kalıba sokulmasına bakılmalı idi. Çaresiz, kalıp da Bağdat valisinin demesiyle bile olsa İran'a gitmek gereğini İstanbul'dan sorup öyle yola çıkmalı idi. Dönüşünde de yine Bağdat'a dönüp İranlılara bir tutanak bırakmayacaktı. Sonuç alınsın, alınmasın, olayların ağır yükünü üzerinden atmağa çalışmak görev boorcu iken, bu inceliklere uymadıktan başka yumuşak davranarak valinin iş gereği yumuşak davranışlarla iki taraf arası görüşmelerde seçkin ve üstün davranışta bulunması gerekirken dediğine bakılırsa bu işe aklını yorup önem vermeden kendi bildiğinde yürüdüğü ve direttiği için yaptıklarına karşı gelindi. İşin aslına bakılırsa konuyu güzel anlatıp açığa vururken güzel konuşmalar yaparak görüşmelerde etkili olunacağı da inkâr edilemez.»

Vakanüvis Esat efendinin dediği gibi bu rapor yazılışta ve anlamda değil de, durumu açıklama bakımından ayrıntıları belirttiği görülür.

Esat efendinin böylece geri dönüşünden ötürü Bab-ı âli kırılmışken İran maslahatgüzarı Mirza Rıza bazı hususlarda şikâyetlerde bulunarak İran'a dönmesine izin verilmesi dileği için bir yazı yazdı. Bunun üzerine Esat efendinin bir iş görmeden geri çevrildiği ilişip dokundurularak kendisine anlatıldı. Bununla beraber geri dönmek için bahane saydığı hususların cevaplarını içine alan bir mektup sadaret makamından Abbas Mirza'ya teslim edildi ve yolluğu verilip İran'a dönmesine müsaade olundu.

Şeyhülislâm tarafından da vakanüvis Esat efendi eliyle yazılmış bir mektup Abbas Mirza'ya yazıldı.

Mirza Rıza, yazılı cevapları ve yolluğunu alarak Şaban ortasında Bab-ı âliye gelip veda etmişken her nedense kendiliğinden kalıp bayram ertesi İran'a dönmüştür.

Kısacası İran'ın Kürdistan işlerine karışmaması anlaşmalarda yazılı iken ve açıkça belirtilmişken, bu şartın yerine getirilmesini savsaklıyordu. Çünkü Yunan gailesi henüz ortadan kalkmamıştı. Rusya ile de devletin arası açılmıştı. Bu bakımdan durumun gelişmesini görüp gözetmek, sonra da İran için Kürdistan'dan biraz yer kapmak hülyasiyle Süleymaniye, Küy ve Harir ile Zehab sancaklarından el çekmiyordu.

KIŞ OLAYLARI

Bir süredir Kudüs-ü şerif işi önemli bir mesele hüviyetini kazanmıştı. Yavuz Sultan Selim'in Kudüs kalesinde mustahfaz adiyle görevli insanların doğan çocuklarına yerli neferatı denirdi. Öteden beri İstanbul' dan yeniçeri ağası adiyle gönderilen subayın kumandası altında bulunurlardı. Ondan başka gerek mütesellim ve gerek vali olsun bir memura baş eğmezlerdi. Üç milletten gelen ziyaretçilerden ancak onlar istifade ederlerdi. Kudüs-ü şerif'te hıristiyanların ziyaret ettiği Kamame kilisesi 1222 yılı ortasında yanmıştı. Rumlar tarafından verilen dilekçe üzerine eskiden nasılsa öylece onarılması için bir ferman çıktı. Hacegân-ı divan-ı hümayundan Elmas Paşa zade Abdurrahim beyle Kudüs'e gönderildi. Abdurrahim bey Şam'a varınca o zaman vali bulunan genç Yusuf Paşa' dan buyrultu alarak Kudüs'e vardı. Kamame'nin onarılması Rumların verdiği dilekçe üzerine oluyordu. Bunda Ermenilerin de, yabancı ziyaretçilerin de hakları vardı. Bu yüzden onarım işinde onların da iştirakini sağlamak isterlerdi. Tamirat işini geciktirmek için ileri gelenlerden para verip kandırdıkları kimseler padişah fermanını dinlemek için mahkemeye gelmemişlerdi. Onarıma girişildikten birkaç gün sonra da düşkün kimseleri ileri sürüp harekete geçirerek tamiratı durdurmuşlardı. Bunun üzerine Kamame de Ermenilerle yabancı hıristiyanlara belirli bir yer gösterilerek onlara düşen payı tamir etmeleri hususunda İstanbul'a sorulsun. Rumlar da kendi paylarına düşeni onarsın, denildi ise de onarım işinin bölünmesi kabil değildi. Ayrıca bu söz yabancılara düşerse o zaman Avrupa'da hüküm süren Napolyon «Kamame'yi onaracağım» diye Kudüs'te karışıklık çıkarabilirdi. Bu da düşünülerek «Fermana uyulup onarım işine başlansın» diye emir gelince Genç Yusuf Paşa «eyaleti dolaşacağım» diye Kudüs'e gitti. Kudüs dışında görülmedik şekilde elli gün kadar kurduğu çadırlarda kaldı. Bu sırada onarıma başlandı. Sonra kilise bitinceye kadar Kudüs'te kalmak ve Kudüs mütesellimi Mustafa ağanın maiyetinde olmak üzere kale içine yüz asker bırakarak,

kendisi Şam'a dönmüştü. Aradan elli gün geçince «Şam askeri evli kadınlara taarruz ediyor» diye kaleden çıkarılıp mahalle aralarına yerleştirilen Ermenilerin yalan yere aldatması üzerine yerli askerler ayaklanıp mubaşiri, ameleyi ve Rum tercümanını öldürmeye kalkıştılar. Mütesellimin emrindeki Şam askeri karşı koymaya kalkınca mubaşir, tercüman ve dört yüz kadar hıristiyan Arnavut birer yerde gizlenmişlerdi. Kudüs'te dükkânlar kilitlenip kapanmış ve beş on gün içinde ameleden birazı öldürülmüşken, Rumlar malını harcayıp esnaftan ve Araplardan taraftar elde ettiler ve böylece karışıklık yatıştı.

Genç Yusuf Paşa bunu duyunca Magripli Ebüzzeria adlı kumandanı 500 havari askeriyle Kudüs'e gönderdi. Onarıma başlandıktan birkaç gün sonra, aşağı tabakadan birisi Muğarebeden birini öldürünce aralarında yapılan çatışma üç gün sürdü. Nihayet Kudüslüler yenildi. İleri gelenlerinden elli kadarı şehir dışında bulunan Ermeni kilisesinde kendilerini korumaya uğraşanlar mütesellim ve Ebüzzeria kiliseyi kuşattılar, baş kaldıranlar öldürüldü. Kimsenin sesini çıkaracak hali kalmayınca onarım işine geçildi. Genç Yusuf Paşa görevinden uzaklaştırılmış, yerine Akkâ valisi Süleyman Paşa getirilmişti. Ebüzzeria askerini alıp gidecek olunca Rumların dilekçesi üzerine Süleyman Paşa da mütesellimi ile 1500 Arnavut askeri gönderdi ve kaleye yerleştirdi. Kamame bittikten sonra da eski sadr-ı azam Derviş Paşa ve Şam valiliğine gelen vezirler kaleyi askersiz bırakmadılar. Askerin baskısı dayanılmaz duruma gelince, Rumların karışıklığı çıkmış ve Kamame ziyaretçisi azalmıştı. Rahiplerin tayaratı kesildi. Gerek asker ve gerek Kudüs mütesellimi olan hekim Süleyman efendi adlı dönme bu yüzden mahrum oldukları tayaratı bir yolunu bulup halktan çıkarmaya kalkıştılar. Sonra Şam valisi olan eski sadr-ı azam Salih Paşa ve o günlerde Şam valisi Beyhanlı Mustafa Paşa zamanlarında baskı ve zulüm artınca halkın feryadı göklere çıktı. Mustafa Paşa'nın Kudüs mütesellimi ise Kudüs çevresindeki köylere ardı arkası gelmeyen baskı da bulunduğu için Beyt-üllâhim köylerindeki hıristiyanlar baş kaldırdı. Mütesellim kalede birkaç asker bırakıp geri kalanı ile dairesi halkını yanına alarak Beytüllâhim üzerine harekete geçince yerli askerler bunu fırsat bilip kaleye girdiler, kapıları kapattılar. Bunun üzerine mütesellim geri dönüp kaleyi geri almaya çalıştı. Halk da: «Biz bugüne kadar baskı altında zulüm gördük, bize askerin lüzumu yoktur» diye yalnız mütesellimi alıkoyup askerlerin şehre ve kaleye girmesine engel olmuşlar ve Şam'a geri göndermişlerdi. Ayrıca Genç Yusuf Paşa zamanından beri çektikleri acıyı ve geçirdikleri zor günleri İstanbul'a bir mahzarla bildirmişlerdi. Şam valisi Mustafa Paşa da Kudüs halkının isyan ettiğini Bab-ı âliye bildirdi. Bunun üzerine kapucu başılardan Deli Yahya ağa mütesellim ve Silâhşorlardan Hüseyin Ağa da eskiden olduğu gibi kaleye askeri yerleştirmek için mübaşir tayin edildi.

Gelen bu mahzar Medine-i münevvere mevleviyetinden ayrılıp da İstanbul'da bulunan Kudüslü Seyyit Mustafa efendiye geldi. O da Bab-ı âliye giderek halkın karşı geldikleri bazı durumları taşkınca sadr-ı azam kethüdasına anlatınca, muharremin onuncu günü Keşan'a sürgün edildi. Beylanlı Mustafa Paşa hakkında şikâyetler almış yürümüştü. Bunlar İstanbul'a kadar gelince Rebiülevvel ortasında o da azledildi. Şam eyaleti eski Sivas valisi İsmail Hakkı Paşa'ya verildi.

III. Selim olaylarında, yeniçerilerin baskısı ile öldürülen Abdüllâtif efendinin oğlu ve Keçecizade Salih efendinin torunu olan ve yolu ile Darülhadis müderrisliğine gelmiş bulunan Halim Molla akla uygun dille konuşur kişiliği olduktan başka, babasının eşkıya tarafından öldürülmesinden ötürü iç yarası vardı. Bu gibiler hakkında ileri geri söylemekten hali kalmazdı. Bundan önce bir yıl kadar Rodos'ta sürgüne uğramışken, bu sırada yine İstinye'deki yalısında ve bazı seçkinlerin toplantılarında, bazı aşağılık kimseler hakkında sözler söylediğinden başka, ara bulması için de Eflâk voyvodasına mektup gönderdiği duyulmuştu. Kudüs'lü efendinin Keşan'a sürgün edildiği gün o da Gelibolu'ya sürgün edildi.

Halim Mollanın ileri geri söyleyerek yeniçeri elebaşılarının yaptıklarını açığa çıkarması padişahın istediği şeydi; ama yeniçeri henüz kalplerini kırmadan avutarak kullanılıyordu. Halim mollanın böyle vakitsiz ağız açması zaman ve duruma uygun değildi. Onun için sürgün edildi. Ama onun böyle ocaklı aleyhine pervasız bir dil kullanmasından samimi olarak sevinenler de çoktu. Artık ocaklının kötü hareketlerinden herkes bıkmış usanmıştı. Padişah bile onları islah etmenin yollarını hazırlamakta idi.

22 Muharrem salı günü padişahın Hatice sultan adlı kızı dünyaya geldi. Doğumuna tarih düşüren İzzet Molla

(Mehde zeynoldu Muharremde Hatice Sultan)

mısraını söyledi. Şeyhülislâm Mekkizade Asım efendinin doğruluğuna ve temiz yürekliliğine diyecek yoktu. Bu bakımdan görevinden uzaklaştırılmasına bir sebep yokken tanzimat-ı askeriye hakkında devletçe tasarlanan tedbirlerin yerine getirilmesinde hukukçu ve bilgin bir kişinin Şeyhülislâm yerinde bulunması gerekti. Bu bakımdan padişahın Asım efendi hakkında teveccühü bakî olduğu halde, Rebiülâhirin 13'üncü perşembe günü azledilerek yerine bilfiil Anadolu kazaskeri bulunan fıkıhta eşsiz olan Kadızade Tahir efendi Şeyhülislâm tayin edildi. Boşalan Anadolu kazaskerliğine de Anadolu pâyelilerin en kıdemlisi olan Mustafa Paşazade Mehmet Tahir bey efendi tayin edildi.

Eski odalarda 64 cemaatinin kışlası yıkılmaya yüz tutmuştu. Ön keşifler yapılmış ve onarım başlamışken, Rebiülevvel sonu sabaha karşı

yataklık Pamuk anbarında ateş çıktığı görülmüş, fakat yeniçeri ağası Celâleddin ağa yetişip söndürmeyi başarmıştı.

İnceleme yapılınca bu yangının ortalığı karıştıranların başında gelen ocak kokonoslarından ve ocak mahzarı ile o kışlanın odabaşılığına seçilen Sepetçiler kethüdası Mustafa ağanın tasarlayarak işlediği ve yaptırdığı anlaşılmış ve yukarıya bildirilmişti. İkisi birden birer yana sürgün edilip ocaktan atıldılar.

Osmanlı Devletinin en büyük görevi fariza-i cihad ve gaza idi. Bunun temeli de başta itaat mükellefiyeti olduğu halde bir süredir halkı bilgisizlik ve umursamazlık sarmıştı. Bu yüzden herkes haddini bilmez olmuştu.

Yeniçeriler de kanun, diye aralarında geçerli olan bozuk düzen geleneklerinden vaz geçemiyorlardı. Böylece kanun yolu ile yapılacak olan gerekli yeni nizamlara nefretle bakıyorlardı. Padişah eğitimle yeni düzen ve kuruluşlarda asker yetiştirmeye niyet ettiği için, ilkönce halkı uyarmak, bilgisizlikten kurtarmak gerekiyordu. Oysa İmam-ı azamın has öğrencisi olan İmam Muhammed aleyhi rahmet-issamed hazretlerinin Siyer-i kebiri cihad meseleleri, ve siyeri her konuyu içine alan değerli bir kitaptır. Ümmetin güneşi himmeti geçen Elserhas adlı imam da onu şerh etmiş, meşhur hoca Münib efendi de onu tercüme etmişti. Neşrinde fayda düşünülerek basılıp yayınlanması emredilince tab'hane-i âmirede basılmasına başlandı. Bu sırada baskı işi bitince birer nüshası da taşralarda bulunan şer'i mahkemelere gönderildi. Herkesin düşüncesini bu yolda iyiye ve doğruya düzeltme ocaklının işine gelmezdi. Taşradaki yeniçeri elebaşılarına mektup yazan ocaklı: «Sakının, bu kitaba kulak asmayınız. Siz ocağınızın erkân ve kanunundan şaşmayınız» diye uyarmışlardı.

Esat efendi bu yönden şöyle diyor: «Halkın azıcık olsun beğenmeyip kabul etmemekte inat edip kendilerini büyük görmeleri cehilden ötürüdür. Yani o konunun aslını, yararını bilmediklerinden doğar bu tutumları. Aslında insan aklı ve düşünce benliği bilmediği işlere yanaşmaktan ve eğilmekten kaçınır, kesin olarak kendisine karanlık olana düşman olur, karşı gelir. Böylece öteden beri Osmanlı Devletini kuvvetlendiren tarih kitaplarında doğru olarak söylendiği ve düşünüldüğü gibi başta gelenler özellikle bilim adamları, yazarlar medreselerden çıkarlar; kendileri için gereken fen bilgisi ve diğer bilgileri edinirler, önce Enderun ve Birun'da kurulan askeri sınıfın muvazzaf hocaları ve öğretmenleri ilm-i hal, cihat faziletleri ve bilgileri ile eğitim görürlerdi. Bu anlatılmağa değmez eski bir kanundur. Oysa bizim bu asl ve kanunumuzdan alarak Avrupa devletlerinde akılcı fen ve matematiği okullarda öğretip yetenek kazanmayanları kesinlikle iş başına getirmiyorlar. Devletlerinin fayda göreceği ne kadar düzen işi varsa fikir ve

düşünce bağları kurarak ortaya çıkardıkları yeni buluşlardan sanayi ve küçük sanat olarak ne varsa bilgileri harfi harfine kitap haline getirip basarak memleketleri sathına yayıyorlar. Tek adamına varınca sanayide elde edilen bilgilerle böylece cahil komazlar.

Hatta düzen sağlamak ve toprak bütünlüğü için devletlerine birisi yeni bir buluş gösterse ve yazsa o kitap bastırılır. Hayatta oldukça yazarı ölümünden sonra da vârisleri nesilleri yok oluncaya kadar basma kârında ortak olarak bayağı bir gelire sahip olurlar.

Yine bu sırada kalemlerdeki kâtiplere Bab-ı defteri camiinde Arapça ve Farsça okutmak üzere iki hoca tayin edildi. Bundan sonra sarf ve nahiv okumayan, imtihanda hak kazandığı belirmeyenlerin defter-i şakirdana girmesi yasaklandı.

Eski sadr-ı azam merhum Abdullah Paşa'nın Baş tebdili Kara Süleyman Üsküdar'da valide-i atik camii çevresinde bulunan hanesinin bahçesini ağaç dikip bir bağcıya belletirken, bir kavanoz dolusu altın çıkar. Ev sahibi kavanozun çıkarılması için acele edeıken, bağcı da sus payı ister. Biraz kavga ve çekişmeden sonra 300 kuruş karşılığı altın vermeğe anlaşır. Gerisini alıp evine götürür. Karısıyle birlikte sayar ve sanki gizlerler. Kadınlar ise çoğu sır saklayamadığı gibi, kara Süleyman'ın eşi de bu sırrı saklayamaz. Ertesi gün komşusu bir kadına seslenerek: «Canım hanım sakın kimseye söyleme, bizim bahçeyi kazdırırken define bulduk, acaba sizin ağanın haberi var mı?» diye herkesin duyacağı biçimde işi anlatırken mahalle bekçisi işitir. Bağcıyı bulur, defterdara götürür. Derhal Başbaki kulu ağa Üsküdar mahkemesine varıp Kara Süleyman'ı tutuklar, başından sonuna kadar yalnız ve ayrı ayrı, sonra da birbirleriyle yüzleştirerek sorguları yapılır. Hepsi inkâr eder. Kanun görevlileri ile eve gidilir. Kavanoz yeri araştırılır. Artık inkâra yer kalmayınca, Bab-ı âliye varıp haber verecektim, diye özür dileyerek işi açığa vurur. Kavanoz defterdar efendi huzuruna çıkarıldı. Zer-i mahbup, yaldız ve Macar cinsi altınlarla birkaç parça kadın ziyneti sayılarak 150.000 kuruş karşılığı darphaneye gönderildi.

Bağcıya ve bekçiye uygun görülen para verildi. Kara Süleyman da gizlemekten ve yalan söylemekten ötürü hiç bir şey alamadı.

Yapılan araştırmaya göre bu evin ilk sahibi Selim devrinde tebdil hasekilerinden iken edepsizliği yüzünden padişah dairesinden kovulup uzaklaştırılmış olan Arnavut oğlu diye anılır kimse bazı görevlerde ve iltizamlarda bulunmuştu.

Çalıp çırpmak suretiyle elde ettiği parayı buraya gömdükten sonra da bilâ vâris ölmüştü. Kara Süleyman parayı çıkarmışsa da karısı işi açığa vurunca o da faydalanamamıştı.

15 şevval günü padişahın bir kızı dünyaya gelmiş, adını Âdile Sultan koymuşlardı. Geleneğe göre üç gün top şenliği yapıldı.

AYAN ÖLÜMLERİ

Müneccim başı Mehmet Rakım efendi Rumelihisarındaki yalısında bir süredir hasta yatarken 28 Recep salı günü öğleden sonra hayata gözlerini yumdu.

Merhum gençliğinde bilim ve kültür edinerek 1209 da müderris ve müneccimbaşı bulunan Sadık efendiye damat olmuştu. 1212'de müneccim-i sânî, 1227 yılında da kayınpederi ölünce yerine müneccimbaşı, 1229'da Galata mollası, 1234'te Mekke pâyesi, 1240'ta İstanbul pâyesi almıştı İlm-i nücumda mahirdi. Başka fen bilgileri de vardı.

Yerine müneccim sani bulunan Hüseyin Hüsnü efendi tayin edildi.

15 Şaban günü de eski sadr-ı Anadolu Mustafa Rakım efendi yetmiş yaşında öldü. Merhum aslen Ünyeli olup büyük kardeşi İstanbul'a okumaya koyulmuştu. Kardeşi İsmail efendi de Zühtü takma adı ile meşhur hattat olup Rakım efendi ise hattın her fenninde ve ressamlık sanatında büyük yetenek kazanmış başka fenlerde bile söz sahibi olarak büyük ve zengin kimselerin çocuklarıyla, hat vesilesi ile yazıcı Mehmet efendi ve Reis-ül küttap Raşit efendi gibi kişilerle ilişki kurmuştu. Selim Han tahta çıkınca padişahın resmini yapıp takdim edince müderrislik ruusu ile taltif edildi. Sultan Mahmud-u adlinin şehzadeliğinde eğitimi ile görevlendirildiği için de padişahın tahta geçişinde yeni basılacak paranın resmini yapmakla görevlendirildi. 1224'te İzmir mevleviyeti, 1229'da Edirne 1231'de Mekke, 1233'te İstanbul, 1235'te Anadolu pâyesi aldı. 1238'de Anadolu sadareti ile sevindirildi.

Bu yıl ölümünde vasiyeti üzere Karagümrük tarafında ve Zincirlikuyu çevresindeki arsada defnolundu. Sonra da yanına medrese yapıldı.

12 Şevval günü eski Şeyhülislâm Arapzade Mehmet Arif efendi vefat etti. Merhum III. Ahmet zamanında 21 yıl kadar padişahın imamı idi. 1139 recebinde sadr-ı Rûm iken ölen Arapzade Abdurrahman efendinin oğlu olduğu halde 1199'de, Şeyhülislâm iken vefat eden Ahmet Ataullah efendinin oğludur. Kendisi 1152 zilka'desinde doğmuştu. 1170'te müderris ve 1199'da Yenişehir fenar mollası olmuştu. Ardından Mekke pâyesi almıştı. 1204'te İstanbul kadısı oldu. 1208'de de Anadolu pâyesi aldı. 1210'da bilfiil Anadolu kazaskeri oldu. 1213'te Rumeli pâyesiyle 1215'te Rumeli sadaretiyle sevindirildi. 1223'te Şeyhülislâm oldu. 25 gün sonra padişah değişikliği olunca o da görevinden ayrıldı. O günden beri evinde ve yalısında aziz ve saygılı olarak ömür sürdü. Bilgili kültürlü vekarlı ve yumuşak yaradılışta hafızası çok kuvvetli, metin bir kişiliği ile övü-

lecek kimse idi. Yaşlı iken bile cerviş yağı ile sindirimi çok geç ve güç yemekleri tablasiyle yer, mevsiminde karlı ve buzlu suları kâse kâse içerdi. Sağlığını korumak için kan aldırmak gibi alışılmış tedbirleri hiç yapmadığı halde sağlığı ve şuuru yerinde idi. Ev halkının anlattığına göre kendi isteğiyle ay geçmez gusul abdesti alırmış. Hele gözlüksüz hurda yazı yazardı. Kendisine mahsus talik hattı ile on kadar Kur'an yazmıştı. 60 yaşını geçtiği halde vefat etti. Sedefçiler içindeki hazirede babasına yakın gömüldü.

Rumeli kazaskeri ve Nakib-ül-eşraf olan Mehmet Sıddık efendi de tutulduğu mesane hastalığından 29 şevval günü öldü. Boşalan Rumeli kazaskerliği Halil Hamit Paşa oğlu Arif beye ve Nakib-ül-eşraflık da Rumeli pâyelilerden tatarcık Abdullah efendi oğlu Ahmet Reşit efendiye verildi. Mehmet Sıddık efendi III. Ahmet zamanında iki defa Şeyhülislâm olmuştu. 1126'da ölen Ebe zade Abdullah efendinin oğludur. Diğeri 1199'da kibar müderrislerden iken ölen Sadullah efendinin oğlu olup 1166 zilka'desi başında doğmuştu. 1196 muharreminde müderris 1208'de Üsküdar, 1226'da Mısır mollası olup oradan dönünce Mekke pâyesi almış, 1228'de Hicaz toprakları ele geçirilince Mekke mollası olmuştu. 18 ay Mekkede hükümet dairesinde çalıştıktan sonra, İstanbul'a dönmüştü. 1231'de Nakib-ül-eşraf, ardından da İstanbul kadısı olmuştu. Çok geçmeden nakib-ül-eşraflıktan azledildi. 1235'te İstanbul pâyesi aldı. 1236'da yine nakib-ül-eşraf oldu. 1237'de kendisinin kötü kişiler dediği kırılan devlet ricali uğraşmasiyle Merzifon'a sürgün edildi. 1238'de suçu bağışlandı ve İstanbul'a getirildi. Üçüncü defa nakib-ül-eşraf oldu. 1239'da Rumeli pâyesi aldı. 1240'ta bilfiil sadr-ı Rûm oldu. Bu yıl geçerli görev süresini doldurmaya bir gün kala vefat etti. Bilgin kültürlü güzel konuşur, aldığı tedbirlerle, ileri sürdüğü fikirlerle övünürdü. Konuşması hem gönül kırıcı, hem de gönül alıcı idi.

ASKERİ MESELELER

Bu sırada padişah bazı mülki idare ve askeri kuruluşlarda yeni bir düzen sağlamak amacında idi. Aşağı tabaka halk cahildi. Yeni düzen ve değişikliklere karşı idi. Özellikle yeniçeriler askeri sahada yeniliklere karşıydı. Bu sırada bilim adamlarına güler yüz gösteriliyordu. Bilgisi ve güzel ahlâkı ile adını duyurmuş, doğruluğu denenmiş, herkesin böyle bildiği bilim adamlarının iş başında olması gerekiyordu. Böylece kadızadenin Şeyhülislâmlığa getirilmesi de bundan ötürü idi.

Bir de yeniçerilere karşı başka ocaklara özellikle topçulara fazla yakınlık gösteriliyordu. Yeniçeriler ortalığı karıştırmaya kalkacak olurlarsa, burunlarını kırmak ve sürtmek için önleme tedbirleri alınıyordu.

Halk da yeniçerilerin yersiz kötü davranışlarından bıkmıştı. Yeniçeri ocağı aleyhinde idi. Bu eşkıya toplumunun yola getirilmesi için de uygun zaman ve ortam gelişmişti.

Bunun üzerine Bektaşi meşrebli yeniçerilerin yeni bir düzenle yola getirilmesi için bazı sadık kimselerle gizli görüşmeler yapılıyor. Bu işi düzeltmek ve yola getirmede başlangıç olmak üzere yeniçerilerin karışıklık çıkaran elebaşılarından bazıları birer bahane ile birer tarafa uzaklaştırılıyorlardı. İstenilen yeni düzene başlıca karşı gelen biri ustalıktan gelme ocak mahzarı, diğeri de yeniçeri ağası divan kâtibi bulunan Mehmet efendi idi. Cumadelûlâ sonunda ikisi birden sürgün edildi. Ancak «kâtip sağ kalırsa zararlı olabilir» düşüncesiyle vardığı yerde öldürüldü. Başkâtibi olan kimse söz dinlemez kimse olduğu için, o da görevinden alındı. Yerine Mehmet Raşit adlı yazıcı tayin edildi.

Daha önce Kütahya'ya sürgün edilen ve bir yıl taşrada görevde kullanılmak üzere affedilen kapucubaşı Dede Mustafa ağa tasarlanan yeni düzen için kullanılmaya elverişli görüldüğü için Recebin yedinci günü Humbaracı başı tayin edildi. Yaptıklarına bakılınca sonradan ortaya çıkan vaka-i hayriyede işe yaramıştır. Daha sonra vezir olan ve pek uzun ömür süren Dede Paşa budur.

Osmanlı Devletinin bir süvari sınıfı olan Tımar sipahileri de piyade sınıfı gibi çığırından çıkmıştı. Eski devirde Arnavutlukta bulunan sipahilerden bazıları humbaracı ve lağamcı (istihkâm) ocaklarına katılmıştı. Bu yüzden epeyce fayda sağlandığı için bu defa yine Rumelide Köstendil, Alacahisar, Prizren, Velçetrin, Selânik, Tırhala, Üsküp, Ohri, Delvine, Elbasan, İşkodra, Dukakin, Silistre, Niğbolu, Çirmen, Kırkkilise (Kırklareli), Vize sancaklarında olan sipahilerle Anadolu'da; Kütahya, Menteşe, Hüdavendigâr (Bursa), Ankara, Karahisar-ı Sahip (Afyon), Sultanönü (Eskişehir), Kangırı (Çankırı), Bolu, Kastamonu, Karasi, Saruhan, Teke, Hamit (Antalya) Aydın, Konya, Kayseri, Niğde, Yenişehir, Akşehir, Kırşehir, Sivas, Amasya, Canik (Samsun), Çorum, Bozok, Divriği, Arapkir, Adana, Tarsus, Alaiye (Alanya) İçel (Mersin), Rakka (Urfa) ve Birecik sancaklarındaki sipahileri de Humbaracı ve Lağamcı ocaklarına katılıp kayıtları yapıldı. Düzen ve disipline alındılar.

5 Recep ve 27inci günlerinde sadr-ı azam kılık değiştirerek Tersaneye gitmiş, inşası biten iki fırkateyn-i hümayunu denize indirerek Tersane halkına pek çok paralar, hediyeler vermiş, hil'atler giydirmişti.

21 Şaban çarşamba günü sadr-ı azam yine tersaneye gitti. İnşaatı sona eren bir korvet-i hümayunu denize indirdi. Mühendis ve işçilerine hil'atler giydirdi ve pek çok para verdi. Midilli nazırı Kulaksız oğlu Kapıcıbaşı Mustafa ağa eliyle inşa olunup birkaç gün önce tersane limanına

gelmiş olan korveti de gördü. 1238 yılında inşasına girişilen Büyük Havuz da o gün bitince tersane eminine, emrindeki görevlilere, mühendis Mehmet efendiye ve başmimara, taşçı, duvarcı ve marangoz başılarına kürkler ve hil'atler giydirilip para ve hediyeler verildi.

Bu havuzun inşasına yirmi bin keseden fazla akça sarfedildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Öteden beri tersanede Pasbanlık eden ve mahzenlerle gemileri korumak için nöbet bekleyen Kürtler ocağa sırtını dayayıp baş kaldırıp eşkıyalıktan geri durmuyorlardı. Daha önce topçularla büyük bir kavgaya bile tutuşmuşlardı. Bu defa da humbaracılarla kavga çıkarmışlar, iki taraftan birkaç adam yaralanmıştı. Subaylarının hemen uğraşması ile kavga bastırılabilmişti. Bu sırada ise topçu ve humbaracılara pek ziyade yakınlık gösterildiği için Kürtler memleketlerine kovulup yerlerine kefilli Türk bekçiler kondu. 1238 yılı recebinde Tophanede inşasına başlanan Nusret camii 1240 yılı şabanında sona erdi. 29 şaban cuma günü padişah buraya selâmlık etti. Sağ tarafında topçu askeri, sol tarafında yeniçeri selâma duruyordu. Topçulara selâm verip sola bakmayışı kimsenin gözünden kaçmadı. Camide hizmet görenlere padişah para verdiği gibi selâmlıkta bulunan askerlere beş bin ve başka ortalara taksim edilmek üzere yirmi bin, topçu askerine yirmi bin arabacı askerine 15 bin kuruş verdi.

Solak ve peyklere ve başkaca görevlilere uygun miktarda para verildiği sırada Kirkor kalfaya da özel hil'at ve para verildi.

Donanma gemilerinin çoğu Mora çevresinde idi. Başka bölgeleri boş bulan Yunanlılar, bazı adalar ile kıyılara hasar veriyorlardı. Kıyıları korumak üzere Mirmiran İbrahim Paşa başbuğluğu ile emrine verilen üç kapak, iki fırkateyn ve dokuz korvet olmak üzere toplam 14 gemi, 29 şaban günü Beşiktaş kıyısından yelken açıp hareket etmişlerdi. İçlerinden Mısırlı Ahmet kaptanın süvariliğini yaptığı kapak Şemsi Paşa önünde kuma oturdu. Sadr-ı azam kendisi gidip topları ve mühimmatı karaya çıkardı. On gün kadar kurtarmak için uğraşıldı ise de faydasız kaldı. Nihayet şiddetli bir rüzgâr esince yerinden oynayıp kurtuldu. Ahmet kaptanın kayıtsızlığı cezasız bırakılmadı. Kaptanlığı kaldırıldı ve Sivas'a sürgün edildi.

15 Ramazan Pazar günü devlet ileri gelenleriyle padişahın duacıları geleneğe göre hırka-i şerif ziyaretine gittiler. O sırada ocaklı da geleneğe göre matbah-ı âmireden hazırlanan baklavayı bilinen merasimle aldılar. Yani kenarlarına dolama üstüne çapraz olarak puşi sarınıp baklavayı yağma ettiler. O gün yaşlı ve güçsüz bir adam saray meydanında yedi sekiz yaşında bir çocuğun elinden tutup baklava alayını seyrettirirken oruç yemekle övünen yeniçerilerden birkaçı o günahsız ihtiyara «Savul herif yol üzerinden, bize güçlük çıkarıyorsun!» diye yakasından

çekip döverler, söverler ve yere yuvarlarlar. Çaresiz kalan ihtiyar da: (Benim suçum nedir, bu çocuk torunum, beni seyre götür, diye tutturunca getirmiştim. Yoksa böyle mübarek günde camii bırakıp da Allahın gazabına uğrayası bu güruhu görmeyi kim isterdi. İlâhi büyük dergâhından dilerim bu yeniçeri takımının topunu birden yer yüzünden kaldır, gelecek Ramazana yetiştirme» diye Allaha sığınık inkisar eder. Bunu musahip Sait efendi duymuş ve anlatmış. Vakanüvis Esat efendi de bunu anlatırken: Allahın işine bakın zor durumda kalan o yaşlı adamın kalbi ne kadar doğru ki bedduası yerini buldu. Allaha hamdolsun gelecek yılki Ramazana değil, iki aya varmadan yeniçeri ocağı yerin dibine battı ve yerleri toprakla bir edildi. Osmanlı Devleti de büyük bir üzüntüden kurtuldu.

Bu sırada ulema sınıfına güler yüz gösterip yakınlık kurmak üzere mevâliden ileri gelenlere pâyeler veriliyordu. Buna karşı ders-i âm hoca efendiler de taşkınlığa kalkıp bize de rütbe verin dediler. Onlar da terfi ettirildi. İstanbul kadısı Elhac Sadık efendinin görev süresi şevval ayı bitince sona erecekti. Bayram ertesi tasarlanan yeni askerî düzen işini sağlamak üzere ona bile üç ay süre verildi. Gelelim yeniçerilerin yola getirilmesi işine.

ESKİNCİ YAZILMASI

Uzun süredir Osmanlı Devleti eğitim görmüş askerî kuruluşlar tasarlıyordu. I. Sultan Mahmut buna başlangıç olsun diye usul-ülhikem fi nizam-il ümem adlı risaleyi yazdırarak bastırmış ve yayınlamıştı. İtalyan dilinde askerlik sanatı ile ilgili bazı risaleleri bile tercüme ettirmişti. Sonra III. Sultan Mustafa eğitim görmüş askerin tertibiyle ilgili gerekli raporları kaleme aldırmıştı. Tophanede bazı yeni düzen tertibine girişmişti. O sırada Rus savaşı çıkmış ve tasarladığı işi yapmayı başaramamıştı. Sultan Abdülhamit zamanında bile sürat topçularının çoğaltılmasına uğraşıldı ise de asıl amaç eğitim görmüş askeri tertip işi yerine getirilememişti. Çünkü askerin disiplin altına alınması ve eğitim yeniçeri subaylarının çıkarlarına dokunuyordu. Yeniçeriler iyiyi kötüyü ayırt edemez kimselerdi. Yeni bir askerî düzene girişilirse bir kargaşalık çıkaracakları belli idi. Bu yüzden cesaret olunamamıştı. Sonraları III. Selim zamanında nizam-ı cedit askeri kuruldu ise de bilinen vak'a-i Selimiye üzerine nizam-ı cedit kaldırıldı. Ardından sadr-ı azam Alemdar Paşa Sekban adiyle eğitim görmüş askeri kuruluş düzeni yeniçerilerin isyanı üzerine kaldırıldı.

Oysa disiplinli eğitim görmüş muntazam askerî kuruluşlar yetiştirilmedikçe Serhadlerin muhafazası şöyle dursun, içte güvenliğin sağlanması imkânı yoktu. Bu belli olmuştu. Bu defa Mora'da eğitim görmüş askerin başarıları herkesin gözünde açık şekilde belirmişti. Bu yolda kim-

senin bir diyeceği kalmamıştı. Hemen yeni düzende asker kurulmasına niyet edildi.

Gerçekte yeniçeri zorbalarının yine karşı çıkacakları hatıra gelmiyor değildi. Ama Ağa Hüseyin Paşa'nın yeniçeri ağalığından beri zorbaların epeyce burunları kırılmış, kimi birer görevle taşralara gönderilmiş, kimi sürgün veya idam edilmişti. Halk da samimiyetle yeniçerilerden nefret ediyordu. Buna bakılırsa yeni bir askerî düzen değişikliği yapılması için ortam iyice gelişmişti. Üç beş aydan beri âlimler ve devlet ricali aralarında gizli görüşme yapıyor, durumu tartışıyorlardı. Mısır'da olduğu ve yapıldığı gibi burada da eğitim görmüş asker tertibine oybirliği ile karar verilmişti.

Bu işe başlanması da şöyle oldu. Önce ağa Hüseyin Paşa'dan soruldu: Yeniçerilerin hali biliniyor. Büyüklerini nasıl çekip çevirelim, küçüklerine de dediğimizi yaptıralım, bunları başarmak mümkün ama bu iki sınıfın ortasında bulunan ve esami akçasından faydalanmaya alışkın mütevelli, aşçı, usta ve Haseki ortağı denilen çıkar sağlayan kişiler, hakkı kabul etmeyip bunların düşkünlerini isyana teşvik ederek harekete geçirebilirler.

Bunlar da belli kişilerdir. Sözleri yalnız İstanbul'daki kışlalarında geçer. Bu gibi karışıklık çıkaracak olanları önce ve birden idam etmekten başka çıkar yol yoktur, diye cevap vermişti. Hüseyin Paşa'nın dediği en kestirme bir yol ise de «şöyle yapar, böyle olur» diye birçok kimseyi idam edivermek hak ve adalete uygun görülmedi. Kimsenin bir diyeceği kalmamak üzere kendilerine akıllı bir davranışla doğru yol gösterilir de kabul ederlerse güzel karşılanır, yok eğer aksi tutumları görülürse haklarında gerekli işlem yerine getirilir, şekli teklif edildi.

Önce yeniçeri ağası Celâleddin ağa aracılığı ile daha önce ocak çavuşluğundan katılıp da o günlerde kul kethüdası bulunan Hasan ağa ve ustalıktan gelme ve ocakta ilk başvurulacak kimse olan Canbaz Kürt Yusuf ve başkaca birkaç sözü geçerli kimseler birer birer çağırıldı. Gizlice rütbe ve para vaat edilerek kendilerine askerliğin kanunî ve akla uygun gerekleri anlatılıp bu bakımdan uyarıldılar. Yeni bir düzen ve askerî eğitim için kendilerinden söz alındı. Sonra 18 Şevval perşembe günü Şeyhülislâm konağında yapılan toplantıda sadr-ı azam Mehmet Selim Paşa ve Şeyhülislâm Kadızade Mehmet Tahir efendi ve eski sadr-ı Rumeli Halil Hamit Paşa zade Arif beyefendi, eski sadr-ı Rumeli Hekimbaşı Mustafa Behçet efendi, Anadolu pâyeli eski Reis-ül-küttap Raşit efendi oğlu Cafer beyefendi, İstanbul kadısı Elhac Sadık efendi ve kethüda-i sadr-ı âli Ahmet Hulûsi efendi Şıkk-ı evvel defterdarı Tahir efendi, Reis-ül küttap Mehmet Seyyit efendi ve Darphane nazırı Esat efendi, Tophane nazırı Sadık efendi hazır oldukları halde askerin eğitimi söz konusu oldu.

Kanunî yoldan gereği soruldu. Harp sanatı eğitiminin kesinlikle yerine getirilmesine fetva verildi. Orada bulunan yeniçeri ağası Celâleddin ağa bile ocaklının askere yazılmağa söz verdiklerini bildirdi. Bunun üzerine yeniçeri ocağının bütün denilebilecek adları belli 51 ortasından şimdilik yüzellişerden toplam olarak 7600 kişi Eşkinci adiyle eğitim görecek asker yazılmasına karar verildi. Eşkinciler içinde bir kanun lâyihası kaleme alındı. Üç gün sonra yine Şeyhülislâm konağında genel toplantı yapıldı. Meclis-i hastakilerden başka Karadeniz boğazı Rumeli yakası muhafızı ağa Hüseyin Paşa Anadolu yakası muhafızı Mehmet İzzet Paşa ve Rumeli sadaretinden azledilmiş bulunanlardan Pirizade torunu Yahya beyefendi, Abdullah Molla zade Ahmet Reşit efendi, Gedizli Mehmet efendi ve müderrislerden fetva emini Yabanabadlı Ali efendi ve baş müsevvit Fethullah efendi, saray-ı cedid-i hümayun hocalarından Kütüphane hocası Akşehirli Ömer efendi ve Seferli Hocası Konyalı Hüseyin efendi, Galatasaray'da Kütüphane Hocası Eğinli İbrahim efendi, Büyükoda hocası Denizlili Yahya efendi, ortaoda hocası Zeyrek İmamızade Esat efendi, Küçükoda Hocası Çerkeşli Mehmet efendi ve başhoca Ders-iâm müderrislerinden Karabağlı Ahmet efendi, Bafralı Ahmet Revnâkî efendi, Ahiskalı Ahmet efendi, Kürt Abdurrahman efendi, Baba kaleli Mustafa efendi, Çarşambalı Mustafa efendi, Selânikli Mehmet Emin, Tireli Keşşaf-ı A'reç Abdullah efendi, Seyyit Ali efendi, Bayezit camii vaizi Kasım Paşalı Şeyh Ahmet efendi ve Fatih camii vaizi ve Eyüp camii imam-ı evveli Abdullah efendi ve Nur-u Osmaniye camii vaizi Kazdağlı Osman efendi, Valide camii vaizi Şeyh Mehmet Murat efendi ve söz sahibi devlet ricalinden Nişancı Ataullah efendi, ricalin en kıdemlisi Hasan Tahsin efendi, eski Reis-ül küttap Arif efendi, Sadaret mektupçusu Süleyman Faik efendi, Amedî Akif efendi, ocaklıdan yenieçri ağası, Sekbanbaşı, Sekbanbaşılıktan azledilenlerden Osman ağa, Ahmet ağa, Abbas ağa ve Katar ağaları, Bölük ağaları ve beş kadar hamiyetli orta mütevellisi ile adı geçen Kürt Yusuf ve hepsi bu mecliste hazır olmuşlardı.

Önce sadr-ı azam söz aldı. Osmanlı Devletinin başından geçenleri anlattı: «Yeniçeriler vaktiyle hazer ve seferde kışla ve çadırlarında bulunurlar, cesaretle dövüşür, itaat ederlerdi. Bunca yararlıklarını hepimiz biliyoruz. Ancak içlerine soyu belirsiz kötü kişiler karıştı. Padişahın emirlerini dinlemeyip isyan ettikleri için kendilerinde kuşku ve gerileme başladı» diye durumlarını açıkladıktan sonra, sultan Süleyman zamanında düzenlenen yeniçeri ocağı kanunlarına göz atılsa ocağın şimdiki durumu ona benzer mi, benzemez mi belli olur. Düşmanın o zaman kullandıkları savaş stratejisi ve taktiğine karşı koyma gereği ile harp araç ve gereçleri ile eğitim için her gün kışlalarında değiller mi idi? Yeniçeriler halk içinde imtiyaz takınır, kış, yaz, gece, gündüz odalarında hazır ve mevcut olmazlar mıydı?

Eğer subay ve yeniçeri erinin şimdiki tayinatı yetmiyorsa ve iş görmemelerine sebep yalnız bu ise engel olan yok, söylensin gereği yapılır, şimdi düşmanın durumu açıkça belli. Yeniçerilerin durumu da meydanda. Reâyâ dediğimiz Yunanlı devlet kuvvetine karşı önemsiz ve güçsüz sayılırken bu kadar para harcandı, mühimmat sarfedildi ve yok oldu da hâlâ Yunan işi bitirilemedi. Artık bıçak kemiğe dayandı. Müslümanlığa lâyık olan durum ve davranış ne ise bu toplantıda söylensin. Hepimizin başı kanuna bağlıdır» diye sordu ve cevap istedi. Seretibba Behçet efendi sadr-ı azamın ifadesini onaylayarak: «Bu derdin ilâcına bakalım; fakat önce Reis efendi düşmanın ve eşkıyanın durum ve davranışını ve genel durumu kısaca özetliyerek açıklasın. Hastalık nedir, gereği gibi teşhis edilsin de ona göre çaresini düşünelim» deyince Reis efendi yabancı devletlerin aklın almayacağı ve tahammüle sığmayan teklifler ve özellikle Yunan meselesini düşmanlıklarını yerine getirmek için vesile sayıp türlü haksız iddialarda bulunduklarını bütün ayrıntılariyle açıkladı. Bunun üzerine ulema efendiler durum böyle olunca bütün ehl-i İslâmı askerlik sanatı eğitiminde bulundurmak vaciptir, dediler. Vacip olduğunu kanunla ve akıl yolu ile ispatladılar.

Hemen ardından kul kethüdası söz aldı: «Aslında ocağımızın kanununa uyulmadığı için içimize uygunsuz adamlar karıştı, böyle düzensiz askerle savaş görevi alsam gitmekte duraklarım. Çünkü düzen ve disiplin altında olmayan asker ne kadar çok sayıda olsa her biri kahraman da olsa içlerindean biri firar ettiği gibi bu durum ötekilerine de sıçrar, hepsi dağılır. Subayları utanç altında ezilir. Hemen yeni bir askeri düzen ve ıslâhat ne suretle olur, biterse icrasına girişilmelidir» dedi. Mevcut bulunan ocaklı da onu onayladı. Sadr-ı azam onların doğru sözlerine takdirle cevap verdikten sonra: «Yeniçerilerin durumlarını ıslâh padişah isteğidir» diyerek önce Eşkinciler hakkında kaleme alınan lâyihanın okunmasını emredince Mektubî efendi lâyihayı okudu. Sonra Şeyhülisâm efendi eğitimin vacip olduğuna temas eden fetvayı kendisi okuduktan sonra, orada bulunanlara ve olmayanlara hitaben: «İşte kitap, sünnet ve ümmetin uleması toplanarak düşmana karşı koymak için belli kurallara göre askerin eğitim ve öğretimi vacip olduğu sabit oldu. Böylece asker yazıp eğitim yaptırılmasına söz veriyor musunuz?» deyince orada bulunan ocaklı hep bir ağızdan: «Söz veriyoruz!» dediler.

Sadr-ı azam tekrar söz aldı: «Şimdi bu kanunî emre, şayet kötü yaradılışlı olan ağır sözlerle karşı gelip kötülük işlerlerse öldürülmeleri gerekmez mi?» deyince Şeyhülislâm efendi: «Bu gibi ortalığı karıştırmağa uğraşanlara şiddetli ceza verilmek lâzım gelir» diye fetva verdi ve fetvasının yazılmasını da fetva eminine havale etti.

Daha önce düzenlenmiş ve doldurulmuş olan Huccet-i şer'iyyeyi va-

kanüvis Esat efendi okudu. Yazıda bulunan ve denilen orada hazır bulunanlar tarafından onaylandı ve mühürlendi.

Sonra İstanbul kadısı ve mevali ve müderrisler, Bab-ı âli ileri gelenleri merasimle ağa kapısına gönderildi. Bütün ocaklı ayakta saffa duruyorlardı. Fetva-ı şerife ve Huccet-i şer'iyye ve lâyiha okundu. Bazı müderrisler tarafından askerlik san'atı kanuni eğitimine temas eden sözler, söylendikten sonra, yeniçeri ağası Celâleddin ağa, nazır ve Eşkinciyan Saip efendi sabah olur olmaz yeni odalarda aslında sipahi talimgâhı iken terkedilmiş ve boş kalan et meydanına gittiler. Sabah namazını kıldıktan sonra Eşkinci yazılacak 51 ortanın her birinden üçer beşer kişi meydana çıkarıldı. Dua ve öğütlerle elbiseleri giydirildi ve silâhları dağıtıldı.

Mısır asakir-i cihadiye binbaşılarından olup geçen yıl Mısır'dan Mora'ya gelirken bindiği gemi kazaya uğrayınca İstanbul'a gelmişti. Barutthaneler nazırı ve Mısır kapu kethüdası Necip efendinin konağında oturan Davut ağa ve eğitim görmüş kişi Eşkinci askerine öğretmen tayin edilmek üzere oraya getirilmişti. Tayinleri yapılarak kendilerine Bab-ı âliden gönderilmiş olan kaputlar giydirildi.

Sonra ulema tarafından eğitim kanuni olduğuna temas edip nasihat yollu epeyce sözler söylenildi.

Eğitime başlarken fetva emini kutlamayı besmele ile yapmış ve eline bir tüfek alarak yeniçeri ağasına vermişti, o da alıp kabul ederek sekbanbaşıya, o da katar ağalarına vererek, meydanda saf halinde duran Eşkinci neferler uzaktan gördükleri halde birkaç adım ilerlediler. Bu suretle eğitime başlanmış oldu. Gürcü Ahmet efendi gür bir sesle türlü öğütleri içine alan güzel bir dua yaptı. Sonra da herkes yerli yerine gitti.

Eğitim görecek asker yazılmasına söz birliği ile başlandı ise de ulûfe alım ve satımı ile geçinen menfaatçiler kahvelerde herkesin düşüncesini karıştıracak sözler söyleyebilirlerdi. Bu propagandayı önlemek ve engel olmak ve gerekli uyarılarda bulunmak üzere İstanbul kadısına bu defa bir ferman gönderildi.

Eşkinci yazılması hususunda ocaklıdan devlete en fazla bağlılık gösteren kethüda yeri Mustafa ve Kürt Yusuf ile başka sözü geçenler Şeyhülislâm konağında, sonra da ağa kapısında askere eğitim yaptıracaklarına söz vermişlerdi. Meğer bu tutum ve davranışları tersine bir gösterişten ibaretmiş. Sonra yapılan araştırmaya göre o gün isyanı nasıl yapacaklarını aralarında son defa görüşürlermiş.

Et meydanında ulema ile eğitime başlandığı gün isyan edip ortaya çıkmaya niyet etmişlerken, bazıları meydana kazan kaldırmadan çıkmak bektaşi gelenek ve kanununa aykırıdır, dedikleri için ertelenmişti. Ay-

rıca bazıları da: «Eşkinciler yazılıp çoğalsın, top, tüfek ve savaş araç ve gereçleri ellerine geçsin, sonra ayaklanırız demişlerdi.» Diğer birtakımı da: «Eşkinciler çoğalır, padişahın güvenini kazanıp devlete güvenirlerse belki bize itaat etmezler, önce davranmak gerek» demişlerdi. Kısaca aralarında isyana karar verdikleri halde, zamanını belirtmekte çelişkiye düşmüşlerdi. İşte bu sırada büyük çarşıdaki kerpiç hanında gizli bir toplantı yaptılar. Oraya meşhur Habip odabaşıyı bile götürmüşler ve hemen isyana karar vermişler. Habip odabaşı yezîtlikle eşit olan 31 cemaatin odabaşısı idi. Yeniçeri zorbaları içinde sözü pek geçtiği halde birkaç yıl önce padişaha bağlı göründüğü için odabaşılıktan çıkarılıp Silâhşörân-ı hassa birliğine alınmış ve padişahın iltifatını görmüş, ihsanını almıştı. Eşkinci yazılması sırasında kendisine taşrada bir yerin mübayaacılığı verilmişken, korkusuz Bab-ı âliye gelmiş, kethüda beyin yanına girerek: «O yerin mahsulü düşüktür. Benim durum ve haysiyetime değmez. Onun yerine Selânik mubayaasını isterim» diye ayak basmış, diretmiştir. «Görevinizin başlama zamanı geldi, niçin gitmiyorsunuz?» diyenlerin kimine: «Kanunî engellerim var. Kimine düğünüm var, bitmeyince gidemem...» diye ağır davranmakta idi. Bu tutum ve davranışı karışıklık çıkarmak için fırsat gözettiğini belli ediyordu.

Bu belirtileri gözeten Celâleddin ağa ocaklının kötü niyetini anlamıştı. Hatta Saip efendinin Eşkinci nazırı olduğu günün ertesi ağa kapısına varıp Celâleddin ağa ile eğitim işleri durumuna ve kendisinin yapacağı işlere temas eden görüşmelere girişince Celâleddin ağa bazı ocaklıların uygunsuz davranışta olduklarını hissettiğini anlayınca, Saip efendi katar ağaları ve Kürt Yusuf ile ocağın birkaç ihtiyarını toplantıya çağırıp Eşkinci lâyihasını okuyup ne büyük şey devletin amacı bu kanunnamede belirtildiği gibi vaciptir, diye fetva verdiklerini söyledi. «Düşmana karşı koymak böyle eğitim görmüş askerle olur. Düşmana galip gelirsek herkes selâmete erişir. Karşı koymanın anlamı da din düşmanı savaşta ordularımıza nasıl yenilgiye uğratacak hareketler yapıyorsa müslüman savaş eri de aynı taktik ve strateji ile karşı koymalı demektir.» Böyle değerli sözlerle ağız aramış, «Yapmayın, etmeyin,» demiş, orada bulunan ihtiyarlar da güya kendilerinin bu tutuma inandıklarını söylemişlerse de, yeniçeriler kalın kafalı insanlardır. Eğer bu yapılan tekliflere ve eğitime: «Haşa gâvur eğitimidir, etmeyip biz kılıç ile keçe çalar. Şişhane atar, nişan vururuz» diyerek karışıklık çıkarıyorlar deyivermişler. Sonra da üç defa eğitim için et meydanında yapılan içtimada yeniçerilerin eğitime karşı tutum ve davranışları yüzünden aralarında bir kötülük olduğu anlaşılmıştı.

Bu eğitime karşı gelme belirtileri işlerin tadını kaçırmıştı. Hatta sadr-ı azam telâşa kapılarak gece, ağa Hüseyin Paşa'yı yalısına çağırıp sordu. Hüseyin Paşa da: «Mademki kanun yolu ile toplanıp karar verilmiştir.

Bundan dönmek doğru olmaz. Dayatıp bu işi başarmak gerektir» diye cevap verdiği söylenir.

Aslında iş bu dereceye varmışken, artık geri dönmek de mümkün değildi. Bu bakımdan yeniçeri zorbalarının yola getirilmesinin yolunu düşünüp bulmaktan başka çare yoktu.

Kaldı ki ocaklı her ne kadar Hüccet-i şer'iyyeyi mühürleyip «eğitim yapacağız» diye söz vermişlerse de kendilerine gereği gibi güven yoktu. Bu bakımdan isyan ettikleri takdirde bastırılıp cezalarının verilmesine girişmek üzere topçu, humbaracı, lağamcı, tersane ocakları Reis ve subaylarına yeniçerilerin durumu belirtilmiş ve uyarılmıştı. Ayrıca boğaz muhafızları ağa Hüseyin Paşa ile Mehmet İzzet Paşa emrinde bulunan üç bin kadar sekban askerinin İstanbul'a taşınması için nakliye işi de hazırdı. Hepsinin kulakları kirişte idi. Daha önce yobazların bastırılması sırasında yeniçeriler fazla yüz bulmuşlar, talebe-i ulûma hakaret eder olmuşlardı. Bu yüzden aralarına düşmanlık girmişti. Böylece talebe-i ulûm da onların aleyhine kullanılmak üzere asker gibi silâhlanmış bekliyordu. Başka sınıflar da yeniçerilerden nefret ediyordu. Kısaca herkes yeniçeriler aleyhinde idi. Yeniçerilerse devleti ve milleti düşünmez haydutlardı. Her zaman yaptıkları gibi yine taşkınlık yapmak üzere hazırlanıyorlardı.

OLAYIN ORTAYA ÇIKIŞI

9 Zilka'de Perşembe gecesi güneş battıktan sonra yeniçeri zorbaları birer ikişer et meydanında toplandı. Güvendikleri birkaç çorbacı ve ustadan başka birkaç yeniçeri bahadırını davet etmişler, bu sırada kul kethüdası Hasan ağaya haber göndermişler. Hasan ağa: «Bizim yalnız gitmemiz olmaz. Bölük ağalarına haber gönderelim, gelsinler de hep beraber varınız» diye başından savup bölük ağalarının gelişini bekleyip şaşırıp kalmıştır. İşte o sırada Habip odabaşı taşkınlık yapan yeniçerilerin bulunduğu meydana çıkıp: «Ayakdaşlar! Kuşku getirmeyin, duraklamayın, ocağın adı kıyamete kalmaz, göreyim sizi Hacı Bektaş ocağını uyandırın,» diye geri kafalı yeniçerileri teşvik ederek harekete geçirdiği sonradan adamlarının soruşturmasında belli olmuştur.

Gece saat 6 sularında iken zorbalardan birtakımı da yeniçeri ağası Celâleddin ağayı öldürmek üzere Ağa kapısına gitmişlerdi. Ağa ise kol gezerek evine dönmüş yatağına girmeden önce helâya girmişti. Zorbalar selâmlığı ve haremi iyice araştırmışlar, bulamayıp geri dönmüşlerdi. Ağa da evden hemen çıkıp Süleymaniye civarında bir evde gizlenmişti. Ertesi Perşembe günü yani haziranın üçüncü günü isyan eden yeniçeriler, seher vakti kışlalardan kazanları et meydanına çıkarmaya ve geleneğe göre cebehane ve Saraçhane kazanlarını alıp götürmeye kalkmışlar, cebe-

haneye varanlara cebecibaşı derhal ortası kazanı olan beşinci kışla kazanını teslim edivermiş. Böylece cebeciler de âsilere katılmıştı. Turnacı başı Şakir ağa olayı haber aldığı gibi ödü patlamış ve çok geçmeden ölmüştü.

İsyan eden yeniçeriler Tahtakale, Asmaaltı, Unkapanı gibi, haşaratın toplandığı yerlere kara kullukçular gönderip birtakım aldatmaca ile bu ırgat kimseleri isyana teşvik ederek büyük bir topluluk ortaya çıkınca Bab-ı âliyi basmak üzere Nakilci Mustafa adlı elebaşı emrinde bir âsi toplumu Bab-ı âliye gönderildi. Mısır kapı kethüdası Necip efendi Alemdar Paşa zamanında sekban adiyle kurulan eğitim görmüş askerin kâtipliği görevinde bulunmuştu. Bu defa Davut ağayı da Eşkinci öğretmenliğine gönderip görevlendirdiği için yeniçeriler kendisine düşmandı. Terlikçiler içindeki konağını yağma etmek üzere sarhoş Mustafa adlı elebaşı emrinde bir grubu da oraya gönderdiler. Sadr-ı azam o gece Beylerbeyinde ve Necip efendi Kanlıca'daki yalılarında oldukları için eşkıya eline düşmekten kurtuldular.

Bâb-ı âli'deki carîyeler eşkıya taarruzunu duyar duymaz harem bahçesinin ortasında bulunan mahzene girip kurtuldular. Fakat zorbalar sadr-ı azamın hazinesinden para, mücevherat ve eşya olarak 6000 keseliğe yakın para ve eşya yağma ettiler. Sonra yeniçeri âsiler yer yer yayılıp nakilci Mustafa tarafından ortalığa salıverilen dellâllar: «Fetva ve hüccet yazanları, bize karşı gelenleri bütün başı kavukluları ortadan kaldıracağız, çoluk çocuklarını esir alacağız. Kızlarını onar kuruşa, kadınlarını beşer kuruşa satarız. Herkes dükkânını açsın, sırçası kaybolana mücevher veririz. İçimizden biri bir cinayet işlerse keser biçeriz,» diye birbirine uymaz sözlerle namuslu insanlara korku ve dehşet salıyorlardı.

Eski Şeyhülislâm Sıdkizade efendinin imamı müderrislerden Şeyda efendi olandan bitenden habersiz, sabah erkenden yalısından kendi evine gelirken, eşkıyadan bir sürü köpekler: «İşte bu da savaş için eğitime fetva verenlerdendir» diyerek birkaç yerinden bıçaklarlar yere düşürürler. «İşi bitti» diye bırakıp giderler. Yaraları ise zararsız olan Şeyda efendi kalkıp yaralı olduğu halde evine gider, selâmete çıkar. O zaman perşembe günü tatil günü idi. Mektûb-i defteri halifelerinden Asım bey diğer kalem efendileri ile akşamdan söyleşerek Göksu mesiresine gitmek üzere sabahleyin erkenden yalılarından hareketle Anadoluhisarına gelince yeniçeri isyanını haber alırlar, «Ne oluyor, durum nedir?» diye telâş ederlerken, İstanbul'dan bir kayık süratle kıyıya yanaşır, içinden bir bektaşî çıkar. «Behey gafiller, burada ne durursuz, varın evlerinize gidin. Yoldaşlar uyandı. Erkân-ı saltanatı bitirdiler. Ben de kale neferatını uyandırmaya gidiyorum» deyince efendiler derhal saray-ı hümayuna gitmiş-

ler. Bektaşi babalarının birtakımı et meydanında teberler ellerinde, zorbaları kışkırtmakta, bir kısmı da eşkıya topluluğunu çoğaltmak için böyle Boğaziçine ve başka yerlere seğirtmekte iken medeni görünüşlü bir kişi de Et meydanına varıp kuşkusuz: «Ey eşkıya topluluğu, giriştiğiniz iş, Allahın rızasına aykırıdır. Vaz geçin, sonu nedamettir, yakında belânızı bulursunuz. Baştan sona kadar yok olursunuz» diye üç nöbet çağırmıştı. Yine o gün Üsküdar'da Ulaycı Mehmet adlı deli, sabah erkenden Üsküdar mahkemesine varıp Bab naibi Nakipzade Ali efendiye: «Mevlânâ, bugün İstanbul'da kırk dört kapısında Hacı Bektaş göçtü, varıp namazını kılacağım, siz de tedarikte olun» diye eşkıyanın bozulacağını anlatmak istemiştir. O günlerde bazı sulehanın gördüğü rüyalar da hep devletin zaferi kazanacağı yolunda tâbir edilmekte idi. Bu türlü sevinçli haberler halkın kalbine kuvvet veriyordu. Aşağıda anlatılacağı gibi sancak-ı şerif altına çağırıldıkları gibi her taraftan silâhlanmış halk koşup gelmişti.

SANCAK-I ŞERİFİN ÇIKARILMASI

Sadr-ı azam isyan haberini alınca ağa Hüseyin ve Mehmet İzzet paşaların seçkin askerleriyle beraber süratle yalı köşküne gelmeleri için haber gönderdi. Sonra kayığına binip yalı köşküne geldi. Hazine kethüdası Kıbrıslı Mehmet Emin ağayı Beşiktaş padişah sarayına gönderdi, durumu padişaha anlattı. Topkapı sarayına gelerek eşkıyanın bozguna uğratılıp bastırılması için sancak-ı şerifin çıkarılmasını istirham etti. Derhal Şeyhülislâm efendiye devlet ricaline ve Bâb-ı âli görevlilerine haber saldı. Tersane emini Sait efendi, topçubaşı Noman ağa, Arabacıbaşı Hasan ağa, Humbaracıbaşı Dede Mustafa ağa ile Lağamcıbaşı Halil beyin çok sayıda askerle hemen gelmelerini emretti.

Şeyhülislâm efendi gelince hemen sudur-u uzzam ve mevali, müderrisler, Hoca efendiler ile talebe-i ulûmun davetlerine danişmentler ve çuhadarlar gönderdi. Çok geçmeden sadr-ı Rumeli Arif bey Anadolu pâyeli Arapzade Hamdullah efendi; İstanbul kadısı Sadık efendi Ders-i âm hocalarından Kürt Abdurrahman efendi, sadr-ı âli kethüdası, Defterdar, Reis-ül küttap, tersane emini efendiler, Darphane emini Esat efendi, Necip efendi, Saip efendi geldiler. Başkaları da gelip katılmak üzere idi.

O sırada kul kethüdası Hasan ağa konağına gelen Katar ağaları ve çoğu Et meydanına uğrayarak gelmiş olan çorbacılar, biraz yazıcı ve mütevelli odabaşılar ile ağa kapısına gelip Başyazıcı Raşit efendiyi asilerin toplandığı yere gönderdiler. «Meramları ne ise söylesinler» diye sorulunca: «Biz böyle eğitim yapmayız, bizim eski usulümüz destiye tüfekle kurşun atmak, keçeye kılıç çalmaktır. Bu işi ortaya dökenleri isteriz» diye Enderun ve Birun ricalinden ve padişahın adamlarından bazılarının ad-

larını söylediler. Başyazıcı bu haberle ağa kapısına gelince, Hasan ağa tarafından Yalı köşküne gönderildi. Yeniçerilerin dediklerini anlattı. Bunları duyan sadr-ı azam: «Bak başyazıcı, biz bu işi Osmanlıyı yüceltmek için, kitap ve sünnete dayanarak başladık. Bu kanuni meselenin bozulmasına aslâ göz yummayız. Allahın yardımı ile hepsini ezip yok etmek üzere kılıcımızı çektik. Var böylece haber ver» diye orada bulunanların tasdiki ile yazıcıyı geri gönderdi. Sonra orada bulunanları yanına alıp Yalı köşkünden hareketle padişah sarayında Aslanhane adlı yüksek makama çıktılar.

İşte o sırada ulema ve mevaliden ve müderrisler takım takım Bab-ı hümayuna gelirken, topçular, arabacılar, süvari topçuları yüzbaşısı meşhur Kara Cehennem İbrahim ağa birkaç top ile Tersane başçavuşu Yemenici oğlu Ahmet ağa Kalyoncu askeri ile, humbaracı ve lağamcı ocakları ağaları ile dalga dalga padişah sarayın geldiler ve saf saf durdular.

Bu ocaklar daha önce kandırılmış ve ele alınmış iseler de Selimiye vak'asında olduğu gibi bu defa da yeniçeri zorbalarına uyup onlara katılmaları düşüncesi kuşku yaratıyordu. Gelivermeleri herkesin yüreğine su serpti.

Humbaracı başı Dede ağadan işittiğimize göre, yeniçerilerin isyanı durumunda nasıl hareket edileceğine dair önce topçu ve humbaracı ocakları subaylarından teminat alındı ise de tam güven belirmediği için olay çıkınca Hasköy'deki Humbaracı kışlasına gelindi.

Bütün subay ve askerleri kışla kapısında hazır bekler görünce ürkerek: «Ağalar yeniçeriler isyan etti, biliyorsunuz, ne yapacaksınız?» denilince, onlar: «Cennetmekân Sultan Selim Han bizim ocağımızın düzenlenip kuruluşunda çok uğraştı, büyük iyiliklerini ve yardımlarını görmüşken, nasılsa o zaman yeniçerilere uyduğumuz için de lekelendik. Bu lekeyi silmek için bir görev çıksın, diye bekliyorduk. Şimdi devlet uğruna can ve baş vermeye hazırız, emir bekliyoruz» demeleri üzerine, Dede ağa: «Öyle ise buyurunuz, gidelim,» diye koşarak humbaracıları kayıklara bindirip Yalı köşküne geçirdi. Bu kanlı olayda humbaracılar can verircesine uğraşmışlardı.

Topçu ve lağamcı ve Tersane ocakları da bu yolda bağlılıkla hizmet eylemek üzere padişahın sarayına gelmişlerdi.

Bir taraftan bu uşakların öyle can verircesine hizmeti ve bir taraftan da âlimlerin yeniçerielr aleyhine düşmanca hareketi sebebiyle saltanat tarafı kuvvetleniyordu.

İşte o sırada Sultan Mahmut Han kılıcını kuşanıp tebdil kayığına binerek Beşiktaş sahilsarayından Topkapı sarayına geldi. Yeni yapılan saraydaki sünnet odasına geldi. Evvelâ, sadr-ı azam ile Şeyhülislâmı, sonra devlet ricalini huzuruna çağırtıp gelenlere: «Tahta çıkışımdan beri

vacip olan kanuna uygun hareket borcumu Allahın vediası olan tebaayı korumak için uğraştığım herkesin bildiği şeydir. Yeniçeriler yine isyan edip taşkınlığa başladı. Eşkıyaca davranışlarına dayanılmaz; ancak kan dökülmesin, diye göz yumduktan başka kendilerine bu kadar para dağıttım. Bu kere de para bolluğu içinde kendi diledikleri yolda, kanunî emirden yüz çevirip taşkınlığa başladılar. Bu baş kaldırmaları sultana karşı demek değil midir? Bu hainlerin cezalandırılmaları işinde tedbiriniz nedir? Öldürülüp yok edilmeleri hakkında kanun yolu nedir?» diye sorunca ulema el birliği ile: «Bunların öldürülmeleri kanunîdir,» diye fetva verdiler. Başkaca orada bulunanlar da hep bir ağızdan: «Bu yolda ölmek var, dönmek yok» dediler.

Konuşma sona erdi. Söz tamamen oldu. Savaşın başlangıcı olmak üzere hemen sancak-ı şerifin çıkarılması işi kaldı. Bu ise sakıncalı bir işti. Zira; sancak çıktığı gibi hükümet merkezinde bir ölüm - kalım savaşı başlayacaktı. Savaşın sonu ise kestirilemiyordu.

Eğer zorbalar kazanırsa bunca devlete bağlı olanları yok ederlerdi. Sonra devlet nasıl idare edilir, durumu ne olur, gibi düşünceler, tehlikenin etkisini artırıyordu. Padişahta bile duraklama ve sağlam adım atma isteği görüldü. Bunun üzerine Kürt Abdurrahman söze başladı; hiddetlendi, şiddetlendi ağzı köpürdü. «Bu din ve devletin ayakta kalması Allahın istediği şeyse yeniçerileri vururuz, yok ederiz, değilse biz de bu din ile beraber batıp gideriz, daha ne olmak ihtimali kaldı?» diyerek elindeki tesbihi hiddetle yere vurdu. Tesbih koptu, dağıldı. Taneler mermer üzerinde yuvarlanırken orada bulunanlara ağlama geldi. Hepsinin göz yaşları tane tane yere dökülüyordu.

Sultan Mahmut Han'ın da gözleri yaşardı. Ağlayarak Hırka-i şerif odasına girdi. Sancak-ı şerifi çıkardı. Sadr-ı azam ile Şeyhülislâma verdi. Kendisi başta askerle Et meydanına kadar gitmek istedi. Devlet ricali böyle köpeklerin toplandığı yere kendisinin gitmesine gerek yoktur, diye Hırka-i şerif odası yanında selâmette kalması, başarı duasında bulunması için yalvardılar. O da buna müsaade etti. Şeyhülislâmlıktan azledilenlerin yani Dürrizade Abdullah, Mekkizade Asım, Yasincizade Abdülvehhap, Sıtkızade Ahmet Reşit efendilerin de giden topluluğa karışmaları için padişah iradesi çıkmıştı. Bu sırada onları çağırmak için Davetçi gönderildi. Halkı sancak-ı şerif altına davet için her semte münadiler gönderildi. Mahalle imamlarına gerekli uyarılar yapılması için İstanbul kadısı tarafından kol kol mahzarlar gönderilmişti. Zorbalar: «Yeniçeri olan kazanlar yanına gitsin» diye çağırıştıkları sırada her köşede münadiler «Müslüman olan sancak-ı şerif altına gelsin» diye bağırmaya başlayınca şehir içinde şaşılacak uğultu ve ayaklanma başladı. Zorbaları da bir telâş ve korku aldı.

Bunun üzerine her yönden din ve devlet için uğraşanlar sancak-ı şerif altına varmak üzere seğirttiler, herkesten önce medreselerde kalan 3500 talebe-i ulûm padişah kapısına gelip kendilerini gösterdiler.

Davet haberini aldıkları gibi derhal silâhlanıp hocalariyle beraber dalga dalga padişah kapısına yola çıkarlar, iki yanlarında yobazlar sanki keşif kolu gibi yer yer hareket ile yeniçeri eşkıyasiyle çarpışarak saraya gelirlerken talebe-i ulûmdan yalnız bir kişi şehit olmuştu. Onlar saray kapısına geldikleri zaman, İstanbul halkı imamlariyle ve Galata, Eyüp, Üsküdar halkı hâkimleri ve hep yeşil imameli sadat-ı kirâm da nakib-ül eşraf ile gelerek topluluk büyüyordu. Saray kapısı dini bütün halk ile doluyordu.

Yeniçeriler halkın hareketine engel olmak üzere yer yer dolaşıyorlardı. Hattâ eski defterdar Yusuf efendinin baş çuhadarını Sultanahmet meydanında, birkaç kişiyi de Bayezit'te şehit etmişlerdi. Ama devlete bağlı halk zorbaların engel olmasına bakmayıp silâhlı olarak her yönden sancak-ı şerif altına koşup gidiyorlardı.

İşte o zaman sadr-ı azam ve şeyhülislâm Peygamber sancağını göğüslerine basıp saygı ile götürüp meydanda devlet için uğraşanlara teslim edişlerinin ardından Ahıshalı Ahmet efendi, o kadar tesirli ve herkesi ağlatan sözler söyledi ki, ağlamadık kimse kalmadı.

Halife de hırka-i şerif odası yanında Cenab-ı Kadıyül hâcat yüzünü dönmüş, sancak altına toplananların kazanması için dua ettikten sonra, Sultanahmet camii harekât başlangıç yeri olarak kararlaştırıldığı için oraya yakın bulunmak ve durumu görmek üzere Bab-ı hümayunun üstünde bulunan daireye geldiler. Bu sırada iç cebehane açıldı. Silâhı olmayanlara geri getirilmek üzere silâh dağıtıldı. Bu topluluk sancak-ı şerifi alıp Gülbank tekbir ile padişah sarayı kapısından çıkarak doğru Sultanahmet camii şerifine giderek sancak-ı şerifi minberin en yüksek yerine diktiler. Ardından çağırılan azledilmiş şeyhülislâmlar gelip topluluğa katıldılar. Azledilen şeyhülislâmların Şeyhülislâm ile görüşmeleri gelenek ve merasimlere aykırı iken, bu defa önce bu gelenek kaldırıldı. Onlar da Şeyhülislâm olan Kadızade Tahir efendi ile işleri beraber yürütmeğe giriştiler. Yine o sırada boğaz muhafızları Ağa Hüseyin Paşa ile Mehmet İzzet Paşa seçkin askerleriyle Sultanahmet meydanına gelip halkın güvenini sağladılar ve kalpleri güvenle doldu. O zaman zorbalar içinde bulunup da Anadolu yakasına kaçan, sonra dönüp dolaşarak Abdülmecit tahta geçince İstanbul'a gelen yaşlı bir adamla görüştüm, dedi ki: «Ben yeniçerilerin seçkin bir birliği içinde bulundum. Et meydanının bir ucundan bir ucuna kadar geldik, niyetimiz yatağanları çekip hücum ederek sancak-ı şerifi ele geçirmekti.

Hasan ve İzzet paşaların askerleri henüz gelmemiş idi. Bunu yapabilirdik ama binlerce başı kavukluların gülbank tekbirleri ile Bab-ı hümayundan sancak-ı şerifle görünce hepimizi dehşet kapladı. Dizlerimizin bağı çözüldü. Harekete mecalimiz kalmadı. Ne yapacağımızı şaşırdık, ne tarafa gideceğimizi bilemedik, ben bir aralık savuşup kaçtım. Abdülmecit tahta geçince her yer yatıştı. Ben de İstanbul'a dönüp geldim» dedi.

Ordularda olduğu gibi Peygamberimizin sancağı Sultanahmet Camii minberinin en yüksek yerine konulunca muhafazası da zeamet sahiplerine verildi. İki tarafta birer zeamet sahibi yarımşar saat ayakta nöbet beklediler. Büyük vezirler ilim adamları ve âyân da mihrap önünde saf bağlayıp ayakta duruyorlardı. Camiin içi dışı doğru yolda müslüman olanlarla dolmuştu. Mahşer günü Muhammed ümmetinin sancak altında toplanacağı hatırlatılıyor, anlatılıyordu. Bütün bunlar herkesin düşünce ve sinirlerine tesir ederken devlet ricalinden bazıları söz alıp konuşuyorlardı. Padişahın ve başkaca hizmetinde görev alanların haremlerine kadar girip yağmacılıkla kanunları çiğnemek, kanun dışına çıkıp dinden çıkıp müslümanlara karşı gelen eşkıyanın öldürülmesi kanuna uygun değil midir?» deyince, onları öldürmek farz olur; fakat önce isyan edenlere karşı nasihat edebilecek, yumuşak yaradılışlı birisi gönderilsin, şüpheleri varsa ortadan kaldırılsın. Uygun olmaz mı?» denildi. Ders-i âm hocalarından Ahıshalı Ahmet efendi uygun görülüp seçildi.

«Gözümüzün önünde tek başına varıp işi anlatmada kusur etmem. Ama onların tutum ve davranışları bellidir. Söz hakkı dinlemezler. Boşuna onların ellerine geçerim. Yapılacak savaş da boş yere gecikir» deyince ardından hemen Mehmet İzzet Paşa: «Şüphe kalmasın» derken, vakit geçirmekte tehlike vardır. Onların şüphesini kılıçtan başka şey ortadan kaldırmaz» dedi. Ağa Hüseyin Paşa da daha önce böyle konuşmuştu. Sadr-ı azam hemen yeniçeriler üzerine hareket için kılıç kuşanmış iken, vükelâ engel oldu. Onun hareket yerinde kalıp işleri yürütmesi uygun görüldü.

Sadr-ı azam da Ağa Hüseyin ve Mehmet İzzet paşalara bu tehlikeli görevi verdi. İkisini birden uğurlayıp yola çıkardı.

OLAYLA İLGİLİ YAZI

Vakanüvis Esat efendi Üs-sü zaferde der ki:

«Anarşistler, kanuna karşı gelen, itaat etmemekte direnen kişilerdir. Fıkıh büyüklerinin (Keşf-il emam şübehtihüm) kavilleri gereği gibi olmaz güzellikle yola getirmeğe dayanır. Şüphe aramaya kalkmaktaki sebep neden ayaklandıklarıdır. Bu belli olunca ve ortadan kalkınca kötü bir işlem olan öldürmeler kalkar. Böyle iken ayaklanıp kanunlara karşı çık-

malarına sebep belli olmadığı durumlarda şüpheli tarafı aramak ve kanun adamı tarafından itaat edenlerin içine katılın «vaz geçin dönün» diye davet etmeden önce öldürmeye başlarlarsa yine adalet adamları günah işlemiş sayılmazlar. Bu da yeniçeriler gibi fetva ile eğitim görmeye razı olmuşlarken, akıllıca kanûni yoldan ayrılıp kanuna karşı gelip padişah emirlerini dinlemeyerek döneklik edip anlaşma tanımayanlar için artık şüpheye yer kalmamıştır ki; araştırılıp sorulsun. Onların bir an önce topluluğunu dağıtıp parçalamak, harman edip öldürerek yıkmaktan başkası düşünülemez. Fıkıh büyüklerine göre bu böyledir. Şu da bilinmelidir ki; anarşistleri öldürmek için çağrılan her müslüman peygamber tarafından davet edilmişçesine, bütün güç ve imkânı ile öldürmek için üzerlerine yürümesi farz olur. Zira topluma severek itaat farz iken, ibadet anlamında, anarşiyi kaldırmak da öylece farzdır.

YENİÇERİLERİN YOK EDİLMESİ

Sadr-ı azam tarafından verilen emir üzerine ağa Hüseyin Paşa ve İzzet Mehmet Paşa kendi sekbanları, topçu, humbaracı, Lağamcı ve kalyoncu askeri ile at meydanından hareket ettiler. Talebe ve halk da katıldı ve Et meydanında toplanan yeniçerilerin üzerine yürüdüler.

Halk yer yer silâhlanarak sancak-ı şerif altına seğirtip gidiyor, sancak topluluğu gittikçe artıyordu. Gelenlerin yolunu kesip engel olmak için, zorbalar Divanyolu Bayazit etrafı, uzun çarşı ile başka kritik yerleri tutmuşlarken, böyle büyük bir toplumun önlerinde Kara Cehennem iki top çektirerek tekbir sesleriyle geldiklerini görünce çekilip kaçtılar, kötülük için sığındıkları Et meydanında toplandılar. Asker iki kola ayrıldı. Ağa Hüseyin Paşa topçu askeriyle Divanyolundan, İzzet Paşa humbaracı, lağamcı ve kalyoncu askeriyle Saraçhane tarafından hareket ediyordu.

Sultanahmet camii meydanına yer yer gelen halktan bir birlik daha kuruldu. Yardıma göndermek üzere sadr-ı azam merdiven başına çıktığı sırada, kethüda yeri Mustafa ağa ve birkaç yeniçeri çorbacısı gelip, efendim bizler başka ağalarla beraber ağa kapısında idik. Duyduk ki, yeniçeriden isyan eden cahiller, yalnız gösterilen eğitimi yapamayız derlermiş yollu, aykırı sözlerle işi görüşme ve haberleşmelere düşürmek istediklerini anlayan sadr-ı azam: «Bakın ağalar, ocaklının kabul edip de döneklik ettiği harp sanatı eğitimi gereğine haremeyn ve Mısır'daki dört mezhebin müftüleri fetva vermişlerdir. Buradaki ulema da öylece fetva verdiler. Kanunlara karşı gelip direnmek islâma yakışır mı?» dedikten sonra, yanındaki padişahın ikinci imamı Zeynelâbidin efendi de yeniçeriler bu hususa dair hucceti mühürleyip eğitimi kabul etmişlerken, şimdi sözlerinden dönmeleri anarşidir. Karışıklık çıkarmak ve direnmedir.

Aslına bakılırsa bu hainlerin şimdiye kadar bu din ve devlete etmedikleri hiyanet kalmadı. Kılıç çekip üzerlerine varmak din borcudur. Dünya ve âhiret kazancıdır. Selâmettir. Ey ümmet-i Muhammed, ne dursunuz. Allah rızası için savaşa gidin. Din kardeşlerimize yardım edin» deyince meydanda yer yer ayağa kalkan halk, hep bir ağızdan tekbir alarak harekete hazırlandılar, ancak bir Başbuğ istediler. Baruthaneler nazırı Necip efendi, hemen kavuğu çıkardı, sarığını başına sardı. Asker kılığına girdi ve meydana çıkıp: «Doğrusu yeniçerileri yok etmek için gidenlere yardım etmek gerek» diyerek kendisinin başbuğ yapılmasını istedi. Sadr-ı azam da onu başbuğ yaptı. Maiyetine kapıcı başılardan Mısırlı Ali beyi, Mısırlı Emin beyi ve Firecik âyânı Emin ağa ile Şerif ağayı verdi. Bunlar ileri yürüdükleri gibi halk da deniz gibi dalgalanarak onların ardından gittiler. Öte tarafta Hüseyin Paşa kolu Horhor çeşmesi civarına varınca bir yeniçeri birliği topların üzerine taarruza geçti. İki topçu askerini öldürdülerse de topçuların direnip karşı taarruzu ile geriye kaçtılar, Et meydanına girip kapısını kapadılar, arkasına büyük taşlar dayadılar. Ardından Saraçhane tarafından hareket eden kol da geldi. Et meydanı kışlası çevresi kuşatıldı.

O sırada Kara Cehennem meydan kapısına varıp dışardan o bozguna uğrayan yeniçerileri nasihatla yola getirmek için itaata davet etti. Köpek havlaması gibi seslerle cevap vermeleri üzerine tutacak tarafları kalmamıştı. İşte bu sırada geriden sevkedilen Necip efendi birliği de tekbir sesleri ile gelip eriştiler.

Hüseyin ve İzzet paşalar top atılması için emir verince toplarla ateş edildi. Meydan kapısının bir kanadı kırıldı. Arkasında yığılmış yeniçerilerden birçoğu telef oldu. İzzet paşa hemen atıldı, 2500 kuruş verip bir topçu askerini kandırdı. O da sıçrayıp meydana girdi. Kapının öbür kanadını da açıverdi, hemen Kara Cehennem ile tophane imamı elhac Hafız Ahmet efendi içeri daldılar, askere cesaret verdiler.

Bu sırada yeniçerilerden biri kurşunla Kara Cehennemi topuğundan yaraladı. Kara Cehennem aldırmayıp yavaş yavaş gerileyerek askeri teşvik ile kumandasına devam etti. Et meydanında bulunan yeniçeriler askerin hücumuna dayanamayıp dağıldı. Kimi meydanda tekke dedikleri kötülük işledikleri yerlere, kimi kışlalarına girdi.

O sırada Topçu Mustafa meşale gibi meydanda koşarak tomruk dedikleri kasap dükkânını maytap ile tutuşturdu. Bu sırada toplar 15 atım yapmışlar salkım ve yağlı paçavra atılınca yeniçerilerin bir miktarı ölmüş, geri kalanı perişan olmuştu. Kışlaları da yanıp eseri kalmamıştı. Bu çatışmalarda beri taraftan ancak 25 kadar adam yaralanmıştır.

Yeniçerilerin bozguna uğradığı haberini sadr-ı azama ilk önce Veli Paşa zade İsmail bey getirdi. Vükelâ birbirini kutladı. Sultanahmet mey-

danında ve camiinde bulunan ve bu işe katılanlara ve padişaha sevinçli haber verilerek herkes şenlik yaptı.

Yeniçeriler şimdiye kadar bunun gibi nice olaylar görüp geçirmişler ve hepsinde galip gelmişlerken, bu defa böyle kolayca dağılmalarına herkes şaştı. İleri gelen devletin elçileri de şaşırmışlar. Öğerek Bab-ı âliye tebrikler yazmışlardı.

Bu olay umumi efkârın olayların gelişmesinde ne büyük etkisi olduğuna açık belgedir. 500 yıldır süregelen ve kararlı olarak temelleşmiş ve bunca büyük olayların üstesinden gelmiş olan yeniçeri ocağı, bu defa dört beş saat içinde batıp gitmişti. Bu da yeniçerilerden nefret edilmesinden ve kanun müesseselerinin işlenmez hale gelişinden doğmuştur.

Esat efendi Üs-sü zaferde der ki: «Yeniçeriler kanunlarını kendileri bozup değiştirdiler, fakat bina yıkılıp helâsı yerinde kalmış gibi usta adını taşıyan yeniçeriler et meydanında çıplak olarak her sabah çabuk koşmaya alışmak için konan ete koşmaları, çavuş ve usta dedikleri kimsenin yine meydanda yüksek bir yere çıkıp güya et tayini almağa gelen askere seslenir yollu: «Çardak önünden geçmeyin. Pazar ve sokaklara gitmeyin, halk sizi pazara gider sanmasın.. Subayı görünce kaçın ve tozluğunuzu indirin. Şöyle edin, böyle edin.» diyerek, belli belirsiz dilde konuşma ve uyarıları kalmıştı. Kanunlar o kadar değişikliğe uğramıştı ki; kışlalarında oturanlar odabaşı, usta, beş on kara kollukçu, birkaç iş göremez hale gelmiş o da eskisinden ibarettir.

Yeniçeri adında olanların sokak pazar ve kolluklarda zararlardan gayrı kârları olmayan kötü kişilerdi. Et ve ekmek tayinatları şunun bunun giyim yeri olmuştu. Askerlik görevindeki isimleri ise gelir anlamına erimiş yağdı. Özelliğine ve asıl konusuna bakılırsa, meselâ beş yüz yeniçeriye verilecek ulûfeler toptan bir şahsın hakkı olmadığı halde cebine girer, eline geçerdi. Hatta Sultanahmet camiinde bir bir idam edilen bu bahadırlar ocağının özellik taşıyan kethüda yeri olan yeniçeri elebaşıları koynundan üçer beşer bin akçadan fazla her bir on iki akçası bir isimde olarak dalkılıç ulûfesi evrakı çıktığı görülürdü. Halk da bunların Osmanlı hazinesine işledikleri yıkımı yakından görerek yaptıkları fenalığı ve kötülükleri dünyada oldu, bittiye getirdiler.

Bu olaya tarih olmak üzere İsmet beyzade Arif Hikmet beyefendi;

(Yandı Hiyzem gibi külliya ocak)

yani ocak tamamen odun gibi yandı. Mısraını söyledi.

Şair Keçecizade İzzet Molla da:

Tecemmu' eyledi meydan-ı lâhma
Edüp küfran-ı nimet nice bağî
Koyup kaldırmadan ikide birde
Kazan devrildi söndürdü ocağı.

Hüseyin ve İzzet paşalar böylece zafer kazandıktan sonra, yıkılmaya değer «eski odalar» denilen kışlaya gelip Et meydanından kaçanlardan gerek burada, gerek başka yerde buldukları aşçı usta ve başkaca yeniçerileri Et meydanına gönderdiler. Sadr-ı azam da ulema ve devlet ricali ile beraber Sultanahmet camiinin sol tarafında avluya bakan cephesini karargâh yaparak böylece tutulup gönderilen yeniçerileri birer birer huzuruna çağırtıp her birini bir yönden soruşturup «peki» diyerek mahfel-i hümayun altında hapishane olarak kullanılan kârgir odaya gönderir, orada yakılır, leşi de sürüterek At meydanında bulunan belli çınar önüne astırırdı. Et meydanı çatışmasında öldürülen yeniçerilerden başka bu suretle epeyce yeniçeriyi de böyle idam etti.

Ağa kapısında padişah emrini bekleyen kul kethüdası Hasan ağa ve maiyetindeki katar ağaları ve sekbanbaşı İbrahim ağa ve eskileri salih ve talih çorbacılar ile Süleymaniye civarında bir evde gizlendiğini haber veren yeniçeri ağası Celâleddin ağa ikindi vakti Sultanahmet camiine çağırıldı.

Ocaklı için cami meydanında bir çadır kuruldu. Sonra İstanbul kapılarına birer kapıcı başı ile birer miktar humbaracı ve kolluklara topçu askeri konuldu. Galata, Kasımpaşa ve Tersane çevresinin muhafazası kalyoncu askerine, Eba Eyyüb-ü ensârî tarafının muhafazası humbaracı askerlere verildi. Topçubaşı Noman ağa İstanbul karakollarının nezaretiyle görevlendirildi. Tophane çevresinin düzeni ve disiplini arabacıbaşı Hasan ağaya bırakıldı. Her tarafın muhafazası için güvenlik tedbirleri böylece yoluna konuldu. Sancak-ı şerifin muhafazası için de topçu ve humbaracı erlerinden yeteri kadar asker tertip edildi. Dikilitaştaki kapuya Hacegân-ı divân-ı hümayundan Veli Paşa zade Selim Sırrı bey ve kardeşi İsmail bey ve hizasında bulunan Bab-ı kibeliye (huzur kapısı) Salih Koç ağa ve Çınar civarında olan kapıya merhum Hurşit Paşa kethüdası Salih ağa ve kemeraltı semtindeki kapıya Yanyalı Hüseyin bey tayin edildi.

Gece kol gezmek üzere memurlar tayin edildikten başka mahalleler halkının gece nöbet beklemeleri için herkes uyarıldı. İzzet Paşa Üsküdar'a geçirildi. Ağa Hüseyin Paşa o gece Süleymaniye camii avlusunda çadır kurdu ve «kötü» diye tanılan yerleri araştırmak için her tarafa tebdiller gönderildi. O gece Sadr-ı azam ile seçkin ulema Sultanahmet camii mahfelinde yattılar, diğer ulema ve devlet ricali de camiin içinde ve dışında gecelediler.

Kısacası İstanbul yeniden fetholunmuş bir memlekete döndü. Sultanahmet camiinin sol cephesinde yer yer yakalanıp getirilen yeniçeriler soruşturulmadan boğuluyor, leşleri çınar altına atılıyordu. O gün böylece öldürülen yeniçeri sayısı 200'ü aşmıştı. Hüseyin Paşa'nın ağa kapısında öldürdüğü 120 nefere yakındır.

Bu siyasi icraat ertesi günü ikindiye kadar sürdü.

Mahfel içinde böylece idam edilenlerin cesetleri hep o belirtilen çınar ağacının altına atılmıştır. Bu öyle lanetlenmiş bir ağaçtır ki, 1066 tarihinde zorbalar devlet erkânından öldürdükleri kimseleri onun dallarına asıp o zaman «şecere-i vakvak» diye ün salmıştı. Bu defa da zorbaların leşleri onun altına atıldı. «Şecere-i vakvak» sanki şimdi meyvesini vermişti. İzzet Molla buna temas ederek:

Bir zaman ehl-i fitne cami-i Hân-ı Ahmedde
Bi günah asmışdı kullarını Hallâkın
Şimdi erbab-ı şekkanın dökülüp kelleleri
Meyve vaktine yetişdik şecer-i vakvakın.

kıtasını nazm eylemişti.

Bu cuma günü Zeynep Sultan camiine selâmlık oldu. Yeniçeri subaylarından kimse bulundurulmadı. İki tarafa topçu ve Humbaracı askeri dizildi. Bu ise yeniçeri ocağının kökünden silindiğine bir nişandı. İşin can alacak yeri de şu idi: Yeniçeri ocağı islâh edilip ayakta mı kalacak, yoksa bütün bütün yürürlükten kaldırılacak mı idi? Burasını kestirmek gerekti. Akşamdan sonra mahfel-i hümayunda azledilen şeyhülislâmlar hazır oldukları halde, vükelâ meclisi toplandı. Gelir sağlamak için alınıp satılan yeniçeri esamileri Eşkinciyan lâyihasında yazıldığı gibi, esameye el konuldu. Fakat tasarruf edenler hayatta oldukça mahrum bırakılmaması, katar ağaları ile ocak ketebesinden ve çorbacılardan bugünlerde sadakat yüzünde bulunanlara uygun dirlikler verilerek kayırılmak asakir-i muhammediye adiyle eğitimle asker yetiştirmek hususları görüşüldü. Sonra sadr-ı azam mahfel-i hümayun kapısı yanında kurulan gölgelikte, seçkin ulema mahfelde devlet ricali cami avlusunda kurulan çadırlarda mevali ve müderrisler cami içinde vakit geçirip yattılar.

Ertesi cumartesi günü şafakla beraber yine mahfel-i hümayunda meclis kuruldu. Esas meselenin görüşmelerine başlandı. Yeniçeri ocağı pek eski bir ocak olduğundan düşünceler onun ıslâhı ile ayakta durması tarafına yatkın göründü. Hemen Reis-ül küttap Şeyda efendi söz aldı. «Bu kahrolası zümre şimdiye kadar birkaç defa işledikleri fitne ardından «devletin küçük, büyük bütün işlerine karışmayacağız» diye verdikleri sözleri ne vakit yerine getirdiler.

Siciller ve defterler dolusu yazılan senet ve hüccetlerin anlamına göre gereği yapıldı mı?

Hele bu defa Eşkinci yazılmasında yazdıkları hüccetin henüz mürekkebi kurumadan sebepsiz yere isyan edip anarşi çıkardılar. Şimdi ise içlerinden bu kadar elebaşı idam edildi, leşleri meydanda sürüklendi. Onlar bunu unutur mu? Bütün bu yapılanlardan sonra devlete karşı düş-

manlıklarını sürdürmezler mi? Bunların adı sanı sahife-i rüzgârdan silinmedikçe ve yok edilmedikçe fesat ve fitneleri bir yana itilemez. Her vakit böyle fırsat ele geçmez. Sonra pişmanlık fayda vermez. Yeniçeri ocağını kökünden yok edip kaldırmaktan başka çare yoktur» dedi. Diğerleri de onu onayladılar, hemen yeniçeri ocağının ilgasına karar verildi. İkindiden önce mahfelde toplanan meclise vezirler, sudur, mevâli ve hocalar ile devlet ricali, cami şeyhleri davet olundu. Yeniçeri ocağının ilgasına (kaldırılmasına) dair Beylikçi Pertev efendiye kaleme aldırılmış olan ferman-ı âli müsveddesini Reis efendi okudu. Bütün orada bulunanlar güzel karşılayıp kimi «mubarek olsun» dedi, kimi de gözlerinden akan sevinç göz yaşları ile alkışladılar.

Hemen imam-ı evvel ve sâni Mehmet Arif ile Zeynelâbidin efendiler makama uygun birbiri ardına birer aşr-i şerif okudular. Ayasofya vaizi Mustafa efendi ve Ahıskalı Ahmet efendi de çok etkili birer dua ettiler. Durum padişaha arzedilince derhal meclis kararının yerine getirilmesi işlerinde padişah hat-tı hümayunu çıkarıldı. Derhal İstanbul mahallelerine ve Osmanlı Devletinin her köşesine yayınlandı. «Ferman-ı âlinin birçok suretleri çekilsin» diye emir verildi. İkindi ezanından sonra, cami cemaat ile ağzına kadar dolu olduğu halde vak'anüvis Esat efendi minbere çıktı. Sancak-ı şerifi etekleyip öperek herkesin gözü önünde işitecekleri gibi padişah fermanını okudu. Bütün dinleyenler (Semi'na ve ata'na) diye dualarını padişah ve halife için eda ettiler. Ferman-ı âlinin birçok suretleri çıkarıldı. Mahalle camilerinde okunmak üzere her yere birer sureti gönderildi.

Yeniçeri ağalığının ilgası üzerine bu makamda bir vezirin bulunması gerekli görüldü. Bu makama Celâleddin ağa uygun görüldü ve kendisine anlatıldı. Her ne anlamı varsa özür diledi ve padişaha yazdığı yazı ile de daha önce yeniçeri ağalığında padişahın ve devletin dediğine hareket ederken, 1238 yılı ortasında ustaların zoru ile ayrılıp emekli olarak Kadıköy'ünde oturan İsmail ağa arz ve teklif edilmişse de padişah önünde ağa Hüseyin paşa tercih edildi. Cumartesi günü Kocaeli ve Hüdavendigâr sancakları ve Karadeniz boğazının Rumeli kıyısı muhafızlığı yine üzerinde kalmak üzere İstanbul ve kılâ-i tis'a (dokuz kale) muhafızlığı ve asakir-i mualleme-i mansura-i muhammediye seraskerliği Hüseyin Paşa'ya verildi. Sadr-ı azam çadırında serasere kaplu samur elbise giydirildi.

Bu askerlerin nezareti 7500 kuruş maaş ve mükemmel tayinat ile Salp efendiye verildi. Hüseyin Paşa, derhal Salp efendi ile birlikte Süleymaniye'deki çadırına varıp asakir-i mualleme yazılmasına başlattı.

Eşkinci öğretmeni tayin edilmiş olan Davut ağa Selim zamanında yüzbaşı olan İbrahim ağa ve Osman ağa binbaşı oldular.

Yeniçerilerin idare merkezi ağa kapısı idi, ondan başka İstanbul'da iki büyük kışlaları daha vardı. Biri yeni odalar dedikleri kışladır. Burada yeniçeriler gelenekleri üzere ete koşarlardı.

Bu yüzden Et meydanı denilirdi, alay günü sancak-ı şerif Sultanahmet camiinde iken bu kışla yanmıştı. Et meydanı ismi «Ahmediye» diye değiştirildi. Diğeri Şehzade camii karşısında «eski odalar» denilen kışladır. Olaydan birkaç gün sonra yıkılarak yerine han ve dükkânlar inşa edilmiş ve Sultanahmet vakfına geçirilmiştir.

Ağa kapısı askeri daire olarak kullanılması tasarlanmışken, birkaç gün sonra ağa kapısının Dar-ül fetva (Şeyhülislâm yeri) ve eski sarayın seraskerler barınacak yeri olmak üzere tahsisine karar verilmiş ve eski sarayda bulunan cariyeler, hademe ve teberdaran yeni padişah sarayına taşınmıştır.

O vakte kadar Şeyhülislâmlar kendi konaklarında görev yaparlardı. Bu defa böylece miri tarafından Şeyhülislâma mahsus olmak üzere ağa kapısı tahsis edildi. Sadreyn ve İstanbul kadısı da oraya taşındı. Fetvahane dairesi ayrıca düzenlenerek hepsi bu daire-i ilmiyede toplandılar.

Boğaz muhafazasında vekâleten müdir-i umur olmak üzere kul kethüdası Hasan ağaya mirmiran rütbesi ve elli bin kuruş padişah atiyyesi, Celâleddin ağaya kendi isteği üzerine mirahurluk pâyesiyle kapucu başılık verildi. Bu sırada sekban başı İbrahim Zağarcıbaşı Hüseyin, seksoncubaşı İbiş ağalara 25 kese atiyye verildi. Sekban başılıktan azledilen Osman, İsmail, Abbas ve Ahmet ağalar kendi üzerlerinde yaya beyliklerinden tahsis edilen nanpareler zeamet suretiyle yine üzerlerinde kalarak hepsine kapıcıbaşılık, başyazıcı Mehmet Raşit efendiye 10 bin kuruş atiyye ile Divan-ı hümayun hocalığı ve mahzar ağa bulunan Memiş ağaya 7500 ve mahzar ağa kâtibi Arif efendiye 2000 ve başkapu kethüdası Tahir ağaya 4000 kuruş atiyye ile hassa silâhşorluğu rütbeleri verildi. Çorbacılığın son rütbesi olan kethüda yeri denilen yere geçmeğe erişmiş olan başbölükbaşı Ali ağa hassa silâhşorluğu rütbesi ile tulumbacı başı oldu. Mahzar ağalığından azledilen Mehmet ağaya ve baş, orta, küçük çavuş ağalarına da Hassa silâhşorluğu verildi. 11. bölüğün Ahmet, 49. bölüğün Hasan, 41. bölüğün Mehmet, 61. bölüğün Ömer, 33. bölüğün Ali, 40. bölüğün Ömer, 51. bölüğün Mehmet, 52. bölüğün Ahmet, 10. bölüğün Mehmet, 44. bölüğün Tahir, 38. bölüğün İsmail, 45. bölüğün Ahmet, 29. bölüğün Hamza, 3. bölüğün Süleyman, 36. bölüğün İbrahim, 39. bölüğün Mahmut, 59. bölüğün Mehmet, 15. bölüğün Mehmet, 55. bölüğün Hüseyin, 39. ncu cemaatin Mustafa, 59. cemaatin eski çorbacısı Mehmet adlı 24 çorbacıya yeni hassa silâhşorlukları verildikten başka on dörder kese atiyye verildi.

Teşrifatçı Necip efendi eliyle dağıtıldı.

Eşkıyalıkta iş gördükleri araştırılıp belli olan 23. ve 7. ortaların çorbacıları silâhşorluk kaftanı giymek üzere sadr-ı azam çadırına girdiklerinde, sadr-ı azam bu çorbacılara: «Bu ağaları ulema ister, bir mesele soracaklar» diye adı geçen ölüm odasına gönderip idam ettirdi. Bu sırada ele geçen yeniçeriler de bir taraftan idam ediliyordu. Cebecibaşı Mehmet ağa, sancak-ı şerif altına gelmemiş, uzaktan seyirci kalmıştı. Bursa'ya sürgün edildi. Yerine «işleri çevirsin» diye Firecik âyânı Emin ağa tayin edildi. Sonra hemen ardından mübaşir gönderilerek idam edildi. O gün Habip odabaşı Rumeli yakasına kovulmuşsa da, ardından mübaşir gönderilerek öldürüldü. Kendisine kapıcı başılık verilen eski sekbanbaşı Ahmet ağanın sonradan ortaya çıkan eşkıyalığı üzerine Kütahya'ya sürgün edildi. Ardından mübaşir gönderilerek o da idam edildi.

İLGİLİ BİLGİLER

Celâleddin ağa pek çok yaşamıştır. Hatta Sadettin efendinin Şeyhülislâmlığında bir karşılıklı yüzleştirmede huzuruna çıkınca: «Efendim, biz vaktiyle bu odada icrayı hükümet ettik. Fakat biz bâtıl ile hükmederdik. Siz hak ve adalet üzere hükmedersiniz, farkımız budur» demiş. Sadettin efendi işi derinleştirince son yeniçeri ağası Celâleddin ağa olduğu anlaşılmıştır. Meclis dağıldıktan sonra, onu çağırıp saygı gösterip ikramlarda bulunduktan başka, meclis-i mahsus-u vükelâda macerayı anlatınca, Celâleddin ağanın öteden beri aldığı 1000 kuruş emekli aylığı 7500 kuruşa çıkarıldı. Ölümüne kadar bununla geçindi gitti.

Cumartesi günü İstanbul bir durumdan birdenbire diğer hale değişti. İki gün önce mütehakkim ve mütegallibe olan yeniçeri zorbaları ele geçtikçe idam olunmakta, bir taraftan asakir-i mualleme yazılmakta olduğu halde, dellâllar da sokaklarda yeniçeri adı ortadan kalkıp yerine asakir-i mansure-i muhammediye yazılmasına karar verildiğini ilan ettiler. «Bundan sonra namuslu olanlar dükkânlarını açıp alış verişiyle meşgul olsun. Şevketli padişahımıza dua etsin» diye seslenmekte idi.

İşte bu sırada öğleden evvelce sadr-ı azam ve meşayih-i islâm ve ulemâ-i ilâm ve rical-i devlet vesair görevliler sancak-ı şerifi Sultan Ahmet camiinden alıp tekbir ve ta'zim ve tebcil ile saray-ı cedid-i hümayuna götürdüler. Orta kapıdan girip içeriye doğru götürürken, padişah ve halife Bab-üssaade kapısından çıkıp yaya olarak ilerlediler. Sancak-ı şerifi şehranın yanısında karşıladı. Sadr-ı azamın elinden alıp Bab-üssaade çatısı altında kurulan taht yanına dikti. Etrafında nöbet beklemek üzere enderun hademelerinden teberdaran-ı zülfiyan-ı hassa tayin edildi. Bulunduğu yere rengârenk halılar serildi. Bunlar serilinceye kadar süresiz öd ve anber yakılıp Kur'an okunur, cemaat namaz kılardı.

Sancak-ı şerif dikilince padişah kubbe altına geçti. Saltanat erkânını huzuruna kabul etti. Hepsi gelip etek öptükten sonra, tahtın sağında sadr-ı azam, sonra Dürrizade Abdullah efendi, solunda Şeyh-ül İslâm, sonra Mekkizade ve Yasinci zade ve Sıtkı efendiler, Sudur-u uzzam, İstanbul kadısı, padişahın tam karşısında devlet ricali durdular. Padişah sadr-ı azam ile ulemaya «oturun» diye iltifat ettikten sonra, konuşmaya başladı: «Cenab-ı Hakka şükürler olsun ki; bu kulunu büyük ecdadının erişemedikleri feth-i mübine mahzar kıldı. Sizleri de bu büyük hizmette bulundurdu. Allah hepinizden razı olsun. Sa'yiniz meşkûr olsun. Şimdiye kadar anarşistler yüzünden ortaya çıkan kerhen yapılan nice işlere göğüs gerildi. Allaha hamdolsun hepsi yok oldu. Bundan birlik ve beraberlikle memleket işlerini düzeltelim, halkın durumunu düzenleyelim. O yeniçerilerin yüzünden devletin uğradığı masrafları karşılamak, açığı kapamak için Beytülmal ile kesin olarak ilgisi olmayan Divan mansaplarında kullanılmayan kimselerin muhallefatı miri tarafından ele geçirilir idi. Evvelâ bu hususu kaldırdım. Bundan sonra bu gibi muhallefat alınmasın, sair adliye işleri ve hayır işlerini düşünüp görüşürsünüz. Bana bildirin. Ben de gereğinin aypılmasına müsaade ederim. Her hususta uğraşıp çalışarak başarılı olmak zamanıdır. Mülkî idarenin işleminde yeni bir düzen kuruncaya kadar hepiniz benim dairemde kalınız. İçten gönül birliği edelim, ben de sizinleyim,» diye buyurdular. Sonra azledilmiş Şeyhülislâmlara güler yüz göstererek «Azledilen Şeyhülislâmlar evlerinde, yalılarında köşeye çekilip akran ve emsali ile görüşmemek ve dilediği yere gidememek gelenek adabı ise de bundan sonra birbirinize gidiniz. Açık kalple yaklaşıp birbirinize alışınız» diye buyurdular. Onlar da padişaha kendisiyle iftihar ettiklerini hayır dualariyle teşekkür ederek söylediler.

Sonra padişah dairelerine döndüler. Padişahın konuşmasında belirttiği seçkin ulema ve devlet erkânı sarayda misafir oldu. Fakat ulemadan pek ihtiyar olanların evlerine dönmeleri için izin verildi. Rumeli kazaskerinin de halkın işini görmek için gündüz konağına gidip de gece sarayda yattığı, İstanbul kadısının çevredeki adlî işleri yürütmek üzere Ayasofya imaretinde yapılmış mütevelli odasında oturması irade buyuruldu. Padişah da sarayda üçüncü yeri dedikleri yerde silâhdar ağalara mahsus birkaç daireden ibaret olan makamını kurup bazen Beşiktaş sarayına gitseler, bile yine geri dönüp bu dairede yatarlardı. Sadr-ı âzam ve Devlet ricali ve başkaca görevliler de orta kapı ile Bab-ı hümayun arasındaki meydanda çadırlar kurularak onlar da çadırlarda kalırlardı.

O sırada nakilci Koca Mustafa Paşa bir kadının evinde bir sepet sandık içinde bulunur. Padişah silâhdar ağa yerinde iken padişah huzuruna getirildi. Sandık açıldı. Birkaç gün önce İstanbul'a sığmayan yeniçeri nakilcinin küçük bir sandık içine sığmış olduğu görüldü. Ayak-

daşı olan Serhoş Mustafa, Nefes tornacısı Ömer, kafesçi, Babadağlı ve bazı yeniçeri eşkıyası reisleri ile birlikte ibret olsun diye öldürüldüler. Tornacı Ömer ile Kafesçi sadr-ı âli kethüdası Refik efendinin biraz eşyası ortaya çıkmıştı.

Sancak-ı şerifin Bab-üssaade'ye taşınacağı gün gerek İstanbul'da, gerek Üsküdar, Galata ve Eyüp'te şüpheli kimselerin araştırılmasına yer yer görevliler tayin edildi. Bu gibiler tutuldukça vatanlarına sürüldü. Kırk elli gün içinde yirmi binden fazla nüfus İstanbul'dan çıkarıldı.

Geri kalan yeniçerilerden bazıları kıyafet değiştirerek ev, hamam, dükkân gibi yerlerde gizlendikleri için gözetleniyor ve aramaya önem veriliyordu. Yeniçerileri saklayanların ağır ceza görecekleri bu sırada yayınlandı.

Selimiye olaylarında yeniçeri eşkıyasına öncülük eden Karadeniz Boğazı kalelerinin yamakları bu defa isyan eden yeniçerilere karışmadıkları için sadık bulunuyorlardı. Buna bakılarak hoca efendilere, talebe-i ulûma ve cami şeyhlerine atiyye verilirken, onlara da atiyyeler verildi ise de eski tutumlarına bakılarak kendilerine güvenilemezdi. Kalelere eğitim görmüş asker konulması kararlaştırılmıştı. Yamakların asakir-i mansureye yazılmayanları gemilere bindirilip memleketleri olan Lazistana gönderildi. Boğaz kalelerine de beş orta topçu tayin olundu.

Bütün işe katılanlara bendelere atiyyeler verildiği sırada sadr-ı azama bir mücevher hançer, Şeyhülislâma bir elmas yüzük verildi.

Selim Han zamanında topçu erlerinden başka her top için on tüfekli er kuruluşu vardı. Selimiye olaylarından sonra bunlar kaldırılmıştı. Bu defa yine tophane için tüfekçi er yazılmasına başlandı. Bunlara kaş kenarına poşi sarmak üzere kısa humbaracı kalpağına benzer elbise yapıldı ve giydirildi. Subaylar da kaş kenarına enlice poşi sarmak emriyle ağır kalafat yükünden kurtuldular.

Yine çorbacı ünvanı orta ağası ünvaniyle değişti. Ortabaşı mülâzime, usta aşçı başıya, karakollukçular, aşçı yamağı, saka, sebilci adlarına değişti.

Yine bu sırada eskiden kalma birçok merasim ve gelenekler yürürlükten kaldırıldı.

Şehzade camii civarında kışlalar acemi oğlanları yeniçerilerin bir kolu olup askerlerin odun işlerinde görevli idiler. Onlar da kaldırılıp lâğvedildi. Subayları İstanbul ağasının ünvanı da Hatap Emini adiyle değiştirildi.

Asakir-i mansureye yazılmakta olan kimseler içinde 15 yaşından küçük çocuklar görüldü. Bunların askere yazılması kanuna aykırı ise de, üzülerek geri çevrilmeleri de uygun görülmedi. Adı geçen acemi oğlanları kışlası onlar için eğitim yeri oldu.

Velilerinin rızası şartiyle orada yatılı eğitim ve terbiyeleri için hoca ve subaylar tayin edildi.

Bostancılar aslında padişahın hassa askeri kuruluşu iken, yeniçerilerin disiplinsizliği onlara da sirayet etmiş, disiplin kalmamıştı. Bu defa onların da düzeni için uğraşılmaya başlandı. Zorbaların bozguna uğraması üzerine, Edirne'de de yeniçeri nişanlarının kaldırılıp yok edilmesi için Çirmen mutasarrıfı ve Edirne muhafızı Vezir Esat Paşa'ya ve Edirne mollası Yazıcızade İbrahim Ethem efendi ile başka ulema ve ileri gelenlere hitaben ferman gönderilmişti. Esat Paşa ile önce molla efendi ile bütün halkın başvurduğu ve beldenin en büyük âlimi olan Eskicizade efendiyi, Bostancı başı Abbas bey ile belde ileri gelenlerini toplayıp gizli bir meclis kurdu, durumu açıkladı. Eskicizade efendi «duyduk, itaat ediyoruz, hemen divan kurulsun, durum ilân olunsun» deyince başkaları onu onayladılar. Yalnız Molla efendi susuyordu. Aslında sükûtu musiki yerine geçenlerden ise de, bu sırada belde kadısının susması elvermezdi. Esat Paşa ocaklının ve başka yakalanması gerekenlerin getirilmesini emretti.

Dairesi halkının gözlerini açıp, ihtiyatlı olmalarını tenbih etti. Molla efendiyi de gizlice çağırttı: «Sizin sadakatiniz şüphe götürmez; ama Edirne esnafının çoğu yeniçeri mensubudur. Kadı Paşa olayında dayanıp direnmeleri biliniyor. Bu durumda işin şakası yoktur. Hükümetin, kanun adamısınız. Bu bakımdan şimdi toplanacak divanda da susacak olursanız kafasız ve beyinsizler başka anlama çekerler, bir karışıklık çıkabilir» deyince molla efendi: «Yeniçerilerin lağvı haberinin kokusunu akşam almıştık. Mahkeme kâtiplerinden Kabûlî efendi, «Bu ilga meselesi acaba kârlı mı olur?» diye zihnimi kurcaladı,» diye özür diledikten sonra divan kuruldu. Ferman-ı âli okundu. Molla efendi yine söze girmiyor, put gibi cansız duruyormuş. Fakat Eskicizade onun sözüne hacet bırakmadan padişah emirlerine itaatin vacip olduğunu ve değerlerini açıklarken, ocağa mensup olanları da kandırmakla hepsini dinledik, itaat ediyoruz» dediler.

Edirne'de yeniçeri ağası vekili bulunan turnacı Mehmet Sadık ağaya, kapucu başılık hil'ati, ocaklıdan üç beş söz sahibine silâhşorluk hil'atleri giydirildikten sonra, şehir içinde olan bütün yeniçeri nişanları kaldırıldı. Kale içinde bulunan ağa kapısı geniş bir daire olarak Dar-ı şeriat oldu. Karşı geleceği sanılan beş sabıkalı yeniçeriden başka kimsenin burnu kanamaksızın bu önemli mesele de Edirne'de kapandı.

Esat paşanın bu hususta yazdığı yazı şeyhülislâm efendiye havale edilince, padişahın işaretiyle İbrahim Ethem efendi Karahisar'a sürgün edildi. Yerine ehil ve işini bilir mahreç pâyeli Kütahyalı Halil Rüştü efendi yirmiden fazla kıdemli üstüne getirilerek Edirne mollası tayin edildi.

Eskicizade efendiye de tam bir sehim ihsan edildi. Esat paşa olanı biteni Bab-ı âliye arzetmekle beraber bu hayırlı olaya tarih olmak üzere (Gaza-yı Ekber) terkibini bularak;

Tiğ-ı ser tiz serlatle şehnişah-ı cihan
Başlarını kesti hep ehl-i fitenin sertaser
Şüphe kamladı şimdengeru ol davər-i din
Oldu her kârda te'yid-i hüdaya mazhar
Padişahın dedi muhlis kuluna hafif-i gayb
Tam tarihi anın oldu gaza-yı ekber

manzumesini muzafferiyeti tebrik yolunda takdim etmişti.

23 Zilka'de günü padişah serasker kapısına gelerek asakir-i mansurenin ve topçuların eğitimini görmüş sadr-ı azam ile Hüseyin ve İzzet paşalara birer murassa' hançer ve asker nazırı Saip efendiye bir murassa' kutu subaylara ve askerlere bol para dağıtmıştı.

Sonra Nusret camiine selâmlığa geçince topçubaşı Noman ağaya da murassa' hançer verilmişti. Bu sırada esnaf hep birbirine kefaletle bağlandı. Kethüdaları hepsine kefil olmak üzere düzer. kuruldu.

Kolluklara bile topçu askeri konmuştu. Bir yandan asakir-i mansure çoğalmakta olduğundan nöbetle yerlerini beklemekte olan halkın artık yatsı namazlarını mahalleleri camilerinde kıldıktan sonra evlerine çekilip rahat etmeleri ve yatmaları için 27 zilka'de günü tenbih edildi.

Mumcu esnafından yeniçerilerin mumcusu Arnavut İsmail'in oğlu Süleyman karışıklık çıkaranlardan olduğu halde, koca Mustafa Paşa çevresinde Tekke şeyhi olan Feyzullah efendizade küçük Şeyhin dervişlerinden olup Tophane nazırı Sadık efendi de ona uyarak mumcu Süleyman ile Pirdaş olduklarından Şeyh efendinin iltiması üzerine Sadık efendiyi tophane ruznamçecisi Lebip efendinin evinde saklatmış ise de serasker tarafından sıkı sıkıya arattığını Lebip efendi duyunca gizlice Kalyoncu subayına haber verir o da sadr-ı azama haber verince Süleyman orada yakalanır, getirilir. 26 zilka'de günü idam edilir. Sadık efendi de idam edilecek yerde 28 zilka'de günü Amasya'ya sürülür. Lebip efendi haber verip sadakat göstermiş ise de birkaç gün geciktirme kabahat sayılarak o da Kütahya'ya sürgün edilmiştir.

Tophane nezareti de eski Darphane nazırı Ahmet efendiye verildi.

Mahzar ağanın disiplini ve idaresi altında bulunan harbeciler Bab-ı âlide tomruk işlerinde kullanılırlardı. Onlar da yeniçeriden sayıldığı için sancak-ı şerifin Bab-üssaadeye taşınmasından beri o gibi hizmetlere humbaracılar ve sadrazamın çabukluk ile topladığı Kırcalı sekbanları kullanılıyordu. Bu defa harbeciler lağvoldu. Onların yerine kullanılmak üzere bir sınıf kuruluşu düzenlemek gerekti. Taşralarda vezir dairelerinde

ise eli gümüş değnekli kavas kullanılırdı. Bab-ı âlide ve serasker maiyetinde de kavas kullanılmasına karar verildi. Ve Mahzar ağalığı adı da tomruk ağalığı adı olarak değiştirildi.

Zorbaların bozgununda ocak bezirgânı olan yahudi soruşturma yapılmak üzere Darphaneye kaldırılmıştı. Onunla yakın akrabalığı olan Şabcı Bohoraçı adlı yahudi onun aracılığı ile ocaklıya çatıp mukataat ve iltizamlardan pek çok para kazanmıştı. Bu defa kefil olduğunu söyleyerek üç bezirgânını kurtarmak isterken 9 zilhicce günü ikisi birden idam edildi. Mallarına el konuldu. Eşkinci yazılmasına başlandığı zaman Şabcı Hüseyin ve İzzet Paşalara hiç beş yüz yıllık ocağın kabul etmediği eğitim başa çıkar şey midir. Bunun bir tehlikesi çıkar, başınızın çaresini arayınız dediği ve hücceti mühürletmek için ağa kapısına varılınca ocak bezirgânı da toplantı yerine bakan bir perdenin aralığından gülüp alay ederek seyrettikleri söylenir.

Öteden beri bayrama dört gün kala tebrik gereği sadr-ı azam, büyük vezirlerle Şeyhülislâm konağına ertesi gün de Şeyhülislâm efendi ve vezirler Bab-ı âliye giderler, sonra da sudur-u uzzam Bab-ı âliye varıp oradan Şeyhülislâm konağına gelirlerdi.

Ertesi gün İstanbul azledilmeleri ile diğer mevâli-i faham ve bütün subaylar önce Şeyhülislâm konağına, sonra Bab-ı âliye giderlerdi. Arifeden bir gün önce müderrisler, kapucu başılar, rikâp ve şikâr ağaları, büyük sultan kethüdaları ve Haremeyn müfettişi ve takımı, kalem hocaları, zuama da tebrik merasimi yaparlardı. Bu defa Erkân-ı Saltanat padişah sarayında hep beraber bulunduklarından bu kurban bayramında bu merasimler terkedildi.

Bab-üssaade yanında taht kurulan yerde sancak-ı şerif dikili idi. 10 zilhicce pazar günü yevm-i saîd iyd-i adhadır. Kubbe altına taht şafakla beraber kuruldu. Şeyhülislâm bütün ulema yerlerinde sabah namazını kıldılar. Hemen ardından divanhanede beklediler. Sadr-ı azam, Hüseyin ve İzzet paşalar ve devlet ricali de orta kapının içinde sağ ve solda yapılmış peykelerde sabah namazını kıldılar.

Başkaca bayrama katılanlar da matbah-ı âmire yanında olan peykelerde durdular. Padişah Bab-üssaadeden çıkıp sancak-ı şerifi takbil ettikten sonra kubbe altına gelip tahtına oturdu. Bayram tebriki merasimi yapıldıktan sonra asakir-i mansureden tertip olunan alayı arkasına alarak Sultanahmet camiine gidildi. Bayram namazı kılındı. Yine merasim alayı ile saraya dönüldü. Sonra padişah sünnet odasında durdu. Azledilmiş şeyhülislâmlar buraya gelerek tebrik resmini ifa ettiler. Bayramların birinci günü Yalı köşkünde yapılan gelenek biniş merasimi de kaldırıldı. Birkaç gün önce Şeyhülislâmlar padişah elbiselerinden birer kat elbise-i nefise ve sudura birer bohça verildi. Bu defa hepsine para verildi.

Sonra vakanüvis efendiye on bin kuruş verildi ve rütbesi sahn-ı semandan hareketle altmışlıya yükseltildi.

Sadr-ı azam ile vezirlere ve devlet ricaline mertebelerine göre murassa' bıçaklar, elmaslı, minakâri ve altın kutular verildi. Yeniçerilerle ilgili ne kadar eski resim ve âdetler varsa bu sırada kaldırıldı. Yine bu sırada kahvehanelerin yıkılmasına başlandı.

Vakanüvis Esat efendi der ki: «Düşük kimselerin özellikle yeniçerilerin yatak yeri olup rezil kişilerin sığındığı birtakım boş kimselerin sabahtan akşama kadar alıştığı yerlerdi. İlkönce Sultan Süleyman zamanında Arap kışlalarından bir herif Tahtakale'de bunu icat eder. Kahve satarak halkı başına toplar, yalan ve dedikodu yeri olduğu anlaşılınca, padişah duyar, dükkânı başına yıkılıp ortadan kaldırılır. Sonra hoş görürlükle adım adım ve yer yer çoğalır, karışıklıklardan hemen sonra yine yıkılmışken kısa süre içinde itibar görüp o kadar çoğaldı ki, halkın toplandığı iskeleler ve bazı mesire yerlerinde, özellikle Yenikapı dışında her biri şarkıcı ve oyuncularla meyhaneye benzer yerlerdi. Gedikleri 25'er bin kuruşa kadar alınıp satılan kârlı irat yerleri olmuşlardı.

Kısaca yıkılıp kaldırılmaları gerekti. Mehakimden küttap tayiniyle İstanbul'da olanlar serasker paşa ve Boğaziçinin iki tarafını, Kasımpaşa, Üsküdar, Galata ve Eyüp'te olanlar o tarafın subaylarının eliyle bir bir yazılır, tophane ve bazı bostancılar merkezinde olanlar oldukça mazbut subayların yeri ve ehl-i ırz ve itaate bağlı olmalariyle onlardan başkasının ocakları yıkıldı. Sonunda dükkânlara çevrildi. Berber dükkânları tıraş işini tamamladıktan sonra halkı tutup dükkânlarında toplamamaları için gereken yapılsın diye emirler çıkarıldı.

Bahir efendi, Esat efendi tarihi üzerine yazdığı notta «Tarih yazarı aşırı derecede ileri gitmiştir» diyor. Usta ve tulumbacı kahvehaneleri beşer, onar gün kapanıp sonra mahallenin ve esnaf takımının kefaletiyle «Namuslu insanlardır, namuslu iştir» diye hepsi açılmış, yıkılanlar da sonradan yapılmıştır. Bu da memurlara rüşvet için ipucu olmuştur. Meselâ sadr-ı azamın adamlarından Zeyd'in Ömer'e düşmanlığı eskiydi. Yanlış ifadesiyle araştırma yapılmadan cezalandırıldı. Bu suretle de çok kimse kader kurbanı oldu, öldürüldü.

26 zilhicce günü Mirahor-u evvel hazret-i şehriyâri Elhac Ali bey azledildi. Serbevabin-i hazret-i şehriyâri Şehsuvarzade Derviş bey mirahor ve mirahor-u sani Musa ağa serbevâbin ve Davut Paşa kışlası bina emini Mehmet ağa mirahor-u sâni tayin edildiler.

İhtisap memuriyeti ihdas olundu. Başbaki kulu rütbesi üstünde olarak teşrifat defterine geçirildi ve humbaracı başı Dede Mustafa ağaya bu görev verildi.

Askerlerin masraflarını karşılamak üzere «ihtisap kuruluşundan faydalanılsın» diye bazı yeni gelirler sağlandı.

Yeni vergiler işin başlangıcında halkın hoşuna gitmez. Ancak yeniçeriler zamanında halkın uğradığı kötülükle para almaya göre yapılan tekâlif azdı, hafifti. Çünkü; İstanbul'a gelen zahire ve erzakın yasaklanan yerlere taşınmasına nezaret ediliyor, diye otururlardı. Yemiş iskelesinde çardak dedikleri yerde oturan elli altı adındaki dinsiz haşerat ile zahire ve erzak sahiplerinden haraç alırlardı. Buna «cerime» denirdi. Bazen de rüşvet olarak yabancı gemilere taşınmasına kendileri cesaret ederlerdi. Yabancı memleketlerden gelen kayıklara yeniçerilerden biri «Onu ötekilerden ayırıp koruyun» anlamında ortasının nişanını vurur ve kazançtan hisse alırdı. Tahmishaneye üç dört adamı gider, dövülmüş kahveye üçte biri kadar nohuda benzeri şeyleri karıştırırlar. Aradaki hasılât fazlasını karıştıranlarla aralarında bölüşürlerdi.

Kollarında yeniçeri nişanı olan hamallar da yüklenen eşyanın değeri kadar ücret isterler, almadan gitmezlerdi. Daha bunlar gibi nice kötülükler işlemekten geri kalmazlardı.

İSYAN EDEN YENİÇERİLERİN DURUM ÖZETİ

Selim Han zamanında Alemdar Paşa çatışmasında eli olanlarla bu son olayda işe karışanların vücutlarını ortadan kaldırmaya çok önem verildi. Haşerat yakalandıkça saray meydanında serasker kapısında İzzet Paşa eliyle Üsküdar'da çeşme başında ve bazen bostancı başı hapishanesinde gizli veya açık idam olundular.

Yeniçeri isyanı günü onlara yardım ettiği haber verilen esham halifesi oğlu ile yeniçerilerin yârânı ve isyanda onlarla beraber gayretkeşlik eden kışla yazıcısı Başmuhasebe kaleminde Defterci Şakir, Saray meydanında İzzet Paşa çavuşu olup yeniçerilere casusluk ettiği belli olan şahıs Üsküdar'da Babadağlı dedikleri 31 elebaşılarından Hacı Süleyman ve Memiş Bayrakdar ve diğer bazı yeniçeri peşinde gidenler de birer yolda öldürüldüler.

Eski zorbalardan kalma olup da daha önce ağa Hüseyin Paşa tarafından birer yere sürgün edilenlerden de bazıları oldukları yerde idam edildi.

Padişah fermanı ile Erzurum'da yeniçeri nişanlarının kaldırılması sırasında yerlilerden kötü diye tanınan ve başkaldıran kimseler de idam edilerek kesik başları İstanbul'a getirilmiştir. Başka vilâyetlerde de benzeri icraat yapıldı.

Gerek et meydanı çatışmasında, gerek sonra türlü şekilde İstanbul ve taşralarda idam olunan eşkıyanın sayısının 6000'e vardığını Esat efendi tarihinde yazar. Yeniçeri ocağı lağvedildiği gibi ardından yeniçerilerin

mensup oldukları Bektaşi tarikatı ve tekkeleri yürürlükten kaldırılmış ve yasak edilmiştir.

Esat efendinin bildirdiğine göre Orhangazi zamanında yeniçeri yazılmasına ve kuruluşlarına girişildiği zaman subaylardan bazıları Hacı Bektaş-ı Veli hazretlerine götürülüp bu yeni asker için duasını isterler, o da subayları güzelce kabul eder.

Kendi giydiğinden onlara birer aba parçası verir. Onlar da bu aba parçalarını takarlar. Yeniçerilerin başlarındaki keçelerin ondan kalmış olduğu meşhur hikâyedir. Böylece yeniçeriler Hacı Bektaş-ı Veli'ye yakınlık iddiasında bulunurlardı. Bazı davranışlarıyle de Bektaşi tarikatı ileri gelenlerine benzerliklerinden onlara Bektaşî kabilesi denilirdi.

Kısacası yeniçeriler Hacı Bektaş-ı Veli'nin duasını almış olmak iddiasında idiler. Oysa Tarih-i Cihannumada belirtildiği gibi Sultan Orhan zamanında yaya adiyle halktan asker yazılmıştı. Sonra Hüdavendigâr zamanında Hayreddin Paşa'nın uyarısı üzerine ganimet malından Beytülmal için Humus (1/5) alındığı sırada, tam beş esirden biri ve tamam olmazsa her esirden yirmi beşer akça alınırdı. Böylece alınan esirler Türklerin yanına verilirdi. Onlar da bir süre beraber eğitim görürler, Türkçe öğrenirlerdi. Bu suretle o esirler Türklerle kaynaşarak hem Türk dili öğrenirler, hem de müslüman olurlardı. Sonra Bab-ı devlete götürülüp yaya askeri gibi ak börk giydirilir ve yeniçeri denilirdi.

Hacı Bektaş-ı Veli ise Orhangazi zamanının şeyhlerinden Seyyit Mehmet efendi adlı bir zat olup daima cezbe halinde imiş. Sonra onda yetişmiş görünür bazı derbederler, Hak yolundan ayrılıp batıla sapmış kimseler ortaya çıktı. Bunlar yeniçerilerle Pirdaş olmak iddiası ile kötü ruhlar gibi yeniçerilerin arasına girdiler. Hatta Bektaşi tebaalarından biri daima Hacı Bektaş-ı Veli adı ile 94 kışlasında oturur kalırdı.

Hacı Bektaş-ı Veli türbesinde Şeyh olan bu kişi ölünce yerine geçen kimse İstanbul'a geldi. Ocaklı onu merasimle ağa kapısına götürür. Tacını yeniçeri ağası başına geçirir. Yine alay (merasim) ile Bab-ı âliye gider, ferace giydirilir. Dönüşüne kadar ocaklı tarafından ikram edilirdi. Arasıra bu derbeder din yolundan sapmışların yeniçerileri düşüncelerini karıştırdığı öğrenilmişti. Oysa bunların çoğunun kanunlara aykırı durum ve davranışları ve yakışmaz hareketleri gözler önünde idi. Bu sırada Bektaşilik de kaldırıldı ve lâğvedildi.

Üs-sü zaferde bildirildiği gibi Bektaşiler çoğu defa, Peygamberin büyük sahabelerine, özellikle Hazret-i Ebubekir-is Sıddık radıyallahü anhüm hazretleri hakkında açıkça küfre cesaret ederlerdi.

Alevilik ilişkileriyle rafızilere temayüllü olduklarından geçen günlerde Anadolu diyarında Şah Kılıcı sallayıp hatta Süleyman-ı Kanunî dev-

rinde Hacı Bektaş-ı Veli tekkesinde Postnişin olan Kalender adlı derbeder, «Hacı Bektaş-ı Veli'nin evlâdındanım» diye ortaya çıkıp başına otuz binden fazla sapıkları toplamış, karışıklık çıkarılmıştı. Serdar-ı ekrem İbrahim Paşa, mükemmel bir ordu ile üzerine hareket ederek birkaç yerde bunlardan çoğunu öldürmüştü. Sonunda Kalender yakalanıp idam edilmişti. Fakat bu yolda epeyce Sünni de yok olmuştu.

Yine Bektaşilerin lağvını anlatırken Esat efendi tarihinde der ki: Bektaşiler bozuk ve karanlık inanışlı, cahil ve dine aykırı düşüncede insanlardı.

Bektaşiler, Peygamberlik iddiasından sonra karışıklığa yatkın olan halkın kalbini çelip kötülüklere sürüklediler. Özellikle cahil insanlara ve yeniçerilere sokulup işledikleri kötülüklerle onları da baştan çıkarıp isyan edecek duruma soktular. Osmanlı topraklarının her yerinde öncesi ve sonrası kanun yolu ile idam edilmeleri, devleti sevenlerin amacı idi. Allahın lütfu ile bunun zamanı gelmişti. 2 Zilhicce günü padişah sarayı içinde bulunan cami-i şerifte sadr-ı azam, eski ve yeni Şeyhülislâmlar, sudur-u kiram, Nakşibendî tarikati şeyhlerinden Beşiktaşlı Yahya efendi türbedarı Hafız efendi, İdris köşkünde tekkesi olan Balmumcu Mustafa efendi, Mevlevî şeyhlerinden Galata Şeyhi Kudretullah dede, Beşiktaş şeyhi Abdülkadir efendi, Kasımpaşa şeyhi Ali efendi, Halvetilerden Koca Mustafa şeyhi ile Zâkir başı Şikârizade Şeyh Ahmet efendi, Merkez efendi şeyhi Ahmet efendi Üsküdar'da Nasuhizade şeyh Şemseddin efendi, Halvetî tarikatından Hüdayî şeyhi Şahap efendizade Seyyit efendi, Bandırmalızade Galip efendi, Sa'diye'den kahveci Şeyh Emin efendi ve Şura ileri gelenleri topluca bulundukları halde Meclis kuruldu. Padişah da kafes arkasından gözetleyip dinledikleri halde görüşmelere başlandı.

İlk önce Şeyhülislâm efendi söz aldı. Şeyh efendilere: «Hacı Bektaş-ı Veli ve başkaca pirler, saygı değer kişiler, hep ehlullah olup onlara kesinlikle diyeceğimiz yoktur. Yalnız Osmanlı topraklarında bu tarikata girenler eski gelenek ve kuralları üzere gidip ilk devletin kanunlarına uymaları lâzımdır. Hatta şeriatta mekruh olan nesne tarikatta haram sayılır. Bazı cahil kimseler ise Bektaşilik adiyle kendi havalarına uyarak farz olan şeyleri yerine getirmek bir yana, ibadeti bile küçümseyip kötü gözle bakmaları ve mahrumiyet tanımamaları ile kâfir oldukları herkesin ağzından duyulmaktadır.

Sizler Osmanlı Devletinin yolunda şeyhlersiniz. Bu hususta duyduğunuz ve bildiğiniz nasıldır. Bu gibileri hakkında ne dersiniz?» deyince, bazıları: «O tarikat adamları ile ilişkilerimiz olmadığı için durumlarını ve tutumlarını bilmeyiz...» dediler. Bazıları da: «Üsküdar'da bu gibi dini inkâr edenlerin olduğu sınırı aşacak derecede duyulmaktadır» diye Bektaşilerin işledikleri kötü davranışları söylediler.

Bazı ulema tarafından bunların çoğunun şeriata aykırı harekete cesaret ettiklerini herkes bilir. Ama her birinin şahsında Kur'ana ve sünnete zıt tutum ve davranışları sabit olmadığı takdirde hepsi hakkında genel bir şer'i hüküm hangi cihetle olur?» diye sordu. Başka ulema da Bektaşi reislerinden «Kıncı Baba dedikleri» sapığın, İstanbul ağası Ahmet zade ile Yusuf Agâh efendi mühürdarlığından doğma Salih adlı yaramaz ve dine zıt davranan, namazı bırakmış, oruç yer ve buna benzer kötülüklerinden başka Ebubekir ve Ömer hazretlerine de sövdükleri de çok duyulmaktadır, «öldürülmeleri vaciptir» dediler. Ayrıca Yasincizade efendi: «Bu gibilerin öldürülerek cezaları caizdir. Kötü davranışları kendi üzerlerine sabit olmak gerektir» diye cevap verdikten sonra Üsküdar, Eyüp, Hisar ve başka taraflarda olan Bektaşi tekkelerinin altmış yıl önce mevcut olanları pek eski sayılarak içlerine başka tarikat ileri gelenlerinden ve sünnet ehlinden türbedar dikilip ve altmış yıldan sonra yapılmış olanlar sonradan yapılmış ve kurulmuş olmakla yıkılmalarına karar verildi. Gerek eski, gerek sonradan ortaya çıkan tekkelerin içlerinde bulunan babaları ile mürit adı altındaki zina çocuklarının itikatları yola getirilip düzeltilmek üzere Hadim, Birgi ve Kayseri gibi ulema birikmiş olan yerlere sürgün edilmeleri için karar verildi.

Bunun üzerine 4 Zilhicce günü gemicilerin ünlüleri sayılan Kıncı, İstanbul ağası zade ve Salih babalar idam edildiler. Rumelihisarında şehitlik, öküz limanı, Karaağaç, Yedikule, Sütlüce, Eyüp, Üsküdar, Merdivenköyü, Çamlıca adlı yerlerde bulunan Bektaşi tekkeleri yıkılıp içinde yatıp kalkanlar da götürülüp Darphane hapishanesine tıkıldı. Sonra birer birer Şeyhülislâm tarafından akideleri soruldu. Şii usulü üzere sakınarak şeriat yolundayız, dediler. Sünni olduklarını söylediler. Cahil olanların inanış meseleleri ve bunların getirdiği işlemi ayırmakta cevap vermeye güçleri yetmezdi. Ancak Rafizi olup dini terketmedikleri, hak yolundan ayrılıp batıla dönmedik, dedilerse de dış görünüş, tutum ve davranışları yalan söylediklerini belli ediyordu. Ayrıca bütünü ile Bektaşiler hakkında söylenenlerin oldu bitti girişimler, ahlâk ve insanlık dışı işlediklerine bakılırsa bu karışıklığın daha içinde iken yapacakları zararların ortadan kaldırılması siyaset gereği sayıldı. Şehitlikte olan Mahmut baba yedi adamı ile Kayseri'ye, öküz limanındaki Ahmet baba, Yedikule'deki Hüseyin baba ikişer adamı ile Hadim'e, Karaağaç tekkesinde Hacı Bektaş-ı Veli dedikleri şahıs ise sekiz müridi ve başkaca babalar da birer yere sürgün edildi.

Ötekiler Sünni kılığına girdi ve ortada Bektaş adında ve kıyafetinde kimse kalmadı.

İzzet Molla'nın beyti:

Ağalar eyledi cehlyme sefer
Çaldı Bektaşiler de göç borusun.

Anadolu ve Rumeli yakalarında Bektaşî tekkeleri hakkında alınan bu kararların yerine getirilmesi için 20 Zilhiccede özel görevli olarak Ders-i âm hocalarından birer kişi tayin edilerek Anadolu ve Rumeli'ye gönderildiler.

Bahir efendi der ki; daha önce dini terkedenler ve hak yolundan ayrılan çoğalmıştı. Ağızları bile bozuktu. Şimdi ise dini terketme yerine dinsizlik çıkmış, kendilerini döğme mezhebi çoğalmıştı. Bunlar ağızlarına şarap alırlar; ama inkâr eder. Allahümme ahfazna, (Allah korusun.)

Bektaşilerin sürgün edildiği sırada Anadolu pâyeli Murat Mollazade Arif efendi bile bu yolda suçlandı ve bundan sonra İstanbul'a ayak basmamak üzere Aydın Güzelhisarına sürgün edildi.

Şaşılacak bir şey de, bu sırada Anadolu pâyelilerden Melek Paşazade Abdülkadir bey, Mekke pâyeli eski vakanüvis Şânizade Mehmet Ataullah efendi ve Şık-kı sâlis defterdarı meşhur İsmail Ferah efendi de Bektaşilikle suçlanarak Abdülkadir bey Manisa'ya, Şânizade Menemen'e, Ferah efendi de Bursa'ya sürgün edildiler. Fakat Ferah efendi o zaman tefsir-i mevakip yazmakla uğraştığından padişah emriyle onu tamamlamak üzere yeri Kadıköy'üne değiştirildi.

Bunların Bektaşilikle hiç ilgi ve ilişkileri yoktu. Hatta Bektaşilere dair saraydaki camide yapılan toplantı görüşmelerinde Abdülkadir bey Bektaşiler aleyhinde atıp tutmuş ve o kadar ileri gitmişti ki; bayağı evliya kerametlerini inkâra kadar işi vardırmıştı. Hatta Karacaahmet kerametlerine dair söz söylenince kötü bir deyimle onu tanımamış ve «Böyle bir şey yoktur» deyince sudurdan Rahmi bey ona hitaben «Abdülkadir bey neylersin, ehlullaha taan olur mu?» diye kızarak karşılık vermiş ve kapışmışlardı.

Bu Abdülkadir bey bilgin ve kültürlü değilse de Rahmi bey kadar da som cahil değildi. Ona bakılınca bilgili, bilim ve kültür dostu kişi idi. Fakat mezhebi meşrebinden geniş, kayıtsız düşüncede bir adamdı. Böylece ona ahireti tanımaz, tabiata ve dünyaya bağlı denilse yakışık alırdı. Ama Bektaşilik düşüncelerinden pek uzaktı. Çoğu zaman Ferah efendi ve Şânizade ile görüşüp düşer kalkardı. Çünkü o zaman Beşiktaş tarafında bir ilim adamları cemiyeti vardı. Bilim ve kültüre kim heves ederse, onu eğitmeyi yahut yetiştirmeyi üzerine alırmış.

Eğitim görülecek ders fen dersleri ise onu Şânizade, edebiyata dair se Ferah efendi üzerine alırmış. Abdülkadar beyin eğitime gücü yetmez; ancak bu cemiyetin asıl kurucu üyesi olarak cemiyetin işlerine büyük yardımda bulunur, gözetirmiş. Cemiyetin masrafları bilgili olana değer verecek kurallara göre ödenirmiş. Hatta cemiyet üyelerinden birisi taşraya bir görevle tayinle gitse yine payına düşen parayı cemiyete gönderirmiş. Farsça hocamız olan Fehim efendi küçüklüğünden beri Ferah

efendinin dairesinde büyüyüp eğitim görmüştü. Bu bakımdan bu meclise bulunurmuş. Zamanımızda İstanbul'un en meşhur şairlerinden olan Saffet efendi Farsça okumak üzere cemiyete baş vurunca, ona öğretmen olarak Ferah efendi tarafından Fehim efendi görevlendirilmiş. Saffet efendi de bu cemiyet aracılığı ile eğitim görmüş edebiyat öğrenimi yapmıştır. O zaman İslâm felsefesinin ünlü kişilerinden Beşiktaşlı Kethüda zade efendi haftada iki gün o meclise devam ederek, gerek felsefeye ve gerek edebiyata dair konularda konuşarak tenkitlerde bulunurmuş. Haftada bir gün cemiyet toplanır, edebi görüşmeler, şiir müsabakaları yapılırmış. Hatta bir hafta başında en güzel şiir mısraı üzerine toplantı yapılmış, herkes bulduğu güzel şiir mısraını toplayıp cemiyete takdim etmişti. Tartışmalardan sonra (Bugün sandım ki yâr ağlar benim içün) mısraı başkalarına üstün sayılır. İşte bu cemiyette vakit vakit okunan şiirler sonra bir araya toplanarak Nevadir-il âsâr adiyle basılı olarak yayınlanmıştır.

Ferah efendi Londra'da elçilik etmiş, yabancılar gözünde bile gayet iyi kabul görmüş, değer verilecek, ender yetişir vasıfta idi. Böyle dört bir yandan yetişmiş bir adamı Bektaşilikle suçlamak insafa sığmaz.

Şânizade ise matematik ve tabiî bilimlerde büyük yeteneği olan, tıp biliminde eşine az rastlanır kişiliği ile iftihar edilirdi. Eserleriyle övünülecek bir kişi olup Bektaşilik düşüncelerinden uzaktı; ama hekimbaşı Behçet efendi onu küçük düşürmeye uğraşır. Bazı kimseler de aralarını açmaktan geri kalmazlardı. Hatta Şanizade güya: «Behçet efendi Hekimbaşı ise, ben de başhekimim» dermiş ve bu yolda sözler yayılmış.

Bir de Behçet efendinin «Fransızların Mısır'ı istilâsı hakkında yazdığı Tarih-i Ceberti'yi Arapçadan Türkçeye çevirmiş. Bu bakımdan kendisinde bir tarih yazarlığı benliği varmış.

Böylece Behçet efendi Hekimbaşı ve Şânizade vakanüvis olunca İzzet Molla «Erkân-ı devletin haline bak, bir tarih yazarını Hekimbaşı ve başhekimi vakanüvis ettiler» demiş, ama bu sözü güya Şânizade söylemiş, diye yayar ve Behçet efendiye duyurur. Bunun üzerine Behçet efendi büsbütün Şânizade aleyhine düşer ve Şânizadeyi vakanüvislikten azlettirir. Bu bakımdan Şânizade tarihinin sonunda (Haza gayet-i tarihna elmugya besebeb-i Behçet kalına) yani (Bu tarihin yazılışındaki başkalığa Behçet'in yaptığı dedikodu sebep oldu) ibaresiyle sözünü bitirmiştir. İzzet molla buna sebep olduğu için üzülerek: «O sözü ben söylemedim, demiş ise de fayda vermez. Behçet efendi Şânizade'yi azlettirmekle yetinmez, sürgün edilmesini de ister. Bu kez Bektaşilik meselesini vesile sayarak Beşiktaş İlim cemiyetine de Bektaşilik rengi vererek bu kez Şânizade'yi ve o sebeple Kadri beyi ve Ferah efendiyi de sürgün ettirmiş olduğu o vakte yetişen kişilerden duyuldu.

Bu sırada asakir-i mansure için bir kanun düzenlendi.

Serasker Paşa eliyle asakir-i mansure yazılması ve eğitimi ile asker sayısının arttırılmasına çalışıldı. Sultan Mahmut hazretleri enderun ağalarından da piyade ve süvari hassa askeri kuruluşlar tertibi ile gece ve gündüz kendisi onları eğitime uğraşıyordu. Bunlara (leşker-i has) terkibi ile tarih düşüldü.

Kapu kulu denilen devlet askerinin piyadesi yeniçeri olduğu gibi süvarisi de Sipah ve Silâhdar ile dört bölük yani ulûfeciyan-ı yemin ve yesar ve gureba-yı yemin ve yesar askeridir.

Bunlar hep vakt-i seferde sancak-ı şerif hizmetinde görevlidirler. Sipahi ocağı ordu önünden gider, metris kazdırmak ve padişahın geldiği caddeyi tayin için sancak tepesi denilen tepeler kurmak gibi hizmetler onların görevleri idi. Silâhdar da padişahın düşüncesine göre hareket eder, yolların güvenini sağlar, köprüleri onarmak için reâyâ toplar. Bu gibi hizmetler onların görevleri idi. Ulûfeciyan-ı sipahtan kollarla ayrılıp iki birlik halinde padişahın bulunduğu birliğin biri sağında, biri solunda giderlerdi.

Gureba sınıfının aslı da Arap ve Acemden ayrılıp padişahın bayrağı altına iltica etmiş cündi (iyi binici) lerden düzenlenmiş bir kuruluştur. Ulûfeciyan gibi onlar da sipahtan ayrılmış bir kol olup «Yemin ve yesar» (sağ ve sol) diye ikiye ayrılır. Ordunun yakacak ihtiyacını sağlamak onların görevi idi.

Geçmiş günlerde bunların devlete büyük hizmetleri görülmüştü. Sonra kuruluş düzenleri sarsıldı. Türlü karışıklıklara katılarak baş kaldırır oldular. Askerler arasında ilkönce padişaha baş kaldırıp örnek olan bunlardır. 1001 yılında isyan ettiler. 1010, 1011, 1012 yıllarında tekrar ayaklandılar. Devlet içinde itibarları sarsıldı. Sonra yeniçerilerle birlikte ara sıra isyan çıkarmaktan geri kalmazlardı. Bir aralık IV. Murat'ın kılıcı ile yola gelmişlerken, bir süre sonra yüze çıkarak kötülüğe ve taşkınlığa başladılar. Sonunda Köprülü Mehmet Paşanın önleyici güzel tedbirleri ile çoğu öldürülerek bir şey yapamayacak duruma gelip seslerini çıkaramaz hale gelip durulmuşlardır. Fakat kendileri için çıkan ulûfeleri şuna buna yiyim yeri olunca devlet hazinesine boşuna yük oluyorlardı. Bunun üzerine yeniçeri ocağının ilgasından sonra bunların yerinde kalmasında bir mana olmadığı için İstanbul'da bulunup da İrat diye gurebadan ulûfe alanlar sadr-ı azam önünde kendilerini göstererek padişahın lûtuf ve ihsanına erişirlerdi. Yaşlananlar gümrükten maaş bağlanarak sevindirilmek üzere kâtiplikleri ve ağalıkları ve süvari mukabeleciliği, padişahca tayin edilenler ve edilecekler çıkarılıp yok edildi ve Bab-ı defteride bulunan kalemleri de kalktı. Bunların Rumeli ve Anadolu'da toplandıkları şehirlere ve beldelere de padişah emriyle durumları ve birliklerinin kaldırıldığı bildirildi. Cebeciler de öncesi ve sonrası

gerek Sipahi ve gerek yeniçeri karışıklıklarında payları olan baş kaldırır birliklerdi. Çoğunun yevmiyeleri yeniçeri esameleri gibi yiyim yeri olmuştu. Yani bunlar da defterlerde görünen kendileri olmayan bir kuruluş haline gelmişti. Üstelik defterdeki işlemle hazineden bu işi «gelir» diye satın alanlara veya boşalanların ulûfesine el koyanlara para veriliyordu. Yiyim yeri olduğundan cebeci ocağı da kaldırıldı. Subay ve kâtipleri kovuldu. Yalnız bu defa çıkan yeniçeri ayaklanmasına karışmayanlara sehimler ihsan edildi.

Şimdilik asakir-i mansure yemin ve yesar adiyle iki kuruluş olup sağ ve sol kol bölükbaşıları birer mülâzim, hepsine bir baş bölükbaşı tayin edildi. Bölükbaşı ağa sağ ve sol bölükbaşılarının, onlar da onun emri altında olan yüzbaşıların ve yüzbaşılar bir sınıfta olan erlerin, bir sınıfta olan onbaşılar dokuzar erin başı ve disiplin kuranı ve hepsinin üzerine cephaneci başı adiyle rütbesi tevcihat-ı hümayun defterinde top arabacı başı emri altında olarak tayin olunan ağa âmir ve disiplin kuran ve divan mansaplarından sayılan cebeci kâtipliği kaldırılıp eskiden olduğu gibi devlet ricalinden biri cephane nazırı tayin edilmek hususları düzene konuldu. Kuruluş ve disiplini sağlandı.

Bostancılar padişahın hassa askeri demekti. Bu durumda onlar bile düzen değiştirip asakir-i mansure gibi eğitim yapmalıydı.

Bostancı başı eskiden olduğu gibi onların hepsine ağa ve Başbuğ olmak üzere bunlara devlet ricalinden bir nazır tayin edildi. Rütbesi Humbarahane nezaretiyle matbah-ı âmire eminliği arasında sayıldı.

Lağvedilen yeniçeri ocağına katılmış bir kuruluş olan dört solak odasının solak başıları silâhşorlukla çıkarılarak gerek solakların ve gerek peyklerin kuruluşları değiştirildi. Mehterhane çadırların anbar edildiği yerdir. Burası da eski düzeninden çıkmıştı. Yeni bir düzen gerekti. Erlerinden alil ve emektar olanlara emekli gibi maaş bağlanırdı. Devlet ricalinden biri (hiyamiye nazırı) adiyle tayin edilerek rütbesi Humbarahane nezaretiyle Bostaniyan-ı Hassa nezareti arasında sayıldı ve Hiyamiye (çadırcı) erleri de asakir-i mansure gibi disiplin altında bir kuruluş oldu.

Bundan sonra devletin her dairesi tekrar nizama ve disipline konularak yavaş yavaş yeniden askerî ve mülkî düzeni yeni tertiplerle iş görür kuruluşlar ve müesseseler yapmağa girişildi.

Bilindiği gibi yeniçeriler yer yer araştırılıyor. Yakalanıp kimi idam ediliyor, kimi de sürgün edilip cezalandırıldıklarından, birtakımı asakir-i mansureye yazılıp girmişlerdi. İlkönce yazılanların durumları gereği gibi araştırılamadığı için yeni askerî kuruluşlar içine epeyce fesatçı karışmıştı. Bunlardan bazılarının dışardan hammal gibileri ile aralarında yeniçeriliği yeniden ihya etmek gibi sözler konuşulduğu araştırılınca bi-

rer birer yakalanıp yapılan soruşturmada Bektaşî kıyafetinde bir adamla remil ve rüya üzerine görüştükleri söyleştikleri anlaşılmıştı. Sekizi divan-ı harbe verilerek askerler önünde kurşuna dizilmiş, Üsküdar halkından dokuz kişi de sürgün edilmişti.

Bahir efendi zeylinde anlatıldığına göre serasker kapısı ağa kapısına karşılık olarak bundan sonra şehirde düzen ve disiplini görüp gözetecekti. Yangın söndürmekle görevli memurlar da Bab-ı askeriye nakolunmuştu. Ağa kapısında bulunup da tamiri sırasında Bab-ı fetva iken yıkılan yangın köşkünün bir misli bab-ı askeride yapılmak gerekti. Kârgir olarak inşası padişah emri iken, uzun süreceği için şimdilik eskisine benzer ahşap inşasına başlandı.

Bu sırada görevli kimseler Süleymaniye camii minaresinde iş görüyorlardı. Köşk kısa süre içinde bitirildi. İçindeki ve dışındaki, talaş, ağaç ve tahta parçaları temizlendi.

Biraz önce belirtilen yeniçerilik güderek asakir-i mansureye yazılmış olan fesatçılar isyan etmek üzere birleşirler. Taburun başka erlerini de aldatarak baştan çıkarırlar. Büyük rütbeli subaylarının haberi yokken serasker Paşa, ocak ağası yani binbaşı Osman ve başkaca subaylar yangını duyunca oraya toplandıkları gibi bunu isyan ilânı sayıp hepsini idam ederler. Oysa serasker paşanın adamlarından Bab-ı askeri'de bulunan bazıları durumu öğrenince koşup haber vermişlerdi. O da sadr-ı azama bildirir. O da mabeyn-i hümayuna arzeder. Bunun üzerine Bab-ı seraskerinin kapıları sekban askeri ile tutulur. Subaylar da işi öğrenince bu tabur Üsküdar'a geçer. Oradan «Akdeniz boğazında görev alındı» denilerek kayıklara bindirildiği sırada önayak olanlar iskelede yakalanıp idam edildiler. Gemilerle gidenler de Akdeniz boğazına varınca kaptan paşa ile Boğaz muhafızı kendilerine yazılı gizli yazı gereği bunları bir yerde toplu bulundurmazlar. Kimisini boğazda bulunan donanma gemilerine, kimini kalelere dağıtıp orada öldürürler. Bab-ı askeride bulunan diğer bir tabur da birkaç gün geçtikten sonra Ağribiz'a yardımcı kuvvet gönderiliyor bahaneslyle karadan o bölgeye gönderilirler. Asakir-i mansurenin başka alaylarının ve topçu birliklerinin ayıklanmasına girişilir. Bundan sonra yazılanların durumu önemle incelenir.

27 Zilhicce günü şafakla beraber sancak-ı şerif Bab-üssaade yanından kaldırılıp taşınarak özel yerine konur.

Sadr-ı azam ve diğer görevliler de kuşluk vakti saray meydanındaki çadırlardan Bab-ı âliye taşınmak üzere iken Hocapaşa'da yangın çıktı.

Derhal kol salıp yangın etrafa yayıldı. Salkımsöğüt, Cağaloğlu ve Bab-ı âli ile etrafındaki mahalleleri ve büyük çarşı içerisini, okçularbaşı, Simkeşhane, Kumkapı ve Yenikapı'ya kadar olan yerler yanıp kül oldu. Ağa kapısının döşenmesi bitmediği için Şeyhülislâm efendi oraya da-

ha taşınmamıştı. Geçici olarak ağa kapısı Bab-ı âli yapıldı. Sadr-ı azam ve Bab-ı âlideki görevliler oraya taşındılar.

GELİŞMELER

Yeniçeri olayı umulmadık zamanda birden ortaya çıkıvermekle Avrupa devletleri susup şaşırmışlardı. Çoğu Osmanlı Devletinin yeni askeri ve mülki kuruluş ve düzeni ile kuvvetleneceği umudu içinde idi. Bazıları da milli geleneği üzerine kurulan ocakları yok edilince, büsbütün zaif düşeceğinin inancı içinde idiler.

Aslına bakılırsa Osmanlı Devleti eğitim görmüş, askeri birlik ve kuruluşları ile kuvvetlenecekti. Bu apaçıktı. Ancak askeri kanunlarla eğitimle yetişmiş askerin yeteri kadar sayıda arttırılması uzun süre isterdi. O vakte kadar kuvvetsiz bir durumda bulunması tabii idi.

Osmanlı Devlet adamları ise «yeniçerileri yendik ya, artık her devleti yeneriz» düşüncesine kapılmışlardı.

Ruslar da, Osmanlı gereği gibi kuvvetlenmeden önce onun bu zayıf durumundan yararlanmak üzere savaş açmak için bahane arıyordu.

AKGERMAN GÖRÜŞMELERİ

5. cildde anlatıldığı gibi Bükreş anlaşmasında Anadolu hududu eskiden olduğu gibi Osmanlı Devletine geri verilip teslim edilecekti. Anlaşmada bu açıkça yazılı iken, Ruslar sözlerini tutmadılar. Ellerinde olan Faş, Sohum ve Anakara kalelerini teslim etmediler. Bükreş anlaşmasını «acele ile düzenlendi» diye bahane eder. Tenkidini açıklığa kavuşturulmasını iddia ederek, görüşmeler yapılmasını ister. Hatta bazı hususlara karar bile verilmişken, Yunan ihtilâli çıkar, görüşmeler de ertelenir.

Sutrogonof bundan ötürü şikâyet etmekte iken, Yunan isyanının çıkıp gelişmesinde hiç bir ilgi ve tesiri olmadığını aldığı talimatla söyleyip Rusya'yı temize çıkarırken, arası çok geçmeden «Rumlara zulmediyorsunuz, baskı yapıyorsunuz» diye şikâyete başlar. Bu şikâyetlerini yaptığı eski şikâyetlere ekler. Arada ortaya çıkan çekişme ve tartışmalar üzerine 1236 yılı sonlarında politik ilişkiler kesildi. Sutrogonof da elçiliği bırakıp gitti. Bunun üzerine durum bütün ayrıntıları ile Rus başvekiline açıklandı ise de, Osmanlı Devleti isteğine uygun cevap alamamıştı.

Ticaret işleri ise Rus maslahatgüzarı Mihalaki aracılığı ile görülüyordu.

Bunun üzerine 1237 yılında Rusların isteğine uygun surette Eflâk ve Buğdan'a yerli boyarlardan voyvodalar tayin edilerek eski imtiyazları yürürlüğe girdi.

Osmanlı Devletinin tuttuğu politik tutum İngiliz elçisi tarafından güzel karşılanıyor ve onaylanıyordu. Fakat Eflâk ve Buğdan Beşelu ağa-

larının emrindeki asker sayısının azaltılmasına da müsaade edildiği takdirde artık Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında çekişme kalkar, diye uyarıda bulunuyordu. «Kavga bitsin» diye çekişme sebebi olan bu hususta istedikleri gibi yerine getirildi. Buna Mihaliki tarafından memnun olduğu bildirilirken, az sonra Baş beşelu ağalarının rütbelerinin düşük olması Bükreş anlaşması eklerinde Eflâk ve Buğdan imtiyaz şartlarına geçirilmişken, o hususta hoşgörürlükle karşılandığı söz konusu edilerek yerine getirilmesinin Rusyanın isteği olduğu resmi olarak bildirildi. Buna da müsaade edildi. Osmanlı Devletinin istekleri ise cevapsız duruyordu.

Ruslarla arada çekişme konusu olan meselelerden biri de Sırbistan meselesi idi. Bükreş anlaşması hükümlerine göre Sırpların kazandıkları imtiyazların şekil ve ayrıntıları görüşmelerle düzenlenecekti.

Bunun üzerine Sırpların ileri gelen adamlarından beş altı kinez gönderildiği sırada Yunan ihtilâli çıktı.

Bu kinezler de rehin olarak tutuklandı. Ruslar ise bunu şikâyet için bir ipucu saydılar. Kısaca Ruslarla devletin arası pek gergindi. Ancak Rus imparatoru Aleksandr'ın Osmanlı Devleti hakkında özel kaygısı vardı. İşlerin selâmete çıkarılıp kapanacağı umut edilirken (1825) milâdî yılında 12 kasım günü Aleksandr ölünce yerine imparator olan Nikola ise aksine bir davranışla Osmanlı Devletini sıkıştırıp rahatını kaçırmak yolunu tuttu.

Rus maslahatgüzarı Mihalaki şaban ayı sonlarında Bab-ı âliye gelip Bükreş anlaşması hükümleri gereği Sırpların elde ettikleri imtiyazlar verilip yerine getirilecekti. İkincisi de tutuklu olan Sırp kinezleri suçsuz sayılarak tahliyeleri, üçüncüsü de Eflâk ve Buğdan'da beşelu askeri adiyle kullanılan Türk askeri bütünü ile kaldırılacak. Dördüncüsü Bükreş anlaşması yazılı maddelerinin görüşülmesi için daha önce Osmanlı Devleti görevlileri ile Rus elçisi Strogonof arasında girişilip de bazı engellerle ertelenen görüşmeler güzellikle ve iyi bir tutumla ele alınıp tamamlanıp bitirilmesi için hudut başına murahhas gönderilmesi Rus devletinin isteği olduğuna dair bir nota verdi. «Sonra gelerek kırk güne kadar bu hususların cevabını alarak geri dönmek görevini aldım» deyip gitti. Osmanlı Devleti bu sırada askerlikte yeni bir düzenle uğraştığı için Ruslarla bir savaş çıkarmaya vakti yoktu. Buna bakılarak bu tekliflere uygun cevap verildi. Anlaşma esaslarından ayrılmamak üzere murahhaslar tayinine karar verildi. Ramazan ortasında eski Beylikçi ve bugünlerde Anadolu muhasebecisi olan Hadi efendiyi birinci murahhas ve Rumeli vakayi kâtibi Köse İbrahim efendiyi ikinci murahhas ve birinci kâtip Necip efendiyi ikinci kâtip ve Divan-ı hümayun tercümanı yamağı Esrar efendiyi birinci tercüman ve Namık efendiyi ikinci tercüman tayin ederek Rumeli'ye gönderdiler.

Onlar Edirne'de iken yeniçeri olayı ortaya çıkarsa Ruslar belki yumuşar, diye biraz ayak sürümeleri murahhaslara gizlice bildirildi. Ruslarsa aksine daha sert bir dille çabuklukla hareket etmeleri için acele edince, hemen hareketleri hususunda talimat gönderildi. Onlar da çabucak hududa gidip Rusların isteği ile görüşme yeri tayin olunan Akgerman'a varıp orada görüşmeler başladı.

İLGİLİ FIKRA

Akgerman görüşmelerine ikinci tercüman tayin edilen Namık efendi, uzun süre yaşamış, padişahın hürmet edilen müşirlerinden Namık Paşadır. 1301 yılında kendisinin vermiş olduğu hal tercümesi kâğıdından hal tercümesi özet olarak aşağıda yazılıdır.

Namık efendi kendi anlattığına göre hicrî 1219 yılında İstanbul'da doğdu, 1232 yılında Divan-ı hümayun kalemine devam ile beraber Fransızca dil öğreniminde başarı göstererek kısa süre içinde epeyce ilerlediğinden 1241 yılında 2 inci tercümanlıkla Akgerman mükâlemesi meclisinde görev aldı.

O sırada Osmanlı Devleti Eğitim görmüş asker yetiştirmeğe başlamıştı. Namık efendi Akgerman'dan dönüşünde nazarî bilgilere ve içişlerine ilişkin kitapları Fransızcadan Türkçeye tercüme için o sırada serasker olan Hüsrev Paşa'nın isteği üzerine askerlik dairesinde görevlendirilmişti.

Fen bilimi terimlerini Türkçe nakil ve tercüme edebilmek için bilfiil süvari ve piyade eğitim öğrenimi yapmak zorunda kalmış ve bu suretle Sultan Mahmut Hanın gözüne girmişti. 1243 yılında kendisine o zaman binbaşılık ile kaymakamlık arasında bulunan alay eminliği rütbesi verilmiş, 1244 yılında katıldığı fesli alayın kaymakamlığına tayin edilerek rütbesi yükseltilmişti. Edirne sulh anlaşmasından sonra Halil Paşa elçilikle Petersburg'ta görev alınca Rus devleti ve askeri kuruluşları hakkında bilgi edinmek üzere ateşemiliterlikle onun maiyetinde görevli olarak gidip geldikten sonra, 1245 yılında kendisinin henüz kuruluş halinde bulunan Hassa ordusu 3 üncü alay miralaylığına tayini yapılmış ve bu alayın levazım işlerini ve hesap işlerini düzenlemişti. Jurnallerini düzenleyeceği sırada Alay erlerinden bazılarına elbise ve ayakkabı dikmek usulünü öğretmiş, bir cerrahhane dahi kurmuştu. Az vakit içinde bu alayın sandığında 1500 kese akça biriktirmiş ve bu kazancı sermaye edinip kendi alayına iş gören Beykoz tabakhanesini genişletmişti. O sırada Hassa ordusu 4. alayı da onun eliyle donatıldığı için kendisine 3. ve 4. alayların mirlivalığı verilmişti. 1248 yılında ortaya çıkan Mısır olayı ve bazı politik hususların gösterdiği önemli durum yüzünden elçilikle İngiltere'ye gönderildi.

O sırada Mısır askerinin Kütahya'ya kadar ilerlemesi ve Ruslar tarafından yardım olarak İstanbul'a asker gönderilmesi üzerine özel görevle Londra'dan Petersburg'a gönderildi. 1250 yılında tekrar elçilikle Londra'ya gidip geldikten sonra, görevi, kaptan-ı derya Tahir Paşa'nın isteği ile deniz kuvvetlerine geçmişti. Donanma ile Tahir Paşa'nın Akdeniz gidişinde kendisine feriklik verilerek Kaptan-ı Derya kaymakamlığına tayin edilmişti.

Tahir Paşa'nın Akdeniz'den dönüşüne kadar kaymakamlıkta kalmıştır. Sonra Trablusgarp için gerekli görülen düzen değişikliği için Tahir Paşa ile beraber Trablusgarba gider. 15 ay kadar orada görev yaparak dönüşünde Bahriye Ferikliği, Redif asakir-i mansure ferikliğine değiştirildi. 1253 yılında Aydın vilâyeti vali vekilliğine tayin edildi. Dönüşünden sonra 1254 yılında İstanbul karantina teşkilâtı için tertiplenen meclîste görev almıştı. Sultan Abdülmecit'in ilk saltanat günlerinde 1255 yılı zilhiccesinde de Selânik vilâyeti zaptiye işlerinde (jandarma) ve 1256 yılında Tırhala zaptiye işlerinde görev almıştı.

Sonra Kerbelâ'da ortaya çıkan ve devletçe tahkikat yapılmasına lüzum görülen hâdisenin incelenmesi için 1259 yılında o tarafa gönderilmişti. Gidip geldikten sonra yine o sırada yapılan askerî kuruluş ve birliklerin yeni düzenleri gereği Edirne'de toplanan 3. orduya erkân reisi oldu. O sırada Redif alayları da nizamiye alayları adı ile değiştirildi ve bu ordu ile ordu merkezi yapılan Manastır'a gönderildi.

11 Zilka'de 1259'da kendisine vezirlikle müşirlik verilerek 5. Arabistan ordusuna tayin edildi. Ber-rüşşam'a gitti. Orada da görevini yerine getirmeyi başarınca 1 Şaban 1265'te görevi Irak ve Hicaz ordusu müşirliği olarak değişti. Bağdat vilâyetinin mülkî işleri askerî idare ile birleştirilerek Bağdat Vilâyeti bile (1268) yılı başlarında ek görev olarak kendisine verildi. 29 Şevval 1269 da Tophane-i âmire müşirliği ile İstanbul'a dönüşünde kendisine ikinci rütbe Mecidiye yüksek nişanı verildi. 29 Recep 1269'da ticaret nazırlığı görevi verildi. O sırada Kırım olayı ortaya çıktı. Borç para almak için anlaşma yapmak üzere özel görevli olarak Paris ve Londra'ya gidip geldikten sonra, 1271 yılında kendisine birinci rütbe Mecidiye nişanı verildi. Muharrem 1273 başlangıcında Hüdavendigâr cumadelula 1273'te Kastamonu, Zilka'de 1273'te Cidde valisi oldu. 1276 yılında askerî şura'ya alındı ve Hassa ordusu müşiri oldu.

Cennetmekân Abdülâziz devrinde 21 Zilhicce 1277 de serasker olmuşken, 24 Rebiülevvel 1278'de ikinci defa kendisine Irak ve Hicaz ordu müşirliği ile beraber Bağdat valiliği verildi. Musul, Şehrizor ve Basra eyaletleri de Bağdat'a katıldı. Askerî ve malî işlerde kendisi bağımsız görevli idi. 1284 yılında ikinci defa yine seraskerlikle İstanbul'a getirildi.

7 Şaban 1288'de Devlet Şurası reisi, 5 Ramazan 1289 da Bahriye Nazırı ve 23 şevval 1292'de üçüncü defa serasker olmuştu. Sonra ikinci defa Bahriye Nazırı ve 23 Muharrem 1297'de ikinci defa Devlet Şûrası başkanı oldu.

Yeni padişah tahta çıktıktan sonra da yine göze girmeyi başarmış, 1294 yılında âyân heyeti azalığına ve savaş sırasında bir aralık Tuna kıyılarında görev almış ve yüksek askeri meclis azalığında bulunmuştur. 1295 yılında hazine-i hassa nazırı ve mütareke ve sulh anlaşma esası üzerine görüşerek imzalanması için ikinci murahhas ve aynı yıl içinde Tophane-i âmire müşirliğini ve yaver-i ekremlik almıştı. Rus imparatoruna name-i hümayun götürmek görevi ile Livadye'ye gönderilmiştir. 1296 yılında ilga-yı kavaim komisyonuna tayin edilerek murassa imtiyaz nişanı aldı. 1297'de nafia işleri komisyonu başkanlığına, 1299'da imtiyaz nişanı plâkı, 1300 yılı başlarında altın ve gümüş madalya almıştı.

Namuslu ve doğruluğu herkes tarafından onaylanırken biraz eli sıkı olduğu için bol bol aldığı aylıkların çoğunu arttırarak çok para biriktirivermişti. O zamanın zengin adamı idi. Kültürlü ve işbilen adamdı. Ancak dediğinde dayatır, kimsenin dediğini dinlemezdi. İstanbul'da ilk defa alafrangaya yanaşanlardandı. Geçirdiği günlerin başlangıcında frenk davranış ve kıyafetiyle gezer, muhafazakâr düşünce sahipleri de ona karşı çıkardı. Alafranga kimseler çoğalmaya başladığı sırada bu defa onlara karşı Halveti şeyhlerinden Kuşadalı İbrahim efendiye mürit olup işi sofuluğa dökmüştü. Dar pantolon yerine bol pantolon giyerek dine bağlanmak yolunu tutup kendi deyişine göre 82 yaşında olduğu halde zinde bir vücudla beş vakit namazını kaçırmazdı.

Nafia komisyonu başkanlığı görevinde memuriyetini sürdürmektedir.

EK YAZI

Encümen-i daniş kararı ile yazılması için görev aldığım tarih işte burada sona erdi. Ancak yukarıda yazılan bazı olayların anlatılması durum gereği olduğu için bir hatime ile sözü bitirelim.

SON

5. cildde anlatıldığı gibi Osmanlı Devleti Ruslarla savaş halinde iken Avrupa'yı karma karışık hale sokan Napolyon Bonapart, «Rusya üzerine harekâta geçeceğim» diye Osmanlı Devletini de savaşa teşvik ederdi. Osmanlı Devleti onun dediklerine bakmayıp da Rusya ile sulh anlaşması yapıvermişti.

Rus imparatoru Aleksadr bundan ötürü müteşekkir ve minnettardı. Osmanlı Devletinin yumuşak ve tedbirli hareketi çoğu Avrupa devletlerine göre takdire ve övülmeye değerdi.

Ardından Napolyon'un mağlûbiyetinde taraftarları kötülenmiş ve ters davranışlarla karşı gelenlere değer verilmişti. Osmanlı Devleti bu anlaşmayı yapmakla doğru iş gördüğünü anlamıştır.

Lâkin Napolyon Elbe adasına sürülmüş, Avrupa'ya yeni bir düzen vermek üzere her devlet Viyana kongresine murahhaslar göndermişken, Osmanlı Devleti bunlara katılmamıştı. Avrupa dışında çekimser durup da onların dışında kalarak bir fayda sağlayamaması bir hata idi. Viyana kongresinde Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti yanında bulunacak pek çok devlet vardı.

Acaba Osmanlı Devlet adamları Avrupa'nın durumunu bilmiyorlardı, kavrayamamışlardı da ondan mı böyle olmuştu? Hayır.

Kongreye murahhas gönderilmesi Avusturya tarafından özel olarak hatırlatılmıştı. İstanbul'da bu iş önemle ele alınmıştı. Fakat neden yerine getirilemedi, hangi durum ve düşünce ile Viyana kongresine katılmayışımızın ve Avrupa devletleri dışında kalışımızın sebeplerini açığa çıkarıp aydınlığa kavuşturmak tarihimizin önemli görevlerinden biri olarak görülmektedir.

Bir de 5. cildde anlatıldığı gibi Yunan ihtilâlinde Rus devleti tarafından gösterilen ilgi ve davranışındaki tezat bu ihtilâlin Ruslar tarafından hazırlandığı inancını doğurmuştu. Rus imparatoru Aleksandr ise bunda hiç bir ilişkisi olmadığını söylüyordu. Bu meselenin açıklığa kavuşması ve anlaşılması da önemli tarihi meselelerimizden sayılır.

İşte bu iki meselenin çözümüne ve Yunanistan'ın sonunda ne olacağına temas eden açıklama yapılarak söze son verilecektir.

Daha önce Osmanlı Devleti Avrupa ile ilişkilerinde uzak ve çekimser dururken, Napolyon'un Avrupa'yı işgal edip başarılı olduğu günlerde Osmanlı Devleti yalnız başına düşmana karşı koyamayacağını anlamıştı. Bu durumda bazı Avrupa devletleriyle geniş çapta ilişkiler kurmaya başlamış ve ittifak bağları kurmuştu. O günlerde ise Avrupa politikası değişiyor, hemen başka bir durum ortaya çıkıyordu. Savaşa giren ve katılan devletlerden başlangıçta müttefik olan, müttefik devletlerden birdenbire karşı tarafa geçiyordu. Bu bakımdan devletlerarası ilişkilere güven kalmamıştı. Anlaşmaları bozup tanımamak âdet hükmüne girmişti. Bu bakımdan Osmanlı Devletinde de bazı devletlerle ittifak anlaşmalarına istek ve özenti kalmamıştı.

Özellikle III. Selim'in Napolyon'a yanaşıp yakınlık göstermesi öteden beri Osmanlı Devletine dost görünen İngiltere'yi Osmanlı Devletine düşman etti. Bu bahane ile Rusya birdenbire Osmanlı sınırlarında taarruza geçti. O zaman Osmanlı Devleti içte büyük karışıklıklara uğramışken, Ruslara karşı öyle sert ve cesaretle karşı koydu ki hiç bir devlet tarihinde görülmemiştir.

Osmanlı Devletini türlü vaatlerle aldatan Napolyon ise sözünde durmamıştı. O sırada Ruslara galip gelmiş ve öylece sulh anlaşması yapılmışken, Osmanlı Devletini Ruslarla karşı karşıya bıraktı. Osmanlı Devleti başıbozuk askeriyle Rusya'nın büyük ve muntazam ordularına karşı koydu, bazen büyük galibiyet elde ettiyse de Rusçuk ve Yergöğü muharebelerini kaybederek bozuldu. Ruslarla yenilgiye uğramış olarak sulh anlaşması yapılması zorunda kalındı. Bu sırada Napolyon büyük hazırlıklarını yapmış, Rusya üzerine harekâta geçmişti. Osmanlı Devletini de savaşı sürdürmeye çağırıyordu. Kendisiyle Rusya aleyhine ittifak anlaşması yapılmasını teklif ettiyse de Osmanlı Devleti sözünde durmadığı için kırgındı. Kendisiyle ittifak şöyle dursun, başka bir devletle ittifak anlaşması yapmak geleneğinden bile vaz geçmişti.

Ruslarsa Anadolu'da Anapa'dan Lazistan'a kadar olan Karadeniz kıyılarını ve Rumeli yakasında Besarabya, Eflâk, Buğdan eyaletlerini kendi topraklarına katmış, Sırbistan'da bir bağımsız devlet kurmak amacında iken, Napolyon ile savaşa tutuşmak üzere idi. Besarabya'yı alacak, Eflâk, Buğdan imtiyazları sürdürecek, Sırbistan'a bazı imtiyazlar verilecekti. Bunlarla yetinilerek ve Anadolu sınırı savaş öncesi durumu ile Osmanlı Devletine geri vermeye söz veren ve şartları tanıyan Rusya ile Napolyon'un davetlerine önem vermeden Bükreş'te bu şartlarla Ruslarla Bükreş antlaşması yapıldı.

İmparator Aleksandr bu anlaşmada birçok isteklerinden vaz geçmişti. Anadolu'da Sohum ve Anakara gibi işgal ettikleri bazı kale ve toprakları Osmanlı Devletine geri vermesi gerekirken, o da Tuna boyunda kendisi epeyce toprak kazanmıştı. Ayrıca Tuna boyundaki ordusunu Napolyon'a karşı harekâta geçirecek, savaşı kazanmasına bu ordusu yararlı olacaktı. Bu yüzden Aleksandr memnun ve müteşekkirdi. Napolyon'u yenilgiye uğrattıktan sonra, anlaşmalarda verdiği sözü tutmadı. Bükreş anlaşması gereği geri verilmesi gereken Sohum ve Anakara gibi bazı kalelerin ve toprakların geri verilmesine yanaşmadı. Böylece Osmanlı Devleti için kesin anlaşmalara bile güven kalmamıştı. Bu yüzden şikâyeti vardı.

Aleksandr ise Avrupa'yı Napolyon'un baskısından kurtarınca Avrupa'nın kurtarıcısı adını takınmıştı. Devletler arası saygıyla karşılanan durumu içerisinde bu gibi şikâyetlere kulak asmıyordu.

Durum böyle iken Viyana kongresi yapıldı. Osmanlı Devletine de bu kongreye katılıp toprak bütünlüğünü sağlaması için Avusturya tarafından ikaz edildi. Avusturya'nın ileri gelen diplomatlarından Prens Meternih'in gizli işlerini bilen en güvendiği Şövalye Dö Kineç'in yakında basılıp yayınlanan mektuplar dergisinde bu konu ile ilgili epeyce bilgi vardır.

Aslında Osmanlı Devletinin Avrupa'da süresiz ikamet eden elçileri olmadığı için Avrupa'daki olayları Bab-ı âliye bildirmek Eflâk ve Buğdan voyvodalarının özel görevleri idi. Gerçekte 1207 yılında Osmanlı Devleti tarafından üçer yıl süre ile Avrupa'ya elçiler gönderilmesine karar verilmişti. Hatta Londra'ya Agâh efendi, sonra Ferah efendi gönderildi ise de bu kural henüz yürürlüğe konulamamıştı. Eflâk, Buğdan voyvodaları eskiden yapıldığı gibi Avrupa olaylarını ve haberlerini araştırıp incelerlerdi. Bu haberleri toplayıp ulaştırmak onlara verilmiş görevdi.

Viyana kongresinin büyük önemi bilindiği halde Osmanlı Devletinin Viyana'da elçisi bulunmadığı için Bükreş anlaşmasından sonra Eflâk voyvodası olan Karaca Bey, Bab-ı âliye Avrupa haberlerini ulaştırmayı güzelce sağlamak için akça kuvveti ile Şövalye Dökneçi Avusturya devletinin de izni alınarak Viyana'da Haberci edinmişti. Osmanlı Devleti de bunu uygun görünce haberleşme kapısı açılmıştı. Gerek İstanbul'da ve gerek Viyana'da devletin başında bulunanlar böyle gayri resmî düşünce alış veriş ve aktarmalarında fayda görüyorlardı. Böylece bu haberleşme kısa süre içinde çok büyük önem kazanmıştı.

İşte o zaman Kineç'in Bükreş'e göndermiş olduğu mektuplar bu dergide yazılı olup bunlar sözü edilen konu hakkında doğru belgelerdir.

Fakat bunda yalnız Kineç'in Karaca beye yazmış olduğu mektuplar yazılıdır. Karaca beyin ona yazmış olduğu mektuplar ele geçirilmemiştir. Eğer onun mektupları ve müsveddeleri ortaya çıksaydı mesele daha çok açıklığa kavuşacaktı.

Fakat Karaca beyin Bükreş'ten kaçtığı zaman buna benzer haberleşme evrakının nerede kaldığı bilinmiyor. Kendisinin gizli işlerinde kullandığı kâtibi Aleksandr Mavro Kordato Kineç ile haberleşmeyi yürütürdü. O da onunla birlikte kaçmış, sonra da Yunan ihtilâlinin başına geçmişti. Böylece Karaca beyin evrakı ele geçirilememiştir.

Bunun üzerine durumu açığa kavuşturmak ve çözüm yolu bulmak üzere elde doğruluğuna inanılır, yalnız Kineç mektupları var.

Bunlar üzerinde okunup düşünülünce geçmişin ve geleceğin muhakemesi yapılır ve durum anlaşılır. Osmanlı Devleti Viyana kongresine murahhas gönderip de toprak bütünlüğünü güven altına alması Prens Meternih'in özel fikri idi.

Çünkü Avrupa, Napolyon'un her şeye el koyan baskısından kurtulmuştu, ama ileride Rusya'nın Avrupa'ya taarruza geçmesi düşüncesi de zihinleri kurcalıyordu. Avrupa'da kesin bir denge sağlanarak Avrupa devletlerinin birbirinin toprak bütünlüğünü tanımaları özel bir Fırka-i mahsusa olarak kongrede düzenlenecek genel anlaşmaya geçirilmesi düşüncesi vardı. Ama Rusya Avrupa topraklarına tecavüz etmedi. Osmanlı

Devletinden büyük topraklar koparıp alarak topraklarını genişletmeyi düşünüyordu. Böyle olunca yine Avrupa devletleri arasında dengenin bozulacağı şüphesi vardı.

Özellikle Rusya'nın böyle büyüyüp genişlemesi her devletten ziyade Avusturya'ya dokunacaktı. Prens Meternih Osmanlı Devletini de bu müşterek kefalet altına aldırmaya uğraşıyordu. Osmanlı Devleti tarafından resmî, canlı bir teşebbüs ve iddia olacak olursa müttefik devletlere karşı Rusların ister istemez boyun eğeceği düşüncesi vardı. Böylece kongreye murahhas gönderilmesini de Osmanlı Devletine bildirmişti.

Bab-ı âli ilkönce bu uyarıyı gereği gibi incelememiş ve murahhas göndermekten uzak kalmıştı. Çünkü Osmanlı Devleti Avrupa devletlerinden hangisi ile olursa olsun ittifak ilişkileri kurmak usulünü bir süre kendisince yeni bir kural ve tutum olarak tanımışken, Avrupa politikasının kaypaklığı ve hükümdarlarının sözlerinde durmadıkları görüldü.

Bu tecrübeleri geçiren Osmanlı Devleti bu ittifaklardan nefret etmiş ve kendi kabuğuna çekilerek tarafsız kalmak yolunu tutmuştu. Bunun faydasını da görmüştü. Yani Napolyon ile ittifaktan kaçınmış ve Bükreş anlaşmasını kabul ederek yakasını kurtarmıştı. Bu defa Viyana kongresine murahhas gönderip de toprak bütünlüğünü devletlerin de beraberce kefil olması ile güven altına aldırmak hususu için Meternih tarafından uyarıda bulunulmuştu.

Bab-ı âli kararsızdı. Acaba söz konusu edilen devletlerin kefâleti Rusları kışkırtmaz mı, kızdırmaz mı idi? Sonra Osmanlı Devletinin kefalet istemesi ileriye güvenle bakmadığı düşüncesini doğurmaz mı idi?

Rusların söz verip de anlaşma ile Osmanlı Devletine geri vermesi gereken kaleler konusu kongreye düşer de, başarı sağlanamaz ve geri alınamazsa Osmanlı Devletinin bu kaleler üzerindeki haklı istekleri yürürlükten kalkar, suya düşerdi.

Bu kalelerin geri verilmesi Bükreş anlaşmasının açık hükümleri gereği iken, yerine getirilmediği takdirde kesin anlaşmalara güven kalmaz, iş kuvvete ve savaşı kazanmaya bağlı kalırdı. Bu bakımdan Viyana'da verilecek sözlere müşterek kefaletlere güvenilir miydi? Bu gibi kuşkular ve hayallere kapılıp işin içinden çıkılamadı.

Kısacası Osmanlı Devleti ilkönce Viyana kongresine katılmaktan uzak durdu. Sonra adı geçen kaleler Ruslardan geri almak için murahhas göndermeyi uygun gördü ise de Meternih tarafından savaş sırasında Rusların Osmanlı Devletinden koparmış olduğu yerlerin geri alınması meselesinin söz konusu edilmesinin münasebet almayacağı ve ileri sürülse bile faydasız kalacağı cevabı verilmişti.

O sırada Varşova dükalığı meselesinden dolayı Avrupa devletleri arasında fikir ayrılıkları doğmuştu. Her biri savaş hazırlığına kalkıyor, ye-

ni bir büyük savaşın çıkması ihtimali Avrupa'yı korkutuyor ve tehdit ediyordu. Bu kargaşalık arasında bir de Ruslardan toprakların geri alınması söz konusu edilse, görüşmeler bir kat daha karışacaktı. Bir fayda sağlanamayacağı açıkça görülüyordu. Meternih bu konunun ileri sürülemeyeceğini cevap olarak bildirmekle beraber Osmanlı Devletinin murahhas göndermesi hususunda direnmiyordu. Kongrede Osmanlı Devleti adına söz söylemek hakkını üzerine almak niyeti ile Osmanlı Devletinin kendiliğinden araya girmesine lüzum kalmadan, kongrede Osmanlı Devleti menfaatlerinin korunacağını ve Osmanlı Devleti menfaatlerinin Avusturya çıkarları demek olduğunu da Kineç aracılığı ile açıklayıp bildirmiş ve kongrede buna girişmişti. Fakat Osmanlı Devleti toprak bütünlüğü güvenini sağlama teklifinin Rus imparatoru Aleksandr'a pek ağır geleceğini bildiğinden nasıl olduysa işin burasını İngiliz murahhası Kastelrag'a yüklemişti. O da bu konuyu Aleksandr'a açarak kongre sonunda düzenlenecek genel sulh anlaşmasına geçirilmek üzere Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğüne dair kaleme alınacak yükümlü fıkranın imzasına razı olup olmayacağını sordu. İmza etmekten kaçınmayacağını Aleksandr söylemekle beraber, bu fıkranın görüşmeleri Karadeniz kaleleri meselesinden ötürü Rusya ile Osmanlı Devleti arasında çıkan çatışmanın da bir yana itilmesi yükümlülüğü içinde güzel bir gelişme sağlanacağı da söz konusu olmuştu.

Lord Kasterlag işin zor yanını üzerine aldıktan sonra, yapılan bu işlerden ileride doğacak menfaatleri, faydaları kendi devletine sağlamak amacında olması tabiî bir politika gereği idi. Bu bakımdan Aleksandr'dan aldığı cevabı kendi düşünce ve görüşleriyle beraber Bab-ı âliye bildirmekte çabuk davranarak bir derece Avusturya'yı işin dışında bırakmıştı.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çekişme konusu olan meseleler ve buna ilişkin maddelerin düzeltilmesi hususunda aracılık etmiştir. Bu meseleler Bükreş anlaşmasında görülen ve yerine getirilmesi çekişmelerin düzeltilmesinden ibaretti.

Ruslar adı geçen kaleleri geri vermekten vaz geçmekle beraber Eflâk, Buğdan ve Sırbistan için Osmanlı Devleti tarafından yerine getirilmesi gereken hususları çabuklaştırmak isterdi. Osmanlı Devleti ise Rusların sözünden dönmesine karşılık Eflâk Buğdan ve Sırbistan işlerini gevşek tutuyor ve üzerinde dikkatle duruyordu.

Düşünceme göre Osmanlı Devletinin kongreye katılmaktan korkmasının başlıca sebebi Sırbistan'a gelecek imtiyazların genişletilmesi korkusu idi. Çünkü Sırplara verilecek imtiyazlara dair anlaşma maddesi kapalı geçilmiş ve öylece yazılmıştı. Bunun eleştirilmesi bile söz konusu edilecek bir mesele idi.

Osmanlı Devleti Sırplara bir dereceye kadar imtiyaz vermeye söz vermişti; ama Eflâk ve Buğdan gibi bağımsız duruma varmasından korkup çekiniyordu. Çünkü Eflâk ve Buğdan öteden beri Osmanlı idaresinde bağımsız idiler. Onlara göz alışmıştı. Ama Sırbistan öteden beri Rumeli'nin başka eyaletleri gibi iken Bükreş anlaşmasında Rusların öne sürmesi ile bazı imtiyazlara eriştiği halde, Eflâk, Buğdan gibi bağımsızlığa kavuşması Osmanlı Devletini tedirgin edecek bir ağırlık taşıyordu. O sırada bazı politika adamları tarafından Eflâk, Buğdan ile Sırbistan'ın Osmanlı Devleti ile Rusya ve Avusturya'nın müşterek himayesi altında bulunmak üzere bağımsız hükümet şekline konulmasını ve başka devletlere tasdik ettirilmek suretiyle Rumeli ile Rusya arasına bir engel, tampon devlet kurma fikri ortaya çıkmıştı. Hatta Karaca beyin kâtibi olan Mavro Kordato, 1820 yılında Osmanlı Devletinin genel durumuna dair Kabenzolara verdiği ayrıntılı raporda o vakitki Osmanlı devleti vükelâsının kullandığı politikanın tutarsızlığını ispat etmek için Viyana kongresi aracılığı ile Osmanlı toprak bütünlüğünü güven altına almak için İngiltere tarafından İstanbul'da harcanan çalışma ve uğraşmaların fayda sağlamadığını suçlamaya esas sayark şöylece meseleyi açıklıyor, diyor ki:

Rusya'nın Rumeli'de ardı arkası kesilmeyen tecavüzleri ile Eflâk, Buğdan ve Sırbistan imtiyazları günden güne genişliyor. Az zaman sonra Osmanlı Devletine bağlı bu topraklarda Osmanlı Devleti için kendisine bağlı bu üç memleket Rusya'nın Rumeli'yi kolayca çiğnemesi için hazırlanmış maddi ve manevi köprü yerinde olacaklardır. Buna bakarak bugünkü durumları ile yahut aralarında politik bağlar ilişkiler kurarak Osmanlı Devleti ile Rusya ve Avusturya devletlerinin müşterek himayeleri altında olmak üzere üçü de tarafsız bağımsız memleketler durumuna getirilse ve bu teşkilât başka Avrupa devletleri tarafından da tasdik edilse, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında aşılmaz bir engel ve tampon bölge olur. Orta doğuda dengenin sağlanması o zamanın politikacılarından bazıları için çok önemli ve gerekli idi. Bunun üzerine Viyana kongresini fırsat bilerek, bu tasarının öne sürülerek Osmanlı topraklarının bütünlüğünü güven altına almak üzere kongreye bir Osmanlı murahhası gönderilmesini o fikirde olanlar Bab-ı âliye aşılamaya çalışırlarken sonradan İngiltere'nin teklifi ortaya çıkınca Bab-ı âliyi o yola götürmek için çok uğraşıldı ise de ne çare ki, o zamanın devlet adamları gözünde böyle bir politika sonucu çok ağırdı. Gerek Eflâk, Buğdan için yapılan tekliflerin planları ve gerek kongreye bir murahhas gönderilmesinin iyi yönleri anlatılamamış olacak ki; kongre görüşmelerine katılmayan Osmanlı Devletinin istifadesi olmadı.

Mavro Kordato'nun bu üç memleket hakkında ileri sürdüğü açık düşüncenin ilk tutan adamı Karacabey olmak gerekti. Zira Karaca bey Bükreş anlaşması hükümlerine uyarak yedi yıl süre ile Eflâk voyvodalığına

tayin edilmişse de üç yıl geçince Bab-ı âli tarafında yapılacak bir ihtarla istifa edeceğine dair Osmanlı Devletine bir gizli senet vermişti. Yerinde kalacağına güveni yoktu. Bunun üzerine memleketeyn hakkında öylece bazı değişiklik yapılır da, kendisi de bundan menfaatini sağlar düşüncesi ile uğraşması ve başkâtibinin de bu düşünceleri sürdürmeye çalışması tabii bir işti.

Açıklanan bu sebeplerle Osmanlı Devleti Viyana kongresine murahhas göndermemişti. Meternih de yine Osmanlı toprak bütünlüğünü güven altına almak istiyordu. Sonra yerine getirilmesine durum ve zaman elvermedi. Kongrede değişik konularda değişikliğe uğrayan görüşmelerle uşraşılır dururken Bonapart Elbe adasından kaçarak Fransa'ya girer. Tekrar hükümeti ele alınca müttefik devletlerin akılları başlarından gider. Hemen anlaşma düzenleyerek imzalarlar, görüşmeleri bir yana bırakmaya karar verdikleri sırada Avrupa devletlerinin kendi hükümet çevrelerinde bulunacak arazi ve hükümlerden her birinin hakları Avrupa'nın müşterek kefaleti altına konulup bu büyük toplu kuvvet sayesinde tam güvenlik sağlanması meselesi ileri sürüldü.

İngiltere böyle bir güvenliği sağlamayı istemediğini, istese de yerine getirilmesi güç ağır yük altına giremeyeceğini bildirdi. Rus murahhasları ise bu konu üzerinde yapılan teklifi nefret kulağı ile dinleyip işitmezlikten gelmişlerdi.

Çünkü bu mesele söz konusu edildiği sırada, Osmanlı toprak bütünlüğünün güvenliğini sağlamak da öne sürülecekti. Ruslar ise Osmanlı Devleti topraklarından daha epeyce yer koparmak amacında idi. Onun için de bu konuda ağız açılmasını bile istemezdi. Müşterek kefalet konusunda kökten vaz geçildi. Osmanlı Devleti toprak bütünlüğü konusunun ise sözü bile edilmedi. İşte bütün bunları Meternih Bab-ı âliye özür dileyerek bildirmişti. Açıklanan durumun tartışmasına girince dost bir devlete «sözünde durur» diye bakmak hatadır. Devletlerarası ittifaklar müşterek menfaatlere dayanır ve menfaatleri üzerine kurulur. Hiç bir devlet kendi özel menfaati olmadıkça başka bir devlet için uğraşmaz. Dünya kuruldu kurulalı bir devlet başka bir devletle müşterek menfaat üzerine ittifak etmiştir. Bu ittifaktan ikisi de faydalanmıştır. Buradaki politika inceliği kriteryumu müşterek menfaatler görüp tanıyıp ittifakı onun temeli üzerine kurmaktır. Bu da diplomasi bilgisine değinen görevlerdendir. Ama bir devlete gücenip kızarak bütün devletlere karşı çekingen durmak diplomasi kurallarına uymaz. Napolyon'un ittifakından çekinmesi onun son günlerinin yaklaştığı zamanda bu durumdan faydalanmışsa da her vakit böyle tesadüf olmaz. Ve bu daima sürdürülecek bir kural olamaz. Selâmet der kenarest deyimi ile tarafsız kalmak iyi bir tutumdur; ama bazen de müttefiksiz kalmak işi tersine çevirir. Bazen de durum ve

zaman gereği işine bağlamak da uygun değildi. Yetersizdi. Eflâk, Buğdan ile Sırbistan'ın ne yolda olduğu, nerelere kadar varacağı daha o vakit görülüyordu. Osmanlı Devleti Rusya ile karşı karşıya yalnız kalmaktansa bu gibi ilişkileri kurarak kongre aracılığı ve eliyle düzeltmek uygundu. Belki Rusya'nın bu üç eyalet hakkında kazanmış olduğu anlaşma haklarını bir dereceye kadar başka devletlerin de katılmasını sağlamakla daha az zarar görülürdü.

Fakat bu üç eyaletin imtiyazlarını genişletmek gibi devlet mizacına uymayacak meselelerin meydana konulması uygun görülmezdi. Çünkü, o zaman «devletin her derdine çare bulacağım» diye devlet otoritesini kendi bildiğine kullanan Halet efendi, gerek yeniçerileri ve gerek padişahı aldatıp avutarak, sessiz sedasız fırıldağını çevirip vaktini hoş geçirmek havasında idi. Devlete faydalı olsa bile acı çareleri öne sürmek onun politikasına uymazdı.

Kısaca, o zaman Bükreş anlaşmasının bu üç seçkin eyalete değinen hükümlerini hafifletmek güçtü. Enderun ve Birunun bilinen durumuna bakılarak bu üç eyaletin bağımsızlığı derecesine kadar bile gidilemezdi. Ama bu da kongreye murahhas göndermeye engel değildi. Zira bu üç eyaletin himaye altında tarafsız ve bağımsız kalmaları bazı politikacıların nazariyesinden ileri geçmiyordu. Buna Osmanlı Devletinden fazla, Ruslar karşı idi. Osmanlı Devleti murahhası tarafından ileri sürülmedikçe önemle üzerinde durmak değil, nazar-ı dikkate bile alınmazdı.

Diyelim, başka bir devlet tarafından ileri sürüldü. Bu böyle olsa bile Osmanlı Devleti murahhası yanaşmadıkça işe yaramaz ve işlemez duruma geleceği açıktı. Tarafsız durulamaz. Her devlet politika terazisini eline alıp da durumu güzelce tartar. İşini ona göre uydurmak lâzımdır. Kaldı ki o zaman Avrupa devletleri arası denge için Avrupa devletlerinin bağımsızlığını koruyup muhafaza etmek Avrupa politikası için sağlam bir kuraldı. Avrupa devletleri ise savaştan usanmıştı. Avrupa'nın asayişini sağlayacak sağlam bir denge kurmak üzere bazılarının bizzat hükümdarları ve bazılarının murahhasları toplandılar. Osmanlı Devletinin çekingen davranması akıllıca ve hükümet etme kurallarına aykırı idi.

Bir de anlaşmalar aslında iki taraf güvenliğinin süresiz ayakta durmasına sebep sayılmaz. Galip gelen devletler bazen türlü bahaneler uydurarak ve anlaşmada çıkar yol, ipuçları bularak sulh andlaşmasını geçersiz saydıkları çok görülmüştür. Ancak devletlerarası anlaşmaları bütün bütün hiçe saymak da hatadır. Anlaşmalar birçok çatışmaları önleyip uzaklaştırmaya sebep olmuş, nice fenalıkların doğmasına engel olmuştur.

Özellikle bütün Avrupa devletleri tarafından tasdik edilmiş genel bir antlaşma hükümlerine zıt düşecek durumda bir devlete baskı yapıldığı takdirde, ona taraftar olan devletlerin elinde, bu antlaşma bir senet ola-

rak görevlerini yerine getirmeleri için büyük yardımcı olacağı şüpheden uzaktır.

Anadolu yakasındaki kaleleri Ruslardan geri almak için elde bir kuvvet yoktu. Avrupa devletlerinin de bu yüzden Rusya ile savaşa girmesi imkânı da yoktu. Yalnız Osmanlı Devletinin geleceğini güven altına almak için kongreye murahhas göndermesi, önemli olan bu kalelerin geri alınması için miydi? Yoksa, Osmanlı Devleti murahhası sık boğaz edilerek bu üç seçkin eyaleti elimizden alacak derecede bir ortam kongrede yoktu. Bu bakımdan korkulacak bir sebep yoktu.

İşte bu meselenin nazariyeleri böyledir. Ardarda gelen olaylar da bu görüşü tasdik eder. Ruslar, adı geçen kaleleri geri vermeye kesin olarak yanaşmadılar. Üç seçkin eyalet hakkındaki isteklerini bir bir yerine getirmeye ve Akgerman'da toplanıp görüşmeler yapılmasına Osmanlı Devletini zorlamıştı.

Akgerman'da 8 maddeyi içine alan bir anlaşma düzenlendi. 1242 rebiülevvelinde imzalar atıldı ve karşılıklı değiştirildikten başka, buna bağlı ek olarak Eflâk, Buğdan'a imtiyazlarının verilmesi, bunun açığa kavuşturulması, yerli boyarlardan seçilip de tayin edilecek voyvodanın nasıl seçileceğine dair ayrıca bir senet imza edildi. Sırbistan imtiyazlarının verilmesi ve yerine getirilmesi işi açığa kavuşturmak için Sırp mebuslariyle İstanbul'da görüşmeler yapıldı. 18 ay içinde verilen karara göre ferman çıkarılarak, durum Rusya'ya bildirilecekti. Bu kararın ayrıntılarına dair başka bir senet de ayrıca imza edilmiştir.

Akgerman anlaşması sanki Bükreş sulh anlaşmasının eleştirisi ve açıklığa kavuşması demek olacakken düzeltmeler yapılıp değişikliğe uğratılarak yazılmıştır. Bükreş sulh anlaşması hükümlerine göre Anadolu'da Rusların geri vereceği kalelerden Osmanlı Devleti vazgeçerek Anadolu hududunun o günkü durumu ile kalacağı belirtilmişti. Savaş yüzünden Rusların uğradığı zararları ve yıkılan ve yakılan yerlerin tazmini ve Rus tüccarlarına serbest ticaret hakkı tanınması ile beraber güven altında bulundurmak ve Rusların Karadenizde yapacağı ticarete öncelik tanıyarak başka devletlerden gelecek gemilerin boğazdan geçip Karadeniz'e gelip gitmeleri için de Ruslara sorulması gibi ancak Rusya'ya çıkar sağlayan şartlara bile evet denilmişti.

Kısacası Rusların her dediği yerine getirildi. Beş altı yıl önce İstanbul'da girişilen meclis görüşmelerinde ortada kalan bu meselelere karar o zaman verilmiş olsaydı bu iş daha az zararla kapanırdı.

Arası uzadıkça iş ağırlaşır, böyle ağır şartlar altına girip kabul etmek zorunda kalınmazdı.

Osmanlı Devleti murahhas gönderip kongreden istifade edememişse de Avrupa'ca kurulan devletlerarası dengenin sağladığı asayiştan tabiî olarak Osmanlı Devleti de payını almıştı.

Fakat o sırada Reis-ül küttap olan herkesin başvurduğu (meşhur Pertev Paşa), iki yüzlü, geri düşünceli olup kâh kendi hülyası ve kâh bazı şeyhlerin rüyası devlet meselelerini halleder kişiliği vardı. Böylece Bab-ı âli soğuk bir gericilik yoluna girmişti. Akgerman muahedesinin kabul edilmesine bayağı nadim olmuştu. Her ne ise, bir şeydir olmuş, Sırbistan meselesi sona erinceye kadar epeyce zaman var.

Başkaca şartların da hafifçeleri yavaş yavaş yerine getirilir, ağırcaları ertelenir. Biraz vakit kazanmalı denilirdi. Ruslar ise bütünü ile anlaşmanın yerine getirilmesini istemekten geri kalmazdı. Bu arada karışıklık da eksik olmazdı. Bu bakımdan Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki soğukluk da günden güne artıyordu. Reis efendinin şeyh gibi davranışları bütün elçileri hayrete düşürüyordu. İşte bu durumlara Yunan meselesi de eklendi. Nihayet Edirne sulh anlaşması ile sonuçlanan Rus savaşının açılmasına sebep oldu.

YUNAN OLAYLARI ÖZETİ

Aleksandr İpsilanti Rusya'da asker toplayıp silâhlandırarak Buğdan'a geçip taşkınlığa ve ihtilâl ilânına başlayınca Rusya onun yaptıklarını suç sayarak bastırılması sırasında güçlük çıkarmamıştı. Çok geçmedi, Rus elçisi Etrogonof ağız değiştirerek Rumlara sahip çıkıyor ve Buğdan meselesini bahane ederek elçiliği bırakıp gidiyordu.

Böylece Ruslarda görülen bu ters davranışın asıl sebebini bulup anlamak için Rusların o zaman Avrupa'ya karşı ne durumda bulunduğunu onların arasındaki mevkiini açıklaması gerekiyor.

Viyana kongresi zamanına gelinceye kadar Ruslar kendilerini başka Avrupa devletlerinin kargaşalığından elinden geldiği kadar uzak durmaya, Avrupa dışında kalmaya uğraşırdı. Yalnız özel işlerini gördürmek için Avrupa işlerine karışırdı. Bu da işini yürütebilmek içindi. Napolyon'un pençesinden Avrupa'nın kurtulmasında Rus imparatoru Aleksandr'ın maddî ve manevî büyük katkısı olmuş, «Avrupa'nın kurtarıcısı» adını almıştı. Avusturya, İngiltere ve Prusya ile birlikte genel asayiş ve düzeni kurmaya hak kazanmışlardı. Bu yetkileri ile ondan sonra Avrupa'nın küçük, büyük bütün meselelerine karışır. Durum ve davranışını Avrupa'nın genel ihtiyaçlarına ve ittifak kurduğu devletlerin dediğine göre iş görürdü. Böylece eski tutum ve kurallarını bir yana itip değiştirmeye kendisini mecbur hissetmiştî.

Viyana kongresi sırasında düzenlenen mukaddes ittifak da onun bu mecburiyetini pekleştirmiştir. Avrupada çeşitli mezhepler vardı. Fransa'da cumhuriyet rejimi kurulurken, bir de dinsizlik mesleği ortaya çıkıp yayılmıştı. Efkâr-ı umumiyenin durumu perişandı. Viyana kongresi sıra-

sında bağnaz hıristiyanlardan bazıları özellikle bağnaz kadınlar Aleksandr'ın etrafını alıp hıristiyan dinini korumak için bir anlaşma yapılmasını yalvarır bir dile arzedip kendisini uyardılar. O da dini inanışlarla genel düşünceleri bir noktada birleştirmek üzere «Mukaddes ittifak» adiyle bir kavilleşmeye girdi. Bunun için bir mukavele düzenlendi. Bu ise devletlerarası ilişkilerde konu olacak siyasi işlerden değildi. Onun için yalnız hükümdarlar arasında imza edilmiştir. İşte bu mukavele Aleksandr için emeği geçmiş büyük bir eser sayıldı. Bunu kendisi için şeref ve şan sayardı. Bir de Viyana kongresinden önce Napolyon aleyhine İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya devletleri arasında dörtlü bir ittifak kurulmuştu. Mukaddes ittifak birtakım anlaşılmaz maddeleri içine alıyordu. Devletlerarasında kurulan ittifakların yazılması ise sınırlı ve belirli olmak gerekirdi. Belirtilmiş, sınırlanmış olmayan ittifaklar müttefikler içinde en kuvvetli, yahut en becerikli kimse onun elinde dediğini yaptırmak üzere bir âlet olduğu tecrübe edilmiş şeylerdir. İşte bu iki ittifaktan da diplomasi maharetiyle Prens Meternih menfaatini sağlamıştır. O zaman Rusya Dışişleri Bakanlığında bulunan Korfolu Kapodistirya bu inceliği ya anlamıştı, ya da Aleksandr'ı Avusturya ittifakından ayırıp doğuda menfaat sağlamak sevdasına düşürüp bu sırada hemşerileri olan Yunanlıların menfaatini güven altına almak sevdasına düşmüştü. Her nedense yapılan iki ittifakı da kaldırmak istiyordu. Hattâ Viyana kongresinden üç yıl sonra yapılan (Eksilâ Şapel) kongresinde Kapodistirya «Dörtlü ittifak ve Mukaddes ittifak Napolyon aleyhine yapılmıştı. Napolyon korkusu tam olarak kalktı. Bu ittifaklara da lüzum kalmadı. Bunlardan eğer bir başka amaç varsa açıklanmalıdır» diyerek ortadan kaldırılmasını veya açıklanmasını istemiş ise de onun bu teklifi çoğunlukla reddolunarak bu iki ittifakın olduğu gibi kalmasına karar verildi. Çok geçmeden Ruslar bunun sakıncasını görmeye başladılar. Çünkü Avrupa devlet ve milletleri savaştan usanmıştı. Sulha ve asayişe o kadar teşne idiler ki; Viyana kongresinden sonra içlerinden birisi asayişe azıcık dokunacak durum yaratsa hepsi onun üzerine yüklenmekten çekinmeyecek bir tutum içindeydiler.

Yine dört müttefik devletten Prusya yaralarını sarmak için uğraşıyordu. Dışarıya bakacak durumu yoktu. Zamanı da yoktu. İngiltere de ticaretini artırıp yürütmeye çalışıyordu. İş ancak Avusturya ve Rusya devletleri elinde kalmıştı. Rus politikası ise her zaman Avrupa'yı düşündüren ve kuşkulandıran durumu ile gelişiyordu. Dengede çoğunluk daima Avusturya tarafında ve eğiliminde olduğu için Avrupa'nın bütün işleri Prens Meternih'in eline geçmişti.

Bu bakımdan Meternih Avrupa'yı selâmete çıkaracak büyük görüşlerin yetkisini üzerinde taşıyordu.

Rusya'nın tasarıları ve harekâtı bile onun dediğinin dışına çıkamazdı. Bu kongrenin hemen ardından Avrupa'nın her tarafında görülen ihtilâlci fikirler hakkında devletlerin aldığı önleyici tedbirler hep Meternih'in özetlediği düşünceleridir.

Viyana kongresinden sonra Avusturya da dört yerde Eks, Tropav, Laybah, Verona şehirlerinde birbiri ardına kongreler yapılması hep bu usta ve becerikli diplomatın işidir. İmparator Aleksandr bu dört kongrenin hepsinde bulunmuştu. Ama işleri yürüten Meternih'ti. Her işde onun dediği olurdu. Hele bütün İtalya'nın, Avusturya'nın insafına bırakılması, Avusturya askerinin her tarafta meşruti hükümet kurmak isteyenlere galip gelmesi, Meternih'in şanını ve sözünün geçerliğini zirve noktasına vardırmıştı. İmparator Aleksandr ise herkesin gözünde Avusturya politikasının oyuncağı gibi görülürdü. İstanbul'da bunca yıldır yerleşmiş Rus nüfuzu yıkılmış, onun yerini Avusturya nüfuzu almıştı.

Osmanlı Devleti vükelâsı her hususta onun ne diyeceğini sorardı. İmparator Aleksandr ise yalnız Meternih'ten «Dünya durdukça, dünya düzeni uğrunda yaptığımız hizmetler, şükranla anılacaktır» yollu aldığı mektuplarla teselli bulurdu. Oysa Aleksandr'ın en yakın adamları bile tutumunu beğenmiyorlardı. O da buna üzülerek arasıra şikâyetten geri kalmazmış.

O sırada Rusya Dışişleri Bakanlığında Kont Neselrod ile Puço ve Kapodistirya vardı. Bir işin başında üç kişi nasıl bulunur ve bir bakanlığın işi üç kişi ile nasıl idare edilir bilmem. Fakat Rus Dışişleri Bakanlığında bu üç adam toplanmış, bir arada bulunuyorlardı. Kont Neselrod imparatorun hoşuna gitmek için dediğinden başka şey söylemezdi. Puço aslında Korsikalı olup Fransa işlerinde o derece tam bilgiye sahipti ki; birkaç defa Fransa İçişleri bakanlığına davet edilmişken, Aleksandr salıvermemişti. O da yalnız Fransız politikasını gözetmekten başka işe karışmıyordu. Aleksandrın Kapodistirya'dan başka genel politika durumu üzerine danışıp görüşeceği adamı yoktu.

Böylece Aleksandr'ın politik tutumuna karşı olanların hepsi Kapodistirya'nın başına toplanıp onun aracılığı ile Aleksandr'ı Avusturya'dan ayırmaya çalışıyorlardı. Kapodistirya da karşı gelenlerin başına geçip onların isteklerini şöyle dile getirirmiş.

«Rusya Avrupa'nın çevresi dışında kalan İspanya, Portekiz ve İtalya işleri ile uğraşıp da kendi üzerine hürriyet taraftarlarının nefretini üzerinize çekmektense Napolyon'u kovaladıktan sonra, anlamsız ve amaçsız kalmış olan ittifaklardan kendinizi çekseniz. Henüz hürriyet fikirlerinin Rusya'ya zararı yok. Her memleketin içişlerini kendilerine bırakıp Napolyon ile yapılan savaşta kazanılan maddî ve manevî gücü doğuda harcarsa kendisi için en doğru çıkar yolu ile tutumunu değiştirmiş olurdu.»

«Bağımsız hareket etmeliyim, der ve bu istenilmezse mademki Avrupa'nın durumu Avusturya'yı Rusya'nın yardımına muhtaç etmiştir. Rusya özel çıkarlarını boşu boşuna harcarcasına Avusturya'ya yardım etmeyin. Buna karşılık doğuda Rus menfaatleri elde etmek için belki de Avusturya'nın uğraşıp yardım etmesini istemelidir. Bu temele dayanarak hareket edildiği takdirde Bükreş anlaşmasından sonra İstanbul'da sürüncemede kalmış olan meseleler, birdenbire ortadan kalkar. Eflâk, Buğdan'la Sırbistan ve başkaları üzerine Rusya, Osmanlı Devleti ile esaslı bir düzeltmede başarı sağlanarak ikide bir savaş açarak muharebelere ve insan zayiatına müracaatin gereği kalmaz» yollu sözler söylermiş. İşte Kapodistirya'nın düşünceleri böyle idi. Asıl amacı Rusya'nın gözünü doğuya çevirmek, Osmanlı Devletine savaş açarak Yunanlılara faydalı olmak istediği tutum ve davranışından anlaşılmaktadır. Onun buna benzer amacı belirsiz fikirleri Meternih'in düşünceleri ile taban tabana zıt işliyordu.

Meternih Viyana kongresinde Kapodistirya ile görüştüğü zaman kendi politikasına karşı gelecek bir adam olduğunu anlamış ve ondan uzak durmuştu. Ardı ardına gelişen olaylar düşündüklerini birbirine söylemeyen bu iki adam arasındaki açığı büyüterek iki tarafın birbirine ters düşen fikirleri Laybah kongresinde düşmanlığa döner ve açığa vurulur.

Meternih kendisinden başka kimseyi beğenmediği halde, kimse hakkında diplomasi diline yakışmaz deyimler kullanmazken Kapodistirya'yı bu nezaket kuralı dışında tutarak, onun ismini andıkça daima fesatçı, hilekâr Korfo serserisi, Karbinarilerin reisi diye sıfatlar yakıştırması onun hakkında ne derece düşmanlık beslediğini belirtmeye yeter.

Meternih'in sonraları yayınlanan yazılar mecmuasındaki mektuplarında bu durumu ayrıntıları ile açıklar.

İmparator Aleksandr Meternih ile Kapodistirya arasında kararsızdı. Sırasında Kapodistirya'nın ve sırasında Meternih'in politikasını tutar ve çoğu zaman birbirine ters girişimlerde bulunduktan sonra nihayet Laybah kongresinde Meternih tarafını tutmuştu.

Kapodistirya rakibinin galip gelişini çekemeyip istifasını vermeye mecbur olmuştur. Memuriyetine devam etmesi İmparator Aleksandr tarafından emredilmekle bir süre daha Petersburg'ta kalmış ise de Rusya devleti ve Ravena kongresine «peki» dedikten sonra görevini terk etmekle beraber, Rusya'dan çıkıp İsviçre'ye gitmiştir. Rusya politikasının bildirilen genel durumu ile imparator Aleksandr'ın kararsız hareketlerinden ön yargıya varılsa Yunanistan ihtilâli Vaterya âzası hakkında Rusların gösterdiği faydalı ilişki ve yardımların dayandığı sebepler böylece açığa çıkıyor. Kaldı ki, Strogonof, Kapodistirya'nın güvendiği adamdı. Kapodistirya doğu için izlediği politikayı yürütmek üzere onu İstanbul'a tayin ettirmişti. Strogonof, Yunan ihtilâli hakkında devletten aldı-

ğı resmi talimatla görevi gereği hareket ederek Kapodistirya'nın özel fikirlerine hizmet etmeği de kendisi için bir vazife bilirdi. Bu bakımdan kavil ve davranışlarında tutarsızlık ihtimali tabii idi.

Kapodstirya dörtlü ittifakı feshederek Rusya'nın İstanbul üzerinde baskısını arttırmak amacında idi. Bu yoldaki uğraşmaları meyvasını vermezse bu gidişle savaş çıkacağını keşfetmiş, kesinlikle doğuda bir bunalım durumu yaklaştığını tahmin etmişti.

Rum eteryası daha önce Akdeniz kıyılarında bulunan vatandaşlarını uyararak böyle bir fırsattan istifade etmeleri ve Rusya sayesinde bazı yeni imtiyazlar elde etme sebeplerini kendileri için kolaylaştırmak, hem Rusya'ya, hem de vatandaşlarına hizmet etmiş olmak için, Eterya'ya uygun, elverişli davranışta bulunmuştur. Gerçekte kendisi Eterya içinde değildi. Ama 1819 ve 1820 yılları arasında Eterya'nın atılımlarını öğrenmişken, dost ve kendi çevresinde bir devletin asayişinin sarsılmasına uğraşan fesatçıları tutup yakalayarak zararlı olmalarına engel olması devletler hukuku kuralı gereği iken buna girişmek şöyle dursun, bundan önceleri de anlatıldığı gibi Eksanto kendisine Eterya reisliğini teklif ettiği zaman kabul etmemişse de: «Eterya kendi isteklerini yerine getirmek için, elde etmek için başka çıkar yolu bulursa ben de memnun olurum!» demişti. Sonra Aleksandr İpsilanti başkanlığı kabul etti. Yardım için kendisine müracaat edince ona da red cevabı vermişti. Ama engel olmaya gücü yettiği halde göz yumarak işi oluruna bırakmıştı. Böyle elverişli bir davranış ise fesatçılara eşkiyalık yapmaları için meydanı boş bırakmak demektir. Kapodistirya o zaman Rusya'da üzerinde taşıdığı görevin önemine ve kendisini tutanların çokluğuna, Rusya'nın askeri ve mülki hizmetlerinde bulunan Rumların çokluğuna barak «fesatçı elebaşıları tarafından bu işte Rusların parmağı vardır» diye halkı kolaylıkla inandırmış olması ve İmparatorun resmen haberi olmadan az zaman içinde Eterya'nın savaş araç ve gereçleri toplayıp derlemesi şaşılacak şey değildir.

Bu hususta Kapodistirya'nın devletler hukukuna aykırı hareket ettiği doğru olarak biliniyor. Fakat Katerina zamanından beri Rus vükelası böyle şeyleri âdet edinmişlerdi. Eterya'ya yalnız Osmanlı Devleti tebaası arasında karışıklık sebeplerini yüklemek için bir âlet gözü ile bakarak böyle bir âletin elde bulundurulmasını Rusya'nın geçmişteki tarihi tutumuna bakarak aykırı görmemişti.

Daha önce Kapodistirya Amiral Çeyçakof maiyetinde Tuna bölgesinde bulunduğu zaman Osmanlı Devletinin ne kadar güçlü olduğunu yakından gördüğü için Rusya'nın yardımı olmadıkça Eterya'nın iş görmeye gücü yetmeyeceğini biliyordu. Eterya'nın birden ve kendi başına Osmanlı Devletine karşı harekete cesaret edeceğini ummuyordu. Eterya'nın ortaya atıldığı ilk günlerde, onun amacı, Osmanlı Devleti ile Rusya'-

nın arasında kaçınılmaz ve güç bir durum gelişirse o kritik zamanda Osmanlı Devleti tebaasını ayaklandırmak için bir âlet olarak kullanmaktı. Bu böyle iken birdenbire Avrupa'nın birçok yerlerinde taşan ihtilâl hareketleri onun hesaplarını alt üst etmiştir.

Aslında bu Eterya ile Avrupa'nın ihtilâlinde birleşenler arasında bir bağ yoktu ve işin garibi de o zaman kendi temsilcileri aracılığı ile doğuda ve batıda asayişi bozmak ve sarsmak için iki fesatçı heyet kurdukları halde birbirinden haberleri yoktu. Yalnız İspanya ve İtalya olayları İpsilanti'nin isyan hareketini çabuklaştırmıştır.

Alman tarihçilerinden (Kervinüs) de bunu açıklar ve işin büsbütün Kapodistirya elinden çıkmasına sebep olarak Avrupa ihtilâlini öne sürer. Buna İpsilanti'nin tuttuğu yolu delil gösterir. Laybah kongresinde İmparator Aleksandr Meternih'in politikasını tutuyor, batıda ortaya çıkan ihtilâlleri resmen takip ediyordu. Kendisini hürriyet taraftarlariyle her türlü fikir birliğinde bulunmak kusurunu işliyor, demesinler diye İtalya üzerine 100 bin asker sevketmeye hazır bulunduğunu ilân etmekte olduğu sırada Rusya'dan yardım edilir umudu ile İpsilanti'nin Eflâk ve Buğdan'ı işgal ederek yardımı istemek üzere İmparatora ariza takdimine cesaret edişini Kervinüs biraz hafifliğe verir. Ama bu gibi akıl almaz işlerde Kapodistirya'nın parmağı olması ihtimalini ileri sürer.

Ayrıca Kapodistirya'nın dirayetli ve politikada becerikli olduğunu bütün Avrupa bliyordu.

İpsilanti'nin başına buyruk harekâtına katılması ihtimalden uzak görünüyor; ama Kapodistirya öteden beri imparator Aleksandr'ı Meternih'in düşüncelerinden uzak tutmaya çalışıyordu. Tam bu sırada Laybah'ta Meternih tarafı galip gelir. Kapodistirya'nın nüfuzu mahvolmak derecesine varır. İmparatoru tuttuğu yoldan çıkarmak için doğuda önemli ve beklenmedik bir olayı uydurup ortaya çıkarmaktan başka çaresi kalmamıştı. İtalya'ya gönderilmek üzere hazırlanan 100 bin Rus askeri hemen hareket edeceği anda Buğdan gibi hemen yakın çevresinde ve kendi himayesinde İtalya'ya geçecek Rus askerinin yolu üzerinde bulunan bir memlekette karışıklık görülürse Rusya istese de, istemese de oraya asker sevk etmek zorunda kalacaktı. Böylece Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ortaya çıkacak büyük güçlükler arasında Avusturya ile Rusya arasında yapılan ittifak büyük bir ihtimalle bozulacaktı.

Kapodistirya'nın da aradığı bundan başka bir şey değildi. Durum böyle tartışılır ve incelenirse İpsilantinin başına buyruk harekâtına Kapodsitirya'nın o sıradaki Dışişleri bakanlığı gibi hatırı sayılır bir mevkide bulunması arasında bir bağlantı kurmak akıllıca bir görüş sayılır, yani İpsilanti'nin görünüşte düşünmeden yaptığı hareketi Kapodistirya'nın giz-

li talimatı veya el altından «Sen böyle yap, ötesine karışma» demesi eseri olması ihtimali de vardır. İpsilanti imparatordan aldığı red cevabı ile umutsuzluğa kapılmayıp da bir süre için Eflâk ve Buğdan'da kalsaydı yine Rusya ile Osmanlı Devletinin arasında güçlükler çatışmalar çıkmazdı, diye kim iddiada bulunabilir. Avusturya askeri İtalya'da Osmanlı askeri de Eflâk ve Buğdan'da karışıklığı ve kargaşalık çıkaranları bastırmayıp da tersine bir durum ortaya çıksaydı imparator Aleksandr'ın yine Meternih politikasından ayrılmayacağına hükmolunabilir mi?

Bu işin şurası da söz konusu edilmeye ve düşünmeye değer. Bundan önce de anlatıldığı gibi Eterya ortodoks mezhebini esas din olarak kabul etmişken İpsilanti Eterya başkanlığını üzerine aldıktan sonra, milliyet esasını ortaya atar, yaptığı deklarasyonda yalnız eski Yunanlıların akıl, dirayet, başarı ve kahramanlığından söz ederek bütün uyarılarını Yunan milliyeti esası üzerine kurmuştu. Eflâk, Buğdan ve Sırplar bunun dışında kalmışlardı. Bu da uzak bir görüşle bakılınca İpsilanti'nin kısır ve aksi düşündüğü söylenebilir. Doğrusu bu mudur? Yoksa işi kökünden değiştirip bu yolda bir dil kullanması da Kapodistirya'nın gizli bir planı mıdır? İşte burası bile düşünmeye değer. Çünkü Rusların Eflâk Buğdan ile Sırbistan hakkında söz verdiği haklar vardı. İpsilanti bu memleketlerin bağımsızlığını ilânla Rusların haklarına tecavüz etmiş olurdu. Deklarasyonunda genellikle ortodokslara hitap etse Büyük Petro ve Katerina gibi iki büyük devlet adamlarına kendini benzetmek gibi olacak bu da Rusya için dikkati üzerine çekici olacaktı.

Bunun üzerine Rus haklarına ve öteden beri ortodoks olduklarına bakılarak Rusya ile hiç bir ilişkisi olmayan eski Yunanlıları söz konusu edip bir ihtilâl cemiyeti ortaya çıkarması da Kapodistirya'nın bir planı olduğu hatıra gelmez mi?

İpsilanti'nin son harekâtında Kapodistirya'nın karıştığına ve parmağı olduğuna dair bulunan evrakta bunları ispatlayacak bir şey görülmediği için de bu bakımdan yapılacak yorumlardan ileri geçmez. Ama Kapodistirya da kendisi hakkında bir ipucu vermemek için böyle şeylerin sözünü etmeden el altından yürütmeğe gücü yeter kurnaz kişiliği de herkes tarafından bilinmektedir. Böylece bu işte parmağı olması ihtimali vardır.

Kısacası Kapodistirya o zamanın en ünlü diplomatlarından biri idi. Ancak milliyetçilik gayreti gözlerini bürümüş ve görevini kötüye kullanacak hareketlerde bulunmuştur.

Zira, kendisi dirayet ve liyakati ile Avrupa'da karışıklıkları önleyecek ve dengeyi muhafaza edecek olan seçkin ve başta gelen devlet adamlarından birisi idi. Sebebi nereye dayanırsa dayansın ortalığı karıştıracak bir topluluk üyesini dolaylı bile olsa kışkırtmaktan çekinmesini bilememesi, işgal ettiği mevkie yakıştırılamazdı. Sonunda imparator Aleksandr'ın böyle tutumlarından ötürü güveninin sarsılmasına ve yitirmesi-

ne başlıca sebep de onun böyle birtakım anarşistlere karışıp onların dediklerini yerine getirmesi düşüklüğüdür. Bu tutumu ile Meternih'in ona yapmak istediği fenalığı yanlış davranışları ile kendi kendisine etmiştir.

İşin burasını sonradan kendisi de duymuş ve anlamış olacak ki, sonradan Yunanistan'ı idare için tayin edilip orada bulunduğu süre Eterya'nın adını bir kere olsun ağzına alıp konuşmamıştır.

İmparator Aleksandr ise Avrupa'da öğünülecek kişiliği ile tanınmıştı. Yaradılışı icabı kararsız ve değişen tutumu ile 1815 yılından 1822 yılına kadar 7 yıl içinde birbirine zıt düşen iki politika usulü arasında bocalayıp şaşırmıştı. Kimi Kapodistirya'ya yüz vererek onu tasarılarında özel olarak girişeceği işlerde kışkırtmış, kimi prens Meternih'e eğitimi ile kendisine ona bırakmıştı. Bu bakımdan sonunda bu renk değiştirme ve değişen karakterinin zararlı sonuçlarını üzerine çekmişti. Hem kendi milleti arasında kendisi için ne yapacağı bilinmez, inanılmaz diye sözü edilir olmuş, hem de Avrupa gözünde güya ihtilâl taraftarlarının fikirlerine bir dereceye kadar katılması şüphesinden kendisini kurtaramadı. Pek çok kimseler ve özellikle Eterya'ya katılmış olanlar da onun Eterya ile ilişkisi olduğuna inanıla gelmiş ve geçmişe nisbetle Osmanlı Devleti hakkında hoş görürlükle davranırken Yunan meselesinde görülen zıt davranışlariyle de Rusya çok kuvvet kazanmış, üstünlüğü belirdiği halde politikasını çok aksak yürütmüştür.

Hattâ Meternih'in 3 Haziran 1822 tarihinde yazılıp da Avusturya imparatoruna takdim ettiği eserleri mecmuası raporunda: «Politika kuralları aydınlığa kavuştuğundan beri dünyada hiç bir bakanlar kurulu yoktur ki Rus kabinesinin bu defa uğradığı utanç verici duruma düşmüş olsun. Türkistan'daki Rus nüfuzunun sarsıldığına değinen Kont Neselrod'un açıkça bildirdiği görüşleri tam olarak doğrudur.

Rus bakanlar kurulunun bugünkü durumu Büyük Petro ile ondan sonra gelenlerin elde ettikleri önemli sonuçları birden bire yok edip ortadan kaldırmışlardır. Bundan sonra her şey yeni bir temel üzerine kurulacaktır. Rusya'nın kaybetmiş olduğu moral gücü Bab-ı âli kazanmıştır. Osmanlı Devletine yaptığımız hizmetler hiç bir zaman unutulacak şeylerden olmadığı için de nüfuzumuz Osmanlı İmparatorluğunda süresiz devam edecektir.» diye yazılıdır.

Meternih'in bu dedikleri biraz aşırı ve taşkın olmaktan uzak değildir. Rusya üstünlüğünü ve gücünü yürütürken politik etkisindeki düşüklük Meternih'in bu davranış ve sözlerine meydan veren durumun ortaya çıkması yedi yıl önce Napolyon'u kovup yenilgiye uğratan Aleksandr'a o kadar ağır gelmişti ki, ardından feleğe küsüp bayağı işten elini çekmiş, çok geçmeden de ölmüştü.

Aleksandr'ın yerine kardeşi Nikola Rus imparatoru olunca Yunan-

lılar umuda kapılarak yardım edilmesi için ona verdikleri dilekçede Prens Meternih'ten büyük şikâyetlerde bulunmuşlardı.

Nikola ise Rus devletinin İstanbul'da üstünlük ve etkisini geliştirmeye ve Bükreş anlaşmasında belirtilmemiş ve iki devlet arasında çekişme konusu olan meseleleri düzeltmek işlerini gözden kaçırmıyordu. Zaten Yunanlıları sevmediği için de Yunan asilerine sahip çıkmamıştı.

Hatta Meternih'in raporunda: «Yunan bağımsızlık politikasını Rus kabinesine hiç bir vakit kabul ettirmek kesinlikle tasarlanamaz ve imkânların dışındadır» fıkrası yazılı olarak geçer.

O sırada Avusturya'dan Petersburg'a gönderilen Kont Zençi'nin imparator Nikola ile önemli bir görüşmesinde Nikola'nın bazı dedikleri arasında:

«Bu ilişki ile size tekrar açıklıyorum ki, Rumlar benim için nefret edilecek iğrenç bir millettir. Durum ve davranışları yalnız suç sayılıp ayıplanamaz. Yaptıkları ve işledikleri cinayettir. Onlara kanuni olarak tebaası oldukları devlet aleyhine açıkça isyana cesaret etmiş tebaa gözüyle bakarım. Bağımsızlıklarını kesin olarak istemem. Bağımsızlık ve hürriyet onlara göre değildir» demiş olduğu bu raporda geçer.

Sözün kısası Prens Meternih Yunan meselesinde Osmanlı Devletine pek güzel avukatlık ederek Rus politikasını yendi. İmparator Aleksandr'a işten el çektirdi. Nikola da yaradılışında Yunanlılardan nefret ettiği için o da Yunanlılara yüz vermedi.

Osmanlı Devleti Avrupa'da Meternih gibi becerikli bir avukata eriştiği için de minnettardı, ona şükran borçlu idi.

Ne faydası oldu? Bunun sonunda Meternih yenilgiye uğradı. Osmanlı Devleti muhakeme masrafları karşılığı Yunanistan'ı terk mecbur oldu. Devletlerarası yöneticilerin gördükleri işlerin önemi, derecesi ancak alınan sonuç ve olumlu eserleriyle ölçülür.

Osmanlı Devleti vükelâsının bu meselede önce ve sonra büyük hataları ve pek çok yanlış davranış ve hareketleri olmuştu. Yunanistan işleri bu yüzden bunca yıl sürüncemede kalmıştı. Bu inkâr edilemez. Ancak işin sonunda Mısırlı İbrahim Paşa Mora'daki zaferi ve serasker Reşit Paşa'nın kahramanca harekâtı ile Yunanlılar yenilgiye uğradı. İş tam bitirileceği sırada Avrupada fikirler değişti. Bu mesele tersine bir yola girdi. Bu iş kalıptan kalıba dökülerek birkaç defa Meternih'in eline gelmişken durumu kolaylıkla düzeltecek fırsatları kaçırdı. Avrupada birbirine aykırı alınan zararlı kararlara engel olamadı. Sonunda korumak istediği Osmanlı Devleti hakkında en zararlı şekilde meseleyi düzeltmeye mecbur oldu.

«Osmanlı Devletini tutuyorum,» diye söylediği sözler bir sürü yazılar ve yazışmalar meyvesini veremedi.

Laybah kongresinde Yunanlılara İtalyan karbinari gözüyle bakılıyor

ve Yunan meselesinin kendi haline bırakılmasına karar veriliyordu. Ancak İtalya'ya Avusturya ve İspanya askeri gönderip isyanın bastırılmasına önem verilmişken, Osmanlı Devletinin kongrelere murahhas göndermeyişi yüzünden Avrupa devletleri de ne halleri varsa görsünler, deyip Yunan meselesinde Osmanlı Devletine yardım ellerini uzatmamışlardı.

Hattâ Laybah'ta hükümdarların katıldığı kongrede hiç bir vakit hiç bir yerde genel statükoyu sarsacak asayiş düşmanlarına el uzatılmayacaktır. Özellikle Yunan asilerine kesin olarak yüz verilmeyecektir, diye düşünülürken şimdiye kadar Osmanlı Devleti Avrupa işlerinin dışında kaldığı için bizim tarafımızdan da kendi iç işlerine karışıp yardım etmeye mecburiyet yoktur, diye karar verilmişti.

Sonra Verona kongresinde: «Mora işi Osmanlı Devletinin iç işidir» denmiş, başka devletlerin karışmaya yetkili olmadıklarına karar verilmiş ve bu karar İngiltere aracılığı ile Osmanlı Devletine bildirilmişti.

Fakat Avrupalılardan hürriyet taraflısı olanlarla özellikle Yunan dostluğu güden İngilizler öncesi ve sonrası Yunanlılara taraftardı.

Gerçekten Napolyon'dan sonra hürriyet sözü bir yana itilmiş, bu sözcükler resmi evraktan silinmiş çıkarılmıştı. İngiltere'de hürriyet ve terakki taraflısı olanların başında gelen Büyük (Kating) Katin 22 Eylül 1822'de yani 1238 yılı başlarında İngiltere dışişleri bakanı olunca hürriyet taraftarlığı ve sözü resmi olarak ortaya çıktı. Bu durum ise Avrupalı düşüncesinde acayip bir karışıklık doğurdu. Bu tutumla Yunan meselesi hakkında Osmanlı Devleti aleyhine Avrupa'da bir fikir değişikliği geliştı. Avrupa'dan ve özellikle İngiltere'den Yunanistan'a büyük sayıda para yardımı yapıldıktan başka gönüllü subay ve askerler yine büyük sayıda gelmeye başladı.

Avrupa'nın bu davranışı Yunanlılara büyük cesaret verdi. Muhafazakârların başında gelen prens Meternih: «Katin'i deli, kaçık» diye adlandırmaya ve küçük düşürmeye uğraştı ise de etkisiz kalmıştı.

Kapodistirya'ya uyguladığı işlemi onun için yapamadı. İngiltere Avrupa'nın genel düşüncesine uyarak Osmanlı Devleti ile Yunanlılar arasında aracılık yapmaya ve Yunanlılar için bazı imtiyazlar koparmaya ve böylece bu gaileyi ortadan kaldırmaya uğraşıyordu. Osmanlı Devleti ise kendisiyle tebaası arasında aracılığı kesinlikle kabul etmiyordu.

O zaman Reis-ül küttap olan Pertev Paşa Yunanistan'a imtiyaz verilirse kötü bir örnek olup başka tebaaya da sirayet eder, diye iddiada bulunuyordu.

Oysa Bükreş anlaşmasında Sırbistan'a imtiyaz verilmesiyle bir örnek ortaya konup gösterilmişti. Sonra Akgerman'da Sırbistan'a tanınan imtiyazların verilmesi ve açıklığa kavuşması için de özel bir senet verilmişti. Onun bu özürü yerinde değildi.

Bunun üzerine İngiltere Yunan işlerini bir sonuca bağlamak üzere Rusya ile görüştü. Petersburg'ta bu amaçla Rus dışişleri bakanı ile İngiltere murahhası arasında 4 Nisan 1826 günü yazılı bir kararname imzalandı. İki devlet tarafından durum Bab-ı âliye bildirildi. Fakat bu mesele Osmanlı Devletinin içişidir, denilerek red cevabı verildi.

Yunan meselesi Osmanlı Devletinin iç işi olduğu için başka devletlerin karışmaması hakkında Verona kongresinde verilen kararı Bab-ı âliye İngiltere bildirmişken, bu defa o kararın tersine bir hareket uygulanıyordu.

1827'de Katin Başbakan olunca hürriyet taraftarı olanlar çoğaldı. O sırada Fransa'da bile düşünceler taşkınlığa sebep oluyordu. İngiliz, Fransız ve Rus murahhasları Londra'da toplanıp yedi yıldır Yunan meselesi yüzünden Avrupa ticareti aksadı. Bunu vesile sayıp Yunanistan'ın seçkin bir eyalet şekline konulmasını, bunun görüşülmesi için de bir mütareke önerilmesini ve eğer kabul edilmezse zor kullanılacağı, yine de kabul edilmezse Yunan hükümetinin tanınması hakkında 4 Haziran 1827 de (1242 sonu) bir karar yazısını imzaladılar. Üç devlet bu kararı kesin cevap verilmesi kaydıyla Bab-ı âliye bildirdiler. Diğer dost devletler «bu meselese akıllıca davranın» derlerdi.

Bab-ı âli görüşmelere yanaşmayarak eskiden yaptığı gibi yabancı devletlerin bu işe el atmağa hakları olmadığını bildirerek red cevabı verdi.

Bir de Osmanlı Devleti Yunan ihtilâlini «Ruslardan geliyor, onlar körüklüyor» diye Akgerman görüşmelerinde söz konusu edilmiş olan Yunan meselesi Osmanlı Devletinin iç işlerindendir, diye itirafta bulunarak Rusya devleti tarafından bu bakımdan kesinlikle müdahale olunmayacağını bildirmişlerdir. Gerçekte bu dedikleri Akgerman anlaşması bu temellere dayalı iken birkaç ay geçer geçmez Rusların İngiliz kararını imza etmesi utanılacak bir durumdur. Rusların İstanbul elçisi (Ribopiyer) Akgerman görüşmelerinde ikinci murahhastı. Durum kendisine sorulunca Akgerman'da Yunan meselesine karışmamak üzere söz verildiğini inkâr etti. Demek ki Akgerman'da Rus murahhasları bizim murahhasları aldatmışlar.

«Yok öyle değil, bizim murahhaslarımız Rus murahhaslarını aldatmışlar ki, Akgerman anlaşmasiyle Ruslar aldatıp vakit kazanmış» gibi sözler söylemeye ve Rusların anlaşmalara uymayıp sözlerinde durmayıp bu gibi davranışlarında kabahatli sayıp ayıplamaya başlanıldı. Bu durum da iki devletin arasını açtı, soğukluk getirdi.

Kısaca bu Yunan meselesinden ötürü üç müttefik devletle dostluk bağları çözüldü. Hele Rusya ile pamuk ipliğine bağlı olan ilişkiler hemen kopacak duruma geldi. Oysa iş olmuş bitmiş duruma gelmişken Londra kararının hiç olmazsa görüşülüp değiştirilmesine çalışmak o günkü durumda farzdı.

Mora ve çevresinde aslında çok az olan Türklerin çoğu Yunanlılar tarafından öldürülmüştü. Geri kalanı da dağılmış, buraları sırf hıristiyan memleketi şekline girmişti. Türklerden eser kalmamıştı. Bütün Avrupa hıristiyanları söz birliği ederek her tarafta Yunanlılara yardım ederlerken, buraların eski durumuna getirilmesi imkân dışına çıkmıştı. Gerçekten 5 Ağustos 1827'de yani (1243 başı) Kaning öldüyse de Yunan topraklarına ektiği fesat tohumu yeşerip büyümekte idi.

Devletler arası ilişkilerden haberi bile olmayan Pertev Paşa ve adamları işin nasıl incelik taşıdığını ve zamanın ne kadar değerli ve çabukluk istediğini kıvrak bir anlayışla yürütemedikleri için elçilerle bir dereceye kadar görüşmeyi bile düşüklük sayarlardı.

Yunanlıların dövülüp bastırılması için Rumeli ve Mora serasikerlerine Bab-ı âliden kesin emirler veriliyordu.

İşte bu sırada Anavarin'deki yürekler acısı olay ortaya çıktı.

Donanma o sırada Anavarin limanına demir atmış, Çamlıca adası üzerine hareket etmek üzere idi. İngiliz ve Fransız amiralleri donanmanın Yunanlılar üzerine hareket etmesine engel olacaklarını bildirmişler ve Anavarin limanını kuşatmışlardı. 1273 yılı rebiülevveli başında limana girmişler, aslı astarı olmayan bahanelerle donanmayı topa tutmuşlar ve donanma karşı koyunca çoğu gemiler yanmış ve batırılmıştı. Sonra de «Bu olayın sebebi Osmanlı donanmasıdır» dediler. Suçu Osmanlı donanma kaptanlarına yüklediler. Bu üzücü haber İstanbul'a gelince, müttefik devletler elçilerine protestolar gönderildi. Avusturya elçiliğine de durumu anlatmak üzere rapor gönderildi. Üç devletin elçileri görüşmek istedilerse de Bab-ı âli tarafından reddedilince, 1243 yılı cumadelûlasında üç devlet elçileri Bab-ı âliye gelip birçok görüşmeler yapılmış ise de anlaşmazlık çözülemediğinden üç devletin elçileri Felemenk (Hollanda) elçisini vekil bırakıp kendi gemilerine binip İstanbul'dan çıkıp gittiler.

İşte bu sırada Mora'ya bir miktar Fransız askeri sokuldu. Ve Mısır askeri oradan çıkarılınca işin şekli büsbütün değişti.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti kesinlikle savaş olacak diye, hemen kızıp bütün ehl-i İslâmın din-i mübin uğruna silâhlanması için vali ve mutasarrıflara deklarasyon biçiminde emirler gönderildi. Bu padişah emirlerinde Rusların sözlerinde durmadığından söz edildiği sırada Akgerman anlaşması yalnız vakit kazanmak için gerekiyordu da imza edilmişti, diye bir fıkra geçiyordu. Ruslar ise anlaşma hükümlerini yerine getirmemek üzere iki yüzlülükle anlaşma yaptığını kendisi açığa vuruyor, diye o fıkrayı savaş açmak için başta gelen vesile saydı. Gerçekte bunun ardından Rus başbakanına sadaretten yazılmış olan mektup da Osmanlı Devleti eskiden beri uyguladığı iyi niyetlerinden ayrılmadığını her durumda sulha teşne olduğu açıkça bildirilmişse de Rusların Osmanlı Devletine savaş açmak için aradığı fırsat eline geçmiş olmakla bu fırsatı kaçırma-

mak için savaşa karar vermişti. Buna dayanarak savaş açacağını belirten Rus başbakanı Kont Neselrod tarafından gelen yazılı cevapta elçilerin geri dönüşlerinden sonra Osmanlı Devleti tarafından yapılan muameleler savaş sebebidir, diye açıklanmış ve hemen Rus devleti tarafından askerle müttefikleri adına Eflâk ve Buğdan eyaletleri Ruslar tarafından ele geçirilmiştir.

Bunun üzerine 6 Zilka'de 1243'te Osmanlı Devleti tarafından Ruslara karşı savaş açılmıştır. Avusturya'nın ihtarı üzerine İngiliz ve Fransız elçileri Osmanlı Devleti tarafından davet edilerek onlar da bu sıralarda İstanbul'a gelmişlerdi.

O sırada yalnız şeyhleri işe atmasiyle her iş olur biter inanışında bulunan ve savaşta güç ve askeri kuvvetin şart olduğundan habersiz Pertev Paşa takımı, bazı şeyhlerin gördükleri rüyaları tâbir ederek yakında Kırım'ın Osmanlı Devleti eline geçeceğini birbirlerine sevinçle bildirirlerdi.

Oysa Osmanlı deniz kuvvetleri Anavarin'de yok edilmiş, orduya gelince eğitim görmüş askerlik düzenine yeni el atılmıştı. Geri kalan deniz kuvvetleri de yetersizdi. Türk askeri ne kadar çalışıp çabaladı ise de karşı koymaya gücü yetmediği için Ruslar Edirne'ye kadar geldi. İsteklerini aşırı derecede kabul ettirdikten sonra adı geçen Londra kararnamesinin kabulünü de Edirne anlaşmasına geçirdiler.

O güne kadar Yunanistan'ın bağımsızlığı sözleri hep devletlerce ters karşılanır ve reddedilirken, yalnız Osmanlı Devletine tâbi olmak üzere imtiyazlı bir eyalet şekline konulması birkaç defa teklif edilmişti. Ancak şekli üzerinde duruluyordu. Edirne anlaşmasında da daha ilerisine gidilmeyerek Londra kararnamesinin kabulü şart koşulmuşken, birden müttefik devletler arasında Yunanistan'ın bağımsızlığına karar verilmiştir.

Edirne sulh anlaşmasının imzalandığı haberi Londra'ya gelince Dışişleri Bakanı bulunan Lord Aberdin, ondan sonra Osmanlı Devletinin yaşayacağından kuşkuya düşer üzülür. Kurulması ele alınan Yunanistan idaresinin bir bağımsız hükümet şekline konulması tasarısını Başbakan Wellington'a açar, o da onun bu fikrine katılır. Müttefik devletler, «Yunanistan'a bağımsızlık tanıyalım...» diye teklif yaparlar. Onlar da uygun görünce, hemen Yunan bağımsızlığı ilân edilir. Akla bile gelmezken, böyle birdenbire bir Yunan devleti ortaya çıkıvermişti, herkes de bu durum karşısında şaşırıp kalmıştı.

Osmanlı Devleti üstelik ağır bir yük altına girmiş olduğu için, buna karşı bir şey diyemeyip bu yüzden gönlü kırılmış, susmak zorunda kalmıştı.

Elhamd-ü vel minneti billâh alâ hüsn-ül hitam vessalâvati vesselâm alâ hayr-ül enâm ve alâ alihi ves eshabihilkiram.